

Инд. 5150

Абу-Хадн

"Китаб ал-Идрак ли-Лисан
ал-Атрак" (турецкое и арабское).

ПАПКА

ДЛЯ

БУМАГ

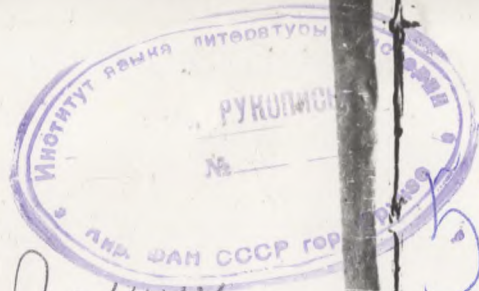
(156 стр. арабск.
186 стр. турецк.)

Istanbul, Evkaf Matbaası

1931

Сдал С. Курдубердиев.

1972. 14-сентябрь.
Литбаева

3B 15-12
248

Dr. Ahmet Caferoğlu
İstanbul Darülfünununda "Türk İisân Tarihi, Mâderris muavini

3B

Книг собраны
XII — XIII

3150

Книжки язык

Dr. Ahmet Caferoğlu

13/IX 1976 г.

Abû - Hayyân
**Kitâb al-İdrâk li-lisân
al-Atrâk**

Istanbul
Evkaf Matbaası
1931

5 * 5 2006-5150 4

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ آعِنَ يَا كَرِيمُ [1]

قال الشيخ الامام [2] العالم العامل الفاضل النجدي المتقن المحقق القدوة اثيرالدين ابوحيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان [3] الاندلسي [4] الشافعي تزيل ديار مصر حرسها الله ونفعه آمين الحمد لله المسيح بكل لسان المزه عن سمات القصان شامل المخلوقات بالفضل والاحسان واهب العنل عالم الانسان والصلاة على من اوتى جوامع الكلم والتبيان المبتعث [5] الى الامم بخبر الاديان المفصل على سائر الانس والملك والجان محمد الهادي الى سبيل الرضوان [6] وعلى آله الطيبين اولي الهدى والايمان والرضى عن صحبه ناصري آل [7] الحق وقامى اهل الطيفان وبمدفان ضبط كل لسان يحصل معرفة ثلاثة اشياء احدها مدلول مفردات الكلم ويسمى علم اللغة والثاني احكام تلك المفردات قبل التركيب ويسمى علم التصريف والثالث احكامه [8] حالة التركيب ويسمى عند المتكلمين على اللسان العربي علم النحو وكننت قد صنفت ولخصت في علوم لسان العرب كتبا كثيرة منها كتاب التقريب وكتاب المبدع والموفور وغاية الاحسان والسكت الحسان وكتاب التدريب وغير ذلك من التصانيف التي تشتمل الاسماع وتشرف الطروس والرقاع والغرض في هذا الكتاب ضبط جملة عالية من لسان التركية وتصريفها ونحوها وقد ضبطت هذا اللسان حرفا حرفا ورببت الكلام في اللغة على حروف المعجم باللسان التركي فاذا ذكر اللفظة التركية واتبعها

الامام العلامة حجة العرب والمعجم لسان المتكلمين قدوة المحققين اثيرالدين D [2] رب سهل D [1]
الامام العلامة بقية السلف وقدوة الخلف ترجمان الادب ولسان العرب (خ) V hasiyesinde
[3] D [4] اثيرالدين ابوحيان محمد بن يوسف بن علي بن حيان D [3]
احكام D [8] اهل الحق D [7] الصواب D [6] المبعوث D [5] الاندلسي الغرناطى (!)

بمرادفها من اللغة العربية ثم اردفه بعلم التصريف ثم بعلم النحو فما كان فيه من علم اللغة فأخوذ عن من اتق به في باب النقل ولى فيه الترتيب الغريب والتأخير المعجيب وما كان فيه من علم التصريف ومن علم النحو فهو من ما [1] لم انسج فيه على منوال بل استخرجته من القوة الى الفعل بالتطلب والتسأل [2] فبانت بلطف الادراك الى احسن مراد وحصلت بكثرة السؤال او فر مطلب و اوفى مراد وجئت من رياض هذا اللسان فوايد الذهن الجنى واستخرجت من بحار علومه فرأيت [3] هي غاية المنى وادركت به الامل من هذا اللسان وحزت [4] فيه فصب سبب الرهان لذلك سميت كتابي هذا بكتاب [5] الادراك للسان الاتراك و وضعت علامة للمرقق (ق) وللمفخم (خ) وللمشوب (ش) وللمنقول من لسان الفرس (ف) ومن لسان التركان (ت) وما وجدته في كتابي هذا مضبوطاً ورأيت من يتكلم بلسان الترك يخالفه في زيادة حرف او نقصه او تغيير حركة بحركة او تحريك مسكن او تسكين محرك او غير ذلك فلنعم ان ذلك منه لحن في هذه اللغة اذ قد تَمَرَّزَ [6] كثير منها [7] بهذه [8] البلاد مخالطة المستعربة وغيرهم من الاعاجم وحصرت كتابي [9] هذا في ثلث [10] جمل الجملة الاولى في اللغات الجملة الثانية في التصريف الجملة الثالثة في النحو

الجملة الاولى في اللغات

حرف الهمزة

الهمزة وحدها

١ - أَرْسَلِ [1].
إدى - مشترك بين أَرْسَلَ وكان فاذا كانت بمعنى ارسل كانت متصرفه و اذا كانت بمعنى كان لم يتصرف فيها بغير الماضي [2]

الهمزة مع الباء

أَب (خ، ش) - قَبَل .

أَب (ق) - عُب .

أَب [3] - الْحَبِيلُ وَبَالِيَاءِ (يَب) بِالْفِجْجَاقِ .

أَبْطَرًا [4] - عَلَّمَ يُسْتَحَى بِهِ .

أَبَا [5] - الْأُمَّ وَاصِلُهُ لِلجِدَّةِ وَيُقَالُ لِلأُمَّ عَلَى طَرِيقِ التَّحْنِ

طَرِيقِ التَّحْنِ

أَبْجَى (ش) - المِرَاة

أَبْقَى - الشَّدِيدُ البَيَاضُ اصْلُهُ (أَبْأَقَى) كَمَا قَالُوا (صَبَّرَى) فَكَبَّرُوا أَوَّلَ الكَلِمَةِ فِي الأَلْوَانِ إِذَا ارَادُوا البَالِغَةَ فِيهَا [6] وَزَادُوا بَعْدَهُ بَاءً

أَبْمَ [7] أَجْكَبِينَ تَنْشَطُوا - قَوْسٌ قَزَحٌ

أَبْرَقَ - القِمَاشُ

أَبْسَكَ - الرِّيمَةُ

أَبَا [8] - المِسْكُ

الهمزة مع الناء

أَتَّ (خ) [9] - إِزْمَرُ

أَتَّ [10] - آدَمُ

أَتَّ (ق) - اللِّحْمُ

أَتَّتَكَ - الحَبِزُ

[6] D yoktur

[7] D اَبْمَ

[8] D اَبَا

[9] D yoktur

[10] V yoktur

[1] D اَرْسَلِ

[2] D المَانِي

[3] D yoktur

[4] D اَبْطَرُ

[5] D اَبَا

بغير D [6] yoktur [5] D وجزت [4] D فوايد [3] D والسؤال [2] D مما [1] D

ثلاث D [10] yoktur [9] D في هذه [8] D yoktur [7] D

إث - الكلب وأدفع مشترك

أث [1] - أفر

إث [2] - إفتل

أثا (خ) [3] - الأب ويقال (أطا)

أوث - نبات

أثلاي - زعا [4]

أثركلدي - كذِب

أثرك - الكذب

أثردو - ثقب

أثركو [5] - المنقار [6]

أثك - الخلف وهي تركية (أثك) تركانية

أثك - الذئب

أث - المرارة [7]

أى [8] - ازال بالنار شعر الغنم المذكى

الهمزة مع الجيم

أج [9] - إفتح

أجلدي [10] - افتح

أجق [11] - المتروح

أج طر [12] - أفتح

أجقدر [13] - مفتوح

أج [14] - طر

أجق [15] - الطبران والجنة مشترك [16]

أج - الجايح وهو أمر من (أجى) بمعنى

جاع

أج [17] - إشرَب

أجردى [18] - أسقى

أوج [19] - ثلاثة

أجنى - الثالث

أوج (ق) - طرَف كل شئ ويستعمل في الالية

يقال (أجُن [20] بترتيل) أى

البتك هُرّ وبترك

[11] D أجق

[12] V yoktur

[13] V yoktur; D haşiyesinde

[14] D yoktur

[15] D أجق

[16] D الطبران مشترك وهي والجنة

[17] D أج

[18] D أجردى

[19] D أوج

[20] D ألك

[1] D yoktur

[2] D أث

[3] D أث

[4] D رعى

[5] D أثركو

[6] D المثقب

[7] D المرارة بالنار شوالغم (ق)

[8] D yoktur

[9] D أج

[10] D أجلدي

أوج (خ) - الثار

أجر - السوق

أوج [1] - الرهن عن [2] المغالبة في سباق

اورى

أجن - السفينة الصغيرة

أجن - أجل

أجى - المر

أجى [3] - المعزى

أج - الشئ [4]

أجقر - الكمران والكمران فارسية

أجطن - السروال أى ثوب جَوَانى وهو

مرتب من (أج) جَوَانى

(و)طن) ثوب

أجى - أجم [5]

أجى [6] - الصغير يخاطب الكبير

أجالدي - ضرب المعجز

أجز - الرخيص

أجز بلدي - رخص وبمعنى سهل

[1] D أوج

[2] D عند

[3] D أجى

[4] D أجم

[5] D أجم

[6] D haşiyesinde مثله تركيته

الهمزة مع الدال

أذ [7] - الاسم

أذ - الحياء ويقال له أيضاً (أوبذ)

أدا - الجزيرة

أذدي [8] - تسمى

الهمزة مع الذال

لا توجد الذال في لغة أكثر الترك وإنما في لغة

بأغراض فتوجد ومنه

إذى - الرب

أذق - الرجل

أذدى - نام وفي لغة غيرهم تقول (أيق)

(و)أبدي [9] بالياء

الهمزة مع الراء

أز - الرجل

أزفت - المرأة

أز (ق) - المهندس

أز (خ) - انقب

أزقق [10] - الشعب

V Sonradan siyah
mürekkeple 'اجى' yapılmıştır.

[7] D اد

[8] D أذدي

[9] D أبدي

[10] D ارتق

أَزْ (خ) - ابْنِ وَأَخْفِرَ مشترك
 أَوْز - اضرب
 أَرْ (ق) - الفناء
 إِزْلَدِي - غنى
 إِز - أَوَّلُ
 إِزْكَ - زُنْ
 أَوْز [1] - البزر
 أَوْزَلِقُ [2] - الممتد منه للزرع
 أَرْدِي [3] (ق) - بنت في معنى تبيت النول
 وشبهه
 أَرْكَزْدِي [4] - نَبَتْ
 أَرْذَكَ [5] - البَطْ
 إِزْ (ق) - إِضْجَرُ وَأَذْرِكُ
 أَرْذ - حَامَفُ ويقال (أَرْطُ)
 أَرْو - مشترك بين النحل والنسور فاذا
 ارادوا النحل بينه قالوا (بال أَرْسِي)
 أَرْدِي (ق) - تَبَّحَ وَفَضَّحَ مشترك
 إِردن - اليبدر

- [7] D أَرْذُ
 [8] D أَرْذُ
 [9] D أَرْدِي
 [10] D أَرْدِي-دب
 [11] D أَرْوُ
 [12] D أَرْمِنُ
- [1] D أَرْزُ
 [2] D أَرْذُ
 [3] D أَرْدِي
 [4] D أَرْكَزْدِي
 [5] V silinmiş
 [6] D أَرْضُجِكُ

أَرْتَقُ (خ) - الشريك
 أَرَا - بين
 إِرَا - حَرَكُ فِي الْمَهْدِ وَمَانَسِبُهُ ويقال
 (إِرَاغًا) [1] الْمَاضِي مِنْهُ (إِرْعَدِي)
 أَي هَرَّ
 إِرِي - أُسَلُّ
 أَرْسَكُ (ت) - ويقال (أَرْسِي) الفجبه
 وهي منقولة
 إِرْجَلُ [2] - المشؤوم
 أَرْغَنُ - الحبل الطويل الذي يربط به الغنم
 عند [3] الحلب وشبهه وبالقبجاق
 (أَرْكَنُ)
 أَرْقُ [4] - النهر ويقال أيضاً (إَرْتَقُ) [5]
 أَرْقِي - المهزول
 أَرْقَلْدِي - ضمير
 أَرْقَنُ - رَفِقاً يقال (أَرْقَنُ أَرْقَنُ كَلْبُ)
 أَي يَجِي رَفِيقاً رَفِيقاً
 أَرْقَا - الظهور
 إِرْسَكُ - الذكر مقابل الاثني
 أَرْكُجُ [6] - التيس وبالقبجاق المخصي من
 المعزى

أَرْكُجُ [7] - السنام
 أَرْكُو (ق) - الحفلة
 أَرْسَلَانُ [8] - السُّع
 أَرْبَا (ش) - الشعر
 أَرْو [9] - نصبة لقيام
 أَرْكَ [10] - الاختيار
 أَرْدَمُ - الفضيلة
 أَرْزُ [11] - مَهْكَانُ وَغَيْرُهُ [12]
 إِرْكَ - جَمْعُ
 إِرْكَدِي - جَمْعُ
 إِرْكَلْدِي - اجتمع
 إِرْغَقُ - الكلاب والصدارة
 إِرْطَاقُ - نجم يسمى الجبار
 أَرْطَاقُ - الجمجمة المطاولة لبوز
 أَرْبَا - المعجلة
 أَرْطَمَقُ - الخرح
 أَرْغَا - اليرق
 أَرْبَكُ - الشفة على رأس الرمح او على
 هودى الجمال

- [7] D أَرْكُجُ
 [8] D أَرْسَلَانُ
 [9] D أَرْوُ
 [10] D أَرْكَ
 [11] D أَرْزُ
 [12] D أَرْكُجُ V bir kelime
 silinmiş
- [1] D أَرْغَا
 [2] D أَرْجَلُ
 [3] D yoktur
 [4] D أَرْقُ
 [5] D أَرْتَقُ (؟)
 [6] D أَرْكُجُ

أَرِنَ [1] - الشفة

أَرِنًا بِرَمَقٍ - الاصبع الوسطى

أَطْصَرَ بِرَمَقٍ - البصر

أَرَكٌ - الاجناس وهو مشترك بين الخوخ

والقراصباو لبرقوق والشمس فاذا

ارادوا الشمس قولوا (صَرَى أَرَكٌ)

وبقال للحوخ (شَقَّقَلُو) وهي فارسية

إِرِنٌ - القبيح والمدفة

أَرِيْقٌ - الحرث

أَرَشِي [2] - المحث

أَرَكْدِي - جفل [3]

أَرْدِي [4] - سَبَق

أَرَكْنِي [5] - حَقَلَهُ [6] غيره

أَوْرَنْدِي - تعلم

أُرْجَنْطَظِي - صام اي امسك الصوم بمعنى

صام

أَوْرَنْدِي - طَنْ

[1] D آرِن

[2] D وَارَشِي (٤)

[3] D ارَكْدِي - اسبق

[4] V yoktur

[5] D ارَكْنِي

[6] D جفل

الهمزة مع الزاي

أَزٌّ - حُلٌّ بمعنى ذَوْبٌ

أَزٌّ - القليل

أَزْبُلْدِي - صار قليلاً بمعنى قَلَّ

أَزْلْدِي [7] - بمعنى انقل اي صار قليلاً

أَزٌّ - الاصفر [8] من الخيل

أَزْدِي [9] - ضَلَّ [10]

أَزْغُنٌ - الضالَّ

أَزٌّ [11] - الاثر

أَوْزٌ - الصانع الماهر

أُز (خ) [12] - اسبق

أَزْدِي [13] - سَبَق

أَزْدِي (ق) - انقطع

أُز (ق) - اَفْصِلُ وهو اسم لما يعلو الطيبخ

من الدهن عند الغليان

أُزٌّ - الخليج والنهر وساق الشجرة

[7] D آزْدِي

[8] D الاصفر

[9] D آزْدِي

[10] D ناه ضل

[11] D ايز

[12] D yoktur

[13] D yoktur

والركب والمغنى على قُبُرٍ يقال

(يَخْشِي أُرْزًا [1] دُرٌّ)

أُرْدِي - ظلم

إُرْدَدِي [2] - قَتَسَ

أُرْكَا - بمعنى غير وبمعنى ساير مشترك

أُرْزًا [3] - بمعنى على وهي في لغة التركان اكثر

أُرْزٌ - الطويل

أُرْطِي [4] - طَوَّلَ

أُرْطِي [5] - طال

إُرْذِكٌ [6] - ما يلبس في الرجل

أُرْزِقٌ - الزاد

أُرْزَمٌ - العنب

أُورَزٌ - الوادي

أُرْزُتٌ - الموتى

أُورُزٌ (خ) - النفس

أُرْزُ (خ) - الضرس

أُرْزًا [7] (ق) - العمة

[1] D أُرْز

[2] D اُرْدَادِي - قتش

[3] D اُرْزَا

[4] D اُرْطِي

[5] D اُرْطِي

[6] D اُرْذِك

[7] D اُرْزَا

أُرْزَنَ (خ) - الحصان المحصى في الكبر

الهمزة مع السين

أَسَنٌ [8] - الحِسَّ

أَسَنٌ - السالم

أَسْتَلْدِي - ودَّع

أَسْتَنُّ - فوق

أَسْرَكَ - اِرْتَحَمَ

أَسْرِي - هَبَّ الرِّيحَ

إِسْرَغَا - حلقة الاذن ويقال (سِرْغَا)

ويقال فهما بالصاد

أَسْرِي (ت) [9] - الفهد

أَسْرُكٌ - السكران

أَسْرِدِي - سكر

أَسْكِي - العتيق

إِسِي [10] - الحَرَّ

إِسْلِكٌ [11] - الحَمَى [12]

[8] D أس

[9] D اسْرِي

[10] D اسِي

[11] D اسْلِك

[12] D olarak fazla لها ويقال لها

(اسْتَا) و(اسْتَمَش)

ومنه (أَغْنَج) [1] وهو السَّم
 أَعْرَجَق [2] — الشطرنج والنرد
 أَاغ — الشبكة للمك
 أَاغ — سرح [3] السروال
 أَوْغ [4] — عود من عيدان الحركة [5]
 التي تفرز [6] في قبتها يقال منه
 (أُغْلِي) أي غرزها
 وَاغ — طرف الشعرة التي اغلاف القمح
 والشعير
 إغْلِي [7] — بكا [8] وفتح الهمزة تركاني
 وإغْلِي [9] — ابكا [10]
 أَغْن — تمرغ الماضى منه (أَغْنَدِي)
 أي تمرغ
 أُنْدِي — اغمى عليه
 أَعْرَدِي — نهق الحمار
 أَعْرَدِي — شاب وبيض أصله (أَعْرَدِي)
 فابدلت القاف غينا

- [1] اغنج
 [2] اخرجق
 [3] سرح
 [4] اغ
 [5] الحركة
 [6] فرز
 [7] اقلي
 [8] بكا
 [9] بكا
 [10] بكا

- [9] اظلي
 [10] ابكا
 [11] اعزدي
 [12] حال
 [13] ادل
 [14] اعزق
 [15] كما
 [16] اعزق

أَعْرَلُو — ذوبين
 أَعْر [1] — البأ والقبحاق مكان النين الواو
 أَعْر [2] — ابوالترك الكبير بمد يافت
 أَعِي — الكرم
 أَعْر — السمين
 أَعْر — الفم والقبحاق (أَز)
 أَعْرُق — الثقل
 أَعْلَق [3] — الحالى
 أَعَج — المصا والشجر مشترك بينهما يقال
 (أَلَمَّا أَعَجِي) أي [4] شجرتناح
 أَعِي — نوع من الحرير
 أَعُو — السم
 الهمزة مع القاف
 أَقِي (خ) — الابيض
 أَقِي أَيْفَر [5] — الشعرى البياض
 أَقِي أَز — الاصفر المعقم [6] بالبياض
 أَوْق — النشاب

- [1] اعز
 [2] اعز
 [3] اعلق
 [4] يعنى
 [5] اعبر
 [6] اعظم
 [7] اعرق
 [8] اعزق

- [9] وسمى D
 [10] و D
 [11] اقلي D
 [12] اقلولوم D
 [13] اعزدي Dsonradan
 [14] اقلي D
 [15] اغودو D

أَقْدِرُ - جروا [1] للفارة والاسم منه
 (أَقِن) يقال (أَقِنُ) جرينا
 للفارة [2] و(أَقِنُ نَلْدُق) جعلنا
 الجرى للفارة

الهمزة مع الكاف الخالصة

أَكِن - الزرع

أَك - زرع الماضي منه (أَكْدِي)

أَكْز - الثور

أَكْز [3] أَنَامِي - السفرجل اى شاح الثود

إِكِي - الاثنان

إِكِي بَز [4] أَط - الفرقدان

إِكِي بِل [5] طَائِي - الجذع من الخيل

إِكِي بِلَا - السيف ذوالحدتين

إِكِنْجِي - الثاني

إِكْدِي - تى

أَكْمُك - الاقص

أَكْسِدِي - نقص

أَكْسُدُو - تحتر وتلقف

إِكْنَدِي - العصر

أَكْدِي [6] - نَقِيًا

أَكْش - الكثير

الهمزة مع الكاف البدوية [7]

أَكَا [8] - العنة

أَكْدِي [9] - عَوَج

أَكْلَدِي [10] - تَعَوَج

أَكْدِي [11] - مَدَح

أَكْتِي - طحن

أَكْت [12] - النصيحة يقال (أَكْت بَزْدِي)

نصحه اى اعطاء النصيحة [13]

أَكَا [14] - المبرد

أَكْلَدِي [15] - برده

[1] D جرووا

[2] D bundan sonrası yoktur

[3] V "Z" sonradan silinmiş اكره

[4] D بوز

[5] D ينجي

[6] D اكدي

[7] D yoktur

[8] D اكا

[9] D اكدي

[10] D اكلي

[11] D اكدي

[12] D اكن

[13] D للنصيحة

[14] D اكا

[15] D اكلي

أَك [1] - الباك يقال (أَكُن [2] طُطُن)

اى امسك بالاك [3] واجعل بالاك

أَكْرَق [4] - عَلَّمَ

أَكْرَنْدِي [5] - تَعَلَّمَ

أَكْر [6] - انيس الفرس وقربنه من جنسه

أَكْرَز [7] - الادهم والمستعمل (أَكْرَز [8])

أَكْرِدِي [9] - غزلت

أَكْرِدِي [10] - حرك مهاد الصبي [11] ليسكن

من البكاء

إِك [12] - المنزل والداء مشترك بينهما [13]

أَكْلَدِي [14] - شغل

أَكُو - البومة

أَكْرُمُك [15] - المهديوسى ايضا (بَشِك)

والفرق بينهما ان (بَشِك)

هو يتخذ [16] من الخشب

[1] D اكن

[2] D اكن

[3] مالك

[4] D اكرق

[5] D اكرندي

[6] D اكره

[7] V hasiyesinde D اكره

[8] D اكر

[9] V hasiyesinde

[10] V hasiyesinde D اكردي

والحديد سريرا تصغير

و(أَكْرُمُك) انهم من ذلك

وهو كل ما يحرك الصغير

فيه من سرير وغيره

وينطلق [17] ايضا على

ارجوحة الصغير

أَكِن - الكتف وبالقبجاق (أَكِن)

إَكْنَا [18] - الابرة وبالقبجاقية (إَكْنَا) [19]

الهمزة مع اللام

أَلْدِي - أَخَذَ

أَلْدَدِي - أَخَذَ

أَلِن [20] - الجبهة

أَلْدِي - عَلَّقَ

أَلْدَدِي - تَعَلَّقَ

أَلْدِي [21] - صار

[11] D الصغر

[12] D اكن

[13] D hasiyesinde

[14] V hasiyesinde

[15] D اكرمك

[16] D متخذ

[17] D ويشمل

[18] D اكننا

[19] D yoktur

[20] V الن

[21] D sonradan اولدى

الْتَدِي [11] - تَحْطُّط ولم يستعمل منه معنى
سَحِطٌ
أَل (ق) - اليد
أَل [2] (خ) - الحيلة والفرس الاشقر
المائل الى الصفرة مشترك [3]
بينهما
أَل [4] (خ) - الفرس الابلق ويقال (أَلْجَا)
أَلْدِي (ق) - تَحَلَّ - تَحُولُ
أَلْدِي - تَحُولُ
أَلْدِي (ق، ع) - قسم
أَلُو (ق) [5] - و- أَلَش (ق) - النصيب [6]
إِل [7] (خ) - للبلد والصلاح مشترك بينهما
ومنه يقال للرسول الذي يطالب
الصلاح (أَلِي) (جِي)
أَل (خ) - هُوَ وبمعنى ذلك وبمعنى الاصل
ويقال بمعنى التحسين يقال
في المدح (أَل [8] صَمًا) ويقال
(أَلِي) (خ) اى أَحْسَنْتَ و
(أَلِي أَلِي)

- [1] D الْتَدِي
[2] D أَل
[3] D مشترك بينهما yoktur
[4] D yoktur
[5] D أَلُو (ق)
[6] D مشترك بينهما (ق)
[7] D yoktur, buna mukabil- (الآجه)
ومنه يقال للرسول الذي يطالب الصلاح (أَلِي) (جِي)

أَلْتَدِي [1] - أَصَل و (لَنْ) انما دخلت
على تامل ثم وُجِدَتْ في
أَصَل و اللأم قبل النون
زايدة [2] ادغمت فيها لام
(أَل)
أَلْتَدِي [3] - تَاصَل
إِل [4] صُو - اى ماء سخن
أَلْب (خ، ش) - الشجاع.
أَلْتِي - أَلْتِي - أَلْتِي
أَلْجُو (ش) - ثمر [5] شجيرة في بلاد الترك
شبيهة بالزعروور
أَلْتَدِي (خ) - الخدع [6]
أَلْدِي (خ) - خَدَعٌ
أَلْق [7] - البريد
أَلْقِي [8] - الهاون
أَلْطَرْدِي - قعد
أَلْطَرْطُطِي - أَقْعَدَ
أَلْجَادِي - قَدَر

- [1] D الْتَدِي
[2] D زيادة
[3] D الْتَدِي
[4] D ال صُو sonradan
[5] D ثمره
[6] D الخدع
[7] D الق
[8] D أَلْقِي
[9] D أَلْتَدِي
[10] V sonradan أَلْق
[11] D أَلْقِي
[12] D أَلْقِي
[13] D الق لا أَلْقِي

أَلَكَزُ - اثرتبًا

أَلَكِنُ [1] - الغريب [2] والصاعقة مشترك

أَلَقَى - الخوض

أَلَكٌ - المنخل والكاف للآلة

إِسْكُو - معلوم [3] يرى إليه

أَلَقَشَ [4] - التناه

أَلَقِشَ قَلْدِي - اى جعل التناه بمعنى أثنى [5]

إِلَسَزُ - الدواة وهو مركب من (إل) بلد

و(كن) الشمس فجعلوا ذلك عبارة

عن الدواة

أَأَخ - التفاح

أَلْنَاقُ [6] - اسمُ عَلَمٍ

أَلُو - العاجز عن غريمه يقال (بُوْبُدُنْ

أَلْدُرُ) اى هذا من هذا عاجز [7]

وإذا ارادوا تعجز قالوا (أَلُرُقُ دُرُ)

أَلَطَى - السِّتَّة

أَلَطَفُوا - السِّتَّةُ الخجتمة [8] ومن أمثالهم

(أَلَطَفُوا أَنْسَا أَلَطِينُ دَقِينُ أَلَطُرُزُ

دُرُزُدُو دُرُلُ سَا دَبَا دَقِينُ إِنْدِرُزُ)

تفسير هذا المثل (أَلَطَفُوا) الستة

الخجتمة (أَنْسَا) ان اختلفوا

و(سا) هى اداة الشرط (أَلَطِينُ)

التحت و(دا) بمعنى فى و(ق)

بمعنى الاضافة والنون بمعنى المفعولية

ويعبر عن (الطن دقن [9]) بالذى

تختمهم (أَلَطُرُزُ) [10] بوحد منهم

(دُرُزُدُو) الاربعة الخجتمة [11]

و(دُرُزُدُو) هو الاربعة وهذه الواو

دالة على هيئة الاجتماع مع المرقق

وبخلفها مع المنختم الذين وتستعمل

الكاف ايضا موضع الواو والكاف

هى الاصل (دُرُلُ سَا) اى انتظموا

بمعنى ان اتفقوا يقال (دُرُلُدِي)

اى انتظام و(دُرُدِي) نظمه غيره

(دَبَا) التل واليسافوخ و(راده

التل و(دقن) الذى فى التل على

ما فسرنا (إِنْدِرُزُ) ينزل [12]

(إِنْدِي) نزل (إِنْدِرُدِي) نزل

اى هذا عاجز عن هذا D üzerinedir;

[8] D الخجتمون

[9] V satır arasında

[10] D أَلَطُرُزُ

[11] D الخجتمون

[12] D ينزل

[1] D أَلَكِنُ

[2] D الغراب

[3] D غرض معلوم

[4] D yoktur

[5] D اثنى

[6] V أَلْنَاقُ

[7] V arapçası türkenin terkihi

الهمزة مع الميم

إِنْدِي - الآن

أَنْدِي - ترحى

أَمْدِي - رضع

أَمْزُرُدِي - ارضع

أَمْكَنُ - التعب ويقال (أَمْكَنُ) بالتركانى

أَمْكَنْدِي - تعب وكذا (أَمْدِي)

أَمْسُنْدِي - توحدت المرأة إذا اشتهت وكذلك

الرجل ويقال [1] (أَمْسُنْدِي)

اى اعطى [2] مشتهاه

أَمْجَنُ - التدى

أَمْ - و- أَمْجَقُ - الفرج

أَمْدُرُدِي - قَلَبٌ

أَمْدِرُدِي - اقباب ويستعمل فى قاب القماش

والجبوب ونحوها من الاجسام

الثقيلة بعضها على بعض ولا يقال

فى القطن ونحوه من الاجسام

الخفيفة

أَمْجُ - الغرض المتقارب

(أَمْجُ بَرْدِي) و(التركان يقولون D [1])

(بَرْدِي) ويقال (؟)

[2] D اعطى

[3] Arapça tercemesine bakılırsa

olmalıdır (أَمْزُرُدِي قِيدَا

[4] V Bir kelime silinmiş ve yerine "وَأَوْلَاهُ" kayt edilmiştir

الهمزة مع النون

أَنَّا (خ) - الام

أَنْقُ - الحاضر يقال (أَنْقُ لَأَغِلُ) اى

احضره ويقال اذا طالب الانسان

الهدية يقول لصاحبه (أَرْمَنْقُ) [3]

معناه [4] اى الهدية فيجيبه صاحبه

(أَنْقُ طُرُ) اى حاضر

أَنْكُ - الاثبان و(الذقن مشترك

إِنْدِي - نزل

إِنْدِي - خصى

إِنْجَشَ [5] - الخصى

أَنْدِي [6] (ق) - تبيح

أَنْ [7] (ق) - الصوت

أَنْ (خ) - الدقيق

أَنْ (خ) - عشرة

أَنْ [8] (خ) - العرض ضد الطول

وينطلق بالتبجاقى على الو

كرو وجار السباع وبيوت

[5] D أَنْجَشَ

[6] D أَنْدِي

[7] D أَنْ

[8] D أَنْ

الهمزة مع الواو

- أَوْدَى (ق) - البيت
 أَوْدَاشٌ - المعرفة من المسكن
 أَوْلُوْ (ق) - المتزوج ومعناه ذوالبيت
 أَوْ (خ) - الصيد
 أَوْلُوْ (خ) - موضع الصيد والفعل من
 الاول (أَوْلَى (ق) (أى [5] تزوج
 ومن الثاني (أَوْلَى (خ) (أى اصطاد
 أَوْدَى - استعجل [6]
 أَوْدَى [7] - فَتَّ وفي كتاب [بَيْلِكَ]
 (أَوْدُو) طَحَنَ
 أَوْتٌ - شَاغِلٌ ولدك عن البكاء
 أَوْنَدَى - اشتغل عن البكاء
 أَوْتٌ - نعم
 أَوْرَطٌ - المرأة [8]
 أَوْرَا - الطبيخ
 أَوْصَن [9] - الشمع [10]
 أَوْزٌ [11] - اللبأ

- أُنْدَى - رقب
 أَنْتَ [1] - طائر يقال له الأنيثة
 أُنْدَى - أَنْ
 أُنْ - العين
 أُنْقَلُ - الميمنة (مُقْلَى) عضده واطلق
 على الميمنة
 أُنْ - المستقيم
 أَنْتَ - الرشيد
 أَنْ - حاجز يقال (بُنْ أَنْ يَقُذُرْ) أى
 مالهذا حاجز ويقال للشئ المفهوم
 (أِنْلُو) أى ذو حاجز وكأنه منقول
 من ما تقدم لأن المفهوم يميز عن غيره
 ومنه يقال (أَنْلُدَى)
 أُنْدَى - جَوَّفَ بالتقر
 أُنْ أُنْدَى - أى استقام الامر
 أُنْرُدَى [2] - قومه غيره (أُنْ) هو الامر
 أُنْلُدَى - تفاقى المريض وبرى الجرح
 أَنْ [3] - يطلق على الخلة
 أَنْكٌ - الذقن [4]

- [1] D أَنْتَ
 [2] D أُنْرُدَى
 [3] D أَنْ
 [4] D fazla olarak ذكره
 أُنْكُنْ كُرْكُور - فى كره
 مليح
 [5] D ينى

- [6] D Ayrıca bir de
 [7] D أَوْدَى
 [8] D المرّة
 [9] D أَوْصَن
 [10] D yoktur
 [11] D yoktur

الحشرات يقال (يَنْ أُنْدَى [1])
 أى [2] جحر الحية

- أَنْلُدَى [3] - صفع
 أَنْدُرْدَى - قلب
 أَنْطُو [4] نَبَى
 أَنْيَزٌ - الغفلة
 أَنْ - حِدا
 أَنْدُوْفٌ - كذاك أى مثل ذاك
 أُنْدُدَى - دما
 أُنْدَا - هناك
 أُنْجُوْ - اللؤلؤ
 أَنْجَقٌ - بمعنى حَسْبُ قول (سُنْ بُوذُرْ
 أَنْجَقُ) [5]
 أَنْطٌ - العين يقال [6] أَنْطَشَى أى شرب
 العين بمعنى حالف
 أَنْطَطَى [7] - حَزَنٌ وهى لفة ضربية جداً
 والمستعمل الآن لفة الزكبان
 وهى (قَنْدُرْدَى) بمعنى حزن

- الهمزة مع النون الخيشومية
 أُنْدَى [14] - ذكر
 أَنْكٌ D [8]
 أُنْ D [9]
 بَقِشٌ D [10]
 أَنْكٌ D [11]
 مَرْكَبٌ D [12]
 ذاك D [13]
 [14] D "n" in altındaki üç noktalar
 konulmamıştır

- [1] D أَنْدُرْدَى
 [2] D ينى
 [3] D أَنْلُدَى
 [4] D أَنْطُو
 [5] D سُنْ بُوذُرْجَقُ
 [6] D yoktur
 [7] D أَنْطَطَى

أَوُو [1] - الدم
 أَأَط - التزيان
 أَوَزَك - البط والاحضر
 أَوْجَا - الكفل
 أَوْلَن [2] - الصق
 أَوْشَطِي [3] - انس [4]

الهمزة مع الياء

أَي (خ) - القمر ويطلق (أَي) أيضاً
 على الشهر
 أَيَلِي - مَلْمَس [5] القمر وتسمى به المرأة
 أَيَدَن - النور
 أَيَدَنَلَدِي - نور
 أَيَو [6] - السفرجل
 أَي - الدب
 أَيَق - الرجام وهي الاحجار بعضها على بعض
 علامة لشي
 أَيَق - ذلك
 أَيَق [7] - التساحي

[1] D اَوُو

[2] D أَوْلَن

[3] D أَوْشَطِي

[4] D Ayrca bir de كسر

[5] D مَلْمَس

[6] D أَيَو

أَيْلَدِي - صحان سكره وبرى من مرضه
 أَيْلَدِي - عمل
 أَيْقُو - النوم
 أَيْدِي - نام وابدال الياء ذالالفة تركستان.
 نية [8] قالوا (أَيْدِي) وقد ذكرناه
 قبل

أَيْدِي [9] - استيقظ

أَيْقُو - المستيقظ

أَيْدَزْدِي - نية

أَيْن - اللجام بالتركي والقبحاق (أَيْكَن) [10]

أَيْلَدِي - الجمه والقبحاق (أَيْكَنَلَدِي)

أَيْدِي [11] - تبع

أَيْقَن - التابع

إَيْن [12] - الكنف

أَيْن - اللعب

أَيْدِي - لعب

أَيْر - السرج

أَيْرَلَدِي - اسرجه

[7] D أَيَق

[8] D أَيْدِي وهي تركمانية

[9] D أَيْدِي

[10] D أَيْكَن

[11] D أَيْدِي

[12] D إَيْن

أَيْرَدِي - فَرَق ويقال للرايب الذي
 استخرج زبدته (أَيْرَقِي) و(أَيْرَن)
 أَيْرَق [8] وفي القبحاق (أَيْرَن)
 القارص

أَيْنَان - المشوقة

أَيْلَدِي - و - أَيْلَدِي (ت) - استجيا

أَيْر - الحصان

أَيْط - و - أَط - بالتركي الحياء

أَيْي - قال

أَيْلَق - تجازي بلا شئ

أَيْنَا - يوم الجمعة وهي محرفة من الفارسية

واصلها في الفارسية (أَيْنَه) [9]

ومن اعلام النساء (أَيْنَا خَاوَن)

أَيْق - الكستبان

أَيْمَان - الجوزة والعين والدوره

أَيْك - خبز

أَيْك - التل الكبير ويقال (بائر) ايضاً

أَيْرِي - الشعب والوادي

أَيْرِج - ما كان ذا شحمتين من مهم او طريق

او خشبة ونحو ذلك

[1] D أَيْرَه

[2] D أَيْأ

[3] D أَيْأك

[4] D أَيْك

[5] D ويقال (أَيْرَه) الضلع

[6] D دامه

[7] D س

[8] D لفرق

[9] D أَيْنَه

حرف الباء الخالصة والمشوبة

بُو — بمعنى هذا اسم الإشارة
بُوذُو — حَنَّق

الباء مع الباء

لا يوجد [1] اَوَّلَ كلمة باء مشوبة الاقولهم
(بَيْع) (ش) فان اولها مشوبة وهو طاء
يلبس في الرجل معروف

بَيْبَا — يدعو الصنبر اياه والكبير ايضا
يدعوه كذلك واصله للصنبر

بِي — الاخت الكبيرة

بَيْحُك — انسان العين

بَيْلَعُ — الحيامة

الباء مع التاء

بَي — وَ- بَيْك — الكتاب واصله الكاف

فقلبت باء والماضي منه

(بَيْدِي) اى كتب

بَيْت — القمل

بَيْلِدِي — فل

بَيْ [2] — بنت

بَيْتُن — الكامل

بَيْتُن — الصحيح

بَيْزْدِي — جبر

بَيْتُك — الضيق العين

بَيْزُ — المبوس الوجه يقال (بَيْزُ بَيْزُ لُو)
اى ذووجه مبسور [3] عبوس

بَيْزُ [4] — البطروكاتها تركه [5] من العربية

بَيْجِي [6] — غطس

بَيْشَق — طائر يقال له القَطاس

بَيْتُك — وعاء يتخذ من الطين للدقيق وغيره

متقوب الاسفل وتسمى به كؤارة

النحل وهى اوكارها التى [7]

يعمل فيها العسل

الباء مع الجيم الخالصة

بَيْجَا (خ) — الروشن

بَيْحَق — الزاوية

بَيْحَمَق [8] — اذا تزوج رجلان اختين فكل

واحد منهما يدعو صاحبه

(بَيْحَمَق)

[5] D مشتركة

[6] D بَيْجِي

[7] D الذى

[8] D Bu kelime düşmüştür, arapça tafsiri ise mevcuttur

[1] D توجد

[2] D بَيْجِي

[3] V satır arasında; D yoktur

[4] D بَيْزُ

بَيْحُك — عَلَمٌ ولا تعرف [1] من اى شئ نقل

الباء مع الجيم المشوبة

بَيْحَق (ش) — السكين

بَيْحَقِي (ش) — النصف

بَيْحَن — الحصاد الماضى منه (بَيْحَنِي (ش)) وهو

مشارك بين حصد الزرع وفصل

الثوب

بَيْجَز [2] — عَمٌ منقول من فعل الحال

بَيْجَل [3] (ش) — الزمن من الانسان والفرس

وغيرها

الباء مع الدال

بَيْدَق (خ) — الفصن وبعضهم يقاب الدال

طاء

بَيْدِي — قلم

بَيْذ — الفخذ وبعضهم يبدلها طاء فيقول

(بَيْظ)

الباء مع الراء

بَيْزْدِي — ذهب

بَيْزْدِي — اعطى

بَيْشِك — العطاء

رَشْمَك — المعاطاة

بَيْزَلِي — قبيلة من القبجاق

بَيْزْدِي — وجع بطنه [4] وقتل

بَيْزْدِي — فاح المسك

بَيْزْدَق — الكوز

بَيْز — واحد

بَيْز — موجود ومقابله [5] (بَيْز) اى معدوم

ولم يصرف منهما [6] فعل

بَيْزَلُو — غنى اى ذو موجود

بَيْزَعُو [7] — البوق

بَيْزَمَق — الاصبع

بَيْزْدَرَق [8] — البُرَّة وفي كتاب [بَيْبَيْك]

(بَيْزْدَق) [9] زمام الجمل

بَيْزَج — الفلفل

بَيْزَجَلَق — نوع من النبات

بَيْزَيْقِي — حيوان يشبه الضئيع منتن الريحانة

بَيْزَيْك — الحَب اى حَب كان

[1] D نَعْلِم

[2] D بَيْجَز

[3] D بَيْجَل

[4] D البطن

[5] D yoktur

[6] D منها

[7] D بَيْزَعُو

[8] D بَيْزْدَرَق

[9] D بَيْزْدَق

بَرْبَكُ - الضوا المفكوك قال منه (بَرْبَكِي)

اي وَفَى

بَرْبَكُ - الناصية

بَرْبَن - لفهد

بَرْبُ - الحبس والكفان

بَرْبَا سَوْلَقُ - الزمزية

بَرْبَكُ - وقاية عُدَّة الحرب

بَرْبُ - الالف ويستعمل بمعنى قبل وبمعنى

اول

بَرْبَا - العيب

بَرْبَكُ - القوى

بَرْبَكُ دُرْدِي [1] - وعداى اتفق

بَرْبَكِي - اشتد ويستعمل بمعنى ثبت

بَرْبُ - الذهب

بَرْبَا - الكَل

بَرْبَكُو - الوهج والكرب

بَرْبَقُ - البرد

بَرْبَكُ - قطع العجين المشوية [2] لَمَّا ولما

أَكَل بالاسياخ قبل له (بَرْبَكُ)

بَرْبَا - البراغيث

بَرْبَن - ديباج

الباء مع الزاى

بَرْبَكُ - الزينة يقال (بَرْبَكِي) [3] زين

(بَرْبَكِي) ازدان

بَرْبُ - الاشقى الذى يخرزبه [4]

بَرْبُ - نحن ويقال (بَرْبُ)

بَرْبُ - المخصف

بَرْبُ - الجليد

بَرْبُ - الانشيب

بَرْبُ - العُدَّة

بَرْبُ - الرجل اللحم

بَرْبَكِي (ق) - ضَيِّقُ من نحو تضيق فم

الخريطة وجمعها يسيراً

بَحِيظُ [5] واحدٍ ومنه

قيل للدُّبُر (بَرْبَكُ) وهى

عما يستفجع ذكرها

بَارِيقُ - الرجل العاق

بَارِيقُ - الصلح

بَرْبَكُ شَطِي - اصطلاح

بَرْبَكِي (خ) - أَخَذَ الشئ غارةً ويقال بمعنى

قض وفي بناية للمفعول يقال

[4] V haşiyesinde; D iki son ke-
lime yoktur.

[5] D الحيط

[1] D بَرْبَكُ دُرْدِي - وعداى اتفق

[2] D ويقال له

[3] D بَرْبَكِي

بَرْبَكُ - الحمى الباردة

الباء مع السين

بَرْبَكُ (خ) - وَ - بِسَو (خ) - التزبية

بَرْبَكِي - اى رَبِّي

بَرْبَكِي [5] - رَبِّي

بَرْبُ - الكمين ويقال منه (بَرْبَكِي) اى كمن

بَرْبَكُ [6] - الجمل البَحِيظُ

بَرْبَكُ [7] - الالهام

بَرْبَا - الى هنا

الباء مع الشين

بَرْبَشُ - الراس ومنه (بَرْبَشَكِي) اى ابتدأ

بَرْبَشُ آيَلَدِي [8] - جَرَحَ (بَرْبَشُ) الجرح

ايضاً و (بَرْبَشُ) الجرح

بَرْبَشَقُ [9] - المَلِكُ اصله (بَرْبَشَقُ لِقُ)

وهى فارسية

بَرْبَشُ - الخمسة

بَرْبَشَقُ - المداس اصله (بَرْبَشَقُ) بالصاد

فبهما (بَرْبَكِي) اى أَخَذَ

غارةً وَ قَبَضَ

بَرْبَكِي - رغا الجمل

بَرْبُ - عُوْدُ يُفْرَشُ به [1] ورق الطلماج

او الرشته او الرقاق او نحوها

بَرْبُشُ - علم منقول من طائر اشهب واصله

(بَرْبُشُ) ثم عَرَبَ بابدال قافه

غيناً وَ رَقَّتْ الباء

بَرْبَكِي - تَبْرَأُ منه وهى منقولة من (بَرْبَكُ)

بالفارسية اى المتبرئ فحذفت الراء

بَرْبَا [2] - السُوْقُ وهى منقولة من الفارسية

ايضاً

بَرْبُ - كَلِمَةٌ تقال للمستهجن المستغرب اذا

استعجموه [3] وعدوه اخرس

بَرْبُ [4] - المجل الصغير ويقال (بَرْبُ)

بالواو والين وفي كتاب [بَيْسَلِكُ]

ولد الايمل وفيه ايضاً المجل

الصغير

بَرْبُ - الاسفيداج

بَرْبَا - ازرر

[1] D yoktur

[2] D بَرْبَا

[3] D استعجموه

[4] D بَرْبُ

[5] D بَرْبَكِي

[6] D بَرْبَكِي

[7] V ve D evelce böyle yazılmıştır, bilahere siyah mürekkepli üç noktanın ilavesiyle "ş" olmuştur

[8] D اى رَبِّي

[9] D بَرْبَشَقُ

بَشْرَدِي — طبخ
 بِشْتِي — انطبخ يقال (أَشْر [1] بِشْتِي)
 اي استوى [2] الطعام
 بِشِي — زقاق معروف عندهم
 بِشْ — صفرخال
 بُوشَن (خ) — منطلق
 بُوشَنْدِي — انطلق ويستعمل في طلاق
 النساء فيقال (بُوشَنْدِي) [3]
 اي طلق
 بُشْتِي — اغناظ وهو بالقبجاقية (بِكْرَدِي) [4]
 بِشْرَدِي [5] (خ) — أتمَّ يقال (بُوشْ
 بِشْتِي بِشْرَدِي) (بُوشْ)
 هذا (اشني) [6] الامر
 (بَشْرَدِي) (بَشْرَدِي)
 ودَبْر و (بَشْرَدِي) في
 (اشني) علامة المفعول
 بُشْتِي — الرجل الكثير الغيظ من (بَشْتِي)
 اي اغناظ
 بِشِك — مهذ الصنير وفي كتاب [بَشِك]
 السرير

[6] D Buradan ta kelimesine kadar temamile yoktur

[7] D درمقا

[8] D طَبِي

[9] D yoktur

[1] D آش

[2] D انطبخ

[3] D بُشْدِي

[4] D بِكْرَدِي

[5] D بَشْرَدِي

بُصُو — الكمين وقد تقدم انه يقال بالسین
 ايضاً
 بَصَن — يسمي به الكلب واصله من (بَصْطِي)
 اي صرع لانه يصرع الذئب
 بَصَنِي [1] كُنْ — بمد غدٍ
 الباء مع الطاء
 بَطَّق — الفصن و [2] تقدم انه يقال بالبدال
 بَطِّي [3] — غطس ويقال (بَطِّي) [4]
 بَطْ — الفخذ وتقدم
 بَطْمَن — الرطل
 بَطْرَدِي (ت) — جحد
 الباء مع العين
 بُعَا — الفحل المدخر للضراب ويسمى به
 الفحل من كل شيء و (بُعَا) يقولها
 الترك والفرس واصله من العربية
 من (بُعَا) وهو المأبون
 بُعْتَق — شوبوب من المطر [5]

[1] D بَصْنِي

[2] D وقد

[3] D بَطِي

[4] D بَطِي

[5] D وهو الذي يقال له في المطر عابور

[6] D وهب

[7] D وبطه

[8] D بغيره

[9] D بغير صفن

[10] D بغير نديق

[11] D بغيرا

3

[1] D بغيره

[7] D رنخف

[10] D بغيرا

بِقِصْطِي - عَفَن

الباء مع الكاف الخالصة

بَكَ - الربط الشديد واصله (بَرَكَ) وينطق بالاصل ايضاً وهو اكثر استعمالاً ويشق منه (بَكَدِي) [6] و(بَرَكَدِي) وللتدنية (بَرَكَدِي) [7] و(بَكَدِي) [8]

بِكْتِي - رَقَص

بِكْتِي - قَتَلَ

بِكَادِي - حَرَسَ

بِكَيْتَرُ - عَلَّمَ يُنْظِرُ من اى شئ يُقِيلُ

بِكْرُ [9] - اَلْحَفِي

بِكُ - اَلْعَابَةُ

بِكْتُ - اَلزَّفَتُ

بِكْدَتَرُ - اَلْحَدَاجَةُ [10]

بِكْرُ - اَلطِرَازُ

بِكْرُكُ - اَلسُّكْلُوَةُ

بِكْرُ [11] - اَلْاِحْدَبُ

(بُقْدِي [11] اَتَلُوْ) و(اَم) لَوْن

اَلْحَدَّةُ و(لُو) بِمَعْنَى كَاتِبَةٍ قَالَتْ

ذُوْحَدَةٌ قَبِيٌّ وَلَا يَسْتَمَلُ (بُقْدِي)

بِمَعْنَى قَبِيٍّ اَلْاَمْعُ (اَتَلُوْ)

بُقْرُ - اَلْمَرَّةُ وَاَلْقَبْجَاقِي وَاَلتَّرْكَانِي (بُوكْرُن) [2]

و(كُرُن) هِيَ اَلْمَرَّةُ و(بُوكْرُن) [3]

هَذِهِ اَلْمَرَّةُ و(بُرْكَزْدَا) اى فِى مَرَّةٍ

وَاحِدَةٍ

بِاَعْمِي - قَضِيانٌ عَصِيٌّ لَلْمَقَارِعِ اَلْمَجْلُوْبَةِ

مِنَ الْقَبْجَاقِ

الباء مع القاف

بِقْطِي - نَظَرَ

بِقِيْرُ - اَلنَّحَاسُ

بِقِي - اَلخُرَّةُ

بِقِيْنُ - اَلْحَاصِرَةُ

بِقُوُوْ - اَلْقَيْدُ

بِقْرَدَقُ [4] - اَلْحَلْقُوْمُ

بِقْصَقُ [5] - سَبَرٌ يُعْمَلُ فِى الْقَوْسِ اَلْمَوْتَرِ

لِيَتَدَلَّ اَلْجَانِبُ اَلْمَائِلُ

بُلْدِي - خَبِطَ اَلْمَايْمُ [5] وَاَلْقَبْجَاقِ (بُلْدِي)

وَمِنْهُ (بُلْدَقُوْ) اى اَلْخُفَّةُ [6] وَهِيَ

خَبِطَةُ النَّاسِ مِنْ خَوْفِ اَلْمَدْوِ

بُلْمَمَجْ - اَلعَصِيْدَةُ

بُلْدِرَقُ [7] - اَلوَرَقُ

بُلْجَكُ - وِلْدَانُ ذِي اَلْمَرْتَعِ عَرَبِ

بُلْتَقُ - [8] اَليَحْمُوْرُ

بُلْدِي - سَنَّ

بُلُوْ [9] - اَلْمِسْنُ وَاَلتَّرْكَانِي (بُلْسُكُوْ)

بُلُ - اَلوَسَطُ

بُلْكُ - اَلسَّلَاحُ

بُلْكُ - اَلسَّاعِدُ

بُلْكُ - اَلْفَرِيْقُ مِنَ النَّاسِ

بُلْكُ - اَلضَّفِيْرَةُ مِنَ الشَّعْرِ

بُلْمَكَا - اَلعَالِمُ

بُلْمَكُوْ [10] - اَلْمَعْلُوْمُ

بَالُ (خ) - اَلْعِصْلُ

بَلُوْصُ - اَلشَّمْعُ

الباء مع الكاف البدوية

بَلِكُ [1] - اَلْاَمِيْرُ اَلتَّرْكَانِي و(بَن) اَلْقَبْجَاقِ

بُكْنَدِي [2] - رَضِيَ

بُكْلَدِي [3] - سَجَدَ وَرَفَعَ عَجِيْرَتَهُ

الباء مع اللام

بُلْدِي (خ) - صَارَ

بُلْشَطُوْ - اَعَانَ

بُلْدُرْدِي - صَيَّرَ

بُلْشُ [4] - اَعَانَ وَسَاعَدَ اَصْلُهُ (بُلْ) بِمَعْنَى

صَيَّرَ مِنْ قَوْلِهِمْ (بُلْدِي) اى صَارَ

وَالشَّيْنُ لَلْمُعَاوَلَةِ اى صَايِرَ وَقَتْلَ

بِمَعْنَى سَاعَدَ وَجِهَةَ اَلنَّقْلِ اَلْمَشَارَكَةِ

فِى اَلْمَعْنَى لِاَنَّ مِنْ صَارَ مَعَكَ فَصِيْرٌ

وَرْتَهُ تَتَضَمَّنُ اَلْمُسَاعَدَةَ

بُلْشِي - اَتَّفَقَ

بُلْدِي - عَلِمَ

بِلُ - و - بَلُوْ - اَلْعِلْمُ

arapca izahat temamiler buraya idhal edilmiştir

[6] D yoktur

[7] D بلْدِرَقُ

[8] D بلْتَقُ

[9] D بلُوْ

[10] D بلْمَكُوْ

[1] D sonradan بَلِكُ

[2] D sonradan بُكْنَدِي

[3] D sonradan بُكْلَدِي

[4] V haşiyesinde D yoktur

[5] D bundan یعنی حرکتی و بالقبجاق (بلش) D sonra V deki بلش kelimesine ait

[7] D بَرِكْتِي

[8] D yoktur

[9] V yoktur

[10] D اَلْحَدَاجَةُ; Firuz Abadi ka-musuna göre اَلْحَدَاجَةُ

[11] D بُكْرُ

[1] V الی kelimesine kadar bütün cümle haşiyede mukayyettir

[2] D بُوْكَزْدُ

[3] D بُوْكَزْدُ

[4] D بُوْوُ

[5] D بُلْصَقُ

[9] D بَكْدِي

بُولُ (خ) - الكثير

بَلَطُ - السحاب

بَلَطَرُنْ - حمة الساق

بَلْدَرَنْ [1] - نوع من النبات

بَلْنُ - الفارة و البقجاقى البر المتصل

بالجزيرة والغنمة والكسب

بَلْدِي - وَجَرٌ بالتركانى و (طَبْدِي)

بالبقجاقى

بَلْدِي - عزل

بَلِيقُ - السمك

بَلِيقُ بَنُ - البورى اى امير السمك

بَلْقَدِي - اشرق

بَلْدِرَجُونُ - بالتركانى الدمانى و البقجاقى

(بُورَجُونُ)

بَلَا - و - بَرَلَا - بمعنى مع

بَلَا (خ) - الفرخ

بَلَطَا - الفاس الذى يكسره الحطب

بَلَطِرُ - العام الماضى

بَلَقْنُ - جَبَلٌ للترك

بَلْحِقُ - الطين

بَلْجَقَلْدِي - جعله طيناً

بَلْعَيْقِي - و - بَلْعَمْدَرْدِي - كَلْدَرُ

بَلْكَزْدِي - ظَهَرَ

بَلْكَوُ - ظاهراً

بَلْذَلْدِي - غَمَمَ

بَلْطَجَقُ - المطرقة

بَلْزَلِكُ - السوار

بَلْثَكُ - الفأفا

الباء مع النون

تقلب الباء ميماً كثيراً يقولون فى (مَنْ) بمعنى

انا (بَنْ) بالتركانى ويعكسون يقولون فى (بَنْ)

بمعنى نحن (مَنْ) و فى (بَنْدِي) بمعنى ركب

(مَنْدِي) [2]

بَنْدِي (خ) - غمس

بَنْدِي [3] - خرف

بُنُ - العيب يقال منه (بَنْدِي) [4]

و (بَنْلْدِي) [5] عاب

بَنْكُ - النقطة

بَنْتُ - المركوب مشتق من (بَنْدِي) اى

ركب

بَنْزُ (ش) - الجبن وهو منقول من الفارسية

وبالتركانى (بَنْبَنْزُ) [6]

بَنْدِي [4] D

بَنْلْدِي [5] D

بَنْزُ [6] D

بَلْدَرَنْ [1] D

[2] V haşiyesinde

بَلْدِي [3] V sonradan

بُنُ (خ) - الرجل الغمزُ

بَنْلْدِي - آذَرَ

الباء مع الياء

بَبْرُ - اسم الله تعالى بانه أو يُغْرُ [1] وهم [2]

التركتان

بَبْنُ - السنجابُ

بَبْنُ - العُنُقُ

بَبْنُ - الامير البقجاقى

بَبْنُ (خ) - الفَقِي

بَبْنُ - القامة

بَبْنُ - العقرب

بَبْنُ - اللوز

بَبْنُ - رقص

بَبْنُ - ضرب عنقه اى صفه

بَبْنُ بَبْرُ (ش) - يطلق على النبي [3] او (بَبْنُ بَبْرُ)

رسالة و (بَبْرُ) معناه مؤدّر

بَبْرُقُ [4] - الامر

بَبْرُدِي [5] - امر

بَبْدِي - استغنى

حرف التاء

تَوَذُو [6] - دَقُّ

بَبْرُ [1] D

لعله : وهم سكان التركتان [2]

صل الله عليه وسلم [3] D

بَبْرُقُ [4] D

التاء مع الباء

تَبَا - التلُّ

تَبَيْكُ - لعبة يلعب بها الصغار

تَبِي - ريح تاتي بالنايح

تَبْرَنْ - تَحْرَكَ الماضى منه (تَبْرَنْدِي)

تَبْلْدِي - أَتَلَّ

تَبْرَنْ - الارض السبخة

تَبْرَكِج - المهماز

تَبْتِي - رفس

التاء مع التاء

تَبْتِي - الدخان

تَبْرُو [7] بَقَطِي - نَطَرَ نظراً حاداً

تَبْلُ - عَلِمَ يسبح به الرجل

تَبْرَكُ - مفتاح شى خفى ما يعرفه الا صانعه

تَبْتِي [8] - البشخانه

تَبْتِيُو - اخنصم [9]

التاء مع الراء

تَبْرَكُ - قبيلة من الاعاجم وهم اهل هذا اللسان

بَبْرُدِي [5] D

بَبْرُو [6] D

بَبْرُقُ [7] D

بَبْرَكِج [8] D

بَبْتِيُو [9] D

تَرْكَاذُ - قَبِيلَةٌ مِنَ الْأَعْرَابِ أَيْضًا

تَرْوُلُو - نَوْعٌ وَضَرْبٌ مِنْ شَيْءٍ يُقَالُ (تَرْوُلُو) [1]

بَيْشٌ كَثْرَتُهُ (أَيْ جَاءَ ضَاكِمَةً مَتَوَعَةً

تَرْمَنٌ - الْمَقْلُوبُ يُقَالُ (مَطَّنٌ تَرْمَنٌ كَيْدِي [2])
أَيْ لَبَسَ ثَوْبَهُ مَقْلُوبًا

تَرْسَا - الْيَهُودُ

تَرْي - الْحَيَاةُ

تَرْيَاكُ - الْحَيَاةُ

تَرْوَلْدِي - عَاشَ وَحَقِيقَتُهُ أَحْيَى وَاللَّامُ حُلْفَتُ
لِأَجْلِ بِنَاءِ الْفِعْلِ لِلْمَفْعُولِ

تَرْوَيْ - حَيٌّ

تَرْوَكْرَدِي [3] - أَعَاشَ وَقَدِ نَطَقَ بِاللِّدَالِ
فِي ذَلِكَ كَلَّمَهُ عَوْضُ النَّاءِ

تَرْوَانَقِي [4] - تَعَمَّقَ

تَرْوَشْتِي - جَهْدٌ

تَرْوَيْسٌ - قَتْلَالَةُ الْمُلُوكِ

تَرْوُ - الْعَرَقُ الْفَعْلُ مِنْهُ (تَرْوَلْدِي) أَيْ عَرَقَ

تَرْوَبٌ (ش) - الْفَجْلُ

[1] D تَرْوُلُو

[2] D كَيْدِي

[3] D تَرْوَكْرَدِي

[4] D تَرْوَانَقِي

تَرْوَكُ - الْعِمَادُ

تَرْوَكُ - الْعَجَلَةُ

تَرْوَكْلَدِي [5] - اسْتَجْعَلَ

تَرْوَكُ [6] - الشَّجَرَةُ

تَرْوِي - الْجِلْدُ بِالصَّوْفِ

تَرْوِي - الْمِيرْدُ الْكَبِيرُ

تَرْوَتٌ - الْأَرْبَعَةُ

تَرْوَدِي - غَرَسَ

النَّاءُ مَعَ الزَّوَايِ

تَمَازٌ - الْعَرَبُ

تَرْوُ - الرِّكْبَةُ

تَرْوُزٌ [7] - قَسْرُ شَجَرٍ يَفْشِي بِهِ الْقَسِيُّ

تَرْوَكْرَدِي - دَارٌ

تَرْوَدِي - صَبْرٌ

تَرْوَكُ - الرُّوْتُ الْبَابِسُ

تَرْوَيْكُنِي - السَّبْرُ الَّذِي فِي فَاسِ اللَّجَامِ مِنْ جَانِبِهِ

يُقَالُ (أَطَّ تَرْوَيْكُنِي طَطَّ) أَيْ

أَمَسَ اللَّجَامَ وَيُقَالُ (تَرْوَيْكُنِي) (تَرْوَيْكُنِي)

[5] D تَرْوَكْلَدِي

[6] D تَرْوَكُ

[7] D تَرْوُزٌ

أَيْ أَلْقَى طَرَفَ ذَلِكَ [1] عَلَى

سَرَجِهِ

تَرْوَا - الرَّخِصُ النَّاعِمُ

تَرْوَلْدِي - اسْتَوَى وَلَا يَقَالُ (أَشَّ تَرْوَلْدِي)

أَمَّا يُقَالُ (أَشَّ يَشْتِي) أَيْ اسْتَوَى

الطَّيِّخُ وَبِجُوزِ (سَنْجَرِ سَنْقَرِ

تَرْوَلْدِي إِشْلَزُ) أَيْ اسْتَوَى

أَوْرَهَا

النَّاءُ مَعَ الشَّيْنِ

تَرْوِي - الْأَيْ

تَرْوِي - السِّينُ

تَرْوَلْدِي - عَضَّ

تَرْوَشْدِي - وَقَعَ وَتَرْوَلٌ مَشْرُوكٌ وَيُقَالُ (دُشْتِي)

تَرْوَشْدِي - بَسَطَ

تَرْوَشْكُ (خ) - الْبَسَاطُ وَفِي كِتَابِ [بَيْلِكَ]

(تَرْوَشْكُ) الطَّرَاحَةُ وَالْفَرَاشُ

وَأَمَّا الْبَسَاطُ ف(كَلِيمٌ)

تَرْوَشْنٌ - السِّدْرُ وَالظَّهْرُ

النَّاءُ مَعَ الْقَافِ

تَرْوِي - بِمَعْنَى أَيْضًا وَتَرْوِيحٌ

تَرْوِي - بِمَعْنَى آخَرَ

النَّاءُ مَعَ الْكَافِ

تَرْوَكُ [2] - الشُّوْكَ

تَرْوَيْجَاكُ - الْهَنَابُ

تَرْوَكْنَا - الْقَبْرِ

تَرْوَا - النَّبِيْسُ

تَرْوَكْرَمَكُ - الْبِصَاقُ [3]

تَرْوَكَاكُ - الْمَشْبَهَةُ لِلْعُخْرَاكِ

تَرْوَكْشُو - بَدَّدَ

تَرْوَكْرَدُو - بَصَقَ

تَرْوَكُ الطَّرْدُو - سَكَتَ أَيْ قَمَدٌ سَاكِنًا

تَرْوَكْتِي - الْقَمُ وَخَاطٌ [4]

تَرْوَكْنَدِي [5] - فَرَعٌ

تَرْوَكْلُو الْوَيْ - السَّفْرَجَلُ [6] بِالْقَبْجَاقِ

النَّاءُ مَعَ اللَّامِ

تَرْوَلَكُ [7] - الْبَحْثُ

تَرْوَكُو - التَّلْبُ الْبَرْطَاسِي

تَرْوَلٌ - اللِّسَانُ

[1] D ذَلِكَ

[2] D تَرْوَكُ

[3] D أَعْلَهُ : الْبِصَاقُ

[4] D يَوَقْتُ

[5] D تَرْوَكْنَدِي

[6] D yoktur ve ayrıca iki kelime okunmıyor

[7] D تَرْوَلَكُ

تُولِكُ [1] - الامعى

تَلْبَسُ - الاخرس

تَلْدَى - طَلَبَ ويقال (دِلْدَى)

التاء مع الميم

تَمْرٌ - الحديد ويقال بالبدال

تَمْرٌ قِرْقُ [2] - النجم الذى يسمى بالجدى

تَمْرِبَعُو [3] - الحرنشف [4]

تَمْرُ بَاشُ - المقرعة المحددة الراس

تَمْرًا - الزرّ

تَمْرَمَلْدَى - زَرَّرَ

تَمْنٌ - البدرة

التاء مع النون

تَنَلَا - الليل [5]

تَنْدَى - بات

تَنْزٌ - البحر

تَنْلُكُ - دورالقاع

تَنْ - امس

تَنْ - الروح

تَنْهَى - بالنون الحيشومية الله

تَنْ [6] - الجسم

التاء مع الواو

تَوُوزٌ [7] - صدراجناس

تَوَمَكٌ - المكدمه [8]

تَوُكُو [9] - الذرّه وقيل (اوكره) [10]

تَوُلُكُنْ [11] - الحدأة

تَوُوزُنْ - العاقِر [12] وهى التى لا تلد

[9] V evvelce yalnız تُو sonradan siyah mürekkeple bir de كُو ilave edilmiştir; D تُو

[10] V asıl mana kazılmış ve sonradan التودّه وقيل (اوكره) ilave edilmiştir; D الدخن المفقور

[11] D evvelce تَوُلُكُنْ sonradan ise تَوُلُكُنْ

[12] D ويقال اصاق العا فرالمسكنه وهى D

[1] D تُولِكُ

[2] D تَمْرٌ قِرْقُ

[3] D تَمْرِبَعُو

[4] D تَمْرُ بَاشُ

[5] D تَنَلَا

[6] D تَمْرُ

[7] D تَوُوزٌ

[8] D تَوَمَكٌ

[9] D تَوُكُو

[10] D تَوُلُكُنْ

[11] D تَوُلُكُنْ

[12] D تَوُوزُنْ

جَبْرَه - الاعمش يقال (جَبْرَه كَبْرُ لُو) [4]

اي ذوعين عمشاء

جَبْرَه - الذباب

جَبْرَه - الهدمة

جَبْرَه [5] - المصفور [6]

جَبْرَه - الدمل

جَبْرَه (ش) - قبيلة من الترك

جَبْرَه [7] - حَمَلٌ على شئ دفعة واحدة

جَبْرَه - قَش

جَبْرَه - ولدالمزى الجفر [8]

الجيم مع التاء

جَتَّ - الدرز

جَتَّى - جمع بين الدرزين يقال (قاش جَتَّى)

اذا عبس اى جمع بين الحاجبين ويقال

(جَتَّتَشَلُو) [9] اى مقرون الحاجبين

جَتَّتَدَى [10] - اقترن الدرزان وما يشبههما

كالخاجبين

[6] V okunmuyor D alınmıştır

[7] D جَبْرَه

[8] D yoktur

[9] D hasiyesinde جَتَّتَشَلُو

[10] V arapça tercemesi hasiye-dedir

[1] D yalnız المهر تَبِكْ

[2] D تَبْرَمَا

[3] D تَبْرَمَا

[4] V كَبْرُ لُو kelimesi okunmuyor D alınmıştır

[5] D جَبْرَه

التاء مع الياء

تَبِك [1] أظ - مقدمة المهر

تَبْرَمَا - الطاحونه

تَبْرَمَا [2] يَزَلِي - المدور الوجه

تَبْرَمَا [3] - كَلُّ

حرف الجيم

جى - الرخم

الجيم مع الهمزة

جَاظٌ - الجُبْنُ

الجيم مع الباء

جَبِقٌ - الفصيب

جَبِقٌ - رمص العين

جَبْرَكٌ - الثوب

جَبْرَطِي (ش) - ضرب وقطع فى مرة واحدة

جَبْرُ - القش بوسخ

جَشَلْدَى [1] - صوت برقمه ومنه سى [2]

البندق (جَشَلْوَلْدَى)

جَبَز - الظلاله

جَبَن - القفقه والسلة

جَبَنَك [3] - القفط

الجيم مع الجيم

جَبَك [4] - الزهر

جَها - دعوة يدعو بها الولد اتمه والجيم

الاولى نُماله

جَاج - المرهه

جَجا بَرَمَق - الخضر وبالقبجاق (جَمَلَق)

جَجَكَرْدُو (ش) - عطر

الجيم مع الراء

جَبْرِى - المسكر ويقال (جَبْرَك)

جَبْرَك - القمص

جَبْرَلَق - دوى الماء يقال (جَبْرَلَبْ أَقَز)

المعنى يجرى [5] جَمْرَر (أَقَز)

يجرى الماضى (أَقَطِي) والراء

[1] V haşiyesinde

[2] D يسى

[3] D جنوك

[4] D sonradan چچك yapılmıştır

[5] D ما

للمضارعة وَالْبَاءِ فِي (جَبْرَلَبْ)

للعال (جَبْرَلَدَى) جرى بدوى [6]

ويقال للصبي اذا بكى (ناجَبْرَلَزْبُو)

(نا) اى شئ (جَبْرَلَزْ) بصوت

وهو عبارة عن البكاء و(بُو) بمعنى

هذا

جَبْرَلَق [7] - الجدول الصغير والنورس

جَبْرَكَا - المعجين المحشّر لئلا المقلّى بالدهن [8]

وهواسم للحلاوة المشبّكة

جَبْرَبَى - طرف القصب

جَبْرَا - السراج وبالقبجاق (جَبْرَق) وهى

منقولة من الفارسية بقولون فى السراج

(جَبْرَاغ) بالنين

جَبْرَلَق [9] - المنارة

جَبْرَلُوق - نوع من الطير يشبه حسه

دوى الماء

جَبْرَق - حذاء يتخذ من الجلود يستعمل

للتلج ويلبس على الجوارب

جَبْر - الشقاء

جَبْرَلُو - الشقى اى ذوشقاء

ويقال للصغير اذا ابكى (ياجرلر) - وهو D [6]

عبارة عن البكاء

[7] D haşiyesinde

[8] D فى الدهن

[9] D جبرلق

الجيم مع الشين

جَشَن - كلمة يستوقف [5] بها الحمار والبغل

جَشَط - الجاسوس وهو متوك من العربية

جَشَلْدَى [6] - تجسّس

الجيم مع الصاد

جَصَن - اليوم القيم [7]

الجيم مع الفين

جَفَن - البخل

جَفَن - الاشان

جَفَا - الفرخ قبل التريش وكل مولود صغير

جَفَرْدَى - صاح

جَفَرْدَى - أَخْرَجَ الفين بدل من القاف

وامله (جَفَرْدَى) [8] لان

اللازم منه (جَفَطَى)

جَفَرَط - اللبن الرايب

جَفَن - البازى ويقال فيه (طَفَن)

[6] V haşiyesinde evvelce silinmiş, sonradan siyah mürekkeple yazılmıştır; D جَشَطْلَى

[7] D القيم

[8] D جفاردى

[1] D جرى

[2] D جردى

[3] D السوى

[4] V okunmuyor D alınmıştır

[5] D يوقف

جَبْرِى [1] - الحياة

جَبْرَك - البلى

جَبْرَدَى [2] - بلى

جَبْرَك - البسماط الصغار

جَبْرَجَا - الشكوى [3] بالترى

جَبْر - الكعب اذا كان ظهره للارض وذلك

فولمب الصبيان

جَبْرَكَن - الوحش القبيح

الجيم مع الزاى

جَبْرَدَى - حَطَط

جَبْرَدَى - نقض الفزل

جَبْرُو - الخَطَط [4]

جَبْرَلَشَطَى - كاتب

جَبْرَبْلَدَى - هان

الجيم مع السين

جَبَسَا - طَلَّ المطر يقال (جَبَسَدَى) اى مطر

طَلَّا

جُفْرَدِي - غَلَّتِ التِّدْرُ بَشِي فِيهِ غَلِيظٌ وَقَالَ
 (بُوَأْتِي جُفْرَتُ [8]) اى هذا
 اللحم أَغِل
 جُفْرُق - الدُّوَلَابُ الَّذِي يُفْرَزُ عَلَيْهِ الْفَرْزُ

الجيم مع الكاف

جُكْتِي - جذب
 جُكْتِي - جثا الانسان
 جُكَا - التقطه على الخط
 جُكَيْجُ [9] - المطرقة
 جُكِرْدَاكُ - النِّوَاةُ وَاللَّبُّ نَحْوَلَتِ الْبَطِيخُ
 وَالْيَقِطِينُ وَنِوَاةُ الْاَوْزِ وَالْجُورُ
 وَغَيْرُهُمَا [10]
 جُكُ - الذِّكْرُ مَقَابِلُ الْفَرْجِ
 جُكُ (ش) - انْبِيءُ [11] يُقَالُ (جُكْتُ) [12]
 اى اللحم انبىءَ وَيُقَالُ لِلرَّجُلِ
 الْفَمْرُ (جُكُ)
 جُكُكُنْدِي - تَعَسَّرَ رِجْلُهُ اى طَالَ رِجْلُهُ

- [7] جُفْرَدِي
- [8] جُفْرَتُ
- [9] V sonradan جُكَيْجُ yapılmıştır
- [10] D وغيرهم
- [11] D الَّذِي (ق) يُقَالُ لَهُ (جُكْتُ)
- [12] Doğrusu (جُكُ ات)

جُفْنَقُ [11] - الْبُرْقُوعُ
 جُفْرَدِي - تَقْدِيرُهُ فِيهِ غَلِيظٌ وَقَالَ
 جُفْرَطِي [3] - الْكَمَالُ وَهُوَ الْوَضْعُ [4]
 الَّذِي يُشْمَلُ بِالْكَبْشِ

الجيم مع القاف

جُفْنِي - خَرَجَ وَقَالَ لَمَّا كَبُرَ الْكَلْبُ (جُفْنُ) وَ
 جُفْنُ - النَّدَى وَ
 جُفْنُ - الْكَثِيرُ وَ
 جُفْنِي - مَثَرُ شَيْءٍ نَسِيَ وَيُقَالُ لِلصَّرَّةِ
 (جُفْنُ) وَ
 جُفْنِي [5] - طَلَعَ وَ
 جُفْنِي [6] - غَمَزَ
 جُفْمَزُ - الدُّبُوسُ
 جُفْمَزَاةٌ [7] - نَسِيَ الْبَحْلُ
 جُفْمَزِي [8] - الْبَقْدِيَّةُ
 جُفْنُ - الْخَفِيَّةُ
 جُفْرُكُنُو - اى ذُوْعَيْنِ زَرْقَا

- [1] جُفْنَقُ
- [2] وَيُقَالُ دَرَسَكَ D جُفْنَقُ
- [3] جُفْرَطِي
- [4] الْوَضْعُ : لهُ D جُفْنَقُ
- [5] D yoktur
- [6] جُفْنِي
- [7] جُفْمَزَاةٌ
- [8] جُفْمَزِي

جَلَا (ش) - جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ

الجيم مع اللام

جَلْدِي (خ) - نَقَرِ الدَّفَّ اَوْ الرِّبَابِ اَوْ غَيْرِهَا
 مِنَ الْمَلَاهِي
 جَالُ - الْفَرَسُ الْاَشْقَرُ الْمَائِلُ اِلَى الْخُمْرَةِ
 جَلِقُ [2] - الْجُوحُ مِنَ الْحَيْلِ وَيَسْتَقْبَلُ
 الْاِنْسَانَ عَلَمًا وَيُطْلَقُ اَيْضًا
 عَلَى الْقِرْعِ بِالسِّفِّ
 جَلْبَزُ - الْمَاءُ اِلَى الرِّكْبَةِ
 جَلْبُنُ - الزُّهْرَةُ
 جَلَكُ [3] - عَوْدُ يَلْعَبُ بِهِ الصَّبِيَانُ نَحْوًا [4]
 مِنْ قَدْرِ الْاِهْمَامِ اَحَدِ طَرَفِيهِ
 غَلِيظٌ وَالْآخَرُ دَقِيْقٌ وَيُوضَعُ
 عَلَى الْاَرْضِ وَيَقْرَعُ عَلَى طَرَفِهِ
 الرَّيْقُ [5] فَيُرْتَمَعُ اِلَى الْمَهْوَةِ [6]
 ثُمَّ يَلْتَقِي بِالْعَصِي [7]

جَلْدِي (ش) - جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلْدِي (ش) - جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلْدِي (ش) - جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ
 جَلْدِي (ش) - جَلَا لِمَا فِيهِ الشَّيْءُ الْقَبِيلُ وَيُقَالُ

- [1] جُكْرُكَا D
- [2] جَلِقُ D
- [3] جَلَكُ D
- [4] نَحْوًا D
- [5] الدَّبِيْقُ D
- [6] الْهَوِيُّ D

- [7] جَلَا D
- [8] yoktur D
- [9] جَلْدِي D
- [10] D lazfa olarak (دَلَقُ) يُقَالُ
- [11] جَلَا D

الجيم مع الميم

جِم - الفلانة من الطين وفيها النبات
جَمِن - أَمْرُج

جَمِق - عصاً [1] مدورة الرأس من خشب
مثل الدبوس

جَمِق (2) - الأبيض اليفق (جَم) [3] شديد

و (أَق) [4] بياض

جَمَلَق [5] - النطاس

جَمَز - الطين الوحل

جَمَلَك [6] - القدر الصغيرة

جَمَجَا - المفروقة

جَمَدَى [7] - اغسل بالما

جَمَلَدَى - اقمى

جَمَدِيدَى (ش) - قرص (يقال فاجمذز [8])

سن منى (وفي كتاب

ببيلك [جملدى] [9] قرص

جَمَزَت - الكرم

جَمَزُ - الجَمَزُ

جَمَعَا - الرزّه [10]

الجيم مع النون

جَمَق - الفصحة

جَمَلِق [11] - الشخورة [12]

جَمَا - محفة التاج

جَمَدِر [13] - المَجَمَسُ من الترك وغيره

جَمَنَك - المَلهى الذى هو احدب الظهر

جَمَدِرْدَى [14] - تقصى يقال (جَمَدِرُو

ضرعل) أى اسئل متقصياً

وفي كتاب [بيلك]

(جَمَقِرْدَى) [15] فاهق

جَمَدِرْدَى [16] - ظن

جَمَدِرْدَى (؟) D [9]

جَم - شديد bir de fazla olarak kelimesini almıştır; V yoktur

جَمَلِق [11] D

الشخيرة D [12]

جَمَدِر [13] D

جَمَدِرْدَى [14] D

جَمَقِرْدَى [15] D

جَمَدِرْدَى [16] D

عصاة D [1]

جَمِق D [2]

V haşiyesinde; D yoktur [3]

V haşiyesinde; D yoktur [4]

جَمَلَق D [5]

D sonradan جَمَلَق [6]

D evvelce جَمَدِيدَى imiş, sonradan [7]

جَمَدِيدَى yapılmıştır

جَمَدِر D [8]

الجيم مع الواو

جَو - الضجيج

جَوُو - الاشقى

جَوَجَن [1] - القبيسة

جاوش - هو الذى يصيح امام الملك بالتعظيم

والاحترام

جولدى [2] - وثب

الجيم مع الياء

جيا - القراصيا البلبية

جَيَن - القنقش بالحرير وجميع ما اوله

جيم هي فيه مشوبة الآ (جيا)

و (جَمَزَت) [3] فقط

حرف الدال

الدال مع الباء

دَبَي (ش) - رفس

دَبَا (ش) - يافوخ الراس وهو التل أيضاً

دَبَرْنَدَى (ش) - تحرك وتقدم في حرف التاء

مع الباء

دَبَجَن D [1]

جولدى D [2]

جمرت D [3]

D sonradan دَبَلَى yapılmıştır [4]

دَبَلَدَى (ش) [4] - قتل

دَبَى (ش) [5] - ربح نحمى بالتاج

دَب - القعر

دَب دُز (ش) [6] - يعطى معنى التفضيل

وهي مبالغة في الاستقامة

و (دُز) هو المستقيم

و (دَب) يقال مع (دُز)

تأني للمبالغة في الاستقامة

يقال (بُواقَى دَب دُز

دُز) أى هذا النشاب

مبالغ في الاستقامة

دَبَكَج (ش) (ش) - المهماز

دَبْدَى - اصاب المبلوك شى من الخفاف

دَبَك (ش) [7] - الرقاس يقال (بُواط

دَبَكَدَز (ش) (ش) أى هذا

الفرس رقاس

الدال مع التاء

دُتَن - الدخان وقد تقدم في حرف التاء

مع التاء وبالذال أكثر

دَبَى D [5]

D «ر» mukabilinde «ز» D [6] kullanmıştır

D sonradan دَبَك yapılmıştır [7]

دِرْدِي — ارتعد

دِرْدِي (11) بِقَطِي — نظر حاداً (دِرْدِي) حاداً
و(بِقَطِي) نظر

الدال مع الدال

دَدَا [2] — الجَدُّ ابوالاب

دِدَا [3] (خ) — المودج

دُدُّو — الشبابة

دِدِي (خ) [4] — فقس الصوف او القطن او
غيرها وَالْاَمْرُ (دِدِي)دِدِي [5] — قال يقال (نَادِي) اي اى
شيء قال وهي تركيبة والامر (ده)

دُوْدُنْ — عميق

الدال مع الزاء

دُز — لفظه تصحب الخبر وغيره للتوكيد
وتبدل داله طاء في بعض المواضع وقد

يقال (دُزْدُز) او (الطُرُز)

دِرْدِي — الممود ويقدم في حرف التاء

دِرْدِي [1] D

دِد [2] D

دَد [3] D

دِدِي [4] D

دِرْدِي [5] D

دِرْدِي — الجفنة

دِرْدِي [6] — التاميط للسرج

دِرْدِي — نغز [7]

دِرْدِي [8] — دهن

دِرَا — الشريعة والاسلوب

الدال مع الزاي

دِرْدِي (خ) (ت) — عار [9] اي خرج

من قطعة يقال للشاة
وغيرها

دِرْدِي — الروث اليابس

دِرْدِي (ق) — نظم الشيء

دِرْدِي (خ) — صَبَر

دِرْدِي [10] — المنظوم من اللؤلؤ وما يشبهه يقال

(دِرْدِي) اي منظوم واحد

دِرْ — الرُّكْبَة ويقال (دِرْ) [12] والدال

اكثر

الدال مع الشين

دِرْدِي — الممود ويقدم في حرف التاء

دِرْدِي [6] D

دِرْدِي [7] D

D yoktur [8]

D دِرْم [9]

D دِرْم [10]

D دِرْم [11]

دائش — قرين وكذلك (قرنداش) [1] و
(يُلداش) و(جُدَاش) [2] وغير ذلك

الدال مع الفين

دُغ — الجباري

دُنْدِي — طلع واصله (ذودو) ويقال

(طُنْدِي) بالطاء وسيأتي

الدال مع القاف

دُقْ دُقْ — الاخ الحقيق

الدال مع الكاف

دِرْدِي — غرس وخط ونصب مشترك

دِرْدِي — وَصَل

دِرْدِي — بَدَّ وَصَب

دِرْدِي — السُّوك

دِرْدِي — العقدة

دِرْدِي — عَتَمَة ومنه يقال في جمع العرس

(دِرْدِي) اي انقدا الجميع [3] يقال

(سنجر دِرْدِي) [4]

اي [5] كُنَّا في عرس سنجر

(دِرْدِي) [6] معناه كُنَّا

دِرْدِي [7] — قبة الحركة

دِرْدِي — الزِرَّ

دِرْدِي — الكثير الحيلة

دِرْدِي — كُلُّ يُقَالُ (دِرْدِي) اي كل انسان

وبالقبحاقية (دِرْدِي) (دِرْدِي) بمعنى

كل و (دِرْدِي) هذه جاءت كاجاءت

كل في اللسان العربي يضاف اليها

ما يبعدها وكذلك (دِرْدِي) (دِرْدِي)

بمعنى بعض كذلك بخلاف المضاف

والمضاف اليه في هذا اللسان و(دِرْدِي)

معناه واحد و(دِرْدِي) مثله ثم استعمل

مجموع ذلك بمعنى بعض

دِرْدِي [8] — بمعنى ليس

دِرْدِي — الجميع

دِرْدِي — مثل

دِرْدِي — التيس ويقال بالتاء وتقدم في حرف التاء

دِرْدِي — فرغ

دِرْدِي — عَلِمَ

اي جا في عرس D [5]

دِرْدِي D [6]

دِرْدِي D [7]

D yoktur [8]

قرنداش D [1]

D sonradan yapılmıştır [2]

الجمع D [3]

دِرْدِي D [4]

البدال مع اللام

ذَلُّوْ - المجنون
ذَلُّوْدي - جن ويقال فيه ايضاً (ذَلُّوْ) و (ذَلُّوْ) (تَلُّوْ)
ذَلِّقْ - الثقب
ذَلَّهِي - ثقب
ذَلَّهِي - شق ذلك المشرق
ذَلُّ - اللسان ويقال (ذَلُّ) (ذَلُّ)
ذَلِّقْ - المراد

ذَلَّهِي - اراد وسأل يقال (ذَلِّقْ ذَلُّوْ) اي
اي شئ تسئل او تريد وبقول (ذَلِّقْهِي)

اي السائل و يقال بالباء ايضاً

ذَلِّمَ - الكثير يقال (بُو ذَلِّمَ ذَلُّوْ) اي هذا
كثير و يقال ذلك عند استكثار الشئ

ذَلِّكُوْ - الثأب ويقال بالباء

ذَلِّقْ [1] - الحجة ويقال بالباء
وهو اكثر

ذَلِّقْ [2] - الزق ويقال بالطاء

ذَلَّهِي [3] - استقر واستعمل بمعنى ثبت

البدال مع الميم

ذَمُّرْ [4] - الحديد ويقال بالباء

ذَمُّرْ و [5] - لَدَقْ

ذَمَرْنُ - النصل و بالقبحاق (بَشَقْ)

ذَمَرَكُوْ - القوباء [6]

ذَمِينُ - عشرة آلاف ويقال (ذَمِينُ) [7]

ذَمَلُوْ - اليزد

ذَمَلَهِي - سلا

البدال مع النون

ذَنْ - البهت

ذَنْقَلَهِي - بُهت [8]

ذَنْ - الليل ويقال (ذَنْ) ويقال ايضاً عن

نهار أمس

ذُنْكُنْ - ذُنْكُنْ - الليلة البارحة

ذَنْدِي - رجع

ذِنْ - النَّفْسُ يقال (ذِنْ أَلَشْتِي) اي تفس

و (أَلَشْتِي) معناه عاظمي اي واخذ

مأخوذ من (أَلَدِي) اي اخذوا الشين

للمشاركة والنون في (ذِنْ) للمفعولية

والكسرة في النون الاولى للاضافة

ذَنْدَهِي - استمع

ذَمْرُ D [5]

وهي الخزانة D [6]

بالتاء D [7]

V haşiyesinde D [8]

ذَلِّقْ D [1]

ذَلِّقْ D haşiyesinde, sonradan [2]

ذَلَّهِي D [3]

ذَمْرُ D [4]

البدال مع الواو

ذَوْدِي - خنس يقال (ذَوْدِي) اي

خنس وجهه

ذَوَا - الجمل

ذَوَا بَالِقِي - الدلفين اي السمكة المشبهة للجمل

ذَوْرُ (ن) - الحايط

ذَوَا قَمْنُ - النعام اي الطير المشبة للجمل

ذَذَا - الجَدُّ ويقال (أَطَا)

حرف السين

سَيْدِي - بال و (سَيْدِي) بالتركانى كسر

السين مع الباء

سَبْتِي (ش) - رش قليلاً

سَبْرُكَا [2] - المكنسة

سَبْرُودِي (ش) - كنس

سَبْرُودِي - انكنسن ويستعمل عندهم بمعنى

انسل

سَبِيَا [3] (ش ، خ) - الجحش

سَبْرُودِي (ش) - الزمر

سَبْرُودِي (ش) - الحربة

سَبْرُودِي - رشاش المطر

سَبْرُودِي - كل حيوان عريان

سَبْرُودِي - اختال في مشيه يقال (سَبَا سَبَا كَابِرُ)

سَبَا سَبَا بَرَز [4]

السين مع التاء

سَبْتُ - اللبن

سَبْتِكْ [5] - البول

سَبْتِكْ - الكُرَّةُ والعبابة

سَبْتِكْ [6] - الذكي [7]

السين مع الجيم

سَبْحَتِي (ش) - عزل الشئ من الشئ

سَبْحِي - اللذيذ الحلو و يطلق على الخمر

و بالقبحاق (سَبْحُوْ) [8]

السين مع العال

سَبْدُكْ - البول وتقدم في السين مع التاء

سَبْتِكْ D [5]

سَبْتِكْ D [6]

و يقال (ذَرَكْ) D [7] fazla olarak

سَبْحُوْ D [8]

سَبْرُودِي D [1]

سَبْرُودِي D [2]

سَبِيَا D [3]

سَبْرُودِي D [4]

السين مع الراء

سُرْدِي - طردو (سُرْدِي) ساق
سُرْدِي - نشر

سِرْقِي - عود في غلظ المضد دون الرج طولاً
ينشر عليه الثياب ويسمى في اللغة
العربية المشجب

سُرُو - و - سُرُن [1] - قطع من الفم
سِرْكَا - الخلل وينطلق على الصبيان
شُرْمَا - الأمد

سِرْم - السبر من الجلود

سُرُوك سِرْمَت [2] - السقنور

سُرُوتو [3] - مسح ومحا

سُرْتُنْدِي - اتمح والزون للمطوعة ثم
استعمل بمعنى زحف

سِرْتَجَا - الزجاج

سِرْتَجَا [4] - و - سِرْدُز [5] - ذكا الدابة
وسرعة حركتها

سُرْتَجَك [6] (ش) - السمر

سِرْدَلِي - انزل بقال (سِرْدَلِي أَرَا يَزْدَن)

(يَز) الارض والمكان ايضاً اي
انزل من وسط المكان

سُرْدِي - سحب

السين مع الزاي

سِرْز - اسم مضمَر بمعنى اتم و (سِرْز) [7]
لفظ يالحق الاسماء فيدل على انتهاء
مادخلت عليه عن المحكوم عليه به
فيقولون (تسِرْز) اي بلا لسان بمعنى
اخرس و (كِرْز) اي بلا عين
بمعنى اعمى و (أَطْهِرْز) [8] بلا فرس

سُرْدِي (ق) - صق الماء

سُرْدَلِي (خ) - تكام

سُرْز (ح) - الكلام [9]

سُرْزَمَا - الراوق و (سُرْزَمَا) غضبض بقال
(سُرْزَمَا كُرْزُو) [10] اي ذو طرف
غضبض و بقال (كِرْزُو سُرْدِي) [11]
اي غض طرفه

سِرْدِي - حدس

سُرْتَجَك [6] D

سِرْز [7] D

أَطْ سِرْز [8] D

الغلام [9] D

[10] D yoktur

[11] V haşiyede

سِرْقِي (?) D [1]

سِرْمَت D [2]

سُرُوتو D [3]

سِرْتَجَا D [4]

سُرْدُو D [5]

السين مع الفين

سَفَنْزَن [1] - المقفق وبالتركانى (سَفَنْزَن) [2]

السين مع الكاف

سِكْ - الذكر مقابل الفرج

سِكْدِي - ناك

سِكْدِي - درج

سِكْرْدِي - وثب

سِكْتِي - ففق

سِكْل [3] - المريض

سِكْلَك [4] - المرض

سِكْز - نمابة

سِكْزِي - اجماع

سِكْسَن - الثمانون

سِكْسَنْدِي - هدد بقال (كَم كَا سِكْسَنْز)

سِن (سن)

السين مع الكاف البدوية [5]

سِكْدِي - شتم

سِكْدُو - شوى

سِكْلَنْدِي - انشوى

السين مع اللام

سِلْدِي - مسح

سِلْدِي - تقض

سِلْك - العلق الذى يتشبث ببدن الانسان

سِلْك - الشايب الضريف

سَوْلَنْجُو - الشراخ والشواء

سَلْكِيكْچَك - المرجوحة

سِلِي - ملمس

السين مع الميم

سَمْك - الخاط

سَمْلَكَن - غيبة ذهن المريض في مرضه

سَمْلَدْدِي - نخبخ

سَمْز - السمين بالتركانى وبكسر الميم

بالقبجاق

سَمْزْدِي - مخط

سَمْرْدِي - رحمن وهو بالراء المهملة و (سَمْر)

بالزاي السمين

سَمْلَك D sonradan [4] V

[5] Buradan "s" harfına kadar olan kelimeler D ye alınmamıştır

[1] D evvelce سَفَنْزَن sonradan

[2] D سَفَنْزَن

[3] سِكْل

السين مع النون الخالصة

سِنْدِي - انكسر

سِنْدِي - امتد

سِنْدُزْدِي - مَدَّ

سِنْدِي - جَرَب

سِنْدِي - المكسور

سِنْدِي - طاز ويستى

سِنْدِي - مضمر بمعنى انت

السين مع النون الخيشومية

سِنْدِي [1] - حَنَّسَ فِي الْأَرْضِ وَلَصِقَ

بِهَا لِحْفَى نَفْسِهِ

سِنْدِي - عَوَى الْكَلْبُ مِنَ الْجُوعِ

سِنْدِي - الزبح

سِنْدِي - الرابية

سِنْدِي - العصب

سِنْدِي - العظم

سِنْدِي - الجرة

السين مع الواو

سَوْدِي - احب ويستى به

سَوْدُو - فرح

سَوْدُو - العظم

سُوُو - اليكار

سُوُو - المحبوب

سُوُو حِين - البومض مرگب من (سورو)

بمعنى رقيق الطرف محدود

(و جين) الذباب

السين مع الياء

سِنْدِي - طَبِقْ

سِنْدُزْدِي - اطفا وقال (سِنْدُزْدِي)

سُوُو بِنْدِي - انطفأ

حرف السين

السين مع الباء

سِنْدِي (ش، ش) - المتداق

السين مع الراء

سِنْدِي (خ) - الشاطر وهي منقولة من

الفارسية مركبة من (شخ)

الاسد و (شاه) الملك

ساز - المدنية وهي منقولة من الفارسي وهي

بالفارسي (شهر)

السين مع الشين

سِنْدِي - السبخ

سِنْدِي - شوى

سِنْدِي بَرَك - قَطَعَ مِنَ الْمَجِينِ تَطْبِخ [1]

معروف

سِنْدِي - الورم

سِنْدِي - ورم

سِنْدِي - الثقي من الغنم

سِنْدِي [2] - حل

سِنْدِي [3] كَرَلُو - اى ذوعين حولا

السين مع القاف

سِنْدِي [4] - الرجل السفه

السين مع الكاف

سِنْدِي - المستاجر وهو منقول من الفارسي

السين مع اللام

سِنْدِي - الشلجم [5] وهو مَبْرَك

السين مع الميم

سِنْدِي - الآن وكان اصله (سِنْدِي) [6]

بمعنى ها التي للتنيه و (سِنْدِي)

الآن ثم حذف منها الهمزة

ونقلت حركة همزة (سِنْدِي)

الى السين الساكدة وحذفت همزة

(سِنْدِي) فقالوا (سِنْدِي) يقال

(سِنْدِي [7] كَلَسَكَمَنْ) مناه

الساعة اجي

سِنْدِي - شجر السام [8] وحذفت همزة

(سِنْدِي) ونقلت حركتها الى

الساكن قبلها وقولهم (سِنْدِي)

و (سِنْدِي) ليس في الحقيقة من

علم اللغة لان هذا تغير عرض

بالتركيب

السين مع النون

سِنْدِي [9] - الفتر [10]

حرف الصاد

سُوُو - الماء

سُوُو [11] - الموردة

[1] V okunmuyor D alınmıştır

[2] D سِنْدِي

[3] D سِنْدِي

[4] D سِنْدِي

[5] D الشلجم

[6] D سُوُو

[7] D سِنْدِي

[8] D الشام

[9] D سِنْدِي

[10] D الفتر

[11] D سُوُو

صَوَانِحِينَ [1] — الملق [2]
صَوَطَش — حجر الماء
صَوَطَرَطَرِي — ديك الماء

الصاد مع الباء

صَبَغِي — نكب عن الطريق
صَبْفَرُودِي — انكب غيره
صَبُو — اسبل ويقال (صَبِي) [3]
صَبَّحِي — الصعل
صَبَّوْقِي — الشديد البرد

صَبْرَشُدِي — تبدد ويقال (صَبْرَشُدَلَر)
يَاطِبِي ([4] اي تبدوا
راقدين [5] (صَبْرَشِبْ
يَطْلُو) [6] ي ناموا متبددين
صَبْرِي [7] — الشباة وتقدمت في حرف
السين [8]

صَب — النصاب

صَوَانِحِينَ D [1]

دود البطن ويقال لملق D [2]

صَبِي D [3]

يَاطِبِي D [4]

D yoktur [5]

[6] bu cümle her iki nüshada da (صَبْرِي) kelimesinden sonra yazılmıştır

صَبْرِي — الشديد الصفرة

الصاد مع الجيم

صَبْحِي (ش) — رش كثيراً

صَبْحِي (ش) — خرى

صَبِي (ش) — الذنب

صَبِي (ش) — الشعر

صَبْحَطِي — دَرَّ [9]

صَبْحَرَطِي [10] — طرطنس [11]

صَبِي — الذى يطبخ عليه الرق

صَبْحِي (ش) — هو الشراة والشكول

صَبْحَمَن (ش) [12] — الفار وبالتركانى (صَبْحَمَن)

و (صَبْحَمَن) ايضاً شهر

من شهوات الترك يقال

(صَبْحَمَن آي) و (آي) [13]

القمر و (آي) [14] الشهر

صَبْحِي [15] — التفائق

صَبْرِي D [7]

الدين D [8]

دَرَّ D [9]

صَبْحَطِي D [10]

طَبَّطِي D [11]

صَبْحَمَن D [12]

D yoktur [13]

آي D [14]

صَبْحِي D [15]

صَبْلَدُو — تمرى

الصاد مع الراء

صَرِي — الاصفر ويطلق على الخمر

صَرِي قُون — البطيخ الاصفر

صَرِي شَن — اشقر لاون بصهوبة ولا يستعمل

(إِشِن) الأمع (صَرِي)

صَرُدِي — سأل ومض مشترك

صَرُقَن [1] — نوع من الشجر شبه بالدلب

صَرُقَدِي [2] — تدلى

صَرَبَن — العمامة وهي متركة من الفارسية

اصله (صَرَبَنَت) [3] اي رباط

الرأس (صَرَبَن) رأس (بَنَت) عقد

صَرَبِي — الصعب

صَرَبِي (ش) كَرُدِي — دخل على غفلة

صَرَبَصَق — اثوم

صَرَصِلَدِي — وثنت اليد وما اشبهها بما

يتغير عن حاله

صَرُقَن D [1]

صَرُقَدِي V [2]

[3] D buradan (صَرَبَن) kelimesine kadar yoktur

صَرَبَمَن D [4]

صَرَبَمَن D [5]

صَرَبَمَن D [6]

صَرَبَت — الرابية والبقياق نصل اغرات

صَرَدِي — لف

صَرَمَا — المزر

صَرَبَمَن [4] — الجراد بالبقياق

صَرَبَمَن [5] — الضبيع

صَرَبَمَن [6] — السير الابيض وتقدم في حرف

السين [7]

الصاد مع الزاى

صَرَعَن [8] — الثعبان

صَر — الغابة

صَرَدِي [9] — اشتد وجع الجرح

صَرَدِي [10] — ذاب الرصاص وشبهه

صَرَدَدِي [11] — اذاب هكذا في كتاب

[بيلك] وقل شبيحنا

فخر الدين ليس بجيد بل

اذاب (أَرَبِي) [12] لان

ذاب (أَرَدِي) واما [13]

ايضاً olarak D [7]

صَرَعَن D [8]

V haşiyesinde [6]

D haşiyesinde V [10]

D [11]

D [12]

D [13]

(مِرْزِي) فَاصْح (مِرْزِي)
نَضَجَ فِي قَه

الصاد مع الصاد

مَصِي — مِئَةُ الْبُرُلُ قَالَ (مَصِي يَبِينُ)
أَي فُوحِ الصَّنَانِ
مُوصَدِي [1] — عَطَسَ

الصاد مع الطاء

مَصَطِي [2] — بَاعَ
مَطْلَمِش — عَامٌ مَقُولٌ مِنْ اسْمِ الْمَفْعُولِ يَمْنُونُ
الْمَبِيعِ
مَطْنُ الْوَدَى — اشْتَرَى

الصاد مع الغين

مَدَدِي — حَلَبَ
مَقَامِشْ شَت — الْحَلِيبُ
مَقْمَل — الشَّاةُ الْمَمْدَةُ لِاحْتِاجِ الْبَابِ قَالَ (مَقْمَلٌ)
قَيْنُ [3] نَجَادِرُ [4] أَي كَمْ لَكَ
ضَانٌ حَلُوبَةٌ

[1] D مَصَدِي

[2] D مَصَطِي

[3] D قَيْنُ

[4] D نَجَادِرُ

[5] D السَّاءُ

صَعَّ — الصَّحِيحُ [5] قَالَ (سَجْرُ صَعَّ ذُرٌّ) [6]
أَي سَالِمٌ طَيِّبٌ فِي عَاقِبَةٍ
صَعَّ أَل — الْبِدِ الْبِنِي قَالَ (صَعَّ أَلُنْ يَلَانِيَا)
أَي كُلُّ بِيَدِكَ الْبِنِي وَبِالْقَبْجَاقِ
(أَلُ [7] أَلُنْ يَلَانِيَا)

صَغِرَ — الْبَقْرُ

صَغِرَ — بَقْرُ الْوَحْشِ

صَغِرَ — الْأَطْرُوشُ

صَغَرَتْ — الْهَنَابُ

صَغَرِي — الْكَفَلُ

صَغَرْدِي — حَسِبَ وَبِالْتَرَكَانِي (صَغَرْدِي)

صَغِشَ [8] — الْحَسَابُ

صَغَرَتْ — مَا بَيْنَ الْأَصْبَعِينَ

صَغَرْدِي — خَدْرَاحْمُهُ مِنْ كَثْرَةِ الضَّرْبِ فَلَا
يَجِدُ أَمَّا

صَغَلِقَ — السَّلَامَةُ

صَغَبَغَ — السَّمْنُ

صَغَرَا — طَوَّقَ الْفَمِيسَ

صَغَلِقَ [9] — الصَّغِيرُ قَالَ [10] (صَغَلِقَ

[6] D صَاعِدَرُ

[7] D أَلُ

[8] D صَغَشَ

[9] D يَوَكْتُرُ

[10] D يَوَكْتُرُ

بِرْدِي (أَي اعْطَى الصَّغِيرَ
بِمَعْنَى صَفَرٍ

صَعَّنَ [1] — النَّصْلُ

صَعَّنَ — الْبَصْلُ

صَفَلِقَ — التَّمَجَّةُ

صَفَطُجَ — رَفُوقُ الزَّوْجِ الَّذِي يَخْدُمُ النَّاسَ فِي وَبَلِيَّةِ

الصاد مع القاف

صَقَلَّ — اللَّحِيَّةُ

صَقَلَزَزَ — الْأَمْرُدُ

صَقَلْدِي — حَرَسَ وَحَفِظَ مَشْتَرِكٌ وَيُقَالُ
بِمَعْنَى حَفِظَ (أَصْرَدِي) [2]

أَي حَفِظَ

صَفَطِي — ادْخَلَ

صَقَلْدِي — تَحَوَّلَ وَجَعُ الْجَرْحِ حَرَكَةٌ
شَدِيدَةٌ

صَقَدْدِي — نَدَبَ عَلَى الْمَيْتِ

صَقَّرَ — الْأَغْرَمَ مِنَ الْخَيْلِ

صَقَّرَعَا — الْقِرَادُ

[1] D yoktur

[2] D أَصْرَدِي

[3] D sonradan صَفَرْتَقُ yapılmıştır

[4] D صَفَلْنَجَقُ

[5] D صَقْفَوْمُ

صِقْدِي — عَصْرٌ
صِقْبَرْتَقُ [3] — السَّبَابَةُ

الصاد مع اللام

صَلْدِي — ارْسَلْ

صَلْدِي — ارْتَسَلْ

صَلْبَجَقُ — الْأَرْجُوحَةُ وَبِالْقَبْجَاقِ

(صَلْبَجَقُ) [4]

صَلَّقَ — ائْتَسَ

صَلَّقَنَ — الَّذِي أَخَذَ نَفْسَهُ

صَلَقَمَ [5] — الْعَقُودُ مِنَ الْعَبِّ يُقَالُ (بِرْزِ
صَلَقَمَ [6] أَزَمَ يَدِي) [7] أَي

اَكَلْتُ عَقُودًا وَاحِدًا مِنَ الْعَبِّ

صَلَّقَ — الصَّوْلُوقُ [8] عَرَبٌ بِهِ

صَلَّ — الشَّهَالُ بِالْتَرَكَانِي وَيُقَالُ (صَعَّ) وَيُقَالُ
(صُنَّ)

صَالٌ — عِيدَانٌ يَضُمُّ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ وَيُرْبَطُ
وَيُرَكَّبُ بِهِ فِي الْبَحْرِ يَمْدِي بِهِ مِنْ

جَانِبِ إِلَى جَانِبٍ وَيُقَالُ لَهُ الطَّوْفُ

صَوْلَنْجَنُ [9] — الْمَلِقُ [10]

صَوْلَنْجَنُ [9] — الْمَلِقُ [10]

صَوْلَنْجَنُ [9] — الْمَلِقُ [10]

[6] D صَقْفَوْمُ

[7] D يَدِي

[8] D yoktur

[9] D صَوْلَنْجِنُ

[10] D fazla olarak دودود و دودود البطن و دودود
الرض

صَمَجَقٌ - الثَّقَرُ

صَمَجَا [1] - المحقة وقال شيخنا فخر الدين

صَمَجَا [2] غُوذُ الحِنَاةِ

صَوَلِي [3] - لهت

صَوَلَدُوا [4] - تصرف

الصاد مع الميم

صَمَلَا - القهر

صَمَصَنَدِي [5] - بَجَّعَ والجَّعَ

صَمَمَن - هو اللجاجة و(صَمَمَن) [6] اى لج

والجنت النون زائدة فرقا بين الاسم

والفعل

الصاد مع النون

صَمَجَقِي - طعن

صَمَنَدِي - ناول

صَمَنَدِي - ظن بالتركانى وتقدمت انها بالقبجاقى

(صَمَنَدِي)

صَمَنَدِي - عَدَّ وَبِالتركانى (صَمَدِي)

صَمَجَا D [1]

صَمَجَا D [2]

صَمَدِي D [3]

صَمَدُوا D [4]

صَمَمَنَدِي D صَمَمَنَدِي V sonradan [5]

صَمَجَقِي V sonradan صَمَمَنَدِي V [6]

صَمَمَنَدِي D

صَمَجَقِي D [7]

صَمَجَقِي D [8]

صَمَجَقِي D [9]

صَمَجَقِي D [10]

صَوْتُق [1] - البرد

صَوْن [2] - الامير

صَوْن [3] كَيْك [4] - بقر الوحش

صَوْلَدِي [5] - تحيى

صَو - الدعوى

صَوْحِي - منسوب الى الدعوى بمعنى الفصل

بين الحصين ومثله ولا يكون الا

قاصياً فاطلق (صَوْحِي) لفضله

على النبي [6] يقولون (صَوْحِي)

اى نبينا يمتون به النبي صلى الله

عليه وسام

الصاد مع الياء

صَي - الماء دون قامة الخيل

حرف الطاء

الطاء مع الباء

طَبُّ (ش) - الخدمة يقال (طَبُّ [7] نَلْدِي)

اى جعل الخدمة

طَبُّ (ش) [8] - كلمة تقال بمعنى الكف

(طَبُّ (ش) [9] اُز) اى

اكفف عن الضرب

طَبُّ - الكرة

طَبِّي (ش) - وجد

طَبْرُق (ش) - التراب

طَبْرَا - الخلاة

طَبِّن - اخمس القدم

طَبِّي (ش) - الخادم و(جى) للنسبة

طَبِّي - الكعب

طَبِّي - النقى يقال (بَيْتِي طَبِّي) اى النقى

الامير ويقال (بَيْتِي [10] يَلَا [11])

طَبْشَطْرَغَل ([12] اى لَقَمِي اى

اجمع بينه وبين الامير وتقول

(طَبْشَطِي [13] اى تلاقى ثم تدخل

(ذُر) للمتعدية فتقول (طَبْشَطْرَدِي) [14]

اى لقاها اى جمع بينه وبينه

صَوْتُق D [1]

صَوْن D [2]

صَوْن D [3]

كَيْك D [4]

صَوْلَدِي D [5]

D yoktur [6]

V haşiyesinde [7]

طَبُّ D [8]

طَبُّ D [9]

D sonradan بِنِي yapılmıştır [10]

D yoktur [11]

طَبْشَطْرَغَل D [12]

طَبْشَطِي D [13]

طَبْشَطْرَدِي D [14]

طَبْرَدِي - بالبا. الخالصة برطع في المتى

طَبْرَن (ش) - المنص في البطن

طَبْرَق (ش) [1] - نبات له عَرَفٌ طَيِّبٌ له

حَبٌّ قَدْرٌ حَبِّ الْحَمْسِ

يَسْتِي السُّعْدُ وَتَسْتِي

النساء.

طَبْرَجُن - النحت

الطاء مع التاء

طَبْتُ - الفلاح [2]

طَبْتَقِي - صار لسانه ولنته لغة الفلاح

طَبْلُو - الحلو وقد يقال فيه (طَبْلُو)

طَبْلِي [3] - اصله بالتاء، (طَبْلِي) [4]

وتبدل [5] طاء أَتَمَكَ

الطاء مع الجيم

طَبَج - النحاس

طَبَجَز - عَلَّمَ يَسْتِي به

الطاء مع الراء

طَبْرَدِي - قام

طَبْرَق - المقام (طَبْرَقِي قَفِي) اي ابن مقامك

طَبْرَعَزْدُو [6] - اقام

طَبْرَدِي - مشطوف في كتاب بَيْلِك [طَبْرَقَلَدِي]

مترج يعني مشط

طَبْرَقِي - المشط

طَبْرَقِي - القنبريس

طَبْرَن - الضيق

طَبْرَلَدِي - و- طَبْرَبَلَدِي [7] - اي ضاق

طَبْرَنَقِي - الظفر

طَبْرَبَدِي [8] - جذب ووزن مشترك

طَبْرَبُو [9] - الميزان

طَبْرِي - الدخن

طَبْرَطَبَج - علم الرجل

طَبْرَلَقِي - لتباد يفتقى به الحركاه

طَبْرَلَقِي - المستحق القريب من الرجال

طَبْرَلَقِي - الضيقة في الغلاء وغيره

طَبْر [10] - الكَلْكَلُ

تاؤه طاء [5] D

طَبْرَعَزْدُوا [6] D

طَبْرَبَدِي [7] D

طَبْرَبَدِي [8] D

طَبْرَبَدِي [9] D

طَبْر [10] D

طَبْرَق [1] D

العرب [2] V sonradan satır arasına ilave edilmiştir; D yoktur

طَبْلِي [3] D

طَبْلِي [4] D

طَبْرَزِي (ت) - الميزان

طَبْرَنَا - الكركي

طَبْرُو [1] - الكميت

طَبْرَطَبَقِي - الزكاة

طَبْرَلَقِي - الزنس الجنوي

طَبْرَأَطِي [2] - حرّ

الطاء مع الزاي

طَبْرَن - الاقارع

طَبْرَن - المالح

طَبْرَلَدِي - مآج

طَبْرَزِي - الفرس العربي ويسمونه العرب

(تَابَز) ويقبلون التاء طاء

طَبْرَبُو - المالح

طَبْرَلَقِي - شئ يُصْلَحُ به الطعام [3]

من لبن او حب رمان وغيرهما

وتسمى به المملحة

طَبْرَلَقِي [4] - الاقارع ايضا

طَبْرَقِي - الشَّرْكُ

طَبْرَن - النبار

طَبْرَدِي - انبت النبار ويقال (إِيَارُ يَبِي)

طَبْرَدِي) اي فاحت رائحة المسك

الطاء مع الشين

طَبْرَقِي - الاثيان

طَبْرَقِي - شجة الفرس اي قيده

طَبْرَدِي - قيده

طَبْرَقِي - قارت القدر

طَبْرَقُن - النهر المأذ من كلاهما (صُو

طَبْرَقُنْدَرُ)

طَبْرَدِي - تَقَلَّ

طَبْرَقِي [5] - علم

طَبْرَدِي - زار

طَبْرَن - الحجر

طَبْرَن - الحارج يقال (طَبْرَقَرَا حِجِّي) [6]

اي اخرج برّا

الطاء مع الصاد [7]

طَبْرَبَدِي [8] - ضاع وهو مركب

الطاء مع الطاء

طَبْرَقِي - الشفة

طَبْرَقِي - قبيلة من الاطاحم ويقال فيهم (بَبْرَقِي)

بالتاءين

طَبْرَقِي [5] D

طَبْرَقِي [6] D

[7] D Bu seriâvha yoktur

[8] D yoktur

طَبْر [1] D

طَبْرَأَطِي [2] D

الطابام [3] D

طَبْرَلَقِي [4] D

طَطَّقَنَ [1] - الاسير

طَطَّعًا - قيم السب

طَطَّعَ - القبضة

طَطَّعِي - ذاق

طَطَّرَغَنَ - الرز ويقال بالطاء والطاء. والتاء. [2]

(طَطَّرَغَنَ) [3]

طَطَّلَمَقَ - الحسوف [4] (طَطَّلَدُو) خسف

طَطَّط - الحلاوة

طاط - العلم

طَطْمَاج - قبضات عجيب تعلق في مرقعة

اللحم معناه المسك للجوع

(طَطْمَا) اي لا تمسك و(أج)

جا إما فتسى بالجملة

طَطَّقَ [5] - الاسير

طَطَّع - الجبل

طَطَّقَنَ - البازي

طَطَّلَقَ - عودله شعبتان يربط في كل

واحدة منهما جبل يشد به الجمل

وهو علم أيضاً

[1] V haşiyesinde

[2] D الارز ويقال بالطاء.

[3] D yoktur

[4] D واخف

[5] D yoktur

[6] D طَطَّرَغَنَ

[7] D طَطَّرُو

طَطَّرَقَ [6] - الشاطر

طَطَّرُ [7] - المَقْوَمُ والصادق يقال (طَطَّرُ

سُرَّرَ) [8] اي يتكلم صادقاً

طَطَّرُلُ - طابث معروف اذا ارسل على

الكرراكي لا يزال يرفس واحداً

بعد آخر ويكسرهما حتى يأتي

على الجميع ثم لا يأكل الا من اول

الكسيرة

طَطَّا - الابزيم

طَطَّرَدِي - قطع

طَطَّرَجُقَ [9] - المزاوة

طَطَّلَدِي - وسم و (طَطَّع) الوسم فهو مشترك

بينه وبين الجبل

طَطَّلَدِي - وُلْدٌ [10] ومنه (أَيُّ طَطَّلَمِشْ) اي

مولود قدير (كُنْدُ نَمِشْ) مولود

شمس بمعنى ولد وبمعنى طلع ايضاً

طَطَّلَدِي [11] - تَفَرَّقَ يقال (طَطَّلَدُ تَفَرَّقَ) [12]

اي ليتفرقتوا

[8] لعله : سُرَّرَ [8]

[9] طَطَّرَجُقَ D [9]

[10] D yalnız ايضاً طَطَّلَدِي D [10]

[11] طَطَّلَدِي D [11]

[12] طَطَّلَدِي D [12]

[12] طَطَّلَدِي D [12]

الطاء مع القاف

طَطَّقِي - علق

طَطَّقِي - سد

طَطَّقَ - الشيمان الماضي منه (طَطَّقِي) وقياسه

(طَطَّقِي) ولم يسمع

طَطَّقَنَ - التسعون

طَطَّقَرُ [1] - تسعة

طَطَّقَدِي - ضرب ضرباً وجيماً (طَطَّقَدِي)

نسج ايضاً ويقال للحايك

(طَطَّقَدِي)

طَطَّقَرَجَنَ - لعبة مثل الشطرنج يلعب بها

طَطَّقُ - الدجاج

طَطَّقَا - الارزبية والمهدة وعربت بالذقاق

طَطَّقَصْبَا [2] - قبيلة من [3] القبيحاق

الطاء مع النون الحيشومية

طَطَّنَ - الصبيح والمعجَّب مشترك

طَطَّنَدِي [4] - تعجَّب

طَطَّنَ [5] - الجليد

طَطَّنَدِي - جد

طَطَّنُز - التسعة [1] D

طَطَّقَصْبَا [2] D

من النتر القبيحاق [3] D

طَطَّرَ - الخنزير والدهن الجامد فاذا اطلق

على الخنزير فهو مفرد واذا اطلق

على ادهن الجامد فهو مركب من

(طَطَّن) الجليد و(أَز) الدهن الذي

يعلو القدر

طَطَّنِيقَ [6] - المعجب

طَطَّنَا - معناه وقت الصبح تقول (طَطَّنَا كَلِّدِم)

اي جئت وقت الصبح واذا قال اجدى

في الصبح قال (طَطَّنَا كَلِّدِم)

طَطَّنَدِي - احمر الورم واشتد

طَطَّنَدِي - استراح

الطاء مع اللام

طَطَّلَدِي - تمب بالقبيحاقية واما بالتركمانية

فتنتطق على غطس

طَطَّلَدِي - امتلا ومنه (طَطَّنَ أَيْ) و (طَطَّلُ

أَيْ) القمر الممتلئ نورا

طَطَّلَزْدُو - ملا

طَطَّلَدِي - خَرَبِش الكلب

طَطَّلَدِي - لَفَّ

طَطَّلَقَ - الشئ المملوف

طَطَّلَبَنَ - العمامة

[4] D طَطَّلَدِي

[5] D طَطَّنَ

[6] D طَطَّنِيقَ

5

طَلَقٌ — الطحال

طَلَّقٌ — الزنبور الذى فى الفرج

طَلَّقُقٌ [1] — الرق

طَلْبِدِي [2] — فرقع الطائر جناحه

طَلَبٌ — معروف

طَلْنَدِي — غاب يقولون (أى طَلْنَدِي) (كُنْ

طَلْنَدِي) أى غاب القمر وغابت

الشمس والمستعمل (أى بَطِي [3])

أى غطس القمر

طَلُنٌ — المرأة الأيم

طَلْمٌ — البرد

طَلْنٌ [4] — بالنون الخيشومية الصدغ

الطاء مع الميم

طَمَمًا — الفُرجة

طَمَشَلْنَدِي [5] — تفرج

طَمِجِي [6] — الوكيف

طَمَمٌ — الفطرة من المطر

طَمَمَدِي — قطر

طَمَزَمٌ — القطرة أيضاً

طَمَمٌ (ت) — السطح

طَمَمَقٌ — سقف الحاقق

طَمَزٌ — العرق والجنس مشترك

طَمَمُوٌ — جهنم

طَمَمَنٌ — الضباب

طَمَا — لامة الحرب

طَمَلُوٌ [7] — البارد

طمنوا [8] — القصة الكبيرة

الطاء مع النون

طَمًا — العجل الكبير

طَمَدِي — استأذن [9]

طَمَدِي — استراح وبالتركيانى (دَمَلْنَدِي)

استراح

طَمِجٌ (س) — مستريح

طَمِجَلِقٌ [10] — الراحة

طَمَقٌ — الشاهد

طَمِشَمَقٌ — المشورة

dan siyah mürekkeple ilave edilmiştir

طَمِجِي D [6]

طَمَلُوٌ D [7]

طَمَمًا D [8]

بمعنى شاور D fazla olarak [9]

طَمِجَلِقٌ D [10]

طَلْنٌ D [1]

طَلْبِدِي D [2]

بَطِي D [3]

طَلُنٌ D [4]

طَمَمًا V keza D sonra-

طَمِشَقِي — تشاور وهو بالتركيانى

طَمِشَقٌ [1] — المشورة

طُنٌ — الثوب

طَمِيقٌ [2] يُزَلُو — أى ذووجه عبوس

طُنٌ طَرِي — الدخن الصحيح الذى لم يقشر

الطاء مع الواو

طُرُدِي [3] — فت

الطاء مع الياء

طُيَدِي (خ) — شبع

طُيَدِي (ق) — احسن

طُيَسُوٌ (ق) [4] — الحسن

طَيٌّ — المهر

طَيٌّ — الخال

طَيٌّ [5] — الولبة الكبيرة والخبرج مشترك

طَيَدِي — اسند

طَيَسِنَدِي [6] — اسندوا تكاء [7] وفى كتاب

[بيلىك] (طَيَسِنَدِي)

عزوزلق

طَبِيقٌ — الحافر وهى قبجاقية و (طُرِي ناق)

طَمِشَقٌ D [1]

طَمِيقٌ D [2]

V sonradan siyah mürekkeple

طُرُدِي D yapılmıştır

تركيانية وهو المستعمل الآن وفى
الدعاء يقال (أَطِنٌ طُوِي نَاقِنَاطِشٌ
طُقَمَسُنٌ) المعنى لا اصاب حافه
فرسك الحجر

طِينٌ — الرئيس فى دين أ يُغَرُّ

حرف القاف

القاف مع الباء

قُبْطُرُغًا — الصَوَاقُ

قَبْطُنٌ — القباء اصله بالفارسية (خَفَّتِنٌ)

وهو درع من حديد وَنَقَلَتْهُ الترك

للعباءة وتراكته وقلت (قَبْطُنٌ)

قَبْطِي — خطف

قُبْطِي — انبعث يقال (طَرَّ قَبْطِي) أى

انبعث الغبار وفى كتاب [بيلىك]

(قُبْطُو) ارتفع

قَبْطِي — تَمَّج نظره كالأحول

قَبٌ — القشر

قَبَلْدِي — جعل له قشراً من جلد وغيره

يقال (قَبَلْدِي) جلد الكتاب

طَيَسُوٌ D [4]

طِي D [5]

طَيَدِي D [6]

وانكى D [7]

قَبْ - الباب يقال (أَجَّ قَبْ ش) و (قَبِي) [1]

أَجَّ - اى افتح الباب

قَبَا - الشئ المنتفض يقال (باش قَبْرَدِي)

اى انتفض شعره ويقال (طَلَبْنَدِي)

قَبَاذُرْ - اى عمامة واسعة و (قَبَطْن)

قَبَاذُرْ - اى قباؤه واسع

قَبْرَدِي - نشف

قَبْرَدِي - تنقط الجرح

قَبَا - اللون الاغبر

قَبْرَدِي - اغبر لونه

قَبَقْ - القرع الذى يرمى بالسهم وجفن

العين والنخالة مشترك بين الثلاثة

قَبْرَجَقْ - الحَقَّ

قَبْرَجَقْ لِي قَبَا - الساحفة

قَبْر [2] - بالباء المشوبة شئ يفتى به ويضرب

معروف

قَبْرَا - الشديد السواد

قَبْرِيْل - الشديد الحرة

قَبَقْ - اللحم من الشجر

[1] V sonradan قَبِي yapılmıştır

[2] D قَبْر V sonradan قَبْر yapılmıştır

[3] D قَبص

[4] D قَبِي

[5] D قَبِيل

[6] D قَبِي

[7] D قَبْت

قَبِي [3] - الكلب الكبانى

القاف مع التاء

قَفِي [4] - الشديديقال (قَفِيْلُو) [5] اى

ذوالقوس الشديد

قَفِي [6] - اشتد

قَفْلَزْدِي - و - قَفْلَزْدِي - تشدد وصبر

قَفْت - الطاق يقال (بَرَقْت) (إِكِي قَفْت)

اى طاق واحد وطاقان

قَفْت [7] - القليل ويقال (بُوْقَرْت) [8]

اى ذاقليل

قَفْت - العين ومن (قَفْلُو) ويقال بالطاء

واصله التاء [9] ومن دعاتهم الردى

(قَفِي قُرْسُن) اى لبيس منه ويقال

ايضاً بمعنى ليزل ذهنه وعقله

قَفْر - البغل ويقال بالطاء

قَفِي [10] - عَدَمٌ للرجال

قَفِي [11] - الادم

[8] D بُوْقَرْت

[9] sonuna kadar bütün bu cümle V ve D de قَفِي kelimesine alınmış ve münasebeti olmadığı için tarafımdan buraya nakledilmiştir

[10] D قَفِي

[11] D yoktur

قَفِي [1] - ضم شئ الى شئ ومنه (قَفِيْق)

اى الادم الذى يختلط بالحبز

القاف مع الجيم

قَفَقْ - الحزن

قَفَقْلَدِي - احتضنه

قَفِيْر - الاشتر

قَفَا دَاش - الصديق ومناه المعرفة من

عند السيد فخر بت (مخداش) [2]

قَفَج (ش) - كلمة يستفهم بها معنى كم (قَفْدُوْر)

اى كم هو

قَفْحَزْدِي - صَجَّ

قَفْحَطِي - هرب

قَفِيْج - المرقوب

قَفِيْن قَفِيْن يُرْدِي - اذا تفهقر

قَفِنْدِي - بالجيم الخالصة عائق

قَفَا - الشيخ والسيد مشترك وهى متركة

من الفارسية اصله (خواجه) [3]

يقال (بُوْقَفَاذُرْ) اى هذا شيخ

و (بُوْقَفَجْمُذُرْ) اى هذا سيدى

قَفِيْن - مَقِي

[2] D مخداش

[3] D خواجا

[4] D قَفَقْر

قَفِيْج - و - قَفْحَزْدِي [4] - الكباش

القاف مع الراء

قَرَا - الاسود

قَرَا اَتَمَك - النيدة معناه الحبز الاسود

قَرَا يَغِيْر - اسود اللون واكثر ما يستعمل

(يَغِيْر) [5] مع (قَرَا) وقد

ينفرد فيقال (يَغِيْر اَط) اى

فرس بن الدهمة والشقرة

قَرَش - الشبر وهودعا ردى ومنه (قَرْدِي)

دعا عليه يقال (تَمَرُ اَتَمَا قَرَسُن)

وفى كتاب [بيلك] (قَرَعْدِي)

دعا عليه

قَرَش - مقابل

قَرْدِي - شاخ

قَرْدِي - يس

قَرُو - الحشن واليابس

قَرُو - بمعنى ابن البجاق يقال (قَرُ بَرَزَسُن)

اى ابن تذهب

قَرْدُو - ذب

قَرُوْدِي [6] - قلى

قَرَمَلْدِي [7] - مَس

[5] D يَأَغِيْر

[6] D قَرُوْدِي

[7] D قَرَمَلْدِي

قَرْدُو [1] — نفس	قَرْدُو [1] — نفس
قَرْدِي — نفس	قَرْدِي — نفس
قَرْدِي — اوتر القوس ونصب الفخ	قَرْدِي — اوتر القوس ونصب الفخ
قَرْدِي — كثر القتل	قَرْدِي — كثر القتل
قَرْدِشُن [2] — الرصاص وبالتركانى (قَرْدِشُن)	قَرْدِشُن [2] — الرصاص وبالتركانى (قَرْدِشُن)
قَرْدَا — الغراب	قَرْدَا — الغراب
قَرْدَاو — الفصب الفارسى	قَرْدَاو — الفصب الفارسى
قَرْدُط — الاقط (قَرْدُط) صنف منه اسود شديد الحموضة	قَرْدُط — الاقط (قَرْدُط) صنف منه اسود شديد الحموضة
قَرْدَا [3] نماز — اللغاف	قَرْدَا [3] نماز — اللغاف
قَرْدَلِج [4] — الخطاف	قَرْدَلِج [4] — الخطاف
قَرْدُطِق [5] — بوق القرن	قَرْدُطِق [5] — بوق القرن
قَرْدِغِي — الباشق	قَرْدِغِي — الباشق
قَرْدُ — الحياصة والوقت مشترك	قَرْدُ — الحياصة والوقت مشترك
قَرْدُ — راس الرابية	قَرْدُ — راس الرابية
قَرْدُ — التاج وبالقبجاق الارض الصحصاح	قَرْدُ — التاج وبالقبجاق الارض الصحصاح
قَرْدِشِي — الكبد وفي كتاب [بيلك] الحوصلة وفي موضع آخر منه الفؤاد	قَرْدِشِي — الكبد وفي كتاب [بيلك] الحوصلة وفي موضع آخر منه الفؤاد
قَرْدِجِي (ت) — الفقير	قَرْدِجِي (ت) — الفقير
قَرْدِن [6] — البطن	قَرْدِن [6] — البطن
قَرْدِش [7] — الاخ من البطن	قَرْدِش [7] — الاخ من البطن
قَرْدِشِي — الشيخ والذراع مشترك	قَرْدِشِي — الشيخ والذراع مشترك

[1] D sonradan قَرْدُو	[5] D قَرْدُطِق
[2] D قَرْدِشُن	[6] D yoktur
[3] D قَرْدَا	[7] D yoktur
[4] D قَرْدَلِج	[8] D ساير الرقيق

قَرْدِغَا — الضفدع	قَرْدِغَا — الضفدع
قَرْدِغِي [1] (ش) — خَفَّف الشعر	قَرْدِغِي [1] (ش) — خَفَّف الشعر
قَرْدِزُ — البطيخ الاخضر منقول من الفارسية اصلها (خَرْدِزُ) [2]	قَرْدِزُ — البطيخ الاخضر منقول من الفارسية اصلها (خَرْدِزُ) [2]
قَرْدُ — الوقت والسق يعنى العمر مشترك يقال (بُوغَرْدِش دُر) اى هذا ليله	قَرْدُ — الوقت والسق يعنى العمر مشترك يقال (بُوغَرْدِش دُر) اى هذا ليله
قَرْدِي — سواد العين	قَرْدِي — سواد العين
قَرْدِي — السنة الجذبة	قَرْدِي — السنة الجذبة
قَرْدِغُن — قبة الميت وينطلق على الحظيرة التى تجعل على المحاصرين من الرمل وبها سعى السور	قَرْدِغُن — قبة الميت وينطلق على الحظيرة التى تجعل على المحاصرين من الرمل وبها سعى السور
القاف مع الزاى	القاف مع الزاى
قَرْدُ — الورد	قَرْدُ — الورد
قَرْدُ — الغالى والبنت والبكر مشترك يقال (قَرْدِي قَرْمِدُزُ) [4] اى هل بنته بكر	قَرْدُ — الغالى والبنت والبكر مشترك يقال (قَرْدِي قَرْمِدُزُ) [4] اى هل بنته بكر
(م) حرف الاستفهام	(م) حرف الاستفهام
قَرْدُ — الموضوع الذى لاتصل اليه الشمس فى اول طلوعها	قَرْدُ — الموضوع الذى لاتصل اليه الشمس فى اول طلوعها
قَرْدُ [5] — الجوز مشترك من العربية بابدال الجيم قافاً مفخمة	قَرْدُ [5] — الجوز مشترك من العربية بابدال الجيم قافاً مفخمة
قَرْدِي — شئ يشبه الفص	قَرْدِي — شئ يشبه الفص
قَرْدِي — الاحمر	قَرْدِي — الاحمر
قَرْدِي [6] — الشديد الحمرة	قَرْدِي [6] — الشديد الحمرة
قَرْدِي — احمر	قَرْدِي — احمر
قَرْدِي — الحروف	قَرْدِي — الحروف
قَرْدِي — الحميض اى اذن الحروف	قَرْدِي — الحميض اى اذن الحروف
قَرْدِي — المطوق من الطير	قَرْدِي — المطوق من الطير
قَرْدِي — حفر	قَرْدِي — حفر
قَرْدِي — استوقف قَرْدِيه والفرس المستوقف اسمه (قَرْدِغِي)	قَرْدِي — استوقف قَرْدِيه والفرس المستوقف اسمه (قَرْدِغِي)
قَرْدِي — حى	قَرْدِي — حى
قَرْدِي [7] — احمى	قَرْدِي [7] — احمى
قَرْدِي — الغلاء والبكارة مشترك بينهما	قَرْدِي — الغلاء والبكارة مشترك بينهما
قَرْدِي [8] — غلى من الغلاء	قَرْدِي [8] — غلى من الغلاء
قَرْدِشُن — نوع من الغرابان شديد السواد طويل المنقار طويل ريش الذنب	قَرْدِشُن — نوع من الغرابان شديد السواد طويل المنقار طويل ريش الذنب
قَرْدِي — الورد	قَرْدِي — الورد
قَرْدِي — القدر الكبيرة من النحاس	قَرْدِي — القدر الكبيرة من النحاس
قَرْدِي — الخزانة وهى متحركة	قَرْدِي — الخزانة وهى متحركة

[1] D قَرْدِغِي	[5] D قَرْدِشُن
[2] D خَرْدِزُ	[6] D قَرْدِي
[3] D قَرْمِدُزُ	[7] D قَرْدِي
[4] D قَرْدُ	

القاف مع السين

فَشَقْنُ — الفرواذا جاوا احدًا قالوا (فَشَقْنُ)

القاف مع الشين

فَشِيدِي — حَكْ

فَشَقُّ — الْحَكُّ

فَشَقُّ — المنطقه

فَشَلْقِي — ضحوة النهار والنصل العريض لرى الطير

فَشْنُ — الشتاء

فَشْنُ — الحجاب وراس الرابية مشترك

فَشْنُ — الطائر

فَشُونُ [1] — الفرس الجنيب

فَشْنُ — القيران

فَشْنُ — فصل الشتاء

فَشَقًا — الفرة

فَشْنُ فَبْرَغُو — الدُّنْثَلُ

فَشَلْمِشْ — المسموط [2] الماضي (فَشَلْدِي)

فَشَدَاشُ [3] — صاحب

فَشَتِي — جنب [4] وقرن

فَشَلْدِي — اقترن

فَشَلْقُ — المشتاة

فَشَقُّ — اللمعة

القاف مع الصاد

فَضْرَقُ — الرمكة

فَضَمًا — الفصير وفي كتاب [بيك] [قصفا] [5]

فَضِيرُ — بالتركاني (قِصَا)

فَصَا — كل نوب من الحرير

فَصْدِي — ضغط [6]

فَصْتَيْجُ — المصارع

فَصِيرُ — الحابل

فَصِي — قصر النوب الطويل

فَصْدِي — قاه

فَصْمُو [7] — التي ويقال (فَصْمَقُ) بالتركاني

(نَصُو)

فَصْرَفَا — الزوبية

فَصْتَيْجُ — السرطان

فَصْطَلِقُ — الصدف

فَصْتَيْدِي [8] — فار من الغيرة

[5] D yoktur

[6] D عصر

[7] D فصني

[8] D فصندي

[1] D فوش

[2] D السبيط

[3] D فنداش

[4] D yoktur

القاف مع النين

قَبِطُ [1] — الكاغد [2] متروك من الفارسية

اصالها عندهم (كاغذ) بالذال

المعجمة

قَبْرِزْدِي — بالتركاني [3] ندى

القاف مع الطاء

قَطْرَعْنُ — الجرب

قَطُ — بمعنى عند [4]

قَطْرِغَا [5] — الشيني

قَطَقْنُ — الهندباء

قَطُقُ [6] — ولدا الفراء الفراء حمار الوحش [7]

قَطِطُ — البغل

قَطُنُ — السيدة وعربت بخاتون

قَاطِي — الشديب

قَطْلَدِي [8] — قوى

قَطْرُ — البرجم وهو الشعر المعلق في اعناق

الحيل

[1] D قند

[2] D ورقة الكاغد

[3] D بالتركاني صاح

[4] D عنك

[5] D قاطرغا

[6] D قطق

[7] V haşiyesinde- dir D قاطر

[8] D قوي

القاف مع القاف

قُقْرُ — الموضع المستقل كالنقطة والحفرة والجورة

قُقْلُقُ [9] — الزخامة

قَاقُ [10] — القلت وهي الحفرة في الصخرة يجتمع فيها الماء

قُقَيْي — قرع

قُقَيْي [11] — فاحت رابحة الحرقاق

قُقَيْدِي — غضب وهي تركابية

قُقْرُقُ — الارض الجرداء

قُقُ — القديد

قُقَيْج [12] — الغرض المستقبل

القاف مع اللام

قُلُ — المملوك

قُلُ (خ) — العضد [13] الى الاصابع

قُلَيْج (ش) — الباع وفي كتاب [بيك] [قلا]

[8] D قطلندي

[9] D ققاي

[10] D قق

[11] D ققبي

[12] D ققج

[13] D اليد من آخر العضد

قَلْبٌ — الشمر
 قَلْبٌ — الغليظ والمهر مشترك
 قَلْبٌ — حمار الوحش
 قَلْبٌ — الحزام
 قَلْبٌ — الكلب الصيدي ذوالصوف
 قَلْبٌ — النطا
 قَلْبٌ [1] — الثديّة اذا ولدت
 قَلْبٌ — دل
 قَلْبٌ — الاذن وفي كتاب [بيلك] (تولغ)
 قَلْبٌ — زورة السنبلة
 قَلْبٌ — الابط
 قَلْبٌ [2] — جعل
 قَلْبٌ — غبرو [3] بقى
 قَلْبٌ — ارفع
 قَلْبٌ — الهجن
 قَلْبٌ — اذن القدر ونحوها
 قَلْبٌ [4] — الموافق
 قَلْبٌ — الحندق يقال (قَلْبٌ آيَكُ [5] دُر) اي خلقه خير و (قَلْبٌ [6] يَمْنُ دُر) اي خلقه ردي

- [1] D قَلْبٌ
 [2] D yoktur
 [3] D yoktur
 [4] D yoktur
 [5] D آيَكُ
 [6] D يَمْنُ
 قَلْبٌ — سيف
 قَلْبٌ — الفلوة
 قَلْبٌ — ولدفلوة
 قَلْبٌ [7] — الحجر [8] الحامل
 قَلْبٌ — تخلق معه
 القاف مع النون
 قَلْبٌ [9] — الضيف
 قَلْبٌ — الضيافة
 قَلْبٌ — قبيلة من التركان
 قَلْبٌ [10] — الكلبة
 قَلْبٌ — الجار
 قَلْبٌ — جاور
 قَلْبٌ — اضاف
 قَلْبٌ — كرت
 قَلْبٌ — روي
 قَلْبٌ — اروى غيره
 قَلْبٌ — قراب السكين
 قَلْبٌ — الدم ويطلق على الملك

قَلْبٌ — الفضاء الذي [1] بين لمة الساق
 العليا وبين الملابس عليها من خف
 وغيره وفي كتاب [بيلك] الحاصرة
 (تُنَج)
 قَلْبٌ بَرُزْسَن — اي ابن تذهب ويقال
 (قَلْبٌ) ويقال (قَلْبٌ)
 كلبه بمعنى ابن ويقال (وَرُزْسَن)
 وبالقبحاقي (قَلْبٌ بَرُزْسَن)
 وكان اصله (قَلْبٌ بَرُزْسَن)
 ثم حذف الى ان صار (قَلْبٌ)
 ومعنى (قَلْبٌ) ابن (بِرْكا)
 المكان
 قَلْبٌ — الجناح
 قَلْبٌ — جرى دمه
 قَلْبٌ — نزل
 قَلْبٌ [2] — انبعث
 قَلْبٌ [3] — بمث غيره
 قَلْبٌ [4] — الجرس ويقال (جَرُزْسَن)
 الجرس (جَرُزْسَن) [5] من
 الطين [6] هكذا امل شيخنا
 فخر الدين
 قَلْبٌ [7] — الخيشوم
 قَلْبٌ — المعجلة التي تنقل عليها لا المعجلة التي
 هي ضد البطء
 القاف مع الميم
 قَلْبٌ — الطيب
 قَلْبٌ — طب
 قَلْبٌ — الرمل
 قَلْبٌ — الرمال
 قَلْبٌ — المحصرة
 قَلْبٌ — الجميع
 قَلْبٌ — السرية
 قَلْبٌ — النمل
 قَلْبٌ — الصهوبة في البحية يقال (قَلْبٌ)
 صَقَلُو اي ذولية صهبا
 قَلْبٌ — تحرك حركة مضطربة كحركة
 السمكة اذا اخرجت من الماء حية
 قَلْبٌ — انهر من الشمس حتى لا يكاد
 ينظر اليها كما يعرض للارمد
 قَلْبٌ — لبن الخيل المحمض

- [1] D القى
 [2] D قَلْبٌ
 [3] D قَلْبٌ
 [4] D قَلْبٌ
 [5] D قَلْبٌ
 [6] D قَلْبٌ
 [7] D قَلْبٌ
 [8] V sonradan الحجر yapılmıştır
 [9] D قَلْبٌ
 [10] D قَلْبٌ
 [5] D sonradan
 [6] D قَلْبٌ من الطين
 [7] D قَلْبٌ

فُجِحَ [1] — المعرفة وعربت بالتحجاة [2]

القاف مع الواو

فَوَّ — الصوفان الذي يقدح منه الزناد وينطلق
ايضاً على الحرقاق

فَوَّ — القشر الرقيق التي [3] تنسلخ عنه الحية
يقال (فَوَّ لَدِي) انسلخ عن جلده

فَوَّارًا — النفس

فَوَّرَقَ — السويق

فَوَّ [4] — المِرْزَمُ

فَوَّوْ [5] — الفية

فَوَّوْلَدِي — اغتابه

فَوَّوْدِي — طلبه بجمهد

فَوَّوْلِقَ [6] — بيت الصوفان الذي للزناد

فَوَّوْرْدِي [7] — قلا

فَوَّوْرَغًا [8] — المنقول من الحب ويقال للمقلو

من اللحم (فَوَّوْرَمًا)

[1] D فُجِحَ

[2] D بالتحجاة

[3] D الذي

[4] D فَوَّوْ

[5] D فَوَّوْ

[6] D فَوَّوْلِقَ

[7] D فَوَّوْرْدِي

[8] D فَوَّوْرَغًا

فَوَّرَتِي — بالغ [9] في القتل

فَوَّرَقَ تَرْتُ — اى مبرم مقبول شديد [10]

فَوَّوْنُ — البطيخ الاصفر [11]

فَوَّوْفُ — المائة

فَوَّوْفُ — كل محووف فارغ ويطلق في القبحاق

على السويق [12]

فَوَّوْثُ — معروف وهو قبحاق

فَوَّوْرْدِي [13] — حوى

فَوَّوْ — الدلو

فَوَّوْ [14] — اللون الاغبر

القاف مع الياء

قَوْبِنَ [15] — النعم

قَوْبِيْنُ — الارنب

قَوْبِيُوْ — المكان المستفل [16] من بيروغبره

قِي [17] — بمعنى اى

قِيَا — الصخرة

[9] V okunmuyor D alınmıştır

[10] V okunmuyor D alınmıştır

[11] D اخضر

[12] V okunmuyor D alınmıştır

[13] D فَوَّوْرْدِي

[14] D فَوَّوْ - الاغبر اللون

[15] D قَوْبِنَ

[16] D المستفل

[17] D قِي

قَائِي [1] — رجح

قَيْدَزْدِي [2] — رده ففى الامر من الاول

(قَائِيْت) ومن الثانى (قَيْتَرُ) [3]

اصله (قَائِدَزْدُ) ثم ادغمت

التاء فى الدال فصار (قَيْتَرُ)

ثم خففت بحذف احد المدغمين

وهو الثانى فقيل (قَيْتَرُ)

ثم فتحت التاء طلباً للتخفيف

وانما دعيتان الثانى هو المحذوف

لوجهين احدهما الاولى اصلية

والثانية زايدة وحذف الزايد

اولى من حذف الاصل الثانى

انه عهد حذفها وابقاء الراء

فى نحو (اَجْرُ) و (يَكْبُرُ)

قَائِي — البرد والمطر معاً

قَيْرَطَمَقَ [4] — الابن

قَيْنُ — الخلاء الذى بين البطن والثوب يقال

(قَيْنُكُمْ دَا يَسْلُدُكُمْ) [5] اى ربيته فى

ذلك وهو المسمى عند الناس بالمعْبِ [6]

قَيْسِنْدِي — غلت القدر

قَيْسِنَطِي — اغلى

قَيْمَقُ — مايلعو على اللبن من القشط

قَيْمَقُ — حريرة غليظة تطبخ بالدهن وهو اسم

للز [7] لاية ايضاً

قَيْدِي — صبّ وضاع وترك بمعنى وضع مشترك

قَيْزِقُ — الذئب

قَيْدِي — ظهر وجهه يقال (أَجْسِي قَيْدِي)

اى ظهرت حرارته كناية عن

وجهه

قَيْدِي — خاط [8] خياطة رومية وجسر على

الشيء مشترك

قَيْرُ — الرمل الطليظ

قَيْسِنَجِي — الصايغ

قَيْمًا (9) — نوع من الطيخ معروف

قَيْدَنُ — عذم

قَيْشُ — السبر [10]

قَيْسَلْدُو — هرة

قَيْشُ بَطْفُنْدَا — غروب الشمس [11]

قَيْشُ — شعاع الشمس ويطلق ايضاً على الشمس

[6] V okunmuyor D alınmıştır

[7] V okunmuyor D alınmıştır

[8] V okunmuyor D alınmıştır

[9] D قَيْمًا

[10] D yoktur

[11] له : فى غروب الشمس

[1] D قَائِي

[2] D قَيْدِي

[3] D قَيْتَرُ

[4] D قَيْرَطَمَقَ

[5] D قَيْسَلْدِي

حرف الكاف

الكاف مع الباء

كَبَا - متفتح البطن منه (كَبْرِي)

كَبْرِيَتِك - النخعة

كَب - القالب

كَب (ش) - الزير

كَب (ش) - الكثير (بوكيتيز) اى هذا

كثير وكذلك (جفتز) (ش)

(و) (كُنْتَز) و (دَلْمُ دُر) كله

هذا كثير

كَبْرِيَدِي (ش) - ارغى

كَبْك (ش) - الرغوة

كَبْك (ش) - الكلب الكثير الشمرويسى به

علماً

كَبْر - الصندوق

كَبَا - القُرطى فى الاذن وينطلق ايضاً على

تياب الحرب

كَبْرُو (ش) - الجسر وفى التركانى القنطرة

كَبْبَك - بالباء الخالصة للثرة

كَبْك - الخالة

[1] D sonradan كَبِي

[2] D كَبَس

[3] D به

[4] D كان اصله (كَلْتَرَنْ) صح اللام وحذف D

كَبِيحًا (ش) - المغرقة الصغيرة

كَبْكُن - الشديدة الزرقة وقال شيخنا

فخر الدين هو بلهم بدل الباء

كَبِي - بمعنى مثل

كَبِيَدِي [1] - ضرب الثوب المبطن

كَبَس [2] - الكأوته وسائر ما يغطى الراس [3]

الكاف مع التاء

كَبْتِك - الافرم

كَبْتِك - التام

كَبْتِي - راح وذهب

كَبْرِيَدِي - اى به

كَبْرَنْ - [4] الذى جاء بالشيء اصله (كَبْرَنْغَنْ)

فحذفت العين وامنل (كَبْرِيَدِي)

(كَبْرِيَدِي) و (بَر) للتعدية لانه

متفرغ عن (كَبِيَدِي) وجاء فى

(كَبْرَنْ) حذفت اللام وحذف

العين فاذن كان اصله (كَبْرَنْغَنْ)

كَبْرِيَدِي - حمل

كَبْت - الدبر

العين فاذن وجاء فى (كَبْرَنْ) حذف لانه متفرغ

عن (كَبِيَدِي) (كَبْرِيَدِي) وشن للتعدية العين

واصل (كَبْرِيَدِي) اصله (كَبْرَنْغَنْ) انحذفت (كَبْرَنْ)

الذى جاء بالشيء

[1] D sonradan كَبِي

[2] D كَبَس

[3] D به

[4] D كان اصله (كَلْتَرَنْ) صح اللام وحذف D

كَبْلِيَدِي - استعمال الدبر

كَبْتَا - الحشكذنان

كَبْلِيَدِي - ققع

كَبْلُوَك [1] - الحلقوم [2]

الكاف مع الجيم

كَبَا (ش) - اللبّاد والتركانى و [3] (كَبِيَز)

بالقبجاق

كَبِيَج (ش) - الظن اذا كان فيه النساء

كَبِيَدِي (ش) - ظن

كَبِيَدِي (ش) - عبر ومضى ونفذ [4] ويقال

(كَبْتِي)

كَبْكَنْ - النسر

كَبِيَكِي (ش) - المعزى وبالقبحاق (كَبِيَكِي) (ش)

كَبِيَكِي (ش) - الصغير وتصغيره بالتركانى

(كَبِيَكِي) [5] وبالقبحاق

(كَبِيَكِي) وهو علم ايضاً [6]

كَبْتِي (ش) - المخاضة

كَبَا (ش) - المساء

كَبْلُوَك D [1]

[2] V silinmiş D alınmıştır

[3] D وبالقبحاق كَبِيَكِي (?)

[4] D yoktur

[5] D كَبِيَكِي

[6] D كَبِيَكِي

كَبَا (ش) بُلْدِي - اى صار المساء

كَبِيَج - القوة يقال (كَبِيَج بَرْدِي) اى نصره

قواه

كَبِيَدِي - ضعف عن الحمل

كَبِيَدِي [7] - ابطاً

كَبِيَدِي - تبطاً

كَبِيَت - المخاضة

كَبِيَك - الجرو

كَبِيَدِي - اكله جسمه يقال (أَبِي كَبِيَدِي)

اى اكله لحمه ويقال (أَلْم كَبِيَج)

اى يدى تأكلنى

كَبِيَك - الابترويسى به ويقال (كَبِيَكِي)

اى كاب ابتراى بلاذنب

الكاف مع الدال

كَبْرُك - التلثة الفل من (كَبِي) [8]

الكاف مع الراء

كَبْرَنْ - المَبْصِر اصله (كَبْرَنْ)

كَبِيَكِي D [6]

[7] D Buradan ta (كَبِي) kelime-

sine kadar hep V haşiyesinde

[8] D كَبِي

كُرْدِيّ - ادى غيره ويقال (كُرْدِيّ) [1]
و هو الاصل ويقال ايضاً
(كُنْتَرْدِيّ) [2] بمعنى ادى
غيره

كُرْدِيّ - البصر

كُرْدِيّ - زَبْر

كُرْدِيّ - دخل

كُرْدِيّ - بمعنى الحاجة او ما يقارنها يقال
(ناكُرْدِيّ) بمعنى اى شئ حاجتك
اى اى شئ تريد هذه الجملة
الاستفهامية مرادفة من حيث
المعنى لقولهم ماذا تريد

كُرْدِيّ - الكباشية [3]

كُرْدِيّ [4] - الضجيج بين العسكريين

كُرْدِيّ - القدوم

كُرْدِيّ - الآجرة وفي الفججاق ينطق على

البيان

كُرْدِيّ - الهدب

كُرْدِيّ [5] - الحُسن

كُرْدِيّ [1] D

كُنْتَرْدِيّ [2] D

الفروة الدباشية [3] D

كُرْدِيّ [4] D

كُرْدِيّ (ت) [5] D

كُرْدِيّ [6] D

كُرْدِيّ [7] V hasiyesinde

كُرْدِيّ [8] V hasiyesinde

كُرْدِيّ [9] V hasiyesinde

كُرْب [10] D

كُرْبَا [1] (ش) - الحروف الرضيع

كُرْبَتُ سُزْ - كلام صادق

كُرْبَتِيّ - حَزْ

كُرْبَتِيّ - موضع الحَزْ

كُرْبَتِيّ - القوى الشديد

كُرْبَتِيّ - المعجزة من الحشب

كُرْبَتِيّ - الرابية

كُرْبَتِيّ - الوتر و (كُرْبَتِيّ) الذى من حزب
الشخص فى السباق من رعى او

جرى اولمب بالصولجان ونحو
ذلك يقال (بوكُرْبَتِيّ) اى

هذا رفيق

كُرْبَتِيّ - صافحه والشين فيه للمفاعلة
وهو منقول من ناصره الى صافحه

كُرْبَتِيّ - عانده فتعاندا

كُرْبَتِيّ - داخله

كُرْبَتِيّ [2] - طاب شهوة الجماع

كُرْبَتِيّ - رعد

كُرْبَتَا [3] - الاجناس وبالتركانى (ارمّت) [4]

كُرْبَتَا [4] - المرآة

كُرْبَتَا [5] - المرآة

كُرْبَتَا [6] D

كُرْبَتَا [7] D

كُرْبَتَا [8] D

كُرْبَتَا [9] D

كُرْبَتَا [10] D

كُرْبَتَا [11] D

كُرْبَتَا [12] D

كُرْبَتَا [13] D

كُرْت [5] - السفرجل بالقجاق كانه قال

تقّاح الاكراد و (ابو) [6]

بالتركانى

كُرْوَان (ق) سَرَا [7] - الفندق

كُرْمَن [8] - المدينة

كُرْمَن [9] - البرذعة

الكاف مع الزاى

كُرْمَن - الاعمى بالتركانية اى بلاعين

كُرْمَن - العين وفصل الحريف مشترك بينهما

وبين الماالمين وبين الجر وبين الايكر

كُرْمَن [10] - الكبير العين

كُرْمَن - حيث يقع الفوق من الوتر

كُرْمَن - بمعنى مرّة

كُرْمَن - السكين الذى يتخذ للفوق

كُرْمَن ذُرْمَن - الشعرية التى توضع على العين

كُرْمَن كُون [11] - المن

كُرْمَن [12] - المرآة

كُرْوَان سَرَا [7] D

V yoktur [8]

V yoktur [9]

D كُرْمَن [10]

D كُرْمَن كُون [11]

D yoktur [12]

كُرْدِي - طاف

كُرْدُزْدِي - طوف

كُرْدِي - عابن وراقب

كِرْدِي - خبأ وفي كتاب [بيك] [كِرْدِي] طمر

كِرْدِي [11] - نصب ذكره للجماع

كُرْز - النفس [2] وفي كتاب [بيك] الدلق (كُرْز)

كُرْج [3] - الطواف

كُرْزِي - سَبَك - الحلد

كِرْز [4] - البلاد

الكاف مع السين

كَتِي - قطع

كَجِي [5] - القاطع

كَشَكْلِي [6] - هجر

كَتِي - حرد

كَتِك - الخادم المخصي

كَسْدِي - حرك النار

كَسُو [7] - المحرك النار

كَسْدِي [8] - اراد مائلته في فعل الخير

كَسِي - المنشار

كَسَك - المشع

كَسَكِي [9] - السحليه والوزع

الكاف مع الدين

كَسَك - الفصل

كَسَك [10] - معروف وهو منقول من

الفارسية

كَسَن - الشكل

كَسَك [11] - القصر

كَسَم (ف) - الجزر

كَسِيكا - بمعنى ليت وهي حرف تم وهي

منقولة من الفارسية

كَسِي - الانسان ينطلق على الذكر والاتي

وينطلق ايضا على الزوجة بالكتابة

يقولون (كَسِيك اَوْدُز) اي انساني

في البيت يعنون به الزوجة

[1] D كُرْدِي

[2] V haşiyesinde

[3] D كُرْج

[4] D كِرْز

[5] D كَجِي

[6] D كَشَكْلِي

[7] D كَسُو

[8] D كَسْدِي

[9] V haşiyesinde D كَسَكِي

[10] D كَسَك

[11] D كَسَكَا

كَسْتَدِي - سهل الفرس

كَسْتَدِي [1] - شَبَح

كَش [2] - السَمور

الكاف مع الكاف

كُن - الازرق ويطلق على السماء

كُوك يُولُو [3] - الحجر

كَشَكْلِي [4] - صار

كُوكُوز - طيريشه بالذباب الكبير يقع على

الحبل والتمر وغير ذلك وبوذي

فاذا احسن به قرّمه

كُن - الاجاص

كُوكُوز - الحمام

كَبَش - الناصية

كُوكُوز [5] - السيف الابتر

كَشَكْل - الحبل

كُن - الجنس يقال (كُوكُوز نَادُز) اي اى

شي جنسك

كُوكُومَك - الرعد الفعل منه (كُوكُودِي)

الكاف مع اللام

كَلْدِي - جاء

[1] D كَسْتَدِي - شبح الفرس

[2] V yoktur

[3] D كُوكُوز يُولُو

كَلْدِي - السنة الآتية

كَلْدِي - اجاء

كَلْدِي - ضحك وربط قوائم الشاة للذبح

مشترك وفي كتاب [بيك] هو

الزنبور

كَلْدُزْدِي [6] - اضحك

كُل - بالكاف الخالصة الرماد

كَلْف - الورد اصله (كَلْب) بالباء المشوبة

منقولة من الفارسية وهو مركب من

(كَل) وهو الورد و(أَب) وهو الماء

اي ماء الورد ثم نقل للورد وتفتحت

البلدية أن قلبوا الباء المشوبة فاء

ولو استنطق الاصل في الترك بان

يقال قل (قَمِه) لقال (بَقِيه)

بالاء المشوبة وهم الآن يقولون

(بَقِيه قِي) اي ابن ائفقيه

كَلَج - الضحوك

كَلَجَا - الفطاء الذي على الخدّة وعلى المسند

وهي مركبة من (كَلِك) و(لَك)

الزيادة اللاحقة للاعداد و(ج)

[4] D yoktur

[5] D كَلْدِي

[6] D yoktur

[7] D له : الوسخ ؛ الموضع

لتصغير والتحيب وذلك في الالوان
وما ياربها نحو قولهم (قراجا)
و (يزلجا) و (صروجا) [11]
اي أسويد واحمر واصفر
ويطرد ذلك في الالوان
كلك - بالكافين الخالصين هي شبه مركب
من اخشاب التعدية

كُنْكَ - موضع مرعى الرماذ

كَيْكَم - الكساء

كَيْت - المفتاح

كَيْلْدِي - زرفن

كَلِكِي - الظل والخيال

كَلِكِي [2] - عصاب النساء

كَبَان [3] - المجذوم

كَلِن - الكثة [4] والعروس

كَبُو [5] - العريس

الكاف مع الميم

كَبَا - احد ويقال (كَبَا) ويقال

(كَبَرَسْتَا) [6]

[2] D مَبْرُوجَا

[3] D كَلِكِي

[4] D كَبَان

[5] V sonradan ilâve edilmiş D yoktur

[6] D كَبُو العريس ويقال (كَبُو) ايضاً

[7] V haşiyesinde

[8] D المشمة

كَنْدِي - دفن
كَرْك - الافرم
كَرْدِي - ممش العظم ونحوه
كَرْدَك - العظم الذي فيه ممشة [7]

كَرْز - الفحم

كَمِي [8] - السفينة

كَا [9] - المركب بالقبجاق

كُومَا [10] - الكب والقبجاق (كرب) [11]

وقد تقدم

كَم - بمعنى من

كَيْشِي - بطح

كَيْش - الفضة

كَلِكَن [12] - الوحل الشديد

كَلْدَزَك - اللب

كَلِكَن - الشديدة الزرقة واصله (كَبِكَن)

بالباء

الكاف مع النون

كَنَا - القُرَاد [13]

[1] D كَمِي

[3] D كَا

[10] D كُومَا

[11] D كَرْب

[12] D كَلِكَن

[13] V çizilmiş ve sonradan satır arasına (حلمه) ilâve edilmiştir

كَنْ - الشمس واليوم وهو مجاز في اليوم

كَنْ - الجلد [1]

كَنْ - الواسع

كَيْن - المسك ويسمى (كَيْنِكَا) [2] اي

مُسَيْك و (كَيْنَلَا) اي فرخ المسك

كَيْنَجَك - ناعجة المسك ويسمى به

كَنْدَزَدِي - شَيْع [3]

كَنْج [4] - النعمة

كَنْدِي - تنم و تمنع

كَنْلُك - نظر [5] واطنه حصي لبان

كَيْل - القلب وفي كتاب [بيلك] (كنل)

النفس

كَنْدُو - تأكيد للنفس يقال (كَنْدُو أَر)

بَرَدِي) و (كَنْدُو بَرَدِي) اي

ذهب حقيقة نفسه يقال (أَرَم) [6]

بَلْسُن) اي لئلم نفسك اذا

فوتت الامر اليه تقول له هذا وتقول

في هذا المعنى ايضاً (كَنْدُو أَر بَلْسُن)

اي لتعام [7] نفسه

[1] كَنْ (خ) - الجلد بالشعر D

[2] D كَيْنِكَا

[3] D yoktur

[4] D كَنْج

[5] D ينظر واطنه حصا لبان

كَنْشَا [8] - المشورة ويقال (كَنْشَان)

و (كَنْشِي)

كَنْشُدِي - تشاور

كَنْت - القرية

كَنْدِيز - القنب والكتان

كَنْدَك - الدرة

كَنْجَك - السراويل

كَنْك - القميص

كَنْدُوَز - النهار

كَنْسَلِي [9] - عام للنساء وهو مركب من

(كَنْ) الشمس و (سَلِي) [10]

التظيف فكانه قال شمس

تظيف

كَنْرِي - علم وهو مركب اي رجل الشمس

و (كَنْ) الشمس و (أَر) الرجل

والكسرة للاضافة وحذفت الهمزة

كَنْشَان - يطلق على الشمس مجازاً وحقيقته

الشعاع والقبجاق (تويش) ويطلق

على الشمس ايضاً

له: ازن D [6]

له: يعلم D [7]

altına (د) konulmuştur [8] V كَنْشَا D

[9] D كَنْسَلِي

[10] D سَلِي

لتصغير والتحيب وذلك في الألوان
وما ياربها نحو قولهم (قَرَّابا)
و (قِرْلَجا) و (صَرُوجا) [1]
أى أسود وأحمر وأصفر
ويطرد ذلك في الألوان
كَمَكْ - بالكافين الخالصتين هي شبة مركب
من اخشاب التمدية
كُكْ - موضع مرعى الرماذ
كَلِمَ - الكيساء
كَلَتَ - المفتاح
كَلَنَدِي - زرفن
كَلَنِي - الظل والحبال
كَلَكِجَ [2] - عصايب النساء
كَلَبَانِ [3] - المجدوم
كَلَبَنَ - الكثة [4] والمروس
كَلَبُو [5] - العريس
الكاف مع الميم
كَلَمَا - احدث ويقال (كَلَمَا) ويقال
(كَلَمَتَا) [6]

- [1] D كَمِي
[2] D صَرُوجَا
[3] D كَلَكِجَ
[4] D كَلَبَانِ
[5] V sonradan ilâve edilmiş D
yoktur
[6] D كَلَمَا
[7] V haşiyesinde
[8] D الشمشة

كُنْ - الشمس واليوم وهو مجاز في اليوم
كُنْ - الجلد [1]
كُنْ - الواسع
كِنَ - المسك ويسمى (كِنَسِكِنَا) [2] أى
مُسَيِّك و (كِنَسِلَا) أى فرخ المسك
كِنَجْحَكْ - ناجة المسك ويسمى به
كِنَدَزْدِي - شتيع [3]
كِنَجْجَ [4] - النعمة
كِنَدَدِي - تنم وتنم
كِنُكْ - نظر [5] واطنه حصى لسان
كِنَل - القلب وفي كتاب [بيلك] (كنل)
النفس
كِنْدُو - تأكيد للنفس يقال (كِنْدُو أُر
بَرَدِي) و (كِنْدُو بَرَدِي) أى
ذهب حقيقة نفسه يقال (أُرْمُ [6]
بِلَسُنْ) أى لتعلم نفسك اذا
فوتت الامر اليه تقول له هذا وتقول
في هذا المعنى أيضاً (كِنْدُو أُرْمُ بِلَسُنْ)
أى لتعلم [7] نفسه

- [1] D كُنْ (خ) - الجلد بالشر
[2] D كِنَسِكِنَا
[3] D yoktur
[4] D كِنَجْجَ
[5] D ينظر واطنه حسابان
[6] D كِنْدُو
[7] D كِنْدُو

- [6] D لله : ازن
[7] D لله : ليعلم
[8] V altına (د) konulmuştur
D كِنَسِكَا
[9] D كِنَسِلِ
[10] D سَلِ

كَنْجَكٌ - الجيب

كَنْبَلْدِي - حَسَدٌ فِي كِتَابِ بِلَاك (كَنْبَلْدِي)

غار

كَنْبِي - الغيرة

الكاف مع الواو

كَنْبَدِي [1] - فَرِحَ

كَنْبِيخ [2] - الفرح

كَنْبَلْدِي - هرم

كَنْبَلَان [3] - اُغْلِبَ

كَنْبُول - شجر لا ساق له ونمره شبيه بالنين

كَنْبَشْدِي - اجترّ الجمل والغنم وغيرها يقال

(دَوَا كَنْبَشْر) اي الجمل يجترّ

كَنْبُوكٌ - النين

كَنْبُوكٌ - الحيشة التي تربط على ذكر الكبش

لتنمته القفاز

كَنْبُوزٌ - البساط

كَنْبُوزٌ - الكافر

كَنْبُوزُك [4] - البسماط

الكاف مع الياء

كَيْبَمَكٌ - اللبس

كَيْبَسِي - اللباس

كَيْبَدِي - لبس

كَيْبَدُزْدِي - اللبس

كَيْبَ - جيد يقال (بُو كَيْبُز) اي هذا جيد

وبالقبحاقى (ايك) [5]

كَيْبِنْدِي [6] - احترق

كَيْبِنْدِي [7] - رَقَّ

كَيْبِنَك [8] - اُحْتَرَقَ

كَيْبِنْدِي [9] - ترك الطير عشه وسكن غيره

كَيْبِنَكْ - اللؤلؤة والبوثة [10] والجملة

وهي طيور

حرف اللام

هو قليل في الاسماء واما في الافعال فلا يكاد

يوجد واما في الحروف فلا يحفظ منه الا قولهم

(لِي) بمعنى ذو

كَنْبَدِي D [1]

كَنْبِيخ (ش) D [2]

كَنْبُوكٌ D [3]

كَنْبُوزُك D [4]

كَنْبُوزٌ D [5]

كَيْبِنْدِي D [6]

كَيْبِنْدِي D [7]

كَيْبِنَكٌ D [8]

كَيْبِنْدِي D [9]

البوثة D [10]

اللام مع الباء

لَبَذَبٌ (ش، ش) - مشى مختبط يقال

لَبَذَبٌ كَلْرَه (اي يجي مختبطا

لَبَذَبُو - القضاة

اللام مع الجيم

لاجين - الشاهين

اللام مع الراء

لُزْبٌ (ش) - اي مجملته دفعة واحدة اوله فيه

صوبة ثما واخره سهله يقال

(سِيكِمُ لُزْبٌ كَرْدِي) معناه

ذكرى دخل مجملته دفعة

واحدة

لُزْبٌ - على غفلة يقال (لُزْبٌ كَلْرُ لُزْبٌ

كَبْرٌ [1]) اي يذهب على غفلة

ويجى على غفلة

لُزٌ - القريشة الحلوة

اللام مع العين

لُغٌ - بمعنى ذو في اللغة القبحاقية و(لُغٌ)

حجر مدور يسوى به السطح ويقال

(لُغَلْدِي) اذا سوى السطح بذلك

الحجر

اللام مع القاف

لُقٌ - كلمة تعجب وهي مختصرة من لاحول

ولا قوة الا بالله وهي من لغة رعيان الغنم

وَقَلَمَا يَنْطِقُ بِهَا الْمُحْتَشِمُ

اللام مع الكاف

لُكَلَكٌ - الحجرج

لُكٌ - جل فقيس

حرف الميم

الميم مع الجيم

ماحى - السنور

الميم مع الراء

مَرْتَكٌ - جذع يسقط به

مَرْتَجَكٌ - العدس وهو بكسر الجيم

الميم مع الزاي

مَرْدُز [2] - الاجير

مَرْدُزْدِي [3] - اجره

مَرَدَكِي [1] - المصلحى وهى متركة

الميم مع السين

مَسَكِيَت - المسجد وهى متركة

الميم مع الشين

مَشْتَلِق [2] - البشارة

مَشْتَلِي [3] - بشر

مُشْتَبِي - المبتسر

مُشْك - متركة من المسك

الميم مع القاف

مِقْلَدِي - سَمَر (ميخ) بالفارسية هو المسار

ثم قلبوا الحاء قافاً في اللغة التركية

والذى لا يحسن التركية يقول

(مُغْلَدِي) بالحاء اى سَمَر

الميم مع اللام

مَلْدِي - يعرث الغنم وهو تصويتها

مَلْدِي - نفت البقرة وهو تصويتها ايضاً

[1] D evvelce مَرَدَكِي sonradan مَرَدَكِي yapılmıştır

[2] D مَشْتَلِق

[3] D مَشْتَلِي

[4] D evvelce مَشْتَلِي

الميم مع الميم

ماما - كلمة تدعى بها الكبيرة من النساء

ويستى بها

مَمْنِي - القطن وبالتركانى (بَبْنِي) (ش،ش)

مَمْرَج - ولد الدب

موم - الشمع

الميم مع النون

مَنْ - مضمرة بمعنى انا

مِنْ - الالف

مِنْدِي [4] - ركب وبالتركانى (بِنْدِي) [5]

بالياء

مِيَز [6] - العين من الماء

مِيَز - لون الوجه

مَمْن [7] - شبه

مَمْرَدِي - اشبه

مِيْن [8] - الحاجة والضرورة

مَمْرَش بُلْدُو [9] - اشكل من الحساجة

والضرورة [10]

[5] D بِنْدِي

[6] D yoktur

[7] V haşiyesinde

[8] D yoktur

[9] V haşiyesinde

[10] V yoktur

مَنْبُو [1] - المحتاج ومعناه ذو الحاجة

مَنْ [2] - الحال

مَنْبُو [3] - عام يستى به اى ذو الحال

مَنْفَل [4] - التمر وهو اصل (مَنْفَل) وهذا

المستعمل

مَنْطَجَكْر - نبات السكر وهو متركة تركوا

نبات بد (مَنْط) او سكر

بد (جَكْر)

مندا - هنا

مَنْكُصُو [5] - ماء الحياة اى ماء الدوام

مَنْو [6] - قصاصة السبر

مَنْجُج - الحرز والفصوص ويقال فيه

(مَنْجُج)

مَنْجُج - اى هذا القدر و (الحق) ذاك القدر

الميم مع الواو [7]

مُو - للاستفهام ويجوز (مِي)

الميم مع الياء

مِي [8] - الدماغ وبالتركانى (مِيغ)

مِيَز [9] - القرن وبالتركانى [10] (مِيَز)

مِيَن - يأتى بمعنى غير فى فى الحال وسيأتى

ذلك وبمعنى قبل فتقول (مِيَز مِيَن)

اى سئل قبل الذهاب و (مِيَن)

قبل الاكل و (مِيَن مِيَن) قبل القيام

ويؤدى هذا المعنى خاصة (مِيَن)

فتقول (مِيَز مِيَن مِيَن مِيَن) وهى

قبحاقية

حرف النون

نا - اى شئ

النون مع التاء

نَنَا [11] - بمعنى كيف

النون مع الجيم

نَجَا (ش) - كم

نَجُك (ش) - كيف

[7] V haşiyesinde D النون مع اللام bahsında

[8] D مِي

[9] D مِيَز

[10] D وبالقبحاقية (مِيَز)

[11] D نَنَا - بمعنى كيف بالتركانى

[1] D مَنْبُو

[2] D مَنْ

[3] D مَنْبُو

[4] D مَنْفَل

[5] D مَنْكُصُو

[6] D مَنْو

النون مع الزاي

نَاذُ [11] - الدلال ويسمى (ناذ [2] خَاوُن)
نَزَلْدِي - تدلل
نَزْلُكُ - اللام الرخص

النون مع السين

نَسَا - النسي

النون مع الشين

نِشَا - بالتركانى لم
نِشْنُ - الداغ والعلامة
نِشْتَلْدِي - طبع

النون مع اللام

نُلُكُ - بالقبحاقية لم

النون مع الميم

نَمَازُ [3] - الصلاة الماضى (نَمَازُ اَنِ [4])
اى فعل الصلاة
نَمَازُ لَعْرُ - السجادة

نَمَا - شئ يُقَالُ (نَمَائِدُنْ مُو [5]) اى هل
اكلت شيئاً

النون مع الواو

نَوْرُزُ -- زهر يسبق النبات فى اول الربيع
منقول من الفارسية

حرف الياء

يَا - القوس

يَا - كل الماضى منه (يَدِي) اكل وبمعنى
اطعم (يَدْرَدِي) [6]
يُو [7] - البصل

يُوْ - اغسل الماضى (يُوْدِي) وفى كتاب
[بيلك] (يُوْدِي) غسل

الياء مع الباء

يَبِيْطِي - غطى وبني مشترك وفى كتاب
[بيلك] (يَبِيْطِي) اغلق
يَبْرُقُ - الورق [8]

[1] D نَز
[2] D نَز
[3] D نَمَز
[4] D اى

[5] D نَمَائِدُنْ مُو
[6] D يَدْرَدِي
[7] D يُو
[8] D الورق من الشجر

يَبِيْطِي [1] - لرق [2]

يَبِيْلَقُ - العريان

يُبْ (ش) - الجيد كآتها [3] لغة خوارزمية
يُيَا - المذرى الذى يذرى به القمح وغيره
يُيْتَلُوْ بَزْرِي [4] - اى سوق ذلك المكان

المسمى بـ (يُيْتَلُوْ)
سوق من اسواق الروم
فى البرية يقيمون فيه
اربعين يوماً

يَبِيْطِي [5] - الحلدة

يَبِيْكَ [6] (ش) - الحرير ويقال (ابك)
يَبِيْشِيْل [7] - الاحوى ويقال (يَبِيْشِيْل)
بالميم بدل الباء

الياء مع التاء

يَتِي - الحادّ القاطع

يَبِيْشِيْلِكُنْ - بنات نعش [8]

يَبِيْطِي [9] - سن

يَبِيْشِيْلِي - انسن

يَبِيْ [10] - كفا وادرك مشترك

يَبِيْلُ - متكامل [11]

يَبِيْزْدِي [12] - و - يَبِيْزْدِي - اثنان

يَبِيْ [13] - هلك وفى

يَبِيْكَ [14] - الضايغ

يَبِيْ [15] - السبعة واصلها (بَدِي) وينطق

ايضاً بالاصل

يَبِيْشِيْل - سبعون التاء بدل من الدال لان

(بَدِي) سبعة و (مِش) صار بها

بدل [Sic] على السبعين

يَبِيْشِيْلِكُ - المنقطع وحده عن الركب

يَبِيْ (خ) - الاستطاعة والقدرة يقال

(يَبِيْشِيْلُ) اى ماله قدرة

ولا استطاعة

[1] D يَبِيْشِيْلِي

[2] D ayrica وبالقبحاق يَبِيْشِيْلُ

[3] D وكآتها لفظة

[4] D يَبِيْشِيْلُ - سوق من اسواق الروم فى البرية

يقيمون يقال (يَبِيْشِيْلُ بَزْرِي) اى سوق ذلك المكان

المسمى (يَبِيْشِيْلُ) فيه اربعين يوماً

[5] V yoktur D alınmıştır

[6] V yoktur D alınmıştır

[7] V yoktur D alınmıştır

[8] D النعش

[9] D يَبِيْشِيْلِي

[10] D يَبِيْشِيْلِي

[11] D تكمل

[12] D يَبِيْزْدِي

[13] D يَبِيْشِيْلِي

[14] D يَبِيْشِيْلِي

[15] D يَبِيْشِيْلِي

يُتَسَبَّرُ [1] — الذى ماله قدرة (بُرْ) معناها
بلا و (بَيْت) هى القدرة
فكانه قل بلا قدرة

يُتَرَمِّكُ — السعال

يُتَرْدُو — سعل

يُتَبِّسَا — قبيلة من الفججاق

الياء مع الجيم

يُجْمَا — كل عال مرتفع

يُجَلِّدِي [2] — رفع

الياء مع الراء

يردى [3] — مشا

يردي — صلح

يردي [4] — شق قليلاً ومنه قيل للاعام

(بُرْكَ طُطُنَلُو) اى ذوشفة

مشقوقة وفى كتاب [بيلك]

الاعلم (بِرُقْ)

يردي — اشرق يقال (طُنْ بَرْدِي) اى

اشرق الصبح ويقال بالتركي

(طُنْ أُنِّي) اى نطق الصبح

[1] D بُرْ

[2] D يُجَلِّدِي

[3] D يردي - معنى

[4] D يردي

[5] D بُرَا

[6] D buradan sonuna kadar yoktur

[7] D بُرْ

يُرْدَانُ — المعرفة من ارض واحدة

يُرْقِي [1] — مرق

يُرْتُق [2] — الممرق

يُرْقِي — خلق

يُرْتَقِن — الخالق

يُرْط — الوطن

يُرْلَقْدِي — غفور رحم

يُرْلُو — كلمة تؤدي معنى مسكين

يُرْتَدِي — تضمر

يُرْتَدُودِي — ضمير الفرس والاسم (يُرْتَقْرُ) [3]

اي مضمر

يُرْقِي — ضوء القمر

يُرْقِي — البعيد

يُرْقِي — اللكمة وبالتركي [4] (يُرْمُقْ)

ويقال (يُرْقَلْدِي) و (يُرْمُرْقَلْدِي)

اي لكم

يُرْك — القلب يقال (يُرْكَلُو) اى شجاع

و (يُرْكِيمُر) [5] الجبان

يُرْم [6] — الشيق من الشيء وهو النصف

يُرْمَا — الرقيق المقابل للغليظ من قماش وغيره

يُرْصَا — الوطواط

[1] D يُرْقِي

[2] D يُرْتُق

[3] D يُرْتَقْرُ

يُرْزَلْدِي — انتقض

يُرْزَلْكِن — متقض

يُرْطِي — خرق هكذا فى كتاب [بيلك]

وقدم قبل

يُرْدِي — شق قليلاً

الياء مع الزاى

يازى — الصحراء

ياز — فصل الربيع

يازو — الكتابة يقال (يُرْدِي) كتب

يُرْدِي — عام وسبح

يُرْدِي — حبق

يُرْ — المائة

يُرْ — الوجه

يُرْ — النحاس الاصفر ايضاً

يُرْك — الختم

يُرْلَدِي — عتب ولام وكانه منقول من ضرب

وجهه

يُرْقِي — الذنب والجريمة

يُرْقَلْدِي — اذنب

يُرْقِي — النفل

[4] V haşiyesinde

[5] D yoktur

[6] D buradan ta يُرْقَلْدِي ye kadar olan kelimeleri almamıştır

يُرْتَدِي - قتل

الياء مع الشين

يُرْتَدِي - لمع

يُرْتَدِي - تجأ وخفي

يُرْتَدِي - كتم اصله (يُرْتَدِي)

يُرْتَدِي - الثقاب

يُرْتَدِي - العمر

يُرْتَدِي - تعمر

يُرْتَدِي - الاخضر

يُرْتَدِي - اخضر

يُرْتَدِي - الاخضر من الالوان (يُرْتَدِي) يطاق

يُرْتَدِي - على النبات الاخضر

يُرْتَدِي - الخوذة

يُرْتَدِي - الماجن

يُرْتَدِي - عجن

يُرْتَدِي - الدمع ايضاً يقال (يُرْتَدِي يشردي)

دمعت عينه و (يُرْتَدِي) امتلاء

بالدمع

يُرْتَدِي - الساعة

يُرْتَدِي [1] - الرانات

يُرْتَدِي D [1]

يُرْتَدِي D [2]

يُرْتَدِي D [3]

الياء مع الصاد

يُرْتَدِي [2] - المزاء

يُرْتَدِي - فك وتر القوس

يُرْتَدِي [3] - الصفيح من حديد وحجر

وغير ذلك

يُرْتَدِي - الخدعة

يُرْتَدِي - صاحب المزاء

يُرْتَدِي - فصل معروف [4]

الياء مع الطاء

يُرْتَدِي - الغريب الاجنبى

يُرْتَدِي - غرب بمعنى زوج بنته

يُرْتَدِي - رقد

يُرْتَدِي - الرائد

يُرْتَدِي - ارقد اصله (يُرْتَدِي) [5]

فابدلوا الدال قافاً على غير قياس [6]

يُرْتَدِي - البنت (يُرْتَدِي) هي اللاحقة للاعداد

كانها تكون معدة لان تغرب عن

اهلها يقولون (يُرْتَدِي كَسْمَبَر)

(يُرْتَدِي) واحدة (يُرْتَدِي) بنت

ويقال بالسين بدل الصاد ايضاً D [4]

يُرْتَدِي D [5]

يُرْتَدِي V yoktur D alınmıştır [6]

(كِنَا) علم للتصغير الميم الساكنة

ضمير المتكلم (يُرْتَدِي) موجود

يُرْتَدِي - بلع وفي كتاب [يُرْتَدِي] (يُرْتَدِي) حج

يُرْتَدِي - السنة الجديدة

الياء مع النون

يُرْتَدِي - السمن

يُرْتَدِي - دهن

يُرْتَدِي [1] - المحارب

يُرْتَدِي - مطر

يُرْتَدِي - جمع ومنع مشترك

يُرْتَدِي - الثخين

يُرْتَدِي - المجموع

يُرْتَدِي - الشباب المعدة للعدو

يُرْتَدِي - الرايب

يُرْتَدِي - عقرب الدابة

يُرْتَدِي [2] - الرجل الذى لا يقدم على الشئ

يُرْتَدِي - عظم الكتف

يُرْتَدِي [3] - لون مشهور في الخيل وتسمى به

الارض فيقال (يُرْتَدِي) [4] (يُرْتَدِي)

يُرْتَدِي D [1]

يُرْتَدِي D [2]

يُرْتَدِي D [3]

يُرْتَدِي D [4]

يُرْتَدِي - المطر بالتركانى و (يُرْتَدِي) بالقبحاق

يُرْتَدِي - الذهب

يُرْتَدِي - ذهب

يُرْتَدِي [5] - السباط والحوان ايضاً

يُرْتَدِي - عجن ويقال (أَنْ يُرْتَدِي) [6]

اي عجن العجين

يُرْتَدِي - المرشحة

يُرْتَدِي [7] - ترس الحديد الصغير

الياء مع القاف

يُرْتَدِي - القريب

يُرْتَدِي - الطوق

يُرْتَدِي - السطيحة

يُرْتَدِي - اصلى الشئ في النار

يُرْتَدِي - احترق

يُرْتَدِي [8] - فوق

يُرْتَدِي - العقبة

يُرْتَدِي - الضوء يقال (كُرْتَدِي) اي عينك

مضينة مشرقة يكون به عن السلامة

ويقولون ايضاً في هذا المعنى (كُرْتَدِي)

يُرْتَدِي D [5]

يُرْتَدِي D [6]

يُرْتَدِي D [7]

يُرْتَدِي D [8] evvelce sonradan haşi-

yesinde يُرْتَدِي

آيِدُنْ) وقول أيضاً كَرْنُ بَرِقْ [1]

وكله بمعنى واحد

يَقْضُلُ — الفقير

يَقْفِي — اللحم اللين وتبدل قافه خاء

يَقْشِي — طيب وتبدل قافه خاء

يَقْشَلْدِي — طيب

يُقْ — معدوم ويستعمل بمعنى لا

يُقْلُو — فقير أى ذو معدوم

الياء مع الكاف

يَكْ — الجيد

يَكْ — الشيطان

يَكْ كَرْدُو — ابغض

يَكْ [2] — الريش

يَكْ — حمل وهو كتابة عن الضمان

يَكْ [3] — بالقبحاق الحطفي الارض وفي غيرها

يَكِي — ثقل الحركة

يَكْرَدِي [4] — عشرون ويقال (اِكْرَمِي) [5]

يَكْرَدِي [6] — حرد

يَكْلَدِي — ضمن

يَكْلُدُو — خدم بالركوع

يَكْرَدِي — جرى [7] وجرى قال (يَكْرَكْ)

أط) أى فرس جَرَاء

يَكْت [8] — الشاة

يَكْتَكْ — العالى

يَكْتَكْ [9] — الكشبان

يَكْلُو — الحامل

يَكْن — اسمع

يَكْن — الحصر

يَكْ كَلَا بوجا توك [10] — القِط المودى

الياء مع اللام

يَاَن [11] — الحية

يَاَغْن — الكذب

[1] D بَرِقْ

[2] D sonradan يَكْ

[3] V hasiyesinde D يَكْ

[4] D يَكْرَمِي

[5] D اِكْرَمِي

[6] V hasiyesinde D يَكْرَدِي

[7] D يَكْرَدِي

[8] D يَكْت

[9] D يَكْتَكْ

[10] V yoktur D alınmıştır

[11] D يَاَن

يِلْ (خ) — الطريق

يِلْدَاشْ — المعرفة من الطريق

يِلْ (ق) — الريح يقال (يِلْسْتِي) أى هبت الريح

يِلْسْ — النسيم

يِلْ — السنة ويقال (يِلْقَطْلُو بُلْسُنْ) بمعنى

ليكن العام مباركا

يِلْقِي — طرق

يِلْقِي — البهيمة [1] هذا اصله ويستعمل

في اللغة القبجاقية للخيل والذي

يختص بالخيل في اللغة التركية (يُونْدْ)

وإذا ارادوا الشتم قالوا (أى يِلْقِي)

أى باهيمة

يِلْوَاَجْ — الرسول

يِلْيَمْ — الفراء

يِلْ (خ) — معرفة الفرس

يِلْمْ — القدر والجاه يقال (يِلْمَنْ يِكْسَكْ

بُلْسُنْ) (يِلْمَنْ) جاهك وقدرك

يِلْمَنْ — الربوع

يِلْمَكْ (ق) — نوع من النبات شبيه

بالكرات

يِلْدَزْ — النجم

يِلْدَزْمْ — الزجاج وهو البرق في لغة التركان

يقال (يِلْدَزْمْ يِلْدَرْدِي [2])

أى البرق برق

يِلْكَنْ [3] — القلع

يِلْكْ — القدة في السهم

يِلْدِي — لعق

يِلْقْ — الملققة للكلب خاصة

يِلْدِي — حلق

يِلْوْ — الفداء

يُولْدَرْدَكْ [4] — بزر القصب

يِلَزْ — الحجر

يِلْكْ [5] — المنح

يِلْدَزْ [6] — فرد

يِلْغَشَلْدِي [7] — دعاه

يِلْدِي — فتر

يِلْدِي [8] — هب

يِلْيَنْ قَلْدِي — جعله عرباناً أى جردّه

يِلْوَا [9] — السلوى

[1] Buradan ta sonuna kadar bütin cümle D den alınmıştır V yoktur

[2] D يِلْدَرْدِي

[3] D يِلْكَنْ

[4] V hasiyesinde D يِلْدَرْدَكْ

[5] D يِلْكْ

[6] D يِلْدَزْ

[7] V hasiyesinde

[8] D يِلْدِي

[9] D يِلْوَا

الياء مع الميم

يُمْتَقُ - الناعم وفي كتاب [بيك] الرخو
يُمْتَرُ - الفاكهة وفي كتاب [بيك] الثمرة
يَمَّا - الرقعة
يَمَكُ - قبيلة من القبجاق
يَمْدِي - ضم اصابعه وعينه
يَمْدُو (ق) - العانة
يَمُ - الفال ويقال له ايضا (يُرا)
يَمْلَدِي - قول يقال (أَيْكُو يَمْلَعِلُ) اي
قول له فالاً جيداً

يَمْبِشِلُ - الاخضر جداً والميم بدل من الباء
يَمِّم - الطعام ويطلق ايضا على علف الدواب
ويقال (أَطْعَمَا يَمِّمُ أَمْن) (أَطْعَمَا) للفرس
(يَمِّمُ) علفه (أَمْن) علق الماضي منه
(أَمْدِي)

يَمْرُتَمَا [1] - البيض وفي كتاب [بيك]
بالقاف

يَمِّقُ - الحيط الملقف بمضه على بعض مدقوراً
يَمِّقُ [2] كَرُ لُو - اي ذوعين غضيب ويكنى

عن الموت (كُرُ يَمْلَدِي) [3]

اي غمضت عينه

يَمِشَنُ - الحاجة

يَمِشِي - الفلام المتصرف في الحاجة

يَمِنُ - الشتر

يَمَلْدِي [4] - اتلف

يَمْرُدُو - عدا

يَمْرُوقَلْدِي - لكم

يَمْدِي - العانة يقال (يَمْدِنُ قَبْرَغِلُ) اي
شعرتك انتف

الياء مع النون الحيشومية

يُنُ - [5] السوف (يُنُ) الريش في كتاب
[بيك]

يُنِّقُ [6] - الخد وفي كتاب [بيك] (يُنَاغُ)

يُنُ [7] - الكم

يُنُ [8] - الجنب

يُنُ [9] - الحَقُّ

يُنِي - الجديد

bu noktayı umumiyetle almamıştır

[6] V haşiyesinde

[7] V haşiyesinde

[8] V haşiyesinde; doğrusu يُنُ

[9] V haşiyesinde; doğrusu يُنُ

[1] D يَمْرُوتَمَا

[2] D يَمِّقُ

[3] D يَمْلَدِي

[4] V haşiyesinde

[5] Doğrusu يُنُ "ن" altındaki

وفي كتاب [بيك] الجدي

(يُؤَلِّقُ) وتقدم انه يقال فيه

(أَفْلَقُ)

يُؤُزُ - الوحش

يُودِي - قرب

يُوقَلَطِي - قَرَب

يُؤَاشُ [6] - الساكن الخلق يقال (يُؤَاطُ

يُؤَشْدُزُ) اي هذا الفرس سهل

الخلق مؤدب ويسمى به

يُؤَشَّقُ - صفار القمل

يُؤُتُ [7] - الحباية للمساعدة على من خسر

شيئا في عرس او ولية او غيرها

يُؤِي - الدخيل في جنس الترك وليس منهم

يُؤَا (خ) - العائر يقال (يُؤَمِّقُ يُوَادُّزُ)

يُؤَلْدِي [8] - امتد وطال نحو

يُؤَا - الوكر يقال (يُؤَمِّقُ يُوَسِي) اي وكر

الطير

يُؤَلْدِي - جعل له وكراً

يُؤُوقُ - القريب

يُؤُوزُ [9] يُلْدِي - مخن

يُنَيْلَدِي [1] - جدد

يُنَيْلُ - الخفيف

يُنَيْلَدِي - خف من مرضه

يُنَيَا - الجهة يقال (يُونَيَا) اي الى هذه

الجهة (أَلُ يُنَيَا) الى تلك الجهة

يُنَيْلِشُ - الغلط

يُنَيْلَدِي - غلط

يُنَيْقُ - الحنك

الياء مع النون [2]

يُنِي (خ) - المعجين

يُنِجُّ - الخريطة يقال (يَكْتُبُ يُنِجُّ يُنِشُ)

النعى الشاب طيب وخريطه صفر

يُنِيدِي - نحت وبري

يُنِيدُزْدِي - اوقد

يُنِيدِي - وقد

الياء مع الواو

يُؤَلِّقُ [3] - معناه جداً يقولون (يُؤَلِّقُ) [4]

كُرُ كَلُودُزُ) اي حسن جداً [5]

[1] V haşiyesinde D يُنَيْلَدِي doğrusu يُنَيْلَدِي

[2] Bu bahis D yoktur

[3] D يُولِّقُ

[4] D يُولِّقُ

[5] D يُولِّقُ

[5] D حناً جيداً

[6] D يُوَشُّ

[7] D يُوَتُّ

[8] D يُولْدِي

[9] D يُوُونُ

الياء مع الياء

يَيْتَلِقُ - المصيف

يَأِي - فصل الصيف

يَيْتَدِي [1] - اضطرب المكان بالماء المفرق

يَيْتَدِي - غسل

يَيْتَدُو - الفسالة

يَيْتَدُو [2] - غسل

يَيْتَدِي - فرش وبسط

يَيْتَدِي - عفا وكشط

يَيْتَدِي - حرض على الشيء

يَيْتَدِي - تحرض هو وانبعث

يَيْتَدِي - الراجحة مطلقا

يَيْتَدِي [3] - اى فاح وفي كتاب [بيك] (جى)

الذفر فاذا قالوا (يَيْتَدِي) [4] اختص

بالراجحة المنتنة واذا ارادوا الراجحة

الطيبة الحقوا بالفعل ما يدل على

ذلك فيقولون (طَطْلُو يَيْتَدِي) اى

الحلوضوح

يَيْتَدِي [5] - شم

يَيْتَدِي [6] - انتفع

يَيْتَدِي - موالى العدل

يَيْتَدِي - الشاب ويقال فيه (يَيْتَدِي)

فيكون [7] الساقط من حروف المعجم في

لسان الترك التاء والحاء والذال والصاد

والظاء والعين والهاء والفاء تسعة احرف

التصريف

علم بأحكام الكلمة قبل تركيبها مع كلة اخرى والكلمة ناشية من حروف المعجم وحروف المعجم في هذا اللسان ثلاثة وعشرون حرفاً وهي الهمزة والباء الخالصة والباء المشوبة والتاء والجم الخالصة والجم المشوبة والداد والراء والزاي والسين والشين والصاد والطاء والنين والقاف والكاف الخالصة والكاف البدوية واللام والميم والتون الخالصة والتون الخيشومية والواو والياء ومتى وجد في بعض الكلم [1] حرف غير هذه فيعلم ان تلك الكلمة غير تركية بل منقولة من لغة غير [2] الى هذه اللغة وذلك مثل (أَخْتَمُ) و(فَرَمَزُ) و(فِرْشْتَلَزُ) و(كُلْفُ) وغير ذلك والكلمة قول او منوى معه موضوع لمعنى وهي [3] اسم وفعل وحرف والاسم احدى وثلاثي وثلاثين وروباى وخمسة فالاحدى متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك (صُو) و(بَا) و(جَى) والحروف التى بعدها اشباع وليست اصلاً وكذا [4] جميع حروف المد واللين الثلاثة لا يكون شئ منها اصلاً في هذه اللغة بل انما هي نواشى عن اشباع الحركات [5] والثاني تقتضى القسمة العقلية اثنى عشر قسماً وكلها مسموع فذلك (فَع) نحو (سَن) و(فِع) نحو (رِم) و(فُع) نحو (يَز) [6] و(فَع) نحو (قَب) و(فَع) نحو (أَز) و(فَع) نحو (أِر) [7] و(فُع) نحو (أَزُو) [8] و(فِع) نحو (جَى) و(فَع) نحو (بُعَا) و(فِع) نحو (قِصَا) و(فِع) نحو (رِسُو) و(فُع) نحو (طَلِي) والثلاثي تقتضى القسمة اربعة كثيرة والمسموع منها ستة وعشرون بناء (فَعْلان) نحو (أَزْد) و(فِعْلان) نحو (صِرْت) و(فُعْلان) نحو (كِرْت) و(فَعْلان) نحو (بِرْجَا) و(فَعْلان) نحو (صَفْرِي) و(فَعْلان) نحو (قَرْعُو) و(فَعْلان) نحو (بِرْصَا) و(فَعْلان) نحو (طَرَزِي) و(فَعْلان) نحو (أَبِكُو)

العقلية Buradan [5] وكذلك D [4] وهو D [3] غيرها D [2] في الكلام D [1] ار D [8] و (فِع) نحو (أِر) D [7] بر D [6] kadar V haşiyesinde

يَيْتَدِي D [5]
Buradan sonuna kadar V
yoktur D alınmıştır

يَيْتَدِي D [1]
V haşiyesinde [2]
يَيْتَدِي D [3]
يَيْتَدِي D [4]

(وَفَعَلْتُ) نحو (سِرَّكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (دِرْزِي) و(فَعَلُوا) نحو (أَجُوه) [1]
 و(فَعَلْتُ) نحو (أَزَا) [2] و(فَعَلُوا) نحو (كَبْرُو) و(فَعَلْتُ) نحو (بُكْرِي) [3]
 و(فَعَلُوا) نحو (أَيْرُو) و(فَعَلُوا) نحو (بُقُو) [4] و(فَعَلُوا) نحو (بَلَكُو) [5]
 و(فَعَلْتُ) نحو (أَتَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَدَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (كَرْجُ) و(فَعَلْتُ) نحو (كَرْزَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَزَمْتُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بِحَتْ) و(فَعَلْتُ) نحو (كَشَنْ) و(فَعَلْتُ) نحو (دَلَانْتُ) [6] و(فَعَلْتُ) نحو (دَلَانْتُ) [7] القسمة ابنة كثيرة والمسموع منها [8] ثلاثة وثلاثون بناء (فَعَلْتُ) نحو (أَتَمَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (بُرْسُقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (جَبْحِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَجْحَقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بِرَّكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (كِرْبَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (بَدَّيْرُ) و(فَعَلْتُ) نحو (طَشَقْتُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَرْغَتُ) [9] و(فَعَلْتُ) نحو (أَبَلْتُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَبَيْقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَبَيْقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بَبْحَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (صَرَعَنْ) و(فَعَلْتُ) نحو (بُصْرِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بَلَرِكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (جَمَعَتْ) [10] و(فَعَلْتُ) نحو (إِسْبَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (إِسْرَتَا) و(فَعَلْتُ) نحو (إِكْنَدِي) و(فَعَلْتُ) نحو (أَلْتَجِي) و(فَعَلْتُ) نحو (سَبْرَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (صَقْرَا) و(فَعَلْتُ) نحو (قَرَلَدُو) و(فَعَلْتُ) نحو (تُبْرَغُو) و(فَعَلْتُ) نحو (تُبْنَجِي) و(فَعَلْتُ) نحو (قَطْرَا) و(فَعَلْتُ) نحو (تُرْبَا) و(فَعَلْتُ) نحو (شَبَشِي) و(فَعَلْتُ) نحو (قَلَنْجِي) و(فَعَلْتُ) نحو (قُرْوُو) [11] و(فَعَلُوا) نحو (دَمْرَكُو) و(فَعَلْتُ) نحو (شَكْرَدُو) والخمسة تقضى القسمة ابنة كثيرة والمسموع منها ثلثة وعشرون بناء (فَعَلْتُ) نحو (أَرْقَطَقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَرْجَحَكَ) و(فَعَلْتُ) نحو (صِرْطَلَنْ) و(فَعَلْتُ) نحو (بَلْتَرِكَ) [12] و(فَعَلْتُ) نحو (جَبَلُوكُ) و(فَعَلْتُ) نحو (قَصَطَلِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (مُشْتَلِقُ) [13]

[1] D يَفْعَلُ [2] D فَعَلُوا [3] D بَعْدِي [4] D يَفْعَلُ [5] D يَفْعَلُوا [6] D يَفْعَلُ [7] D يَفْعَلُ [8] D يَفْعَلُ [9] D يَفْعَلُ [10] D يَفْعَلُ [11] D يَفْعَلُوا [12] D يَفْعَلُ [13] D يَفْعَلُ

(فَعَلْتُ) نحو (يَلْدَرْمُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بَلْدَرَقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أَرْسَلَنْ) و(فَعَلْتُ) نحو (أُصْرَمِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أُغْرَجِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (أُغْرَشِقُ) [1]
 و(فَعَلْتُ) نحو (أَعْتَجَجُ) و(فَعَلْتُ) نحو (بُرْزَلِكُ) [2] و(فَعَلْتُ) نحو (بِعَزَلِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (جَوْلَدُزُ) [3] و(فَعَلْتُ) نحو (سِيلَدَقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (طُقْرُجِنُ) [4] و(فَعَلْتُ) نحو (طَقْرُجِقُ) [5] و(فَعَلْتُ) نحو (قَبَطْرَا) [6] و(فَعَلْتُ) نحو (قَرَضَا) و(فَعَلْتُ) نحو (كَسَلَسِكِي) وقد نطقوا باسماء سداسية وهي قليلة منها ما جاء على وزن (فَعَلْتُ) نحو (بَلْدِرْجِنُ) [7] و(فَعَلْتُ) نحو (جَبَطَلِيقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (سَلَكَنْجَكُ) [8] و(فَعَلْتُ) نحو (صِرْجَنْجِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (قَلْقَبِرِقُ) و(فَعَلْتُ) نحو (كَلْدَرُوكُ) و(فَعَلْتُ) نحو (الطُرْفِيقُ) [9] وهذا الاسم السداسية يبنى الفتحص عنها وعن اشتقاقها حتى يعلم هل هي مركبة او بسيطة فيما أتضح لنا انه مركب (قَلْقَبِرِقُ) هو مركب من (قَلْبُ) وهو الشعر و(قَبِرِقُ) ذنب و(صِرْجَنْجِقُ) [10] مركب من (صِرِي) وهو اسفر و(جَحَقُ) لون اسفر والفعل احادي شئى وثلاثى ورباعى فالاحادى متحرك بضمة ومتحرك بفتحة ومتحرك بكسرة مثال ذلك (يُوه) و(بَا) و(إِي) [11] والحروف فيها اشباع كما تقدم في احادى الاسماء [12] والثانى تقضى القسمة العقلية اثنى عشر قسما والمسموع منها عشرة ابنة (فَع) نحو (أَبُ) و(فَع) نحو (أَتُ) [13] و(فَع) نحو (أَجُ) و(فَع) نحو (أَلُ) و(فَع) نحو (بَرُ) و(فَع) نحو (بِرْسُ) [14] و(فَع) نحو (إِرُ) و(فَع) نحو (جُرُ) و(فَع) نحو (بُدُ) [15] و(فَع) نحو (ذَبُ) والثلاثى تقضى القسمة ابنة كثيرة والمسموع منها تسعة عشر بناء (فَعَلْتُ) نحو (طَرَّتُ) [16] و(فَعَلْتُ)

[1] D يَفْعَلُ [2] D يَفْعَلُ [3] D يَفْعَلُ [4] D يَفْعَلُ [5] D يَفْعَلُ [6] D يَفْعَلُ [7] D يَفْعَلُ [8] D يَفْعَلُ [9] D يَفْعَلُ [10] D يَفْعَلُ [11] D يَفْعَلُ [12] D يَفْعَلُ [13] D يَفْعَلُ [14] D يَفْعَلُ [15] D يَفْعَلُ [16] D يَفْعَلُ

نحو (قَرَبَ) [1] و (نَقَلَ) نحو (أَزَتْ) و (فَعَلَ) نحو (أَمَنَ) [2] و (فَعَلَ) نحو (أَنَى) و (فَعَلَ) نحو (طَفَلَ) و (فَعَلَ) نحو (سَبَرَ) و (فَعَلَ) نحو (كَبَرَ) و (فَعَلَ) نحو (جَلَّ) و (فَعَلَ) نحو (قَزَزَ) و (فَعَلَ) نحو (أَفْشَى) و (فَعَلَ) نحو (أَفْشَى) و (فَعَلَ) نحو (بَلَّغَ) و (فَعَلَ) نحو (بَرَكَ) و (فَعَلَ) نحو (بَلَّغَ) و (فَعَلَ) نحو (أَكَلَ) و (فَعَلَ) نحو (بَلَّغَ) و (فَعَلَ) نحو (دَبَلَ) والرابع يقتضي القسمة ابنية كثيرة والمسموع منها خمسة عشر مثلاً (فَعَلَ) نحو (سَبَطَلَ) و (فَعَلَ) نحو (صَرَّحَلَ) و (فَعَلَ) نحو (تَبَرَّنَ) و (فَعَلَ) نحو (فَرَّطَلَ) و (فَعَلَ) نحو (أَكْرَبْتَ) و (فَعَلَ) نحو (جَسَّطَلَ) [3] و (فَعَلَ) نحو (مُشَيْلَ) [4] و (فَعَلَ) نحو (يَلْدِرَ) [5] و (فَعَلَ) نحو (يَقْمَلُ) و (فَعَلَ) نحو (بَفْشَلَ) و (فَعَلَ) نحو (سَمَلَتْ) و (فَعَلَ) نحو (فَيْلَدَ) و (فَعَلَ) نحو (أَيْبَلَ) [6] و (فَعَلَ) نحو (يَرْلَغَ) و (فَعَلَ) نحو (جَكَلَنَ) وقد نطقوا بأفعال حماسية وهي قليلة جداً منها ما جاء على وزن (فَعَلَّلَ) نحو (أَيْبَكَلَّ) [7] و (فَعَلَّلَ) نحو (تَرَكَنَلَّ) [8] و (فَعَلَّلَ) نحو (صَنَقَلَنَ) وهذه الابنية إنما وزتها وقابلناها بهذه الامثلة لتحصرها وبنيت البحث عن كل بناء منها حتى يعرف الحرف الاصل منها من الزايد فيقابل الاصل بالاصل والزايد بالزايد ولعلنا فيما يستقبل ان شاء الله نعرف ذلك .

الاحكام التي تكون للكلمة

حالة الافراد قسماً قسم يختص [9] بالاسم وقسم يختص [10] بالفعل الاول التصغير والنسب والجمع واسم الفاعل والمبالغة فيه والزيادة للتفضيل واسم المفعول والمصدر والمكان والآلة والهيئة والاعداد القسم الثاني حرف التقل وحرف المطاوعة وحرف الانحاذ وحرف المشاركة وحرف المضارعة وحرف المضي

- [1] و (فَعَلَ) نحو (جَسَّطَلَ) [3] و (فَعَلَ) نحو (أَمَنَ) [2] فَرَّتْ [1] D
 [4] و (فَعَلَ) نحو (يَلْدِرَ) [5] و (فَعَلَ) نحو (مُشَيْلَ) [4] D
 مختص [10] D مختص [9] و (فَعَلَ) نحو (تَرَكَنَلَّ) [8] و (فَعَلَ) نحو (أَيْبَكَلَّ) [7] D

القول في التصغير

علامته (كِنا) [1] في اللغة القبطاوية و (جُجُ) و (جُكُ) في اللغة التركانية وتلحق في آخر الاسم مفردة ومجموعة نحو (كُل كِنا) [2] و (مَلَّلَز كِنا) [3] ونحو (جَجَن جُجُ) و (جُجُك) [4] فاما (كِنا) [5] فانها تلحق الاسم مطلقاً واما (جُجُ) و (جُكُ) فانها اذا لحقت الاسم التثاني الساكن الثاني اردفت العلامة بسين وفي غيره لاتردف تقول (قُل جُجَسُن) و (أَت جُجَسُن) و (إِت جُكَسُن) [6] فاما (يا) وهو القوس فتقول في تصغيره (يا جُجَسُن) [7] يقبلون القاف غيناً وذلك مسموع لامقيس واما (أَز) وهو القليل فيقولون في تصغيره (أَز جُجُ) [8] (أَز جُجُ) اي قليل قليل فيشدون فيه من وجهين احدهما عدم الحاق السين والثاني فتح ما قبل علامة التصغير والقياس ان يقال (أَز جُجَسُن) ولا تخيير في لحاق (جُجُ) و (جُكُ) [9] بل ان [10] كانت الكلمة مفخمة لحقت (جُجُ) او مرقة لحقت (جُكُ) والتصغير يكون في الاسماء الاعلام والنكرات واسماء الاشارة تقول في (بُو) [11] (بُو كِنا) [12] وفي (أَنْزَلُ) [13] (أَنْزَلُ كِنا) [14] بمعنى ذياً واوليتا واما في اللغة التركانية [15] تقول (بُو جُجُ) و (بُو جُجَسُن) و (بُو نَز جُجُ) و (بُو نَز جُجَسُن) وقد يقبلون القاف غيناً واما المضمرة فلا يصغر

القول في النسب

اما ان يكون لصنعة او غيرها ان كان لصنعة زدت في آخر الاسم (جي) فتقول (أَشْجِي) [16] اي طبَّاح (يا جي) [17] اي قَوَّاس وان كان لغير صنعة لحقت آخر الاسم (لُج) فتقول (رُوم لُج) اي رُومِي و (شام لُج) اي شامِي والتركان قلب النين واواً

- [1] كِنا D [2] قُل كِنا D [3] كِنا D [4] كِجُك D [5] كِنا D [6] yoktur D [7] ياء جُجَسُن D [8] ازجق D [9] جوك D [10] انزركنا D [11] بو D [12] بوكنا D [13] انزركنا D [14] انزركنا D [15] Buradan ye kadar V hasiyesinde; D [16] اش جي D [17] ياد جي D

تقول (رُومَلُو) [1] و (شاملُو) [2] و ربما كسرت اللام فيها اى فى (لُغ) وفى (لُو) [3] وقد تانى (لُغ) ايضاً بمعنى ذى اى صاحب تقول فى ذى مال (مُلُغُ ذُر) اى ذومال فيكون (لُغ) مشتركة بين علامة النسب و ذى بمعنى صاحب و بين احد المتعين ما اتصل به

القول فى الجمع

علامته (لَز) و التثنية فى هذه اللغة جمع تقول (مُحَلِّز) فينطلق على الاثنين و اذا اردت التنصيص على الاثنين آتيت بالعدد الدال عليه و سياتى ذلك فى العدد و تلحق هذه العلامة ايضاً الفعل على ماسيدكر فى باب الفعل و الفاعل دلالة على اسناد الفعل الى الجمع و يجمع المفرد نحو (أَطْلَز) و اسم الجمع نحو (بِلَقْلَز)

القول فى اسم الفاعل

علامته فى المستقبل (دَجى) فتقول (بَرَجِمَزْ أَلَدَجِيْزْ) اى كلنا ماتون و علامته فى الماضى (مِشْ) فتقول (كُنْ دُغْمِشْ) [4] اى الشمس طالعة فيما مضى و تلحق العلامتان آخر الفعل الذى هو الاصل دلالة على اسم الفاعل فى الزمانين و اذا اردت نفي اسم الفاعل زد [5] قبل (مِشْ) فى الماضى و قبل (دَجى) فى المستقبل حرف النفي فتقول (سَنَجِرْ طُرْمَدَجى) اى غير قايم و المال [6] (قَلَمِشْدى) فتلحق فى آخر (مِشْ) (ادى) اى المال كان غير باقى اى ما بقى وقد تلحق (جى) دلالة على لزوم الصفة بحيث كالصفة صارت فتقول (كَلَجى) (بَرَجى) اى دايم الحى و دايم الروح فاما قولهم (يَلَسْكا) اى العالم صفته لازمة فكان الكافى البدوية بدلاً عن (جى) و لا يخلو آخر الكلمة من ان يكون متحركاً او ساكناً كان متحركاً زدت ياء و كسرتها و ذلك فى الصفة اللازمة نحو (جُرْمِجى) و ان كان ساكناً كسرتة ان كان ما قبله مفتوحاً او مكسوراً نحو (بَرَجى) [7] و (بَرَجى) و ضمته ان كان مضموماً نحو (طُرْمِجى) [8] و (أَطْرْمِجى) [9] و تلحق (مِشْ) ايضاً دلالة على صفة خبر عنها

[1] D روم لُو [2] D شام لُو [3] D لُو [4] D كندغمش [5] V Satir
[6] D اطرمجى [7] D برى [8] D طرمجى [9] D اطرمجى له : مال [6] arasinda

لم يحضرها المخبر بل علمها فتقول (ايك [1] طُرْمِشْ) اى قايم يقيناً و ان كنت لم تشاهد قيامه و هذا المعنى ملحوظ فى الصفة التى يلحقها (مِشْ) فى كل موضع يلحقها فاذ اجاء مثل قولهم (كُنْ دُغْمِشْ) اى الشمس طالعة فهذا المعنى ملحوظ فيه من اصل الوضع و ان خالف على طريقة الحجاز و اصله ان يستعمل لما عُلِمَ و لم يُشَاهَدْ

القول فى المبالغة فى اسم الفاعل

تزيد (كُنْ) فى آخر الفعل ان كان مرفقاً و (عَنْ) ان كان مفخماً و تفتح ما قبلها فتقول (كَلَسْكَنْ) اى جَبُوْهُ و (بَرَعَنْ) اى ذهوب و لو سكتن ما قبلها خرج من هذا الباب و صار معناه معنى الذى فعل و سياتى ذلك فى باب الموصول ان شاء الله و اما (كَلَجْ) بالجمع عوضاً من الكاف و النون اى صَحُوْكَ فساخذه السماع و القياس (كَلَسْكَنْ) و هو مسموع ايضاً

القول فى الزيادة للتفضيل

علامته (رَكْ) ان كان مرفقاً و (رَقْ) ان كان مفخماً و يلحقان الصفة اللازمة التى هى بمنزلة الصفة المحلصة اسماً محضاً سواء كان فى آخر الاسم (جى) او لم يكن مثال ما آخره (جى) قولهم (بَرَجى رَقْ) اى اكثر ذهاباً و (بَرَجى رَكْ) اى اكثر اعطاءً و مثال ما ليس فى آخره (جى) قولهم (يَكْرَكْ) اى اخير و (يَكْ) خير و (يَنْ رَقْ) اشتر و (يَنْ شَرْ) و (يَلَسْكَرَكْ) اعلم و (يَلَسْكا) عالم و (يَوُزْ رَقْ) اشتر و (يَوُزْ) شتر و هذا بالتركابى يقولون بدل (يَنْ) (يوز)

القول فى اسم المفعول

لا يبنى الا من فعل بُنى للمفعول فتقول فى ضَرْب (أُرْدَى) و فى اعطى (رَلْدَى) فاذا اردت اسم المفعول حذفت علامة الفعل الماضى و جئت مكانها بـ (مِشْ) مزيداً قبلها

لام ساكنة اونون ساكنة على التفصيل الذى سأتى فى كيفية بناء الفعل للمفعول فتقول (سَنَجِرُ أَرْضِيْنَ) اى مضروب والتوب (بِرِيْشِ) اى مُعطى و (أَلْدُرِيْشِ) اى مُمات و (دَبَلْنِيْشِ) اى مقول هذا فى الماضى واما فى المستقبل فتقول (أُرْدِيْجِي) و (بِرْلَدِيْجِي) و (أَلْدُرْلَدِيْجِي) و (دَبَلْنَلَدِيْجِي) ويدل على اسم المفعول واسم الفاعل ايضا اذا كانا صفتين لازمتين كائى ساكنة فى المرفق وقاف ساكنة فى المفخم ولا يتقاس ذلك فى كل فعل فَمَا سَمِعَ مِنْ ذَلِكَ (أُرْدُكُ) اى المفعول من (أُرْدُ) اى افضل و (أَجُكُ) اى المفتوح من (أَج) اى افصح وتقول (جُرْدُكُ) اى البالى من (جُرْدِي) اى بلى ولا يجوز ان يقاس على ذلك فلا يقال فى (أُرْدِي) (أُرْدُكُ) بمعنى مضروب ولا فى (طُرْدِي) (طُرْدُكُ) اى قائم ويجوز فى هذا المسموع بالكاف والقاف من اسم المفعول ان تأتى بالفتحة فتقول (أُرْدِيْشِ) اى المفعول و (أَجَلِيْشِ) [1] اى المفتوح واما فى اسم الفاعل فتقول (جُرْمِيْشِ) [2] اى البالى هذا فى الماضى واما فى المستقبل فتقول (جُرْدِيْجِي) و قد مر ذلك فى اسم الفاعل منفصلا

القول فى المصدر

علامته ان يلحق آخر فعل الامر (مَقِي) ان كان قبله (مَفْعَمٌ) و (مَكُ) ان كان قبله مرفق ويجوز ان تزيد على (مَقِي) لفظه (لِقِي) وعلى (مَكُ) لفظه (لِكُ) ويجوز ان تقتصر على الميم ساكنة وكل من هذه الثلاثة مقبس فتقول (كَلَمَكُ) اى مجي و (كَلَمَكَلِكُ) و (كَلِمُ) وكذلك (بَرْمَقِي) اى ذهاب و (بَرْمَقَلِقُ) و (بَرْمُ) وتكسر ما قبل الميم الساكنة ومن علامة المصدر ان تلحق آخر الفعل شيئا ساكنة وتدل على معنى المبالغة فى المصدر فتقول (أُرْشِي) و (طُرْشِي) ولا يخلو آخر الفعل من ان يكون متحركا او ساكنا ان كان متحركا زدت ياء وحركتها بالكسر فتقول فى (بِدِي) (بِيْشِي) وان كان ساكنا مضموماً ما قبله ضم نحو (أُرْشِي) و (طُرْشِي) او مفتوحا او مكسورا نحو (بَقِشِي) و (بِرِشِي) اى نظر واعطاء، واذا اردت معنى المصدر من الاءاء زدت فى آخر الاسم (لِقِي) او (لِكُ) على نحو مازدته فى المصدر فتقول فى (بَالِقِي) (بَالِقِي) تريد سميكة وفى (بِنِي)

[1] D جُرْمِيْشِ [2] D اِجَلِيْشِ

(بِيْلِكُ) تريبا ميريبة وفى (بِكُ) [1] (بِكَلِكُ) [2] تريبا خبرية وفى (يُقِي) (يُقَلِقُ) [3] تريبا معدومية ويعنون به الفقر

القول فى اسم المسكن

تزيد على فعل الامر مع فتحة ما قبل المزيد (جَكُ) و (جَقُ) على حسب التفخيم والترقيق على ما مرّ قبل مثال ذلك (كَايَجَكُ) و (طُرْجَقُ) [4] اى مكان المجرى و مكان القيام وذلك منقاس فى كل فعل وليس فى هذا اللسان اسم زمان مشتق من الفعل

القول فى الآلة

الدال على ذلك كاف مضمومة او قاف مضمومة فتقول فى قطع (كَسْتِي) وفى الآلة منها (كَنْكُو) وفى قطع (يَنْجِي) وفى الآلة منها (يَنْجُو) وفى سز (بِلَايِي) وفى الآلة التى هى المسنن (بِلَسْكُو) والكاف بدوية فاما (أَلَكُ) فى الآلة التى هى المنخل من (أَلْدِي) اى نخل فاصله (أَلَكُو) مثل (بِلَسْكُو) فخفف بالتسكين فقيل (أَلَكُ) والاول هو قياس فيها بينى منه آلة

القول فى الهيئة

بدل على الهيئة شين ساكنة فتقول (مِيْشِي) اى هيئة الركوب و (أَطْرُشِي) اى هيئة القعود وما قبل الشين يضم ان كان ما قبله مضموماً نحو (أَطْرُشِي) ويكسر ان كان مكسوراً او مفتوحاً نحو (مِيْشِي) (جَلِشِي) كما تقدم فى المصدر فتقول (أَطْرُشِيْمُ اِيْبِكُ) [5] اطرشى اى قعدتى قعدة ايبك [6]

القول فى الأعداد

علامته (لِقِي) او (لِكُ) فتقول (طُنْدُقُ) يعنى الممدّ للباس و (يَمَلِقُ) الرقعة

[1] D يوكتر [2] D بِيْلِكُ [3] D بِيْلُقُ [4] D طُرْجَقُ [5] D يوكتر

[6] D الشاب ويقال يَكْتُ بات

المعدة للترقيع و (سَبَلِك) [1] اى المعدة للكتاب ولم يوضع في اللسان العربي لهذا المعنى لفظ يَحْتَم

القول في حرف النقل والتعدية

الفعل اما ان يكون آخره ساكنا او متحركا ان كان ساكنا زدت في آخره (دُز) فتقول في اركب (يُنْدُز) وان كان متحركا زدت تاء ساكنة فتقول في مَسَرَ (يُرَبِّت) وفي أَقْبَلْتِ (دَبَلْتِ) وفي أَقْرَيْتِ (أَقَيْتِ) ويلزم حرف التعدية في جميع اقسام الفعل من امرٍ نحو ما مَثَّلَ وماضٍ نحو (مِنْدُزْدِي) ومضارع نحو (مِنْدُزُّز) ومستقبل نحو (مِنْدُزُّكِي) وربما حذفت الدال وبقيت الراء وذلك لا ينقاس فتقول أَسْقِرَ (إِجْرُز) وفي أَخْرَجَ (حَقْرُز) اصله (حِقْرُز) [2] وقد عدتوا في كلمات بغير (دُز) قالوا في أَمَّ (طُرْعُرُز) وفي آدِي (كُرُكُرُز) وفي تَقَطَّ (طُنُزُرُز) وفي ارضع (أَمْزُرُز) ويجوز المحي في هذه الافعال بـ (دُز) وهو القياس فتقول (طُرْدُزُز) و (كُرْدُزُز) و (طُنْدُزُز) و (أَمْدُزُز)

القول في حرف المطاوعة

هولام ساكنة تقول في قطع (كَسَدِي) وفي انقطع (كَسِيدِي) وفي فَصَلَ (أَزْدُو) وفي انفصل (أَزْلُدُو) فان كان الفعل على حرف واحد نحو قولهم في كَسَرَ (سِيدِي) فالحرف الذي جرب به للمطاوعة نون ساكنة بدل اللام فتقول في انكسر (سِينْدِي)

القول في حرف الاتخاذ [3]

هونون ساكنة فتقول (يَصْطَدِي) وسدده و (يَصْطُنْدِي) تؤسده اى اتخذته وسادة من قولهم (يَصْطَلِقُ) وهو الوسادة ونظيره (أَزْتُو) النطاء فاذا اراد غطى قال (أَزْتِي) [4] واذا اراد تغطى قال (أَزْتُنْدِي) وهو مقيس فيما كان قابلاً للاتخاذ فتقول (طُنُّن) للثوب ثم تقول (طُنْتُنْدِي) اى تتوب اى اتخذ ثوبا اى اكنسى

[1] D سَبَلِك [2] D جَفْدُرُز [3] D yoktur [4] D أَرْتِي

القول في حرف المشاركة

هوشين ساكنة نحو شين الهيئة تقول في ضرب (أُرْدِي) وفي تضارب (ارشد) [1] وفي طعن (صَنْجُدِي) [2] وفي تطاعن (صَنْجَشِي) ومنه (صَنْجَشُ كُنِي) اى يوم الطعان وفي المضارع تقول (أُرْشُر) وللمستقبل (أُرْشُفا) فلونيت الفعل لما لم يسم فاعله فالقياس يقتضى ان يقال (أُرْشُلْدِي) في تَضُورِب و (صَنْجُشُلْدِي) في تطوعن ولم يسمع شئ من ذلك

القول في حرف المضارعة

هوزاء ساكنة نحو قولهم (طُرُزُز) اى يقوم و (كُرُزُز) اى يحجى و (بِرُزُز) اى يأكل و (بِشِرُزُز) اى يكسر ويجوز (بِيرُزُز) و (سِيرُزُز) كأنهم اذا كان الفعل على حرف واحد قووه بحرف وقالوا (بِيرُزُز) اى يغسل والكثير (بِرُزُز)

القول في حرف المضى

هو دال مكسورة ان كان ما قبلها مكسوراً او مفتوحاً ومضمومة ان كان ما قبلها مضموماً نحو قولهم (طُرْدُو) و (أَطْرْدُو) و (بَرْدِي) و (بِرْدِي) وفي التركيبية تكسر الدال مطلقاً وقد تبدل الدال طاء وتاء لتقرب مخرجهما من مخرج الدال

هذاباب تذكر فيه حروف الزيادة واما كنها وحرف البدل

والحذف وتقل الحركة والادغام

القول في الزيادة

الذي يدل على الزيادة شيان احدهما الاشتقاق والآخر التصريف فاما الاشتقاق فهو الاستدلال بالاصل على الفرع والتصريف استدلال بالفرع على الاصل وسيوضح ذلك

[1] D ارشدي [2] D صنجتي

عنديين اماكن الزيادة وحروف الزيادة الراء والنون والسين والياء والتاء والحيم والهدال والزاي والقاف والكاف والنين والياء والميم والشين واللام والواو فالراء تزداد في فصل الحال من المضارع [1] نحو (كَلَّمَ) و (أَزَّ) وفي اشتقاق الافعال من الاسماء نحو (قَتِفُو) قول اذا اشتقت منه (قَتِفْرُدِي) و (بَلَّكُو) (بَلَّكُرُدِي) و (أَقِي) (أَعْرُدِي) و (قَزَلِي) (قَزْرُدِي) و (يَشَلِي) (يَشْرُدِي) و (كُفِي) (كُكْرُدِي) و (بُرِّي) (بُرْرُدِي) وهذا مطرد في الالوان وتزداد مع اللام قبلها في الجمع قول في (أَطِي) (أَطْرِي) وفي (إِثِي) (إِثْرِي) وفي نسبة الفعل الى الجمع نحو (كَلَدْرِي) وتزداد مع الكاف في (رَكِي) ومع القاف في (رَقِي) دلالة على التفضيل نحو (يَاكِي) و (يَاكْرَدِي) و (يَمِّي) و (يَمِّي رَقِي) وتزداد مع الالوان قبلها وذلك لفظة (دُرِي) للتعدية قول في (مِنْدِي) (مِنْدُرْدِي) وربما حذفت الدال وبقيت الراء تقول في (أَجِي) [2] (أَجْرِي) [3] اصله (أَجْدُرِي) [4] واما النون فتزداد ساكنة لمعنى الانحياز قول في (يَصْطَلِدِي) (يَصْطَلِدِي) وفي (أُرْتَبِي) (أُرْتَبِدِي) وفي الفعل اذا بني لما لم يسم فاعله على التفضيل الذي يأتي في بابها تقول في (يَدِي) [5] (يَدِي) [6] وفي (سِنْدِي) (سِنْدِي) وفي المفعول الذي لم يسم فاعله نحو (سِنْمِي) وتزداد النون في (أَزِي) اذا جمعت في معنى رأيت رجلا عقلاء فتقول (أَصَلُو أَرْزَلُو كَرْزَمُو) وكذلك (أَنْلَرُو أَرْزُو أَرْزَلُو دُرُو) وتزداد أيضاً ساكنة مع الكاف قبلها المفتوحة دلالة على المبالغة في اسم الفاعل ومع النين قبلها كذلك فتقول (كَلَكْنِي) و (بَرَعْنِي) و شَدَّ (كُلَجِي) والقياس (كُلَكْنِي) وقد سمع وتزداد أيضاً معهما ساكناً ما قبلها دلالة على اسم الفاعل واسم المفعول بمعنى المضى موصولاً فتقول (كَلَكْنِي) و (بَرَعْنِي) اي الجاني والذاهب اي الذي جاء والذي ذهب و (دَبَلَكْنِي) اي الذي تَمَّتْ و (أَرْلَقْنِي) اي الذي ضُرِبَ و (بِرَلَكْنِي) اي الذي اعطى وتزداد مفتوحة مع الكاف المكسورة قبلها دلالة على التصغير فتقول في (عُلِي) (عُلِي كِنَا) وفي (أَطِي) (أَطِي كِنَا) وتزداد ساكنة بعد الاء المفتوحة في الحال وسيأتي ذلك في القول على الحال وتزداد ساكنة في (طُقْمَنِي) و (سَكْمَنِي) و (طُقْمَرِي) و (سَكْمَرِي)

[1] D يَدِي [2] D أَجْرِي [3] D أَجْرِي [4] D أَجْرِي [5] D يَدِي [6] D يَدِي

فتدل على تضعيف عدد مادخلت عليه عشر مرار لأن (طُرُرِي) هو تسعة و بالنون ادى معنى تسعين و (سَكْمَرِي) هو ثمانية و بالنون ادى معنى ثمانين وتزداد في (صَمَمَنِي) اذا اشتق منه فعل قالوا (صَمَمْتَدِي) [1] بمعنى كَلَّمَ فرقاً بين الاسم والفعل واما السين فانها تزداد بعد (جُوقِي) و (جُوكِي) علامة التصغير في اللغة التركانية ساكنة في كل اسم ثنائي ساكن الثاني تقول (قُلُّ جُوقْمَنِي) و (إِثُّ جُوكْمَنِي) وزيدت في آخر الاسم الغائب المضاف اذا كان متحرك الآخر نحو (جُوقْمَنِي) و (أَطْمِي) و (أَلْمِي) و (قِرْسِي) وفي الحال المنى لغائب او غائبين نحو (كَلْمَسْمَنِي) و (كَلْمَسْمَنِي) وفيه مخاطب او مخاطبين نحو (كَلْمَسْمَنِي) و (كَلْمَسْمَنِي) وفيه متكلم ومتكلمين نحو [2] (كَلْمَسْمَرِي) وزيدت مشددة مفتوحة وقبلها ميم مكسورة في (كَلْمَسْمَا) اذا لم يكن خبرها فعلاً نحو (كَلْمَسْمَا سَجْرِي كَلْمَسْمَرِي) و (كَلْمَسْمَا سَجْرِي أَوْ دَامِسْمَرِي) وفي مرادف لولا نحو (سَجْرِي دُكُلِي مِسْمَسْمَقْمَرِي) الباء تزداد قياساً مطرداً في الحال ساكنة نحو (صُرْبِي) و (كَلْبِي) و (كِرْبِي) وتقلب الف لا التي للعمل في آخر الفعل ياء فتقول (شُرْلَبِي) و (أَغْلَبِي) ويجوز حذف الالف لالتقاءها ساكنة مع الاء الساكنة فتقول (شُرْلَبِي) و (أَغْلَبِي) وتقدمت الاشارة الى زيادة النون بعدها في حرف النون وتزداد ساكنة مع تضعيف فاء الكلمة في الالوان فتقول في (صَرِي) (صَبْرِي) وفي (قَزَلِي) (قَزَلِي) وفي (كُوكِي) (كُوكِي) وتدل اذذاك على المبالغة في الصفة اي شديد الصفرة وشديد الحمرة وشديد الزرقه وربما ابدلت الباء في بعضها ميماً ويأتي ذلك في حروف البدل ان شاء الله تعالى التاء تزداد قياساً مطرداً للتعدية في الفعل اذا كان آخره متحركاً فتقول في (دَبَلِي) [3] (دَبَلْتِي) [4] وفي (يُرِي) (يُرْتِي) الجيم تزداد وحدها في النسب الى الصنعة فتقول (أَشْجِي) (يَا حِي) ودلالة على لزوم الصفة حتى صارت كأنها صنعة نحو (بَرَحِي) (بَلَحِي) وقولهم (بَلَمَكَا) بالكاف البدوية شاذ والقياس (بَلَحِي) وتقدم ذلك في باب اسم الفاعل وزيدت في (كُلَجِي) دلالة على المبالغة في اسم الفاعل شذوذاً وتزداد مع القاف والكاف في (جُوقِي) و (جُوكِي) في التصغير وتقدم ذلك ومفتوحة معهما دلالة على اسم المكان نحو

[1] D صَمَمْتَدِي [2] D كَلْمَسْمَرِي [3] D دَبَلْتِي [4] D دَبَلْتِي

(كَلَجَكَ) [1] و (طَرَجَجَ) [2] و تَزَادَ بِمَدَالِدِ الْمَفْتُوحَةِ فِي بَابِ اسْمِ الْفَاعِلِ الْمُسْتَجِبِّ فَقَوْلُ (أَلْدَجَى) [3] وَمَفْتُوحَةٌ مُشَبَّهَةٌ بِأَلْفٍ فِي (أَجَا) و (قَرَجَا) [4] و (صَرُوجَا) [5] دَلَالَةٌ عَلَى تَصْفِيرِ الْحَبِيبِ الدَّالِّ تَزَادَ وَحَدَّثَهَا مَكْسُورَةٌ مِثْلُ الْمَضْمُومَةِ دَلَالَةٌ عَلَى مَعْنَى الْفِعْلِ نَحْوِ (كَلَدَى) و (طَرَدُو) وَمَعْ غَيْرَهَا كَمَا سَبَقَ فِي زِيَادَتِهَا قَبْلَ الْجِيمِ الْمَكْسُورَةِ دَلَالَةٌ عَلَى اسْمِ الْفَاعِلِ الْمُسْتَجِبِّ وَمَعَ الرَّاءِ السَّاكِنَةِ لِلتَّعْدِيَةِ فِي (دُرَى) وَقَدْ بَدَّلَ فِي هَذَا فِيقَالَ (تُرَى) وَإِذَا كَانَتْ دَلَالَةٌ لِلْمَاضِي طَاءَ أَوْ تَاءَ فِي مَوَاضِعَ لَا يَنْقَاسُ وَإِنَّمَا ادْعَيْنَا أَنَّ الْأَصْلَ الدَّالَّ لِأَنَّ أَكْثَرَ مَا وُجِدَ مِنْ ذَلِكَ هُوَ الدَّالُّ وَمِثْلُ رِدْبَالِطَاءٍ وَلَا بَالِطَاءِ إِلَّا نَزَرَ الْبَسِيرَ وَالْكَثْرَةَ دَلِيلٌ عَلَى الْأَصَالَةِ وَالْفَتْحَةُ دَلِيلٌ الْفَرَعِيَّةِ الرَّأْيِ تَزَادَ سَاكِنَةٌ مَعَ الْعَيْنِ وَمَعَ الْكَافِ وَمَعَ الرَّاءِ لِلتَّعْدِيَةِ شَذُوذًا فِي (طُرُغُرَى) و (كُرُكُرَى) و (طُرُزُرَى) و (أَشْرُزُرَى) الْفَافُ قَدَّمَ زِيَادَتَهَا فِي (جُجُ) و (جُجُ) وَتَزَادَ مَعَ اللَّامِ الْمَكْسُورَةِ دَلَالَةٌ عَلَى الْأَعْدَادِ نَحْوِ (يَالِقُ) وَدَلَالَةٌ عَلَى ارَادَةِ مَعْنَى الْمَصْدَرِ مِنَ الْأَسْمَاءِ نَحْوِ (بَالِقُ لِقُ) وَتَأْ كَيْدًا بَعْدَ عِلْمَةِ الْمَصْدَرِ نَحْوِ (بَرَمَقُ لِقُ) وَتَزَادَ سَاكِنَةٌ بِمَدَمِيمٍ مَفْتُوحَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى الْمَصْدَرِ نَحْوِ (بَرَمَقُ) وَتَزَادَ وَحَدَّثَهَا بِغَيْرِ أَطْرَادِ سَاكِنَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى اسْمِ الْفَاعِلِ نَحْوِ [6] وَدَلَالَةٌ عَلَى اسْمِ الْمَفْعُولِ نَحْوِ (أَجُجُ) وَتَزَادَ مَضْمُومَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى الْآلَةِ نَحْوِ (يَجْفَقُ) فِي كُلِّ فِعْلِ مَفْعَمٍ الْكَافُ تَزَادَ وَحَدَّثَهَا مَضْمُومَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى الْآلَةِ نَحْوِ (كَمَكَلَكُ) وَدَلَالَةٌ عَلَى ارَادَةِ مَعْنَى الْمَصْدَرِ مِنَ الْأَسْمَاءِ نَحْوِ (بَيْنَلِكُ) أَوْلِ الْأَعْدَادِ نَحْوِ (بَيْنَلِكُ) وَتَزَادَ سَاكِنَةٌ بِمَدَالِيمِ الْمَضْمُومَةِ فِي (جُجُ) فِي التَّصْفِيرِ وَبَعْدَ الْجِيمِ الْمَفْتُوحَةِ فِي (جَزَى) فِي اسْمِ الْمَكَانِ وَتَزَادَ مَفْتُوحَةٌ فِي الْمَبَالِغَةِ فِي اسْمِ الْفَاعِلِ وَتَزَادَ فِي (كِنَا) وَفِي (يَبْكُرُكُ) وَقَدْ قَدَّمَ ذَلِكَ وَتَزَادَ مَضْمُومَةٌ مَفْتُوحًا مَاقِبِلَهَا دَلَالَةٌ عَلَى مَعْنَى الْاجْتِمَاعِ فِي الْعَدَدِ نَحْوِ (إِلْكُوا) [9] (إِجْكُوا) (دُرْدَكُوا) (بِدَشْكُوا) [10] (يِدْكُوا) [11] أَيْ الْإِنْسَانَ

(وَرَبَّنَا) D [4] fazla olarak [4] D اُدَيْسِي [3] D طَرَجَجَ [2] D كَلَجَكَ [1] D
كُنْكُوا [7] D [7] Bir kelime yeri boş bırakılmış [6] D صَرُوجَا [5] D
بِدْكُوا [11] D [11] D يَجْكُوا [10] D [10] D بِلْكُوا [8] D [8] D

الاجتماعان والثلاثة المجتمعة والاربع المجتمعة والخمسة المجتمعة والسيعة المجتمعة ولم يسمع ذلك في (سَكِرَى) والقياس يقتضى (سَكَنَكُوا) وَتَزَادَ فِي (بَرَكُوا) وَمَعْنَاهُ الْمَفْرَدُ بِذَاتِهِ فَكَانَ اجْتِمَاعُ أَفْرَادِهِ فِيهِ وَتَزَادَ بِمَدَالِيمِ الْمَاضِي وَبِمَدَاهَا (جَا) مَتَوَسِّطًا بَيْنَهُمَا مَا يَلْحَقُ الْفِعْلَ مِنَ الضَّائِرِ مَسْتَكِنًا بِمَدَمِيمٍ يَسْتَكِنُ فِيهِ فَيَدُلُّ هَذَا التَّرْكِيبَ عَلَى أَنَّ تَرَادُفَ مَعْنَى مَهْمَا وَيَتَقَدَّمُ عَلَى الْفِعْلِ (تِيمَ) فَيَصِيرُ كُلُّ ذَلِكَ يُعْطَى مَعْنَى كَلِمَا نَحْوِ (تِيمَ كَلَدُ كِنَجَا [1] اغْرَلَقْنَا) و (سَنْجَرِيْمَ) كَلَدُ كِنَجَا اغْرَلَقْنَا [2] وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْ كَيْدًا فِي فِعْلِ الْأَمْرِ لِلْمَعْظَابِ الْمَفْرَدِ نَحْوِ (كَلَيْكِلُ) و (كَلَيْكِلُ) وَتَزَادَ إِضًا فِي (سَبْرُكَا) وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْ (سَبْرُ) الْعَيْنِ تَزَادَ مَعَ الزَّيِّ شَذُوذًا فِي التَّعْدِيَةِ فِي (طُرُغُرَى) وَسَاكِنَةٌ مَعَ اللَّامِ الْمَضْمُومَةِ لِلنَّسَبِ لِغَيْرِ صِنْعَةٍ فَقَوْلُ (رُومَلُغُ) وَمَفْتُوحَةٌ بِمَدَاهَا نُونٌ سَاكِنَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى الْمَبَالِغَةِ فِي اسْمِ الْفَاعِلِ فِي نَحْوِ (بَرَعْنُ) وَدَلَالَةٌ عَلَى اسْمِ الْفَاعِلِ وَاسْمِ الْمَفْعُولِ الْمَوْصُولِينَ نَحْوِ (بَرَعْنُ) وَنَحْوِ (بَرَلِغْنُ) وَمَضْمُومَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى مَعْنَى الْاجْتِمَاعِ فِي الْعَدَدِ قَالُوا (أَلَطْفُوا) و (طُقُصَفُوا) أَيْ السَّتَةَ الْجَمْعَةَ وَالتَّسْعَةَ الْجَمْعَةَ وَمَعَ اللَّامِ السَّاكِنَةِ تَأْ كَيْدًا فِي فِعْلِ الْأَمْرِ لِلْمَعْظَابِ الْمَفْرَدِ فِي نَحْوِ (طُرُغُلُ) و (بَرِغُلُ) الْمِيمُ تَزَادَ مَعَ الشَّيْنِ سَاكِنَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى اسْمِ الْفَاعِلِ الْمَاضِي فِي نَحْوِ (يَجِي) و (أَلَطِي) فَيَقَالُ (يَجِيشُ) و (الطَّمَشُ) دَلَالَةٌ عَلَى تَضْعِيفِ [3] مَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ عَشْرَ مَرَاتٍ [4] وَتَقَدَّمَتْ زِيَادَتُهَا فِي (مَقُ) و (مَكُ) فِي الْمَصْدَرِ وَيَجُوزُ الْأَكْتِسَاءُ بِهَا سَاكِنَةٌ فِي الْمَصْدَرِ الشَّيْنِ قَدَّمَ زِيَادَتَهَا وَتَزَادَ وَحَدَّثَهَا سَاكِنَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى التَّفَاعُلِ نَحْوِ (أُرَشْدِي) و (صَنْجَشِي) وَدَلَالَةٌ عَلَى الْهَيْئَةِ نَحْوِ (مِذْشُ) و (الطَّرِشُ) [5] أَيْ هَيْئَةَ الرُّكُوبِ وَهَيْئَةَ الْقُعُودِ وَدَلَالَةٌ عَلَى الْمَبَالِغَةِ فِي الْمَصْدَرِ نَحْوِ (أُرَشُشُ) و (أَلَطُرُشُ) [6] اللَّامُ قَدَّمَ زِيَادَتَهَا مَعَ الْفَافِ فِي (لِقُ) وَمَعَ الْكَافِ فِي (لِكُ) وَتَزَادَ مَفْتُوحَةٌ فِي آخِرِ الْأَسْمَاءِ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تُبَيِّنَ مِنْهُ فِعْلًا نَحْوِ (أُرْتَكَلَدِي) و (أُرْتَلَدِي) و (سُرْتَلَدِي) وَيَطْرُدُ ذَلِكَ وَتَزَادَ سَاكِنَةٌ دَلَالَةٌ عَلَى بِنَاءِ الْفِعْلِ لِلْمَفْعُولِ نَحْوِ (أُرْتَلَدِي) و (بَرْتَلَدِي) وَفِي اسْمِ الْمَفْعُولِ نَحْوِ (أُرَيْشُ)

لَان D [4] عدد D [3] سنجر تيم كلدنجا اغرلقتنا D [2] كلدنجا D [1]
تيم حوسبة واذا لحت (ميش) ادى معنى سبعين و (الطري) سنة واذا لحت (ميش) ادى معنى السنين
[5] D طررش [6] D طررش [5]

و (بَرَيْش) و (ارَلَيْجِي) [1] و (بَرَلْجِي) [2] وفي الموصول اذا اريد به المضى نحو (بَرَلْكَان) و (أَزْلَمَان) اى الذى اعطى والذى ضرب و تزداد في العدد الذى لحقه دليل الاجتماع قبل حرف الدليل مفتوحة ساكن ماقبلها ولا يكون ذلك الا في الاضافة فان اضيفت لنائب لحقه السين التى تلحق المضى المتحرك الآخر فتقول (ايكُولَسِي) [3] اى كلاهما و (اجُولَسِي) [4] اى ثلاثهم وان اضيفت الى مخاطب قلت (اكوَكُزْ) اى كلاهما و (اجُولُكُزْ) اى ثلاثتكم وان اضيفت الى متكلم قلت (اكوَكُزْ) [5] اى كلاهما و (اوجوكز) [6] اى ثلاثنا وكذلك تقول الى (سِكُزْ) و يُنظَرُ هل يقال ذلك في (سِكُزْ) وفي (أَنْ) وهل يلحقها ويلحق (أَنْ) بمعنى الضرة دليل الاجتماع ام لا وهل يقال ذلك في المركب او المعطوف او المائة او الالف الواو تزداد مضمومة مفتوحة ماقبلها دلالة على الاجتماع في العدد قالوا (ايكُولُ) و (اوجُولُ) و (دُرْدَوُ) و (يَشَوُ) و (أَلطَوُ) و (يَدَوُ) و (تُقَصَوُ) ولم يسمع ذلك في (سِكُزْ) والقياس يقتضى (سَكُكُزْ) وتزداد ايضا في (بَرَوُوا) ومعناه المنفرد بذاته ولم يسمع ايضا دخول دليل الاجتماع في العدد في (أَنْ) ولا فيما فوقها لا واو ولا كاف ولا عين وتزداد في (جَثْلُوْكَ) لانه مأخوذ من (جَثْدِي) اى صوت بفرقة

القول في البدل

البدل في هذه اللغة قليل وحرروفه قليلة وهى الهمزة والقاف والسين والداد والصاد والتاء والباء والزاء فاما الهمزة فتبدل باء قالوا (أَبَقِي) [7] اصله (أَبَاقِي) فابدلت الهمزة بباء واد غمت في الباء القاف تبدل غينا قالوا (أَعْرَدِي) اصله (أَقْرَدِي) لأن (أَقْ) هو الابيض وقولوا (بُرْغَشْ) اصله (بُرْغَشْ) اى طائر ابيض السين تبدل صاداً قالوا (أَطْلِيصْ) الدال تبدل تاء قالوا (إِشْتَرْدِي) اصله (إِشْتَرْدِي) [8] التاء تبدل دالاً قالوا (دَشْرِي) [9] اصله (دَشْرِي) [10] و (دَشْرِي) اصله (دَشْرِي) و (دَشْرِي) اصله (دَشْرِي) [11]

[1] اِكُولَسِي D	[2] بَرَلْجِي D	[3] اِكُولَسِي D	[4] اِجُولَسِي D
[5] اِكُولَسِي D	[6] اِجُولَسِي D	[7] اَبَقِي D	[8] بَصَمَق D
[9] دَشْرِي D	[10] دَشْرِي D	[11] دَشْرِي D	

و (دَكَا) اصله (دَكَا) و (دَلُو) اصله (دَلُو) و (دَلَكُو) اصله (دَلَكُو) و (دَلْتَق) [1] اصله (دَلْتَق) [2] وتبدل طاء قالوا (طَطِي) اصله (طَطِي) الباء تبدل ميماً قالوا (كُكُكُنْ) اصله (كُكُكُنْ) و (يَمَيَّيْلُ) اصله (يَمَيَّيْلُ) الزاء تبدل صاداً قالوا (طُقَصَنْ) اصله (طُقَصَنْ)

القول في الحذف

الحذف قليل في هذه اللغة ولا يطرد والحروف التى حذفت هى الدال والياء والراء والهمزة والقاف فاما الدال فحذفت من (اجْدُرْ) و (جَدْرُ) و (قَيْدُرْ) [3] قالوا (إِجْرُ) و (حَجْرُ) و (قَيْتُرُ) الباء حذفت من (ايكُرْ) قالوا (اِكُرْ) الزاء حذفت من (بُرْلا) قالوا (بلا) الهمزة حذفت من (أَشْ) بمعنى ها التى للتنبيه في قولهم (سِنْدِي) اصله [4] (إِمْدِي) نقلت حركة همزة (امدى) [5] الى الساكن قبلها وهو الشين وحذفت الهمزة القاف حذفت من (سَجْمَنْ) [6] قالوا (سَجْمَنْ) [7]

القول في نقل الحركة

القول في الادغام

الادغام اما في الكلمة واما في الكلمتين اما في كلمة فهو قليل جداً لم يحفظ منه الا (أَلِي) في العدد بمعنى الحسين و (يَقِي) وهو الصفيح من حديد وحجر وغير ذلك

القول في الاحكام التركيبية

الكلام قول دال على نسبة اسنادية واقسامه طلب وخبر وانشاء فالطلب طلب وجود وطلب عدم مثال الاول (بَرَيْغِي) اى اذهب ومثال الثانى (بَرَيْمَا) اى لا تذهب ومثال الخبر (صَنْجَرُ طُرُوشْ) اى صنجر قائم ومثال الانشاء (صَطْمِي) اى بنت

[1] دَلْتَق D	[2] دَلْتَق D	[3] قَيْدُر D	[4] اَش D	[5] اِمْدِي D
[6] سَجْمَنْ D	[7] سَجْمَنْ D	[8] yoktur D		

والكلام ينقسم على جلتين اسمية وفعلية فالاسمية هي المركبة من المبتدأ والخبر وينشأ عنها التواسخ وهي (إدى) واخواتها و(كشكا) واخواتها و(صتندي) واخواتها والفعلية هي المركبة من الفعل والفاعل وينشأ عنها المركبة من الفعل والمفعول الذي لم يسم فاعله والتقدم (؟) الكلام [1] على قسمة الاسم الى التكررة والمعرفة والفعل الى الامر والماضى والمضارع وغير ذلك

القول في التكررة والمعرفة

التكررة ما وضع شايها وهو على قسمين مفرد اللفظ ومركب فاللفظ نحو (أز) (أت) والمركب تارة يكون مركبا من اسمين نحو (دواثش) للنعام [2] ومن اكثر من ذلك نحو (قبرجق لو بغا) للسلفاء وذلك بخلاف التكررة في لسان العرب فانها لا توجد مركبة اصلا والمعرفة ما وضع خاصا وهو مضمرة وعام وامم اشارة وموصول ومضاف لواحد منها فالضمير منفصل ومتصل فالمنفصل لشكلم (من) ولتكلمين (يز) واصله (من) بليم وقد يلحقه (لز) لتأكيد الجمع ومخاطب (سن) ولخاطبين (يز) وكل من (من) و(من) و(سن) و(سن) و(يز) يقع عمدة وفضلة ولغايب (أل) و(أن) ولغايبين (أزلز) اصله (اللر) فابدلت اللام نونا وفتحت الهزمة لفتحة لام (لز) ولم يعتدوا بالنون الساكنة لانها حاجز غير حصين لسكونها وينطق بالاصل بعد حذف اللام الاولى فيقال (ألز) فاما في اللغة التركابية فيقولون (بلز) فيبدلون الهزمة باه ومنتصل لشكلم مضاف اليه ميم ساكنة نحو (فأثم) اى غلامى ومخاطب مضاف اليه نون ساكنة خيشومية نحو (قلن) اى غلامك ومخاطبين مضاف اليهم تلك النون مزيدا عليها زائى نحو (قلنر) اى غلامكم وسيأتى كيفية استعمال هذه الضمائر في تضاعيف الابواب ان شاء الله تعالى العلم ماهوعين سماه مطلقا ويكون مفردا نحو (سنتق) ومركبا من اسمين نحو (اقبنا) [3] ومن اسم وفعل نحو (أيدندي) ويكون ايضا مرتجلا نحو (قلادون) ومنقولا من اسم نحو (لاچين) ومن فعل نحو (بشكتي) و(سنجر) اسم الاشارة لمفرد قريب (بو) بمعنى ذا وليبعد (أل) بمعنى ذلك ويشارك لفظه لفظا الضمير بمعنى هو وقد تقدم ذلك في المضمرات وجمع وقريب (بلاز) ولبعيد (آنلز) وقد تقدم أن (أزلز) للغايين في الضمائر فصار مشتركا بين

اقبنا D [3] النعام D [2] ولتقدم الكلام : Dogrusu [1]

ان يكون ضميراً بمعنى هم وان يكون اسم اشارة بمعنى اولئك ومن اسماء الاشارة للمكان (بندا) بمعنى هنا و(أندا) بمعنى هناك الموصول ثلاثة الفاظ وذلك في حسب الصلة وهوان الصلة اما ان تكون ظرفا او جملة ان كانت الصلة ظرفا كان الموصول كافاً مكسورة . مثال ذلك (بواؤدى كين فلي دز) اى هذا غلام الذين في الدار وان كانت جملة فاما ان تكون اسمية او فعلية ان كانت اسمية كان الموصول المفرد (أل كيم فحسي كز كلودز [1] أوددز) اى الذى سيده حسن في الدار والجمع (آنلر كيم فقلر كز كلودز أودادز) وان كانت فعلية فاما ان تكون ماضية او مستقبلية ان كانت ماضية كان الموصول (غن) [2] متصلاً بآخر الفعل اذا كان مفتوحاً و(كز) اذا كان مرفقاً بقول (كزدم سني أرنخي) اى ابصرت الذى ضربك و(برتنغن) الذى خاق و(كلكان) [3] الذى جاء ويجوز ان يأتى بالفعل الماضى بعد (أل كيم) و(آن لاز [4] كيم) نحو (آن لاز كيم) [5] طر دلاز أودا) اى الذين قاموا في الدار وان كانت مستقبلية كان الموصول (أل كيم) و(آن لاز [6] كيم) على ما تريد من المعنى وشرط الصلة ان تكون جملة خبرية او ظرفاً او مجروراً وتقدم لتمثيل ذلك ومتى كان الموصول الكاف المكسورة فلا يكون الصلة الاظرفاً او مجروراً ويجب تقديم صلتها عليه وغير ذلك من الموصولات يجب تأخير صلتها عنه سواء كانت الصلة جملة او غيرها مثال الجملة قد تقدم ومثال الجار والمجرور (آنلر [7] كيم أوددز كز كلودز) اى الذين في الدار حسان و(آن لز [8] كيم ألين [9] اداذر بکلر دز) اى الذين امامك اصراء ويجوز التفصيل بين (أل كيم) [10] و(آن لز [11] كيم) وصلتهما بالمفعول فتقول (أول كيم سنجرني أوردني كلدي) اى الذى ضرب سنجر جاء ويقع الجملة الشرطية صلة للموصول فتقول (كلدي أل كيم كز سن سوكمن) اى جاء الذى ان رأيت احببت و(سا) هي اداة الشرط والنون ضمير الخطاب المضاف تارة تكون الاضافة للضمير نحو (قلم) و(قلمز) و(قلن) و(قلنر) و(فلي) [12] و(فلي) [13]

آنلر D [5] آنلر D [4] كلانن D [3] yoktur D [2] كز كلو D [1]
أل كيم D [10] النين دور D [9] المر D [8] آنلر D [7] آنلر D [6]
yoktur وسيأتى ولايجلو D [13] yoktur D [12] آنلر D [11]

وسبأى الكلام عليه في باب الاضافة ولا يخلو آخر الذى تصفيه للغائب من ان يكون ساكناً فكسره نحو (قلى) اى ملوكه او متحرراً فتلحقه سينامكسورة نحو (قجى) و(قرىسى) [1] و(أوسى) [2] اى سيده وعجوزه وعظيمه وتارة للام نحو (سُنقر قلى) وللشار نحو (بُن قلى) وللوصول (كِبِن قلى) وسبأى كيفية الاضافة ان شاء الله تعالى ولاداة في هذه اللغة يتعرف بها النكرة كفى لسان العرب بل اذا كان [3] الاسم معهوداً بين المخاطبين اكتفوا بذكره نكرة على [4] وضع اتكالا على فهم المخاطبين ولا يأتون قبلها بل (أل) والاكثرى لفتحهم ان يؤتى باللفظ المشارك لضمير الغائب والاشارة وهو (أل) فاذا كان بينك وبين المخاطب عهد في سمك قلت في معنى السمك طريخ (أل بَلَقُ [5] يَشْدُرُ) وفي معنى الاسماك طرية (أل بَلِقُ لَارُ يَشْدُرُ) ويجوز (يَشْلَزْدُرُ)

القول في الفعل

الفعل ينقسم ثلاثة اقسام امر وماض ومضارع فالامر هو الاصل والماضى والمضارع واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر واسم المكان واسم الهيئة واسم الآلة فروع وهى مشتقة من الامر ولا يخلو الامر من ان يكون لغائب او لمخاطب او متكلم ان كان لغائب فلا بد فيه من حروف الامر نحو (سَنَجِرُ كَلْسُنُ) اى سنجر ليجى وللغائبين نحو (سَنَجِرُ كَأْسُنُ لَارُ) اى ليجيئوا و(سَكُ) [6] هو حرف الامر نظير اللام للامر في لسان العربية وان كان لمخاطب فاما ان يكون مفرداً او غيره ان كان مفرداً فالاصح ان يأتى بنفس فعل الامر من غير زيادة عليه ويجوز ان يزيد في آخره للاستراحة (غِلُ) او (كِلُ) بالكاف البدوية فان كانت الكلمة مفتوحة كانت (غِلُ) او مرققة كانت (كِلُ) ومأخذ الترخيم والترقيق مشافهة السماع وقد حصرنا ذلك في كتاب [الافعال] الذى جعناه في هذه اللغة وفعل الامر ان كان اوله مضموماً فما قبل آخره مضموم الا ان وجدت في الفعل فتحة مثال ذلك (طُرغُلُ) (كُلُ كِلُ كَسْتَرُ كِلُ) (أرغُلُ) [7] وان كانت مفتوحاً او مكسوراً فما قبل آخره

علمها D [4] [3] V satır arasında [2] ألسي D [1] فارسى D [5] أورلاغل D [7] سن D [6] بلق D [5]

مكسور الا ان وجدت في الفعل ضمة مثال ذلك (بَرغِلُ) (إشْتِ كِلُ) (تَكْتَرُغِلُ) وان كان غير مفرد زدت نوناً وحدها فتقول (طُرُنُ) وان شئت زدت عليها زايماً والزاي تشعر بالتعظيم فتقول (طُرُنُزُ) والزاي بقية (سِرُ) ويجوز ان يأتى بـ (سِرُ) فتقول (طُرُنُسِرُ) يأتى بـ (سِرُ) توكيداً وان كان لتكلم [1] فاما ان يكون مفرداً او غيره ان كان مفرداً قلت (بَرغَايِمُ) [2] و(كَلَكَايِمُ) [3] اى لاذهب ولاجى وان كان غير مفرد قلت (بَرغَايِمُ) و(كَلَكَايِمُ) اى لذهب ولتجى والامر للمتكلم في لسان العرب قليل جداً واما في هذه اللغة فكثير جداً واما الماضى والمضارع فتقدم الكلام على الذى يخصهما ويميزهما في التصريف وما قبل الراء التى هى علامة للمضارع اما ان يكون متحرراً او ساكناً ان كان متحرراً زدت الراء ولا تتغير الحركة وان كان ساكناً حركت بالضم او بالفتح ومدرك ذلك السماع وقد بينا ذلك في كتاب [الافعال] هذا ما لم يكن آخره (لا) التى للاعمال فانه قلب الفه ياء مضمومة فتقول (سُرُلَايِرُ) و(بَشَلَايِرُ) ويجوز حذفها فتقول (سُرُلَاوُ) و(بَشَلَاوُ) والاصل الياء

واما المستقبل الجبرى فانه ان كان مفخماً فحرفه عين مفتوحة مثاله (طُرغى) [4] اى سيقوم وان كان مرققاً فحرفه كاف مفتوحة نحو (كَلَكَا) اى سيجى وسبأى الكلام على الافعال اثناناً ونفياً واستفهاماً ونهياً في باب الفعل والفاعل ان شاء الله تعالى وتنقسم الافعال ايضاً الى متصرف وجامد المتصرف ما اختلف لفظه لاختلاف زمانه نحو (طُرُ) (طُرُنُ) [5] (طُرُدَى) والجامد ما لم يمتد لفظه لاختلاف زمانه كان فلا يستعمل منها امر ولا مضارع فان كانت بمعنى ارسل كانت متصرفة واستعمل منها الامر فيقال (ارجى) [6] اى ارسل هذا و(ادى) [7] مشترك بين معنى كان ومعنى ارسل وكذلك (دُكُلُ) بمعنى ليس لا يتصرف في كلامهم وسيبضح ذلك في باب (ادى) [8] واخواتها ان شاء الله تعالى وتنقسم ايضاً الى لازم وتمتد فاللازم نحو (طُرُ) والتمتدى ينقسم قسمين تمتد الى

طُرغَا D [4] كَلَكَايِمُ D [3] بَرغِيه D [2] المتكلم فلا يخلو اما D [1] حُرغَا D [4] اِدَى D [8] اِدَى D [7] اِرْجَى D [6] طُرغَا (طرغَا) D [5] faz'a olarak

القول في النواسخ

وهي (إدي) وإخواتها (إدي) بمعنى كان و(بُلدي) بمعنى صار و(تُدَي) بمعنى بات و(دُكَل) بمعنى ليس وهي بالكاف البدوية والامقاربة (بُردي) بمعنى كاد و(بَش لَدِي) بمعنى انشأ وابتدأ فاما (إدي) فتقول في معنى سنجر كان قائما (سنجر أُرُوطُرُزُ إدي) ويجوز (أُرُوطُرُزُ إدي) و(أُرُو) معناه متصبا و(طُرُزُ) فعل حالي و(طُرُمِشُ) معناه قائم ويجوز ان تقول (سنجر طُرُمِشُ إدي) وانما جيء في هذا بـ(أُرُوا) [1] لان (طُرُمِشُ) [2] مشترك بين وقف وقام فاذا ارادوا إيضاحه بمعنى قام اتوا مع (طُرُمِشُ) بـ(أُرُوا) التي هي دلالة على الانتصاب ولهذا يقال (طُرُقِنُ قُفِي) اي ابن مقامك وموافقك واذا اردت كُنْتُ قائما قلت (أُرُوطُرُزُ إدمُ) و(أُرُوطُرُزُ إدمُ) وكنْتُ قائما (ادن) [3] بالنون الحيشومية وكانوا قايمين (أُرُو طُرُزُ لَازُ إدي) و(أُرُو طُرُمِشُ [4] إدي) وكنتم قايمين (أُرُو طُرُمِشُ إديزُ) فتلحق ضمير الجمع الحاطب في الفعل ولا تلحق علامة الجمع في الخبر بخلاف الغيبة فان علامة الجمع تلحق الخبر دون الفعل ويسبق الفعل كحاله مع المفرد الغائب واذا كان الخبر اسم استفهام قلت في معنى [5] الفرق الذي تقدم في المفرد وفي متى صرَّ

طُرُمِشُ لُرُ [4] D اِدِنُ [3] D طُرُدِي [2] D اُرُ [1] D

[5] Buradan olan metin V nasihi tarafından iyi istinsah edilememiştir. Daha fazla kolaylıkla mana çıkarılabilmesi için D temamilere buraya alınmıştır

ابن كان سنجر (سنجر قيدا إدي) وفي ابن كنت (قيدا اِدِنُ) ولا يجوز تأخير (قيدا) عن الفعل وفي نحو منى كان الطمان (صَنِجِشُ جِنُ إدي) ولا يجوز تأخير (جِنُ) ايضاً عن (إدي) واما (سنجر) و(صَنِجِشُ) في المثالين فيجوز تأخيرها عن الفعل فتقول (قيدا إدي سنجر) و(جِنُ إدي صَنِجِشُ) وكذلك ما شبههما من هذا التركيب وتقول في معنى من كان القايِمُ (طُرُغْنُ كَرُ إدي) ويجوز (كُرُ إدي طُرُغْنُ) وهو معنى من كان الذي قام وفي معنى من كانوا القايِمين (طُرُغْنُ لُرُ كُرُ إدي) ويجوز (كُرُ لُرُ إدي طُرُغْنُ لُرُ) وتقول في الناس كانوا خارجين (كِرُجِشُ مِشُ لُرُ إدي) ويجوز (جِنُ مِشُ لُرُ إدي كِرُجِشُ) واذا نبيت (إدي) ثم اوجبت قلت في معنى ما كان سنجر القايتا (سنجر

مفعول صريح وتمد الى غير صريح وينقسم التمدى ايضا الى متعدي واحد وتمد الى اثنين وتمد الى ثلاثة وسبأى ذلك

القول في المبتدأ والخبر

تذكر المبتدأ اولا وتأتي بعده بالخبر فتقول (سنجر طُرُبطُرُ [1] اي سنجر قائم و(سنجر طُرُطَحي دُرُ) اي قائم غداً ويجوز ان تقول (طُرُبطُرُ) ويجوز ان يقول (طُرُمِشُ دُرُ) واذا كان الخبر مشبهاً المبتدأ قلت (سنجر أُرُسلانُ در) [2] اي سنجر اسد وان كان ظرف مكان قلت (سنجر أُوْدُزُ) اي سنجر في الدار و(سنجر أُرُديندُزُ) اي سنجر خلفك [3] ولا يكون ظرف المكان الا بالحرط المرادف لى التي للوعاء وهي (دا) [4] وان كان ظرف زمان فنه مالاياتى فيه بحرف الوعاء نحو (صَنِجِشُ بُكُنْدُزُ) اي الطمان اليوم و(تُنْدُلُقُ بُدُنْدُزُ) اي الضيافة ايل [5] ومنه مالاياتى بالحرف نحو (صَنِجِشُ طُنْدُزُ) اي الطمان غداً و(دُرُ) توكيدا فيها كلها والاستعمال بهذا التوكيد لا يحذفها وان اخبرت بحجة فتقول (سنجر أُنُسي طُرُدي) اي ابو [6] سنجر قائم و(سنجر أُنُسي طُرُبطُرُ) اي ابو سنجر قائم وقد يجوز حذف الخبر لدلالة المعنى عليه نحو قولهم (أُرُمُغْنُ) يريدون (قُفِي) اي الهدية ابن واذا كان الخبر اسم استفهام جاز تقديمه وتأخيره في هذه اللغة وهو الاصل فتقول (سنجر قُفِي) و(قُفِي سنجر) وكذلك اذا كان المبتدأ اسماً جاز تقديمه على الخبر وتأخيره فتقول (كِرُدُرُ أُوْدِي) اي من في الدار و(أُوْدُ كِرُدُرُ) اي في الدار من واذا كان المبتدأ اسم شرط وجب تقديمه فتقول (كُرُ طُرُسا طُرُغا مَن اِنُ يلا) اي من يقيم اقم معه (كُرُ) يكون استفهاماً وشرطاً واذا كان المبتدأ موصولاً قلت (أُن كُرُ طُرُدي طُرُدُمُ اِنُ يلا) اي الذي قام قمته ولا يجوز تأخير هذا المبتدأ فصارت (أُن كُرُ) بمعنى الذي و(أَلارُ كُرُ [7]) بمعنى الذين وقد تقدم ذلك في الموصول ويجوز ان يقضى المبتدأ ازيد من خبر واحد وتسرد على التوالي شيئاً شيئاً وبوتى بـ(دُرُ) في آخرها

وهو (د) [4] D yoktur [3] D اُرُسلانُ در [2] D طُرُبطُرُ [1] D اِنُرُ كُرُ [7] D ابوه [6] D ابوا [5] D ايله [5] D

عَلماً (جَنَّ بُلْدُنْ بِلْكَا) وفي صرتم علماء (جَنَّ بُلْدُنْ بِلْكَلاز) ويجوز (بلكر جن بلدز) وكذلك ما شبه وقول في معنى ابن صرت (قَيْدا بُلْدُنْ) ولا يجوز (بُلْدُنْ قَيْدا)

دَكَرْدِي مَقْر طَرْمِشِ) الاصل (ادِي) اي ليس كان بمعنى ما كان وسياتي ان (دَكُلْ) لهما استعمالان وفي معنى ما كان سنجر الاياما (سنجر بُلْفا مَقْر طَرْمِشِ) فيستعمل ما يصير بمعنى ما يكون لان (ادِي) لامضارعه واما (بُلْدِي) فليس بتعظيم الباء نقول في معنى صار سنجر عالماً (سنجر بِلْكا بُلْدِي) ويجوز (بُلْدِي بِلْكا سنجر) ويجوز (بُلْدِي سنجر بِلْكا) فقدم وتؤخر وتوسط بخلاف (ادِي) فان خبرها لا يتاخر في نحو (ادِي الطَّرزُ) فلا بد ل(ادِي) ان تتصل اما بالاسم نحو (كَدِي طَرغَن) او بالخبر نحو (أز طَرزُ ادِي) وقول في معنى صرت عالماً (بِلْكا بُلْدُنْ) وفي صرت عالماً (بُلْدُم بِلْكا) وقرئوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالفاضي والامير والوزير فاجزوا فيه التقديم والتأخير واما اذا كان صفة بارضة نحو القاييم والعاقد فيكاد لا يهتف من كلامهم الا بتقديم الصفة على الفعل فنقول (طَرزُ بُلْدُنْ) وكذلك الصفات التي هي كالازرق والاسود والطويل وغير ذلك يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وقول في معنى صرتم علماء (بُلْدَز بِلْكَر) وفي صرتم قايين (طَرزُ بُلْدُنْ) هل الفرق الذي تقدم في المفرد وفي معنى صرت عالماً (جَنَّ بُلْدُنْ بِلْكا) وفي معنى صرتم علماء (جَنَّ بِلْدُنْ بِلْكَر) ويجوز (بِلْكَر جَنَّ بُلْدُنْ) وكذلك في ما شبهه وقول في معنى ابن صرت عالماً (قَيْدا بُلْدُنْ) ولا يجوز (بُلْدُنْ قَيْدا) وفي من صار القاييم (كَمْ بُلْدِي طَرغَن) ويجوز (طَرغَن كَمْ بُلْدِي) وقول في من صاروا القايين (طَرغَن لَمْ كَمْ لَمْ بُلْدِي) فتلحق علامة الجمع الفعل بخلاف (ادِي) فانها لا تلحقه وقول في من صار القاييم اجله (كَمْ بِلْسا طَرغَن سَوَكْنِ آتِي) (كَمْ) بمعنى من و (بُلْ) هو الفعل و (سا) هو حرف اداة الشرط وليس عندهم اسم يضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلاً بالفعل متأخراً عنه والاسم مقدم و (طَرغَن) القاييم و (سَوَكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا يأتون في هذا المكان بالماضي المراد به الاستقبال كما في اللغة العربية و (مَنْ) ضمير الفاعل في اجله و (آتِي) ضمير المفعول الذي هو في اجله وقول في الجمع (كَلْر بِلْسَلْر طَرغَن سَوَكْنِ آتُرِي) وقول في معنى الناس صاروا خارجين (كَلْر جِقْمِشْ لَمْ بُلْدُرْ) ويجوز (بُلْدُرْ جِقْمِشْ لَمْ كَلْر) واكثر ما يستعمل صار في اسماء الاجناس والصفات الجارية مجراها لاي الصفات العارضة والقياس يدل على الجواز واما (تُنْدِي) فتقول في معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كَلْ تُنْدِي) وفي ابن بت (قَيْدا تُنْدِنْ) وحكم (تُنْدِي) حكم (بُلْدِي) في جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلة تعطى معنى ليس ومعنى ما النافية فاذا قلت ليس سنجر خارجاً قلت في مضاه (سنجر جِقْمِشْ دَكُلْ) وفي معنى الناس ليسوا خارجين (كَلْر جِقْمِشْ دَكُلْ) وفي لست خارجاً (جِقْمِشْ دَكُلْ مَنَّ) وفي لسانا خارجين (جِقْمِشْ لَمْ دَكُلْ بَزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التي تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفي لست خارجاً (قوله) عن الفعل وفي نحو متى كان الطعان (صَنْجِشْ جَنَّ ادِي) ولا يجوز تأخير (جَنَّ) تعطي معنى ليس ومعنى ما النافية فاذا قلت ليس سنجر خارجاً قلت في مضاه (سنجر جِقْمِشْ دَكُلْ) ويجوز (سنجر لَمْ جِقْمِشْ لَمْ دَكُلْ لَمْ) (سنجر لَمْ جِقْمِشْ دَكُلْ لَمْ) اكنفي بلعاق علامة الجمع للفعل عن لحاقها بالخبر وفي لست خارجاً (جِقْمِشْ دَكُلْ مَنَّ) وفي لسانا خارجين (جِقْمِشْ لَمْ دَكُلْ لَمْ بَزْ) و (جِقْمِشْ دَكُلْ لَمْ بَزْ) و (جِقْمِشْ دَكُلْ بَزْ) و (جِقْمِشْ لَمْ دَكُلْ بَزْ) فاذا كان بمعنى ليس لحقته علامة الجمع التي تلحق الافعال واذا كان بمعنى ما لم تلحقه وفي لست خارجاً (جِقْمِشْ دَكُلْ مَنَّ)

وفي من صار القاييم (كَمْ بُلْدِي طَرغَن) ويجوز (طَرغَن كَبُلْدِي) وقول من صاروا القايين (طَرغَن لَمْ كَمْ بُلْدِي لَمْ) فتلحق علامة الجمع للفعل بخلاف (ادِي) فانها لا تلحقه وقول فيمن صار القاييم اجله (كَمْ بِلْسا طَرغَن سَوَكْنِ آتِي) (كَمْ) بمعنى من و (بُولْ) هو الفعل و (سا) هو حرف اداة الشرط وليس عندهم اسم يضمن معنى حرف الشرط بل اذا ارادوا الشرط جاؤا بحرفه متصلاً بالفعل متأخراً عنه والاسم مقدم و (طَرغَن) القاييم و (سَوَكا) الفعل المستقبل الخالص للاستقبال ولا يأتون في هذا المكان بالماضي المراد به الاستقبال كما في اللغة العربية و (مَنْ) ضمير المفعول الذي هو في اجله وقول في الجمع (كَلْر بِلْسَلْر طَرغَن سَوَكْنِ آتُرِي) وقول في معنى الناس صاروا خارجين (كَلْر جِقْمِشْ لَمْ بُلْدُرْ) ويجوز (بُلْدُرْ جِقْمِشْ لَمْ كَلْر) واكثر ما يستعمل صار في اسماء الاجناس والصفات الجارية مجريها لا في صفات المعارضه والقياس يدل على الجواز واما (تُنْدِي) فتقول في معنى بات سنجر ضاحكاً (سنجر كَلْ تُنْدِي) وفي ابن بت (قَيْدا تُنْدِنْ) وحكم (تُنْدِي) حكم (بُلْدِي) في جميع احكامها واما (دَكُلْ) فانها كلة

ايضاً عن الفعل واما (سنجر) و (سنجس) في التالين فيجوز تأخيرهما عن الفعل فتقول (قَيْناً اِدِي سنجر) و (جَنْن اِدِي سَنْجِس) وكذلك ما شبههما من هذا التركيب وتقول في معنى من كان القايم (طُرْعَن رِم اِدِي) ويجوز (كِم ادى طرفن) وهو بمعنى من كان الذي قام وفي معنى من كانوا القايمين (طُرْعَن لُر رِم اِدِي لُر) ويجوز (كِم لُر اِدِي لُر طُرْعَن لُر) وتقول في معنى الناس كانوا خارجين (جَقْمِش لُر اِدِي كِشِي لُر) ويجوز (كِشِي لُر جَقْمِش لُر اِدِي لُر) واذافيت (اِدِي) ثم اوجبت قلت في معنى ما كان سنجر الاقايما (سَنْجِرَ دَكُلْدِي مَكْرَ طُرْمِش) الاصل (اِدِي) اى ليس كان بمعنى ما كان وسيأتي ان (دكل) لها استعمالان وفي معنى ما يكون سنجر الاقايماً (سنجر بُلْمَتِي مَكْرَ طُرْمِش) فيستعمل ما يصير بمعنى ما يكون لان (اِدِي) لا مضارع له واما (بُلْدِي) بتعظيم الباء فتقول في معنى صار سنجر عالماً (سنجر بُلْسَا بُلْدِي) ويجوز (بُلْدِي بُلْسَا سنجر) (بُولْدِي سنجر بُلْسَا) فنقدم وتؤخر وتوسط بخلاف (اِدِي) فان خبرها لا يتأخر في نحو (اِدِي اَرُو طُرَزُ) فلا بد لـ (اِدِي) ان تتصل اما بالاسم نحو (كِم اِدِي طُرْعَن) او بالخبر نحو (اَرُو طُرَزُ اِدِي) وتقول في معنى صرت عالماً (بُلْسَا بُلْدُن) وفي صرت عالماً (بُلْسَا بُلْدُم) ويجوز (بُلْدُم بُلْسَا) وفرقوا بين ان يكون الخبر اسم جنس كالقاضي والامير والوزير فاجازوا فيه التقديم والتأخير واما اذا كان صفة عارضة نحو القايم والقاعد فيكاد لا يحفظ من كلامهم الابتداء بالصفة على الفعل فتقول (طُرَزُ بُلْدُن) وكذلك الصفات التي هي الاسود والازرق والطويل وغير ذلك يجوز فيها التقديم والتأخير بخلاف الصفات العارضة وتقول في معنى صرت عالماً (بُولْدُنُ بُلْسَا) وفي صرت قائم (طُرَزُ لُر بُلْدُنُ) على (جَقْمِش دَكُل سَن) وفي لسم خارجين (جَقْمِش لُر دَكُر رِمِز) و (جَقْمِش لُر دَكُل رِمِز) و (جَقْمِش دَكُل رِمِز) على الوجهين ان يكون بمعنى ليس وبمعنى ما ولا يتأخر الخبر ولا الاسم السابق عن (دكل) اصلاً وكذلك لا يتقدم الخبر على الاسم وتقول اذا اردت اثبات الخبر في (دكل) في معنى ليس سنجر الا اميراً (سنجر دَكُلْدُز مَكْرَ بَن) [1] و (مَكْرَ) [2] بمعنى الآ وهي منقولة من الفارسية ويتكلم بها التركاني وتقول في معنى انما آتيك الاغداً (مَنْ كَلْسَنْ مَن صَنِي مَكْرَ طُنْدِي)

(كَلَّ) هو الفعل و (ما) حرف التاني والسين للحال المنفي و (مَنْ) بمعنى انا والمعنى ما يجي انا وهو عبارة عن ما جى بالربى و (صَعَا) اصله (صَعَا) فحذفت التون لكثرة الاستعمال ويقال استعمال الاصل و (غِي) بمعنى اللام وبمعنى الى و (مَكْرَ) كما تقدم بمعنى الآ و (طُن) هو الفلد و (دا) بمعنى في واما (يَزْدِي) بمعنى كاد و (بَشَلْدِي) بمعنى انشأ فتقول في معنى سنجر كاد يقوم (سنجر طُرَزُ يَزْدِي) وفي معنى سنجر يكاد يقوم (سنجر طُرَزُ يَزْرُ) وفي معنى سنجر انشأ يقوم (سنجر طُرَا بَشَلْدِي) ولا يأتي الخبر فيها الا بصيغة الحال ولا يأتي بصيغة المضارع ولا الماضي ولا يتقدم (طُرَا) على (سنجر) واصل (يَزْدِي) اخطأ واستعمل بمعنى كاد وتكون ايضاً بمعنى كتب

القول في (كشكا) واخواتها

اما (كَشْكَا) فمعناه ليت وهي مرادفة لها منقولة من الفارسية فتقول ليت سنجر ضاحك (كَشْكَا سنجر كُزَرِي يَدِي [1] يَدِي) (كَشْكَا) بمعنى ليت و (كَلَر) [2] يضحك بمعنى ضاحك و (مَس) [3] كلمة تؤكد معنى (كَشْكَا) ولا يجوز حذفها و (يَدِي) [4] بمعنى كان ابدلت همزتها ياء والمعنى ليت سنجر ضاحك وتقول في معنى ليت سنجر في الدار (كَشْكَا سَنْجِرَ اَوْدَمِش يَدِي) [5] واذا كان خبر ليت فعلاً لم يلحق (مَس) [6] فتقول في معنى ليت زيدا يخرج (كَشْكَا رَيْدِجِي سَايْدِي) [7] (سَا) [8] بمعنى لو ومرادفه ليت زيدا لو كان خرج واما (كَم) فمشاركة تكون بمعنى اسم استفهام واسم شرط وموصولة نافية لـ (أَل) وتأتي حرفية بمعنى (كِي) [9] وسيأتي حكمها وبمعنى ان المفتوحة فتقول في معنى علمت ان سنجر ضاحك (بُلْدُم [10] كِم سنجر كَلْرُزُ) وفي معنى اعلم ان سيدك سنجر (بُلْسَا كِم جَنْن سنجر زُزُ) [11] فـ (كَم) في هذه الائمة يؤدى معنى ان المفتوح واما معنى لعل وكان فليس في هذه الائمة حرف يعبر عنه اما يعبر عن ذلك بالفعل فتقول في معنى لعل سنجر جاء (بُلْمِي

اَوْدَمِش يَدِي [5] يَدِي [4] مِش [3] كَلْرَ مِش [2] كَلْرَ مِش [1] D

بُلْدُم [10] كِي [9] س [8] جِش يَدِي [7] مِش [6] D

وفي معنى سنجر علم ان ضاحك (سنجر بُلْدِي كِم كَلْرُزُ [11] D

كَمْ سَنَجْرَ كَلَّ كَيْ) (بُنْفَى) بمعنى يصبر و (كَمْ) موكدة لمنى يصبر و (كلكى) يعجى
 ويبر عن معنى كان بصيته (أَقْتَرُ) [1] بمعنى يشبه فتقول في معنى كَانْ سَنَجْرَ اسد
 (سَنَجْرَ أَرْسَلَنْ غَا أَوْقَتَرُ) و (غَا) بمعنى اللام التى تعطى المفعولية ولا يجوز تأخير (بلى))
 فى المثال السابق ويجوز (أَقْتَرُ سَنَجْرَ أَرْسَلَنْ غَا) [2] ويجوز (أَقْتَرُ أَرْسَلَنْ غَا سَنَجْرَ)
 ف(أَقْتَرُ) أتيت على فعليتها وان اردت [3] معنى كَانْ وكذلك التصرف [4] فيها [5]
 بخلاف (بلى كَمْ) فانها ضمنت معنى لعل فلم يتصرف فيها ويحجى فى معنى كَانْ (كَيْ) و (لَيْنُ)
 وها كلتان ترادفان مثلاً فتقول (سَنَجْرَ ارسلان يَكْدُرُ) [6] و (سَنَجْرَ أَرْسَلَنْ دَقِنْ) [7]
 دُرُ) او (سَنَجْرَ أَرْسَلَنْ لَيْنُ دُرُ) [8] اى سَنَجْرَ مثل الاسد ويجوز حذف (دُرُ)
 فى المثالين ويجب تأخير (كَيْ) و (دق) على اصل الاضافة فى اللسان التركي

القول فى (أُرْتَلْدِي) [9] و (صَغْنَدِي) [10] و (بِلْدِي)

انا (أُرْتَلْدِي) [11] فمناه ظن وتعلق بمفعولين فى هذا اللسان كاللسان العربى وان كان
 فى الحقيقة اما متعلقها النسبة فتقول فى معنى طنت الامير قائماً (بَيْنِي أُرْتَلْدَمْ) [12] طُرُزُ) وفى معنى
 طنت الامير راكباً (بَيْنِي يَزُ أُرْتَلْدَمْ) تلحق فى المفعول الاول وتأتى بالثانى بصيغة
 المضارع ويجوز تأخير (أُرْتَلْدَمْ) عنهما وهو الافصح ويجوز توسيطه [14] قليلا واما تقديمه
 فقل ان يتكلم به ومن تكلم بذلك علم انه دخيل فى هذه اللغة واما (صَغْنَدِي) [15] فالتركان
 تقول فيه (صَغْنَدِي) ومعناه حسب وحكمه حكم (أُرْتَلْدِي) [16] واما (بِلْدِي) فمناه علم
 وحكمها حكم (صَغْنَدِي) [17] و (أُرْتَلْدِي) [18] وتستعمل ايضا متعدية الى واحد

- [1] D Buradan kadar V haşiyesinde [2] Buradan kadar V haşiyesinde [3] D ادت [4] D تصرف [5] Buradan kadar V haşiyesinde [6] Buradan kadar V haşiyesinde ; كېي در
 اورتلدي D [11] صغندي D [10] اورتلدي D [9] D yoktur [8] D دقي [7] D صغندي D [15] توسطه [14] D بيني ميز [13] D بيني اورندم [12] D اورتلدي D [18] D اورتلدي [17] D صغندي [16] D yoktur

فتقول (سَنَجْرَ يَلْدَمْ) [1] اى عرفت سَنَجْرَ تَسَدَ بِمَعْنَى اَنْ [2] ومتعلقاتها مسد مفعولين
 هذه الافعال وذلك انه لا يخلو [3] ان تقدم هذه الافعال او تتأخر فان تقدمت تملقت
 بالجملة التى هى مصدره ب(كَمْ) بمعنى اَنْ فتقول (أَوْرْتَلْرُ مِنْ كَمْ بِنِ أَوْدَدُرُ) [4] اى
 اظن ان الامير فى الدار وان تأخرت تعدت الى مفعولين كما ينابى قبل ويجوز الحاق اداة النقل
 ل(يَلْدِي) فتصير متعلقة بثلاث مفاعيل فتقول [5] (يَلْدُرْدُمْ اَطْ اَبْرَ لَيْبَتُرُ) تدخل
 على المفعول الاول الذى كان فاعلاً قبل النقل علامة المفعول غير الصريح وهو الذى يتوصل اليه
 فى لسان [6] العرب بالى وتهمل الثانى من علامة المفعول الصريح ومن علامة غير الصريح
 وتأتى بالثانى بصيغة الحال ولذلك ادخلت عليه الباء التى للحال و(تُرُ) اصلها (دُرُ) وهى
 للتأكيد ويجوز تقديم الفعل على الثلاثة ويجوز تقديم الثلاثة عليه

القول فى الفعل والفاعل

الافصح ان الاسم الظاهر يتقدم على الفعل فيخرج من هذا الباب ويصير من باب المبتدأ
 والجر فتقول (سَنَجْرَ كَلْدِي) ويجوز ان يتأخر فتقول (كَلْدِي سَنَجْرَ) ويصير من هذا
 الباب فاذا اسندت الفعل الماضى وسبقه المفرد الظاهر قلت (سَنَجْرَ كَلْدِي) وفى الجمع
 (سَنَجْرُ كَلْدِيْرُ) وفى الحال (سَنَجْرُ كَلْرُ) والجمع (سَنَجْرُ كَلْرُ) وفى المستقبل (سَنَجْرُ
 كَلْرُ كَيْ) [7] و (كَلَا) [8] تركانية [9] (كَلْ كَيْ لُرُ) [10] وفى التركانية (كَلْ لُرُ) ويجوز
 حذف الباء من (كَلْ كَيْ) واثباتها ويستكن ضمير الغائب فى هذه المثل كلها و(لُرُ) اللاحقة
 انما هى علامة الجمع لاضمير فاذا اسندت الفعل الى مخاطب فى الماضى قلت (كَلْدِيْرُ) اى
 جئت و (كَلْدِيْرُ) اى جئتم ويجوز (كَلْدِيْرُ لُرُ) بعلامة الجمع فتحياً وتعظيماً وفى الحال
 (كَلْرُ سَنُ) اى يحجى وفى الجمع (كَلْرُ سَنُ) ويجوز (كَلْرُ سَنُ لُرُ) وفى المستقبل (كَلْ كَيْ سَنُ)
 و (كَلْ كَيْ سَنُ) [11] وبالتركانية (كَلْ سَنُ) [12] وفى الجمع (كَلْ كَيْ سَنُ) ويجوز (كَلْ كَيْ سَنُ لُرُ)

- أودد D [4] يخلوا V [3] كَمْ mukabilinde ان D [2] يلدم D [1] فى لسان D [6] فى معنى اعلمت الامير الفرس ملجبا (بيكا بيلدردم اط ابر لبيت) D [5] كلكلر D [10] وفى الجمع D [9] فى haşiyesinde [8] V فى haşiyesinde [7] كلسن D [12] كلسن D [11]

والنون الساكنة و (بِرْ) ضميران متصلان (سِنْ) و (بِرْ) ضميران منفصلان الا ترى انهما
 يقان مبتدأين واذا اسندت الفعل الى المتكلم في الماضي قلت (كَلَدْتُمْ) [1] و (كَلَدْتَيْنِ) [2]
 وفي الجمع (كَلَدْتُكَ) و (كَلَدْتُكَ) و (كَلَدْتُكَ) [3] و (كَلَدْتُكَ) [4] بابدال الباء ميماً
 وفي الحال (كَلَدْتُمْ) وبالتركانية (كَلَدْتُمْ) [5] وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) او (مِرْ) ويجوز
 الحاق (لِرْ) فيهما وفي المستقبل (كَلَدْتُمْ) وبالتركانية (كَلَدْتُمْ) اصله (كَلَدْتُمْ) فحذفت
 النون وسكنت الميم والتقا [6] ساكنان وهما الالف والميم فحذفت الالف لالتقاء الساكنين
 وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) و (مِرْ) على تلك اللفظة وبالتركانية (كَلَدْتُمْ) بابدال الباء واوآ وضمها
 و (مَنْ) و (مِرْ) ضميران منفصلان الا ترى انهما يقان مبتدأين واما كيفية اسناد فعل
 الامر فتقدمت في قسمة الفعل وما تلحق الفعل من المعاني النفي والاستفهام والنهي ولكل
 منهما احكام نذكرها ان شاء الله تعالى

القول في النفي في الفعل

حرفه (م) مفتوحة متأخرة عن نفس الفعل فتقول في الماضي (سنجر كَلَدْتُمْ) [7]
 و (سنجر لِرْ كَلَدْتُمْ) وفي الحال (سنجر كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وفي المستقبل
 (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (سنجر كَلَدْتُمْ) هذا في الغائب واما في الخطاب فتقول في الماضي
 للواحد (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وفي الحال (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) و
 (كَلَدْتُمْ) وفي المستقبل (كَلَدْتُمْ) وبالتركانية (كَلَدْتُمْ) [8] واصله في انهم
 في الانبيات (كَلَدْتُمْ) وقبل الحاق (سِنْ) كان اصله عندهم (كَلَا) فلما الحقوا بالفعل (سِنْ)
 حذفوا الالف فلما نفوه ادخلوا الحرف بين آخر الفعل و [9] حرف الاستقبال الذي هو
 الالف وكانت الاصل [10] بدلاً عن الباء لأن اصله (كَلَدْتُمْ) فحذفت الكاف في لغة التركانية
 فابدل من الباء الفاء فحذفوها في الانبيات وردوا الالف الى اصلها من [11] الباء ليختلف حالة
 النفي وحالة الانبيات وحر كوها بالفتح لتوالي الحركات وتقول في الجمع (كَلَدْتُمْ) واما

[1] D كَلَدْتُمْ	[2] D كَلَدْتُمْ	[3] D كَلَدْتُمْ	[4] D كَلَدْتُمْ	[5] D كَلَدْتُمْ
[6] D فالتى	[7] D haşiyesinde	[8] D كَلَدْتُمْ	[9] D كَلَدْتُمْ	[10] D الف
[11] D Buradan	kadar V haşiyesinde كَلَدْتُمْ			

في المتكلم فتقول (كَلَدْتُمْ) [1] وفي الجمع (بِرْ كَلَدْتُمْ) و (بِرْ كَلَدْتُمْ) وفي الحال
 (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وفي المستقبل (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ)

القول في الاستفهام

الاستفهام اما ان يكون اداة حرفاً او اسماً ان كان حرفاً فاما ان يكون الاستفهام
 عن الجملة الفعلية او عن الجملة الاسمية ان كان عن الجملة الفعلية وهو المقصود في هذا الباب
 فاما ان يكون الفعل لغائب او مخاطب او متكلم ان كان لغائب تأخر الحرف عن الفعل مطلقاً
 سواء كان ماضياً او حالاً ام مستقبلاً وسواء كان الفعل مسنداً الى مفرد [2] ام جمع فتقول
 في معنى سنجر هل جاء (سنجر كَلَدْتُمْ) بضم الميم وبكسرهما والاصل الضم والكسر للاتباع
 و (سنجر لِرْ كَلَدْتُمْ) [3] وفي المستقبل نحو (كَلَدْتُمْ) و (سنجر لِرْ كَلَدْتُمْ) وان
 كان مخاطب قلت في الماضي (سِنْ كَلَدْتُمْ) بالنون الحيشومية ولا تغم في حرف الاستفهام
 وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وقلت في الحال (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وفي المستقبل
 (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وان كان لتكلم قلت في الماضي (كَلَدْتُمْ) بادغام ميم
 (كَلَدْتُمْ) في حرف الاستفهام وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) وفي الحال (كَلَدْتُمْ) وفي الجمع (كَلَدْتُمْ)
 وفي المستقبل (كَلَدْتُمْ) [4] وفي الجمع (كَلَدْتُمْ) [5] واذا استفهمت عن الفعل المنفي
 وكل من الامر والنفي والنهي والاستفهام اذا تعلق بالمفعول به فالاصل تقديم المفعول به في هذه
 اللغة ويجوز تأخيرها بخلاف اللغة العربية في الاستفهام فانه فيها لا يجوز تقديم المفعول به واما
 الامر والنهي فالاصل فيهما التأخير ويجوز التقديم [6] وان كان تعلق بالجملة الاسمية لحق
 الحرف آخرها فتقول في معنى آشمس طالعة (كَلَدْتُمْ) وان كانت الاداة اسماً فاما
 ان تعلق بالمفرد او بالجملة ان تعلق بالمفرد قلت في معنى ابن سنجر (قَدَادُزْ سنجر)
 وفي مقى القتال (بِحْتِنْ دُزْ سنجر) [7] وفي من سنجر (بِحْتِنْ دُزْ سنجر) وفي اى شئ هذا

[1] D كَلَدْتُمْ	[2] D كَلَدْتُمْ	[3] D كَلَدْتُمْ	[4] D yoktur	[5] D yoktur	[6] D yoktur
[7] D كَلَدْتُمْ	[7] D كَلَدْتُمْ فان كانت [4] D yoktur و (سنجر لِرْ كَلَدْتُمْ)				
[7] D كَلَدْتُمْ	[7] D كَلَدْتُمْ فان كانت [4] D yoktur و (سنجر لِرْ كَلَدْتُمْ)				

(ناذُرُ بُو) ويجوز تأخير اسم الاستفهام عن المفرد وإن تعلق بالجملة فإثما بالفعلية أو الاسمية ان تعلق بالفعلية قلت في معنى متى اكلت (تَجُنَّ يَدِينُ) وفي ابن اكلت (قيدا يَدِينُ) وفي ما اكلت (نَايِدُنُ) وفي من ضربت (كَيْفِي أُرْدُنُ) ويجب هنا تقديم اسم الاستفهام و(نا) اعم من (كَيْ) لان (نا) ينطلق على ما يعقل وعلى ما لا يعقل و(كَيْ) مختصة بمن يعقل وان تعلق بالاسمية قلت في معنى متى الشمس طالعة (تَجُنَّ كُنْدُ نَعْمِشِ دُرُ) وفي ابن الشمس طالعة (قيدا كُنْدُ نَعْمِشِ دُرُ) ولا يجي الجملة الاسمية بعد (نا) ولا بعد (كَيْ) ومن اساء الاستفهام (نجا) وهي سؤال عن عدد بمعنى كم في اللسان العربي فاذا اراد معنى كم ضربت قال (نجا أُرْدُنُ) ويجب تقديم (نجا) وكم مما ليك قال (فَلَّرَنُ [1] نَجَاذُنُ) ويجوز هنا (نَجَاذُرُ فَلَّرَنُ) [2] واذا آتيت بالتمييز وتطه فتقول في معنى كم رجلاً ضربت (نجا كَيْشُ أُرْدُنُ) وفي كم رجلاً ضربت (نجا كَيْشُرُ أُرْدُنُ) ويأتي تمييزها مفرداً وجمعاً وتكون (نجا) ايضاً خبرية قيد معنى الاستكثار وذلك لا يفهم الا بقرينة ومن كلامهم (سُلْطَانُ نَجَا سَنَسِكِي كَيْشُرُ كَا لَطُنُ بَرُ دِي) مرادفة السلطان كم مثلك اناساً الذهب ما اعطى (نجا) بمعنى كثير (سنسكي) مثلك (كشُر) [3] ناس و(كا) علامة المفعولية و(برمدى) معناه ما اعطاه صورته صورة النفي والمعنى معنى الاثبات والمعنى كثير مثلك السلطان اعطاه الذهب وفي معنى (نجا) الاستفهامية (تَجُ) يستفهم بها وحكمها حكم (نجا) الا انها يلزمها ذكر التمييز فتقول (قَجِ كَرُ أُرْدُنُ) اي كم مرة ضربت وذلك اذا استفهمت عن الافعال و(قَجِ فُلُنُ بَرُ) اي كم مملوكك موجود و(بَرُ) معناه موجود فاذا تقدم (قَجِ) الاسم آتيت بعد الاسم بلفظة (بَرُ) واذا اخرت ذلك قلت (فُلُنُ قَجِ طُرُ) ولا تأتي بلفظة (بَرُ) و(طُرُ) توكيد ومن اساء الاستفهام (تَجُكُ) [4] وهي سؤال عن كيفية بمعنى كيف فتقول كيف قت (تَجُكُ طُرُ دُنُ) وفي كيف سنجر (سنجر تَجُكُ طُرُ) ويجب تقديمها على الفعل لاعلى الاسم وفي كيف سنجر قائم (سنجر تَجُكُ طُرُ مِشِ دُرُ) وفي لغة التركان (تتا) بمعنى كيف وحكمها حكم (نجا) وتقول في معنى لم (تَلُكُ) وبالتركياني (نشا) وبمعنى لآتي شئ (نا أُجِنُ) و بمعنى تم (نادَنُ) تقول (تَلُكُ

[1] Buradan kadar نجاك [2] فُلَّرَنُ D [3] كَيْشُرُ D [4] فُلَّرَنُ D [1]

طُرُ دُنُ) و (نشا طُرُ دُنُ) و (نا أُجِنُ طُرُ دُنُ) و (يَدُنُ طُرُ دُنُ) وتقول في معنى سنجر ما احسنه رجلاً (نا كَرُ كَلُو كَيْشِي دُرُ) (نا) بمعنى ما واتي (كُرُ كَلُو) حسن (كَيْشِي) انسان و(دُرُ) توكيد وما اقبجه رجلاً (نا يَمِنُ أُرْدُرُ) وليس هذا مرادفاً لما ذكرناه بل يفيد من حيث المعنى وانما يرادف قول العرب اتي حسن زيد واتي قبيح عمرو لا يريدون الاستفهام حقيقة بل يخرجونه مخرج التعجب ونحو قولهم اي رجل زيد اي هو [1] عظيم و(سنجرنا أُرْدُرُ أُرْدُرُ) اي سنجر اتي طويل رجل واذا قلت اتي شئ كتابك تقول (نا نَسَا نَدُرُ يَتِنُ) (نا) اتي و(نسا) شئ و(نا) الثانية توكيد وكذلك (دُرُ) و(يَتِنُ) كتابك ويجوز تقديم (يَتِنُ) وكذلك (نا نَسَا نَدُرُ بُو) ويجوز تقديم (بو) بمعنى ذا

القول في النهي

حرفه م مفتوحة بحرف النفي لكن النهي انما متعلقه الفعل المستقبل بخلاف النفي فانه يدخل على الماضي والمستقبل والحال فاذا نهيت عن الفعل المسند الغائب قلت في معنى سنجر لا يجي (سنجر كلَمَسُنُ) وفي الجمع (سنجر لر كلَمَسُنُ لَرُ) او عن الفعل المسند مخاطب قات في معنى انت لا تجي (سَنُ كَلَمَا) وقال [بَيْشَلِكُ] ما معناه ويجوز لآرُوحُ (بَرُ ماما) لا تعد (أَلُطُرُ ماما) لا تتم (يَطُمَاما) ويشوبه شئ من الاحتقار بمعنى وبلك وفي الجمع (بِرُ كَلَمَتِي) ويجوز (بِرُ كَلَمَتِي بِرُ) او عن الفعل المسند لتكلم قلت في معنى لا يجي (كَلَمَكَلِمُ) وفي معنى لا يجي (كَلَمَكَلِمُ)

القول في النايب عن الفاعل

اما كيفية بناء الفعل للمفعول فانك تزيد لاجله لآما سا كنة او نونا سا كنة على ما نفضله فتقول الفعل اما ان يكون احادياً او ثنائياً او غير ذلك ان كان احادياً او ثنائياً متحرك ثانياه او سا كنة لآما او (لا) التي للعمل كان المزيد نونا سا كنة فتقول في (يَدِي) بمعنى اكل اذا بنيت للمفعول (يُنْدِي) اي اَكَلُ (يُدِي) بمعنى غَسَلُ (يُنْدِي) وفي (يَدِي) بمعنى كَسَرُ (سِنْدِي) اي كَسَرُ وفي (سِنْدِي) بمعنى جَرَبُ (صِنْدِي) اي جَرَبُ وفي (دُنْدِي)

[1] Buradan sonuna kadar D bahsina almıştır

بمعنى فرس (دُشْتَدِي) اى نُرُشَ وَفِي (دَبَلْدِي) (دَبَلْدِي) اى قُتِلَ وَفِي بُوَكْل (يُنْزُ) وَيَسَل (يُنْزُ) وَيَكْسِر (سِيْنُ) وَيَجْرِب (سِيْنُ) [1] وَيَقْتَل (دَبَلْدِي) وَلِيُوَكْل (يُنْزُ) وَيَسَل (يُنْزُ) وَيَكْسِر (سِيْنُ) وَيَجْرِب (سِيْنُ) وَفِي (أَلْدِي) بِمَعْنَى اخذ (أَلْدِي) اى اخذ وَفِي (صَلْدِي) بِمَعْنَى ارسل (صَلْدِي) اى ارسل وان كان ثانياً ساكن الثاني وليس بلام او غير ذلك كان المزيد لأملاً ساكنة فتقول في (أُرْدِي) بِمَعْنَى ضَرَبَ اِذَا بَنِيَتْ لِلْمَفْعُولِ (أُرْدِي) اى ضَرَبَ وَيُضْرَبُ (أُرْلُ) وَيَلْضَرِبُ (أُرْلُنْ) وَيَسْبُضِرِبُ (أُرْلُنْ) وَزِيَادَةُ اللّامِ وَالتَّوْنِ مَطْرُودَةٌ فِيمَا ذَكَرْنَا سِوَاهُ ذَلِكَ فِي الْمَاضِي وَالْمَضَارِعِ وَالْأَمْرِ وَاذَا لَمْ يَذْكَرِ الْفَاعِلُ قَامَ مَقَامَهُ أَحَدُ خَمْسَةِ أَشْيَاءٍ الْمَفْعُولُ بِهِ فَتَقُولُ فِي أَكْلِ الطَّلَامِ (أَتْنُ يَنْدِي) وَ(بَنْدِي أَتْنُ) وَالْمَصْدَرُ فَتَقُولُ فِي ضَرْبِ الضَّرْبِ (أُرْمَقُ أُرْدِي) وَظَرْفُ الزَّمَانِ (بُوَكْنُ أُرْدِي) وَظَرْفُ الْمَكَانِ (أُرْدِنُ دَا أُرْدِي) اى خَلَقَكَ ضَرَبَ وَ(أَلْبِنْدَا أُرْدِي) اى قَتَامَكَ ضَرَبَ وَالْجَارُ وَالْمَجْرُورُ فَتَقُولُ فِي اخذٍ مِنْ سِنْجَرِ (سِنْجَرِ دَنْ أَلْدِي) وَاذَا كَانَ لِلْفِعْلِ مَفْعُولَانِ فَإِنْ كَانَ الْفِعْلُ تَمَّ مَفْعُولُهُ الْأَوَّلُ غَيْرَ الثَّانِي قَلْتِ فِي مَعْنَى اعطى سِنْجَرِ دَرَهْمًا (بِرْدِي سِنْجَرًا بَرَجًا [3]) فَتَمَدَّى لِلْوَلِ بِحَرْفِ الْإِضَافَةِ الَّذِي هُوَ (نَا) وَيَسَلُطُ الْفِعْلُ عَلَى الْمَفْعُولِ الثَّانِي وَكَيْفَمَا قَدِّمْتَهُ فِيهِ أَوَّخَّرْتِ جَازٍ وَلَمْ يَسْمَعْ بِنَاءِ (صَفْدِي) وَابْنَاءِ (بَلْدِي) لِمَا لَمْ يَسْمَعْ فَاعِلُهُ

القول في مقتضيات الفعل من الفضلات

وذلك المصدر وظرف الزمان وظرف المكان والحال والمفعول به والمفعول والمفعول معه والمستثنى فاما التمييز فسبباً يحكمه بعد ذكر المستثنى

القول في المصدر

تقول في معنى اكلت اكلًا (بِيَشْ يَشْمُ) يقدمون المصدر على الفعل ويقولون (أُرْشُ أُرْدَمُ) (أُرْمَقُ أُرْدَمُ) (طُرْمَشُ طُرْدَمُ) وَ(طُرْمَقُ) وَالشَّيْنُ تَعْلَى مَعْنَى الْمُبَالَغَةِ فِي

أَلْدِي D [4] بِرَاجًا D [3] V هاشييسinde [2] D yoktur [1]

المصدر وتقدم ذلك في التصريف والمصدر على قسمين مهم وقد مثل ومختصّ انا بالصفة تقول في معنى ضربت ضرباً شديداً (قَطِي أُرْمَقُ أُرْدَمُ) واما بالاضافة تقول في معنى ضربت ضرب سنجر (أُرْدَمُ سِنْجَرِ أُرْمَقُ) ويجوز (أُرْمَقُ) وهذا التووين اللاحق هنا بعد كسرة الاضافة اصله (أُرْشِي) ف(نِي) علامة التصب والكسرة للاضافة اضمر الفية ثم حذفت الياء [1] وابقيت التون ساكنة ويجوز التلق بالاصل فتقول (أُرْشِي) [2]

القول في ظرف الزمان

ظرف الزمان قسمان مهم ومختصّ فالهم مثل (كُنْدُزُ) اى نهاراً وَ(تُتْلَا) اى ليلاً وَ(طُنْدَا) وَ(طُنْدَا) اى صباحاً وَ(بَجَا) اى مساءً وَ(مُتْشَلِقُ) اى ضحىً وَ(كِنْدِي) اى عصرًا وَ(دُشْتَا) اى ظهراً وَ(بَلْتَرَكَا) (أُتْلَا) اى ظهراً وَالمختصّ ما اضيف [3] اليه من هذه الظروف واما وصف والفعل يتسأط على هذه الظروف سواء كان متعدياً ام لازماً فتقول في اللازم (تُتْلَا طُرْدَمُ) وتقول في المتعدى (تُتْلَا أُرْدَمُ سِنْجَرِي) وَيجوز تقديم الفعل على الظرف وتأخيره وسواء كان الفعل متصرفاً نحو ما مثلنا ام غير متصرف فتقول (بُوَكْنُ سِنْجَرِ طُرْمَشُ دُكُلُ) [4] وَ(سِنْجَرِ طُرْمَشُ دُكُلُ) [5] بُوَكْنُ

القول في ظرف المكان

منه (أَشْتِنْدَا) [6] اى فوق وَ(أَلْبِنْدَا) اى تحت وَ(أُنْدَا) اى يميناً وَ(صُنْدَا) اى شمالاً وَ(أَلْبِنْدَا) [7] اى اماماً وَ(أُرْدِنْدَا) اى خلفاً وَ(قَوَشْنْدَا) اى تلقاك وَ(يَنْتِنْدَا) اى حذاءك ومن هذه الظروف ما لا يستعمل الا مضافة ولذلك مثل بهذا مع التون المشعرة بالاضافة للمخاطب فاما (أَشْتِنْدَا) [8] فاصلها (أَشْتِنْدَا) [9] لان التون الاولى اصل في الكلمة والتون الثانية تون المخاطب المضاف اليه الظرف ويجوز

دُكُلُ D [5] دُكُلُ D [4] yoktur D [3] أُرْشِي D [2] التون D [1]

أَشْتِنْدَا D [9] أَسْتِنْدَا D [8] أَلْبِنْدَا D [7] أَسْتِنْدَا D [6]

ان تحذف احدى التونين تخفيفاً والظاهر ان المحذوف اما هي الاولى التي هي من نفس الكلمة لان الثانية امتلعتى وبين ان الاولى هي المحذوفة قطاً (أُسْتَمْدَا) بآبَاتِ النون [1] قال مولف هذا النون الاولى لان الميم للمتكلم ولم يقولوا قَطَّ (أُسْتَمْدَا) بآبَاتِ النون [1] قال مولف هذا الكتاب بمذوقه بآبَاتِ النون افادنيه [المولى تاج الدين] وظرف المكان لا يستعمل الا بالحرف المرادف لى مادام ظرفاً ويجوز دخول حرف الجر غير (دا) عليها فيخرج عن الظرفية فتقول (أَزْدُونَ دَنْ يَمِي) اى ادرك من خلفك وقد تكون ايضا (أُنَيْكُ) [2] بمعنى قبل و(وَصْنَيْكُ) [3] بمعنى بعد فلا يلتزم فيهما الاضافة لانهما خرجا من ظرف المكان الى ظرف الزمان فتقول (طُرْدُمُ أَنْدَا) بمعنى قمت قبل و(بُرُنْ) ايضا بمعنى قبل وتقول (صُرَا طُرْدُمُ) بالراء ويجوز (صُنْدَا) بالذال بمعنى قمت بعداً والراء واللام في مثل (تُنْثَلَا) و(طُنْثَلَا) وفي مثل (صُنْرَا) يعطيان معنى الدال التي هي بمعنى في في اللسان العربي واما اذا اردت الاضافة في مثل قولك جيت بعدك فتقول (كَلِيدُمُ [4] سُنْدَنُ صُنْرَا) معناه جيت منك في بَعْدِ وفي مثل جيت قبلك (كَلِيدُمُ [5] سُنْدَنُ بُرُنْ) و(كَلِيدُمُ [6] سُنْدَنُ الْكِرْوُ) و(كَلِيدُمُ [7] سُنْدَنُ أُيْدِنْ) و(الْكُ [8] معناه اول والراء المضمومة في (الْكِرْوُ) في معنى (دا) الذي هو مرادف لى وهذه الظروف يتعلق بها الفعل اللازم والمتعدى والمتصرف والجامد كحال ظرف الزمان فتقول (أَزْدُونَ دَا سِنَجِرَ طُرْمِشْ [9] دَكُلْ) و(سِنَجِرَ طُرْمِشْ دَكُلْ أَزْدُونَ دَا) وظروف المكان لا تكون الا مختصة بالاضافة وهذه النون التي سبق ذكرها في هذا الظرف ان كانت خيشومية فهي للحطاب وان كانت خالصة فهي للاضافة ولا يجمع بينهما فلا يقال (أَزْدُونَ دَا) وتكون احدهما خيشومية والاخرى خالصة فالنون الخالصة تشعر بالاضافة للغائب والخيشومية للمخاطب واذا اضفت الى المتكلم آيت بضمير المتكلم المفرد او الجمع كساير الاضافات الى ذلك فتقول (أَزْدَمِدَا) بمعنى خلفى و(أردمزدا) خلفاً و(أَزْدِيدَا) خلفه ويصاح للمخاطب والغائب وبينه الضمير السابق فتقول في الحطاب (سِنِنْ أَزْدِيدَا) و(لغية) (أَيْنْ أَزْدِيدَا) (أَلْمَرِينْ أَزْدِيدَا) اى خلفهم

صُنْكُ D [3] اُنْكُ D [2] Buradan kadar D almamıştır [1]
الْكُ D [8] كَلِيدُمُ D [7] كَلِيدُمُ D [6] كَلِيدُمُ D [5] كَلِيدُمُ D [4]
طُرْمِشْ D (٤) [9]

القول في الحال

علامتها واو او الف تزد اخيراً فتقول (يُورِي كَلُو) [1] اى امش جائياً و(يُورِي صُرَا) اى سراً واذا اردت بناء الحال من فعل نظرت الى فعل الامر فان كان آخره ساكناً فاما ان يكون المضارع منه مفتوحاً ما قبل حرف المضارعة نحو (كَلَزْ) فتقول (كَلَا كَلْدِي) اى جاء ضاحكاً فتلحق الالف او مضموماً نحو (كَلَزْ) فتقول (كَلُو) بمعنى جائياً فتلحق الواو وان كان متحركاً باى حركة كانت الحفته ياء مضمومة وواواً بعدها فتقول (يُيُو) اى غاسلاً و(يُيُو) اى آكلاً و(أَغْلِيُو) اى باكياً و(يُرِيُو) اى ماشياً ويجوز لحاق [2] الباء الساكنة في الجميع قياساً مطرداً وينضم ما قبلها ان كان ماقبله مضموماً فتقول (صُرْبْ) وينكسر ان كان مفتوحاً او مكسوراً فتقول (كَلْبْ) و(كِرْبْ) او ساكناً غير الالف لابقى على سكونه فتقول (يِكِرْبْ) اى غضبان وما آخره (لا) المشعرة للعمل قلبت الفه ياء وضمت فتقول (سُرْلَيْبْ) اى متكلماً و(أَغْلَيْبْ) اى باكياً ويجوز حذف الالف فتقول (سُرْلَيْبْ) وقد تلحق الباء نون ساكنة فتفتح الباء فتقول (كَلْبَيْنْ) و(صُرْبَيْنْ) و(كِرْبَيْنْ) وتفيد هذه النون معنى المبالغة في الحال وكأنت كبرت الحال ويجوز ان توكد الحال باعادة لفظها فتقول (كَلُو كَلُو) والحال لا يجوز جمعها بل تبقى مفردة دائماً سواء كان ذوا الحال مفرداً ام منى ام مجموعاً فلا يجوز (كَلُرْلُو) ولا (صُرَالْنْ) ولا (كَلْبْلْنْ) ومن شرط الحال الاشتقاق والانتقال الا فيما كان لا يمتنع كونه فتقول في معنى جاء سنجر اسمر (سِنَجِرَ كَلْدِي بُغْدَيْ أَنْهْ بُلْبَيْنْ) (بُغْدَيْ) فتح (أَنْ) لون (لُو) بمعنى ذو (بُلْبَيْنْ) سايراً وفي معنى جاء سنجر طويلاً (سِنَجِرَ كَلْدِي أُرْنْ بُلْبَيْنْ) وفي جاء ضاحكاً (كَلْدِي كَلَا) و(كَلْبَيْنْ) [3] و(كَلْبْ) وباكياً (أَغْلِيُو) (أَغْلِيْبَيْنْ) (أَغْلِيْبْ) وفي معنى هذا سنجر قايم (بو سنجر طُرْمِشْ) او (طُرْبْ) او (طُرُو) ويجوز (طُرْمِشْ) على طريق الخبر لا الحال وفي معنى ضرب سنجر في الدار على ان يكون في الدار حالاً (سِنَجِرَ أُرْلْدِي أُوْدَا) واما لك (أَلْنِيدَا) وفي معنى جاء سنجر والشمس طالعة (سِنَجِرَ كَلْدِي كُنْدُ نَعْمِشْ يَدِي)

كَلْبَيْنْ D [3] الحاق D dogrusu [2] (قَابَتْ كَلُو) اى ارجع جائياً D [1]

اي كانت الشمس طالعة وفي معنى جاء سنجر ووجهه حجر (سنجر كَلَدِي بُرِي قَوْلُ بُلَيْنِ)
 ويجوز (بُرِي قَوْلِ) وورابه الحمال ويجوز (قِرْزَمِيشُ يَزُولُ) اي ذووجه حجر وانما جئت
 باراء وان كان الاصل اللام لامك قول (قِرْزِل) وقول اذا اشتقت منه (قِرْزَدِي) فتبدل
 اللام واء وكذلك (صَرَعَرْدِي) اذا اصفر و (اَعْرَدِي) اذا ابيض يقبلون القاف غيناً
 و (قِرْزَدِي) اذا اسود و (كَرْدِي) اذا ازرق و (يَشْرَدِي) اذا اخضر و (بُرْدِي)
 اذا غبر واذا كانت الجملة الاسمية منفية نحو جاء سنجر وما الشمس طالعة قلت (كُنْدُ نَحْمَشُ
 يَدِي) و (كُنْدُ نَحْمَذُ يَدِي) و (بُرِي قِرْزَمِيشُ يَدِي) [1] و (قِرْزَمَذُ يَدِي) [2] وفي
 معنى جاء سنجر يضحك (سنجر كَلَدِي كَلَرُ) وفي معنى جاء سنجر يضحك ابوه (اَطْطِي
 كَلَرُ) جاء سنجر وقد ضحك (سنجر كَلَدِي كَلَدِي) وقد بكا [3] (اَغْلَدِي) وقد بكا
 ابوه (اَطْطِي اَغْلَدِي) وما يضحك (كَلَمَسَن) وما ضحك (كَلَمَدِي) وفي نقي (سنجر
 كَلَدِي كَلَا) (سنجر كَلَدِي كَلَمِدِن) او (كَلَمِين) معناه سنجر جاء غير ضاحك وفي نقي
 (اَطْطِي مِينْدُمُ [4] اَيْرَلَبُ) (اَيْرَلَدِن) او (اَيْرَلَمِين) وبالياء في (مِين) لغة الفججاق واذا
 تعلق الحال بالمفعول قلت في معنى آكلًا خبزًا (اَتْمَكُ يَبُو) راكبا فرسًا (اَطْ يَبُو)
 ويجوز (سِين) و (بِنَب) و (يِبَب) و (يِبِين) كلُّ جازٍ ويجوز تقديم الحال وهو الافصح
 على الفعل وحده وعلى الفعل والاسم معاً سواء كانت الحال جملة ام مفرداً ام ظرفاً ام
 مجروراً ام منفيًا ام مثبتا وتقع الحال من النكرة والمعرفة فن المعرفة كما مثلنا ومن النكرة تقول
 في مثل جاء رجل ضاحكاً (اَزْ كَلَدِي كَلَا) ويجوز (كَلَبِن) و (كَلَبُ) على ماسر واذا كان
 ذو الحال موصولاً لم يتقدم الحال عليه فتقول في معنى جاء الضارب ضاحكاً (اَزْغَنُ كَلَدِي كَلَا)
 ويجوز (كَلَا كَلَدِي اَزْغَنُ) ولا يجوز (كَلَا اَزْغَنُ كَلَدِي) ويجوز (كَلَدِي كَلَا اَزْغَنُ)
 واذا كان الموصول (اَلْ كَمُ) قلت في معنى جاء الذي ضرب ضاحكاً (اَلْ كَمُ اَزْدِي كَلَا كَلَدِي)
 ويجوز (كَلَدِي كَلَا) ويجوز (كَلَدِي كَلَا اَلْ كَمُ اَزْدِي) و (كَلَا كَلَدِي كَمُ اَزْدِي)
 ولا يجوز الفصل بين الموصول وصلته لابل الحال ولا بالفعل وفي معنى جاء الذي في البيت ضاحكاً
 (اَوْدَكِي [5] كَلَا كَلَدِي) و (كَلَدِي كَلَا اَوْدَكِي) و (كَلَا كَلَدِي اَوْدَكِي)

[1] D yoktur [2] D yoktur [3] D بكي [4] D مِينْدُمُ [5] D اَوْدَكِي

القول في المفعول به

المفعول به اما ان يكون ظاهراً او مضمراً فان كان ظاهراً فتقول في مثل اكلت السمك
 (بِالْقِي يَدْمُ) [1] فد (ني) علامة للنصب [2] هذا في المفعول به الصريح وانما فيما يتعدى
 في لسان العرب الى اثنين فانه انما تعدى في هذا اللسان الى احدهما بي (ني) وللآخر بي (نا)
 و (كا) فتقول في معنى اعطيت سنجر ثوباً (سنجر غَا طُنِي بَرْدُمُ [3]) فتلحق في الاول
 الذي هو مفعول اول في اللسان العربي (غَا) وفي الثاني الذي هو ثان في اللسان العربي (ني)
 على الاصل ولا يجوز العكس وتقول في حبيت سنجر خارجاً (سنجر ني حَقْمِيشُ صَفْنَدُمُ)
 فتدخل (ني) على المفعول الاول وتمهل الثاني فلا تدخل عليه (ني) ولا (غَا) وتدخل (كا)
 عوضاً عن (غَا) وذلك اذا تقدم حرف ترفيق مثاله (يَبِيكَا طُنِي بَرْدُمُ [4]) واذا كان
 في العربية بما يتعدى بالي منطوقاً بها او محذوفة على التوسع اتوا في ذلك بي (غَا) او بي (كا) على
 ماسر من التفعيض والترقيق مثاله (سنجر ني كَرْدُمُ) اي رأيت سنجر و (سَنَجِرَا بَقَطُمُ [5])
 اي نظرت الى سنجر و (يَبِيكَا بَرْدُمُ) اي ذهبت الى الامير ويجوز تأخير المفعول في هذا
 كله وان كان الافصح والاكثر تقديمه وان كان مضمراً فتقول في مثل ضربني (اَزْدُ
 مَنِي) اصله (اَزْدُ مَنِي) [6] فحذفت النون الاولى لاجتماع التلين وانما قلنا ان الاولى
 محذوفة لان الثاني جئ بها للمعنى مع الياء وهو المفعولية وفي سَرَبِنَا (اَزْدِي رَنِي)
 وضربك (اَزْدِي سَنِي) اصله (سَنِي) بالتشديد والقول في (سَنِي) [7] كالقول في (مَنِي) [8]
 وضربكم (اَزْدِي سِرَنِي) وضربه (اَزْدُ اَنِي) وضربهم (اَزْدُ اَنَلَرَنِي) ويجوز تقديم المفعول
 في هذا كله لانه ضمير منفصل في استعمال لفهم وانما اذا كان الفاعل مضمراً والمفعول كذلك
 فتقول في مثل اكلته (يَدْمُ اَنِي) وفي اعطيته (بَرْدُمُ اَنِي) وفي سنجر اعطيته الثوب (سنجر
 بَرْدُمُ طُنِي اَنَغَا) [9] فان كان المفعول اسم استفهام قلت في من ضربت (كِنِي اَزْدُنُ)
 والتقديم هو المسموع وان كان اسم شرط قلت في من نضربه اضربه (كِنِي اَزْسَنُ اَزْمَرَنُ)

[1] D يَدْمُ [2] D النصب [3] D بَرْدُمُ [4] D يَبِيكَا [5] D بَقَطُمُ
 [6] D مَنِي [7] D سَنِي [8] D مَنِي [9] D اَنَغَا

ووجب تقديم المفعول لانه اسم شرط وان كان موصولاً نحو رايت الذي ضربت عندك قلت (أَلَيْكُمُ أَرَدْتُمْ سَيْنَ قَطِنْدَا كُرْدْتُمْ) (أَلَنْ) معناه هو و (كَيْ) من وبالتركيب يعطى معنى الذى و (أَرَدْتُمْ) وضربت و (سَيْنَ قَطِنْدَا) عندك والمفعول به انما يتسلط عليه الفعل ويتعلق به كما مثلنا واسم الفاعل واسم المفعول والمصدر

القول فى تعلق اسم الفاعل

بالمفعول به او بالفاعل الظاهر بقول فى معنى سنجر ضارب سنقر غداً (سَنَجْرٌ أَرْدَجِدُرٌ [1] سَنَقْرُنِي) ويجوز (سنجر سنقرني أَرْدَجِدُرٌ) [1] ويجوز (أَرْدَجِدُرٌ [1] سَنَجْرٌ سَنَقْرُنِي) ويجوز (أَرْدَجِدُرٌ [1] سنقرني سنجر) ويجوز أيضاً فى الماضى وهوان يانحقه (مِشٌّ) ويتعلق بالمفعول به تعلق المستقبل ويجوز فيه هذه التركيبات جميعها وتلحق (مِشٌّ) أيضاً فى ساير التركيبات وقول فيما يتعدى الى اثنين فى مثل سنجر معط سنقر ثوبا (سَنَجْرٌ بَرْدَجِدُرٌ سَنَقْرُنَا طُنِي) [2] ويجوز التقديم والتأخير على التركيبات التى تقدمت وقول فى معنى سنجر طائراً سنقر قايما (سنجر صَنْدَجِدُرٌ [3] سنقرني أَرُوْطُرْمِشٌّ) او (طُرْمِشٌّ) وحده بنبر (أَرُو) وقول فى المبسطة فى معنى سنجر ضروب سنقر (سنجر أَرَعْنَدُرٌ سنقرني) ويجوز التركيبات التى سبقت فى اسم الفاعل واذا تعلق اسم الفاعل بالفاعل الظاهر قلت فى معنى سنجر قايماً ابوه (سنجر أَطْسِي طُرْمِشٌّ) [4] وقول فى معنى هذا حسن وجهك [5] (بُورِي كُرْمَلُوْدُرٌ) وفى سنجر كحيل عينه (كُرْمِي سُرْمَلُوْدُرٌ) وفى طويل انفه (بُرْمِي أَرْدُدُرٌ) والفرق بين (أَرْدُدُرٌ) و (سُرْمَلُو) ان (أَرْدُدُرٌ) وضع للوصف و (سُرْمَلُو) معناه الائم [6] وهوليس بوصف فى الوضع وانما اتصل به (لُو) بمعنى ذو ووصفه وكذلك (كُرْمَلُو) معناه الحسن فليس بصفة فى الاصل فلما اوصلوا به (لُو) بمعنى ذو ووصفه وصارت (لُو) وصلة للوصف باسماء الاجناس كما جرى فى لسان العرب ذوماء وذوذهب وغير ذلك

وجهه D [5] طُرْمِشٌّ در D [4] صَنْدَجِدُرٌ D [3] طُنِي D [2] أَرْدَجِدُرٌ D [1]

الكلمة D [6]

ولا يقال (أَرْدُدُرٌ) كما يقولوا فى اللسان العربى ذو طويل والمرادف لحسن مما هو صفة حقيقة قولهم (كُكَّجَكْتُ دُرٌ) الا انه يراى معنى التحن والحسن فى حق الصغار

القول فى تعلق اسم المفعول بالمفعول به

قوله فى مرادف رايت رجلاً مضرورياً مملوكه (بَرِّ أَرْدُنِي كُرْدْتُمْ أَرْلِشُّ قَلِي) ويجوز (كُرْدْتُمْ بَرِّ أَرْدُنِي أَرْلِشُّ قَلِي) ولا يجوز ان تقدم الصفة هنا على الموصوف فلا يقال (أَرْلِشُّ قَلِي بَرِّ أَرْدُنِي كُرْدْتُمْ) ولا (بَرِّ أَرْدُنِي أَرْلِشُّ قَلِي كُرْدْتُمْ) بل بتوسط الفعل او يتقدم على المفعول به فقط ويأتى بمرادف الموصوف تليه الصفة وقول فى معنى رايت رجلاً معطياً ابوه درهماً (بَرِّ أَرْدُنِي كُرْدْتُمْ بَرْلِشُّ أَطْسِنَا بَرَّأَجْنَا) على تلك التركيبات

القول فى تعلق المصدر

بالمفعول به قول فى معنى ضرب سنجر سنقر شديد (سنجر أَرْمَقِي أَرْمَقِي) او (أَرْمَقِي سنقرني قاطي دُرٌ) ويجوز ان تقول (سنقرني سنجر أَرْمَقِي قاطي دُرٌ) ويجوز (سنجر أَرْمَقِي سنقرني قاطي دُرٌ) كل ذلك جائز فتقدم المفعول على المصدر مع فاعله ودونه بخلاف ما فى اللسان العربى وانما ذلك لظهور علامة المفعولية فى المفعول وقول فى معنى احببت ضرب سنجر سنقر (سَوْدِمُ سنجر أَرْمَقِي سنقرني) ويجوز (سنجر أَرْمَقِي سنقرني سَوْدِمُ) ويجوز (سنجر ارمقى سودم سنقرني) ولا يجوز (سنجر سَوْدِمُ ارمقى سنقرني) ولا (سنقرني سَوْدِمُ سنجر ارمقى)

القول فى المفعول له

قوله فى معنى جيتك محبةً (سَيْنَ سَوْمِكِمُ دُرُّ كَلْدِمِ) (كَلْدِمِ) معناه جيت و (سَوْمِكِمُ دُرُّ) معناه من محبتي و (سَيْنَ) معناه لك ويجوز ان تقدم الفعل وتؤخره وسواء فى ذلك ان كان [1]

كانت D [1]

العمة والمفعول من فاعل واحد كما مثلنا من فاعلين فتقول في معنى جيتك خوف سنجر
النثر (كَلِدِم [1] صَفَا سَنَجْر يَمْدَن قَرْقِ مَقِر دَن) تفكيك ذلك (كَلِدِم) جيت (صَفَا)
لك و (يَمْدَن) من شترو (قَرْقِ مَقِر [2] دَن) من خوفه فان لم يكن مقارناً للعمة نحو آمنت لدخول
الجنة قلت (كِرْتِنْدُم كِرْمَكُم أَجْن أَجْمَقَا) (كِرْتِنْدُم) معناه آمنت و (كِرْمَكُم) دخولي
و (أَجْن) لام العلة و (أَجْمَقَا) الجنة (أَجْمَقِ) هي الجنة والقاف المفتوحة المدغم فيها قاف
(أَجْمَقِ) تدل على المفعول و (قَا) او (غَا) انما تكون فيما يشعر بمعنى الى التي معناها الغاية
و (نِي) نشعر بالمفعول به الصريح ولهذا يقال (أَجْمَقِي بِرْدُم سَنَجْرَا) معناه اعطيت الدرهم
سنجرأ اي لسنجر فان العطا انما وقع حقيقة بالدرهم وسنجر هو المدفوع اليه الدرهم ونظيره
في اللسان العربي دفعت الدرهم الى زيد ولا يجوز دفعت الدرهم زيدا وهاى ايضا (كِرْمِ)
للتعليل بمعنى كى قول (أَنْدَدِم سَنِي كِمِ أَشْ يَكَا سَن) اي دعوتك كى تاكل الطعام هذا هو
الافصح وهوان يلى حرف التعليل الاسم ويجوز ان يلى الفعل فيقال (كِرْمِ يَكَا سَنِ أَشْ)
ويجوز (سَنِي أَنْدَدِم)

القول في المفعول معه

تقول في معنى جلست والسارية (أَطْرَدُم دِرْكَ يَلَا) (دِرْكَ) هي السارية وهو
العمود و (يَلَا) معناه مع ولا يستعمل المفعول معه الا مصححاً بالكلمة المرادفة لمع وهي
(يَلَا) كما انه لم يستعمل المفعول له الا بالحرف المرادف لمن السببية كما تقدم في الباب قبله
ويجوز هنا تقديم الفعل وتأخير.

القول في المستثنى

تقول في معنى قام الناس الاسنجر (كِشَلِرْ طُرْدِلِرْ مَقَر سَنَجْر) ولا يجوز تقديم (مَقَر
سَنَجْر) على (طُرْدِلِرْ) ولا على (كِشَلِرْ) وفي الاستثناء المفرغ تقول في معنى ما قام الاسنجر
(طُرْمَدِي مَقَر سَنَجْر) وفي ما يقوم الاسنجر (طُرْمَقِي مَقَر سَنَجْر) وفي ما اكلت الا الحبز
(يَمْدُم مَقَر أَتْمَك) ويجوز (أَشْمَكِي) ويكون الاستثناء متصلاً ومفترغاً كما مثلنا ومنقطعاً

[1] D كَلِدِم [2] Dogrusu فرق مَقِر

فتقول في معنى ابصرت الناس الافرساً (كِشَلِرْ كِرْدُم مَقَر أَط) ولا يجوز توسيط المستثنى
بين الفعل والمستثنى منه فلا يجوز (كِشَلِرْ مَقَر سَنَجْر طُرْدِلِرْ) ويستثنى بما رادف غيراً وهو
(أَزْكَا) و (أَيْرُقِي) فتقول (كِشَلِرْ طُرْدِلِرْ سَنَجْر دَن أَزْكَا) و (سَنَجْر دَن أَيْرُقِي)
و (دَن) بمعنى من وكأنه قل غير من سنجر ويجوز تقديم (سَنَجْر دَن أَزْكَا) و (سَنَجْر دَن
أَيْرُقِي) على الفعل وحده وعلى المستثنى منه وعلى الفعل المفرغ ويقع في المنقطع فتقول (كِشَلِرْ
كِرْدُم أَطُرْ أَزْكَا) او (أَطُنْ أَيْرُقِي) اصله (أَطَدُنْ) ابدلت الدال طاء واذغمت في الطاء
ويجوز أيضاً تقديم المستثنى في المنقطع كحالته في المتصل واذا كان الاستثناء من الجملة الاسمية
نحو الناس اخوتك الاسنجر قلت (كِشَلِرْ قَرْدَشَلِرْ نَدُرْ مَقَر سَنَجْر) ولا يجوز تقديم (مقر
سنجر) كما تقدم واذا استثنيت بالاسم قلت (سَنَجْر دَن أَزْكَا) و (سَنَجْر دَن أَيْرُقِي) ويجوز
التقديم والتأخير كما ذكرنا في الجملة الفعلية

القول في التمييز

لا يوجد في لسان الترك التمييز المنقول بل يأتون به على الاصل فيقولون في معنى طابت نفس
سنجر (كُنْئِي يَقْشِي بُلْدِي) (كُنْئِي) اي قلبه (يَقْشِي) طيباً (بُلْدِي) صار وكذلك
لا يوجد منقولاً من المفعول فيقولون في معنى غرست الارض شجرأ (دِكْتِمِ أَغْجِ بَرْدَا)
على الاصل واما التمييز غير المنقول فهو اقدارات وذلك عدد ومكيل وهو وزن ومسوح العدد
تقول في معنى جاء ثلاثة رجال (أُجِرْ [1] كَلْدِي) اصله (أُجِ أَزْ) (أُجِ) ثلاثة و (أَزْ) رجل
ولا ينطق به الا مفرداً وتقول (بِرْزِ [2]) اي رجل واحد و (إِكِي أَزْ) رجلان الى العشرة
واذا قلت جاء احد عشر (أُنْ بِرْزِ [2] كَلْدِي) (أُنْ يَكِي أَزْ كَلْدِي) اصله (أُنْ يَكِي) و (أُنْ)
أُجِ الى تسعة عشر وعشرون رجلاً (يَكِرْ مِيرْ) واحد وعشرون (إِكِرْ مِيرْ) اثنان وعشرون
(إِكِرْ مِيرْ أَزْ) ثلاثون رجلاً (أَطُرْ أَزْ) اصله (أَطُرْ أَزْ) الى المايه فتقول (بِرْزِ [3] كَلْدِي)
اي مايه رجل جاء ومايتا رجل (إِكِرْزِ) ثلثا مايه رجل (أَبِرْزِ) اربع مايه (ذَرْتِ بَرْزِ)
الى الف فتقول (مِنْ أَزْ) الفان (إِكِي مِّنْ أَزْ) عشرة آلاف رجل (أُنْ مِّنْ أَزْ) ولا يقع

[1] D أُجِرْ [2] Buradan kadar V haşiyesinde [3] D yoktur

التمييز الا مفرداً في ساير انواع الممدود واذا بنيت اسم الفاعل من العدد المفرد قلت (إِكْنِيحِي) وهو الاول المرتب يعني انه يكون بـمـدـهـمـان (إِكْنِيحِي) الثاني (أَجْنِيحِي) الثالث (دَدْنِيحِي) (بَيْنِيحِي) (أَلْطِنِيحِي) (يَدْنِيحِي) (سَكْنِيحِي) (طُفْصِنِيحِي) (أَنْحِيحِي) وكذلك في العدد المركب في اللسان العربي تقول (أَنْ بَرْنِيحِي أَنْ إِكْنِيحِي) الى العشرين فتقول (يَكْرِيحِيحِي) كانه قال العاشرون وان لم ينطق به في العربية وكذلك الحكم في ساير القود بعدها الى المايه فتقول (بُرْنِيحِي) وما بعد المايه غير مسموع ولم يسمع ممدول في العدد بل اذا ارادوا معناه كزبريا اسم العدد بزيادة التون فتقول (بِرَنْ بَرَنْ) (إِكْن إِكْن) الى لـ (أَنْ) فتقول (أَيْنْ أَيْنْ) اى عشرة عشرة وقد تقدم في حروف الزيادة كيفية لحاق دليل الاجتماع في العدد فاغنى عن اعادته هنا المكيك تقول في معنى عندي اردب قح (بُرْإِذْبْ بُفْدَيْ بُرْ قَطْمُدا) والموزون تقول [1] في معنى عندي رطل زبنا (بُرْ بَطْمَنْ يَفْرْ قَطْمُدا) والمسوح تقول في معنى عندي ذراع نوبا (بُرْ قَرِي طُنْ بُرْ قَطْمُدا) وفي معنى عندي شبراضاً (بُرْ قَرِيشْ بُرْ [2] بُرْ [3] قَطْمُدا) ولا يتقدم التمييز في كل هذا على ميمزه ويجوز ان يتقدم مرادف التمييز وتاتي بعده بالتمييز ايضاً فتقول (أَزْأَجْرْ مَكْلَدِي) ومعناه من الرجال جاء ثلاثة رجال

القول في التنازع

قد يتعلق الفعلان فاكثر باسم واحد واكثر ويجوز ان يتقدم ذلك الاسم وان يتأخر فتقول في معنى ضربت وشتمت وطمنت سنجر (أَزْدَمْ سَكْدَمْ صَنْجِدَمْ سَنْجِرِي) ويجوز تقديم (سَنْجِرِي) على الافعال كلها وتوسيطه [4] بين كل واحد من الافعال

القول في الاضافة

الاضافة تكون بحروف وبغير حروف والاضافة (دَنْ) بمعنى من او (عَنْ) و (دا) بمعنى في و (دَقْن) بمعنى الى وحق و (بلا) بمعنى الباء وبمعنى مع وليس لكلاف

توسطه [1] D yoktur [2] D yoktur [3] D yoktur [4] D yoktur

القشيه حرف مرادف بل يأتون اما باسم نحو (كَبِي) و (دَكِي) او بفعل نحو (أَقْتَر) بمعنى يشبه وهى بالقاف وبعضهم ممن ليس بفسيح في هذا اللسان يبدلها خاء والماضي من (أَقْتَر) (أَقْتَدِي) بمعنى اشبه وحرف القسم (أَجَنْ) ويعبر بمرادف فوق عن على يقال في سنجر على الفرس (أَطْ أَسْتِنْدَاذُرْ سَنْجِر) و (بَرَنْ) بمعنى اللام تقول في معنى انت لمن (سَنْ كَنْتَنْ) [1] وفي هذا السنجر (بُوسَنْجِرِنْ دُزْ) وفي لفظة التركان (سَنْجِرِنْ دُزْ) بالكاف الحيشومية وحدها بحذف التون الاولى و (بُرُو) ايضاً تدخل على الزمان دخول منذ عليه في اللسان العربي تقول في ماريته منذامس (دُنا كُنْدَنْ بُرُو كُرْمَدَمْ) (دُنا) امس و (كُنْ) يوم (دَنْ بُرُو) [2] منذ (كُرْمَدَمْ) اى ما بصرت وتأتى ايضاً بمعنى منذ لفظة (عَلِي) [3] فتقول (مَنْ بَرَعَلِي) [4] اى منذ ذهبت و (طُرْعَلِي) منذ قدمت وفي جنت من اليت (أَوْدَنْ كَلْدَمْ) [5] كنت في اليت (أَوْدَا إِدَمْ) سرت الى اليت (أَوْكا [6] دَقِنْ يُرِيدَمْ) (أَوْ) هو اليت و (كا) مع الكلمة المرققة و (غا) مع المفخمة معنى كل منهما الى لكنها تستعمل مردفة بـ (دَقِنْ) سرت حتى مكة (مَكَّكا دَقِنْ يُرِيدَمْ) ويقال في معنى من هذا الطرف الى هذا الطرف الارض لك [7] (بُوأَجْدَنْ بُوأَجْفَا دَقِنْ جَا بَرَسَنْ دُزْ) ويقال (سَنْ دُزْ) [8] بحذف احدي التونين وقد يسقطون (جا) خرجت الى الصيد (أَوْغا حِثْمْ) و (غا) تكون بمعنى الى كما مثلنا وبمعنى لام العلة ففي قمت لسنجر (سنجر غَاظُرْدَمْ) او تقول (سنجر أَجْنْ طُرْدَمْ) اى لاجل سنجر و (دَقِنْ) مشتق من (دَكْدِي) اى بلغ ووصل كتبت بالقلم (قَلَمْ بِلَا يُرْدَمْ) او (بَسِيدَمْ) او (جَزْدَمْ) جيت مع سنجر (سنجر بلا كَلْدَمْ) وهذه حروف الاضافة تاتي آخرها كما مثلنا بخلاف حروف الاضافة في اللسان العربي فانها تدخل على الاسماء وقد تقدم تمثيل دخولها على الاسماء [9]. المظهرة [10] واما دخولها على المضمره فتقول في متى (مَنْ دَنْ) ومنا (بُرْدَنْ) و منك (سَنْدَنْ) [11] ومنكم (سِرْدَنْ)

بُرَعَلِي D [4] ل D [3] (دَنْ) من (بُرُو) منذ D [2] كَنْتَنْ D [1]
بَرَعَلِي D [5] كَلْدَمْ D [6] اوكا D [7] Bu iki kelime v satir arasındadır ;
D yoktur [8] D yoktur [9] D yoktur [10] D buradan
سَنْدَنْ D [11] yoktur فتقول

ومنه (أَنْزَنَ) ومنهم (أَنْزَدَنَ) [1] ومعنى (مَنْبِلًا) معناه (بِرْزِيلًا) معك (سَنْبِلًا) معكم (بِرْزِيلًا) منه (أَنْبِلًا) معناه (أَنْزَلَنَ) [2] (بِلًا) و (بِلًا) بمعنى مع كانهما ظرف ولا يدخل عليها مرادف في الذي هو (دا) بخلاف (قَطَب) بمعنى عند

القول في القسم

إذا قسموا قولوا في معنى حافت مارروح (أَنْطِشْتِمَ بَرْمَقَمَنَ) إذا كان مستقبلًا و (بَرْمَقَمَنَ) [3] إذا كان لني الحال وما رحى (بَرْمَقَمَنَ) وفي معنى أنا حالف مارروح (أَنْطِشْتِمَ بَرْمَقَمَنَ بَرْمَقَمَنَ) و (أَجْن) للتعليل و يراد بها العيين في المستقبل قول (سنجر يش أجْن) و (سنجر كُرِي أجْن) (سنجر جاني أجْن) أي لاجل راسه و لاجل عينه و لاجل روحه (بَرْمَقَمَنَ) يوقعون هذه كلها مواقع القسم و تكون الجملة المقسم عليها بمد ذلك سواء كانت مثبتة أم منفية و يجوز تقدمها فتقول (سنجر كُرِي أجْن سنجر بَرْمَقَمَنَ) و (سنجر بَرْمَقَمَنَ سنجر كُرِي أجْن) [4] و قل [بيلك] في كتابه أما ببلادنا فلا تستعمل شيئًا من هذه الأقسام بل يعوج احدنا اصبعه السبابة كما يعوجها في عقد السبعين في حساب القبط من غير ان يلقى اليها ظفر الايهام ويقول (بُواَنْطُ) ما فعلت الشيء الفلاني ولا صنعته فلا يكاد يحنث ابدًا ومعناها ان حنث يصير هكذا معوج الظهر

القول في الاضافة بغير حرف

المضاف اليه يتقدم في هذه اللغة على المضاف فتقول في معنى قام غلام سنجر (سنجر قلى طُرْدِي) و يجوز تقديم (طُرْدِي) و تقدم شي من الاضافة في باب المعرفة و اذا اضفت الى اسم الاستفهام في اللسان العربي قلت غلام من انت وفي معناه في هذا اللسان [5] (كَيْسِيْن قلى سَن) مرادف لمن يملوكه انت وفي غلام من تضرب اضرب (كَيْسِيْن قلى سَن اُرْحَمِيْن) (سا) هي اداة الشرط والنون الحيشومية ضمير مخاطب واصله (اُرْحَمِيْن) لاق (اُرْحَمِيْن) هو المضارع و حذفت احدى الراءين تخفيفًا وفي غلام الذي في الدار قايه (اُرْد كَيْسِيْن) [6] قلى طُرْمِشْ دُرْ) وفي غلام الذي رايته قايه

[1] D yoktur [4] D برْمَقَمَنَ [2] D أَنْزَلَنَ [3] D أَنْطِشْتِمَ

[5] Buradan [6] D اُرْد كَيْسِيْن

(كُرْمِشِيْن قلى طُرْمِشْ دُرْ) وفي غلام الذي ابصرته قايه (اُرْمِشْ كُرْمِشْ دُرْ) قلى طُرْمِشْ دُرْ) ومن الاسماء التي تضاف لفظا ومعنى او معنى لالفاظ في اللسان العربي بعض وكل ومرادف بعض في هذا اللسان (بِرْ اُنْجَا) واصله (بِرْ) بمعنى واحد و (اُنْجَا) مثل ذلك و عبرت بهما عن مدلول البعض و اذا قلت في اللسان العربي اكلت بعض السمك قلت في معناه في هذا اللسان (بِدْم) [1] بالقياس بَرْمَقَمَنَ) و (بِرْ) دليل الاضافة للغايب اذا كان آخر الاسم متحركا والنون دليل المفعولية ومرادف كل في هذا اللسان (بِرْمَقَمَنَ) و (بِرْمَقَمَنَ) اما ان تضاف الى نكرة او الى معرفة ان اضيفت الى نكرة قلت في معنى لانا كل كل سمك (بِرْمَقَمَنَ) بالقياس فيما) وفي معنى لانا كل كل السمك (بالقياس بَرْمَقَمَنَ) و لا يستعمل (بِرْمَقَمَنَ) الآ مع عموم الافراد ولا (بِرْمَقَمَنَ) الآ مع عموم الشمول وينظر الفرق بين الموضوعين و (بِرْمَقَمَنَ) لفه قباقية وبالتركاني (دَكَا) وفي معنى اعطيت كل رجل درهما (دَكَا بِرْمَقَمَنَ اُرْمِشْ دُرْ) (كا) اللاحقة هي دليل المفعولية وقد ركبت (دكا) مع ما بعد هامن (بِرْمَقَمَنَ) و (اُرْمِشْ) ولذات ظهرت علامة المفعول آخر المركب وفي اخذت الكل (بِرْمَقَمَنَ اُرْمِشْ دُرْ) كَلْمَه (بِرْمَقَمَنَ) السين للاضافة والنون للمفعولية و اذا اضفت لمضمر فاما ان تضيف لتكلم او مخاطب او غايب ان اضفت لتكلم قلت (قَلْمُ طُرْدِي) و (قَلْمُ اُرْمِشْ دُرْ) و (قَلْمُ طُرْدِي) و (قَلْمُ اُرْمِشْ دُرْ) وللمخاطب (قَلْمُ طُرْدِي) و (قَلْمُ اُرْمِشْ دُرْ) و (قَلْمُ اُرْمِشْ دُرْ) [2] والغايب (قلى صُرْدِي) (قَلْمُ اُرْمِشْ دُرْ) و (قَلْمُ طُرْدِي) اي مماليتهم قاموا ف (لُرْمِشْ) تلحق المفرد فاذا اضيفت الى مفرد وكسرت الراء دل ذلك على جمع المضاف وبدل ايضا على جمع المضاف اليهم ويتبين ذلك من سياق الكلام فاذا قلت سنجر مماليتك قايمون قلت في معناه (سنجر لُرْمِشْ دُرْ قَلْمُ طُرْمِشْ دُرْ) واذا قلت السنجر مماليتهم قايمون قلت (سنجر لُرْمِشْ دُرْ قَلْمُ طُرْمِشْ دُرْ)

القول في التوابع

النعته

يتقدم على المنعوت اذا كان النعت مفردا فتقول في معنى ابصرت رجلا عاقلا (كُرْمِشْ دُرْ اُرْمِشْ دُرْ) [3]

[1] D yoktur [2] D اُرْمِشْ دُرْ [3] D اُرْمِشْ دُرْ

آز) وفي رجلا قائما (بَطْرْمِشِ آز) وفي رجلين مقلبين (اِكْبِ اَصْلُوْ [1] اَزْ كُرْدَم) اکتفوا
بتقية الصفة عن تنية الموصوف ورجالا عقلاء. (اَصْلُوْ [2] اَزْ لَز) اصله (اَزْ لَز) فزادوا
التون ونجت عن الة التي زيدت لاجلها وانت لا تقول في (اَطْ) الا (اَطْلَز) وفي (قُلْ)
الا (مُطْلَز) واكتفوا بجمع الموصوف عن جمع صفة [3] التي هي (اَصْلُوْ) [4] فاذا انفردت
الصفة ولم يذكر الموصوف لحقها الجمع فتقول (اَصْلُوْ لَز [5] كُرْدَم) اي رايت العقلاء. وقد يطلق
(اَزْ لَز) ووراده الجمع يقال (اَنْتَز [6] اَزْ لَز اَصْلُوْ لَز [7] اِي م الرجال العقلاء. وفي رأيت
رجلين قايين (اِكْبِ طُرْمِشِ اَزْ كُرْدَم) ورجالا قايين (طُرْمِشِ اَزْ لَز كُرْدَم) ويكتفي
بجمع الموصوف عن جمع صفة ولا تجمع الا اذا حذف الموصوف او استعمل خبراً نحو
(يَكْبَلُ طُرْمِشَلَز) واذا وقع المجرور صفة للنكرة قلت في معنى دخلت الى رجل من الترك
(كِرْدِمِ رَا اَزْ قِطِنَا تَرْلَزَن) اصله (قِطِنَا) فحذفت ويجوز استعمالها وصار المعنى دخلت
الى عند رجل من الترك و (تَن) هي (دَن) بمعنى من واذا وقع الظرف صفة للنكرة قلت
في معنى دخلت الى رجل عندك (كِرْدِمِ رَا اَزْ قِطِنَا) اصله الى عند رجل وفي معنى دخلت
الى الامير ثمانت بد (قطنا) [8] وهو محذوف لفهم فتقول (كِرْدِمِ يَلِكَا) واذا وقعت الجملة
الفعلية صفة قلت في معنى قام رجل احبته (طُرْدِيْ رَا اَزْ كِمِ سَوْدَمِ اَنِي) ربطت (كِمِ) الجملة
الواقعة صفة بما قبلها من الموصوف وفي قام رجل احبه (طُرْدِيْ رَا اَزْ كِمِ
سَوْرَمَنِ اَنِي) [9] واذا وقعت الجملة الاسمية صفة قلت في قام رجل ابوه ذاهب
(طُرْدِيْ رَا اَزْ كِمِ اَطْسِيْ كِشْمِشِ تَز) و (كِمِ) ربطت الجملة الواقعة صفة بالموصوف واذا
وقعت الجملة الشرطية صفة قلت في قام رجل ان رايت احبته (طُرْدِيْ رَا اَزْ كِمِ كُرْزَسَنِ
سَوْ كَسَنِ) و (كِمِ) ربطت الجملة الشرطية الواقعة صفة بالموصوف ولا يجوز تقديم المجرور
ولا الظرف ولا الجملة الشرطية ولا غيرها اذا وقعت صفة على الموصوف بل يجب تأخير
ذلك كمالها في اللسان العربي واذا كانت الصفة اسماً مشتقاً او غير مشتق ففي ذلك تفصيل
سبق بعضه ويأتي باقيه عند التمرض لوصف المعارف واذا تكررت الصفات قدمت حيث

[4] اَصْلُوْ D [4] الصفة D [3] اَصْلُوْ D; اَصْلُوْ D; اَصْلُوْ D; اَصْلُوْ D [1]
[5] اَصْلُوْ D [9] قطنا D [8] اَصْلُوْ لَز D [7] اَنْتَز D [6] اَصْلُوْ D [5]

يجب تقديم الصفة اذا كانت مفردة فتقول في معنى رايت سنجر الكاتب العالم الكريم
(جُرْتِ يَلِكَا يَلِكِيْ سِنَجَرِيْ كُرْدَم) واعلم ان المعارف خمسة كما تقدم في باب النكرة والمعرفة
مضمر وعلم ومشار وموصول ومضاف لواحد منها فالضمر لا يوصف ولا يوصف به والعلم
لا يوصف به ويوصف باسم الاشارة وبالموصول وبالمضاف مثال وصفه باسم الاشارة تقول
في معنى رايت سنجر هذا (كُرْدَمِ سِنَجَرِيْ اَشْبُوْ) والافصح (اشبو سنجرني كردم) فيتقدم
اسم الاشارة ومثال وصفه بالموصول تقول في معنى رايت سنجر الذي قام (كُرْدَمِ سِنَجَرِيْ
اَلْ كِمِ طُرْدُوْ [1]) ولا يتقدم الصفة هنا وفي معنى رايت سنجر الجاني (كُرْدَمِ سِنَجَرِيْ
كَلِكِيْ [2]) ويجوز (كُرْدَمِ كَلِكِيْ [3] سِنَجَرِيْ) ففي الاول على الصفة وفي الثاني كانه
بدل وفي معنى رايت سنجر الذي في الدار (كُرْدَمِ اَوْدَكِيْ سِنَجَرِيْ) على البدل ويجوز
(كُرْدَمِ سِنَجَرِيْ اَوْدَكِيْ) على الصفة ومثال وصفه بالمضاف تقول في معنى رايت سنجر
غلامك (كُرْدَمِ مُلْنِ سِنَجَرِيْ) هذا هو المستعمل بتقديم الصفة وتقول في معنى رايت
سنجر مملوك سنقر (سنقر مُلْنِ سِنَجَرِيْ كُرْدَم) ويجوز (سنجرني سنقر قلني كردم)
ومثال وصف المشار تقول في معنى رايت هذا العالم (كردم اَشْبُوْ يَلِكِيْ) فتأخر الصفة
ويظهر فيه علامة المفعول ويجوز (اَشْبِيْ يَلِكِيْ) فكانه على البدل والاول كانه على جهة
التركيب ولذلك لم يظهر علامة المفعول الا في الصفة ومثال وصف الموصول تقول في معنى
رايت الجاني الكريم (كُرْدَمِ كَلِكِيْ جُرْتِيْ) ويجوز (كردم جرتي كلكتي) وفي معنى
رايت الجاني هذا (كردم كلكتي اَشْبِيْ [4]) ومثال وصف المضاف تقول في معنى رايت
مملوك سنجر اخا سنقر (سنجر قُلَانِيْ سنقر قُرْدَاشِيْ كُرْدَم) والافصح (سنقر قُرْدَاشِيْ
سنجر قلني كردم)

القول في العطف

تقول في معنى قام سنجر وسنقر (سنجر سنقر طُرْدُوْ لَز) ويجوز (طُرْدُوْ لَز [5] سنجر
سنقر) ولا كلمة عندهم ترادف واول العطف بل يأتيون بالاسمين مردياً واحداً هـ بالآخر من

اَشْبِيْ D [4] كَلِكِيْ D [3] كَلِكِيْ D [2] طُرْدِيْ D [1]
[5] V satir arasında

غير رابط وفي قام سنجر فسقر او ثم سقر (سنجر طُرْدِيْ اَنْدُنْ سقر) (اَنْدُنْ) تفيد معنى الترتيب بغير نظر الى الملهة فستعمل في مكان الفاء و ثم و لاحرف في لسانهم يدل على خصوصية كل حرف منهما انا وضموا (اندن) [1] للقد المشترك بينهما [2] وتقول في معنى الناس حتى سنجر قايون (كَيْلَرُ طُرْمِشْ لُرْدُزْ سَنجَرُ تَقِي طُرْمِشْ دُرْ) (تَقِي) تعطي معنى حتى وليست مرادفة لها انا ماضاها الحقيق ايضا وتضمنت معنى حتى وتقول في معنى قام سنجر او سقر قام (سنجر طردى يا [3] سقر طُرْدِيْ) هكذا استعمالهم ومرادف او هو حرف (يا) [4] وتقول في معنى اقام سنجر ام سقر (سنجر مَوُطُرْدِيْ ياسقر) ويقال (سنجر مَوُطُرْدِيْ يُقْ سانسقر) وصار هذا الكلام يعطى معنى اقام سنجر ام سقر و (يُقْ) اصله اسم بمعنى معدوم والدليل على ذلك الاضافة اليه يقولون في معنى فقير (يُقْلُو) اى ذو معدوم والاضافة من خواص الاسم. ثم استعملت (يُقْ) استعمال لالنافية و (سا) مناه ان وهو حرف الشرط فكانه قل اقام سنجر لا ان سقر ويعطى معنى ام سقر وتقول في معنى قام سنجر لانسقر (سنجر طُرْدِيْ سقر طُرْمِدِيْ) ولا مرادف لهم في قولنا لانسقر وتقول في معنى قام سنجر بل سانسقر (سنجر طُرْدِيْ يُقْ سانسقر طردى) وفي معنى اقام سنجر لانسقر (سنجر طُرْمِدِيْ اَوْتْ سانسقر طُرْدِيْ) وفي قام انا سنجر واما سانسقر يا [5] سنجر طُرْدِيْ يا [6] سانسقر طُرْدِيْ) كما قلت في او وتقول في قت انا وانت (مَنْ طُرْدُمُ سَنْ تَقِي طُرْدُنْ) (تَقِي) تفيد معنى العطف للجمع وتفيد معنى حتى بالضمين على ما تقدم وفي قت انا وسنجر (مَنْ طُرْدُمُ سَنجَرُ تَقِي طردى) وفي قام سنجر وانت (سنجر طردى سَنْ تَقِي طردن) وفي قت انا ثم انت (من طردم اَنْدُنْ سَنْ) وفي قت انا (سن طردن اندن من) وفي قت انت ثم سنجر (سن طُرْدُنْ اَنْدُنْ سَنجَر) وفي اكلت السمكة حتى رأسها (بالتنى يَدُمُ [7] باشِنْغا دَقِنْ ج) ويجوز حذف (جا) وترادف حتى (غَنْجَا) و (كِنْجَا) فيلحقان آخر الفعل ف (غَنْجَا) يلحق المنفخم و (كِنْجَا) المرقق ف قوله (دَكِنْ جَا) [8] اصله

[1] V bozulmuş olduğundan D alınmıştır [2] Buradan سنجر قايون
kadar V haşiyesinde [3] D yoktur [4] V bir satır çizilmiştir
[5] D نا [6] D نا [7] D يَدُمُ [8] دَكِنْ جَا

(دَكْ كِنْجَا) [1] فادغمت احدى الكافين في الاخرى ثم حذفتم قصداً للتخفيف وماضى (دَكْ) (دَكْدِيْ) بمعنى بلغ فاذا اتصل بالفعل (غَنْجَا) او (كِنْجَا) [2] فصيغة الفعل امر والمضى على الاستقبال تقول في معنى قم هنا حتى احي انا (طُرْمُنْدَا مَن كَلْكِنْجَا) كانه قال حتى احي انا ويقولون في معنى قمت انت حتى جيت انا (طردن سن من كلكنججا) فتلحق (كِنْجَا) و (غَنْجَا) الفعل

القول في التأكيد

التأكيد لفظي [3] وهو اعادة اللفظ بعينه ويكون في المفرد والجملة في المفرد في الاسم (سنجر سنجر طُرْدِيْ) وفي الفعل (سنجر طردى طردى) وفي الحرف (اَوْتْ اَوْتْ) فان كان للحرف [4] شئ يتعلق به اعيد معه فتقول (اَوْدَا اَوْدَا طُرْدُمُ) وفي الجملة (سنجر طردى سنجر طردى) ومعنوى تارة بالمصادر وتارة بالفاظ محصورة بالمصادر نحو (طُرْدُمُ طُرْمِقْ) و (يَدُمُ يَمُكْ) وبالفاظ المحصورة يكون لتأكيد المسند اليه وان الفعل صدر منه لامن غيره تقول في معنى قام سنجر نفسه (سنجر طُرْدِيْ اَزِيْ) ويجوز (اَزِيْلا) و (يلا) هنا معناها معنى مع كانه قال مع نفسه اى بنفسه وتأتى (يلا) بمعنى الباء ايضاً فكانه قل قام بنفسه ولا يوكد مرادف العين فلا يقال (سنجر طردى كُرْ) ولا (كُرْ يلا) وما جاء للاحاطة بمعنى كل (بَرْجَا) و (قَغْ) تقول في قام الناس كلهم (كَيْلَرُ طُرْدُلُ بَرْجَلُرْ) و (بَرْجَلُرْ) او تقول (قَغْلُرْ) او (قَغْلُرْ) اى الجميع او جميعهم وفي هذا الذهب كله فبعض (بُوَ الظن بَرْجَسِيْ اَلْنُدِيْ) (اَلْنُدِيْ) اخذ ويعبر به عن قبض ويجوز تأكيد النكرة مطلقا سواء كانت متجزئة ام غير متجزئة مثال المتجزئة تقول في اكلت رغيفا كله (يَدُمُ بَرَا شَمَكْنِيْ بَرْجَرِيْ) ويجوز حذف (نِيْ) من الاول ومثال غير المتجزئة تقول في قام رجل نفسه (طردى بر ارازى) و (اَزِيْلا) ويجب [5] تأخير التوكيد عن الموكده كخاله في اللسان العرب

القول في البدل

البدل ينقسم الى كل من كل وبعض من كل واشتغال تقول في الاول في قام سنجر اخوك

[1] دَكْ كِنْجَا D [2] Buradan kadar V haşiyesinde [3] D yoktur
[4] اَحْرَف D [5] يجوز D

(طُرْدِي سَنَجْرَ تَرْدَانِشِن) وقول في الثاني في اكلت الرغبة نصفه (يَدْمُ بِرَأْتَمَكْ بِجُفَى) و (بَارُسِي) (بَارُ) هو الشق والسين هي اللاحقة للاضافة اذا كان آخره متحركا و (فِي) للمفعولية وظهرت علامة المفعول في الاسم الثاني دون الاول وقول في الثالث في سرتي سنجر ضربه (سَوْنَدَرْدِي مَنِي سَنَجْرَ اَزْمَقِي) وعلمه (يَلْمَقِي) وهذا المثال قياس وكذا يقاس (سَوْنَدَمُ سَنَجْرِدُنْ اَزْمَقِي دَنْ) والمسموع من الترك (سَوْنَدَمُ سَنَجْرَ اَزْمَقِي دَنْ) المعنى سُررت من ضرب سنجر وخرج بذلك من باب البدل وكان بدل الاشتمال غير مسموع في لسانهم وينبغي ان ينظر فيه

القول في الشرط

وما يتعلق به من حكم مرادف لولا ولو ولما وكما اما حرف الشرط فهو (سا) وهو الموضوع له اصلاً فان كانت بمعنى ان كانت شرطاً في المستقبلات وان كانت لما كان سيقع لوقوع غيره رادفت لو وكان شرطاً في الماضي مثال ذلك في المستقبل تقول في معنى ان قام سنجر قام سنقر (سنجر طُرْسَا سنقر طُرْعِي) ويجوز تقديم الجواب فتقول (سنقر طُرْعِي سنجر طُرْسَا) ولا يفصل بين الفعل واداة الشرط بشئ البتة ولا يعجز الجواب الا بلفظ المستقبل ولا الشرط الآ بلفظ الامر ولا يراد به حقيقة الامر بل هو ما وضع فيه لفظ الامر موضع لفظ المستقبل [1] في الشرط والجواب فتقول ان قام زيد قام عمرو وان كان فعل الشرط منقياً قلت (طُرْمَسَا سنقر) فتدخل حرف النفي قبل حرف الشرط وان كان مسنداً لمضمر متكلم قلت (طُرْمَسَم اُرْعَمَنِي) اي ان قت ضربت او لمخاطب قلت (طُرْسِن اُرْعَمِنِي) اي ان قت ضربت فان كان الجواب جملة اسمية قلت في معنى ان قام سنجر فسنقر قام (سنجرده طُرْدِي اِسَا سنقر طُرْمَشِ دُرْ) (سا) اداة الشرط و (ا) [2] بمعنى كان والمعنى المطابق ان كان قام وهذا التركيب في الشرط انما هو اذا كان الجواب جملة اسمية فان كان الفعل منقياً جاز فتقول (سنجر طُرْسَا سنقر طُرْمَقِي) وان كان امراً جاز فتقول في معنى ان جاء سنجر فاضربه (سنجر كَلْسَا اُرْعَلْ اَنْبِي) ويجوز (اُرْ اَنْبِي) وان كان نهيًا جاز فتقول (كَلْسَا اُرْمَيْلْ اَنْبِي) و (اُرْم اَنْبِي) و (عِلْ) تدخل في النهي كما تدخل في الامر فتقول (يَمَيْكِلْ) اي لاناكل كما تقول

ابن D [2] كما انه في اللسان العربي يوضع الماضي موضع المستقبل [1] D fazla olarak

(يَكَلْ) اي كل ومثال (سا) مرادف لو في الماضي قول في معنى لو قام سنجر قام سنقر (سنقر [1] طُرْمَشِ مَسَا سنقر طُرْمَشِ دِي) اصله (ادِي) [2] بمعنى كان فنقلت الحركة الى الساكن قبلها وهو الشين من (مش) الدالة على اسم الفاعل وصار المعنى في الجواب كان قائما ولذلك قال (طُرْمَشِ دِي) و (طُرْمَشِ) خبر (ادِي) واما جملة الشرط فسنجر (طُرْمَشِ) و (طُرْمَشِ) مناه قائم و (سا) هو حرف الشرط زيد عليها (مِسْ) وادغمت السين في السين فصار (مَسَا) واما زيدت (مِسْ) وصار المعنى لو قام سنجر قام سنقر فهو تعليق في الماضي وقول في لو ضرب سنجر ضرب سنقر (سنجر اُرْمَشِ مَسَا سنقر اُرْمَشِ دِي) وهكذا حكم الباب وتميز بهذين التركيبين الشرط في المستقبل والشرط في الماضي وتقول في لوقت قت (طُرْمَشِ مَسَا اِدُنْ طُرْمَشِدَمْ) وفي لوقت قت (طُرْمَشِ مَسَا اِدَمْ طُرْمَشِ اِدُنْ) وتقول في ان قت قت (طُرْسِن طُرْعَمِنِ) وفي ان اقم قم (طُرْسِن طُرْعَسِنِ) وفي ان تقو مو اقم (طُرْسِيْرُ طُرْعَمِنِ) وفي من تضرب اضرب (كِنِي اُرْسِنِ [3] اُرْعَمِنِ) فياتون باداة الشرط وبالاسم واما في العربية فيضنون الاسم معنى اداة الشرط وفي هذه اللغة مجردون الاسم عن معنى الشرط يصريحون باداة وتقول في معنى كما جيفني اكرمتك (يَمِ كَلْدُ كُنْجَا [4] اَعْرَلَعَمَنِ سَنِي) (يَمِ) بمعنى كل و (كَلْدُ) جاء والكاف بعدها زائدة والنون للخطاب ويأتي مكانها الميم للمتكلم فتقول في كَلْمَا جِيْتُ (كَلْدُ كُنْجَا) و في كَلْمَا جِيْتِمْ (كَلْدُ كُنْجَا) وكَلْمَا جَاؤَا (كَلْدُ كُنْجَا نِجَا) [5] وكَلْمَا جَاءَا (كَلْدُ كُنْجَا) وكَلْمَا جِيْنَا (كَلْدُ كُنْجَا) فصارت هذه العلامات تنوسط بين الكاف وبين (حا) [6] و صار مجموعها يعطى معنى مَهْمِي [7] بالعربية فاذا ادخلت (يَمِ) صارا المعنى معنى كَلْمَا فكَانَ قَلْ مَهْمَا كَلْمَا وتقول في معنى لما قام سنجر قام سنقر (سنجر طُرْجِقْ سنقر طُرْدِي) وقولهم كان [8] بمعنى حين وفي لما قت قام سنجر (مِن طُرْجِقْ) [9] وفي لما قتم قنَا (مِن طُرْجِقْ طُرْطُقْ) او تقول (بِرْ [10] طُرْطُقْ)

كَلْدُ كُنْجَا D [4] اُرْعَمِنِ D [3] iki kelime V hasiyesinde [2] سنجر D [1]

ذ (جق) تعطى معنى حين D [8] مَهْمَا D [7] جَا D [6] كَلْدُ كُنْجَا نِجَا D [5]

(مِن طُرْجِقْ سنجر طُرْدِي) وفي لما قام سنجر قت (سنجر طُرْجِقْ طُرْدَمْ) D [9]

لله : بِرْ D [10]

وفي لما قاموا قنا [1] أَنْزَلُوا طِرْجَقُ طُرْطُق) وفي لما قام قنا (أَلْطِرْجَقُ طُرْطُق) وقوله (فَيْشِنَ بَطْفِينَا [2] كَاكَمَنَ) (دا) بمعنى في و (عَيْن) في معنى وقت و رادف (عِنْدَا) اذا واطلقو (فَيْشِنَ) وهو شمع الشمس على الشمس والمعنى اجبك اذا غابت الشمس و تقول (فَيْشِنَ حَطْفِينَا كَاكَمَنَ) اي اجبك اذا خرجت الشمس و تقول في معنى لولا سنجر قام سقر (سنجر دَكُلُ [3] مِثَا سَقَرُ طُرْمِشِدِي) وفي لولا انا قام سنجر (بِنَ دَكُلُ [4] مِثَمَ سنجر طُرْمِشِدِي) اصله (مِثَا إِدِمَ) فحذف (إِدِي) وابقى الضمير دليلا على المحذوف و الاصح المحي على الاصل دون حذف وفي لولا نحن قام سنجر (بِرَ دَكُلُ مِثَ يَدُكُ سنجر طُرْمِشِدِي) وفي لولا انت [5] (سَنَ دَكُلُ [6] مِثَ يَدُنِ) وفي لولا اتم (بِرَ دَكُلُ [7] مِثَ يَدُكُ) وفي لولا هو (أَلُ دَكُلُ مِثَ يَدِي) وفي لولا هم (أَنْزَلُوا دَكُلُ [8] مِثَ إِدِرْلُو) وبتقدم ضمير من يتعلق به حرف الامتناع للوجود وتحقيق البحث في (مِثَا) ان (سا) هو اداة الشرط

القول في الحكاية

تقول في معنى قال سنجر سقر قابم (سنجر أَي سَقَرُ طُرْمِشِنَ) فتحكى بمرادف القول وفي المضارع (أَيْدُنَ) اصله (أَيْدُونُ) [9] بدلت الاء فيه دالا واستثقلت الكسرة في الاء وللخروج فيه من كسر الاء ضم فحفظ ذلك بتسكين الاء ومرادف قال بالتركياني (إِدِي) تقول (نَادِي) اي اى شئ قال ومضارعه (دِرَ) بكسر الدال

القول في الحروف

تقدم ذكر الحروف مفترقة في ما تقدم من الاحكام ونحن نجملها في هذا الفصل فتقول

[1] D أَنْزَلُوا	[2] D بَطْفِينَا	[3] D دَكُلُ	[4] D دَكُلُ	[5] Dört
كلمة V haşiyesinde	[6] D دَكُلُ	[7] D دَكُلُ	[8] D دَكُلُ	أَنْزَلُوا دَكُلُ
[9] D أَيْرَ				

من ذلك حرف الجواب وهو (أَوْتُ) بمعنى (أَتَمُّ) و (يُقُ) بمعنى لا وقد تقدم ان (يُقُ) اسم والاستدلال على ذلك وان كان قد استعمل بمعنى لا لانه بمعنى مدموم فقد توافق معنى لا ومعنى مدموم وحرف التي وهو ميم مفتوحة وحرف النهي وهو ميم مفتوحة ايضا وحرف الاستفهام وهو ميم مضمومة وقد تكسر للاتباع وحرف الامر وهو (سُنَ) و (يَمَ) و (لِمَ) وحرف الاضافة وهو (دَنُ) و (دَا) و (عَا) و (كَا) و (بِرَا) ويقال (بِلا) و (بِنَ) وحرف العطف و (أَيْدُنَ) و (بَا) وحرف الاستثناء وهو (مَقَرُ) وحرف التثنية [1] وهو (أَش) وحرف الشرط وهو (سَا) وحرف المصدر والتعليل وهو (كِمَ) ف (كَمَ) مشتركة بين ان تكون اسم شرط واسم استفهام وموصولة وحرفاً مصدرية بمعنى ان وحرف تعليل بمعنى كي وحرف التثنية وهو (كَشَا) وهذه كلها حروف معان مستقلة [2] ككلمات واما ما زيد لمعنى من المعاني وهي في نسخ كة اخرى كادل على التصغير او الجمع او التمدي او بناء للمفعول فليس مقصودنا هذه في هذا الباب وقد تقدم ذكر ذلك وقد نجز ما قصدناه من هذا الكتاب والحمد لله وحده وصلواته على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم كثيراً [3]

نجز [4] الكتاب في يوم الاثنين الخامس عشر من شهر شعبان المكرم سنة خمس وثلثين وسبع مائة احسن الله خاتمتها.

نقلت هذه النسخة من خط المصنف قال في آخره

وكان الفراغ منه في الليلة المسفرة صباحها عن يوم الخميس الموافق عشرين من رمضان المعظم من سنة اثنى عشرة وسبع مائة وذلك بمدرسة الملك الصالح من القاهرة المغزبة من ديار مصر وكتب بخطه مصنفه ابو حيان محمد بن يوسف بن علي بن يوسف ابن حيان النفرى الاندلسى نزيل ديار مصر حرسها الله

[1] Buradan kadar V haşiyesinde وهو (سا) Buradan ta sonuna kadar D almamış ve mukabilinde diğer bir zat tarafından yazılmış bu cümle mevcuttur :

الحمد لله وهو حسي

نوبة الفقير الى الله تعالى احمد بن عمر الشافى لطف الله به النابى في احكم العزيز بدينة الالذقيه المحروسه في تيج [تاريخ] رابع جمادى الاولى من شهر سنة خمس وثمان مائة احمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد نبي الرحمة وشيخ الامة وعلى آله وصحبه وسلم وحسيناته وكفى

[4] Bütün cümle V haşiyesinde

Sahifa	Satır	
52	Soldan 6	انتفاء yanlışdır. Doğrusu انتفاء
53	" 6	Nushalarda الضريف dir. Doğrusu الظريف olmalıdır
56	" 12	مَحْفَنٌ iyi çıkmamıştır
57	Sağdan 10	العامة " "
58	Soldan 14	الحمة yanlışdır. Doğrusu الحمة dir
61	" 5	Nushalarda اخس dir. Doğrusu اخس olmalıdır
64	Soldan 4	طائر yanlışdır. Doğrusu طائر
64	" 6	بكسرها yanlışdır. Doğrusu بكسرها
65	" 17	ملا " " ملا
68	" 11	من " " منه
76	" 14	المستفل dir. Doğrusu D de olduğu gibi المستفل
79	Sağdan 13	كبي iyi çıkmamıştır
81	" 16	كِرِشْتِي " "
81	" 17	V كُرْسُدَى. Doğrusu D de olduğu gibi كُرْسُدَى
84	" 7	التعدية iyi çıkmamıştır
91	" 10	الحلبة " "
91	Soldan 8	يدي " "
92	Sağdan 11	Nushalarda مشا. Doğrusu مشى
94	Soldan 19	واحدة yanlışdır. Doğrusu واحدة
107	17	برلدى iyi çıkmamıştır
113	1	فندل " "
114	21	V اَبَكُو. Doğrusu D de olduğu gibi اَبَكُو
116	11	Nushalarda سَكُو veya سَكُو. Doğrusu سَكُو veya سَكُو olmalıdır
116	15	السین yanlışdır. Doğrusu السین
124	17, 21	D اجامه dir. Doğrusu احبه
125	9	V كَتَبِي dir. Doğrusu كتلر
126	13	بلدن iyi çıkmamıştır
127	6	الخبر " "
128	2	بصيفته yanlışdır. Doğrusu بصيفة
128	8	ارسالن iyi çıkmamıştır

Tashih ve ilaveler

Sahifa	Satır	
8	Sağdan 14	أني iyi çıkmamıştır
9	Soldan 11	الم yanlışdır. Doğrusu الم
18	Sağdan 9	Nushalarda تَبِت dir. Doğrusu تَبِت
11	Soldan 5	اقيام iyi çıkmamıştır
11	" 16	المخرج " "
12	" 13	Nushalarda اقطع. Doğrusu قطع من
13	Sağdan 1	المغني yanlışdır. Doğrusu المغني
14	Soldan 5	القدم iyi çıkmamıştır
18	Sağdan 16	النافس " "
13	Soldan 17	وینطلق على شرط اذن الفم unutulmuştur
24	" 14	الزول iyi çıkmamıştır
27	Sağdan 17	V تربية. Doğrusu D olduğu gibi تربيته
27	Soldan 11	اينا iyi çıkmamıştır
30	Sağdan 15	İki nushada da الكدان dir. Lügatlerde bu kelimeye tesadüf edilmiyor. Mâna itibarile en muvafıkı الكدان dir
31	Sağdan 9	بزدي iyi çıkmamıştır
31	Soldan 8	الاجام " "
32	Sağdan 12	بشردی yanlışdır. Doğrusu بشردی
34	" 15	الحاصرة yanlışdır. Doğrusu الحاصرة
42	" 10	العروة yanlışdır. Doğrusu العروة
44	Soldan 11	الجوز yanlışdır. Doğrusu الجوز
48	Sağdan 15	V تَر almıştır. Doğrusu D de olduğu gibi تَر dir.
49	" 15	عقد iyi çıkmamıştır
51	" 15	انكسن yanlışdır. Doğrusu انكسن
51	Soldan 14	سجی iyi çıkmamıştır
52	Sağdan 5	بشتر yanlışdır. Doğrusu بشتر

Kışk yazını ibrak etmeleri münaaabetile Muhterem Ustadım

*Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet
Fuat Beyefendiye*

İhtif diyorum.

Государственная
Библиотека
СССР
им. В. И. Ленина

3611452.

İHTİSARLAR

Anad . . . Anadolu lehceleri	Kür . . . Çulum Tatar lehcesi
Az . . . Azerî lehceleri. Kere har- ricinde ise yalnız Azer- baycan "Gence., lehcesi.	Leb . . . Lebed lehcesi .
Alt . . . Altay lehcesi	Sag . . . Sagay "
Bar . . . Baraba "	Şark.t. . . Şark Türk lehceleri
Çag . . . Çagatay "	Şor . . . Şor lehcesi
Far . . . Farisî .	Soy . . . Sayan "
Orh . . . Orhon abideleri (Kök Türkçe)	Tar . . . Tarançi "
Osm . . . Osmanlı	Tara . . . Tara "
Kaç . . . Kaçın lehcesi	Tel . . . Telaut "
Kar . . . Karaim "	Tob . . . Tobol "
Kaz . . . Kazan "	Tub . . . Tuba "
Kırg . . . Kırgız "	Tat . . . Tatar "
Kıpç . . . Kıpçak "	Türkm . . . Türkmen lehcesi
Kkırg . . . Kara Kırgız lehcesi	Uyg . . . Uygur "
Kumd . . . Kumandin "	Kit . . . Kitap
Koyb . . . Koibal "	S Gramer kısmında bazan Sünçâr bazan ise Sançar
Kom . . . Koman "	D Abû Hayyân'ın Darülfü- nun nushası
Kırım . . . Kırım Tatar lehcesi	V " Velied-din efendi kütüphanesi nushası.

HARFLER

ä ا kelimesindeki ilk harf	celerinde mustameldir .
x خ	q ذ
ŋ ساğır (n).	w Bilabial (v).
q ق	ğ (Gelmek) kelimesinden ilk harf .
š Alamancanın (ch) harfi gi- bi tâlaffuz edilmekte olup bilhassa Azerbaycan leh-	ğ Kalın kelimeelerde غ in- celerde ise ك .

- Alt.-Osm = Wambéry. H: Alt-Osmanische Sprachstudien. Leiden 1901.
- B. d. M. = A. C. Barbier de Meynard: Dictionnaire Turc-Français. Supplément. V. I. Paris 1881, V. II. 1886.
- Briefe = W. Bang: Turkologische Briefe aus dem Berliner Un-

Başlangıç

" Mısır .. ve " Suriye .. medeniyet itibarıyla en yükeek ve siyaseten en parlak devirlerini Türk hakimiyetine borçludur .

Köprülüzade

"Abü-Hayyân..ın eseri Türk filolojisi tarihinde bir merhaledir .

Köprülüzade

Eserin yeni tab'ını teşvik eden, muhterem Üstadım Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin 1929 senesinde neşrettikleri "Türk Edebiyatı Tarihi,, unvanlı eserinin 368 inci sayfasındaki: "Kitâb-al idrâk li-lisân al-Atrâk,, İstanbulda pek de itimada şayan olmayacak fena bir şekilde basdırılmış olduğundan, her halde yeni bir tab'ına ihtiyaç vardır, çümlesidir. Hakikaten mezkûr eser ehemmiyetine mebni daha 1309 hicri senesinde Mustafa efendinin himmetile neşredilmişse de naşirin dikkatsizliği dolayısıyla ve istifade edilen yegâne nushanın karışıklığı yüzünden bilhassa metnin lûgat kısmı tamamile alınmamış ve bundan dolayı eserin bir kısmı neşredilememiştir. İlk naşirin esas olarak aldıkları nusha bizce de esas olarak kabul edilmiş ve elyevm Veli ed-din efendi kütüphanesinde (Metinde V. işaretile ifade edilmiştir) 2896 numara tahtında mukayyettir. Bu nusha (11x18; 18x26) hecminde olup Fbû-Hayyân'ın 712 senesinin 20 Ramadânında perşembe günü (18 birinci kânun1312) ikmal ettiği asıl nushadan 23 sene sonra yani 15 şubat pazartesi 735 tarihinde ismi mechul bir zat tarafından istinsah edilmiş ve 132 sahifedenibarettir . Lâkin mürur-u zamanla bazı ilâvelere maruz kalmış ve bir taraftan asıl müellifin hareketleri haricinde yenileri yanlış olarak ilâve edildiği gibi diğer taraftan da satırlar aralarıyla sayfa kenar boşlukları baştan başa menşeyi ve mahiyeti henüz tesbit edilmemiş, fakat neşre değer diğer bir arap-türk lûgat ve gramer metniyle doldurulmuştur. Bundan dolayı da iki muhtelif metin yekdiğerile karışmış ve asıldan muahhelerini tefrik pek müşkül olmuştur. Biz ise metnin neşrinde bu karışıklığı nazar-ı dikkate alarak asıl metnin gerek Türkçe ve arapçasına ve gerekse türkçeyi kolay ve doğru okumak için harflerin altına ilâve edilen bilumum işaretlere harfiyyen riayet ederek kat'iyen hiç bir tadilâta ihtiyaç hissetmedik. Bu sebeptendir ki metnin 83 üncü sayfasında asıl (ككون) kelimesine ait olan bir cümleyi yanlışlık eseri olarak aynı sa-

«وقى كتاب بلك هو الزبور» kelimesinin arapçasına ilâve edilen : cümlesini olduğu gibi kabul eyledik. Asıl nushanın arapça kısmı dahi bazı hatalardan temamilen variste olmadığından türkçe bir kaç kelime-nin manası mukayeseli lûgat indeksinde izah edilemedi. Bilhassa eser-in asıl türkçesi bizi alakadar ettiğinden ve elimizde daha iyi ve itima-da şayan diğer bir nushası bulunmadığından metnin bu kısmını mütahas-sıslarına terketmeği daha muvafık bulduk. Bununla beraber asıl olarak kabul edilen nushanın haricinde şimdiye kadar kimse tarafından istifade edilmemiş olan ve daha muahhar devirde istinsah edilmiş «Kitâb-al-idrâk li-lisân al-İdrâk» in diğer bir nushasını elde etmeğe muvaffak olduk. Mezkûr nusha 4 cemazi el-evvel 805 senesinde "Ahmet-ibn el-Şafi'i", nam bir zat tarafından "Lâzikiyye" şehrinde istinsah edilmiş ve (9×13;15×21) hacminde olup elyevm İstanbul Darülfünun kütüphanesinin Hâlis efendi yazmaları meyânında 6579 numara tahtında mahfuzdur (metinde D. işaresile ifade edilmiştir). 194 sayfadandır ibarettir. Bu iki nusha metin itibarıyla yekdiğerine tevafuk etmekte iselerde fakat sayfa 123-125 de görüleceği veçhile arada ufak fakat bariz bir fark vardır. Bu ise bize bu eserin diğer nushaları izine tesadûf edilebilecek kanaatını bahşet mektedir. Sıhhat itibarıyla maatteessûf D. nushası istifadeye pek de el-verişli değildir. Zira eserde meatbzulen göze çarpan pek basit hatalar müstansihin ne arapça ve ne de türkçeye adam akıllı vakıf olduğunu seraheten göstermektedir. Hele türkçe kelimeler o kadar yanlış hare-kelenmiştir ki bunlar ekseriyetle nazar-ı dikkate bile alınmamış ve yalnız kelime farkalarını gösterebilecek kabil-i itimat olanları not şek-linde metine ilâve edilmiştir.

Türkçe sedaların doğru okunması için müellif tarafından metinde harflerin altına vaz edilen işaretler yalnız (n) ile (k) harflerine münha-sırdır. Birincisi için (.) harfinin altına üç nokta (.) ikincisi için ise (ك) al-tına bir (د) harfi konulmuştur. Sonuncu ile müellifin asıl ne kastettiği maatteessûf hiç bir yerde izah edilmediğinden doğrusu anlaşılmadı ve biz bu sedayı her yerde alelâde (k) ile ifade ettik. Diğer hususiyetler ise müellifçe mukaddemede izah edilmistir. Meselâ: (ق) ince kelime-lere, (ح) kalın kelimelere, (ش) açık talâffuz edilmiyenlere, (ف) farisçe ve (ق) Türkmençe kelimelerle mahsus alâmetlerdir. Lâkin istitraden kayıt edeyim ki vaz edilen işaretlere metinde o kadar da riayet edilme-miş ve bir kelime muhtelif mahallerde aynı şekilde yazılmamıştır. Asıl türkçe kelimelerin okuyuşunda müşkilât ihdas eden müellifin arap hurufatı icabı olarak aynı şekilde yazılıp da okuyuşta manasına göre kalın ve ince olmaları lâzım olan kelimelere ehemmiyet vermemesidir. Bu kabil kelimeler için Abû-Hayyân yalnız muhtelif manalarda müş-

terek kullanıldığını zikrile iktifa eylemiş ve arapça mukaddemesinde ayrıca böyle bir tekayyüde tâbi tutmuştur. Her hangi bir kelime, bu kitapta hareket ve sükûnu zaptedilmiş olarak bulunduğu halde, bir kimsenin bu kelimeyi harfini ziyade etmek, yahut eksiltmek ve niha-yet hareketini değiştirmek suretile, kaydedilen şekile muhalif tekellüm ederse malûmat olsun ki bu, mezkûr zatın hatasıdır. Zira Arap ve diğer Acemlerle ihtilal sebebinden bu memlekette bu lûgatlerin çoğu tahrif edilmiştir. Her şeyden evvel bu kayıt şüphesiz Abû-Hayyân'ın bizzat kendisi tarafından yazılmış nusha için mutaber olabilir. Çünkü istifade edilen nushaların asıl müellifi tarafından yazılmış olanlar ne kadar mü-tabık olduğunu kestirmek pek müşküldür. Mamafî müellifin bu ihta-rımı nazar-ı dikkate almakla beraber lûgat indeksinde bazı kelimelerin talâffuzunda nushadan ayrılmak zarureti hasıl olmuştur ki bu da büyük ihtimalle müstansihlerin kelimeleri tahriflerinden ileri gelmiştir.

Eserin maksat ve tarz-ı tahriri hakkında keza müellif mukaddeme-sinde malûmat vermiştir. Abû-Hayyân'a göre: "Bu kitabı yazmaktan maksat ise Türk lisanından büyük bir kısmını lûgat, sarf ve nehiv cihetten zaptetmektir. Bu lûgati kelime be kelime zaptettim Bu kitapta lûgat hakkında zikredilen malûmatın cümlesi nakil ve rivayet hakkında sözüne itimad ettiğim kimselerden mahuzdur. Bunları garip bir surette tertip ve şayan-ı taaccüp bir şekilde talhis eyledim. Bu ki-tapta ilm-i nahiv ve ilm-i sarf hususunda söylediklerim de kendimden evvel geçenlerden birini örnek tutmak suretile meydana gelmiş olma-yıp belki talep ve sual tarikiyle kendim kuvveden file çıkardım. İnce vukufumla en güzel maksadı ve çok sual sebebiyle de vafir matlâbi elde ettim. Bu lisanın gül bahçesinden ağaçta meyva toplamaktan daha leziz fevâit elde edebildim. Bu lisan denizlerinden gayey-i emel denilebilecek gibi büyük inciler istihraç ettim ve bu sayede mezkûr lisanda emelime vasil oldum ve keza aynı lisanda birinciliği kazandım. Bundan dolayı da kitabımı "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk" ismiyle tesmiye ettim. Müellifin bu izahatından hangi Türk lehçesinden bahsettiği belli değilse de daima lûgatte Kıpçak ve Türkmen diye kelimeleri tafrik eylemiştir. Bu iki başlıca lehçelerin haricinde Abû-Hayyân az da olsa "Tatar", "Bulgar", "Toksuba", "Uygur", ve "Türkistan" gibi diğer Türk lehçelerine de temas etmiştir ki bu da o devirlerde Mısır Türkleri ara-sında bu lehçelere vakıf kimselerin mevcut olduğunu göstermektedir. Haddi zatında Abû-Hayyân'ın kastettiği Kıpçakça, topladığı kelime serveti üzerine, temamilen şark Türk lehçesi grubuna dahil olup [1]

[1] Cl. Huart, Journal Asiatique, Novembre-Décembre, 8 Série, T. XX, 1892, S. 330.

Turi Josef'in haklı olarak dedikleri gibi on dördüncü asır iptidalarında yazılmış olan "Codex Cumanicus," diline pek yakındır [1]. Osmanlı türkçesine karşı olan münasebelini tayin edebilmek için ise bir taraftan müellifin kendi tarafından celpedilen Türkmen lehçesile tarafımdan mukayese edilen Köprülüzadenin "Divan-ı Türki-i basit," ile Brockelmanın "Kıssa-i Yusuf," u seraheten göstermektedir.

Zaman itibarıyla "Kitâb al-idrâk li-lisân al Atrâk," 14 ncü asır bidayetinde ikmal edilmiştir. Müellifi Endelüs ülemasından Esired-din Abû-Hayyân Muhammed-ibn Yusuf-ibn Ali-ibn Yusuf aslı itibarıyla Berber olup 654-1256 senesinde Grenada da tevellüt eylemiştir. Bir kaç ilim merkezlerinde garmer ve hadis tahsil ettikten sonra Afrika ve Şimalî Mısırdaki seyahet etmiştir. Yazdığı bir çok asardan bize yalnız on beşi intikal etmiştir [2] ki buraya "Kitâb al-idrâk," de dahil olmaktadır. Bu eserinden mada Abû-Hayyân Mısır dahilindeki Türk lisanının ehemmiyeti teşvikile, henüz eldeedilmeyen Türk lisanına ait üç daha eser vücuda getirmiştir ki yalnız birisinin ismine "Kitâb al-idrâk," in gramer kısmında « كتاب الاصل » namile tesadûf edilmektedir (mukayese et garmer S. 120). Bunun asıl ismi « الاصل في لسان الترك » olup diğer ikisi de « زهر الملك في نحو الترك » ve « الدرر المفضيه التركيه » isimlerini taşımaktadır [3]. Dikkate şayandır ki bu devirlerde ve daha evvelerinde Türk lisanına dair yazılmış diğer bazı asar mevcut olduğu halde [4] Abû-Hayyân bunların hiç birisini görmemiş ve yalnız "Beylik," le [5] üstadı "Şeyh Fahred-din," i göstermiştir. Keza bu iki zatın Türkçeye dair yazdıkları eser henüz meçhulümüzdür.

Daha eski devirlerden beri muhtelif coğrafi sahelere dağılan Türk kabilelerinin muhtelif mahallerde vücuda getirip terk ettikleri Türk dili hatıratının günden güne daha büyük alaka ile tetkiki, Türk lisanının küçük bir akalliyet teşkil eden Türk muhitlerinde bile, Türk medeniyetini kurmağa hizmet ettiğini ve Türk lisanının kendisinden daha kuvvetli olan bir yabancı mühit içerisinde erimekten pek de uzak olduğunu seraheten göstermektedir. Daha Abbasiler zamanından başlayarak Mısır Memlûkler devletinde intişar eden Türk diline atfedilen ehemmiyet buna başlıca bir delildir. Abû-Hayyân gibi büyük bir Arap aliminin Türk diline ehemmiyet verip yukarıda zikredilen dört eseri vü-

cuda getirmesi geliş güzel bir hadise olmaktan hariç olup üstadım Köprülüzade'nin dedikleri gibi bilâkis bunlardan birisi olan "Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk," Türk lisanına ait en eski ve kıymetli eserlerden biridir.

Eserin tab'ında tashihlerini gözden geçiren İlahiyat Fakültesi Müderrislerinden muhterem Profesör Şerefeddin Beyle aynı Fakülte Arap lisanı müallimi Kilisli Refet beye ve Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Kıvameddin Beye burada hürmetlerimle teşekkür eylerim.

[1] Türk dili yadigârları, Milli Tetebular mecmuası, Sayı 4, S. 133.

[2] Encyclopédie de l'Islam, Cilt. I, S. 91.

[3] Köprülüzade Mehmet Fuat: Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1929, S. 370; Actes du XIVe congrès international des Orientalistes Alger 1905, Paris 1908, 379.

[4] Köprülü: الكليه لاصفا لتركيه Istanbul 1928, Türkiyat neşriyatı, Mukaddeme S. 6

[5] Köprülü: Türk edebiyatı Tarihi, S. 370.

- garischen Institut, IV Brief. "Ungarische Jahrbücher., Berlin 1927. Band VII. Heft 2.
- Bud. = Lazar Budagov: Sravnitelny slovar Turetsko-Tatarskix narečij. T. I. S.- Peterburg. 1869, T. II. 1871.
- Chuastuanift = A. von Le Coq: Chuastuanift ein Sündenbekenntnis der Manichäischen Auditores. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. Berlin 1911.
- Çag Sprachst. = Hermann Wambéry: Çagataische Sprachstudien. Leipzig 1867.
- Daş lâhikası = Ahmet Caferoğlu: Türkçede "Daş, lâhikası. Türk Halk Bilgisine ait tetkikler. I. Istanbul Halk Bilgisi neşriyatı. 1929.
- 75 Lieder = Ahmed Djaferoğlu: 75 Azerbajdjanische Lieder "Batjaty, in der Mundart von Gendje nebst einer Sprachlichen Erklärung. Berlin 1930. MSOS. 1929 1930.
- DTB. = Köprülüzade Mehmet Fuat: Millî Edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı Türki-i basit "Türkiyat Enistitüsü, neşriyatından. Istanbul 1928. Mezkûr eser Türkiyat Enistitüsü asistanlarından Çiftçi oğlu Nihal bey tarafından lisan itibarıyla işlenmiştir.
- Houtsma = Ein Türkisch- Arabisches Glossar. Leiden 1894.
- Inscr. de l'Ork. = Thomsen. V.: Inscriptions de l' Orkhon déchiffrées. Helsingfors 1896.
- Kaş. = Mahmud al-Kaşgarî: Divan Lûgat at-Türk. Istanbul 1333.
- KOsm. = W. Bang: Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. I. Berlin 1918, II-III. 1919, IV. 1921.
- KSz. = W. Bang: Über die Türkischen Namen einiger Grosskatzen "Keleti Szemle, Budapest 1916-17. p. 112-146.
- Kamus = Firuzabadî tercümesi.
- I.h. Os. = Ahmet Vefik Paşa: Lehce-i Osmanî. Istanbul 1306.
- Lex. Arab.-Lat. = G. W. Freytag: Lexicon Arabico-Latinum. T. I-II. MDCC-CXXX; T. III-IV. MDCCCXXXV.
- Manich. = A. von Le Coq: Türkische Manichaica aus Chotscho. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss., Phil.-hist. Klasse. T. I. Berlin 1912; II. 1919; III. 1922.
- Monog. = W. Bang: Monographien zur Türkischen Sprachgeschichte. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. Heidelberg 1918.

- MW. = C. Brockelmann: Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmûd al-Kaşgarî Divan Lûgat at-türk. Bibliotheca Orientalis Hungarica. I. Leipzig. 1928.
- Muséon. = W. Bang: Türkische Bruchstücke einer Nestorianischen Georgpassion. Muséon. T. XXXIX. P. 41-75. Louvain 1926.
- P. d. C. = Pavet de Courteille: Dictionnaire Turk - Oriental. Paris MDCCCLXX.
- P. P. = Paul Pelliot: La version Ouigure de l'histoire des Princes Kalyânâm-kara et Pâpamkara. T'oung Pao. V. XV. Leiden 1914.
- Q.-Y. = C. Brockelmann: Alfş Qissa'î Yûsuf. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss., Phil.-Hist. Klasse. Berlin 1917.
- R. = W. Radloff: Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. Sanktpeterburg. T. I. 1893, T. II. 1899, T. III. 1905, T. IV. 1911.
- R.USp. = W. Radloff: Uigurische Sprachdenkmäler. Leningrad 1928. Rus Akademisi neşriyatından Malof neşri.
- Ş.Sul. = Şeyx Süleyman efendi-i Buxarî: Lûgat Çagatay ve Türkî Osmanî. Istanbul 1298.
- Ştud. Verg. Gramm. = W. Bang: Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. Sitzungsberichte der Königlich. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1916. I. I. XXII, XXXVI.
- Turan = W. Bang: Beiträge zur türkischen Wortforschung. "Turan, Budapest. 1918.
- Turcica = V. Thomsen: Turcica. Mémoire de la Société Finno-Ougrienne. XXXVII. Helsingfors 1916.
- T. T. = W. Bang und A. von Gabain: Türkische Turfan-Texte. Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin 1929. T. I. II.
- Uig. = F. W. K. Müller: Uigurica I. Berlin 1908. II. 1911; III. 1922. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss.
- Vullers = Lexicon Persico-Latinum. T. I. 1855, T. II. 1864.
- Zenker = Dictionnaire Turc-Arab-Persan. T. I. Leipzig 1876, T. II. 1876.
- Zwei Pfahl. = F. W. K. Müller: Zwei Pfahlschriften aus den Turfanfunden. Abhand. der Preuss. Akademie der Wiss. Berlin 1915.

A

- aba** D nushasında *übü*, 75; Valide, nine, şefkat tarikile anneye itlak olunur, 7; Kaş. I, 80; MW. 1; Ş. Sul. -ced - 2; R. I. 620; Anat. - abla - .
Kumaş. 7;
- abraç** Bugünkü manasında, 9; Houtsma 45.
- acı** 1) Acıkmış kimse, 8; Houtsma 44; Kaş. I. 72; R. I. 501.
2) *Açmaq* filinden emri hazır; Kaş. I. 144; R. I. 497.
- aç** Acıktı, 8.
Açıktır, 8.
Bugünkü manasında, 8; Houtsma 44; R. I. 507.
- açdı** Açtır, 8.
- açıqdur** Açık, 8; Ş. Sul. 6; Kaş. I. 62; R. I. (çağ.) 512.
- açıldı** İsim, 9; R. (Osm. Az.) I. 474;
- açtur** Cezire, 9; R. I. 475 6; Ş. Sul. 7.
- açuq** Ad takındı, 9; R. I. 474 475.
- ad** Ayak, 9; Kaş. I. 33; III. 68; MW. 2; R. USp. 260;
P. P. 635 .
- ada**
- adandı**
- ađaq**
- ađ** 1) Yukarı çık [*Ađmaq* filinden emri hazır], 15; Kaş. I. 152, II. 42; MW. 3; R. (Osm.) I. 142; Ş. Sul. 15;
Bud. 63; Houtsma 50; Lh. Os. 32.
2) Balık ađı, 16; Houtsma 46; R. I. 141.
3) İki bacak arasındaki pantolonun genişliđi, 16; Kaş. I. 76 "*Yüz at mäniđ ađdın kăçti*"; MW. 3.
- ađaç** 1) Bugünkü manasında; Ms. *alma ađacı*, 17; Houtsma 49; Ş. Sul. 15; R. I. 149; Lh. Os. 29; Bud. 61.
2) El ađacı, asa, deđnek; R. I. 150.
- ađardı** Ash itibarile *aqardı* olup iki manada istimal edilmiştir.

- 1) İhtiyar oldu, 16.
2) Beyaz oldu; R. I. 245 6; Ş. Sul. 14.
- ağıdı*
ağıt Yukarı çıktı, 15; R. I. (Osm.) 142.
1) Bir nevi ipek, 17; Kaş. I. 83, II. 120; MW. 2;
2) Cömert, kerim, 17; Kaş. I. 84 *aqtı*; R. I. (Uyg.) 154.
- ağıtıl* Koyun sürüsünün toplu olarak durduğu halde etrafına çekilen hatire. Ayrıca *qoyun ağıtı* da müstameldir, 17; Kaş. I. 63; Ş. Sul. 16; R. I. 163; Bud. 64.
- ağın*
ağında
ağınçağ Yukarı çık [*ağınmaq* fiilinden emri hazır], 15; R. I. 155. Yukarı çıktı, 15.
D nushasında *ağınçağ* 161; Merdiven, basamak, 16; Houtsma 50; R. (Kom.) *ağınçık* I. 156.
- ağır* 1) Bugünkü manasında, 16; Houtsma 49; Kaş. III. 50; R. USp. 260; R. I. 157; Bud. 61.
2) Şişman, 17; Ş. Sul. 16;
Angırdı (eşek), 16; R. (Osm.) I. 156; Bang. KOsm. II. 9. İkrâm ve ihtiram etti, 16; Houtsma 49; Kaş. I. 53; P. P. 262; Çağ. Sp. 210; R. USp. 260; R. I. 160; Lh. Os. 33. Bugünkü manasında, 17; Kaş. I. 47; R. I. 168; R. USp. 260; Bang. "Turan", 1918. 811; P. P. 70; Bang. KOsm. III. 818.
- ağıladı*
ağılağ
ağna = *ığladı* D. 167
= *oğlağ* D. 173
Yuvarlan, yat [*Ağnamağ* fiilinden emri hazır], 19; Kaş. I. 242; Uig. III. 3520, 4227; MW. 4; Radloff: Alt-türk. Studien I. 1220; R. USp. 260; P. P. 162; R. I. 173. Yerde yuvarlandı, kıvrandı. 16.
Bugünkü manasında, 16; Kaş. I. 220; R. I. 175.
Bugünkü manasında, 16;
Ağrıttırdı, 16.
İstanbul lehçesinde *ağırlıq*, yol eşyası, 17; Kaş. I. 92; R. I. 176.
- ağınadı*
ağırıldı
ağrıttı
ağrıttırdı
ağruq Zehir, 17; Houtsma 50; Kaş. I. 83; Ş. Sul. 16; Lh. Os. 33; P. P. 381; Az. *ağıt*; Bang. KOsm. 26 n. 2; R. I. 172; Bud. 63; Köprülü: DTB. 2217.
- ağıu* = *ağıdı*, 17.
D. nushasında *Uğurcuq*: Şatranç ve nerd, 16.
İge geçirilen tağalak, ve saire, 16; Houtsma *ağırşaq*, 49; Kaş. I. 131; MW. 5; R. (Osm.) I. 162; Lh. Os. 33. Koyun ve emsalinin doğurduğu zaman ilk sütünden yapılan yoğurt, 17; İstanbul *ağız*; Bud. 64 *aguz*.

aız [Kıpç]
äl

ala
alaca
alaq
alaqdılar
aldadı
aldandı
aldı

alçu

alın

alındı
alınçı
alma
Alnaq
alp

alqış

alqış qıldı
altağu

altı
altuzur
alu

alüq
alüqla

- = *ağız*, 17.
1) Hile, 20; Kaş. I. 61; R. (Çağ. Uyg.) I. 349; Ş. Sul. 17.
2) Doru at.
Ala renkli at, 20; R. I. 357; Lh. Os. 40; Bud. 78.
= *alâ*, 20; Houtsma 52; R. (çağ.) I. 362; Lh. Os. 40. Fikir ayrılığı, 21.
Fikirleri ayrıldı, 21.
Aldadı, 21; Houtsma 53; R. I. 412 3; Kaş. I. 229; Ş. Sul. 19. Bugünkü manasında, 21; R. I. 414.
Almaq fiilinden mazi, 19; Houtsma 52; R. I. 341 2; R. USp. 261.
Türk ellerinde biten ağaçlardan birisinin yemişidir, 21; Anat. *alıç* [Mukayese et R. I. 379]; Az. *alınça* ve *aluça*. Aşlı itibarile farisinin *اچ* sından muharrefdir. Cephe, alm., 19; Houtsma 53; Kaş. I. 74; R. I. 373; Bang. KOsm. I. 40. n. 4.
Almaq fiilinden bugünkü manasında, 19; R. I. 376 7. Taşkın adam, 21; Mukayese et R. I. 378 *alınmaq*. Elma, 22; Houtsma 53; Kaş. I. 117; R. I. 436. İsmi Has, 22.
Kahraman, cesur, yiğit, 21; Kaş. I. 44; Houtsma 53; P. P. 238; Ş. Sul. 18; Lh. Os. 52; R. (Osm., Uyg., Çağ.) I. 340. Medh. sena. takdis, 22; Kaş. I. 90; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 15; Uig. II. 79; R. USp. 262; Ş. Sul. 20; R. I. 391; P. d. C. 33; Köprülü: DTB. 61.
Alkışladı, 22.
Altı bir arada, bir arada toplu olan altı şey, 22;
altağu alağa altındaqın altuzur dördäwü düzälsä depedekin indirür
- Altı kişilik bir heyet arasında ihtilafı efkâr baş gösterirse altındakini aldırırlar (kaptırırlar), fakat dört kişi ittifak ederse tepedekini indirirler (elde ederler); R. (Kur. Bar. Kazan.) *altau*, I. 403; Bud. (Çağ.) 82 "ol *xatunlar altağu erdiler*."; P. d. C. 31. "التره" "التره". Bugünkü manasında, 22; R. USp. 262; R. I. 405. Aldırır, kaptırır, 22; Bak "altağu". Borcunu ödeyemiyen, 22; *Bu bundan aludur* - bu bundan acizdir -; *aluraqdur* - daha fazla acizdir -; Hayvan esvabından olan şey (örtü, palan gibi), 21; Palanı düzelt, hazırla, 21.

<i>am</i>	Bugünkü manasında, 23; Kaş. I. 41; MW "äm, (?); R. I. 643; Houtsma 54; P. d. C. 35.
<i>amaç</i>	Yakın nişangâh, 23; Kaş. II. 255; Bud. 90.
<i>amecuq</i>	Am, 23; Az. <i>amcix</i> .
<i>ana</i>	Anne, 23; Kaş. I. 86; Houtsma 55; Ş. Sul. 22; R. USp. 262; R. I. 226; Uig. II. 8170; Bud. 96.
<i>ancaq</i>	O kadar, yalnız; Ms. " <i>Son budur ancaq</i> ..", 24; Bud. 99; R. I. 242; P. d. C. 37.
<i>anda</i>	Orada, 24; Kaş. I. 100; Bud. 100; P.P. <i>anta</i> 338; Ş. Sul. 22; R. I. 238; Zenker I. 103.
<i>andan</i>	1) Sonra, 24; 2) Ondan, 24; Kaş. I. 100; MW. 8.
<i>andawuq</i>	Onun gibi, 24; Bud. 100;
<i>anır</i>	Müddet, 24.
<i>anlar</i>	Onlar, olar, 24;
<i>ansız</i>	Ansızın, gaffleten, 24; Zenker I. 105; R. <i>ansız</i> . I. 197.
<i>ant</i>	Yemin. 24; Houtsma 55; Kaş. I. 55. " <i>and</i> .."; Bud. 102; Zenker. I. 100; P. d. C. 37; R. I. 237.
<i>antattı</i>	Mahzuz oldu [türkm. <i>gayğurdi</i>], 24;
<i>antişti</i>	<i>Ant içti</i> - yemin etti; 24; Az. <i>andişti</i> ; R. I. 237; Zenker I. 103; Houtsma 55.
<i>anuq</i>	Hazır, 23; Kaş. I. 17; Uig. III. 2816; 4712; R. USp. 262; Bud. 104; R. (Uyg.) I. 234
<i>anuqlağıl</i>	Hazırla. 23; R. (Uyg.) I. 234.
<i>anuqtur</i>	Hazır ol, 23.
<i>añ</i>	Mania, 25; <i>Bunun añ yoktur</i> - bunun için mania yoktur.
<i>añdı</i>	Zikretti, 24; R. I. 183.
<i>añıt</i>	Bir nevi kırmızı kuş, 25; Kaş. I. 86; MW. 9.
<i>añladı</i>	Bu günkü manasında, 25; R. I. 189.
<i>añlu</i>	Anlayışlı, 25.
<i>appaq</i>	Aşlı itibarile <i>ap + aq</i> - bem beyaz -, 7; Az. <i>ağappax</i> ; Houtsma 50; Köprülü : DTB. 6013.
<i>aq</i>	Beyaz renkli, 17; Houtsma 50; Kaş. I. 76/7; Az. <i>ağ</i> ; R. I. 88.
<i>aqardı</i>	= ağardı, 16.
<i>aq ayğır</i>	Yemen taraflarında gözükten "Şi'ra, yıldızı, 17;
<i>aq az</i>	Bacaklarında beyaz lekeler bulunan sarı [at], 17.
<i>aqbars</i>	Beyaz pars, 17.
<i>aqdı</i>	<i>Aqmaq</i> fiilinden mazi, 17, 42; Kaş. I. 147; Houtsma 50; R. I. 86; Bud. 70.
<i>aqdılar</i>	Garet için akın yaptılar, 18.

<i>aqduq</i>	Garet için akın yaptık, 18.
<i>aqça</i>	Beyaz, fakat daha fazla para için müstameldir, 17; Bud. 68; R. I. 122; Lh. Os. 36; Zenker I. 77.
<i>aqın</i>	Bugünkü manasında, 18; Lh. Os. 38; Houtsma 54; R. (Osm.) I. 99; Zenker I. 79.
<i>aqın qıldıq</i>	Akın yaptık 18.
<i>aqışdı</i>	Bir cihete doğru bir çok kimsenin koşması, <i>ceci aqışdılar</i> , 17; Kaş. I. 162, R. I. 107.
<i>aqruq</i>	Kaçan beygirin yakalandığı ip, 17; kurg. <i>quruq</i> ; Houtsma 50; Kaş. <i>uqruq</i> I. 92; MW. 231; R. I. 1613.
<i>aqsadı</i>	Topalladı, 17; Lh. Os. 37; R. I. 124; Bud. 69; Ş. Sul. 16.
<i>aqsaq</i>	Topal, 17; Houtsma, 50; Kaş. I. 108; MW. 16; R. I. 155.
<i>aqsurdu</i>	Aksırdı, 17; Houtsma 50; Bang. KOsm. II. 58.
<i>aqtardı</i>	Başı aşağı çevirdi, 17; Kaş. <i>axtardı</i> I. 188; MW. 16; P. P. 183; R. I. 117 8.
<i>ar</i>	<i>armaq</i> fiilinden emri hazır, 9; Lh. Os. 22 <i>arğun</i> ; Kaş. <i>arğarmaq</i> . I. 193; Az. <i>Yorğun arğun</i> - aynı manada; Bud. 34 <i>arımaq</i> .
<i>ara</i>	Bugünkü manasında, 11; Houtsma 45; Kaş. I. 82; R. I. 245; P. P. 706.
<i>araba</i>	Arap. <i>عربة</i> , 11; Houtsma 45; R. I. 261.
<i>ard</i>	Bir şeyin arka ciheti, 10; Bud. 24; R. (Az. Osm.) I. 318; P. d. C. 12; Lh. Os. 171; Köprülü: DNB. 45.
<i>arı</i>	Temiz, pak, 10; Houtsma 47 <i>aru</i> ; R. USp. 263 - mukaddes -; P. P. 412; Anat. <i>arı</i> ; P. d. C. 16; Ş. Sul. 10; Zenker I. 31. Köprülü : DTB. 647.
<i>arığ</i>	= <i>arı</i> , 10; Kaş. I. 61; Uig III. 362, 4315.
<i>arındı</i>	Temizlendi, 10; Kaş. I. 12; R. I. 262; Lh. Os. 22.
<i>arüq</i>	Kuş pisliği, 12.
<i>arittı</i>	Temizledi, 10; Kaş. I. 18; Ş. Sul. 11; P. d. C. 17; R. USp. 263; Uig III. 3821
<i>armağan</i>	Hediye, 23; Kaş. I. 125; R. I. 339; Ş. Sul. 10; <i>Armağan qayda</i> - hediye nerede - [Nushalarda <i>qayda</i> yoktur, arapça tercemesi üzerine ilave edilmiştir].
<i>armaq</i>	Yorulmak, 9; Houtsma 45; Kaş. I. 131; R. I. 244; P. d. C. 16; Ş. Sul. 10;
<i>arpa</i>	Bugünkü manasında, 11; Kaş. I. 111; Houtsma 45; R. I. 333.
<i>arq</i>	D. <i>aruq</i> , 114; Nehir, 11; Çağ. Spstud.. 207; Az. <i>arv</i> ; R. I. 284; Lh. Os. 20.

<i>arqa</i>	Bugünkü manasında, 11; Kaş. I. 111; Houtsma 46; R. I. 285.
<i>arqataq</i>	Küçük kafası ileriye doğru çıkık olan, 11;
<i>arqun</i>	Yavaş, 11; <i>arqun arqun gälür</i> -yavaş yavaş gelir-; Mukayese et Bud. 30 (Çağ.) رِقُون
<i>arslan</i>	D. <i>araslan</i> , 118; Bugünkü manasında, 11; Kaş. I. 72. Houtsma 46; Az. <i>aslan</i> ; R. I. 327; Bang: KSz. XVII. 126.
<i>art</i>	<i>Artmaq</i> fiilinden emri hazır, 10; Kaş. III. 313 4; R. I. 306; R. USp. 362; Bud. 25; Ş. Sul. 8.
<i>art</i>	= <i>ard</i> .
<i>artmaq</i>	Hureun, 11; Ş. Sul. 8; R. I. 317; Bud. 25;
<i>arttı</i>	<i>Artmak</i> fiilinden mazi, 10;
<i>artuq</i>	Artıq, fazla, iki şeyin yekdiğerine olan fazla ve ziyadesi, 10; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 310; Bud. 25; Ş. Sul. 8; P.P. 346; P. d. C. 11; Thom. "Turcica", 9.
<i>arturdu</i>	Artırdı, 10;
<i>aru</i>	Bal arısı ile eşek arısı beyninde müsterektir. Lâkin birincisini kastettikleri zaman yalnız <i>Bal arısı</i> derler, 10; Houtsma 47; Kaş. 82 <i>arı</i> ; R. I. 265; Bud. 33; Zenker I. 31. Köprülü: DTB. 6711
<i>aruq</i>	Zaif, 11; Houtsma 46; Kaş. I. 63 -yorgun- (Mukayese et Uig. III. 8016, 886); MW. 13; Ş. Sul. 10. <i>arıq</i> ve <i>arıq</i> ; Bud. 33; P. d. C. 16 <i>arıq</i> ; Az. <i>arix</i> ; Zenker. I. 29; Abulgazi رِقْرِقْ; R. I. 283;
<i>aruqladı</i>	Zaifledi, 11; Köprülü: DTB. 6714.
<i>As</i>	Araplardan gayri miltetlerden birisi, 15; Kaş. -kız ismi- I. 76; MW. 241; R. I. 535 -Alan- kavmi kast edilmiştir.
<i>as</i>	<i>Asmaq</i> fiilinden emri hazır, 15; Houtsma 49; Kaş. I. 151; R. I. 533; Lh. Os. 27; Ş. Sul. 13.
<i>asdı</i>	Başı aşağı asdı, 15.
<i>asıq</i>	Faide, 15; Kaş. I. 62; Uig. III. 3918; P. P. 466; R. USp. 263; Bud. 48; Ş. Sul. 13; R. I. 541; P. d. C. 21.
<i>asıldı</i>	Bugünkü manasında, 15; Kaş. I. 170; R. I. 540.
<i>aslan</i>	= <i>asıq</i> , 15; R. I. 547.
<i>asnu</i>	Nazlı, 15.
<i>asnulandı</i>	Nazlandı, 15.
<i>aş</i>	Yemek, 14, 32, 39; Houtsma 48; Kaş. I. 47; Az. -pilav-; R. I. 583; Ş. Sul. 13; Bud. 48; P. P. 196; <i>aş</i> <i>bıştı</i> -yemek pişti.
<i>aş</i>	<i>Aşmaq</i> fiilinden emri hazır; Kaş. I. 111; R. I. 580; Bud. 62; P. d. C. 23; R. USp. 263.

<i>aşağa</i>	Aşağı, 14; Houtsma 48. <i>aşağ</i> ; R. I. 589.
<i>aşağ</i>	Mütevazı, 14; Az. <i>aşağı xasiyetli</i> -aynı manada-
<i>aşaqa[Türkm.]</i>	= <i>aşağa</i> .
<i>aşınğıyıl</i>	Geçen seneden evvelki sene, 14;
<i>aşla</i>	<i>Aşlamaq</i> fiilinden emri hazır olup -ok kırıldığı zaman onu ekle -demekmiş, 14; Bud. 52; Kaş. I. 76; R. I. 602 2. Buğday, 14; Kaş. I. 104; MW. 14; Ş. Sul. 14; R. I. 603. Eski zaman, 14; Kaş. I. 117 -ilk önce-; R. I. 601 -aynı manada-; Uig. I. 3110; Arab Filolog. 14, 7, 8; Brock: Q.-Y. 46; R. USp. 263.
<i>Aşnuğıyıl</i>	= <i>Aşınğıyıl</i> ; Fakat mukabilinde <i>küşkünüıl</i> istimal edilmekte imiş.
<i>aşqaq</i>	Sâq, baldır, 14; Houtsma 48; R. I. 599.
<i>aşuq</i>	Aşık (ayak topuğundaki kemik), 14; Houtsma 48; Kaş. I. 64; R. I. 597; Ş. Sul. 14.
<i>at</i>	<i>Atmaq</i> fiilinden emri hazır, 7;
<i>at</i>	Beygir, 15, 38; Houtsma 49; Kaş. III. 36; R. I. 441 2; Bud. 56; R. USp. 273.
<i>ata</i>	Baba, 8; Kaş. I. 34; P. d. C. 99; Bud. 8; R. I. 449 450;
<i>ata</i>	Adem, 7.
<i>atın</i>	Enetilmiş deve, 15; Kaş. I. 72 <i>atan</i> ; R. I. 454;
<i>atlandı</i>	Ata bindi, 15; R. I. 468.
<i>atlu</i>	Ath, süvari, 15; Houtsma 49; R. I. 469 70.
<i>atsız barmaq</i>	Dördüncü parmak, 12; R. I. 473; Bang: Stud. Vergl. Gram. 1238 (Sitzb. B. A. 1916. 21).
<i>aut</i>	Zehire karşı kullanılan bir ilaç, 26;
<i>av</i>	Bugünkü manasında, 25; Az. Ö.; Kaş. I. 33; R. I. 636; Ş. Sul. 23.
<i>avladı</i>	Bugünkü manasında 25; Kaş. I. 241; R. I. 641.
<i>avlu</i>	Av yeri, 25;
<i>avut</i>	Ağlamaktan çocuğu vaz geçirtmek (emri hazır), 25; Vambery: Alt-Osm. Sp. 147; R. I. 639;
<i>avundu</i>	Bir şeyle meşgul olarak (çocuk) ağlamaktan vaz geçti, 25.
<i>avra</i>	Pişmiş yemek, 25; Mukayese et R. I. 1826 <i>ürü</i> .
<i>avrat</i>	Kadın, arap. عورة, 25; Houtsma 55.
<i>ay</i>	1) Kamer, 26; Kaş. I. 77; Houtsma 57; R. I. 3; Bud. 161; R. USp. 261;
	2) Bugünkü manasında; Kaş. I. 78; R. I. 6; Ş. Sul. 45; Uig. II. 2112; P. P. 681.

- ay ağıllandı* Ayın etrafında hafif ve tonuk bir geniş çember hasil oldu, ay halelendi, 16.
- aya* 1) El içi, 27; Anat. *äl ayası*; I. Kaş. I. 80; Houtsma 57; MW. 5; R. I. 169; Ş. Sul. 45; Lh. Os. 55; R. USP. 261; Uig. II. 4670; Köprülü: DTB. 3413
2) Sahip, malik; 27; R. I. 1434 (Kazan lehç.); Brock: Q. -Y. 51; Bud. 173; P. d. C. 89
- aya urdu* El çırpı, 27.
- ayanu* Şımarık, 27;
- ayanu bislänmiş* Şımarık büyümüş, 27.
- ayaq* Bugünkü manasında, 27; Houtsma 57; Kaş. I. 79; MW. 6; R. I. 202; Bud. 174; Ş. Sul. *ayaq*
- aydın* Işık, nur, 26; Kaş. I. 106; MW. 5; R. I. 52; Bud. 183; Ş. Sul. 48.
- aydınladı* Işık oldu, parladı, ışıkladı, 26; R. I. 53;
- ayğır* Bugünkü manasında, 27; Kaş. III. 87; R. I. 15; P. d. C. 118 *ایغری*; Houtsma 58.
- ayıldı* *Ayılmaq* fiilinden mazi, 27; R. I. 221; Ş. Sul. 65
- ayırdu* Tefrik etti, 27; R. I. 234.
- ayırladı* Ayrıldı, 27.
- ayıttı* Söyledi, 27; Houtsma 57; Kaş. I. 185; R. I. 222; P. P. 263 - sordu.
- aylaq* Bedava yapılan iş, 27; Anat. -boş gezen adam -; R. I. 35.
- ayman* 1) Ceviz 2) Müdevver göz, 28.
- ayna* Cuma günü; Fars. *ađinâ* kelimesinden alınmıştır, 27; Dede-Qorqut *ayine ğünü*; R. I. 17.
- Ayna xatun* İsmi has, 27.
- ayran* 1) Ayran, tefrik eden, 27.
2) [kipç.] Yoğurttan yapılan içki, 27; R. I. 25; Kaş. I. 109 *airanç*; MW. 5.
- ayraq* Ayran, tefrik eden, 27;
- ayrı* 1) İnce yol, 27;
2) Tepe, 27.
- ayrıç* İki çatallı olan ok, yol, tahta ve saire, 27; Ş. Sul. 50; R. I. 31-iki hörküçlü deve-.
- ayruq* Başka, gayrı, 27; P. d. C. 107; Kaş. I. 103; R. I. 27; Houtsma 58; Ş. Sul. 50; Zenker I. 146.
- ayruqladı* Başkalaştırdı 27; R. (Çağ.) I. 31.
- ayşalı* 1) Ay ışığının düştüğü yer, 26.

- 2) Kadın ismi; Houtsma 57.
Ayı, 26; Kaş. I. 79 *ayığ*; MW. 6; R. I. 223 4; Ş. Sul. 65; P. d. C. 143 *ayığ-q*; Bud. 199;
- ayuq* 1) Aklı başında olan, serhoş olmayan, 26. Az. *ayix*; R. I. 218 *ayuq*; Ş. Sul. 45; Bud. *ayığ*.
2) O, 26;
- ayva* Bugünkü manasında, 26; Houtsma 59; R. I. 63.
- az* 1) Sarı renkli at, 12.
2) Bugünkü manasında, 12; Houtsma 47; Kaş. I. 72; MW. 16; R. I. 555 6; Bud. 35; Ş. Sul. 11; Bang: Studien verg. Gram. 1240. Sitzb. B. A. 1916. 21.
Azaldı, 12.
- az boldu* Yoldan çıktı, sapındı, şasırdı, 12; Houtsma 47; Kaş. I. 85; R. I. 556; Bud. 37.
- azlı* Erzaq, 13; Uig. III. 2930, *azuq*; Kaş. I. 132; R. I. 564.
Azaldı 12.
- azıq* Yaşlı iken enetilmiş aygır, 13;
- azladı* Azı, 13; Houtsma 47 *azıq*; R. I. 563; Bud. 38.
- azman*
- azu*

Ä

- äbäm äçkisin qoştı* Kavs kuzeh; Asıl manası -annem keçisini koştı-dır; 7; Anat. *äbäm kuşağr*; Az. Bakı vilayetinde *ğarnänä örkän çäkir*; Gence vilay. ise *seyit ğurşağı* tabirleri müstameldir.
- äbçı* Kadın, 7; R. I. 923; Houtsma 43-Zevce-; R. Usp. 262;
- Äbtära* [ایطرا] İsmi has, 7; Büyük ihtimalle bu kelime iki ismi hastan ibaret bir ismin ihtisarıdır. Ms. Tatar. *آبچی* ve Kırg. *آبچی* kelimelerinin "عبدالرحمن" kelimesi mukabili olduğu gibi (Bud. 7) *Äbtära* de belki عبدالرحمن dir (?).
- äçki* Keçi, 9; Houtsma 45; Kaş. *äçkü* I. 87; Çağ. Sp. *eçki* 231; R. (Krim. Çağ.) *äçki*=*äçkü* I. 865; Ş. Sul. 47; P. d. C. 99.
- ädük* [Türkm.] = *ätik*, 8; R. I. 854 (Osm.) *ädik*.
- ägälädi* İyälädi, 18; Kaş. *igämäk* III. 192; R. I. 723.
- ägdi* Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 92; R. I. 794.
- ägildi* *Ägilmäk* fiilinden mazi, 18; Kaş. I. 140; MW. 19; R. I. 701; Bud. 73; Ş. Sul. 56.

- âgin* Kürak kemiginin bulunduğu yer, insanın arka tarafı, sırt, 19; R. 698; Bud. 74; Houtsma 51 -omuz-; Kaş. I. 100 *âkin* MW. 20.
- âgir* Diğer bir talâffuzuda *âyyir*, siyah renkli at, 19.
- âgirdi* Eyirdi, 19; Houtsma 51; Kaş. I. 254; R. I. 700; Bud. 73; Lh. Os. 72; Bang: KOsm. II. 54.
- âğlädi* Meşgul etti, 19; Az. *âğlädi* -durdurdu-, tavakkuf ettirdi-; R. I. 663 [*âilä*].
- âk* *Âkmäk* fiilinden emri hazır, 18; Houtsma 51; Kaş. I. 176 *âkilmäk*; MW. 20; R. I. 674 5; R. USp. 264.
- âkü* Hala, emme, 18; Kaş. I. 81; MW. 19; Houtsma 51; P. d. C. 28 -büyük birader-; Bud. 70 (Kırg.) -birader; R. I. 675; Ş. Sul. 14 *ü* -büyük karındaş; Bang: KOsm. 6. n. 2; Zenker I. 79; Bang: T.T. I. 26.
- âkdi* *Âkmäk* fiilinden mazi 18;
- âkin* Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 74; Houtsma 51; R. I. 679; R. USp. 264;
- âksildi* Azaldı, noksan oldu, 18; Lh. Os. 71; R. I. 689; Kaş. I. 233 *âksümäk*; R. USp. 264;
- âksük* Eksik, noksan, 18; Kaş. I. 96; Houtsma 52; R. I. 687 *âksik*; R. USp. 264; Chuastuanift. 23; Bugünkü manasında, 20; Kaş. I. 46. *âlig*; MW. 20; Bud. 77; R. USp. *âlig*. 264; R. I. 806; Ş. Sul. 21 *âlik*.
- âl* Bugünkü manasında, 20; Houtsma 52; R. I. 809 10; Bud. 77; Lh. Os. 76.
- âlädi* Bir şeyi elemeye mahsus alet, 22; Lh. Os. 76; R. I. 811; Bayrak 21; R. (Tar. Osm. Az.) I. 371 *aläm*.
- äläk* Bugünkü manasında, 20.
- äläm* Et ile beraber haşlanmış yufka hamur parçaları, 20.
- äländi* Ceylan, 21; Houtsma 55; R. I. 815.
- älüşkü* 1) Garip, kimsesiz, 22; Kaş. I. 31.
- âlik* 2) Yıldırım.
- âkin* Elli, 21; Houtsma 54; Kaş. I. 127; MW. 20; R. I. 823; Ş. Sul. 20; Bud. 86.
- âlli* Eldiven (*äl lik*), 21; Kaş. I. 135 *âliklik*; Az. *allix*; MW. 30; Ş. Sul. 20; R. I. 854.
- âllik* Renk, yüz rengi, 34; Ms. *boğday ämlü* -boğday renkli adam-.
- äm* Bugünkü manasında, 23; R. I. 947; Bud. 93; P. d. C. 35;
- ämäk* [Türkm.] Bugünkü manasında, 23; R. I. 947; Bud. 93; P. d. C. 35;

- ämändi* = *ämjündi*, 23;
- ämärdi* Çevirdi, aktardı, dönderdi, 23.
- ämärlidi* 1) Çevrildi, 23;
- 2) Kumaş ve saire çevirmek; Lâkin pamuk gibi hafif eşyanın çevrilmesinde kullanılmaz.
- ämdi* Emmek fiilinden mazi, 23; Houtsma 57; Kaş. I. 148; R. I. 945
- ämçäk* Meme, 23; Az. *Ämcäx*; Houtsma 54; Ş. Sul. 21; R. I. 966; Bud. 92;
- ämjäk* Emek, 23; Kaş. I. 100; R. I. 960; P. P. 62; Bang: KOsm. II. 5414; R. USp. 264; Ş. Sul. 21; Uig. II. 116; P. d. C. 35.
- ämjündi* Emek çekti, 23; Kaş. I. 215; MW. 21; R. I. 962; P. P. 473, 27.
- ämzürdi* Emzirdi, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 157; R. I. 967.
- änäk* 1) Çene, 23; Kaş. I. 121; Ş. Sul. 22; R. I. 711 *äjäk*; Bud. 103.
- 2) Taşaq yumurtası.
- ändärdi* Çevirdi, alt üst etti, 24;
- änilik* Kadınların kullandıkları kırmızı yüz boyası, kızılık, 24; Kaş. I. 105. *äjlik*; R. (Osm.) *änlik* I. 737.
- äniş* Eniş, yokuşun zıddı, 24; Houtsma 54; Zenker I. 154; R. I. 734.
- änsä* Bugünkü manasında, 24; Houtsma *ansä* 55; R. I. 748, 748.
- änsälädi* Ensesine vurdu, 24; Houtsma 55; R. I. 719.
- änük* Köpek ve yırtıcı hayvan yavrusu, 24; Anat. *änik*; Kaş. I. 70; Ş. Sul. 23; Zenker I. 108; R. I. 735 (Çag.) -arlan ve yahut yırtıcı hayvan yavrusu-; Kaş. I. 70 aynı manada.
- äj* Yanak, 25; Kaş. I. 48; MW. *äj*; R. (Osm. Uyg.) I. 710; Bud. 102 (Çag.) *äj*; Ş. Sul. 63; P. d. C. 141.
- äjäk* Çene, 25; Ş. Sul. 22; Kaş. I. 121; R. I. 711;
- är* Erkek adam, 9; Kaş. I. 39; Houtsma 45; R. I. 751; R. USp. 265; P. P. 143; Bang: Muséon. t. XXXIX. 49; Uig. II. 1918; Bud. 22.
- ärändi* Bıktı, sıkıldı, 10; Kaş. I. 39, I. 42 *ir* ve 21 *irü*; MW. 67.
- ärdäm* Fazilet, 11; Houtsma 46; R. I. 794; Kaş. I. 52; Uig. III. 911, 951; Bang: T. T. I. 23; R. USp. 264 *ädräm*.
- ärçäl* Uğursuz, 11.

- aridi* Zaifledi , 10 ; R. I. 761.
arin Duğak , 12 ; Houtsma 46 ; R. USp. 265 ; R. I. 766 .
ark İhtiyar , seçme , 11 ; P. P. 274 - kuvvet- ; Kaş. I. 45 ; R. I. 775.
arkâç Koç , Kıpçaklarda inelmiş keçi 11; Kaş. I. 875 ; R. I. 780; Ş. Sul. 9 - üç dört yaşındaki keçi - .
arkâk Bugünkü manasında 11 ; R. I. 777.
arsâk Orosu (Türkm.) . 11 ;
ârşi Paşt , 12.
ârük Erik , sarı erik , seftalı , 12 ; Kaş. I. 66 ; Houtsma 36 ; R. I. 762 ; Bud. 31 ; Ş. Sul. 11.
âs His , 13 ; R. I. 869.
âsâlik Selâmetlik , 14 ; Kaş. I. 258 ; Ş. Sul. *âsânlık* 13.
âsân Sağ , salim , selâmet , 13 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 60 ; Ş. Sul. 13 ; R. I. 873 ; P. P. *asan* 536 .
âsânlâdi Veda etti , 13 ; Kaş. I. 258 ; R. (Osm. Çağ.) I. 873 .
âsirja Merhamet et , 13 ; Kaş. I. 267 ; R. I. 877.
âski Bugünkü manasında , 13 ; Kaş. I. 116 ; R. I. 881.
âsri [Türkm.] Pars. 13 ; Kaş. I. 113.
âsridi Serhoş oldu , 13 ; R. (Osm.) I. 883.
âsrük Serhoş , 13 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 96 ; Ş. Sul. 13 ; R. I. 883 ; P. d. C. 20.
âsti *Âsmak* filinden mazi , 13 ; R. I. 871 ;
âş Eş , arkadaş , refik , yoldaş , 14 ; R. I. 902 ; Ş. Sul. 52 ; Caferoğlu : Daş lâhikası. 5.
âşâk Eşek , 14 ; Houtsma 48 ; Kaş. II. 194 ; R. I. 905 ; R. USp. 277 ; *âşâk* .
ât Bugünkü manasında , 7 ; Houtsma 48 ; Kaş. I. 38 , III. 76 ; R. I. 833 4.
âtâk Bugünkü manasında , 8 ; Houtsma 44 ; Kaş. I. 65 ; R. I. 840 ; Bud. 10 ; Bang : KOsm. I. 39n. 2.
âtik Pabuç , çizme , 8 [Türkm. *âdük*] ; Houtsma 44 *itük* ; R. I. 844 , 854 (Osm.) *âtik* ; Ş. Sul. 5 ;
âtmâk Ekmek , 7 ; Kaş. I. 65 (çocuk lisamında) *âbâk* ; Az. *âppâk* . Bang. Monog. 6n. 4 ; Djaferoğlu : 75 Lieder. 23 *âpbâx* ; MW. 17 ; Houtsma 44 ; R. I. 847 ;
âv Ev , 25 ; Houtsma 55 ; Kaş. I. 76 ; R. I. 839 ; Bud. 105 ; R. USp. 264.
âvât Bugünkü manasında , 25 ; Kaş. I. 51 ; MW. 26 ; R. I. 941.
ârdaş Bir evde yaşayup yekdigerini tanyanlar , 25 ; Houtsma 55 ;

- âvdi* Acele etti , 25 ; Kaş. I. 146 ; R. I. 940.
âvölândi Tezevvüç etti , 25 ; R. I. 943.
âvölü Evli , 25 ; Bud. 105 ; R. (Osm.) *âvli* I. 943.
avrâk 1) Kaz , 26.
 2) Yişil , 27.
âvşâtti Alışdı , munis oldu , 26 .
âyâğü Kaburga , 27 ; Kaş. I. 123 ; R. I. 721 ; Bud. 202 3 ; MW. 19 ; Ms. *âyâğüsü bürktür* - kaburgası kuvvetlidir - .
âgâr Eyer , 26 ; Houtsma 58 ; R. I. 721.
âyârladı Eyerledi , 26 ; R. I. 722.
âyâğünlâdi [Kıpç.] = *Oyantadı* , 26.
âyğir = *âgir* , 19.
âyğü Eyi , 27 ; Kaş. I. 46 *âğjü* ; P.P. 71 ; Manich. II. 75 ; Bud. 202 ; R. I. 659 (Kom.) âigi (ayrıca mukayese et I. 844 *âtkü* , 823) ; R. USp. 264 *âğjü* .
âyin [Kıpç.] = *âgin* 19.
âyilâdi Etti , yaptı , 26 ; Houtsma 58 ; R. I. 663 ; R. USp. 264 ; Az. *eylâdi* ; Bang. Monog. 624 .
âyvâ = *Ayva* , 26.
âz *Âzmâk* filinden emri hazır , su içinde bir şeyi eritmek , 12 ; R. I. 887 ;
âzü Teyze , 13.

B

- baba* Büyük , büyüğün küçüğe ve küçüğün büyüğe hitap ettiği zaman söylediği kelime , 28 ; R. IV. 1563 4 ; Ş. Sul. 66 ; Bud. 217.
babalağ Eyer kolanlarının ucuna geçirilen ince kayış , 28.
babuç Pabuç , 28 ; Anat *babuç* ; R. IV. 1209.
baca Pencere , 28 ; R. IV. 1521 22.
bacanaq İki kız kardeşin kocaları , 28 ; Ş. Sul. 66 ; R. IV. 1523.
bağ 1) Bostan (far.) , 33 ; Houtsma 59 ; R. IV. 1456 ; S. Sul. 69.
 2) Bir şeyin bağı , 33 ; Houtsma 59 ; Kaş. I. 342 ; R. IV. 1446 ; R. USp. 266 ;
boğa Erkek tohumluk hayvan , 33 ; Kaş. II. 66 ; Houtsma 62 ; Ş. Sul. 82 ; MW. 43. *buqa* ; R. IV. 1848.

- bağacı* Kıpçaktan gelen kamçıların çubukları , 34.
bağarsuq = *Bağarsaq* , 33.
bağır Kara ciğer , 33 ; Kaş. I. 229 ; MW. 28 ; R. IV. 1451 ; Ş. Sul. 70 ; R. USp. 266 ; Bang. Stud. vergl. Gram. 1240. 41. 1916.
bağırsağan Deberan yıldızı , 33.
bağladı Raptetti , 33 ; Kaş. III. 216 ; MW. 29 ; R. IV. 1456.
baxış Hediye , 33 ; R. IV. 1464 ; Köprülü : DTB. 7716
bal Bugünkü manasında , 35 , Houtsma 60 ; Kaş. II. 285 ; R. IV. 1489 90 ; MW. 29.
bala Piliç , 26 ; Kaş. III. 65 - genç kuş ; MW. 29 ; Houtsma 63 ; R. IV. 1491 ; Az. - nevzat , çocuk , ismi has - .
balanus Mum , şam. 35 ; R. IV. 1495 (Kazan lehç.) *balawız* ; IV. 1491 (Tob. Kirg) *balawz* ; Bud. (tat.) 236.
baldaran Baldıran otu , 36 ; R. IV. 1504 (Osm.) *baldıran* ; Bud. 237 ; Ş. Sul. 72 *baldırğan* ; Lh. Os. 188.
balçaqladı Balçıkladı , bir şeyi çamurladı , 36 ; R. IV. (Osm.) 1505.
balçuq Çamur , 36 ; Az. *palçıx* ; Houtsma 60 ; Kaş. I. 210 ; R. IV. (Osm. Kırım. Kazan lehç.) 1505 ; Bud. 236 ; Ş. Sul. *balçuq* , *balcaq* 72 ; Lh. Os. 188.
balıq Bugünkü manasında , 36 ; Kaş. I. 70 ; R. IV. 1496 ; Bud. 237 ; Houtsma 60 ; Ş. Sul. 60 ; P.P. 58 ; Lh. Os. 189.
balıq bığ Bir nevi balık , 36.
balqan Türk dağı , 36.
balqudı Şiddetle aydınladı , parladı , 36 ; Bud. [Çag.] 238 ; R. IV. 1499.
balta Bugünkü manasında , 36 ; Kaş. I. 14. *baldu* ; R. IV. 1501 ; Manch. I. 203 *balto* ; Lh. Os. 189.
baltacaq Küçük balta 36 ; R. IV. 1503 (Osm.) *baltacaq*.
baltır Baldır , 36 ; Houtsma 64 ; Bud. 236 7 ; R. IV. 1503 (Kırım, Kazan lehç.).
bandı Batırdı (suya) , 36 ; R. IV. 1470 ; Bud. 238 - hafifçe suya batırmak - ; Lh. Os. 194.
banladı Ezan okudu , 37 ; Köprülü : DTB. 5510.
baqır Bugünkü manasında , 34 ; Houtsma 60 ; Kaş. I. 301 ; MW. 30 ; R. IV. 1439 ; Lh. Os. 185 ; Bud. 234 ; Ş. Sul. 71 ; Uygurlarda ufak para mıkması ; R. USp. 266.
baqıstı Koktu , taaffün etti , 34.
baqtı *Baqmaq* filinden mazi , 34 ; Houtsma 63 ; Kaş. I. 94 ; MW. 30 ; R. IV. 1435 ; Ş. Sul. 71 ; Lh. Os. 186.
baqurdaq Buğaz , gırtlak , 34.
bar Var , 29 ; Houtsma 60. Kaş. I. 301 ; Ş. Sul. 67 ; R. IV. 1472 3 ; Brock: Q.-Y. 47 ; R. USp. 266 ; P.P. 62 , Uig. II. 2222.

- bardaq* Testi , 29 ; Ş. Sul. 67 ; R. IV. 1486 ; Az. *bardax* ; Lh. Os. 137.
bardı Vardı , 29 ; Kaş. II. 5 ; MW. 31 ; R. IV. 1474 ; R. USp. 266 ; Ş. Sul. 67 ; P.P. 106 .
barça Hepsî , hep , 30 ; Kaş. I. 164 ; R. IV. 1487 ; MW. 31 ; Ş. Sul. 67 ; P.P. 221 ; Bang. KOSm. I. 458 ; Uig. III. 4031, 285 ; Uig. II. 216.
barçın İpekli kumaş , 30 ; Kaş. I. 107 ; R. IV. 1487 (Kirg) *Barça* ; Az. *parça*.
Barlı Kıpçak kabilesinden birisi , 29.
barlu Varlıkh , zengin , 29 ; Houtsma 59 ; R. IV. 1485 *barlı*.
barmaq Parmaq , 29 ; Houtsma 61 ; R. IV. 1489 (Kazan. Kırım. Kirg. Kom. lehç.) ; P. d. C. 147 ; Lh. Os. 175.
barma suluq Yol ve ya seyahet için su kabı , 30 ;
bars Pars , 30 ; Houtsma 61 ; Kaş. I. 288 ; Ş. Sul. 67 ; MW. 31 ; R. IV. 1487 ; Bud. 222 ; P. d. C. 146 ; Lh. Os. 174.
basa Söz söyleyen kimseyi sözüne devam ettirmek için söylenen „daha, daha“ kelimesi mukabilidir . Hâla bugün İstanbulda durmadan söyleyen kimse için *pasa* söyledi derler.
basajıt gün Yarından sonra (öbür gün) , 33.
basan Köpeklere takılan isimdir. Ash itibarile *bastı* kelimesinden müştaktır , zira köpekler kurtu yıkarırmış , 33.
basbarmaq Nüşhalarda bu şekilde mukayyetti. - başparmaq - 31.
bastı Galip geldi , yıktı (küreşte) ; Kit. *Baylık* - ayağımı kodu-, 32 ; Ş. Sul. 68 ; R. IV. 1526 ; Bud. 229 ; P. d. C. 148 ; Lh. Os. 180.
basurdu İyice örttü , 32 ; Az. *basırdı* - aynı manada ve defn etti- ; Ist. *ört bas etti* şeklinde müstameldir ; Kaş. II. 64 ; MW. 32.
baş 1) Kafa , baş , 31 ; Kas. III. 45 ; Houtsma 59 ; R. IV. 1546 ; Bud. 225 ; P. d. C. 148 ; Ş. Sul. 68 ; P.P. 55 ; Lh. Os. 177.
 2) Yara ; Anat. *gözü yaşlı bağı başlı* - gözü yaşlı bağı yaralı ; Kaş. II. 135 *başlıq* - yaralı ; MW. 33 ; Houtsma 59.
 3) Çıban.
başaq 1) Bugünkü manasında , sünbüle , 32 ; Ms: *başaq dırmaq* *bardı* - başak toplamaya gitti - ; Ş. Sul. 69 ; R. IV. 1551 ; Lh. Os. 179 ; Bud. 228 ;
başaq [Kıpc.] = *dämürün* , 50.
başardı Başa çıkarttı , itmam etti , Ms: *bu işni başardı* - Bu işni itmam eyledi - ; Ş. Sul. 69 ; P. d. C. 150. *başarmaq* ; R. IV. 1552.
başladı Bugünkü manasında , 31 ; Houtsma 59 ; Kaş. III. 216 ; R. IV. 1555 ; Bud. 226 ; Lh. Os. 180 ; R. USp. 267.

- başı aylađı** Yaraladı , 31.
başıq Ash itibarile *pađsahtıq* olup , pađısahtlık demektir, 31; Ş. Sul. 69 ; R. IV. 1558/9 ; R. USp. 267.
başmaq Ayak kabı ; Ash itibarile *basmaq* tır , 31 ; Kaş. I. 316 ; R. IV. 1561 ; Bud. 229 ; Ş. Sul. 69.
batır Arap. *باطر* kelimesinden neş'et etmiştir ; Ni'mete küfran ederek tuğyan etmek. 28; Kamusa göre Osm. *buturluq*; R. IV. 1857 (Çag.) *butur*.
batman Ölçü, 33 ; Houtsma 60; Kaş. I. 370 ; R. IV. 1516; Bud. 231; R. USp. 267 ;
hattı *Batmaq* fiilinden mazi, 28, 33; Kaş. I. 434; R. IV. 1508 9; Bud. 218 ; R. USp. 267 ; Ş. Sul. 66.
batuq Kara bataq kuşu, 28.
baturdu [Türkm.] İnkâr etti, 33.
bay Zengin , 37 ; Kaş. I. 292; P.P. 141 ; R. IV. 1421 ; Bud. 239; Ş. Sul. 72 ; P. d. C. 155 ; Lh. Os. 194 ;
bayam Badem , 37 ; Anat. *payam* ; Houtsma 65 ;
bayıdı Zengin oldu . 37 ; Kaş. III. 205 *bayumaq* ; MW. 29 ; Bud. 239.
baz Sülh , 30 ; R. IV. 1541 (Eski türkçe).
bazar Asıl nüshada *bazara* dır ; Bugünkü manada, 31 ; Houtsma 59 ; R. IV. 1542 ; Bud. 225.
bazıq Fena, kötü adam . 30; Mukayese et *bazmaq* Bud. 225.
bazlaştı Barıştı , sülh etti , 30 ; R. IV. 1546.
bazı Oklava, 31; Anat. *Oklavu* ; Az. *Oxloq*.
bazıq Şişman adam. 30 ; R. IV. 1544 (Kazan lehç.) *bazıq* ; (Kar. T.) *bazıx*.
bäbüçük Göz bebeği , 28 ; R. IV. 1637 ; Bud. 241.
Bäcük İsmi has, fakat asıl manası Abu-Hayyanca belli değilmiş, 28.
bäk 1) Ash itibarile *bärk* olup - pek, kuvvetli, bağ-demektir. 34; Houtsma 63 ; R. IV. 1215 (Uyg.). 1574; Kaş. I. 279. 2) Bey, 35; Kaş. I. 159; R. IV. 1580; Bud. 263 4; Lh. Os. 209.
bäkidi Barkıdı , kuvvetlendi , 34 ;
Bäkiş İsmi hasdır; Abu-Hayyan bu kelimenin nereden geldiğini bilmiyor , 34.
bäkitti Berkitti. kuvvetlendirdi , bir şeyi diğerine bağladı , pürçinlädi . 34 ; Rad. IV. 1575 (Kırg.).
bäklädi İntizar etti , bugünkü manasında , 34 ; Kaş. I. 416 ; R. IV. 1577 ; Lh. Os. 209 ; Köprülü : DTB. 1210
bäl Bir şeyin ortası , bugünkü manasında , 35 ; Houtsma 65
bil : Kaş. III. 97 ; R. IV. 1606 ; Bud. 302; P.P. 364.

- bälgü** Zahir, aşıkâr, 36 ; Kaş. I. 358 ; R. IV. (Tar. Çag.) 1613; R. USp. 267.
bälgülü Malûm , 35.
bälgürdi Zahir oldu, 36; Kaş. I. 324; R. IV. 1613; P.P. 633; R. USp. 267 ; Uig. III. 3621.
bältäk Pältäk , 36 ; P. d. C. 159 ; Bud. 304 ; R. IV. 1246 .
bälü = *billi* , 35.
bälük Saçın örgülü bir kısmı , 35.
bän [Türkm.] = *män*.
bänäk Siyah nokta , benek , 36 ; R. IV. (Osm.) 1588; Bud. 270; Ş. Sul. 75.
bärk Kuvvetli, sağlam, 30; Kaş. I. 292 ; R. IV. 1602 ; Bud. 253.
bärkidi 1) Sağlamaşdı , kuvvetlendi , 34 ; Bud. 253. 2) Sabit oldu, yerleşti , kökleşti, 30; Kaş. II. 273; Houtsma 61 ; R. IV. 1601.
bärkitti Kuvvetlendirdi , tersin etti , sağlamaştırdı , 34 ; R. IV. 1602 ; Lh. Os. -perkitti- 203.
bärtindi Vücüdün bir azası yerinden oynadı , 29 ; Mukayese et Kaş. III. 314, II. 187; MW. 35; R. IV. 1604 (Tar.) *bärt* Yerinden oynayan uzuv , 30 ; Mukayese et R. IV. 1604 (tar.) *bärtik*.
bärtük Kıpçakça Emir demektir , 37 ; Houtsma 65.
bäy Sıncap , 37.
bäyän Bugünkü manasında , 35 ; R. IV. (Osm.) 1586; Bud. 265; Lh. Os. 211 .
bäyär Uygur ve Türkestan lisanında-Allah, ilah-demekmiş, 37; = *Bäyğän - bär* den ibaret olup bugünkü manasında kullanılmıştır , 37 ;
bäyğänbär *bäynir [Türkm.]* = panir , 36 ; Houtsma 66.
büz Gudde , bez , 30 ; R. IV. 1631 ; Bud. 301 ; Ş. Sul. 91.
büzädi Süsledi , 30 ; Kaş. II. 246 ; R. IV. 1631 ; Bud. 256 .
büzäk Süs, 30 ; Anat. *donanma* ; Kaş. II. 322 ; R. IV. 1632; Ş. Sul. 74 ; Lh. Os. 205.
büzändi Süslendi , 30 ; Kaş. II. 112 ; R. IV. 1633.
büzäwü Yüze sürülen ağılık (pudra), 31.
büzdi Usandı, 31; R. IV. 1631; Bud. 257; Az. *bezdi*; Lh. Os. 205.
bibi Ablâ , 38 ; R. IV. 1789 ; Ş. Sul. 88 ; P. d. C. 181 ; Az. babanın hemşiresi ; Bud. 298 ; Kazan tatarlarında bu kelime kadın ismi haslarının başlangıcına ilave edilmektedir.
Biçär *Biçmäk* mastarının hal fiilinden menkul ismi has , 29.

- biçäl* Kötürüm adam , at ve saire , 29.
biçin Ekin biçimi, 29; Ist. *biçim*; Az. *piçin*; R. IV. 1782.
biçti *Biçmâk* filinden mazi, 29; R. IV. 1780; Ş. Sul. 89; Bud. 244 .
bikâr Elbisenin üzerine yapılan süs , 34 .
bikit Zift , 34 .
bilâ İle , 36; Houtsma 63; Kaş. III. 47; R. IV. 1760/1; R. USp. 268; Bud. 304; Ş. Sul. 93; Bang: KOsm. I. 4724; Zenker 238.
bilâdi Bugünkü manasında , 35; Kaş. III. 202; R. IV. 1761; Ş. Sul. 93;
bilgü/Türkm. = *Bilâwü* , 35; Vambery: Alt-Osm. Stud. 151.
bilâk Kolun bileği , 35; Kaş. I. 273; R. IV. 1762; Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Uig. II. 2515.
bilâwü Bileği , 35; Houtsma 63; Bud. 305; R. IV. 1764. (Çag.)
bilâv; Ş. Sul. 93; P. d. C. 189; Bang: KOsm. II. 4318.
bilâzik Bugünkü manasında , 36; Houtsma 63 *bilâzük*; Kaş. I. 427; R. IV. (Osm. Türkm. Kirg) 1764; Ş. Sul. 93 *bilâk yüzük*.
bilgä Alım , 35; Kaş. I. 11 , 52; R. IV (Kom. Orh.) 1767; R. USp. 268; P.P. 742; Uig. II. 1918.
bilî İlim , 35; Kaş. I. 85 *bilig*; MW. 37;
bilik Silah, 35; Osm. Ok kuburu; Houtsma 65-kemerde taşınan her nev'i silah - .
bildi *Bilmâk* filinden mazi , 35; R. IV. 1793; R. USp. 268; Kaş. II. 19; Ş. Sul. 94; P. d. C. 181; P.P. 143.
bittirik Harp edvatının mahfazası , 30 .
bir Bugünkü manasında , 29; Kaş. 271; Houtsma 65; R. IV. 1746 7; P.P. 131; R. USp. 268; Ş. Sul. 90.
bir ança Bir az , bir parça , 49;
birdi Verdi , 29; Kaş. II. 69; Ş. Sul. 91; R. IV. 1748; P.P. 86 - ber - .
birişik Vergi, 29; Mukayese et R. IV. 1753 (Kazan lehç.) *biriş*.
birişmâk Verişmek , Yekdiğerine bir şey vermek , 29; R. IV. (Kazan lehç.) 1753.
birlä = *bilä* - ile , 36; R. IV. 1755 6; Ş. Sul. 91; P. d. C. 184; Bud. 254; P.P. 173; Bang: KOsm. I. 20 n. I.
birükdürdi Biriktirdi , topladı , 30; R. IV. 1751 2; Ş. Sul. 90; Bud. 253; P. d. C. 185.
bis Terbiye , 27 , 31.
bisäräk İki hörgüçlü deve, 31; Anat. şişman karıya ıtlak edilmek-

- tedir; Ş. Sul. *bisirik* , 92; R. IV. (Osm.) 1873 - yürümeğe pek mütehammül olan deve - .
bislâdi Terbiye etti , 27 , 31; R. IV. 1628 *büslämük*.
bisländi Terbiye edildi , 27 , 31; R. IV. 1628 *büsländi*.
bısra Buraya , 31; Houtsma *bäsürü* - yakın - , 62
bisü Terbiye , 31; Mukayese et R. IV (Karain Kirg.) 1783
bisi; Ms : *bisüsi yaxıdır* - iyi beslenmiş , terbiye edilmiş - .
biş Beş , 31; Houtsma 65; Kaş. I. 109; R. IV. 1787; R. USp. 268; P. d. C. 136; Bud. 258; P.P. 168; Köprülü : DTB. 479; Chuastuanift , 1937.
bişi Yufka , 32; Alyevm Azerbaycanda hamurdan yapılmış ve yağda bişmiş bir nevi çörek *pişi* namında maruftur; R. IV. 1788; P. d. C. 187 *bişi* ve *bişmä*.
bişik Beşik , 16, 32; Houtsma 62 *büşik*; Kaş. I. 201; R. IV. 1788; R. USp. 269; Bud. 302.
bişirdi Pişirdi, 32; Kaş. II. 65. *bişürdi*; MW. 138; R. IV. 1788; Bud. 259; P. d. C. 187; Köprülü; DTB. 738 .
bişti *Bişirmâk* filinden mazi ; 32; Houtsma 62.
bit Kehle , bit , 28; Az. *pit*; Djoferoglu : 75 *Lieder* § 60
Houtsma 60; Kaş. I. 269; R. IV. 1773; Bud. 241; Lh. Os. 196.
bitäk 1) Un ve diğer şey için altı delik olarak çamurdan yapılan kap , 28;
2) Tahtadan yapılmış arı kovanı; Anat. *pätäk*; R. IV. 1618.
biti Kitap, yazı, 28; Houtsma 60; Kaş. III. 164; R. IV. 1775; R. USp. 268 *bitig*; Bud. 242 *bitik*; B. d. M. I. 356; P. d. C. 181; Bravck. Q.-Y. 51; Jour. de la Soc. F.-Oug. XXX. 57; F. W. K. Müller; Zwei Pfahl. 32; Köprülü : DTB. 2015, 477 .
Yazdı , 28; R. USp. 268; P. d. C. 182; Ş. Sul. 89; Kaş. II. 241; MW. 38.
bitidi Kitap , yazı , mektup , 28; Mukayese et *biti*
bitik Bitini temizledi . 28; Kaş. III. 216; R. IV. 1779; Lh. Os. 196
bitlädi Ot veya nebat çıktı , 28; Houtsma 60; R. IV. 1774; Bud. 242; Ş. Sul. 89; Lh. Os. 197.
bitti Kısık gözlü , 28;
bitük Temam , 28; Kaş. I. 191 *bütün*; R. IV. 1898; Bud. 244; Lh. Os. 197.
bitün

- bitürdi* Yarayı bağladı, sardı , 28 .
- biz* 1) Bugünkü manasında (zemir) , 30; Kaş, I. 273; R. IV. 1784; Bud. 256; Bang: KOsm. I. 9; P.P. 93; Köprülü : DTB. 1010; Lh. Os. 204.
2) İri iyne , 30; R. IV. 1784; Bud. 301 2; Lh. Os. 248.
- bizjök* Soğuk ısıtma , 31 ; Ş. Sul. 92 ; R. IV. 1634 ; P. d. C. 186.
- biçaq* Pıçak , 29 ; Kaş. I. 322 *biçäk* ; MW. 36 ; R. IV. 1734 ; Bud. 244 ; Lh. Os. 247 ; Köprülü : DTB. 286 .
- bıldırağ* Yaprak , 35 ; D nüshasında *bıldarığ* .
- bıldırçın* Bugünkü manasında , 36 ; Az. *bıldırçın* ; Houtsma 64. *bıldırçın* ; R. IV (Osm.) 1731 ; Bud. 266 ; Lh. Os. 213.
- biltür* Geçen sene , 36 ; Az. *bildir* , Djaferoglu : 75 Lieder § 74 ; R. IV. (Kırg. Kazan) 1731 ; Bang: KOsm. I. 18 . n. 2 ; Lh. Os. 213 .
- bıqın* İnsanın yan tarafları , 34 ; Kaş. I. 334 ; Ş. Sul. 92 ; P.d.C. 187 ; Bud. (Çag.) *bayqan* - 302 .
- bodı* = *Boğdu* , 28.
- boğaj* = *Boğaz* , 33.
- boğaz* Bugünkü manasında , 33 ; Houtsma 62 ; R. IV. 1649 ; Kaş. I. 304 ; MW. 39 ; Bud. 283 ; Köprülü : DTB. 433 ; P.P. 364 *boğuz* ; Lh. Os. 231.
- boğazladı* Bogazından kesti , 33 ; R. IV. 1650 ; Bud. 283 ; Lh. Os. 232 ;
- boğday* Bugünkü manasında , 33 ; Az. *buğda* ; Houtsma 62 ; Kaş. II. 185 ; R. IV. 1657 ; MW. 39 ; Bud. 260 ; Ş. Sul. 82 ; Lh. Os. 232 ; F. W. K. Müller : Zwei Pfahl. 33 ; R. USp. 270.
- boğday ämlü* Buğday renkli (esmer) , 34.
- boğdı* *Boğmaq* fiilinden mazi , 33 ; Ş. Sul. 82 ; Kaş. I. 80 ; R. IV. 1647 ; Bud. 284 ; Lh. Os. 233.
- bol* Çok , geniş , 36 ; R. IV. (Osm. Az.) 1669 ; Bud. 287 8 ; Ş. Sul. 84 ; Lh. Os. 236 ; Köprülü : DTB. 403 .
- boldı* Oldu , 35 ; Houtsma 63 ; Kaş. III. 52 ; R. IV. 1669 ; Bud. 290 ; P.P. 266 ; Bang: Stud. verg. Gram: SBBA. 1916, 925 ; Brock. Q-y. 47.
- boldurdu* Oldurdu , olmasını temin etti , 35.
- boluş* Yardım et , 35 ; R. IV. 1671 2 ; Bud. 291.
- boluşti* Yardım etti , 35 ; R. IV (Kırg.) 1671 *bolus* ; Bud. 291.
- boq* Bugünkü manasında , 34 ; R. IV. 1645 ; Bud. 285.
- baqsaq* Yaya sarılan bir nevi kayış , 34.

- bor* 1) Kireç , 30 ; Houtsma 61 ; Bud. 274 ; Ş. Sul. 78 ; Lh. Os. 218 ; R. IV. (Kırg.) 1662.
2) Beyaza mail yumuşak taş ; Ş. Sul. 78-alçı taşı - .
- borla* Üzüm , 30 ; Houtsma 61 ; R. Usp. 269 *borluq* - üzüm bağçesi - ; D. Korkut *borla xat'ra* .
- borsuq* Porsuk , 29 ; Ş. Sul. 79 ; R. IV. 1668 ; Bud. 276.
- boş* 1) Hal , boş , 32 , 99 ; Kaş. I. 277 ; R. IV. 1688 ; Ş. Sul. 81 ; Bud. 281 ; Lh. Os. 228 ; R. USp. 269.
2) Kocasından ayrılan , 32 ; Houtsma 64 ; Kaş. I. 277 ; Bud. 281 2 .
- boşadı* Karısını ayırdı , serbest bıraktı . 32 ; Lh. Os. 229 ; Bud. 282 ; R. IV. (Osm. Tar.) 1689.
- boşandı* 1) Alelumum ayrıldı 2) karı kocasından ayrıldı , 32 ; Kaş. II. 112 ; R. IV. 1689.
- boy* Kamet , 37 ; Houtsma 65 ; R. IV. 1639 ; Köprülü : DTB. 1020 ; Bud. 294 ; Lh. Os. 242 ; P. d. C. 179.
- boynuz* = *muynuz* , 89.
- boynun* Bugünkü manasında , 37 ; Houtsma 65 ; Kaş. I. 114 ; R. IV. 1660 ; Bang: Briefe IV. 39 ; Bud. 296 ; Lh. Os. 244 ; Köprülü : DTB. 344 ; Ş. Sul. 87 ; P. d. C. 180.
- boyunladı* Boyuna vurdu , 37 ; Houtsma 65 ; Kaş. III. 107.
- boz* Göy rengi , kır , 30 ; Kaş. II. 11 ; R. IV. 1681 ; Houtsma 64 *buz* ; Bud. 279 ; Ş. Sul. 80 ; Lh. Os. 224 ; Köprülü DTB. 135 ; P. d. C. 168.
- boza* Bugünkü manasında (içki) , 31 ; Houtsma 62 ; Bud. 279 ; R. IV. (Osm. Kırg.) 1684.
- bozdu* Bi şeyi yağmaladı yahut nakzetti , 30 ; Kaş. II. 8 ; MW. 40 ; R. IV. 1682 3 ; Bud. 280 ; Lh. Os. 226.
- Bozğuş* Asli itibarile *bozğuş* olup ismi has mukabilinde kullanılmıştır , 31 . Houtsma 64.
- bozuldı* Gareth edildi , 31 ; Kaş. II. 104 ; R. IV. 1684.
- bozuq* Kötü bir şeye itlak olunmuş , 31 ; Lh. Os. 227 ; Ş. Sul. 80 *bozuğ* ; P. d. C. 167 ; Köprülü : DTB. 322 ; R. IV. (Osm.) 1684 ; Kaş. I. 316 ; MW. 41.
- bök* Orman , bir birine girmiş çalı ve cırpı gibi yabani ağaçlar , 34 ; Kaş. I. 199 ; MW. 41 ; R. IV. (Çag.) 1693 ; Ş. Sul. 83 ; P. d. C. 173.
- bölük* Halkın bir kısmı , insanların (büyük) bir kısmı , 35 ; Kaş. I. 322 ; R. IV. 1701 ; Bud. 292 ; Lh. Os. 240.
- bön* Saf adam , 37 ; R. IV. (Osm.) 1697 ; Bud. 293 ; Thomsen: *Turcica* 59 n. 1.

- börük* İçerisine et doldurulmuş hamur parçaları, 30; R. IV. 1698; Bud. 276; Lh. Osm. 220.
- börü* Kurt, 30; Kaş. I. 97 *böri*; Ş. Sul. 80; R. IV. 1699; Bud. 278; P. d. C. 168.
- böy* Akrep, 37; Houtsma 64 *büy*.
- böyürçin* [Kıpç.] = *Bıldırçın*, 36.
- bu* Bugünkü manasında, 28; Kaş. III. 155; R. IV. 1798 9; R. USp. 269 70; Bang: KOsm. I. 9; Ş. Sul. 75; Bud. 371; Lh. Os. 215; Köprülü: DTB. 32.
- bucaq* Köşe, Zaviye, 28; Kaş. I. 387 *buççaq*; R. IV. 1862 3; Bud. 273; P. d. C. 163; Lh. Os. 216.
- buçuq* Nisif, 29; Kaş. I. 315; Houtsma 64; R. IV. 1862; Bud. 273; P. d. C. *buçuğ* 163; Ş. Sul. 77.
- bud* = *But*, 29.
- budadı* Ağacların dallarını veya lüzumsuz kısmını kesti, 29; Ş. Sul. 77; R. IV. 1828; Lh. Os. 217; P. d. C. 164.
- budaq* Dal, 29; Ş. Sul. *budağ* 77; R. IV. 1857; Lh. Os. 217; Bud. 273; Köprülü: DTB. 4917; P. d. C. 164.
- buğ* Tencere kaynariken ondan çıkan buhar, 33; Ş. Sul. 81; R. IV. 1804; Bud. 283; P. d. C. 171.
- buğanaq* Sağnak, şiddetli yağmur, 33; P. d. C. 172 بوغناق ve بوغناق; R. IV. (Osm.) *boğunaq*;
- buğra* Erkek deve, 33; Houtsma 62 *boğra*; Kaş. I. 164; MW. 42; R. IV. 1807; *Kit. Bâylık* - acem devesi -; Bud. 284; P. d. C. 172; Ş. Sul. 82.
- buğuz* Bu defa, 34.
- buküz* [Türkm.] = *buğuz*, 34.
- buladı* Su, çorba ve buna benzer bir şeyi karışdırdı, 35; R. IV. (Osm.) 1836; Lh. Os. 237; Bud. 288; Thomsen: *Turcica* 50.
- bulağav* Karışıklık; intizamsız, karma karışık kaçışmak, 35; Ş. Sul. 85 *bulğaq*; Bud. 290; P. d. C. 176; Kaş. I. 389; R. USp. 270; Manich. III. 9; Uig. II. 7835.
- buldı* 1) Buldu, 36; Kaş. I. 111; R. IV. 1834; Lh. Os. 239; R. USp. 270; P.P. 105; Köprülü: DTB. 299; Bud. 292; Uig. II. 3902.
2) Azletti, 36.
- bulğadı* [Kıpç.] Buladı, 35; Kaş. III. 214; R. IV. (Çag. Taran.) 1848.
- bulğamaç* Bulamaç, 35; Lh. Os. 238;
- bulğandurdı* Bulandırdı, 36; Ş. Sul. 85; Kaş. II. 191; MW. 42; R. IV. (Çag.) 1849 50; P. d. C. 176; Bud. 290.

- bulğaytı* = *Bulğandurdı*, 36.
- bulnaq* D nüshasında *bulanaq*, yaban eşeği, 35.
- bulun* 1) yağma, 36.
2) Kıpçaklarda adaya bitişik kara.
3) Ganimet, kesp.
Ganimet aldı, 36.
- bulunladı* Rastlaşdı, buluştular, 35; R. IV. 1845; Lh. Os. 239; Bud. 292.
- buluştı* Bugünkü manasında, 36; Houtsma 65; Kaş. I. 123; MW. 43; R. IV. 1845 6; Köprülü: DTB. 161; Ş. Sul. 86; Lh. Os. 240; P. d. C. 178.
- bulut* ayıp, 36; Mukayese et, R. IV. (Osm.) 1809; Thomsen: *Turcica* 49-61, 71-73 *buğ*.
- bun* Ayıpladı, 36.
- bunadı* Bunca, bu kadar, 89; Bud. 293; R. IV. (Orh.) 1815; Lh. Os. 242 بونبه لين; Ş. Sul. 86; P. d. C. 179.
- buncaq* D nüshasında *bunadı*, 363; Bugünkü manasında, 36; R. IV. (Osm.) 1813; Bud. 293.
- bundi* Ayıpladı, 36.
- bunıladı* Ash itibarile *binmäk* fiilinden olup binilen şey veya hayvan, 36.
- bunut* Bukalı, 34.
- buqavuv* Kara biber, 29; Houtsma 61; Ş. Sul. 78; R. IV. 1832; P. d. C. 165; Lh. Os. 219.
- burç* Bir nevi nebat, sahra lálesi, 29; Ş. Sul. 78; R. IV. 1833; *burçalıq*; P. d. C. 165.
- burçalaq* Dolu, 30; Houtsma 61; R. IV. 1833.
- burçaq* 1) Karmı agrıdı, 2) ipi ördü [*burmaq* fiilinden mazi] 29; R. IV. 1816; Lh. Os. 220;
- burdı* Boru, 29; Brock. Q-Y. 57; Arab. Filolog. 5.
- burju* Misk kokudu, 29; Kaş. II. 6.
- burudı* 1) Evvel, evvelce, evvel zamanda, akdem, 30; Ms: *Sor barmadan burun* - varmadan evvel sor - 89; Ş. Sul. 80; Kaş. III. 75; R. IV. 1822/3; P. d. C. 168; R. USp. 270; Bud. 278; Ş. Sul. 80.
2) Bugünkü manasında, 30; Houtsma 61; Kaş. I. 313; R. IV. 1821 2; Eh, Os. 223.
- burun* = *Burunduruq*, 29.
- burunduq* Devenin burnuna takılan şey, bir ucu topaçlı olup diger ucuna da ip bağlarlar, 29; Ş. Sul. 80; Kaş. I. 314; R. IV. 1824; Lh. Os. 224.

- buseriq* Uzaktan gelen toz , 32.
bustu Pusu , 31 , 33 ; Houtsma 62 ; R. IV. 1865 ; Bud. 281.
buşaq Hiddetli , çok öfkeli , iztiraplı bir kimse , 32 ; Köprülü : DTB. 249 .
buştı Kızdı , öfkelendi [*buşmaq* filinden mazi] darıldı , 32 ; P. d. C. 171 ; R. IV. 1870 ; Ş. Sul. 81 ; R. USp. 270.
but Bud , 29 , 33 ; Houtsma 62 ; Kaş. I. 215 ; MW. 45 ; R. IV. 1856 ; P. d. C. 160 ; Ş. Sul. 76 ; Lh. Os. 216 ;
butaq Budak , 29 , 33 ; Houtsma 64 ; Kaş. I. 46 ; R. IV. 1857 ; Kaş. I. 315 *butıq* ; Az. *putax* ; Lh. Os. 217 ; Uig. II. 243 *butıq* ; Bud. 273.
buğday [Kıpç.] = *Boğday* , 33 ; Bud. (Kırg.) 295.
buğdı Raksetti , 37 ; Bud. 305 *biyümäk*.
buğruq Ferman , emir , 37 ; Houtsma , 37 ; R. IV. 1812 ; P. d. C. 179 ; Köprülü : DTB. 915 ; B. d. M. I. 350 ; P. P. 87 ; *buğruq* - Uygurlarda bir rütbe - ; R. USp. 270 ; Uig. II. 97 n. 1.
buğurdi Emretti , 37 ; Bud. 295 ; R. IV. 1811 ; Köprülü : DTB. 241 .
buz Bugünkü manasında , 30 ; Kaş. I. 162 ; R. IV. 1866 ; Lh. Os. 225 ; Bud. 279 ; Ş. Sul. 70 ; P. d. C. 168.
buzağu Buzağı , 31 ; Az. *bizoy* ; Houtsma 62 ; Kaş. I. 58 ; R. IV. 1868 ; P. d. C. 169 ; Ş. Sul. 80 ; P. P. 773 *bozağu* ; Bang : KOsm. II. 421 ; Köprülü : DTB. 198 ; Lh. Os. 226.
buzavu = *Buzağu* , 31 .
buzladı Devenin bağırtısı [*buzlamaq* filinden mazi] , 31 ; Kaş. I. 109 ; R. IV. 1869 ; Bang : KOsm. II. 421 ; Mukayese et Ş. Sul. 80 ; Bud. 280 (Çag.) *bozlamaq* - ağlamak - ; P. d. C. 169 .
büküldi Secde eyledi , kıcını kaldırdı , 35 ; Bud. 286 .
bükür Bükülmüş şey , 34 .
bükür [Türkm. Kıpç.] = *Buğuz* , 34 .
büküräk Böbrek , 34 ; Houtsma 63 ; Kaş. I. 30 *bükür* ; MW. 47 ; R. IV. (Çag.) 1882 ; Ş. Sul. 83.
bükürü Kambur , 34 ; Kaş. I. 188 *bükri* ; R. IV. (Çag.) 1880.
büktär Hanımların deve üzerine koyup bindikleri beşik , 34 .
bükti Oynadı , 34 .
büktü Bugünkü manasında , 34 ; Kaş. III. 175 ; Houtsma 63 ; R. IV. 1876 ; Bud. 286 ; P. d. C. 173 ; Lh. Os. 234.
bülcäk Kurt yavrusu , 35 .

- bürçe* Pire, 30 ; Kaş. I. 358 *bürkâ* ; R. IV. 1722 *börçö* ; Bud. 252 ; Ş. Sul. 79 *bürkâ* ;
bürçäk Alnın üzerine enen saç . 30 ; Az. *birçäk* ; Anat. *pirçäk* ; Ş. Sul. 78 ; R. IV. 1722 ; Bud. 252 ; P. d. C. 165 ; Lh. Os. 266 *çz*.
bürkü Sıkıntılı ve sıcak hava , 30 ; R. IV. 1891 *bürjü* ; Bud. 253 .
bürtük Tane , 29 ; R. IV. 1721 2 .
bütün Sahih , sağlam , 28 ; Houtsma 60 ; Ş. Sul. 76 ; Kaş. I. 191 ; R. IV. 1898 ; MW. 47 ; Bang : KOsm. I. 46 ; Bud. 244 ; R. USp. 270.
bütür Ekşi yüz , çehre , 58 ; Mukayese et R. IV. 1404 *pütür* .
bütür yüzlü Ekşi suretli , 28 .
büzük Kıpç , arka , göt , 30 ; R. IV. 1902.
büzdi Sıkıştırdı , torba ve sairinin ağzını çeküp darlaştırdı , 30 ; R. IV. 1091 ; Bud. 257 ; Lh. Os. 227 .

C

- cicü* Çocuğun validesine hitap ederken söylediği neda , 42 ; R. III. (Çag.) 2144 [Samarkand - hala - , Hiva - abla -] . Lh. Os. 325.
cömärt Kerim , bugünkü manasında . 46 ; Farisçenin جوانمرد kelimesinden muharreftir ; Houtsma 72 ; R. IV. 103 ; Lh. Os. 323 ; Bud. 446 .

Ç

- ça* Sevme için kullanılan tashir kelimesi . 83 ; 84 ; Bud. 447 ; Lh. Os. 322 .
çaç Temizlenmiş buğday , 42 ; Ist. *cäc* .
çağa Tüyü henüz bitmemiş kuş yavrusu , ve her hangi yeni doğmuş mahluk , 43 ; Ş. Sul. 147 ; R. III. 1842 3 ; Bud. (Çag.) 458 - serçe yavrusu - ; Zenker I. 342 .
çağan Tağan kuşu , 43 .
çağıltılaq Koyunun kuyruğuna yapışıp kalan pislik , 44 ; R. III. 1836 *cağıldağ* ;

- çağırıldı* *Çağırmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 43; Houtsma 71; Kaş. III. 240; MW. 48; R. III (Osm. Kırım.) 1845; Bud. 460; Lh. Os. 334; P. d. C. 277; Köprülü: DTB. 421; Bang: KOsm. II. 116; Uig. II. 8523.
Doru at (renk), 45; Ş. Sul. 48; Kaş. III. 117; Houtsma 69; R. III. 1874; P. d. C. 279; Bud. 462; Lh. Os. 337.
- çala* Az, azacık, 45; R. III. (şark lehç.) 1877; Bud. 462 - Yarım -; P. d. C. 280 id.
= *Çala*; Ms: *çalaça bişti* - azacık pişti - 45.
Def ve sair aleti musikiyi çaldı, 45; Kaş. II. 20; Houtsma 70; Ş. Sul. 148; R. III. 1875 6; Bud. 463; Köprülü: DTB. 2819; Lh. Os. 237.
- çalıq* 1) Başı sert at, 45; Houtsma 70; R. III. (Tel. Alt.) 1881; Bud. 462.
2) İsmi has.
3) Kılıçla vurmak, kesmek; Osm. *burunu çalıq* bir tarafı çarpılmış (Mukayese et Lh. Os. 339); Bud. 463.
- çalqandı* *Çalqanmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 45; Ş. Sul. 148; R. III. (Osm.) 1885; Bud. 463; Lh. Os. 338.
- çalqın* Bulutlu gün, 45.
- çamça* Menteşe, 46.
- çamur* Bugünkü manasında, 46; Ş. Sul. 146; R. III (Kırım. Çag.) 1940; Bud. 465; P. d. C. 280; Lh. Os. 240.
- çanaq* Bugünkü manasında, 46; Houtsma 72; Kaş. I. 79; MW. 49; Ş. Sul. 149; R. III. 1856; Bud. 488; Zenker I. 346; Lh. Os. 341.
- çandır* Türk veya gayrisinden cinsleşmiş olan, 46.
- çapaq* göz çapağı, 41; R. III. (Osm. Tar.) 1918; Bud. 468; Lh. Os. 328.
- çapçuq* D nüshasında *Çıpçıq* 411. serçe, 41; Houtsma 70 *çıpçuq*; R. III. (Kazan) 2098 *çıpçuq*; Bud. 467; Ş. Sul. 154 *çıpçuq*; P. d. C. 290.
- çapındı* Birden hücum etti, 41.
- Çapını* Türklerden bir kabile, 41; Kaş. I. 57; MW. 242 *Çäbni* - Oguzlardan bir kabile -.
- çaptı* Bir defada hem vurdu ve hem kesti, 41; Kaş. II. 3; R. III. 1916; Bud. 451; Ş. Sul. 145; P. d. C. 272; Köprülü: DTB. 105; Lh. Os. 328.
- çaput* Paçavra, 41; Anat. müstameldir; R. III. (Osm.) 1921; Lh. Os. 329.

- çaqır gözlü* Mavi gözlü, 44; Kaş. I. 303; R. III. (Osm.) 1834; MW. 50; Lh. Os. 336; Bud. 457.
- çaqmaq* Taş (çakmak), 44; Kaş. I. 391; MW. 50; R. III (Osm. Çag. Tar.) 1841; Köprülü: DTB. 5823; Bud. 460; Ş. Sul. 147; P. d. C. 278.
- çaqtı çara* İşaret etti, 44; Bud. 461 - jurnalçılık etmek - .
Bugünkü manasında, 43; R. III. (Uyg. Şor. Sag.) 1861; Bud. 456.
- çaruq* Çarık, 42; Kaş. I. 318; R. III. 1863; Bud. 456; Ş. Sul. 146; P. d. C. 276; Lh. Os. 333.
Tuz, 43.
- ças* Casus, 43; R. III. 1913 *çaşıt*; Lh. Os. 333.
- çaşutladı* Casusluk etti, 43; R. III. 1913 *çaşıtılmaq*; Lh. Os. 333; Zenker I. 341.
- çat* Kumaşın dikiş yeri, 41; P. d. C. 273; Ş. Sul. 145.
- çatan* Sepet, 42.
- çatladı* El şaklatmak, el şaklatarak ses çıkardı, 42; R. III. 1901; Bud. 453; Lh. Os. 329.
- çatır* Çadır, 42; Kaş. I. 340; MW. 51; R. III. 1898; Bud. 454; Lh. Os. 331; Ş. Sul. 146; P. d. C. 277.
- çattı* Kumaşların kenarını birbirine ekledi, dikti; Ayrıca *qaş çattı* ve yahut *çatuqqaşlı* gibi kelimelerde kullanılmaktadır, 41; R. III. 1894; Bud. 453 4; Lh. Os. 331.
Çatıldı (kaş ve saire), 41.
- çatıldı* Feryat, seda, ses, 47; Ş. Sul. 149; Kaş. I. 47; R. III. (Osm.) 1934; MW. 51; Bud. 465; Köprülü. DTB. 44; Ferhenkname 94; Zenker I. 346.
- çavuş* Çavuş, padişahın önünde tazim ve ihtiramla bağırarak adam, 47; Mukayese et, Kaş. I. 307 - zabıt -; MW. 51; R. III. (Osm. Çag.) 1935 - polis, bekçi, mahkeme hademesi, murakabe memuru -; Az. *çoš* - Kerbela veya Mekkeye giden Züvvarın önünde elinde bayrağı ile giden derviş -; Lh. Os. 341; Bud. 465; P. d. C. 281; Ş. Sul. 149; Zenker I. 346; B. d. M. I. 573.
- çäçü barmaq* Serçe parmak, 42; Kıpç. *çirçlaq*.
- çäkü* Yazı üzerindeki nokta, 44.
- çäkülandı* Yaranın iyileşmesi güçleşti ve gecikti, 44.
- çäkür* Şeker, 45, 89.
- çäkär böräk* Şekerli börek, 45.
- çäkirdäk* Çekirdek, 44; Ş. Sul. 151; R. III. (Osm.) 1950; Bud. 482; Eh. Os. 348; Az. *Çärdäk* (Djaferoglu: 75. Lieder. §35).

- çakti* *Çökmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 44 ; R. III. 1945 6 ; Bud. 482 ; Lh. Os. 349 ; Köprülü : DTB. 2014 .
- çakük* Çekiç , 44 ; Houtsma 69 ; Kaş. II. 229 (Guz.) *çakük* : MW. 52 ; R. III. (Çag. Az.) 1954 ; Ş. Sul. 152 ; Bud. 481 , 461 ; P. d. C. 285 .
- çalbär* Dize kadar olan su, 45 .
- çalik* Çocukların oynadıkları celik çomak , 45 ; R. III. 1978 ; Bud. 486 ; Az. *çalik* ; Lh. Os. 352 .
- çämlik* D nüshası bilahara *çömlük* , e tahvil edilmiştir 46 ; Lügatlerde böyle bir telaffuz mevcut değildir, *çömlük* , 46 .
- çämru* Havuç, 46 .
- çänä* Bugünkü manasında, 46 ; R. III. (Osm. Az.) 1960 1 ; Bud. 483 ; Lh. Os. 251 .
- çändärü* Eyice aradı , taradı , Ms. *çändärü sorğıl* - iyice ve etrafınca sor - ; *Kit Bäglik* te ise *çınqardı* , 46 ; D nüshasında *çanqardı* , 46¹⁵ .
- çünk* Uda benzer bir alettir , 46 ; İranda maruf bir sazdır ; R. III. (Osm.) 1962 - bilhassa kadınların çaldıkları arfa , gitara - ; Kaş. III. 264 ; MW. 52 ; Lh. Os. 354 ; Bud. 489 : Farisçenin *حزق* inden müştaktır . [Mukayese et Vullers: *Leticon persico-Latinum* I. 295.]
- çüpär* Gärtü iyi görmiyän , 41 ; Ms: *çüpär gözlü* .
- çüpiş* Biraz büyümüş keçi , 41 ; Anat. *çübiş* ; Houtsma 70 , *çipiç* ; Zenker I. 348 ; Bud. 469 ; R. III. (Osm.) 1995 ; *çapıç* .
- çärça* Tatarca bir kuş , 43 .
- çäri* Asker , 42 , 92 ; Kaş. I. 111 ; R. III. (Osm.) 1967 ; P.d.C. 204 ; Bud. 475 ; Ş. Sul. 151 ; Lh. Os. 347 ; R. USp. 303 ; Köprülü : DTB. 512 .
- çärik* — *çäri* , 42 ; Uig. II. 695 ; Uig. I. 2625 ;
- çärpi* Dalın ucu , 42 .
- çätläwük* Bir nevi fındık , 42 , Ist. *çitlänbik* , [Makayese et. Lh. Os. 343] ; R. III. (Kırım) 1984 *çätläük* ; Bud. 453 , 507 . *çatlağuş* ve *çatlaquç* ; P. d. C. 273 *çatlağuş* ; Ş. Sul. 145 .
- çätük* Kedi , 42 ; Kaş. I. 325 ; Bud. 470 (eski kelime) *çütük* .
- çävçän* Ucu ateşli ağaç , 47 .
- çi* Bir nevi kuş , 41 .
- çiat* Peynir , 41 .

- çiban* Bugünkü manasında, 41 ; R. III. (Osm. Karaim) 2098 9 ; B. d. M. I. 576 ; Bud. 503 ; Ş. Sul. 159 *çıqan* ;
- çibin* Kara sinek , 41 ; Houtsma 70 *çibin* ; R. III. 2154 .
- çičäk* Bugünkü manasında, 42 ; Kaş. I. 107 *çıcak* ; MW. 51 ; R. III. 2144/5 ; Ş. Sul. 160 ; Lh. Os. 368 ; Bud. 470 ; R. USp. 303 .
- çik* 1) Çig , cıy , 44 ; Kaş. I. 283 ; MW. 55 ; Ş. Sul. 163 ; R. III. (Osm. Çag.) 2113 ; İud. 507 ; P. d. C. 307 ; Lh. Os. 373 ; Köprülü: DTB. 638 .
- 2) Tecrübesiz adam ; B. d. M. I. 627 8 .
- çik üt* Pişmemiş et , 44 ; Houtsma 72 .
- çiktit* Pamuğun tohumu , 45 ; Az. *çiyit* ; Kaş. I. 297 ; MW. 56 . R. III. (Çag. Şark.) 2115 .
- çil* Çil kuşu , 45 ; Ş. Sul. 163 ; R. III (Osm. Çag.) 2133 ; Lh. Os. 373 ; Bud. 507 ; B. d. M. I. 629 ; P. d. C. 308 .
- çilä* Hafif yağmur , 45 ; Kaş. III. 176 .
- çilädi* Hafifce yağmur yağdı , 45 ; Kaş. III. 176 .
- çim* Çim otu , 46 ; Kaş. I. 283 ; MW. 56 ; Ş. Sul. 164 ; R. III (Osm. Çag. Şark) 2158 ; Lh. Os. 374 .
- çimdi* *Çimmäk* fiilinden mazi, banyo almak , istihmam etmek , 46 ; Az. *çimmäk* ; R. III. (Osm.) 2158 - suya dalmak - .
- çimdidi* Çimdikledi , 46 ; Ms. *nä çimdärsän mäni* - Niçin beni çimdikliyorsun - ; R. III. 2160 ; Bud. 487 ; P. d. C. 310 ; *Kit. Bäglik* de ise buna mukabil *çimlädi* kullanılmıştır .
- çirkämä* İçine kıyma konulmuş ve yağda kızartılmış hamur , 42 .
- çirkin* Bugünkü manasında, 43 ; R. III. (Osm. Kırım.) 2127 ; Lh. Os. 346 ; Bud. 473 ; Ş. Sul. 161 .
- çisä* Çiy , hafif yağmur , 43 ; R. III (Osm. Çag.) 2147 8 *çisi* .
- çisädi* Gayet ince yağmur yağdı , 43 ; Ş. Sul. 162 ; Bud. 476 ; B. d. M. I. 622 ; Lh. Os. 369 *çisändi* .
- çiyä* Baelbek yemişi , 47 ; R. III. (Kazan) 2118 - vişne - ; Bud. 209. id. ; P. d. C. 311 ; Ş. Sul. 164 .
- çiyin* İpekle yapılan nakış , 47 .
- çıbuç* Dal , 41 ; Kaş. I. 318 ; R. III. 2099 - ince ağaç dalı - ; Az. *çubuq* ; Lh. Os. 355 .
- çıçlaç [Kıpç.]* Küçük parmak = *çüçä barmaq* , 42 ; Houtsma 72 .
- çıqan* Bahil , çingene , 43 ; Kaş. I. 32-fakir- ; R. III. 2063 .
- çıqanaç* Dirsek , 44 ; Houtsma 72 ; Ş. Sul. 162 .
- çıqardı* Ash itibari ile *çıqdırdı* olup - çıkardı - demektir , 43 ; Kaş. II. 68 ; R. III. 2063 .
- çılandı* İslandı , 45 ; R. III. (Kaz.) 2085 .

<i>çim</i>	Şedid , çok , pek manasında olup ismi tafzil mukabilinde kullanılmıştır , Ms: <i>çımaq</i> - bem beyaz - gibi , 46; R. IV. 158 <i>çim</i> ; Lh. Os.
<i>çımaq</i>	Bembeyaz , 46.
<i>çındırdı</i>	D nüshasında <i>çınradı</i> , 4616 - Zan etti - 46.
<i>çınlıq</i>	Bir nevi küçük gemi , kayık , 46; [Arap. tercemesi: الخشيرة] [Mukayese et Dozy : Supp. aux dict. Arabes cilt I. 733 Brill 1881] .
<i>çınqardı</i>	= <i>çändürdi</i> , 46.
<i>çınradı</i>	= <i>çındırdı</i> 4616.
<i>çiy</i>	1) Çiy , 44 ; Kaş. III. 156 <i>çi</i> ; R. III (Kaz. Tel.) 2053 ; MW. 55 ; Bud. 478 9.
	2) Köpeği kovarken kullanılan kelime , 45.
<i>çiqdurdi</i>	= <i>çiqardı</i> .
<i>çiqın</i>	Sarılmış bir şey , boğça , 44 ; R. III. (Osm.) 2058 - ufak çanta - . Ş. Sul. 162 <i>çiqın</i> .
<i>çiqmar</i>	Kıskanç , çingene , 44 .
<i>çiqriq</i>	Bugünkü manasında , 44 ; Houtsma 72 <i>çaqriq</i> ; R. III. (Osm.) 2060 ; Bud. 479 ; Ş. Sul. 162 ; P. d. C. 107.
<i>çiqti</i>	1) Bir şeyi bir şeye sardı , çıkıladı 44.
	2) <i>Çıqmaq</i> fiilinden mazi , 43 , 44 ; Houtsma 71 ; Kaş. I. 256 ; Ş. Sul. 163 ; R. III. 2053 4 ; Lh. Os. 370 1 ; Köprülü: DTB. 511 ; Bud. 479 80.
<i>çir</i>	Çocukların oynadıkları aşık arkası üzerine düşünce bu kelime ile tabir edilir (zar) , 43.
<i>çıra</i>	= <i>Çıraq</i> , 42 ; Lh. Os. 344; Köprülü: DTB. 94.
<i>çıralıq</i>	Şamdan , minare , 42.
<i>çıraq [Kıpç.]</i>	Farisçenin <i>çırağ</i> ından müştak olup, bugünkü manasında istimal edilmiştir , 42; Bud. 472; R. III. (Osm.) 2076; Köprülü: DTB. 3118.
<i>çırladı</i>	Gürültü ile aktı; Ms: <i>nä çırlar bu</i> - ne gürültü eyler bu - 42 ; R. III. (Tel.) 2080 ; Bang: KOsm. II. 19.
<i>çırlaq</i>	1) Akan suyun gürültüsü , 42 ; Bud. 474.
	2) Küçük çay ; R. III. (Karaim) 2080 <i>çırlax</i> ; Bang: KOsm. II. 285 .
<i>çırlavuç</i>	Sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş , 42.
<i>çızdı</i>	Çızdı , 43 ; Ş. Sul. 161 ; Az. <i>çızmax</i> ; R. III. 2096, 2148; Bud. 476 ; Lh. Os. 369 ; Houtsma 77.
<i>çızlaşdı</i>	Yazışdı , 43.
<i>çızov</i>	Çizi , hat , 43 ; Houtsma 71.

<i>çolmaq</i>	Sargı , dolaq , 45.
<i>çolpan</i>	Zühre yıldızı , çoban yıldızı , 45 ; Ş. Sul. 158 ; P. d. C. 297 ; R. III. 2025 ; Bud. 499.
<i>çomaq</i>	Bugünkü manasında , 46 , Kaş. I. 319 ; MW. 57 ; Ş. Sul. 158; Houtsma 72 <i>çumaq</i> ; R. III. (Osm.) 2032 ve 2188; Bud. 500 ;
<i>çoq</i>	Kesir , çok . 44 ; R. III. 200+ ; Bud. 495 ; Köprülü : DTB. 1714 ;
<i>çoqmar</i>	Topuz , 44 ; Houtsma 72 ; Ş. Sul. 156 ; R. III. 2011 2 ; B. d. M. I. 610 .
<i>çoqradı</i>	Kaynadı , 44 ; Ms: <i>bu ätni çoqrat</i> - bu eti kaynat; R. III. (Osm.) 2007 8 - bir şeyin piştiği zaman çıkardığı ses, seda - ; [Mukayese et Kaş. III. 208 ve Bang: KOsm. II. 24 n. 2 .
<i>çoqtur</i>	Bugünkü manasında çoktur , 78 .
<i>çor</i>	Hastalık , 42.
<i>çorlu</i>	Hasta , 46.
<i>çökti</i>	Dizi üzerine çöktü , 44 ; Kaş. II. 19; Houtsma 72; Ş. Sul. 156; R. III. (Çag.) 2035; R. USp. 304; Bud. 497; Köprülü: DTB. 1812 ; B. d. M. I. 613.
<i>çölkän</i>	Bıktırıcı , kafa yeyici zat , 45.
<i>çömlädi</i>	Bugünkü manasında , 46; Bud. 500 <i>çömlmäk</i> ; B.d.M.I. 616 ; R. III. (Osm.) 2050 ; Az. <i>çömlmäx</i> .
<i>çömçä</i>	Keççe , 46 ; Housma 72 <i>çümçä</i> ; Ş. Sul. 158 ; R. III. (Osm.) 2051 <i>çömçü</i> ; Bud. 500 ; P. d. C. 299 ; B.d.M.I. 616 .
<i>çömläk</i>	Küçük tencere. 46 ; V nüshasında <i>çämläk</i> . 46; Ş. Sul. 158 <i>çömläk</i> ; Houtsma 72 ; R. III. 2050 ; B.d.M.I. 616. Bugünkü manasında 41 ; R. III. 2047 ; Bud. 490 .
<i>çöp</i>	1) Ekmek , 42 ; Az. id. ; R. III. (Az.) 2040 ; Bud. 493 .
<i>çöräk</i>	2) Küçük ekmek , peksimet , 43 ; Kaş. I. 325 ; MW. 60 <i>çüräk</i> ; R. III. (Osm.) 2046 ; Bud. 493 .
<i>çöolidi</i>	Sıçradı , 47.
<i>çözdi</i>	Bugünkü manasında , 43 ; Ş. Sul. 155 ; Kaş. II. 9 ; MW. 60 <i>çüzdü</i> ; R. III. 2045 ; Bud. 494 ; P. d. C. 294 .
<i>çubur</i>	Kirli eşya , 41 .
<i>çuğan</i>	Çöyen , sabun yerine kullanılan bir nevi nebat , 43 ; Bud. 495 .
<i>çuğrat</i>	Yoğurt , 43.
<i>çuğrıdı</i>	Pislikten korundu , 44.

- çuqur* Bugünkü manasında, 44; Ş. Sul. 147. *çaqır çuqur*; R. III. (Osm. Kırım) 2167; Bud. 469; Köprülü: DTB. 311.
- çul* Bugünkü manasında, 45; Ş. Sul. 157; R. III. (Osm.) 2175; Bud. 458; P. d. C. 297.
- çulladı* *Çullamaq* fiilinden mazi, 45; R. III. (Osm.) 2177;
- çumjalaq* Dalğış, 46.
- çuş* Eşek ve katırı durdurmaq için kullanılan kelime; 43.
- çuvaldız* Çuvaldız iynesi, R. III. (Osm. Az.) 2187; Az. *çualdız* (Djaferoglu: 75 Lieder § 61.); Bud. 490.
- çuvu* Biz, 47.
- çüçkürdü* Aksırdı, 42; R. III. (Tel. Karaim.) 2200, (Alt.) 2199 *çüçür*.
- çük* Bugünkü manasında (aletü tenasüliyye), 44; R. III (Osm.) 2190; Bud. 497.
- çükürjâ* Çekirge, 45; Kaş. I. 406 *çäkürjâ*; MW. 52; R. III. (Osm.) 1950 *çäkürjâ*; Az. *çärtjâ* (Djaferoglu: 75 Lieder. § 35); Bud. 483.
- çümân* Çimen, 46; Houtsma 72; R. III. 2158; Bud. 488.
- çüpräç* Elbise, 41; Houtsma 70; R. III. (Kazan lehç.) 2202 - pa-çavra -.
- çürüdi* *Çürümäk* fiilinden mazi, 43; R. III. 2195; Bud. 474 5; Ş. Sul. 155; P. d. C. 294.
- çürüdü* Bugünkü manasında, 43; R. III. 2195; P. d. C. 293;
- çüz boldu* Kolay, ucuz oldu, ehemiyetsiz, kıymetsiz oldu, 43; R. III. 2195.

D

- dan* Taaccüp, şaşkınlık, 50; Kaş. III. 139; R. III. (Osm.) 822 *tan*; Ş. Sul. 104 *tan* ve *taş*; Bud. 727; Lh. Os. 288; Köprülü: DTB. 310.
- danqladı* Şaşmak, taaccüp etti, 50; P.P. 433. 713; Uig. I. 8; Bud. 727; Anat. *tantadı*; R. USp. 294; Köprülü: DTB. 271. P. d. C. 207 *تانتاد*; Ş. Sul. 104 *tanlamaq*.
- daş* Beraber, birlikte bulunan, refik, 49; Zenker II. 420; Caferoglu: Daş lühikası, 6; Bang. Briefe IV. 41 n. 3; Deny: Grammaire, 547; P. d. C. 316; B. d. M. I. 725.

- däda* Ced, büyük baba, 48, 51; Kaş. III. 166 - baba -; Az. id; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm. Çağ.) 1682; Bud. 554; Lh. Os. 396; P. d. C. 318; B. d. M. I. 732.
- dägdı* Vasıl oldu, iriştı, degdı, 49; Kaş. I. 49 *tügdı*; MW. 201 *täktı*; R. III. (Kırım) 1659 *däg*, (Osm. Az.) 1655 *däi*; Bud. 562; Lh. Os. 400; Köprülü: DTB. 1121; P. P. 338 *täg* -; Houtsma 74.
- dägmä* Her; Ms. *dägmä kişi* - her kişi, her bir kimse, 49; Kaş. I. 139 *tägmä*; R. III. 1640 *tägmä*; Köprülü: DTB. 273; Brock. Q - y. 52. *دگم*; Bang. KOsm. I. 44 n. 1.
- dägül* Değil, 49; Kaş. I. 239 *tägül*; MW. 201; R. III. (Çağ.) 1659 *dägil*; (Osm.) 1664 *dägil*; Köprülü: DTB. 171; Ş. Sul. 170; Bud. 562; Lh. Os. 400; P. d. C. 319.
- däk* Gibi, 49; Az. *täk*; Kaş. III. 116; P. d. C. 318; Bud. 561; P. P. 68 *täg*; R. III. 1658; Lh. Os. 401; B. d. M. I. 744.
- däkä* Teke [Erkek keçi], 49; Kaş. III. 72; R. III. 1016 *täkä*; Lh. Os. 301; Ş. Sul. 110; P. d. C. 217; R. USp. 295 *täkä*. *Dälmäk* fiilinden mazi, 50; Kaş. II. 20; R. III. (Osm. Kırım) 1677; Bud. 564; Lh. Os. 401; Köprülü: DTB. 7521.
- dälim* Çok, 50, 78; Ms. *bu dälim dür* - Bu çoktur -; Kaş. I. 46 *tälim*; MW. 202; R. III. (Osm. eski Çağ.) 1681; R. USp. 296; Brock. Q - Y. 52 *tälim*; Bud. 565.
- dälü* Deli, mecnun, 50; Kaş. III. 116 *tälü*; MW. 202; R. III. 1678; Bud. 565; Ş. Sul. 171 ve P. d. C. 319 *dälücä*; Köprülü: DTB. 411; Lh. Os. 402.
- dälük* Delik, 50; Kaş. I. 325 *tälik*; MW. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1679; Bud. 564; Lh. Os. 401.
- dälürdi* Delirdi, deli oldu, 50; R. III. (Osm.) 1680; Lh. Os. 402; Bud. 565; Köprülü: DTB. 301.
- dämragü* Temriye, uçuğa benzer bir nevi cilt hastalığı, 50; Kaş. I. 407 *tämragü*; MW. 202; R. III. (Osm.) 1137 *temreyi*.
- dämran* Temren, okun ucundaki sivri demir, Kıpçakçası *başaq*, 50; R. III. (Osm.) 1701; Bud. 567; Köprülü: DTB. 4316.
- däpä* Tepe, 47; R. III. (Osm.) 1687 8; Bud. 553. Lh. Os. 395; B. d. M. I. 131.
- däpäç* Tepen, 47; Ms. *bu at däpäçdür* - bu at tependir -.
- däpdı* Azıcık kurudu, 47; R. III. (Osm.) 1688 *däpin* -.
- däpi* Tipi (kar), 47; Ş. Sul. 107 *tipi*; R. III. 1688; Bud. 553.
- däpküç* Mahmuz, 47.
- däprändı* Teprendi, kımıldandı, 47; Az. *tärpändi*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 395; R. USp. *täbrä* -; Köprülü: DTB. 2917.

- däpti* Tepti, 47; Kaş. I. 26 *täpdî*; R. III. (Osm.) 1687; Lh. Os. 394; B. d. M. I. 131.
- därgü* Terki, eyerin arkasında eşya bağlamak için takılan kayışlar, 48; R. III. (Osm. Çağ.) 1069 *tärki* ve (Tel.) 1071 *tärqi*; Lh. Os. 297.
- dävü* Deve 51; Kaş. I. 32; MW. 60; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1692 3; Lh. Os. 403; B. d. M. I. 771.
- dävü balıq* Dilfin isminde büyük balık, 50.
- dävdi* Tırmaladı, 51; Ms: *güzün dövdi* - yüzünü tırmaladı.
- dävü quş* Deve kuşu, 51; R. III. 1693.
- düzük* Tezek, 48; Kaş. I. 323 *tüzük*; MW. 205; R. III. 1103.
- düzdi/Türkm./* Ürküp sürüden ayrıldı, 48; Kaş. II. 80, II. 246; R. III. [eski türkçe] 1103 -fırar etti, kaçtı-;
- did* *Didmāk* fiilinden emri hazır, 48.
- didü* Hövdeç, tahtirevan, 48.
- diddi* Yün, pamuk ve saireyi attı, 48; R. III. (Osm.) 1770 *dit-*; Az. *didmāk*; Bud. 579; Lh. Os. 412; B. d. M. I. 775.
- didi* Söyledi, dedi, 48; Ms: *nä didi* [Türkm.] -ne söyledi-; Houtsma 73; R. III. (Kazan) 1751; Lh. Os. 419 *demāk*; Bud. 580; Ş. Sul. 174; P. d. C. 326.
- Diğirmän* İsmi has, 49.
- dih* *Dimāk* fiilinden emri hazır, 48; Houtsma 73 *dä*.
- dikän* Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 148 *tikän*; MW. 207; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1753; Bud. 562; Lh. Os. 417; Köprülü: DTB. 2019.
- dikti* 1) (Ağacı) dikmek, 49; R. III. (Osm.) 1752; B. d. M. I. 780. 2) Elbise dikmek; R. III. 1348 *tikmāk*. 3) Nasbetmek; Kaş. II. 18; MW. 207; Lh. Os. 416.
- dil* Lisan, dil, ayrıca *til* şeklinde de müstamelidir, 50; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1764; Bud. 580; Lh. Os. 418; Köprülü: DTB. 72, 519; B. d. M. I. 782.
- dilädi* Arzu etti, 40, 50; Ms. *nä dilärsin* - ne istersin -; Kaş. I. 39 *tilänmāk*; MW. 208; R. III. (Osm. Az. Kırım) 1766; Lh. Os. 418; Bud. 580; Köprülü: DTB. 1714; R. USp. 297 - *tilä* -; Brock. Q-Y. 56.
- diläk* Murat, arzu, 50; Kaş. I. 345 *tiläk*; MW. 208; R. III. (Osm. Kırım) 1766; Köprülü: DTB. 5911; Lh. Os. 418; Bud. 564.
- dilänçi* Bugünkü manasında, 50; R. III. (Osm.) 1767; Lh. Os. 419; B. d. M. I. 783.

- dildi* Bir şeyi uzun ve dar parçalara kesmek, 50; Anat. *dilmāç* - uzun patiska parçaları -; Az. *dilim* - her hangi bir yemişin parçası; R. III. (Osm.) 1766; Lh. Os. 419; Bud. 565; Ş. Sul. 174; Kaş. II. 20; B. d. M. I. 783.
- dilkü* Tilki, tülkü, 50; Anat. *dilki*; Kaş. I. 55 *tilkü*; MW. 208; R. III. (Osm. Kırım) 1768 *dilki*; Bud. 565; Lh. Os. 302 *سك*.
- dip* Bir şeyin nihayeti, bugünkü manasında, 47; Ş. Sul. 174; R. III. (Osm.) 1776; Lh. Os. 413; Bud. 578; Köprülü: DTB. 7714.
- diräk* Bugünkü manasında, 48; R. III. (Osm.) 1761; Lh. Os. 414; Bud. 556; Köprülü: DTB. 6618.
- dirgi* Tepsi, 48.
- diträdi* Titredi, 48; Kaş. II. 172; MW. 210; R. III. (Osm.) 1771; Lh. Os. 396; Köprülü: DTB. 577.
- ditrav baqti* Keskin baktı, 48; Kaş. II. 235, III. 203. *titirmāk* -keskin bakmak -; MW. 210.
- diz* Tiz, 48; Kaş. III. 88; Ş. Sul. 174; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1772; Lh. Os. 415; Bud. 579.
- diltaq* Delil, hüccet, belane, 50; Kaş. I. 385 *tildağ*; Uig. III. 625; R. USp. 300 *tiltaq*; Bang. T.T.T. II. 631; Uig. I' 2314.
- dın* Nefes, 50; Ms: *dının alıştı* - nefes aldı; R. III. (Çağ.) 1360; Bud. 423 *tin*; R. USp. 300 *tin*; Kaş. I. 144; R. III. 1312.
- dirmaq* Koparmak, 32.
- dodu* = *Doğdı*, 49.
- doğdı* Aşlı itibariyle *dodu*dır, ayrıca *toğdı* şeklinde de kullanılmaktadır, çocuk doğmasına doğdu denildiği gibi ay ve güneş tuluuna da denilmektedir, 49; Houtsma 73; Kaş. I. 63, II. 13; MW. 211; R. III. (Osm.) 1705; Köprülü: DTB. 1514.
- dolquq* Diğer telâffuzu *tolquq*; Tulum, 50; Kaş. II. 231; MW. 212; R. III. (Osm.) 1721.
- doq doq* Öz kardeş, 49.
- dökmä* Hilekâr adam, 49.
- döktü* *Dökmāk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 49; Houtsma 68 *tök*; Kaş. II. 17 *tökmāk*; MW. 215; Az. *töxmāk*; R. III. (Osm. Kırım) 1729; Lh. Os. 408; Köprülü: DTB. 4321.

- döndü* *Dönmäk* fiilinden mazi, avdetetti, ric'atetti, 50; Houtsma 74; Ş. Sul. 173; Kaş. I. 71 *tönmäk*; R. III. 1733; Lh. Os. 411; Bud. 576; P. d. C. 323; Köprülü: DTB. 737. Bir arada toplu olan dört şey, 22; Mukayese et Bud. 106.
- dörläwü* Sabır ve tahammül etti, 48; Houtsma 73 *düz -*; R. III. 1266 *tözmäk*.
- düğ* Toy kuşu, 49.
- dumlu* Soğuk, 50; Kaş. I. 107 *tumluğ*; R. III. (Uyg.) 1524 5 *tum!ıq*.
- dumulü* Vazgeçti, 50.
- durur* — *Turur*, 48.
- duvar [Türkm.]* Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. III. (Osm. Kırım) 1797; Bud. 582; Köprülü: DTB. 763 *duvar*.
- düden* Derin, 48.
- düdik* Bugünkü manasında, 48; Houtsma 74; Ş. Sul. 171; R. III. (Osm. Çağ. Kırım) 1811; Bud. 569; Lh. Os. 404; P. d. C. 321.
- düğdi* Dügümledi, 49; Abu Hayyana göre *dügün* kelimesi de buradan müstaktır.
- dügün* 1) Evlenme meclisi, 49; Ms. *Sencer düğünindä yidük*; Bud. 563; Lh. Os. 410; Köprülü: DTB. 1316. 2) Düyüm; Ş. Sul. 172; Kaş. I. 325 *tügün*; R. III. 1539 *tügün*; Az. *duyün*; P. d. C. 322.
- dügmä* Bugünkü manasında, 49; Kaş. I. 362 *tügmä*; MW. 222; R. III. (Osm.) 1728 *döimä*; Bud. 572; Lh. Os. 410.
- dükäl* Hep, bütün, 49; Kaş. I. 58 *tükäl*; MW. 223; R. III. (Osm.) 1801 *dükäli*; Brock. Q-Y. 52.
- dükändi* Tükendi, 49; Kaş. III. 202; R. III. (Osm. Kırım) 1801; Lh. Os. 410.
- dükñük* Göçebe Türk kabaili çadırlarının kubbesi, 49.
- düländi* Sabit ve müstakir olan, 503; V nüshasında ise *düländi*, 50.
- dümän* Tümen (10,000), 50; R. III. (Uyg. eski türk. Tel.) 1602 3 *tüman*; Bud. 406.
- dümrü* Def, 50; R. III. 1822 *dümri*; Kaş. I. 397 (Guz.) *tüm-rük*; MW. 223; Houtsma 68 *tümrü*.
- dün* Gece, evvelsi gün, 50; Kaş. I. 212; R. III. (Osm. Kırım) 1803 4; Lh. Os. 411; Köprülü: DTB. 41, 4716; Bud. 575 6; B. d. M. I. 768 9.

- düp* İsmi tafdil ve mübalega mukabilinde *düz* kelimesine ilâve edilen bir kelime, 47; Bud. 552; B. d. M. I. 755. DÜMDÜZ, 47; Ms: *bu oq düpdüzdür*; Mukayese et Bud. 552 *düp*; Köprülü: DTB. 6013.
- dür* Dir, te'kit lâfzı, 48; Bud. 570.
- dürü* Kanun, türe, 48; R. III. 1250 törä.
- dürtdi* *Dürtmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 48; R. III. (Osm.) 1807; Lh. Os. 405; Bud. 570. Yağladı, 48. Düştü, 39, 48; Houtsma 67 *tüg*; R. III. (Osm. Kırım) 1817; Bud. 572; Lh. Os. 407; Köprülü: DTB. 1015; R. USp. 300 *tüş-*. B. d. M. I. 761.
- dütün* Tütün, 47; Kaş. I. 335 *tütün*; MW. 225; R. III. (Osm. Çağ.) 1810; Lh. Os. 405.
- düz* Bugünkü manasında, 47; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1811 2; Lh. Os. 406; Bud. 571; B. d. M. I. 757; Köprülü: DTB. 575. Bugünkü manasında, 22; R. III. (Osm.) 1814; Lh. Os. 406. İntizama koydu, düzeltti, dizdi, 22, 48; Kaş. II. 8. *tüz-mäk*; R. III. (Osm. Kırım.) 1812; Az. *düz-mäk* (Djaferoglu: 75 Leder § 7); B. d. M. I. 758; Lh. Os. 406. Dizi, dizilmiş inci ve saire; Ms: *bir düzüm-* bir dizi-, 48; Mukayese et B. d. M. I. 778 *dizi*; Lh. Os. 415.

İ

- idi* Bugünkü manasında (adet), 7.
- idi* Tanrı, 9; Kaş. I. 82; MW. 64; R. I. 1507; Abu-Hayyana göre eski Türk kelimelerinde *d* mevcut değilmiş, buna yalnız Bulgar kelimelerinde tesadüf edilmiş. *İçmäk* fiilinden emri hazır, bugünkü manasında, 8; Houtsma 8; Kaş. I. 83; R. I. 1514; Köprülü: DTB. 419; Bud. 182; Lh. Os. 108; P. d. C. 100; B. d. M. I. 220. Küçüklerin büyüklere hitap ettikleri zaman söyledikleri kelime, 9. Amca, 9; Kaş. I. 81- büyük kardeş; MW. 64; Uig. III. 8213; Manich. III. 6; R. USp. 272; P. P. 288, 292. *İçmäk* fiilinden, bugünkü manasında, 8; Mukayese et *ç*.
- ıç*
- ıçğı*
- ıçı*
- ıçirdi*

<i>içqur</i>	Uçkur, don bağı, 9; R. I. (Çag.) 1517; Brock. Q. - Y. 47; Arab Filolog 678.
<i>içton</i>	İç donu, 9; Houtsma 44; R. I. 1513; Bud. 181; P. d. C. 115 <i>iştör</i> , <i>iştan</i> .
<i>igü</i>	Eye, 18; Kaş. III. 192; B. d. M. I. 233; Bud. 201; Lh. Os. 74. ٤١; Ş. Sul. 17 ٤١; P. d. C. 28.
<i>ignü</i>	İgne, 19; R. I. 1430, 1436; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 232; Bud. 202.
<i>ik</i>	1) İp eğirmeğe mahsus şiş, 19; R. I. 1415; Bud. 199; B. d. M. I. 230; P. d. C. 118. 2) Hastalık; Kaş. I. 49; R. I. 1415; R. USp. 271; Uig. III. 35 ¹⁹ . <i>ig</i> ; Ş. Sul. 54; P. d. C. 118; Uig. II. 43 ¹⁹ <i>ig küm</i> .
<i>iki</i>	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 147; R. I. 1417; Bud. 200; Lh. Os. 113; P. d. C. 123; Ş. Sul. 57; P. P. 411; R. USp. 271; Köprülü: DTB. 513.
<i>iki bilä</i>	İki yüzlü kılıç, 18.
<i>iki boz at</i>	Türkçede "iki kardeş" ismini taşıyan yıldız, 18; Oman da Vénus, sair yerlerde Arcturus (mukayese et Dozy: Sup. aux Diction. Arabes. Cilt. II. 260. ٤٣).
<i>ikinci</i>	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 118; R. I. 1418; Bud. 200.
<i>ikilädi</i>	İki yaptı, 18; R. I. (Osm.) 1419; Bud. 201; Lh. Os. 113; P. d. C. 124.
<i>ikindi</i>	Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 125; R. I. 1418; R. USp. 271; Bud. 200; P. d. C. 123; Lh. Os. 112; B. d. M. I. 231 2; P. P. 171.
<i>iki yıllı tay</i>	İki yaşındaki at, 18.
<i>il</i>	1) El, memleket, 20; Kaş. I. 97; R. I. 1471 2; Ş. Sul. 57; Bud. 203; P. d. C. 125; B. d. M. I. 234 5; Köprülü: DTB. 30. Uig. II. 78 ³⁴ ; P. P. 162. 2) Sulh; Kaş. I. 174; MW. 66; R. I. (Kırg. Kkırg. Koyb.) 805. <i>el</i> .
<i>iläk</i>	İncir, 21.
<i>iländi</i>	Öfkelenді, 20; Kaş. I. 177; R. I. 1480; Bud. 208.
<i>ilçi</i>	Bugünkü manasında, 20; R. I. (Kazan) 1496; Uig II. 19 ¹¹ .
<i>ildi</i>	<i>İlmäk</i> fiilinden mazi, astı, 19; R. I. 1473; Lh. Os. 114.
<i>iljörü</i>	İleri, ön, birinci, 21; R. I. 1491; Bud. 207; Bang: KOsm. I. 41 n. 1; Ş. Sul. 59. şangâhı, 22.
<i>il</i>	<i>il - gün</i> , devlet,
<i>ilindi</i>	İlişti, asıldı, 19; R. 1473.

<i>ilki</i>	Havan, 21.
<i>ilkkik</i>	Düğme illği, 21.
<i>imdi</i>	Şimdi, el'an, 23; Houtsma 54; Az. <i>indî</i> ; R. I. 965; Bud. 209; Ş. Sul. 61; B. d. M. I. 117; P. d. C. 135; Köprülü: DTB. 31.
<i>in</i>	1) Uzunluğun zıddı, bir şeyin eni, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 50; R. I. 1438; Bud. 211. 2) Koyun kulağının dilimi; Mukayese et R. I. 1438; Bud. 211. 3) Kıpçakça hayvanat yuvası; R. ibid; Houtsma 54; Ms: <i>gılan inidür</i> -yılan yuvasıdır-; Ş. Sul. 62; Lh. Os. 115; B. d. M. I. 242.
<i>inam</i>	Doğru, emin adam, 24; Ş. Sul. 62; R. I. 1441; Bud. 212.
<i>inan</i>	<i>Inanmaq</i> fiilinden emri hazır, 24; Houtsma 55; Kaş. I. 178; R. I. 1361; Lh. Os. 116; Ş. Sul. 62; Bud. 212; Köprülü: DTB. 626.
<i>inandı</i>	Bugünkü manasında, 24; Houtsma 55; Mukayese et <i>inan</i> = <i>İgnä</i> , 19.
<i>inä [Kıpç.]</i>	Taşak yumurtalarını çıkardı, 23; Ş. Sul. 62; Kaş. I. 185; R. I. 1442.
<i>inädi</i>	Bugünkü manasında, 24; Kaş. III. 64 <i>inäk</i> ; R. I. 1442 3; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 62; R. USp. 272 <i>inkük</i> ; Bud. 103; B. d. M. I. 245; Houtsma 59.
<i>inäk</i>	İnetilmiş, 23.
<i>inänmiş</i>	İnci, 24; Kaş. I. 32 <i>inçü</i> ; Ş. Sul. 63; R. I. 1454; R. USp. 272 -cihaz, veraset-; Lh. Os. 116; Brock. Q-Y. 47 -veraset-; Bud. 213; B. d. M. I. 243; Köprülü: DTB. 258.
<i>inçü</i>	Bugünkü manasında, 22, 23; Kaş. I. 94; R. I. 1439; R. USp. 271; Bud. 214; Lh. Os. 117; Ş. Sul. 64; P. P. 495; Köprülü: DTB. 111.
<i>indi</i>	İndirdi, 22; R. I. 1450; Köprülü: DTB. 612; Houtsma 54.
<i>indürdi</i>	Büyüğün küçüğe hitap ettiği zaman söylediği kelimedir, aslı itibariyle -küçük kardeş - demektir, 24; R. I. 1444, 1581; P. P. 287, 266; Zenkar. I. 155; Bud. 215; R. USp. 262; Uig. II. 26 ¹⁵ -büyük kardeş-; Thomsen; Inscr. de l'Ork. 142.
<i>inim</i>	Nüzul, inmek, 24; Houtsma 54; Bud. 214; Köprülü: DTB. 575; R. I. 734 <i>inış</i> ; B. d. M. 244.
<i>inış</i>	İnledi, 25; R. I. (Osm.) 1446 7; Köprülü: DTB. 2718; Bud. 213; Lh. Os. 112; Ş. Sul. 64.
<i>iglädi</i>	Bugünkü manasında; Kıpç. <i>yip</i> , 7; R. I. (Osm. Az.
<i>ip</i>	

- ipar*
ir
Kırım. Çağ.) 1564 5; Bud. 176; Lh. Os. 105; Ş. Sul. 45; Köprülü: DTB. 7714; B. d. M. I. 214 5.
Misk, 7; Kaş. III. 5 *yibar*.
1) Sıkılmak, 10; Kaş. I. 151; MW. 67; Uig. II. 7834.
2) Vasil olmak, irişmek; R. I. (Osm.) 1456; Bud. 187; Lh. Os. 109; Köprülü: DTB. 601; Ş. Sul. 49; B. d. M. I. 224; P. d. C. 105; Brock. Q-Y. 54.
3) Ayırmak, göstermek; Anad. *gözünü irmädi* - gözünü ayırmadı -.
- iril*
irin
Çekil, bertaraf ol, 10.
Cerahat, 12; Kaş. I. 121 *iriy*; R. I. (Osm. Az.) 1461; Lh. Os. 109; Bud. 191; Ş. Sul. 50 *iriy*; B. d. M. I. 725.
- irk*
irkli
irkildi
irtü
İrmäk fiilinden emri hazır, 11; Kaş. I. 310; R. I. (Osm.) 1464; Lh. Os. 109; Bud. 189.
Topladı, 11.
Toplandı, 11.
Yarın, 10; Houtsma 46 *irtä*; Kaş. I. 112; R. I. (Kazan. Tob. Bar.) 1469; Bud. 186; Ş. Sul. 48; B. d. M. I. 222 3; R. USp. 272.
- isi*
Sıcak, 13; Houtsma 48; Kaş. III. 296 *isig*; R. I. (Tob. Kırım. Az. Osm.) 1534 *issi*; Az. *isti*; MW. 68; Bud. 47; Ş. Sul. 13 *اِسِيغ*; B. d. M. I. 58 *isi*; B. d. C. 114.
Isındı, 14; R. I. (Tar. Çağ.) 1535; Bud. 47 *isimäk*.
Sıtma, 13; R. I. (Az.) 1535 *issitmä*; Az. *isitmä*; Bud. 47 8.
- isirja*
Küpe, 13; R. I. (Çag.) 542 *asirja*; Houtsma 49 *asirjaq*; P. d. C. 113 *اِسِرْجَه*; Ş. Sul. 12 *اِسِرْجَه*.
Bugünkü manasında, 14.
- isittirdi*
iş
1) Bugünkü manasında, 14, 39; Ms: *iş oydt* - iş düzeldi, 25 [oğ - kelimesi için R. I. (Kırg. Uyg. Osm.) 1026]; B. d. M. I. 226; R. I. 1546 7; Bud. 194; Lh. Os. 110; Köprülü: DTB. 717; Ş. Sul. 52; R. USp. 272; P.P. 26.
2) Hadise, vak'a.
- işik*
Eşik, 14; Houtsma 48; Kaş. I. 45 *üşik*; R. I. (Tar. Tob. Kazan) 1551; Bud. 198; Ş. Sul. 54; Lh. Os. 68 *اِشِيك*.
- işim*
Baldıra çekilen potur, 14 [Elyevm bilhassa Rumeli ahalisi kullanmaktadır]; Mukayese et. R. I. (Tara lehçesi) 1555.

- işitti*
İşitti, 14; Houtsma 48; Kaş. I. I. 315; R. I. (Tar. Kazan. Osm.) 1553/4; B. d. M. I. 228; Köprülü: DTB. 1722; P.P. 88 *işid* -; Bud. 197; Lh. Os. 111.
- işittirdi*
işikik
Bugünkü manasında, 14; R. I. 1554.
Kayık küreği, 14; R. I. (Kazan) 1555 *işükük*, (Bar. Tob.) 1556 *işki*, (Tel. Alt. Kom.) 911 *aşkik*.
- işqun*
Bir nevi ottur, lâtif kokusu vardır, 14; Faristcesi *اِسْخُون* ve *اِسْخُون* [Mukayese et. Vullers: Lexicon Perico - Latinum. T. I. 101].
- it*
1) Köpek, 8; Houtsma 43; R. I. 1498; Lh. Os. 106; Ş. Sul. 46; Uig. II. 3152; Köprülü: DTB. 1921; Bud. 177; B. d. M. I. 216; R. USp. 305 *it*; Kaş. I. 90.
2) *İtmäk* fiilinden emri hazır; Kaş. I. 150; R. I. 1500; Bud. 179; Lh. Os. 107; Ş. Sul. 46; B. d. M. I. 218.
3) *İtmäk* fiilinden emri hazır, 8; Kaş. I. 150; Bud. 179; Bud. 107; Ş. Sul. 46; Köprülü: DTB. 129; B.d.M. I. 217; R. I. (Kazan. Tob. Kırg.) 1501; Bang: KÖsm. I. 31 n. 3.
- iyin*
iz
Arka, 26.
Bugünkü manasında, 12; Kaş. I. 76; R. I. 1536; Bud. 191 2; Ş. Sul. 50; Lh. Os. 109; Köprülü: DTB. 1222; B. d. M. I. 225.
- izdedi*
Aradı, 13; Houtsma 47; Ş. Sul. 51; R. I. 1544; Çag. Sprachst. 233; Lh. Os. 109; Bud. 192.
- izlik*
Bir nevi ayağa giyilen pabuç, 13; Houtsma 47; Kaş. I. 96.

I

- i*
Gönder, 7; *İdmaq* fiilinden emri hazır; Mukayese et *idi*; R. I. 1409.
- idi*
Gönderdi, irsal etti, 7; Kaş. I. 352, II. 276 *ıdmaq*; MW. 61; R. I. (Soy. Kom. Uyg.) 1380 *it*; P. P. 493; R. USp. 304; Xuastuanıft 1946; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 170; R. Alt. Inscr. 101; Brock. Q-Y. 47 *اِسْدِي*; Uig. II. 2312; Manich. 141.
Buğdayın üzerindeki saçak ve ya kılçık, 16.
= [Türk. m.] *Ağladı*, bugünkü manasında, 16; R. I. (Kom. Tub.) 1357; P. P. 56, 106; R. USp. 304; Kaş. I. 204.

- ıqlattı* Aglattı, 16.
ıltıq Rebap, 16; Eskiden Anat. *ıltıq* imiş.
ılı su Sıcak su, 21; Kaş. I. *ıltıq suw*; MW. 62; R. I. (Osm.) 1375; Lh. Os. 115; Bud. 208 *ıltıq*.
ıqşadı Kapu ve emsalinin açılma ve kapanmasından çıkan ses, 17.
ır Şarkı, makamile söylenilen şey, 10; Kaş. III. 3; Ulğ. III. 46a *ır*; R. I. (Soy. Koib. Kaç.) 1365; Bud. 185.
ıra Beşik ve ya ona benzer bir şeyi sallamak (emri hasır), 11; Kaş. I. 221 *ırjalmıq*; R. I. 1467 keza; P. d. C. 103; Az. *ırjalamaq*; Anat. *ırjalamaq*; Ş. Sul. 49. Harman, 10; R. I. (Tob.) 1372 *irtın*; Bud. 101 *ındır*.
ırdın — *ıra*, 11; Salla.
ırja Salladı, 11; Mukayese et *ıra*.
ırjadı Çengel ve emsali, 11; Kaş. I. 125 *ırjaq*; P. d. C. 103; R. I. (Kazan. Sag. Tüm.) 1371; Bud. 29 *arjaq*; Ş. Sul. 49.
ırjaq
ırı Gönülden uzaklaştı, 11; R. I. (Tel.) 1365 *ıra-*.
ırladı Taganni etti, 10; Houtsma 46; Çağ. Sprachst. 232 *ırlamaq*; R. I. (Çağ.) 1469 *ırlamaq*; P. d. C. 105; Bud. 189; Köprülü: DTB. 2715; R. I. (Koib. Sag. Soy.) 1372.
ırmaq — *Arq*, 11; Bugünkü manasında; S. Sul. 49; Bud. 32; R. I. (Osm.) 1373; Köprülü: DTB. 193.
ırqtaq Cebbar denilen yıldız, 11.
ısrıldı Dişledi, 15; Kaş. I. 138; R. I. (Osm.) 1388; Bud. 53; Ş. Sul. 51; Köprülü: DTB. 6520.
ısmarladı Bugünkü manasında, 15; R. I. (Kırım. Osm.) 1396; Bud. 55.
ısrı Bir şeyin nihayeti, 15.
ısqı Ziya, 14; R. I. (Az.) 1401 *ısqı*; B. d. M. I. 228; Ş. Sul. 54; Bud. 197.

G

- ğübü* Bugünkü manasında, 78; R. II. (Osm.) 1577; Ş. Sul. 269; Bud. II. 113; B. d. M. II. 609; Zenker II. 736; Lh. Os. 712.
ğübürdi Hamile oldu, karnı şişti, 78.

- ğöbük* Bugünkü manasında, 78, 99, R. II. (Osm.) 1612; Bud. II. 142 *ğöbük*; Lh. Os. 725; B. d. M. II. 651.
ğül Bugünkü manasında (Fars.), 83; R. II. (Osm.) 1640; Houtsma 98; B. d. M. II. 637.
ğülaf Fariscenin *ğül ab* ından muharrestir, 83; Türkler *b* harfını *f* olarak telaffuz ettiklerinden *ğülaf* olmuştur; Ms. *baqth*=*faqth*, yahut *baqth qanı* gibi; R. II. (Kafk.) 1614 *ğülap*; Az. *ğülaf*; Houtsma 98.
ğüntük Buhurdanda yakılan bir nevi ağaç, 85; R. II. (Osm.) 1636; Lh. Os. 741; Bud. II. 167; B. d. M. II. 681.

K

- kübük* Kepek, 78; R. II. (Kırg. Kom. Kırım) 1191; Kaş. I. 327. III. 66; MW. 100; Ş. Sul. 683; Bud. II. 112; B. d. M. II. 610.
kübärmäk Ülemek, şişmek, 78.
kübüs BÖrk, kalpak ve başa geçirilen sair şeyler, 78; Houtsma 95 - yüksek kalpak - .
küddi Bir şeyde yarık açtı, 79; R. II. (Osm.) 1565 [gayri müstamel] *ğüd-*; Bud. II. 117.
küdük Bir şeyin bir tarafında hasıl olan çüzü şikeste, dişli gibi olan, 79; R. II. (Çağ.) 1141; Ş. Sul. 253; R. II. (Osm.) 1565 *ğüdik*; B. d. M. II. 618; Zenker. II. 740.
küçü 1) Keçe, 79; Houtsma 96; Ş. Sul. 252; Kaş. III. 165; R. II. (Osm. Çağ.) 1144; Lh. Os. 709; Bud. 174; B. d. M. II. 685.
 2) Gece, 79; Houtsma 101; Kaş. III. 165 *kiçü*; MW. 107; R. II. (Tar. Alt. Tel.) 1144; B. d. M. II. 684 5.
küçü boldu Gece oldu, 79.
küçdi Geçti, 79; Houtsma 95; Kaş. I. 85, III. 7; MW. 101; R. II. 1142 3; Lh. Os. 713; Bud. II. 115; B. d. M. II. 615.
küçti Keçi, Kıpçak lehcesinde *üçki*, 79; Houtsma 96; Kaş. III. 165; MW. 101; R. II. (Kırım. Osm. Çağ.) 1145; Bud. 116; Lh. Os. 684; B. d. M. II. 616.
küçüt Keçit, 79; R. II. (Tel. Çağ.) 1148 *küçit*; B. d. M. II. 616; Bud. II. 115.
küklik Bugünkü manasında [Kuş], 83; Kaş. I. 398; MW. 102;

- R. II. 1063; Az. *käklük* (Djaferoglu: 75 Lieder § 50); Zenker II. 755; B. d. M. II. 636; Bud. II. 131.
- kälübän*
kälük Miskinlik hastalığına uğrıyan kimse, 84.
Bir nevi tahtadan mamul sal, 84; R. II. (Osm.) 1112-
Dicle ve Fırat nehirlerinde istimal edilen ve deriden mamul sal; Zenker II. 757; Bud. II. 134.
- käldüçiyül*
käldi Gelecek sene, 83.
Kälmäk fiilinden mazi, 78, 83; R. II. 1109; Kaş. II. 22; MW. 103; Houtsma 98; P. P. 46; R. USp. 282; Uig. II. 2224; Bang: Monog. 2233; Lh. Os. 720.
- kälin* Gelin, 84; Kaş. I. 339; MW. 103; K. II. 1117; Lh. Os. 722; B. d. M. II. 643.
- *Kätürän*, 78.
- kältürjün*
kältürdi Getirdi; 78, 83; Kaş. I. 86 *kältürmük*; MW. 103; Houtsma 98; R. II. (Tar. Şark lehç.) 1122.
- kämä* Kıpçaklarda binilecek bir şey, gemi, 84; R. II. 1205-ka-yık-; Bud. II. (Tatar) 138; Houtsma 98.
- kämi* Gemi, 84; Kaş. I. 156; MW. 103; R. II. (Çag.) 1208, (Osm.) 1582 *gämi*; Bud. II. 138; P. P. 342.
- kämişti* Attı, 84; Kaş. II. 89; Uig. III. 4718, 4820; P. P. 616; Uig. II. 7728.
- kämrik*
kämürdäk Dişi kedik, 84.
Kırdak (Kemik), kemirtlik, 84; R. II. (Çag.) 1210 *kämirdäk*, (Osm.) 1207 *kämürtlik*; Bud. II. (Kazan. Mi-şer) *kimirçik*; Zenker. II. 761; Lh. Os. 698.
- kämürdi* Kemirdi, 84; Kaş. II. 70; MW. 104; R. II. 1209; Bud. II. 107; Zenker II. 761; B. d. M. II. 646.
- kän* Vâsi, geniş, gen, 85; Kaş. III. 265 *kin*; MW. 108; R. II. (Çag. Karaim) 1074; R. USp. 283 *kän*; Ş. Sul. 268.
- känä* Bilhassa hayvanların vücuduna konup kanını içdikçe şişen ve içeri dalan sinek, 84; Az. *gänä*; Houtsma 99; Ş. Sul. 255; R. II. (Osm.) 1075; Bud. II. 140; B. d. M. II. 650.
- känäşli*
kanüşkü
kändir Meşveret etti, 85; R. II. (Karaim) 1078; Bud. II. 140.
Meşveret, 85; R. II. 1078 (Karaim) *känäş*.
Kınap, keten, 85; Houtsma 99 *kindir*; R. II. 1081; Ş. Sul. 255; Lh. Os. 698; Bud. II. 140; B. d. M. II. 649; P. P. 21.
- kändü* Kendisi, 85; Ms: *kändü öz bärdi* ve *kendüzi bärdi* ve *kändü özi bilsün*; R. II. (Orh.) 1080 *käntü*; (Kom.

- Osm.) 1081 *kändi*; R. USp. 283 *kändü*; Bang: KOsm. I. 33 § 34, 331; Brock. Q-Y. 54; Vamb. Altosm. Sprachst. 189; P. P. 101 *käntü* Köprülü: DTB. 2617; B. d. M. II. 649; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 41.
= *Känküş*, 85.
Meşveret, 85; Kaş. III. 270 *kätüş*; MW. 104; R. II. (Karaim) 1078 *keneş*.
- känküş*
känküş Köy, 85; Kaş. I. 21 *känd*; MW. 104; Houtsma 99; R. II. 1079; Az. *kät* (Djaferoglu: 75 Lieder § 70); Bud. II. 139; Lh. Os. 698; B. d. M. II. 649.
- känt* Kalıp, 78; Bud. II. (Alt.) 111-fotin kalıbı, elbise-; Moğ. *küb*; R. II. (Tel. Alt. Leb. Şor.) 1184.
- käp* Büyük kaşık, 78= fars. *کاشک*; R. II. (Kırım. Osm.) 1189; Lh. Os. 683; B. d. M. II. 610.
- käpçü* Gerek, lâzım, 80; Ms: *nä kürük* ne lâzım; Kaş. I. 143; MW. 104; Ş. Sul. 253; R. II. 1086 7; Lh. Os. 716; Bud. II. 119. P. P. 57; *kärğük*; R. USp. 283 keza *kärğük*.
- kärüp* [Kıpç.] = *Kümä*, 84.
kärüp Gemi, 80; Houtsma 96; R. II. (Kazan. Tel. Alt.) 1093 [Radlofa göre bu kelime rusçanın Korabl' -gemi- kelimesinden muharrefdir].
- kärdi* Gerdi, 80; Kaş. I. 177; MW. 104; R. II. 1084, (Osm.) 1555 *gärmäk*; Lh. Os. 717; B. d. M. II. 625; Bud. II. 124; R. USp. 283.
- käriş* Tepe, 81; Kaş. I. 309; MW. 105.
- kärişdi*
kärkidi Ona zid gitti, 81; R. II. (Tel. Leb. Alt.) 1096-kavga etmek.
Cıma eder gibi birisinin diğerine sürtünmesi (Onanisme) 80; Az. *kärkinmäz*; R. II. (Çag.) 1100; Çag. Sprachst. 326.
- kärki* Keser, 80; Houtsma 97; Kaş. I. 360; MW. 105; R. II. (Karaim. Kom. Kirg.) 1100; Ş. Sul. 253-büyük balta-; Lh. Os. 688; P. d. C. 457.
- kärkü* Üzerinde bir şey dokunulan tezkâh, 80; R. II. (Tel.) 1100 *kärki*.
- kärmän* Şehir, 81; R. II. (Çag. Kom.) 1108 - müstahkem mevki -; Houtsma 97; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 625.
- kärpüç* Kerpiç, 80; Houtsma 96 *kärpiç*; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 311; MW. 105; R. II. (Kazan) 1411 *kirpiç*; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
- kärsän* Ağaçtan hamur teknesi, 81; Ş. Sul. 253; P. d. C. 457.

- kürtü* *Kürtük* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 81; Kaş. III. 315; MW. 105; Houtsma 96; Ş. Sul. 253; R. II. 1102; Bud. II. 121; Lh. Os. 686; Zenker II. 743.
- kürtü* Elma, 81; D nüshasında 813 *kürtü alması*; Türk-mencede ise *armut* müstemeldir; Houtsma 96-armut-; R. II. (Kom.) 1105-armut-.
- kürtik* Kertik, 81; Ş. Sul. 253; Kaş. I. 398 *kürtük*; MW. 104, 105; R. II. 1103; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
- kürvansara* Han, otel, kervansaray, 81; Houtsma 76; Mukayese et R. II. (Osm. Çağ. Az.) 1107 *kürvan*; Bud. II. 108; Lh. Os. 688; B. d. M. II. 626.
- küsültüki* Kertenkele ve ona benzer bir hayvan, 82; R. II. (Tob.) 1386 *kisürtükü*; Bud. II. (Kırg.) 177 keza. Bugünkü manasında, 82; R. II. (Osm.) 1164; Lh. Os. 692; Köprülü: DTB. 229.
- küşüci* Parça parça kesti, 82; R. II. (Karaim) 1166 *kaskele*-. Piçkı, 82; Kaş. I. 13; MW. 105; R. II. (Tel. Osm.) 1166; Lh. Os. 691; B. d. M. II. 630.
- küşti* *Küşmük* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 82; Kaş. I. 11; MW. 105; Houtsma 97; R. II. 1154 5; Ş. Sul. 254; B. d. M. II. 630; Bud. II. 128; Köprülü: DTB. 3311.
- küşük* Harem ağası, tavaşi, 82.
- küşk* V nüshasında *küşk*, 82; D ise *küşk* şeklinde almış, 8210; Aşh itibariyle farisice olduğundan doğrusu *küşk* tir (Mukayese et Vullers: Lexicon Persico-Latinum. II. 842) -peynir, krut -; Köprülü: DTB. 238 *küş*.
Keşke, 82; R. II. (Karaim) 1183; Köprülü: DTB. 238.
- *Aşınçı yıl*, 14.
- *Küşti*, 79; Az. *keşti*.
Havuç (fars.), 82; Ş. Sul. 254 *küşir*; R. II. (Çağ. Hiva) 1182 keza.
- kütü* Bir nevi ekmek, 79; Alyevm Azerbaycanda mevcuttur; R. II. (Osm.) 1128 -Pirinç unundan yapılmış bir nevi pasta -.
- kütülük* Boğaz, 79.
- kütik* Kedik, dişlerden birisinin düşmesiyle hasil olan aralık, 78, R. II. (Kırg.) 1130 -dişsiz -;
= *Kädük*, 78.
Getiren, 78; Aşh itibariyle *kütürğän*.

- ketürdi* *Kältürmük* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70; R. II. (Şark. t.) 1130; P.P. 227; Thomsen: Inscr de l'Ork. 33 n. 1.
- kävündi* Sevindii, 86; D nüshasında *kävündi*, 861.
- kävünç* Ferah, sevinç, 86.
- kävürük* Gevrek, 86.
- kävüdi* Geviş getirdi, Ms: *düvü kävür* - deve geviş getirir -, 86; R. II. (Çağ.) 1202; Ş. Sul. 257; Kaş. III. 213; MW. 106; R. II. (Osm.) 1581 *ğävüdi* -; Bud. II. 156.
- kävük* Saman, 86.
- kävül* Kütüksüz fakat incire benzer meyvesi olan bir nevi ağaç, 86.
- kävüldi* İhtiyarladı, 86.
- kävür* Kâfir, 86; R. II. (Karaim) 1201 *kâfir*.
- kävüz* Yayı, yere yayılan şey, 86; Houtsma 99.
- kävüz* Çok gezen adam, gezgin, 823; V. nüshasında *kävüz*, 82.
- kävüç* İyi, 86; Kaş. I. 270 1 *kävüç*, *kävüç*; MW. 101; Houtsma 101; Bang: Briefe. II. 238 9. n. 3.; Uig. I. 61; Ferhenk-name 96; Köprülü: DTB. 1113, 8015; Arab. Filolog 186 Brock. Q-Y. 58; Vam: Alt-Osm. Sprachstudien 167; R. USp. 282 *kävüç*.
- kävü* Giyesi, elbise, 86; Kaş. I. 359 *kävüçü*; MW. 101; Köprülü: DTB. 7115 *kävüsi*.
- kävüsi* Geydi, 68.
- kävüdi* Geydirdi, 86.
- kävüdürdi* Bir takım kuşlar, 86.
- kävükänäk* Geymek, 86; Kaş. I. 331 *kävükänäk*; R. II. (Tar. Çağ.) 1054; MW. 101; Ş. Sul. 267; Houtsma 101; R. USp. 282 *kävükänäk*; P. d. C. 488; Uig. II. 8618 *kävü*.
- kävümäk* Kuş yuvasını bıraktı ve başka yuvaya yerleşti, 76.
- kävünädi* 1) İki nüshada da yanlış olarak *käv* alınmıştır fakat doğrusu *käv* olsa gerek - yay gezi -, 81; Kaş. I. 274, III. 235; R. II. (Kırg.) 1170, (Çağ.) 1574 *ğävüz*; Ş. Sul. 269; B. d. M. II. 627; P. d. C. 458; Lh. Os. 718; Çağ. Sprachst. 326.
- käv* 2) Kıpçak ve Türkmenlerde müstemeldir; Ms: *bükäv* ve *bir kävü*, kerre, merre, defa, 34, 81; R. II. (Kırg.) 1171, (Osm.) 1574 *ğävüz*; Bud. II. 126; B. d. M. II. 627; Ş. Sul. 269.

- küzün* Keven, kudret helvası, havadan yere yağan yumşak bir madde ki helvaya benzer, 81.
- küzürdi* Cıma için aletini dimdik yaptı, 82.
- küzdi* Gezdi, 82; Kaş. II. 9; R. II. (Çag. Karaim) 1171, (Osm.) 1574 *ğüz*; Ş. Sul. 266; Lh. Os. 717; P. d. C. 486 كزماله .
- küzürdi* Gezdirirdi, 82; R. II. (Kırg.) 1180.
- küzlik* Okun kirişe dayanan yerini oymak için kullanılan bıçak, 81; R. II. (Çag.) 1180 - ufak cep bıçağı -; Kaş. I. 398; MW. 107; Ş. Sul. 254; P. d. C. 459.
- kibi* Gibi, 78; R. II. (Kom. Osm.) 1400; Lh. Os. 712; B. d. M. II. 610.
- kiçdi* Tabiatıyla geç kaldı, 79; Kaş. III. 146 *kiçilämäk*; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381.
- kiçi* Küçük, sagir, 79; Kaş. I. 86 *kiçik*; MW. 107; R. II. (Osm.) 1381; Houtsma 96 *küçük*; Uig. III. 82¹⁷ *kiçig*; R. USp. 284 keza; P.P. 67⁸ *kiçig*; Az. *kiçik*; Bud. II. 117.
- kiçidi* Kaşındı, 78; Ms: *äti kiçidi* - eti kaşındı -, ve yahut *äli kiçir* - eli kaşınır -, 79; Kaş. III. 194; MW. 107.
- kiççük [Türk.] = Kiçi*, 79.
- kiçküdi* Mahsus gecikti, 79; Kaş. III. 136; MW. 107; R. II. (Kazan) 1381; Bang: KOsm. II. 12¹³
- kiçit* = *Kaçüt*, 79.
- kiçkinä [Kıpç.]* 1) Küçük, 79,
2) İsmi has; Houtsma 96 كيركينا .
- kikiş* Alın, 83.
- kilim* Elbise, 84; R. II. 1373 - derviş cübbesi - .
- kilit* Anahtar, 84; R. II. (Kırım. Kırg.) 1370; Houtsma 98; Bud. II. 134 5 *kilid*; Lh. Os. 696.
- kilitlädi* Bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1371 *kilidlä* -; Bud. II. 135.
- kilikçä* İki nüshada da *kilikçä* yazılmıştır. Asli itibariyle kelime *kir - lik - çä* den ibarettir. *R* in assimilationu sayesinde *kilikçä* olmuştur. Manası - yastığın üzerine örtülen örtü -, 83.
- kim* Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 284; MW. 108; R. II. 1402; Ş. Şul. 267; P. P. 22¹; Lh. Os. 711; R. Usp. 283; Bud. II. 181; B. d. M. II. 689; Köprülü: DTB. 30¹⁷.

- kimürsä* = *Kimsä* 84; Ş. Sul. 267; Bud. il. 181; Brock. ZDMG. 190 1; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.
- kimürsänä* = *Kimürsä*, 84.
- kimsä* Şahıs, bugünkü manasında, 84; R. II. (Osm.) 1405; Lh. Os. 711; Köprülü: DTB. 10¹⁶; B. d. M. II. 690; Bang: KOsm. I. 22 n. 3.
- kin* Misk kokusu, 85.
- kinbala* Misk yavrusu, 85.
- kindik* Göbek, 85; Houtsma 99 *kündik*; R. II. 1348.
- kinçük* 1) Misk göbeği, 85.
2) İsmi has.
- kinkinä* D nüshasında *kinkičä* 85²: *kin* in taşgiri olup-misk ceğiz-manasındadır, 85.
- kir* Bugünkü manasında, 83; Kaş. II. 167; MW. 108; Houtsma 96; R. II. 1349 50; Bud. II. 118; Ş. Sul. 264; R. USp. 284; Lh. Os. 685; B. d. M. II. 686.
- kirayä* Kira, 80; R. II. 1352.
- kirayä bärdi* Kiraye verdi, 80.
- kirdäk* Yeni damadın zıfafa evi, 20; R. II. (Osm.) 1559; B. d. M. II. 622 *ğärdäk*.
- kirdi* Girdi, dahil oldu, 80; Kaş. I. 82; MW. 108; R. II. 1350; Houtsma 96; Ş. Sul. 265; P.P. 12²; Bud. II. 175; R. USp. 284; B. d. M. II. 625.
- kiriş* Ok kirişi, veter, 81; Houtsma 97; Kaş. I. 172; MW. 108; R. II. 1358; B. d. M. II. 627; Lh. Os. 689.
- kirişti* Girişti, 81; Kaş. II. 80 MW. 108; R. II. 1359; Bud. II. 174.
- kirkä bärdi [Kıpç.] = Kirayä bärdi*, 80.
- kirpi* Bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 348; MW. 109; Ş. Sul. 253; R. II. (Kom. Kırg. Osm.) 1365; B. d. M. II. 621; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
- kirpik* Bugünkü manasında, 80; Kaş. I. 397; MW. 109; Houtsma 96 *kärpik*; Ş. Sul. 265; R. II. 1365; Köprülü: DTB. 7⁷; Bud. II. 121; Lh. Os. 686.
- kiş* Yarış, oyun, ok atışı gibi müsabakada kendi tarafında olan kimse, 81; Ms: *bu kirışimdür* - bu benim müsabakada yanımda bulunan arkadaşımıdır - .
- kirtü* Doğru sözlü manasında olup, kendisinden fiil yapılmamış, 80; Kaş. I. 349; MW. 109; Houtsma 96 *kärti*; R. II. 1103 keza; Brock. Q.-Y. § 53.
- kirtü söz* Doğru söz, 81.

- kirtü sözlädi* Doğru söyledi, 80; Houtsma 96 *kärti ait.*
kirtülädi = *Kirtü*, 80; Her hangi bir işte ciddiyetle davrandı.
kiş V yoktur; Samur, 83; Kaş. III. 91; MW. 109; R. II. 1391;
 Ş. Sul. 266; Bud. II. 178; B. d. M. II. 688; P. d. C. 486.
kişän Ayak bağı, 82; Kaş. II. 12-atın ayak bağı -; MW. 109; Ş.
 Sul. 266-zencir, payı bend-; R. II. (Tar. Kom. Çag.) 1392;
 Houtsma 97; P. d. C. 486.
kişänlädi Atın ayağına bağ vurdu, 83; R. II. (Çag.) 1392.
kişi 1) Adam, insan, 82; Kaş. I. 85; MW. 109; Houtsma 97; Ş.
 Sul. 266; Bang: Briefe II. 245; R. II. 1392; Bud. II. 178; B.
 d. M. II. 689; Köprülü: DTB. 31; Az. *kşi* (Djaferoglu: 75
 Lieder § 19). R. USp. 284; P.P. 115.
 2) Kadının kocası, sevc; Ms: *kişin ävdüdü*; Lh. Os. 710.
kişnädi *Kişnämäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 83; Kaş.
 I. 200, II. 223; MW. 109; Ş. Sul. 266; Houtsma 97; R. II.
 1893; Bud. II. 129; Lh. Os. 710; B. d. M. 688 9; Bang:
 KOsm. II. 3332.
kitti Gitti, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 367; Ş. Sul. 264; R. II. (Ka-
 zan. Bar.) 1374; R. USp. 284; Uig. II. 4928.
kiyiz [Kıpç.] Kece, 79, 82; Houtsma 101; Bud. II. (Çag. Tat.) 183 *küz*,
 (Tob. Alt.) *küs*; Kaş. I. 265 *kiđiz*; MW. 108; Ş. Sul.
 265; R. II. (Kazan) 1408 *kiyiz*, (Kom. Kazan, Kirg.) 1389
kiz; P. d. C. 485.
kizlädi 1) Gizledi, 82; Houtsma 97; Kaş. I. 92; MW. 110; Ş. Sul.
 265; R. II. (Osm.) 1390; P.P. 561; Bud. II. 176.
 2) *Kit. Bâylık* e göre ayrıca *کیر* manasında imiş. Dozy de
 bu kelimenin manası [Suppl. II. 59] - yeri eklemek ve ter-
 biye etmek-dir, lakin hiç bir Türk lehcesinde bu manaya
 tesadüf edilmiyor.
köbkök Gömgöy, 84; Şeyh-Fahradine göre *kömkök*, 78.
köç Bugünkü manasında, [Arapça tercümesine bakılırsa, ka-
 filenin içinde kadın bulunduğu takdirde *köç* denilmek-
 teymiş] 79; R. II. (Çag. Uyg.) 1286 7; Bud. II. 144 5; P. d. C.
 464; B. d. M. II. 656.
köçdi *Köçmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 79; Kaş.
 I. 270, III. 60; Houtsma 96; R. II. 1287, (Kazan) 1491 *küç*;
 Bud. II. 145; P. d. C. 464; Uig. II. 249.
köçkän Kerkes kuşu, 79.
kök 1) Renk (açık mavi), 83; Kaş. I. 302; R. II. 1218; MW.

- 111; Houtsma 97; Ş. Sul. 259; Bud. II. 157; B. d. M. II. 671;
 P.P. 381; *kök r(ä) ngi-mavi göy*-.
 2) Sema; Kaş. I. 46; R. II. 1220; Houtsma ibid.; MW. 111;
 B. d. M. II. 670; R. USp. 284.
 3) Çins, kök; Ms: *kökün nü*-hangi cinsden ve ya sülâle-
 densin, 83; Kaş. II. 226; MW. 111; R. II. 1221 2; Houtsma
 97; Ş. Sul. 259; P. d. C. 471; Bang: KOsm. I. 40 n. 1; Lh.
 Os. 706; Bud. II. 157.
kökün Erik, 83; Houtsma 100.
kök çübär D nüshasında *kök çübär*, 83; Ucu kırık kılıç, 83.
köklädi Oldu, kökleşti, 83.
kökrädi Gürledi, 83; Bud. II. 158; P. d. C. 473; R. II. (Uyg. Osm.
 Kom.) 1224.
kökrämäk Gürlemek, 83; Kaş. I. 112, II. 12; MW. 111; R. II. 1224 5.
kök yolu Hacılar yolu, saman hırsızı yolu, fars. kehkeşân, 83.
kölgäy Kölge, hayal, 84; Houtsma 98 *köläk*; Kaş. I. 342 *költk*;
 MW. 112; R. II. (Kırım. Az.) 1273 *kölgä*; Bang: KOsm.
 II. 52; Uig. II. 3988 *köliğä*; P. d. C. 475 *küläkü*; Bud.
 II. 161; B. d. M. II. 675.
kömdi Gömdü, 84; Houtsma 98; Kaş. II. 23; MW. 112; R. II. 1319.
kömkök = *Köbkök*, 84; Kaş. I. 284; MW. 111; Bud. II. 157.
kö müldürük Atın göğsündeki kayışların iltisak noktasında yapılan süs,
 84; Ş. Sul. 261 - At ve devenin gerdanına astıkları mercan
 halkası -; Houtsma 98; R. II. (Tel. Kom.) 1322 *kö müldür-
 gä*; (Moğ.) *kö müldürje* [Pope. N: Das Mongolische
 Sprachmaterial einer Leidener Hadschrift. Leningrad 1928.
 S. 67].
kö mülgän Şiddetli çamur, 84.
kömür Bugünkü manasında, 84; Houtsma 98 *kämür*; Kaş. I.
 418; MW. 112; Ş. Sul. 261; R. II. 1320 1; Bud. II. 164; Lh.
 Os. 807; B. d. M. II. 676 7.
kön Meşin gön, 85; Kaş. III. 162; MW. 112; R. II. 1241; Bud.
 II. (Çag. Tat.) 164; P. d. C. 477.
köndärdi Gönderdi, 85; R. II. (Kom. Karaim) 1247; Bud. II. 165
ğöndermek; B. d. M. II. 680 keza.
könläk Gömlek, 85; Kaş. III. 259 *köyläk*; MW. 112; Houtsma
 100 *küyläk*; R. II. (Çag. Şark. t.) 1239 *köyläk*; Az.
köynäx [Djaferoglu: 75 Lieder 22 § 49]; Ş. Sul. 262 *کۆنۆک*.
köngül Gönül; *Kit. Bâylık* te *könül* olup -nefs- manasında kul-

- lanılmıştır, 85; Kaş. I. 66; MW. 113; Houtsma 100; Ş. Sul. 262; R. II. 1236/7; R. USp. 284; P. P. 165 *köngül*; P. d. C. 480; Uig. II. 2113; Bang: KOsm. III. 550 .
- köp* Çok, kestir, 78; Ms. *bu köptür*- bu çoktur; Aynı manayı ayrıca *çoktur, öküştür, dälimdür* kelimeleri ifade etmektedir; Kaş. II. 264; Houtsma 95. R. II. 1309; Bud. II. (Çag. Tat.) 141; P. d. C. 461; R. USp. 284 *köb*.
- köpäk* 1) Çok tüylü köpek , 78; Houtsma 99; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Kırım) 1310; Bud. II. 142; P. d. C. 62; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 652/3; Köprülü: DTB. 356 .
- 2) İsmi Has .
- köprü* Bugünkü manasında, Türkmenlerde ise yalnız büyük asma köprü, 78; Kaş. I. 397 *köprüg*; MW. 113; Houtsma 95; R. II. (Kom. Osm.) 1313; Az. *körpü*; Ş. Sul. 256 *köprük*; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 651; Köprülü: DTB. 273 .
- köpüdi* Astarlı olan elbiseyi silkti, 78.
- köpük* Bugünkü manasında, 78; Kaş. I. 327, III. 99; MW. 113; Ş. Sul. 256; R. II. (Osm. Çag.) 1311; Bud. II. 142; Lh. Os. 700; B. d. M. II. 653.
- köpürdü* Bugünkü manasında, 78; Kaş. II. 60; MW. 113; R. II. (Osm. Kırım) 1312; Bud. II. 142 .
- körän* Gören; Ash itibarile *körkän*, 79.
- kördi* *Körmäk* fiilinden mazi, bugünkü manasında , 80; Kaş. I. 60; MW. 113; Houtsma 96; R. II. 1249; P. P. 763 ; R. USp. 284 ; Uig. II. 19¹¹ *körkürü*; Thomsen: Iscr. de l'Ork. 162 .
- kördürdi* = *Körküzdi*, gösterdi, 80.
- körk* Güzellik, 80; Kaş. I. 295; MW. 113; R. II. (Kom. Uyg. Çag.) 1259; R. USp. 284.
- körklü* Güzel, 80; Kaş. I. 47 *körklüg*; MW. 113; R. II. (Kom.) 1261; R. USp. 284 *körtlä*; P. P. 422 , 428 *körklä*; Uig. II. 155 keza; Az. *görkümlü* - güzel, yakışıklı -; D nüshasında *körüklü* 806 ; Le Coq. I. 106 *körtlä*.
- körküzdi* Gösterdi, 80.
- körpü* Körpe, süt emen kuzu, 81; Kaş. I. 348; MW. 113; Ş. Sul. 257/8; R. II. (Kom. Osm.) 1266; B. d. M. II. 658; Lh. Os. 703; Köprülü: DTB. 5212 .
- körsädi* Bir kadınla yatmak için şehveti arth, 81.
- köründü* Göründü, 80; Kaş. I. 72, II. 123/4; MW. 114; R. II. 1254.

- körüşdi* Musafaha etti, 81; Kaş. II. 80; MW. 114; R. II. 1257; P. P. 763 .
- körtül* Kuvvetli, şiddetli, 81.
- köstürdi* Gösterdi, 80; Ş. Sul. 259; R. II. (Kaç.) 1298 *köstür*, Bud. II. 155 *göstürmäk*; Brock. Q-Y. 55; Arab Filolog 22 n. 9.
- köşäk* Deve yavrusu, 82; Ş. Sul. 259-bir senelik deve yavrusu; Houtsma 100; R. II. (Osm.) 1305 -Genç deve ve her bir genç hayvan-; Bud. II. 156; B. d. M. II. 669 .
- köşk* (Fars.) köşk, kasır, 82 ; R. II. (Osm.) 1306; Bud. II. 156; Lh. Os. 706; B. d. M. II. 668 9; Köprülü: DTB. 238 .
- köt* Arka, bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 270; MW. 114; R. II. 1275; Bang: Brife IV. 39; Ş. Sul. 256; Bud. II. 143; B. d. M. II. 653.
- kötlädi* Arapça tercümesi کافی derecede anlaşılıyor. Nüshaya bakılırsa -götünü kullandı- diye tercüme etmek lâzım gelir, 79; Bugünkü Kazan Tatar lehcesinde -caydı- manasındadır.
- kötürdi* Götürdü, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 429, II. 37; MW. 114; R. II. 1279 80; Ş. Sul. 257; Bud. II. (Çag. Tat.) 143 *kütürmäk*; Uig. II. 2517.
- köynük* Yanan, (Peşiman olan) , 86; Mukayese et *köyündi*.
- köyündi* Yandı,(Peşiman oldu), 86; Kaş. I. 46; MW. 111; Ş. Sul. 263; R. II. 1216; Bud. II. 171 .
- köyündürdi* Yaktı, 86.
- köz* 1) Çeşme, 81; Lh. Os. 730.
- 2) Göz, 81; Kaş. 285; MW. 114; R. II. 1299; Ş. Sul. 285; Houtsma 99; Bud. II. 152; B. d. M. II. 663; R. USp. 284; Xuastuanift 261 .
- 3) Ateş (Fars.); Kaş. I. 283; MW. 114; R. II. 1300; B. d. M. II. 664; P. d. C. 464.
- 4) Arapça tercümesinde كوز yazılıdır. Kelimenin manası anlaşılıyor. Kamus I. 448 de *akir* diye bir nevi *kök*, ten bahsedilmektedir. Dozy: Supp. I. 46 de -Racine de l'Irix faux acore- manasında ayrıca bir كوز kaydına tesadüf ediliyor. Bunların *köz* kelimesi ile nakadar alâkadar olduğunu tayin edemiyorum .
- közäk* Büyük gözlü adam, 81 .
- közlädi* Murakabe etti, 82; Kaş. II. 177; Houtsma 99; R. II. (Karamim) 1303, (Osm.) 1610 *gözlämäk*; Bud. II. 153; B. d. M. II. 666; Bang: KOsm. II. 57. n. 2; Brock. Q-Y. 58.

- köznü* Ayna, 81; Kaş. III. 34, 280 *közüngü*; MW. 115; Ş. Sul. 258 *küzgü*; Houtsma 99 *közügü*; Bang: KOsm. II. 50. n. 1; Thomsen JRAS. 1912. S. 212 *közünjü*.
- közsüz* Âma, 81; Houtsma 99; P. P. 745.
- közsüz sübäk* Kôr sıçan, 82.
- közündürük* Kıldan yapıp gözün üzerine konulan göz örtüsü, hayvanların etrafı görmemek için gözlerine takılan kapak, belki de gözlük (?), 81.
- kübä* Harp esnasında geyilen zırh, 78; Houtsma 95; Kaş. III. 163; MW. 115; R. II. (Kom. Tel. Taran. Çag.) 1517; Ş. Sul. 256 *küpä*; P. d. C. 462.
- kübür* Sandık, 78.
- küç* Kuvvet, güç, 79; Ms: *küç birdi* -yardım etti, takviye etti -; Houtsma 96; Kaş. I. 146; MW. 115; R. II. 1489 90; R. USp. 285; P. P. 372; B. d. M. II. 655; P. d. C. 464.
- küçändi* Yüklenmeğe gücü yetmedi (hücum etmeğe gücü kâfi gelmedi), 79; Kaş. II. 123; MW. 115; R. II. (Şark. t.) 1492; Bud. II. 145; R. USp. 285.
- küçük* 1) Köpük yavrusu, 79; Az. *küçük*; Houtsma 96; Ş. Sul. 257; R. II. 1494; Bud. II. 146; P. d. C. 464.
2) Kuyruğu kesik, 79; Ms: *küçük it* -kuyruğu kesik köpek -.
- kügürçin* Güvercin, 83; Kaş. III. 309 *kügürçün*; MW. 116; Houtsma 99 *köwärcin*; R. II. (Kazan) 1427; Bud. II. 159.
- kükäwün* At sineği, Kıpçak lehçesinde ise zenbur manasındadır, 83; Kaş. I. 164 *kökägün* - sarı sinek -; MW. 111; R. II. (Kazan) 1427 *kögäwin*; Ş. Sul. 259 *kükäyin* كوكب; Bud. II. (Kırg. Alt.) 158 *kögün*.
- kül* Bugünkü manasında, 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1465; Bud. II. 132; Ş. Sul. 260; Lh. Os. 707; B. d. M. II. 674.
- küläç* Çok gülen, beşuş çehreli kimse, 83; B. d. M. II. 674; Bud. II. 161.
- küldi* 1) Güldü, 83; Kaş. I. 115; MW. 116; Houtsma 98; R. II. 1466; Bud. II. (Çag. Tat.) 161; Ş. Sul. 261.
2) Koyun keserken ayağını bağladı.
- küldürdi* Güldürdü, 83; Bud. II. 161; Rad. II. (Uyg. Şark. t.) 1477.
- külkâç* Kadınların başlarına bağladıkları bez, 84.
- küllük* Kül dökülen yer, 84; R. II. (Osm. Tob.) 1476; B. d. M. II. 674.

- kümä* Hasır, 84. Mukayese et Dozy: Suppl. II. 503 (Arap.) -Sorte de petite natte épaisse -.
- kümüş* Gümüş, 84; Houtsma 98; Kaş. I. 145; MW. 117; R. II. 1528; P. P. 367, 423; Bud. II. 163; R. USp. 285; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 38. 186. n. 115.
- kün* 1) Gün, yevm, 85; Kaş. I. 285; P. P. 201; R. USp. 285; Bud. II. (Çag. Tat.) 164; P. d. C. 477; Xuastuanift 2048; Uig. II. 2119.
2) Güneş, 85; Kaş. I. 67; MW. 117; Houtsma 99; Ş. Sul. 261; R. II. 1436; R. USp. 285; Bang: Monog. 1837.
Nimet ve izzet sahibi oldu, 85; R. II. (Çag.) 1439- sevindi. Kelime *kün - üri* den mürekkep olup İsmi has mukabilinde kullanılmıştır, 85; Diğer *ür* le teşekkül etmiş bir çok ismi haslara tesadüf edilmektedir; Mukayese et Houtsma 45 *ür*; Bang: Muséon. t. XXXIX 1926. s. 49 n. 2; F. W. K. Müller: Zwei Pfahl. 34.
- künändi* a) Güneşin ziyası b) Güneş, 85; R. II. (Tel.) 1440; Ş. Sul. 262; Bud. II. 165; Zenker II. 779.
D nüshasında *künüç* 854; Nimet 85.
Don, 85; Houtsma 100 *könçäk*.
Cep, 86; Kaş. I. 399; MW. 117.
- künüş* Gündüz, 85; Kaş. I. 382; MW. 117; Houtsma 99; Ş. Sul. 262; R. II. 1446; R. USp. 285; Bud. II. 165.
- künç* D nüshasında *künüç* 854; Nimet 85.
künçäk Don, 85; Houtsma 100 *könçäk*.
künçük Cep, 86; Kaş. I. 399; MW. 117.
kündüz Gündüz, 85; Kaş. I. 382; MW. 117; Houtsma 99; Ş. Sul. 262; R. II. 1446; R. USp. 285; Bud. II. 165.
- künilüdi* Kıslandı, 86; *Kit. Bäylik* de haset etti; R. II. (Bar. Kom. Karaim) 1441 *künülä* -; Bud. II. 167.
- künsäli* *Kün - säli* kelimelerinden mürekkep olup -temiz güneş- demek ise de, ismi hastır, 85.
- küni* Kıskaç, 86; Ş. Sul. 263; R. II. (Tel.) 1441 *künü*; Uig. II. 8632; Bud. II. 167.
- küp* Bugünkü manasında, 78; Houtsma 95; Kaş. I. 136, 180; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm.) 1514; Bud. II. 141; R. USp. 284; B. d. M. II. 651; Lh. Os. 700; Köprülü: DTB. 7712.
- küpä* Bugünkü manasında, 78; Az. *tana*; Houtsma 95; Kaş. III. 165; MW. 115; R. II. (Kırım. Osm.) 1515; B. d. M. II. 653; Lh. Os. 701.
- küräk* Toprak küreği, 80; Houtsma 97; R. II. 1449; Bud. II. 148; B. d. M. II. 659.
- küräş* Bugünkü manasında, 80; Houtsma 96 *köräş*; R. II. (Tel.) 1453; Bud. II. 119; B. d. M. II. 658; Ş. Sul. 257.

- kürüşdi* Güreşti, 80; R. II. 1453; B. d. M. II. 659; Ş. Sul. 257.
kürk Koyun derisi kürkü, 80; Kaş. I. 295; MW. 117; R. II. (Kırım. Osm. Çağ.) 1457; Lh. Os. 703; Houtsma 97 *körk*; Bud. II. 148; P. d. C. 465; B.d.M. II. 659; Köprülü: DTB. 444. İki asker arasındaki gürültü, 80.
kürkän Gürledi, 81; Bud. II. 149 50; R. II. (Koyb. Tob.) 1460.
kürlädi Ayva, 81; Kaş. I. 287-dağ ağacı-; MW. 118.
kürt [Kıpç.] Âdi palan, 81; R. II. (Osm.) 1061 2; Ş. Sul. 258; Zenker II. 169; P. d. C. 465.
kürtün 1) Ateşi karıştırdı, 82.
 2) İyilik yapmakta ona mümasil olmak istedi, 82.
küsäwüw Ateşi karıştıracak şey, çöp, 82; R. II. (Karaim) 1501 *küsäw*; Ş. Sul. 259; Bud. II. 155; P. d. C. 470.
küsti Bugünkü manasında, 82; Kaş. II. 11; MW. 114; R. II. (Osm.) 1293; Houtsma 97; Ş. Sul. 559; Bud. II. 156; Lh. Os. 705; B. d. M. II. 668; Köprülü: DTB. 5112.
küsük Didilmiş pamuk külçesi (?), 82; Mukayese et arapça tercümesi olan كسك Kamus II. 672 ve Freytag: Lexicon Arabico-Latinum. III. 182.
kütlädi Küt etti, yani "küt" diye bir ses çıkardı, 79.
küwük Diğerlerinin üzerine atlamasını diye koyun aletine bağlanan paçavra, 86.
küwüläk Sütün sağıldığı kova, 86.
küyäwüw D nüshasında *küyäwü* ve *küyägü*, 846-güveyi-, 84; Ş. Sul. 263; Houtsma 100 *küyägü*; R. II. (Karaim) 1432 *küyäw*, (Çağ.) *küyägü*.
küz 1) Sonbahar, 81; Kaş. I. 274, II. 135; MW. 119; Ş. Sul. 258; R. II. 1504, (Osm.) 1649 *güz*; Bud. II. 152; B.d.M. II. 664 5; R. USp. 285.
 2) = *Küz*, 81.
küzän Sansar (belette), 82; R. II. (Tel. Tob. Koyb.) 1506; Kaş. I. 339 *Küzün*; MW. 119.

L

- laçın* Şahin kuşu, 87; Houtsma 101; Kaş. I. 343; MW. 119; Ş. Sul. 273; R. III. (Osm. Sag. Şor.) 735; Bud. II. 185; Lh. Os. 747; B. d. M. II. 694; P. d. C. 492.

- laplap* Bir nevi yürüyüş, yahut yürüyüş tarzı. Ms: *lap lap kälür*, 87.
laq Taaccüp makamında söylenilen kelime olup لا حول ولا قوة الا بالله den ihtisar edilmiştir. Bu kelime koyun çobanlarının lügatidir. Yüksek zevat tarafından nadiren kullanılır (yahut kullanılmaz), 87.
läbläbü Bugünkü manasında, 87; R. III. 750; Bud. II. 187; B.d.M. II. 698; Lh. Os. 751; Zenker II. 791.
läkläk Leylek (kuşu), 87; R. III. (Osm.) 742 *läiläk*; Bud. II. 190 *laqlaq*; B. d. M. II. 704.
li Bugünkü manasında, sıfat edatı, 86.
lik Edatı nispet, 83.
lirp Ansızın; Ms: *lirp kälür lirp kälür* - ansızın veya gaffleten gelir ve gaffleten gider -, 87.
loq Tamları düzeltmek için kullanılan taş, 87; R. III. 752, 760. B. d. M. II. 708; Lh. Os. 755.
loqladt Danın üzerini taşla düzeltti, 87; R. III. 752.
lor Keçi ve ya koyun doğurduktan sonra, üç gün zarfında onun sütünden yapılan peynir, 87; Elyevm İstanbulda "lor peyniri" vardır; R. III. (Osm.) 753. Bud. II. 192; B. d. M. II. 707; Lh. Os. 755; Zenker II. 796.
lorp Her hangi bir yere giren şey evvelce dayanır sonra birden bire temamiyle girerse lorp girdi derler; Ms: *Sikim lorp kirdi*, 87.
lök Asil, iyi cins deve, 87; Anat. müstameldir; R. III. (Kırg. Çağ.) 755; Bud. II. 192; P. d. C. 794; Zenker II. 796.
luğ Kıpçak lehçesinde bizim *li* edatına müsavî olup edatı nispettir, 87; Ş. Sul. 274; Bud. II. 192, 189.

M

- maçı* Kedi, 87; Houtsma 101 *mäçi*; R. IV. (Karaim) 2050 II. 195.
mama 1) Yaşlı kadının çağrıldığı esnade söylenen veya söylenilen kelime, 88; Mukayese et R. IV. 2064.
 2) İsmi has (kadın).
mamuq Pamuk, 88; R. IV. 2065; Ş. Sul. 275 *mamuq*; Bud. II. (Çağ. Tat.) 200; P. d. C. 495; Zenker II. 802.

<i>mälädi</i>	Kuzunun bağırması, 88; R. IV. 2099; Bud. II. 253; B. d. M. II. 785; Lh. Os. 777; Köprülü: DTB. 781.
<i>mämüräç</i>	Ayı yavrusu, 88.
<i>män</i>	1) Ben. 36, 88; Kaş. I. 285; Ş. Sul. 281; R. IV. 2085; Bud. II. 254; R. USp. 286; P.P. 117; Bang: KOsm. I. 9 § 4; Djaferoglu: 75 Lieder 29 § 65; Xuastuanift 1112. 2) Benzeyiş, 88; Bud. II. 259; Ş. Sul. 282.
<i>mänqü su</i>	<i>Mänqü</i> - Ebedi - demektir; Abu hayat, 89; Kaş. I. 46 <i>mänqü</i> ; MW. 121; R. IV. (Kazan) 2082 <i>mänqü</i> ; Houtsma 101; Bud. II. 259; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 25, 190 <i>bänqü</i> ; Xuastuanift 93, 115; R. USp. 286 <i>mänqü</i> , <i>mänqü</i> .
<i>mäniz</i>	Beniz, 88; Kaş. I. 403; MW. 121; Ş. Sul. 282 <i>mäniz</i> ; R. II. (Çag.) 2081 <i>mäniz</i> ; Bang: Turan 1918. S. 308; Bud. II. 258 9; Bang: KOsm. III. 8 § 10.
<i>mänzädi</i>	Benzedi, 88; Kaş. III. 297 <i>mänzämäk</i> ; Ş. Sul. 282 keza; R. IV. (Türkm. Çag. Uyg.) 2084 keza; Bud. II. 259 keza.
<i>mäyüz boldu</i>	İhtiyaç ve zarurettten müşkül mevkide kaldı, 88. Ben, 89; Kaş. III. 266; R. IV. 2079; R. USp. 286; Bud. II. 275; Ş. Sul. 282.
<i>mäy</i>	
<i>mäyli</i>	1) Benli, 89; Kaş. III. 266 <i>mäylik</i> ; MW. 121; R. IV. (Çag.) 2083 <i>mäylik</i> . 2) İsmi has.
<i>märcimäk</i>	Bugünkü manasında, 87; Houtsma 101; R. IV. (Osm.) 2097; Bud. II. 222; B. d. M. II. 750 1; Lh. Os. 768; Zenker II. 835.
<i>märtük</i>	Kiriş, tavan kirişi, 87; Anad. müstameldir; R. IV. 2095; Lh. Os. 768; B. d. M. II. 750.
<i>mäskit</i>	Farisiden muharref mescit, cami, 88.
<i>mäyi</i>	= <i>Türkm. Bänni</i> - beyin -, 89; Bang: KOsm. III. 19 § 55; Ş. Sul. 281 <i>mäyin</i> ; Bud. II. 275.
<i>mäyin</i>	1) Nefi halde gayri manasında istimal olunur. 2) Kablel, evvel manasında gelir, Ms: <i>Sor barmayın</i> -varmadan evvel sor- yahut <i>yämäyin</i> -yemeden evvel- ve yahut <i>turmayın</i> -turmadan evvel-; <i>mäyin</i> kelimesinin ikinci manasını keza <i>burun</i> kelimesi de ifade eyler, Ms: <i>Sor barmasdan burun</i> -varmadan evvel sor-, <i>burun</i> kelimesi Kıpçakçadır, 89.
<i>mäzdäki</i>	Mastika, 88.
<i>mi</i>	Edatı istifhamdır, 71, 89; Ms: <i>qızı qızmidurur</i> -kızı

	kızımıdır -; Diğer şekli <i>mu</i> (bu kelimeye muraceat); Lh. Os. 785.
<i>min</i>	Bin (1000), 88; Houtsma 101; Kaş. I. 206 <i>miñ</i> ; MW. 122; Ş. Sul. 282; R. IV. 2152; R. USp. 286 <i>miñ</i> ; P. P. 131. <i>miñ</i>
<i>minäz</i>	Pinar, çeşme, 88.
<i>mindı</i>	Bindi, suvar oldu, 36, 88; Houtsma 101; Ş. Sul. 282; R. IV. 2152; Bud. II. 259.
<i>miz</i>	Biz (zemir), 30, 36.
<i>mıxladı</i>	= <i>Mıqladı</i> , 88; R. IV. (Osm.) 2138.
<i>muqladı</i>	Çiviledi, farisfinin <i>mıx</i> indan muharreffir, 88.
<i>Monğol</i>	Tatar manasında olup <i>Muğal</i> kelimesinin aşdır. Fakat müstamel olan <i>Muğal</i> kelimesidir, 89. Houtsma 101 <i>Moğul</i> ; Ş. Sul. 280 <i>Moğul</i> .
<i>mu</i>	Edatı istifhamdır, diğer şekli <i>mi</i> dir, 89, 131. Kaş. III. 161; MW. 122; Ş. Sul. 278; Bud. II. 260; P. d. C. 499; Bang: KOsm. I. 342; P. P. 65.
<i>Muğal</i>	= <i>Monğol</i> , 89.
<i>muladı</i>	İnek bağırıldı, 88.
<i>mum</i>	Bugünkü manasında, 88; R. IV. 2216; Bud. II. 267; Lh. Os. 748; B. d. II. 799 80.
<i>munat çäkär</i>	Şeker nebatı, bir nevi şeker, 89.
<i>munçuq</i>	Boncuk, 89; Kaş. I. 395; MW. 122; R. IV. (Çag. Osm.) 2190; Az. <i>muncux</i> (Djaferoglu: 75 Lieder 11 §7); Uig. II. 3755; P. P. 68 <i>mucuj</i> .
<i>munda</i>	Burada, şurada, 89; Kaş. I. 351; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. (Tel.) 2188.
<i>munu</i>	Kayış ucu, 89.
<i>muñ</i>	Zaruret, ihtiyaç, 88; Kaş. I. 356; MW. 122; Ş. Sul. 280; R. IV. 2178; Orh. <i>buñ</i> (Thomsen: Inscr. de l'Ork. 91 n. 2. Mühtaç, 89; Kaş. III. 283; Ş. Sul. 280; R. IV. (Uyg.) 2181.
<i>muñlu</i>	İyi haber getiren, 88.
<i>muştiçi</i>	İyi haber getirdi, 88; R. IV. (Osm.) 2211 <i>muştola</i> -; Bud. II. 233.
<i>muştuladı</i>	İyi haber getirene verilen hediye, müjde, 88; B. d. M. II. 796; Lh. Os. 783; Bud. II. 233.
<i>muştuluq</i>	Boynuz, 89.
<i>muyuz</i>	Misk, 88; Bud. II. 234.
<i>müşk</i>	

- müzd bürdi* Görülen iş mukabilinde muayyen para verdi, 78; Bud. II. 227 .
müzdür İş görüp mukabilinde ücret alan, 78; Bud. II. 227.

N

- namaz* Bugünkü manasında, 90; Ms. *namaz üti* namaz kıldı; Houtsma 102 ; R. III. 663 ; Bud. II. 292 ; B. d. M. II. 829 ; Köprülü : DTB. 4721 .
namazlağı naz Seccade, 90; Anad. müstameldir .
 Bugünkü manasında, 90; R. III. (Kırım. Kırg.) 658 ; Bud . II. 277; B. d. M. II. 811; Lh. Os. 788 .
Naz xatun nazlandı İsmi has, 90 .
Nazlanmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında, 90; R. III. (Osm. Kırım. Kazan) 660; Bud. II. 277 .
nâ Ne, 89; Kaş. III. 161; MW. 123; Houtsma 102; Ş. Sul. 284; R. III. 666 7; R. USp. 286; P. P. 211 ; Bud. II. 297; Lh. Os. 892; Bang : KOsm . I. 37 § 40 ; Uig . II. 2326 ; Köprülü : DTB. 37 . B. d. M. II. 832.
nâçâ Kaç, 89; Az. *neçâ* ; Houtsma 102 ; Ş. Sul. 284 ; R. III. (Çag.) 683; Ş. Sul. 284; B. d. M. II. 833 .
nâçük Nasıl, 86; Houtsma 102 ; R. III. (Çag.) 683; R. USp. 287; Bang : KOsm. I. 16 ; Uig . II. 1622 *nâçükün*; P. P. 93 ; Bang : Türk. Bruchstücke. Muséon XXXIX . 50 .
nâlük Niçin, 90; Kaş. I. 309; R. III. (Uyg.) 681; MW. 123 .
nâmâ Bir şey, 90; Ms: *nâmâ yidünmü* - bir şey yedinmi - ; Kaş. III. 178; Ş. Sul. 284; R. III. 690; Bang : KOsm. I. 18; Bud. II. 293 .
näsâ Şey, 90.
nâvruz İlk baharda ilk yetişen bir nevi çiçek, 90; Bud. II. 831.
nâzük İnce, zarif, 90; R. III. (Kom. Kırım. Kazan) 686; Bud. II. 811 (Faris.) *nazik* .
nişan Dağ, elamet, nişan, 90; Houtsma 102; R. III. (Osm. Çag.) 701; Bud. II. 285; B. d. M. II. 820; Köprülü : DTB. 669 .
nişanladı Elamet, nişan, damğa vurdu, 90; Houtsma 102; R. III. (Osm.) 702 .
nişâ Niçin, 90; Ş. Sul. 284 .

Nasıl, 89; Houtsma 102 *nîñâ*; Kaş. I. 328 *nîñâğ*; MW. 124; Bang : KOsm. I. 20 n. 1; B. d. M. II. 816 .

O

Boş, halvet, 16; Ms : *bây oğmudur* -bey halvettemidir .
tâyirmân oğmudur -değirmende kalabalık yokmudur ; Anad. müstameldir .

Tanrı, 15; Kaş. I. 46; Houtsma 49; Ş. Sul. 35; R. I. 1007; Bud. 140; P. d. C. 67; Brock. Q - Y. 46; Bang : KOsm. II. 4036 .

Genç, çocuk, 16; Kaş. I. 108; R. I. 1022 3; Bud. 141; Ş. Sul. 35; R. USp. 287; B. d. M. I. 173; Köprülü : DTB. 1012 ; Brock. Q - Y. 54; Xuastuanift 88 .

1) Keçi yavrusu, 16; Kaş. I. 63; R. I. 1022; Ş. Sul. 35 ; Bud. 141; B. d. M. I. 173; P. d. C. 68; Lh. Os. 127; Hout sma 50 .

2) Boş, halı, 17 ; D nüshası daha doğru olarak *ağlaq* almıştır, 173 [Mukayese et Kaş. I. 108; Uig. III. 6310] .

Hırsız, 16; Kaş. I. 192; MW. 125; R. I. 1020; Ş. Sul. 35 ; Bud. 141; Houtsma 50; P. d. C. 68; B. d. M. I. 172; Köp- rülü : DTB. 5817 ; P.P. 562 ; R. USp. 287 ; Bang : KOsm. III. 2121 .

Bugünkü manasında, 16; Kaş. I. 70; R. I. 1015; R. USp. 287; Bud. 141; P.P. 116 ; B. d. M. I. 172 3 ; P. d. C. 68 ; Lh. Os. 127 ; Köprülü : DTB . 1617 ; Houtsma 50; Bang : KOsm. I. 661 .

Bayıldı, 16; R. I. 1010; Bud. 142; B. d. M. I. 174; Brock. Q - Y. 56.

Çaldı, sirkat etti, hırsızlık etti, 16 ; Kaş. I. 252 ; R. I. 1012 ; Bud. 140; Ş. Sul. 35; Houtsma 50; Uig. II. 8522 .

Uğurlu, 17; R. I. (Kırım. Osm.) 1013; Bud. 140; Ş. Sul. 35; *oğurluk*; P. d. C. 68 .

Yafesden sonra Türklerin büyük babası, 17 .

1) O (zamir) , 20; Bud. 150; R. I. 1078; R. USp. 287; B. d. M. I. 86; Lh. Os. 130; Uig. I. 66 ; Ş. Sul. 38; P.P. 264 ; Xuastuanift 86 ; Bang : KOsm. I. 9 § 6.

- 2) Asil .
3) Tahsin mukabilinde kullanılan kelime; Ms : *ol sağa* yahut *olay* -ne iyi yaptın-, *olay olay* -iyi yaptın-gibi .
- olaçadı* Takdir etti, 21; Ş. Sul. 39; R. I. 1093; Çag. Sprachst. 226 ;
olmaq *Olmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında , 19 ; R. I. 1080; Bud. 155 ; Lh. Os. 130 1; B. d. M. I. 192 ; Köprülü : DTB. 616 .
- olturdi* Oturdu, 21; Kaş. III. 178; R. I. 1090; Ş. Sul. 38; P. d. C. 75.
olturqaç Sandaliye, skemle, 21; Mukayese et Bang : KOsm. II. 3932.
olturtuttı Oturttu, 21 .
- oluq* Suyun sür'atle akdığı oluk, [21; Kaş. I. 65; R. I. 1086.
on Bugünkü manasında [10] , 23; Kaş. 50; Houtsma 54; R. I. 1042; R. USp. 283; P.P. 244 ; Bud. 160; Ş. Sul. 41 ; B. d. M. I. 197; Xuastuanift 158 .
- oñ* 1) Sağ taraf, 25; Ş. Sul. 42; Zenker I. 132; Kaş. I. 69; R. I. 1024; R. USp. 288; P. d. C. 82; Bang: KOsm. I. 39 Ş 43, III. 922 .
2) Müstakim, doğru, 25; Ş. Sul. 42 .
- oñardı* İyileştirdi, islah etti, 25; R. I. (Kırg. Kırim. Uyg. Çag.) 1027; Ş. Sul. 42; P. d. C. 83; B. d. M. I. 180; Çag. Sprachst . 227; Köprülü : DTB. 3114 .
- oñat* Akıllı, iyi, 25; R. I. 1029 .
oñdı Gözetti, murakabe etti, 25 .
oñqoltı Askerin sağ tarafı, sağ kolu, 25 .
oñuldı 1) Hastalıktan kurtuldu, sağ ve sağlam olduk, 25; Kaş. I. 186, III. 292; R. I. 1028 29; B. d. M. I. 183; P. d. C. 83; Köprülü : DTB. 413; Ş. Sul. 42 .
2) Cerahet onaldı .
- oq* Bugünkü manasında, 17; Kaş. III. 69; Houtsma 50; R. I. 988; Bud. 143; R. USp. 287; Ş. Sul. 36; B. d. M. II. 176; Köprülü : DTB. 512, *Ox* 3812 .
— *Oqudu*, 17; R. I. 994 .
- oqudı* Okşadı, 17; Kaş. I. 237 *oxşamaq*; R. I. 1002 ; Bud. 118; B. d. M. I. 144 .
oqşadı 1) Hendek ve su yolu, 9; Bud. 119; R. I. 1046 .
2) Oğul, 10 . (?)
- or* 1) Hendek ve su yolu, 9; Bud. 119; R. I. 1046 .
2) Oğul, 10 . (?)
- orça* Bayrak, 11 .
orçan Koyun sağarken ona bağlanan uzun ip, 11; R. I. 1061,

- 1666; P. d. C. 56; Bud. 125; Ş. Sul. 30 *örkän*; Köprülü: DTB. 6922; Brock. Q. -Y. 56; Arab Filolog 7012 .
orman Sık ağaçlık, orman, 10; Houtsma 46; R. I. 1077; Bud. 126; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 126.
- orta* Mutavassıt, orta, 10; Houtsma 46; R. I. 1064; R. USp. 288; Ş. Sul. 26; Bud. 122 3; B. d. M. I. 149 50; P. d. C. 53; Lh. Os. 124 5; Köprülü: DTB. 247 .
- orta barmaq* Bugünkü manasında, 12; R. I. 1066; P.P. 70; *urtu*;
ortaq Şerik , 11; Houtsma 46; Kaş. I. 91; R. I. 1067; Bud. 122; P. d. C. 54 *ortaq*; Lh. Os. 125.
- oruq tuttı* Bugünkü manasında, 12; Houtsma 46; R. I. 1059.
orun Mahel , yer , 11; Kaş. III. 317; Ş. Sul. 31; R. I. 1057; R. USp. 288; P.P. 462 . 615 ; Bud. 129; B. d. M. I. 159; Uig. II. 2224; Bang: KOsm. III. 342; Xuastuanift 1720.
— *Ärsäk*, 11.
- orusı* Bugünkü manasında, 15.
osurdu Bugünkü manasında, 15; Houtsma 49 *usur* - ; Kaş. I. 138; R. I. 1141; B. d. M. I. 171; Bang: KOsm. II. 159 .
osurmaq İşbu , arapçadaki "hakeza", manasını ifade eden „ha.“ kelimesinin mukabilidir, 14; Bang: KOsm. I. 33 Ş 36.
- oş* 1) Nebat, 8; Kaş. II. 66; R. I. 1096; R. USp. 288; Bud. 109; Lh. Os. 120; Ş. Sul. 24; B.d.M. I. 133; Köprülü: DTB. 1117.
2) Ateş, 15; Houtsma 56; Kaş. I. 46; R. I. 1096; B. d. M. I. 134; Lh. Os. 121; R. USp. 288 *oot*; Uig. II. 827; Xuastuanift 2611.
3) İlaç, 15; Kaş. I. 38; Houtsma 56; R. I. 1102.
= *Otçı*, 1512.
- otaçı* Çadır, kırdaki vatan, 15; Kaş. III. 156 *otağ*; R. I. 1104; B. d. M. I. 134; P. d. C. 41; Ş. Sul. 24; Lh. Os. 122; Bang: KOsm. III. 2145; Köprülü: DTB. 2918.
otaq Menzilin nerede, 15.
- otaqın qanı* Tabip , doktor, 15; Kaş. I. 38 *otaçı*; R. I. (Uyg.) 1119; Uig. III. 419 ; R. USp. 288.
otçı Hayvan otladı, 8; Kaş. I. 239; R. I. 1113; Ş. Sul. 25; B. d. M. I. 135.
otladı Çakmak, 15; Ş. Sul. 25.
otluq V nüshasında *atun*, 15; Bugünkü manasında 159; Kaş. I. 14 ; R. I. 1106; Bud. 113; B. d. M. I. 145 *odun*; Lh. Os. 121 keza; Uig. II. 826 *otun*; R. USp. 288 keza.

- otuv* Toksuba kabilesinde -ada-demekmiş, aynı manada sair kabileler ise *atraç* kelimesini kullanmışlar, 15; P.P. 366 *otruq*.
- otuz* Bugünkü manasında [30], 15; Houtsma 49; Kaş. I. 126 *ottuz*; R. I. 1110; R. USp. 288; Bud. 113.
- ovlan* Oğlan, 26.
- ovlaq* Ceylan yavrusu, 21.
- ovul [Kıpç.]* = *Ojul*, 16.
- ovus* Mum, 25; Kaş. I. 58 *avus*; MW. 16.
- ovuz* İlk süt, 25; R. I. (Tara lehç.) 988.
- oyan* Gem, 26; Houtsma 57; Ş. Sul. 43; R. I. (Osm.) 1035; B. d. M. I. 200 1; Bud. 166; P. d. C. 87.
- oyanladı* Gemledi, 26; R. I. 1035.
- oymaq* Yüksük, 27; Ş. Sul. 44; R. I. 987; Bud. (Alt.) 167; P.d.C. 88.
- oynadi* Bugünkü manasında, 26; Houtsma 59; R. I. 972; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 134; Ş. Sul. 44; Köprülü: DTB. 2822.
- oynaş* Maşuka, 27; Kaş. I. 109; R. I. 977 8; B. d. M. I. 205; Lh. Os. 135; Ş. Sul. 44.
- oyun* Bugünkü manasında, 26; Kaş. I. 80; R. I. 1039; Ş. Sul. 44; Bud. 169; B. d. M. I. 208 9; Lh. Os. 133; R. USp. 287; Köprülü: DTB. 3921.
- oyuk* Yığın, bağda ve bağçelerde kuşları ürkütmek ve gelmesi için yapılan şey, korkuluk, 26; Bud. 167; B.d.M.I. 207; R. I. 2039.
- oyuru* Dere, 27.
- oz* *Ozmaq* fiilinden emri hazır, geç, 12.
- ozdu* Geçti, 12; Kaş. I. 151; Houtsma 47; R. I. 1754 *uz* -; Uig. II. 4550 *os*, 45 n. 1; P.P. 521; P. d. C. 63.

Ö

- öç* İntikam, 9; Kaş. I. 44, 51; R. I. 1284; Ş. Sul. 26; B. d. M. I. 139; Lh. Os. 138; Köprülü: DTB. 2817.
- öğrändi* Öğrendi, 19; Kaş. I. 213; MW. 131; R. I. 1200; Lh. Os. 143; Houtsma 51; Bud. 146; B.d.M.I. 181; Köprülü: DTB. 7214.
- öğrätti* Öğretti, 19; Kaş. I. 220; MW. 131; R. I. 1201; Houtsma 51; R. USp. 288; Uig. II. 2323; Lh. Os. 143; P. d. C. 70.

- ögrüdü* Çocuğun beşiğini salladı, 19; Kaş. I. 230, 296; MW. 131; Ş. Sul. 37 *ögritmäk*;
- ögrümük* Salmıca, 19.
- ögür* Yekdiğerine alışık olan hayvan, 19; Houtsma 51; R. I. 1197 8; Lh. Os. 144; B. d. M. I. 184; Ş. Sul. 37; Köprülü: DTB. 7715.
- ögüt* Nasihat, 18; Ms. *ögüt bürdi* - nasihat verdi -; Kaş. I. 52, III. 34; MW. 132; R. I. 1199; Bud. 148; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 184; Houtsma 51; Köprülü: DTB. 1722.
- ök* Kalp, 19; Kaş. I. 206; MW. 132; R. I. (Uyg.) 1177; Houtsma 56.
- ökdi* Medhetti, 18; Kaş. I. 152; MW. 132; R. I. (Uyg. Çağ.) 1178; R. USp. 288 *ög* -; Brock. Q - Y. 46.
- ökidi* Kusuntu, 18.
- ökündü* Teessüf etti, 18; Kaş. I. 119; R. I. (Kırg. Çağ.) 1179; Ş. Sul. 37; Brock. Q - Y. 46; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 105.
- öküş* Çok, kesir, 18, 78; Kaş. I. 60; R. I. 1812; Ş. Sul. 37; P. P. 55; R. USp. 289; Brock. Q - Y. 51; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 14, 20; Xuastuanift 145.
- öküz* Bugünkü manasında, 18; Kaş. I. 58; MW. 133; R. I. 1180; Lh. Os. 145; B. d. M. I. 185; Ş. Sul. 37; Houtsma 51 *ögüz*.
- öküz alması* Ayva, 18.
- ölçi* Ölçü, 20; R. I. 1257; Bud. 154; Lh. Os. 146; B. d. M. I. 189.
- öldi* Öldü, 20; Kaş. I. 105; MW. 133; Houtsma 52; R. I. 1243; P. P. 185; Ş. Sul. 39; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 192; R. USp. 289; Uig. II. 252; Bud. 156; Köprülü: DTB. 911.
- öltürdü* Öldürdü, 20; Kaş. I. 192; MW. 133; R. I. 1256; P. P. 33 *ölür* -; Köprülü: DTB. 2611; Bud. 156; Xuastuanift 113.
- ölü* Bugünkü manasında, 20; Kaş. I. 15 *ölüg*; MW. 133; Houtsma 52; R. I. 1249; Lh. Os. 147; B. d. M. I. 193; Ş. Sul. 40 *ölük*; R. USp. 289 *ölüg*; Uig. II. 155 keza; P. P. 267 keza.
- ön (ä) di* Nüşalarda *öndi*, fakat doğrusu *önädi*. -inadetti-24; Köprülü: DTB. 8310 *ögdül* -.
- önägü* Muannit, 24; R. I. (Osm.) 1214 *önägi*; Bud. 161; B. d. M. I. 198; Ş. Sul. 42; Bang: KOsm. II. 3940.
- önäwü [Kıpç.]* = *Önägü*, 20
- öndü* Büyüdü, neşvü nüma buldu, neticelendi, 23; R. I. (Kırg.) 1213; Ş. Sul. 42.
- öp* *Öpmäk* fiilinden emri hazır, 7; Houtsma 43; Kaş. I. 143;

- Bud. 109; R. I. 1308; Lh. Os. 136; B. d. M. I. 132; Ş. Sul. 24; P. P. 528; Köprülü: DTB. 7713.
- öpkä*
ör Akciğer, 7; Kaş. II. 114; MW. 134; R. I. 1309.
Örmäk fiilinden emri hazır, 10; Kaş. I. 11; Houtsma 55; R. I. 1217; Bud. 127; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 157; MW. 135.
- örändi*
öränlädi Öğrendi, 12; R. I. (Kırım. Karaim) 1219.
örnläk Zanetti, 12.
- örkü* Bugünkü manasında, 10; Houtsma 56; Kaş. I. 95; MW. 135; R. I. 1237; Lh. Os. 139; B. d. M. I. 151.
- örkü* Yapağı, koyunun kırılmasından sonra derisinde vücude gelen yün, 11.
- örküç* Hörgüç, kambur (deve, hayvan), 11; Kaş. I. 95; Anad. *hör-küç*; Houtsma 46 *örgüç*; R. I. (Osm.) 1231; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 139; Ş. Sul. 30.
- örmüçäk* Örmücek, 10; Kaş. I. 135; D nüshasında *ördçäk* 106; R. I. (Taran.) 1243 *örmüçük*.
- örpäk* Mızrağın ucundaki tuğ, develerin boynundaki kotaz, 11; Kaş. I. 94; R. I. (Kom.) 1844 *örpäk*- elbise üzerindeki zinet.
- ört* *Örtmäk* fiilinden emri hazır, 10; Kaş. III. 314; Houtsma 45; R. I. 1234; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 149; Bud. 123; Köprülü: DTB. 161.
- örtük* Örtü, 10; Ş. Sul. 29; P. d. C. 54; R. I. 1236; R. USp. 289; Uig. II. 335, 439.
- örü* Yer altında hububatı muhafazaya mahsus mahzen, 10.
- öt* Öd (Ms. ödüm koptu), 8; Kaş. I. 46; Houtsma 54; R. I. 1260; Bud. 110; Lh. Os. 138; B. d. M. I. 144; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 23.
- ötrük* Yalan, 8; Houtsma 44; Kaş. I. 83/4; Ş. Sul. 24; MW. 137; R. I. 1272; P. d. C. 42; Bud. 111.
- ötrüklädi*
öz Yalan söyledi, 8; Houtsma 44 *ötrük söylä*;
1) Kendi, nefsi, 13; Kaş. I. 47; MW. 137; R. I. 1298; Bang: Briefe IV. 37; Bud. 130; Lh. Os. 141; B. d. M. I. 159; R. USp. 289; P. P. 35, 251; Ş. Sul. 32; Köprülü: DTB. 4; Uig. II. 4920; Brock. Q-Y. 54; Vambéry: Alt-Osm. Sprachst. 189.
2) Yemek kaynarken üzerine çıkan yağ, 12.
- özän*
özgä Nehir, 12; R. I. (Kırg.) 1293 *ösön*, (Kırg) 1302 *özön*.
Başkası, 13; Houtsma 47; R. I. 1303; Bud. 132; Lh. Os. 141.

P

- panpuq* [Türkm.] = *Mamuq*, 88; Kaş. I. 317 *pamuq*; MW. 138.
pas Bugünkü manasında, 32; Ş. Sul. 95; R. IV. 1185; Lh. Os. 259; B. d. M. I. 380; Bud. 309; Köprülü: DTB. 2216.
paslandı = Pas tuttu, 32.
pas tuttı = Paslandı, 32.
pänir Peynir, 36; Houtsma 66; R. IV. (Çag.) 1222; B. d. M. I. 412.

Q

- qab*
qaba Kabuk, 67; R. II. (Şark.t.) 401
Kaba, dağınık şey, 68; Ms: *baş qabardı* -saçları dağıldı-, *Tülbändi qabadur*, *Kaptan qabadur*, gibi; Houtsma 87; Kaş. III. 163; MW. 139; Ş. Sul. 211; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 433; Bud. II. 35; Lh. Os. 586; B. d. M. II. 485; Köprülü: DTB. 6814.
- qabardı* Bugünkü manasında, 68; Kaş. II. 59; MW. 139; R. II. 440/1; Lh. Os. 586; P. d. C. 390; Bud. II. 36.
- qabuq* Ağaç kabuğu, 68; R. II. 455; Bud. II. 38; Lh. Os. 585; B. d. M. II. 490.
- qaburçaqlı başa* Kaplunbağa, 68; Houtsma 87.
qaburcuq Ağaçtan içi oyularak yapılan, yahut ağaç kabuğundan yapılan hokka, kutu, 68; Ş. Sul. 212; Houtsma 87; R. II. (Çag.) 457.
- qaç* Sual mukabilinde kullanılır-ne kadar, kaç-, 69. Ms: *bu qaçdır* - bu ne kadardır -; Kaş. I. 270; MW. 139; R. II. 331 2; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; Lh. Os. 594; B. d. M. II. 445; PP. 238; Bang: KOsm. I. 271; Köprülü: DTB. 1221; R. USp. 279.
- qaçan* Ne vakit, 69; Kaş. I. 294; MW. 139; R. II. 334 5; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud. II. 6; PP. 515; Bang: KOsm. I. 273; Köprülü: DTB. 105; R. USp. 279.
- qaçtı* *Qaçmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 69; Kaş. I. 12; MW. 139; R. II. 332 3; Houtsma 88; Ş. Sul. 214; Bud.

- qağıt* II. Lh. Os. 594; B. d. M. II. 446; P. d. C. 395; Köprülü: DTB. 1717.
- qaldı* Ash itibariyle Farsçenin *qald* indan muharreftir, bugünkü manasında, 73; Anad. müstameldir.
- qalı* Bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 21; MW. 142; R. II. 220 1; Houtsma 91; Ş. Sul. 222; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; PP. 76; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 1212.
- qalın* Muvafık, 74.
- qalın* Metin, yoğun, kalın, 74; Kaş. I. 131; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 222; R. II. 243 4; Bud. II. 24; Lh. Os. 610; B. d. M. II. 470; PP. 70; *xalın*.
- qalqan* Muharebelerde kullanılan zırh, 74; Kaş. I. 368; MW. 143; Ş. Sul. 222; Houtsma 92; R. II. (Osm. Kırım. Kazan. Karaim) 251; Bud. II. 23; Lh. Os. 609; B. d. M. II. 468; Poppe: Das Mong. Sprachmaterial 64.
- qalqadı* *Qalqmaq* fiilinden mazi, 74; Ş. Sul. 222; R. II. (Osm. Kaz. Kırım) 249 50; Bud. II. 23; B. d. M. II. 468; Os. 608.
- qam* Hekim, 75; Kaş. I. 201; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 476 7; Bud. (Alt. Kom.) 25-şaman-; R. USp. 278.
- qamaştı* Bugünkü manasında, 75; Kaş. II. 88; MW. 143; Ş. Sul. 222; R. II. 481 2; Bud. II. 26; B. d. M. II. 473; Lh. Os. 612; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 160 n. 52.
- qamçı* Kamçı, 75; Kaş. I. 350; MW. 143; Houtsma 92; Ş. Sul. 229; R. II. 493 4; B. d. M. II. 472; Bud. II. 26; Lh. Os. 611; R. USp. 278.
- qamladı* Hekimlik etti, 75; Ş. Sul. 222; R. II. (Çag.) 491.
- qamuç* Kepçe, 76; R. II. (Küer) 486 *qamıts*, (Sag. Koyb. Kirg.) *qamıs*.
- qamuğ* Hepsi, 75; Kaş. I. 46; MW. 144; R. I. (Çag.) 489; Ş. Sul. 222 *qamuq*; P.P. 24; ayrıca *qamağ* 278; Bud. II. 26; Lh. Os. 612 *qamu*; B. d. M. II. 473; R. USp. 278 *qamağ*; Uig. II. 6527; Köprülü: DTB. 139; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19 n. 2 *qamığ*; Xuastuanift 109.
- qan* 1) Kan, 74; Kaş. I. 166; MW. 144; R. II. 101 2; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; Bup. II. 26; Lh. Os. 612; B. d. M. II. 473; P.P. 32 *xan*; Köprülü: DTB. 510; Uig. II. 2722.
2) Melik, Xan, 74; R. II. 105; Bud. II. 26; P.P. 51, 7; *Xan*; R. USp. 278; Bang: Briefe. II. 248 § 10.
- qanat* Kanat, 75; Kaş. I. 37; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; MW. 144;

- R. II. 111 2; Bud. II. 65; Lh. Os. 636; Köprülü: DTB. 1623 *qanad*.
- qanadı* Kan aktı, 75; Nüshalarda böyle isede-kan aktı-olmalı idi. Nereye, 75; Kaş. I. 350; MW. 144 - nerede -; R. II. (Osm. Çag. Şark.) 123-nasıl, nerede-; Ş. Sul. 223-nerede, ne tarafta; Köprülü: DTB. 57 keza.
- qandı* Suya doydurdu, suya kandı, 74; Kaş. I. 314. III. 139; MW. 144; Ş. Sul. 223; R. II. 106; Bud. II. 28; B. d. M. II. 477; Lh. Os. 615; Köprülü: DTB. 5418.
- qandurdu* Suya kandırdı, doyurdu, 74.
- qança barursan* Nereye varırsın, 75; Kaş. I. 71; MW. 144; Uig. II. 2521; P.P. 536.
- qançuq* Dişi köpek, 74; Houtsma 93 *qançuq*; Az. *qancıx*; Kas. I. 164; MW. 144; R. II. (Kazan. Tob.) 127; Ş. Sul. 223; Lh. Os. 613; B. d. M. II. 476.
- qanlı* Eski zaman öküz arabaları, kanlı arabası, Anad. kağrı arabası, 75; Kaş. III. 283; MW. 145 *qanlı*, R. II. (Kırım. Çag. Uyg.) 84; Uig. III. 4028; Houtsma 93-eşya arabası-; Ş. Sul. 223 *qanlıtu*; Bud. II. 28; Lh. Os. 607 *qanlı*; B. d. M. 465 *qanlı*; R. USp. 278 *qanlı*; Uig. II. 227 *qanlı*; Bud. II. 20.
- qanrıq* Geniz, 75.
- qapaq* 1) Göz kapağı, 68; Kaş. I. 319; R. II. 435 6; Ş. Sul. 212; Bud. II. 36; Lh. Os. 588, B. d. M. II. 491.
2) Kepek.
3) Ok atmaya mahsus alet; Bud. II. (Çag.) 36.
- qapladı* Deriden veya başka bir şeyden ona kap yaptı, 67; R. II. 422; B. d. M. II. 441; Bud. II. 2; Köprülü: DTB. 3517. Simsiyah, 68.
- qapqara* Ash itibariyle Farsçenin *Xaftan* indan muharref olup kaftan demektir, 67; Ms: *qapten qabadur*, 68; Ş. Sul. 212; R. II. 426 7; Bud. II. 2.
- qaptı* Bugünkü manasında, 67; R. II. 403 4; Kaş. III. 311; MW. 145; Houtsma 86; Ş. Sul. 213; Bud. II. 3; B. d. M. II. 441; Lh. Os. 591; P. d. C. 392.
- qapu* Kapı, 68; Ms: *qapunu aç*; Kaş. I. 144 *qapuğ*; MW. 145; Houtsma 87; Ş. Sul. 213; R. II. (Osm. Kırım.) 414; B. d. M. II. 442; P.P. 111, *qapağ*; Bud. II. 37; Köprülü: DTB. 3418.
- qar* 1) Kar, 70; R. II. 131; Kaş. I. 161; MW. 146; Ş. Sul. 215;

- B. d. M. II. 448; Bud. II. 8; P. d. C. 395; Lh. Os. 595; Köprülü: DTB. 1611.
- 2) Kıpçaklarda-düz arazi-
- qara** Siyah, kara, 69; Kaş. III. 167; MW. 146; R. II. 132 3; Ş. Sul. 215; Houtsma 88; Bud. II. 8; P. d. C. 295; B. d. M. II. 448; R. USp. 278; Köprülü: DTB. 33.
- qara ätmäk** Siyah ekmek, 69.
- qaradı** Beddua etti, 69.
- qaraca** Karaca, 84; B. d. M. II. 514.
- qaraca qaz** Bir nevi kuş, 70.
- qaraldı** Karaltı, 70; R. II. (Osm.) 160; Bud. II. (Kaz.) 47.
- qarapçı [Türkm.]** Fakir, 70.
- qaraq** Gözün karası, 71; Kaş. I. 320; MW. 147; R. II. 147 8; P. d. C. 397.
- qara qurut** Siyah peynir, 70; Houtsma 90.
- qaravaş** Köle ve cariye, 70; R. II. 165; Houtsma 88; Ş. Sul. 215; Köprülü: DTB. 6413; B. d. M. II. 506; R. USp. 278; Vambéry: Alt-Osm. Sprachst. 187; Lh. Os. 624.
- qaravul** Karakol, 70; Ş. Sul. 216; R. II. (Çag.) 165; Bang: KOsm. II. 585; Bud. II. 48; B. d. M. II. 506; P. d. C. 398; Lh. Os. 624.
- qara yağız** Bugünkü manasında, 69; Houtsma 103. 88.
- qardı** Karıştırdı, 70; Anad. müstameldir; Ş. Sul. 218; R. II. (Osm. Çag.) 132; P. d. C. 401.
- qarğa** Karga, 70; Houtsma 89; Kaş. I. 24; MW. 147; R. II. 191 2; Ş. Sul. 217; Bud. II. 10 11; B. d. M. II. 508; Lh. Os. 599.
- qarğadı [Kit. Bäglik]** Beddua eyledi, 69; Kaş. II. 231; MW. 147; R. II. 192; Az. *gargamax*; P. d. C. 400.
- qarğu** Kargı, kemiş, 70; R. II. (Osm.) 194; Bud. II. 50.
- qarı** 1) İhtiyar, 70; Kaş. I. 356; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167 8; P.P. 245 *xarr*; B. d. M. II. 455; Bud. II. 12; P. d. C. 402; Uig. II. 199; R. USp. 279.
2) Arşın, 70; Kaş. I. 106; MW. 147; Houtsma 90; Ş. Sul. 218; R. II. 167; Bud. II. 13; R. USp. 279.
- qardı** İhtiyarladı, pirlendi, 69; Kaş. I. 130; MW. 147; R. II. 168; Ş. Sul. 219; Bud. II. 13 *qarımaq*; P.d.C. 403; R. USp. 279.
- qarın** Karın, 70; Kaş. I. 193; MW. 148; Houtsma 89; R. II. 171 2; Lh. Osm. 600; Bud. II. 12; B. d. M. II. 453; P. d. C. 403; Köprülü: DTB. 2213.
- qarındaş** Kardeş, 49, 70; R. II. 173; Ş. Sul. 219; Houtsma 89; Kaş.

- I. 341; MW. 148; Lh. Os. 600; Bud. II. 12; Caferoğlu: Daş İlahikası, 10; P. d. C. 403.
- 1) Bugünkü manasında, 69; Houtsma 88; Kaş. I. 308; MW. 148; R. II. 177; Bud. II. 13; P. d. C. 403; P.P. 26; Lh. Os. 600; B. d. M. II. 455.
- 2) Beddua, 69; Houtsma 88; Az. *qarğış*.
Kırlangıç, 70; Kaş. I. 433 *qarlığaç-qarğılaç*; MW. 147 8; Ş. Sul. 218 *qarlanğuç*; Houtsma 89 *qarlağaç*; R. II. (Çag.) 196 keza; Bud. II. 51; B.d.M. II. 509; P.d.C. 401. = *Qarlağuç*, 70.
- qarlavuç** Dokundu, 69; R. II. (Kırım. Kom. Kaz.) 218; Bud. II. 11; Aslı itibarıyla *Xarpuz* olup farsıden alınmıştır, bugünkü manasında, 71; Houtsma 88; R. II. (Osm. Kırım.) 212. Lh. Os. 596; B. d. M. II. 448; Bud. II. 9.
- qarmaladı** Kartal kuşu, 70; Houtsma 89; R. II. (Osm. Çag.) 200; Lh. Os. 596; B. d. M. II. 449; Köprülü: DTB. 6222.
- qarpuz** Karşı, mukabil, bugünkü manasında, 69; Ş. Sul. 217; Kaş. I. 354 *qarşu*; MW. 149; R. II. (Uyg. Çag. Şark. t.) 211 2; B. d. M. II. 450; Lh. Os. 597; Bud. II.10; Bang: KOsm. II. 3122; Köprülü: DTB. 51.
- qartal** Nereye manasında istifham kelimesidir, 69, 75; Ms: *qaru barırsan* - nereye varırsan.
- qarşu.** 1) Taş üzerinde olan ve su toplanan göz gibi çukur, 73; Bud. II. (Kırg.) 18.
2) Pastırma, 73; Kaş. I. 157; MW. 145.
- qaru** **qaq** 1) Kızdı, öfkeleni. 73; Kaş. III. 201; MW. 146; Ş. Sul. 221; R. II. (Osm.) 60; Bud. II. 19; Lh. Os. 607; B.d.M. II. 465. Sümük, 73.
- qaqadı [Türkm.]** Ot bitmeyen yer, 73.
- qaqlıq** Vurdu, [kapuyul] çaldı, 73; Kaş. I. 70; MW. 146; Ş. Sul. 221; Houtsma 91; R. II. 57; B. d. M. II. 464; Lh. Os. 607; Bud. II. 19.
- qaqraq** İpekten mamül her bir elbise, 72; R. II. (Kırg.) 348-bir nevi elbise kumaşı -.
- qaqtı** Sedef, 72.
- qasa** Kissalitti, (uzun elbiseyi) kastı, 72; R. II. (Osm.) 34; Lh. Os. 605; B. d. M. II. 461.
- qastalıtq** Kasırğa, 70; Houtsma 91 *qasırqa*; Kaş. I. 405 *qasırqa*; MW. 149; Ş. Sul. 228; R. II. (Osm.) 351; B. d. M. II. 461; Lh. Os. 606.
- qastı**
- qasırğa**

- qaş* 1) Kaş, bugünkü manasında, 72; Ms: *qaş qattı*, 41; Kaş. I. 431; MW. 150; Houtsma 86; Ş. Sul. 220; R. II. 387/8; Lh. Os. 604; Bud. II. 15; B. d. M. II. 458; Köprülü: DTB. 921; P. d. C. 405.
2) Tepenin başı; Houtsma 86; Ş. Sul. ibid.; R. II. 386; Bud. ibid.
- qaşaq* Kaşığı, 72; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220 *qaşaqur*; Houtsma 91 keza; R. II (Kırg.) 390; Lh. Os. 605; Bud. II. 15; B. d. M. II. 459; Bang: KOsm. II. 394.
- qaşadı* Atı kaşığıyla temizledi, kaşadı, 72; Kaş. I. 366; MW. 150; Houtsma 91; Ş. Sul. 220; R. II. 392/3; Lh. Os. 605; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
- qaşladı* Haşladı, 72; R. II. (Osm.) 1692 *xaşla-*.
- qaşlamış* Haşlamış, 72.
- qaşqa* Alındaki beyazlık (hayvanlar için), 72; Kaş. I. 356; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. 395; Bud. II. 16; P. d. C. 406.
- qaşuq* Kaşık, 72; Houtsma 86; Kaş. I. 320; MW. 150; Ş. Sul. 220; R. II. (Çag.) 394; Lh. Os. 605; P. d. C. 406; Bud. II. 16; B. d. M. II. 461.
- qat* Bugünkü manasında, Ms: *bir qat, iki qat* gibi, 68; R. II. 274; Kaş. I. 269; Ş. Sul. 213; Lh. Os. 592; Bud. II. 4; B. d. M. II. 442; P. d. C. 392; R. Usp. 279; Köprülü: DTB. 6714; Bang: KOsm. III. 166.
- qatajan* Hindiba otu, 73.
- qatı* 1) Yan, nezd, ind, 73; Kaş. I. 62; MW. 150; R. II. 275; Houtsma 87; Ş. Sul. 213; Bud. II. 4; P. d. C. 392; Köprülü: DTB. 3518.
2) Şedid, katı; 73; Kaş. I. 101 *qatıq*; MW. 151; R. II. 282; Houtsma 88; Ş. Sul. 214 *qatıq*; P. d. C. 394 *Keza*; Bud. II. 6; B. d. M. II. 444; Lh. Os. 593; Köprülü: DTB. 1011; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 157 n. 44. *qatıq*; Brock. Q. - Y. 54.
- qatılandı* 68; R. II. (Kaz. Kom. Osm.) 387; P. P. 275 *xatağlan-*.
- qatıldı* Katılaştı, 73; Kaş. II. 213 *qatıqlanmaq*; MW. 151; Uig. III. 4616; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 455; Radloff: Alt-türk. Studien VI. 761; Ramstedt ISFO. XXX. III. 5.
- qatıq* Ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler, 68. Bu kelime Abu-Hayyan'a göre *qattı* kelimesinden ileri gelmiştir, 69; Kaş. I. 319; MW. 151; R. II. (Osm. Kırm.) 283; Lh. Os. 593; B. d. M. II. 444.

- qatır* Bugünkü manasında (hayvan), 68; Kaş. I. 304; MW. 151; R. II. 286; Houtsma 86; Bud. II.4; Lh. Os. 606; B.d. M.II.463. Şabr ve tahammül etti, 68; R. II. (Osm.) 299; B. d. M. II. 443; Lh. Os. 592; P. d. C. 393.
- qatlandı* Kadırga, kayak, 73.
- qatırğa* 1) Katı, 68; Ms: *qattı yaylu* - yayı katı olan -; Kaş. I. 101. *qatıq*; R. II. (Kırg. Kom.) 302; Houtsma 88.
2) Katılaştı, 68; R. II. 303; Manich. I. 13.
3) Karıştırdı, ilâve etti, 69; Ms: *qattı qardı* - kattı karıştırdı -, 70; ve yahut *qata qaru güdi* - katıp karıştırıp yedi -; Houtsma 87; Kaş. I. 367; MW. 150; R. II. 277 8; Lh. Os. 593; Bud. II. 5; B. d. M. II. 443 4; Ş. Sul. 214; P. d. C. 393; Köprülü: DTB. 754; R. USp. 279.
- qatun* Xatun, hanım, 73; Houtsma 86; R. II. (Orh.) 292; Kaş. I. 314 - Şehzade -; MW. 151; Bang: Briefe II. 248 § 10; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 145 n. 18, 164 n. 59; F. W. K. Müller: Uigurische glossen. 313/4; Uig. II. 211.
- qav* 1) Çakmak taşı ile yanan şey, 76; Kaş. III. 115; MW. 152; MW. 182; Houtsma 86; Ş. Sul. 223; R. II. (Osm.) 462; Lh. Os. 615; B. d. M. II. 477 8; Köprülü: DTB. 5414.
2) Yılanların çıkardıkları beyaz kabuk, 76; R. II. 462 3. Yılan kabuğundan çıktı, 76.
- qavladı* Kap konacak şey, 76.
- qavluq* الفلج, 76.
- qavra* Sarı kavun; 76; R. II. (Osm.) 470; B. d. M. II. 479.
- qavun* 1) Sidik kabı, 76; R. II. 467.
2) Kavut, öğütülüp kavrulmuş buğday ve ya arpa, 76; Kaş. I. 189; MW. 152; P. d. C. 412.
- qavuruq* Kavrurdu, 69, 76; Kaş. II. 185; MW. 152; R. II. (Osm. Kırm.) 470; Houtsma 93; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478; Bud. II. 29.
- qavurğa* Kavrulmuş hububat, 76.
- qavurma* Yağda kızartılmış et parçası, 76; R. II. (Osm.) 471; Ş. Sul. 224; Lh. Os. 616; B. d. M. II. 478; Az. *qourma* (Djafer oğlu: 75 Lieder 19 § 37).
- qavut [Kırc.]* Kavrulmuş buğday, 76; Kaş. III. 122 - bir nevi yemek -, I. 340; MW. 141, 152; Rad. II. (Osm.) 469; Lh. Os. 616. Bir şeyi ihtiva etti, topladı, ihata etti, 76.
1) Nereye; Ms: *qay yirgä barursan*, 75; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. 2; Bang: KOsm. I. 28 § 5.

- 2) Yağmur ile beraber dolu, 77; Bud. II. 30; P. d. C. 413; R. II. (Osm.) 3; B. d. M. II. 480.
- qaya* Kaya, 76; Kaş. III. 15; MW. 142; Houtsma 94; Ş. Sul. 225; R. II. 88; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 480.
- qayda* Nereye, 75; Kaş. I. 350 *qayuda* - nerede -; MW. 142.
- Qaydan* İsmi has, 77.
- qayırdı* Çevirdi, 77; Kaş. I. 425; MW. 142; R. II. 33 4; Ş. Sul. 225; Lh. Os. 618.
- qayğurdu* [Türkm.] - *Antattı*, 24.
- qayır* İri kum, 77; Kaş. I. 140; MW. 142; Lh. Os. 618; B. d. M. II. 481.
- qayırtamaq* Süt, 77.
- qayış* Kayış, bugünkü manasında, 77; R. II. 44 5; Ş. Sul. 227; Lh. Os. 617; B. d. M. II. 481; Bud. II. 33.
- qayıt* *Qayıtmak* fiilinden emri hazır, dön, avdet et, 77; Houtsma 94; R. II. 29 30; Ş. Sul. 225; Bud. II. 31; P. d. C. 413; Brock. Q - Y. 48.
- qayıtdur* = *Qayıttur*, 77.
- qayıttı* Döndü, avdet etti, 77.
- qayıttur* Geri döndür, 77.
- qaynadı* Kaynadı, 77; Kaş. I. 146; MW. 142; R. II. 14; Ş. Sul. 226; Lh. Os. 260; Bud. II. 35; B. d. M. II. 485.
- qaynattı* Kaynattı, 77; R. II. 17 8.
- qaymaq* Kaymak, 77; Ş. Sul. 226; R. II. 48; B. d. M. II. 483; Lh. Os. 620; Bud. II. 34.
- qayrıç* İlerideki gaye, maksat, 73.
- qaytar* Geri döndür, 77.
- qaz* Kaz, 71; Kaş. I. 95; MW. 152; Ş. Sul. 219; Houtsma 86; R. II. 360 1; Lh. Os. 602; Bud. II. 13; B. d. M. II. 456; R. USp. 278.
- qazajuç* Nüshaların arapçasında kelime durdurulan ata tflak edilmiştir, lâkin sığanın şekline göre, atı durduran kimsenin ismi olmalıdır (?) 71.
- qazan* Bakırdan mamül büyük tencere, 71; Kaş. I. 17 *qazgan*; MW. 152; Ş. Sul. 219 keza; Houtsma 90; R. II. 367 8; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; P. d. C. 404.
- qazdı* Bugünkü manasında, 71; Ş. Sul. 219; R. II. 361; Kaş. II. 9; MW. 152; Lh. Os. 602; Bud. II. 14; B. d. M. II. 457.
- qazdı atını* Arapçasına bakılırsa - atının durmasını talep etti-demek

- lâzımdır. Şu halde-atın dizginini çekti - yahut-dur - gibi tercüme etmek daha doğrudur, 71.
- qazıq* Kâzık, 71; R. II. 374; Ş. Sul. 219 *qazuq*; Kaş. III. 283 *qazuquq*; MW. 153; Lh. Os. 603; B. d. M. II. 457.
- qazna* Devlet hazinesi (arap. خزنة), 71; R. II. (Kom. Kaz.) 386; Az. *xâznâ*.
- qı* Evet, 76; Kaş. III. 159; MW. 153.
- qıç* Ökçeden yukarı yani baldırdan ökçeler üzerine çekilip muttasıl olan kalın sinir, hayvanlarda ise art ayaklarının arkasında olur ki bu da ön ayaklarda olan diz kapakları menzilesindedir, 71; Houtama 88; R. II. (Osm. Kırm. Az.) 791; B. d. M. II. 589; Lh. Os. 671; Bud. II. 39.
- qıçın qıçın yürüdü* Arka arka yürüdü, 69.
- qıçır* Üst kapağı tersine çevrilmiş göz kapağı, 69.
- qıçırdı* Çağırdı, bağırdı, feryat etti, 69; R. II. (Kaz.) 795; Ş. Sul. 243; Bud. II. 40; P. d. C. 443.
- qığurdu* [Türkm.] Çağırdı, 73; R. II. (Osm.) 707; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 596.
- qıl* Bugünkü manasında, (kıl, saç), 74; Kaş. I. 282; MW. 154; Houtsma 91; Ş. Sul. 248; R. II. 764 5, 6; Lh. Os. 678; B.d.M. II. 597; Bud. II. 60; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 601a; P.P. 123 *xıl*; R. USp. 281.
- qılbarq* Tüylü av köpeği, 74; Mukayese et Lh. Os. 678.
- qılçıq* Buğday başağının üzerindeki ufak ve uzun dikenler, 74; R. II. (Osm.) 783; Lh. Os. 679; B. d. M. II. 598; Bud. II. 62; P. d. C. 450.
- qıldı* Yaptı, 74; Kaş. I. 150; MW. 154; Ş. Sul. 248; Houtsma 91; R. II. 766 7; Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598; Bud. II. 104; Köprülü: DTB. 3817.
- qılıç* Kılıç, 74; Kaş. I. 160; MW. 154; R. II. 776 7; Houtsma 92; Ş. Sul. 248; Köprülü: DTB. 185; P.d.C. 451; B.d.M. II. 533.
- qılındı* Kendisinde ahlâk olmadığı halde ahlâk izhar etti, 74; Kaş. I. 62; MW. 154; R. II. 773 4.
- qılıq* Huy, ahlâk, 74; Ms: *qılıqı äygüdü*, *qılıqı yamandır* - ahlâkı iyi ve kötüdür -; Kaş. II. 181; MW. 154; R. II. 771; Houtsma 22; Ş. Sul. 258 *qılıq* Lh. Os. 679; B.d.M. II. 598.
- qılquyruq* Bir kuş ismi, 74; Houtsma 94; Kaş. I. 282; MW. 166.
- qımız* Kımız (at ve deve sütü), 75; Kaş. I. 305; MW. 154; Ş. Sul. 249; R. II. 854; Bud. II. 65.

<i>qımıldadı</i>	Kımıldadı, 75; R. II. (Osm.) 853; Bud. II. 65; Lh. Os. 636. B. d. M. II. 537.
<i>qın</i>	Bıçak kım, eslehe kabı, 74; Kaş. I. 60; MW. 154; Houtsma 93; Ş. Sul. 249; R. II. 724 5; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 600; Bud. II. 105.
<i>qındı</i>	Tehevvürle kalktırdı 75; R. II. (Osm.) 731- kızdırmak-.
<i>qındurdu</i>	Başkasını kaldırdı, tahrik etti, kızdırdı 75; R. II. 731.
<i>Qınıq</i>	Türkmen kabilesinden birisinin ismi, 74.
<i>qıpqızıl</i>	Kıpkırmızı, 68, 71; Ş. Sul. 243; Houtsma 90.
<i>qıptı</i>	Kıptı (göz), 67; R. II. (Osm.) 840; Lh. Os. 621; Bud. II. 37; B. d. M. II. 494.
<i>qır</i>	Tepe başı, 70; Kaş. I. 86; MW. 155; Ş. Sul. 244; R. II. (Şark. t.) 733.
<i>qırbat</i>	Kadırga, kayık, 60; (Mukayese et <i>qatırğa</i>).
<i>qırıldı</i>	Helâk oldu, mahvoldu, 70; R. II. 742; Lh. Os. 673; Bud. II. 51.
<i>qırnaq</i>	Cariye, 60; Houtsma 89; Kaş. I. 393; MW. 155; Ş. Sul. 245 <i>qırnağ</i> ; R. II. (Osm. gayri müstamel) 752; P. d. C. 446; Bud. II. 102; Lh. Os. 626; B. d. M. II. 510.
<i>qırpdı</i>	Tüyün uclarını aldı, 71; R. II. (Osm.) 761; Lh. Os. 624.
<i>qırq</i>	Bugünkü manasında [40], 70; Kaş. I. 292; MW. 155; R. II. 746; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 624; Bud. II. 50; B. d. M. II. 508; R. USp. 282; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 19.
<i>qırqdı</i>	Tüyünü makasla kesti (koyun ve keçi için müstemeldir), 70; Kaş. III. 312; MW. 155; R. II. 747; Ş. Sul. 245; Houtsma 89; Lh. Os. 625; Bud. II. 50; B. d. M. II. 509.
<i>qırtuq</i>	Ekşi surath kimse, 70.
<i>qısa [Turkm.] = Qısğa</i>	72; Houtsma 91; R. II. (Osm.) 803.
<i>qısdı</i>	Sıktı, sıkıştırdı, 72; Ş. Sul. 247; R. II. 801; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 595; Bud. II. 56.
<i>qısğa</i>	Kısa, 72; Kaş. II. 11; MW. 156.
<i>qısğaç</i>	Kıskaç, 72; Kaş. I. 379; MW. 156; R. II. (Leb. Tel. Kür.) 810; B. d. M. II. 595; Lh. Os. 677.
<i>qısır</i>	Kısır, hamilenin zıddı, hiç doğurmaz kimse, 72; Kaş. I. 304; MW. 156; Houtsma 91; R. II. 805 6; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 596; P. d. C. 449; Köprülü: DTB. 1314.
<i>qısqa [Kit Bâylık] = Qısğa</i>	72; Houtsma 91; R. II. 807 8; Bud. II. 57.
<i>qısqaç</i>	Yengeç, 72; Köprülü: DTB. 1314 <i>qısqaç</i> .
<i>qısqandı</i>	Kıskandı, 72; Kaş. II. 198 <i>qısğanmaq</i> MW. 156; R. II. 808 9; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 518.

<i>qısraq</i>	At, 12; Kaş. I. 172; Houtsma 90 1; MW. 156; R. II. 812; Lh. Os. 677; B. d. M. II. 595; Bud. II. 57; P. d. C. 448.
<i>qış</i>	1) Kış, 12; Kaş. I. 78; MW. 156; R. II. 834 5; Ş. Sul. 247; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 594; Bud. II. 57; R. USp. 282; Köprülü: DTB. 2414; Bang: KOm. I. 50. n. 2.; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 29. 2) Kış mevsimi.
<i>qışlıq</i>	Kışlık, 72; Kaş. I. 394; MW. 157; R. II. (Kaz. Osm.) 838; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 594.
<i>qıt</i>	Kıt, az; Ms: <i>bu qıttır</i> - bu azdır -, 68; R. II. (Osm.) 786; B. d. M. II. 588; Lh. Os. 632; Bud. II. 39.
<i>qıvraqtur</i>	Saçları kıvrılmış olmak, 76.
<i>qıvrattı</i>	Bugünkü manasında, 76; R. II. 850; Lh. Os. 680; B. d. M. II. 601; Bud. II. 106.
<i>qıydı</i>	1) Dikti, 77; Kaş. III. 186; MW. 153; R. II. 688 9; Ş. Sul. 249; B. d. M. II. 600; Lh. Os. 679; Köprülü: DTB. 1418. 2) Bir şey hakkında cesaret etti, ibid.
<i>qıyma</i>	Bugünkü manasında, 77; R. II. (Osm.) 703.
<i>qız</i>	1) Pahalı, 71; Kaş. I. 274; MW. 157; R. II. (Uyg.) 799 <i>qıs</i> . 2) Bakire, kız, 71; Ms: <i>qızı qızmidurur</i> - kızı bakiremidir-; Kaş. I. 394; MW. 157; R. II. 818 9; Houtsma 90; Ş. Sul. 246; Lh. Os. 674; B. d. M. II. 591 2; Bud. II. 103; P. P. 412 <i>xız</i> ; Köprülü: DTB. 3213; Uig. II. 213.
<i>qızardı</i>	Kırmızı oldu, 71; Kaş. II. 64; MW. 157; R. II. 821; Ş. Sul. 246; Lh. Os. 676; B. d. M. II. 592.
<i>qızdı</i>	Ateşlendi, hararetlendi, 71; R. II. 819; Ş. Sul. 246; B. d. M. II. 593; Lh. Os. 674; Bud. II. 55.
<i>qızdırdı</i>	Bugünkü manasında, 71; Houtsma 90; R. II. 833; Lh. Os. 674.
<i>qızıl</i>	Kırmızı, 71; Kaş. I. 58; MW. 157; R. II. 826 7; Ş. Sul. 246; Houtsma 90; Lh. Os. 675; B. d. M. II. 593; Bud. II. 55; Köprülü: DTB. 3612.
<i>qızılça</i>	Kırmızıca, 84.
<i>qızılça turğay</i>	Bir nevi kuş, 71.
<i>qızlattı</i>	Pahalılandırdı, 71; Kaş. II. 199; MW. 157.
<i>qızluq</i>	1) Pahalılık, 71; Houtsma 90; Brock, Q - Y. 58. 2) Bekâret; R. II. (Kaz. Osm.) 833; Lh. Os. 674.
<i>qobuz</i>	Aleti musikiye, 68; Kaş. I. 18, II. 185; MW. 157; R. II. 662; P. P. 711, <i>xobuz</i> 701; Houtsma 87; Ş. Sul. 231:

Bang: Das negative Verbum der Türksprachen. SBA. 1923. 116; Köprülü: Milli tetebbüler II. sayı 4. 57-69; Köprülü: DTB. 332 *qopuz*.

qocataş Bir efendinin iki kölesi ki yekdiğerlerine hacetaş derler, 49, 69; R. II. (Osm.) 1710 *xocataş*; Houtsma 88; Caferoğlu: Daş lāhikası 7; Vullers: Lexicon Persico-Latinum I. 735.

qoç Koç, 69; R. II. 615; Ş. Sul. 232; Houtsma 88; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 549; Bud. II. 71; Köprülü: DTB. 266.

qoçdı Kucakladı, 69; Bud. II. 71; P. P. 528.

qoçqar Koç, 69; R. II. (Karaim. Osm. Çağ. Sark. t.) 617 8; Houtsma 88; Bud. II. 71; R. USp. 280; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 548; P. d. C. 423.

qol Kol, 73; Kaş. III. 214; MW. 159; R. II. 578 9; Houtsma 91; Ş. Sul. 238; Bud. II. 86 7; Lh. Os. 659; B. d. M. II. 570; R. USp. 279; P. P. 363 *xol*; Köprülü: DTB. 215; Uig. II. 241.

qoltuq Kolun alt kısmı, 74; Kaş. I. 395 *qoltuq*; MW. 159; R. II. 596; Houtsma 91; Ş. Sul. 239; Bud. II. 91; Lh. Os. 66; B. d. M. II. 575.

qondu Vasil oldu, köndü, 75; Kaş. I. 268; MW. II 159; R. II. 531 2; Ş. Sul. 241; Bud. II. 96; B. d. M. II. 581; Köprülü: DTB. 478; P. P. 804.

qoñç 1) Baldırın yukarı kısmındaki et ile onun üzerine geyilmiş mes ve yahut çizme arasındaki boşluk, 75; R. II. (Tar. Çağ. Osm.) 547; Bud. II. 95; Lh. Os. 667; Zenker. II. 723. 2) Kit. Bāyliğe göre الخاصرة.

qoñştı Komşu, 74; Houtsma 93; Ş. Sul. 241 *qoñşu*; Bang: KOsm. II. 3615 *qoñşu*; Az. *qoñşu* (Djaferoğlu: 75 Lieder, 29 § 67 Anm.); R. USp. 279.

qonuq Misafir, 74; Kaş. I. 47; MW. 159; R. II. (Osm. Uyg. Çağ.) 540; Ş. Sul. 241; Lh. Os. 669; B. d. M. II. 582; Köprülü: DTB. 3021; Zenker II. 723.

qonuqladı Misafir etti, 74; Kaş. III. 250; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Ş. Sul. 241; B. d. M. II. 582.

qonuqluq Misafirlik, 74; Kaş. I. 230; MW. 160; R. II. (Osm.) 541; Zenker. II. 723; R. USp. 279.

qonuştı Bir araya kondular, komşu oldular, 74; R. II. (Osm. Kırım) 542; Lh. Os. 668; B. d. M. II. 581.

qanuştı Muharebe meydanında dönüp düşmana hücum etti, 74. Yoldu, kopardı, 68; R. II. 652 3; Ş. Sul. 230; Bud. II. 68; Lh. Os. 640; B. d. M. II. 545; Köprülü: DTB. 723.

qoptı Bugünkü manasında, Ms: *Toz qoptı*, 67; Kaş. I. 82; MW. 160; R. II. 650 1; Houtsma 86 7; B. d. M. II. 546; Lh. Os. 640; Köprülü: DTB. 401a.

qoptu [Kit. Bāylik] Yükseldi, 67; P. d. C. 421.

qoqtı Kokdu, 72; Kaş. III. 236; MW. 160; R. II. 508; Bud. II. 86; Lh. Os. 657; B. d. M. II. 568; Köprülü: DTB. 31; Brock. Q. - Y. 58.

qoquz Alçak yer, 73.

qor 1) Vakit, sıra, 70, 71; R. II. 918.

2) Bel bağı, 70; R. II. 916; Kaş. I. 39; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 73; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.

qorqaq Korkak, 70; R. II. (Kırg. Osm. Kırım) 564; Ş. Sul. 234 *qorjaq*; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.

qorqadı *Qorqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 70; Kaş. II. 251; MW. 161; R. II. 563; Houtsma 89; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 556; R. USp. 280; P. P. 321. Köprülü: DTB. 101.

qoş 1) Çift, mukabil, hemsaye, arkadaş, birlikte olan, 72; R. II. (Şark. leh.) 635; Kaş. I. 299; MW. 161; S. Sul. 237; Bud. II. 82; Lh. Os. 654; B. d. M. II. 563.

2) Yedekte çekilen at, ibid.: Kaş. III. 91 *qoş at* - sultanın ihtiyat atı; MW. 161; R. II. 635 6.

qoşdaş Arkadaş, 72; R. II. 1710; Caferoğlu: Daş lāhikası, 7.

qoştı Birleştirdi, yanyana getirdi, 72; R. II. 637; Kaş. II. 13; MW. 161; Ş. Sul. 237; Lh. Os. 655; R. USp. 280; Bud. II. 83; Köprülü: DTB. 552.

qoşuldu Birleşti, 72; Kaş. I. 429; MW. 161; R. II. 642; B. d. M. II. 564; Köprülü: DTB. 5610.

qov 1) Yıldız ismi, 76; Mukayese et Freytag. II. 146 *قویم*. 2) Arkadan çekiştirme, gıybet, iftira, 76; Ferhenkname 96; Köprülü: DTB. 796 *قویر*.

qova Bugünkü manasında, koğa, kova, 76; Kaş. III. 179; MW. 162; R. II (Osm.) 664; Lh. Os. 657; B. d. M. II. 567; Bud. II. 85.

qovdı Kovdu, takip etti, 76; R. II. (Osm.) 663; Kaş. II. 14; MW. 161; B. d. M. II. 579; Lh. Os. 656 *qoşmaq*; Köprülü: DTB. 422.

qovladı Arkasından hoşuna gitmiyecek söz söyledi, iftira etti, 76.

- qovu* Toprak, toz rengi, 76.
- qovuq* İçi boş olan her oyuk (delik deşik), 76; Kıpçakçada-arpa ve buğday unu-; Kaş. I. 320; MW. 162; R. II. (Osm.) 665; B. d. M. II. 567 *qoquq*; Lh. Os. 657 keza.
- qoyan* Tavşan, 76; R. II. (Çağ.) 526; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 98; P. d. C. 441.
- qoydı* 1) Hastalığı zahir oldu, 77; Ms: *açısı qoydı* - acısını duydu - ;
2) Doktö, 74.
3) Vazetti, ibid.; Houtsma 94; Kaş. II. 38; MW. 158; R. II. 501; Ş. Sul. 242; Lh. Os. 665; Bud. II. 97; B. d. M. II. 578. (Köpek) uludu, 77.
- qoyuldu*
qoyun 1) Koyun (hayvan), 76; Kaş. I. 32 *qoy*; MW. 158; R. II. (Osm. Kırg.) 528 9; Ş. Sul. 242; Houtsma 94; Bud. II. 100; Lh. Os. 670; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 771; R. USp. 279 *koin, koyun*; P. P. 31 *qoy*, 13; *xoy*; Bang: Brie-fe IV. 39.
2) Göğüs, bağır; Ms: *qoynumda bislädim* - göğsümde terbiye ettim-77; Kaş. III. 14; MW. 158; R. II. 504; Houtsma 94 *qoyun*; Bud. II. 99; B. d. M. II. 584; Köprülü: DTB. 5711.
Ceviz, 71; Houtsma 90; R. II. (Kom. Kırg. Osm.) 628; Bud. II. 79; Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; R. USp. 279.
Çam fıstığı, 71; R. II. (Osm.) 629; Lh. Os. 651; B. d. M. II. 560; Ş. Sul. 235; Bud. II. 79.
- qoz* Kuzu, 71; Kaş. I. 6; MW. 162; R. II. (Kom. Tel. Uyg.) 630; Houtsma 90 *qozu*; R. USp. 279.
- qozuq* Kuzu kulağı (nebat), 71.
- qozı* Toprak rengi, 68; Kaş. III. 163; MW. 162; R. II. (Tel. Şor. Soy.) 1034.
- qozu qulağı* Toprak rengi, 68; Kaş. III. 163; MW. 162; R. II. (Tel. Şor. Soy.) 1034.
- quba* Bozardı, benzi toprak ve toz rengine döndü, 68; R. II. (Alt. Tel. Şor.) 1035.
- qubardı* Bir nevi köpek, 68; D nüshasında *qabus* (?).
- qubas* Kucak, 69; Kaş. I. 319; MW. 162; R. II. 1007 8; Ş. Sul. 232; Lh. Os. 643; Bud. II. 71.
- qucaq* Kucakladı, 69; R. II. 1008; Kaş. III. 250; MW. 162; Bud. II. 71.
- qucaqladı* Bugünkü manasında, 73; Kaş. I. 25; MW. 163; R. II. 965 6; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 88; Lh. Os. II. 660; B. d. M. II. 571; Köprülü: DTB. 52; R. USp. 280; Uig. II. 8731.
- qul*

qula *Y. Kit. Bâylık* = *Qulaç*, 73.

- qulaç* İnsan iki kolunu açtığı zaman bir kolundan öteki koluna kadar olan mesafe, 73; Kaş. I. 299; MW. 163; R. II. (Uyg. Osm.) 975; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 660; Bud. II. 80; B. d. M. II. 572; Köprülü: DTB. 1312.
- qulan* 1) Hayvanların karnının altından geçen kayış, 74; Kaş. I. 338; MW. 163; R. II. (Bar. Kırm.) 974, Osm. 589 *qolan*; Houtsma 92 *qolan*; Ş. Sul. 238; Bud. II. 90; Lh. Os. 662; B. d. M. II. 574.
2) Yabani eşek, ibid; Kaş. I. 184; MW. 163; Bang: KSz. XVII. 131; R. II. (Çağ. Kırg. Kırg.) 974; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Lh. Os. 663; B. d. M. II. 577.
- qulaq* Kulak, bugünkü manasında, 74; Kaş. I. 182; MW. 163; R. II. 968 9; Houtsma 92; Ş. Sul. 238; Bud. II. 89; Lh. Os. 661; B. d. M. II. 572; P. P. 507 *qulqaq*; R. USp. 280 keza; Köprülü: DTB. 571.
- qulawuzladı* Kulavuzluk etti, 74; Kaş. I. 403; MW. 163; Houtsma 92; Bud. II. 61; Lh. Os. 661; Bang: KOsm. II. 5822.
- qulnadi* Kulan yahut tay doğurdu, 74; Kaş. III. 223; MW. 163; Lh. Os. 664 *qulunlamaq*.
- qulp* Bir şeyin desti, kulpu, 74; R. II. (Osm.) 989 90; B. d. M. II. 574; Lh. Os. 663; Köprülü: DTB. 2118.
- qulun* Tay, 74; Houtsma 94; Bang: KSz. XVII. 131; Kaş. I. 338; MW. 164; R. II. 979 80; Bud. II. (Çağ. Tat.) 92.
- qulunaçı* Gebe kalan tay, 74.
- quluq* İki yaşındaki koyunun doğurduğu zaman, 74; R. II. (Kırg.) 979 *quluq tay*.
- qum* Kum üzerinde falcılık etmek, kum, 75; Kaş. I. 171; MW. 164; R. II. 1043; Houtsma 92; Lh. Os. 664; B. d. M. II. 577.
- quma* Kadınların ortağı, 75; R. II. 1044; Ş. Sul. 239.
- qumçı* Remilci, kum üzerinde fala bakan, falcı, 75.
- qumral* Kumral, 75; R. II. (Osm.) 1050; Bud. II. 93; Lh. Os. 665; B. d. M. II. 578.
- qumursağa* Karınca, 75; Houtsma 93 *qumursağa*; P. d. C. 438 *qumursağa*; R. II. (Çağ. Kırg. Koyb.) 1049 *qumursağa*; Ş. Sul. 240 *qumursağa*; Brock. Q.-Y. 48 9.
- qumrawu* Çan; Diğer telâffûzu *çınrağu* ve *çınradı*, 75.
- qupturğa* Kemerin sağ tarafında taşınan deri çanta, 67; Arapça tercümesi المواق dir. Mukayese et Dozy I. 843 مواق pl.

- قرواق* - une poche de cuir, que l'on portait a la ceinture du côté droit.
- qur* Yaş, akran ve emsal, Ms : *bu qurdaşdur* - bu akrandır, 71; R. II. (Kırg. Çağ.) 950; Ş. Sul. 234 -halazade, amcazade-; Bud. II. 73.
- quradi* Eksildi, 70; R. II. (Kırg.) 921.
- quraq* Kurak sene (yağmursuz geçen sene), 71; R. II. (Osm. Çağ.) 921; S. Sul. 233; B. d. M. II. 550; P. d. C. 425.
- qurbağa* Bugünkü manasında, 71; Kaş. III. 87 *qurbaqa*; MW. 165; R. II. (Osm.) 961; Ş. Sul. 233; Houtsma 88; Bud. II. 74; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 551.
- qurdu* 1) Bir şeyin suyunu çekti, emdi, 70.
2) *qurmaq* filinden mazi, bugünkü manasında, yaya veterini bağladı, 70; R. II. 919; Kaş. I. 172; MW. 164; Houtsma 88; Ş. Sul. 234; B. d. M. II. 557; Bud. II. 77; Lh. Os. 648; Köprülü: DTB. 2721.
- qu (o) rdu* Korudu, himaye etti, 69; Kaş. III. 47; MW. 164 *qurmaq*; Bud. II. 77; R. II. (Kırg. Osm. Az.) 555.
- qurjan* Muhasırların muhafazası için yapılan siper, sur, 71; Houtsma 89; R. II. (Tel. Osm. Çağ.) 940; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76; Lh. Os. 647; B. d. M. II. 555.
- qurjuşun* Kurşun, 70; R. II. (Kaz.) 941 *qurjuşun*; Houtsma 89 *qorjuşun*; Ş. Sul. 234; Bud. II. 76.
- qurıdı* Kurudu, 69; Houtsma 90; Kaş. I. 12; MW. 165; R. II. 928; Ş. Sul. 235; Bud. II. 78; Lh. Os. 649; B. d. M. II. 559; Köprülü: DTB. 3116.
- qursaq* Kara ciğer. *Kit. Bağlike* göre ise - mide -, 70; R. II. 955; Ş. Sul. 234; Houtsma 88; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 554; Bud. II. 75.
- qurşun [Türkm.]* = *Qurjuşun*, 70; R. II. (Osm. Kırım) 960.
- qurt [Türkm.]* Bugünkü manasında, 70; Kıpçakca *borr*; R. II. 944 5; Kaş. III. 4 - vahşi hayvan -; MW. 165; Bang: KŞrz. XVII. 128; Houtsma 89; Ş. Sul. 233; Bud. II. 74; B.d.M. II. 551 2. Boynuzdan yapılmış boru, 70; D nüshasında *qartaq* 705. Halâs oldu, bugünkü manasında, 70; Kaş. III. 184; MW. 165; R. II. (Çağ. Osm.) 948; Ş. Sul. 233; Lh. Os. 646; B.d.M. II. 553; Bud. II. 75; Köprülü: DTB. 2614.
- quru* Kuru, 69; R. II. 926; Ş. Sul. 235 *quruğ*; P.P. 13 keza; Kaş. I. 12 keza; MW. 165; Bud. II. 78; B. d. M. II. 558; Lh. Os. 649; Köprülü: DTB. 2219.

- quruğı* Bir nevi toğan kuşu, 70.
- qurut* Bir nevi peynir, 70; Kaş. I. 298; MW. 166; R. II. 934; Ş. Sul. 235; Houtsma 90; Bud. II. 79; B. d. M. II. 558.
- qusdı* Kustu, 72; Kaş. II. 10; MW. 166; R. II. 1013; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 655; B. d. M. II. 565; Köprülü: DTB. 1314.
- qusju* Kusuntu, 72; Kaş. I. 314 *qusjuğ*; MW. 166; R. II. (Uyg. Tel.) 1015 6 *qusju*.
- qusqun* Atın kuyruğuna takılan bir nevi kayış, 72, Houtsma 91.
- qusu [Türkm.]* = *Qusju*, 72.
- kuş* Kuş, 72; Kaş. I. 37; MW. 166; R. II. 1022 3; Houtsma 94; Ş. Sul. 236; Bud. II. 81; Lh. Os. 653; P.P. 728. *xuş* 17; R. USp. 280; Köprülü: DTB. 1623; B. d. M. II. 563.
- kuşaq* Bel kuşağı, 72; R. II. 1025; Houtsma 94; Lh. Os. 655; Bud. II. 83; B. d. M. II. 563 4; Köprülü: DTB. 605.
- kuşluğ* 1) Güneş doğduktan iki saat sonraki vakit, öğlene yakın zaman, 72; Kaş. I. 394; MW. 167; R. II. (Osm.) 1030; Ş. Sul. 237 *kuşluğ*; Houtsma 94 *kuşluğ*; P. d. C. 432; Lh. Os. 654; B. d. M. II. 564.
2) Kuşları vurmağa mahsus geniş ok, ibid.; Ş. Sul. ibid. Çıban, 72.
- kuş quyruğu* 1) Kut, bereket, 68; Ms: *qutu qorsun*; Kaş. I. 79; MW. 167; R. II. 990 1; Bud. II. 69; Lh. Os. 641; B. d. M. II. 547; R. USp. 281; Manich. II. 515; P.P. 512.
2) Akılsız, zihni karışmış, ibid..
- qutlu* Bereketli, bahtiyar, mes'ut, 68; Houtsma 87; R. II. 996; Kaş. I. 78 *qutluğ*; MW. 167; Bud. II. 69; P.P. 452 *qutluğ*; R. USp. 281; Köprülü: DTB. 803.
- Qutti* İsmi has, 68.
- qutıldı [Kıpç.]* = *Qurtıldı*, 70; Kaş. I. 428; MW. 167; R. II. 993; Ş. Sul. 232; Houtsma 87 *qutılmaq*.
- qutuğ* Yabani eşek yavrusu, 73; R. II. (Osm. Çağ.) 1002 *quduğ*; Ş. Sul. 233 keza; Houtsma 93; Lh. Os. 644; B. d. M. II. 550; Bud. II. 42.
- quturqan* Uyuzluk, 73; R. II. 993; Kaş. II. 62; MW. 167; Ş. Sul. 232; Houtsma 87; Bud. II. 71.
- qutuz* Hayvanların boynuna asılan tüy, kutas, 73; R. II. (Osm. Az.) 608; Ş. Sul. 231; Lh. Os. 642; B. d. M. II. 547.
- quyaş* a) Güneş, 77, 85; b) Güneşin ziyası, 77; Houtsma 94; Kaş. I. 292; R. II. 903; Ş. Sul. 242; Brock. Q-Y. 49.

- qıyaş batjanda* Arapça tercümesine bakılırsa-güneş batması-fakat - gū-
neş batarken-, 77.
- quymaq* 1) Un ve süt ile yağda pişirilmiş bulamaç, 77; R. II. (Kırç. Şark. t.) 895.
2) Bir nevi helva, ibid..
- quyruq* Kuyruk, 77; Ş. Sul. 242; R. II. 890 1; Houtsma 94; B.d.M. II. 582 3; Lh. Os. 669; Bud. II. 98.
- quyu* Bugünkü manasında, 76; R. II. 904 5; Lh. Os. 670; Lh. Os. 670; Lh. Os. II. 585.
- quyunçı quz* Kuyumcu, 77; Houtsma 95 *kayumçı*.
Güneş dokunmayan yer, 71; Kaş. I. 273 4 *quz tağ*-güneşin dokunmadığı şimal dağı-; MW. 167; R. II. (Çag.) 1018 *qu-zaî*; Ş. Sul. 235; P. d. C. 429.
- quzğun* Gagası ve kuyruğunun tüyü uzun ve çok siyah bir nevi karga, 71; R. II. (Osm. Çag. Sart) 1021; Kaş. I. 367; MW. 167; P. d. C. II. 560 1; Lh. Os. 651; Bud. II. 80.

S

- sadı [Türkm.] = Sanadı, 60.*
- saç* 1) Üzerinde yufka ekmek pişirilen saç, 56; Ş. Sul. 177; R. IV. (Osm.) 393; Lh. Os. 430; B. d. M. II. 56 ; Bud. I. 610; P. d. C. 333; Köprülü: DTB. 134.
2) Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 14; MW. 168; R. IV. 389; Houtsma 80; Ş. Sul. 177; Lh. Os. 474; B. d. M. II. 174 ; Bud. 610; Uig. II. 2515 .
- saçaq* Püskül, 56; R. IV. (Osm. Çag.) 39 ; Ş. Sul. 178 ; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 175; P. d. C. 333; Bud. 611.
- saçtı* Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 75; MW. 168; R. IV. (Uyg. Osm.) 389 90; Houtsma 80; Bud. 611 ; B. d. M. II. 175; Köprülü : DTB. 129 .
- saçrattı* Nüşhalarda *saçrattı*, fakat doğrusu *saçrattı* olmalıdır -sıçrattı- 56; Kaş. II. 105; MW. 168; Ş. Sul. 178; R. IV. (Çag.) 392 .
- sağ* Salim, sağlam, afiyette olmak, 58 ; Ms : *sünçür sağdur* ; Kaş. I. 83; MW. 168; Ş. Sul. 176; R. IV. (Çag. Osm. Kırım) 259 ; Bud. 686 ; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 183 ; Köprülü : DTB. 910 .

- sağ* = *Sol*, 59.
- sağan* Ok demiri, 59.
- sağandı* = *Sandı*, 58.
- sağasğan* = *Sağasğan*, 53.
- sağ äl* Bugünkü manasında, 58; Ms : *sağ älin bilä yä* = Kırç. *öğ älin bilä yä* -sağ elinle ye- ; R. IV. 260.
- sağdı* *Sağmaq* fillinden mazi, bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 326, III. 240; MW. 168; R. IV. 260 1; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 186; Lh. Os. 481; Köprülü : DTB. 172; Bud. 687.
- sağılmış süt* Bugünkü manasında, 58 .
- sağır* Bugünkü manasında, 58, 60; R. IV. (Osm.) 267 8; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 184 ; Bud. II. 687 ; Lh. Os. 480 ; Bang : KOSm. II. 3815.
- sağış* Hisap, sayış, 58; R. IV. 270; Houtsma 80; Ş. Sul. 180; Bud. 687; B. d. M. II. 185 .
- sağılıq* 1) Sağlık, selâmetlik, 58; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 278; Ş. Sul. 180; Lh. Os. 480; Köprülü : DTB. 4718 .
2) Koyun, 59; Kaş. I. 392; MW. 169; R. IV. (Çag. Şark. t.) 279 *sağıluğ*; Houtsma 80 .
- sağmal* Sağmak için ayrılan koyun, 58; Ms : *sağmal koyun nâ-çüdü*; R. IV. 280; Houtsma 81 *samğalt* .
- sağraq* Kâse, 58; Kaş. I. 92, 392; MW. 169; R. IV. (Osm.) 276; Köprülü : DTB. 1214 .
- sağrı* Atın arka ayağının üstüne gelen yuvarlak yer, 58; Ş. Sul. 180; R. IV. (Osm. Kom.) 276; Lh. Os. 480; B. d. M. II. 185; Bud. 614 .
- sağıtuç* Zevcin düğününde adamlara hizmet eden, refik, 59; Kaş. I. 379; MW. 168; R. IV. (Osm.) 280; B. d. M. II. 184; Bud. 614 *sağduş*; Lh. Os. 480 .
- sağyağ* Sadeyag, yani süttten çıkarı yağ, 58; R. IV. (Osm.) 275 ; B. d. M. II. 181 .
- sal* Su üzerindeki sal, 59; Kaş. III. 117; MW. 169; R. IV. 343; Ş. Sul. 181 .
- salaça* Devenin üzerine koyup seyahate çıkarların bindikleri beşik ; Şeyh Fahrreddi'nin dedigine göre ölü taşıyacak tahta, 60 ; Bu manada Anad. müstemeldir , mukayese et R. IV. (Çag.) 352 id.; Bud. 615; P. d. C. 339.
- salamçaq* At eğerinin girvesinde olan kayış, 60.
- saldı* Koyuverdi, irsal etti, 59; Kaş. II. 21; MW. 170; R. IV. 344; Ş. Sul. 182; Lh. Os. 483; B.d.M. II. 190; Köprülü: DTB. 3120.

<i>salındı</i>	Koyuverildi, irsal edildi, 59; Kaş. I. 375; MW. 170; R. IV. 355 6; Köprülü: DTB. 2416.
<i>salıncaq</i>	Salmcak, 59; R. IV. (Osm.) 357; Ş. Sul. 182; B. d. M. II. 191; Lh. Os. 484.
<i>salqum</i>	Üzüm salqumu, 59; Ms: <i>bir salqum üzüm yidim</i> ; Ş. Sul. 181 <i>salqum</i> ; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 363; Lh. Os. 483; B. d. M. II. 189; Bud. 690.
<i>samale</i>	Zift, 60; R. IV. (Kom.) 433.
<i>samas</i>	İsrar etti, aksilik etti, 60.
<i>samasan</i>	= <i>Samsandı</i> , 60.
<i>samasna</i>	= <i>Samasan</i> , D. 606.
<i>samsandı</i>	İsrar etti, 60.
<i>sanadı</i>	Saydı, 60; Kaş. III. 205; MW. 170; R. IV. 297; Houtsma 81; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Bud. 692.
<i>sandal</i>	Bugünkü manasında, 60; R. IV. (Osm. Kırım) 304 5; B.d.M. II. 218; Lh. Os. 493; Köprülü: DTB. 273.
<i>sandı [Türkm.]</i>	= 1) <i>Sağandı</i> - saydı - , 58; Kas. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183. 2) Zaunetti , 60; Kıpçakçada <i>sağandı</i> ; Kaş. I. 65; MW. 170; R. IV. 296; Ş. Sul. 183; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Köprülü: DTB. 2716.
<i>sançtı</i>	Bugünkü manasında, 60; Kaş. III. 310; MW. 170; Houtsma 80; Ş. Sul. 182; R. IV. (Orh. Çağ. Şark.) 309; Lh. Os. 485; B. d. M. II. 192; Thomsen: Inser. de l'Ork. 156 n. 43; P.P. 586; Bang: KÖsm. II. 1015; Uig. II. 7830.
<i>sanğır</i>	= <i>Sağır</i> , 60.
<i>sanqu</i>	Aptal kimse, 60; Ş. Sul. 183 <i>sanqu</i> ; R. IV. 302; Köprülü: DTB. 4711 <i>sanqu</i> , 621 <i>sanqu</i> .
<i>sanquladı</i>	Aptallaştı, 60; Ş. Sul. 183.
<i>sap</i>	Bıçak sapı, 56; Kaş. I. 322; MW. 171; Ş. Sul. 177; R. IV. 400; B. d. M. II. 170; Lh. Os. 472.
<i>sapdı</i>	Sahna sahna yürüdü, 51; Ms: <i>Sapa sapa gülür, sapa sapa barır</i> gibi.
<i>sapçaq</i>	Bakır kulplu kova, 56; İst. <i>Sitil</i> .
<i>sapraştı</i>	Ayrıldı, ayrılıştı, 56; Ms: <i>sapraşıp yattılar</i> - ayrı yattılar-.
<i>sapsarı</i>	Bugünkü manasında, 7, 56; Houtsma 80.
<i>sapsavuuq</i>	Çok soğuk, 56.
<i>saptı</i>	Bugünkü manasında, 56; R. IV. (Osm. Kırım. Kom. Kaz.) 402; B. d. M. II. 172; Lh. Os. 473; Köprülü: DTB. 8215.
<i>saptırdı</i>	Saptırdı, 56; R. IV. (Kaz. Osm.) 409.

<i>saqal</i>	Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 196, II. 229; MW. 171; R. IV. 244; B.d.M. II. 211; Bud. 701 2; Lh. Os. 491; Köprülü: DTB. 724; R. USp. 290.
<i>sakalsız</i>	Sakalsız, 59; R. IV. (Osm. Kaz.) 245.
<i>saqar</i>	Alında beyaz olan at, 59; R. IV. (Osm.) 243; Ş. Sul. 180; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481.
<i>saqasğan [Türkm.]</i>	= <i>Sağasğan</i> -saksagan-, 53; R. IV. (Çağ. Osm.) 257; Ş. Sul. 181 .
<i>saqladı</i>	<i>Saqlamaq</i> fiilinden mazi, muhafaza etti, bekledi, gizletti; Aynı manada keza <i>asradı</i> kullanılmaktadır, 59; Kaş. II. 196; MW. 172; R. IV. (Osm. Kırım. Kaz. Kom.) 251 2; Lh. Os. 482; B. d. M. II. 187 8; Bud. 688; Köprülü: DTB. 1817. Sakırğa, hayvanlarda hasil olup kanını emen hayvan, 59; Kaş. I. 405 <i>saqrıqu</i> ; MW. 172; R. IV. (Osm.) 249; B. d. M. II. 187; Lh. Os. 481 .
<i>saqrırğa</i>	Hayvanın zekası ve sur'atlı hareketi, 52.
<i>saraça</i>	Farisîcenin <i>sür bant</i> inden ibaret olup, sarık demektir, 57 .
<i>sarban</i>	1) <i>Sarmaq</i> fiilinden mazi, bugünkü manasında, yaydı, 52; R. IV. (Osm. Kaz. Kırım.) 314; Ş. Sul. 179 . 2) Bükme, dolamak, 57; Kaş. II. 281; MW. 173; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 476 .
<i>sardı</i>	1) Sarı renk, 57; Kaş. I. 312 <i>sarıq</i> ; MW. 172; Houtsma 80; Ş. Sul. 179; R. IV. 319; Lh. Os. 478; P.P. 431 <i>sarıq</i> ; B. d. M. II. 180; Köprülü: DTB. 613 . 2) Şarap, ibid..
<i>sarı</i>	Bugünkü manasında, 57; Kaş. I. 434; MW. 172; R. IV. 326; Ş. Sul. 179; Bud. 685; B. d. M. II. 179; Lh. Os. 477.
<i>sarımsaq</i>	Bugünkü manasında, 57; Houtsma 81 <i>سارمساق</i> Kavun (sarı) , 57 .
<i>sarıncan [Kıpç.]</i>	Çekirge, 57; Houtsma 81 <i>سارنجان</i>
<i>sarı qavun</i>	Bugünkü manasında, 57; <i>şın</i> edatı daima <i>sarı</i> ile müşterek kullanılmaktadır; R. IV. (Osm.) 325; Bud. 685; Lh. Os. 479 .
<i>sarışın</i>	Sarp, kale. güç şey, 57; Houtsma 81; R. IV. (Uyg. Kom. Osm.) 340; Lh. Os. 475; B. d. M. II. 177; Köprülü: DTB. 3212 .
<i>sarp</i>	Bugünkü manasında, 57; R. IV. (Osm. Kırım.) 328; B. d. M. II. 178; Lh. Os. 476 .
<i>sarqtı</i>	Bugünkü manasında, 57; Kaş. II. 270; MW. 173; R. IV. (Osm.) 338; B. d. M. II. 177; Lh. Os. 476; Bud. 685 .
<i>sarsıldı</i>	

<i>saruca</i>	Sarıca, 84; Bud. 685; B. d. M. II. 180; Lh. Os. 477.
<i>sası</i>	Fena koku, müteafin, 58; Ms: <i>sası yıtır</i> -fena yiyor -; R. IV. (Osm. Kom. Kır. Kaz.) 395; Kaş. III. 198; MW. 173; Ş. Sul. 179 <i>sasığ</i> ; Lh. Os. 479; B. d. M. II. 183 .
<i>satılmış</i>	1) İsmi has, 58. 2) Bugünkü manasında, ibid; Kaş. II. 96; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 378 9; Bud. 683 .
<i>satnaaldı</i>	Satın aldı, 58; Broek. Q.-Y. 56; Arab Filolog 2212 .
<i>sattı</i>	<i>Satmaq</i> fiilinden mazi, 58; Kaş. II. 172; MW. 174; Ş. Sul. 177; R. IV. 375; Bud. 683; B. d. M. II. 173; Lh. Os. 474; Köprülü: DTB. 4319; R. USp. 291; P.P. 35 .
<i>sav</i>	Dava, 61; Kaş. I. 89; MW. 174; R. IV. 424; P.P. 772 <i>söz</i> .
<i>savdı</i>	Yerini değiştirdi, 60 .
<i>savçı</i>	1) Davacı, yani davayı gören kadı, 61 . 2) Davayı faslettiğinden dolayı peygambere de itlak olunmuştur, 61; Kaş. III. 115; MW. 174; R. IV. (Uyg. Tob.) 431; Bud. 693; R. USp. 290; Brock. Q.-Y. 48 .
<i>savçımız</i>	Peygamberimiz, 61; Ş. Sul. 183 .
<i>savuldu</i>	Ses çıkardı, 61. <i>صرف</i>
<i>say</i>	Atın boyu kadar derinlikte olmayan su, 61 .
<i>saz</i>	Orman, 57 .
<i>sazağan</i>	Koca yılan, 57; Houtsma 81 .
<i>sazdı</i>	Yaranın ağrısı arttı, şiddetlendi, 57 .
<i>sächti</i>	Bir şeyi diğer bir şeyden tefrik etti, 51; R. IV. (Osm.) 485; Lh. Os. 435; B. d. M. II. 71 .
<i>säkti</i>	<i>Säkmäk</i> fiilinden mazi, bugünkü manasında, sıçramak, 53; Ms: <i>säkä säkä yürümäk</i> ; Kaş. I. 26 ; MW. 175; R. IV. (Osm. Çağ.) 443; Ş. Sul. 186; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630 .
<i>säkiz</i>	Bugünkü manasında [8] , 53; Kaş. I. 305; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 443; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Bud. 630; R. USp. 291; P.P. 244; Köprülü: DTB. 2018 .
<i>säkridi</i>	Sıçradı, 53; Houtsma 77; R. IV. (Kırım.) 446 .
<i>säksän</i>	Bugünkü manasında [80] , 53; Kaş. I. 365; MW. 175; Houtsma 77; R. IV. 444; Lh. Os. 442; B. d. M. II. 88; Köprülü: DTB. 4421 .
<i>säksändi</i>	Tehdid etti, 53; Ms: <i>kimkä säksänursän</i> -kimi tehdit ediyorsun-, 53; Ş. Sul. 186 <i>säskänmäk</i> ; Az. -korkmak- .
<i>säli</i>	Temiz, 85; Anad. <i>sili</i> .

<i>sälik</i>	Kibar, nazikâne vaziyet alanlara denilir, kibar genç, 53 ; Anad. <i>sälik</i> .
<i>salkinçüi.</i>	Salıncak, 53 .
<i>sämiz [Kıpç.]</i>	= <i>Sämüz</i> , 53; Kaş. I. 239; MW. 175; R. IV. 510 ; Houtsma 78; Ş. Sul. 187; Lh. Os. 445; B. d. M. II. 98 .
<i>sämüz</i>	Semiz, 53 .
<i>sämridi</i>	Semirdi, yağlandı, şişmanladı, 53; Kaş. II. 209; MW. 176; R. IV. (Uyg. Tar.) 511; Köprülü: DTB. 2315 ; Lh. Os. 445.
<i>sän</i>	Sen (zamir) , 54; Kaş. I. 284; MW. 176; R. IV. 452; Lh. Os. 445; B. d. M. II. 98; Bud. 636; Köprülü: DTB. 31 ; R. USp. 291; P.P. 193. <i>sin</i> .
<i>säyir</i>	Tepe, siper, kale, 54 ; Kaş. III. 266; MW. 176; R. IV. 448; Ş. Sul. 187 .
<i>säpkün</i>	Yağmur serpintisi, 51; R. IV. (Osm.) 497 <i>säpkün</i> .
<i>säpti</i>	<i>Särpmäk</i> fiilinden mazi, bugünkü manasında, 51; R. IV. 493; Lh. Os. 437; B. d. M. II. 74; Bud. 625 .
<i>sär</i>	Farisi -baş- , 57 .
<i>särädür</i>	— <i>Saraça</i> . 52.
<i>sätkik</i>	Zeki, 51.
<i>sävdi</i>	1) <i>Sävümäk</i> fiilinden mazi , sevdi, 54; Kaş. II. 14; MW. 176; R. IV. (Osm. Çağ.) 504; B. d. M. II. 114; Lh. Os. 446; Bud. 649; Köprülü: DTB. 7518; P.P. 568 . 2) İsmi has, ibid ..
<i>sävindi</i>	Sevindi, 54; Kaş. I. 92; MW. 177; R. IV. (Osm. Çağ.) 505; B. d. M. II. 115; P.P. 532 ; Lh. Os. 447 .
<i>sävğü</i>	Sevilmiş kimse, 54; Houtsma 79; R. IV. (Osm.) 507 .
<i>sävündi</i>	Söndü (ateş), 54; R. IV. (Osm.) 579 <i>söyün</i> - ; Houtsma 79; B. d. M. II. 116 .
<i>sidi</i>	İşedi, 51; B. d. M. II. 122 <i>siymäk</i> .
<i>sidük</i>	Sidik, 51 ; Kaş. I. 326 ; MW. 180; Houtsma 79 ; R. IV. 720 <i>sidik</i> ; B. d. M. II. 120; Lh. Os. 436; B. d. M. II. 622 .
<i>sik</i>	Penis, 53 ; Kaş. I. 174; MW. 180; R. IV. (Osm. Kır.) 681; Houtsma 77; B. d. M. II. 122 .
<i>sikdi</i>	Coire cum femina, 53; Kaş. I. 336; MW. 180; R. IV. 681; Ş. Sul. 194.
<i>sikiş</i>	Bugünkü manasında, 53 ; Kaş. I. 308 ; MW. 181 ; R. IV. (Osm.) 682 3.
<i>sili</i>	Temizlenmiş, 53 ; R. IV. (Kom.) 712 - temiz - ; Houtsma 78 -ismi haslara ilave edilen bir kelime olup temiz demektir - ; R. USp. 292 <i>siliğ</i> .

- sildi* Bugünkü manasında, 53; R. IV. (Osm. Kır. Çağ.) 709; Houtsma 77; B. d. M. II. 124; Lh. Os. 457; Bud. 657; Köprülü: DTB. 7713.
- silkdi* Bugünkü manasında, 53; Kaş. III. 312; MW. 181; R. IV. (Osm. Çağ. Karaim) 715; Houtsma 78; Ş. Sul. 199; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 457.
- siyâk* Testi, 54; Nüshalarda yanlış olarak *sinâk* şeklinde yazılmıştır; Az. *sâğ#x*.
- siydi* Gizlenmek için yere sinmek (yatmak), 54; Anad. *sindt*; Az. keza: Kaş. III. 115; MW. 181; R. IV. 686; B. d. M. II. 123; Lh. Os. 456; Bud. 656.
- siyıldüdi* Köpek açlıktan havladı, 54.
- siyir* Sinir, 54; Houtsma 200; R. IV. 687. (Osm.) 696.
- sirim* Üzengi kayışı, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Çağ.) 704.
- sirkü* 1) Bugünkü manasında, 52; R. IV. 704 5; Kaş. I. 158; MW. 182; Ş. Sul. 176; B. d. M. II. 121.
2) Bit yumurtası, tohumu, ibid. = *Sidük*, 57; Kaş. I. 325 *sidük*; MW. 180.
- sitük* 1) Cemi mühatap, zamir (siz), 52; Kaş. I. 285; MW. 182; R. IV. 723; Ş. Sul. 197; B. d. M. II. 81; P. P. 65; R. USp. 292; Lh. Os. 440; Bud. 627.
2) Nefi edatı, ibid.; Ms: *tilsiz*, *közsiz* gibi.
- sizdi* Sezdi, 52; Ş. Sul. 197; R. IV. (Kaz.) 723; P. d. C. 367.
- sıbzıjt* Düdük, 51; Houtsma 76 *sıbzıjt*; R. IV. (Tar.) 672; P. d. C. 365 *sıpzıjt*.
- sıçan* [Türkm.] = *Sıçan*, 56; R. IV. (Osm. Az.) 657.
- sıçan* Fare, 56; Ms: *sıçan ay*; Kaş. I. 72, III. 197; MW. IV. *sıçan*; Bud. 621; B. d. M. II. 71; P. d. C. 365.
- sıçtı* Bugünkü manasında, 56; Kaş. I. 288; MW. 177; R. IV. (Osm. Kırım) 657; B. d. M. II. 71.
- sıjın* Yabani inek, 58; Kaş. I. 343 *sıjın*; MW. 178; Houtsma 81; R. IV. (Alt.) 617; Ş. Sul. 198 - geyikten büyük bir nevi hayvan -.
- sıjır* Bugünkü manasında, 58; Kaş. I. 304; MW. 178; Houtsma 81; Ş. Sul. 198; R. IV. (Osm.) 198; P. d. C. 369; Köprülü: DTB. 171; Lh. Os. 507. B. d. M. II. 208.
- sıjlıq* İshk, 58; Ms: *sıjlıq birdi* gibi.
- sıjraq* İki parmağın arası, 58.
- sıjza* Gömleğin yakası, 58; Mukayese et R. IV. (Osm.) 621.

- sinadı* Tecrübe etti, *sinadı*, 54; Kaş. I. 205; MW. 179; R. IV. 630; Ş. Sul. 199; Lh. Os. 508; B. d. M. II. 242.
- sındı* Kırıldı, 54; Kaş. I. 215; MW. 178; R. IV. 629 30; Ş. Sul. 200; P. P. 175; Lh. Os. 507; Bud. 704.
- sındırdı* Kırıldı, 60; Kaş. I. 215; MW. 178; Lh. Os. 507.
- sınuq* Sınık, kırık, bozuk, 54; R. IV. (Uyg.) 633; Houtsma 78; Ş. Sul. 200; Lh. Os. 508; Köprülü: DTB. 5411.
- sıpa* Eşek yavrusu, 51; Houtsma 75; Zenker II. 12 - bir senelik eşek -; R. IV. (Osm.) 668; B. d. M. II. 238; Lh. Os. 488; Bud. 696.
Çıplak hayvan, 51.
- sıpıldağ* Zıpkin (balık avlarken ona atılan demir), 51.
- sıpqun* Ölen kimseye karşı mersiye söyleyerek ağladı ve ağlattı, 59; R. IV. 613 *sıqta*; Uig. II. 3025.
- sıqdadı* Bugünkü manasında, 59; Kaş. II. 16; MW. 179; R. IV. 605 6; B. d. M. II. 241; Lh. Os. 506; Bud. 702; Köprülü: DTB. 291.
- sıqtı* Cam, billur, 52; R. IV. (Osm.) 649; B. d. M. II. 205; Lh. Os. 489; Bud. 698; Köprülü: DTB. 4511.
- sırça* Küpe, 13; Diğer telâffuzu *isırça* - *ışırça*; R. IV. 644.
- sırğa* Sıyrıldı, 52; Ms: *sıyrıldı ara yürüdü*; R. IV. (Osm. Tel. Kaz.) 636.
- sırdı* 1) Yüksek arazi, 57; Kaş. I. 287; MW. 180; R. IV. 647; Bud. 625; Lh. Os. 489.
2) Kıpçakçada -sapan demiri -.
- sırtlan* Bugünkü manasında, 57; Ş. Sul. 196; R. IV. (Osm.) 648; B. d. M. II. 205; Bud. 698; Lh. Os. 489.
- sıruq* Üzerine elbise sermeğe mahsus bilek kalınlığında uzun ağaç, bugünkü manasında, 52; Kaş. I. 319; MW. 179; Ş. Sul. 197; Bud. 699; R. USp. 293; B. d. M. II. 208.
Beyaz kayış, 57.
- siyırım* Edatı nefi, 52; Ms: *atsız* gibi.
- sız* Eridi (kurşun ve emsali), 57; R. IV. (Osm.) 663.
- sızdı* Eritti, 57.
- sızdırdı* - *Sobu*, 56.
- sobı* Çene ve yanagın düzlüğü, 50.
- sobu* Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 343; MW. 182; R. IV. (Kırım. Çağ. Osm. Kom.) 528; Houtsma 82; Ş. Sul. 191; Bud. 708; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 228 9.
- soğan* Uyuştur, 58.
- sojırdı*

- sol* [Türkm.] Bugünkü manasında, 59; Kaş. I. 69; MW. 182; R. IV. 548; Ş. Sul. 193; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 405.
- solıdı* Sık sık nefes aldı, 60; Ş. Sul. 193.
- solunçan* Sülük, 59.
- soluq* Nefes, 59; Ş. Sul. 192; R. IV. (Osm. Kırg.) 553; B.d. M. II. 234; Lh. Os. 501; Köprülü: DTB. 3018.
- soluqun* Soluyan, nefes alan, 59; R. IV. 553 *soluqla*.
- son* 1) Sol, 59, 60.
2) Ahır, son, 60; Ş. Sul. 194; R. IV. (Osm. Kırg. Karaim) 237; Lh. Os. 500; Bud. 711; B. d. M. II. 232; Köprülü: DTB. 31; R. USp. 292.
- sona qoydı* Sona bıraktı, geriye koydu, tehir etti, 60.
- sonqol* *Son+qol* den ibaret olup - sol kol, sol el - demektir, 60; Ş. Sul. 193.
- sonqur* 1) Bir nevi kuş, 54; Kaş. II. 77 *sonqur*; MW. 183; Houtsma 78 *sonqor*; R. IV. (Osm.) 539 *sonqur*.
2) İsmi has, ibid.; Houtsma 78.
- sonra* Bugünkü manasında, 60; Ms: *sonra kıldı*; R. IV. (Osm.) 539; Ş. Sul. 194; Lh. Os. 500; B. d. M. II. 233; Bud. 711; Köprülü: DTB. 41.
- soqbarmaq* Şehadet parmağı, 59.
- soqti* Soktu, 59; Kaş. III. 104; MW. 186; R. IV. 518; Lh. Os. 499; B. d. M. II. 231; Bud. 710; Köprülü: DTB. 315.
- soquldadı* Yara yahut çıban şiddetle acıdı, 59.
- sordı* 1) Sual etti, 51; Houtsma 81; Kaş. III. 137; MW. 183; Ş. Sul. 189; R. IV. (Osm. Kırım. Kom.) 542; Lh. Os. 497; B. d. M. II. 227; Köprülü: DTB. 536.
2) Emdi, ibid.; Kaş. I. 16; MW. 183; R. IV. 542.
- sorma* Boza, 57.
- sorp girdi* Gafleten girdi, 57.
- sorqun* Sorğun ağacı, 57; R. IV. (Osm.) 546; B. d. M. II. 227; Lh. Os. 496.
- sovidi* Soğudu, soğuk oldu, 60.
- sovun Käyin* Dağ keçisi, yabani keçi, 61.
- sovur* Yabani geyik, 61.
- sowuq* Soğuk, 61; R. IV. 561; Köprülü: DTB. 307; Brock. Q. - Y. 57.
- söqdi* Kötü söz söyledi, küfretti, 53; R. IV. (Osm.) 566, (Çag.) 57; *söq-*; Ş. Sul. 192; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Köprülü: DTB. 7233.

- söglündi* Kebap oldu, kavruıldı, 53.
- söğüldü* Kebap etti, ateş üzerinde pişirdi, 53; B. d. M. II. 111.
- sökäl* Hasta, 53; Kaş. I. 330; MW. 184; R. IV. 571; Ferhenkname, 95; Köprülü: DTB. 4216; D. 533 *sökäl*.
Hastalık, 53; (V. sonradan *sökällik*, 534).
- sökäläk* Bugünkü manasında, 53; Kaş. I. 370; II. 19; III. 175; MW. 183; Ş. Sul. 192; Houtsma 77; R. IV. 570; Uig. II. 7610; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Bud. 648; Uig. II. 761.
- sökti* Dilim dilim kesilmiş et, 53.
- sövlünçü* Söndü, 54; Köprülü: DTB. 809.
- söyüندی* Söndürdü, 54; R. IV. (Osm.) 580; B. d. M. II. 112; Lh. Os. 452; Köprülü: DTB. 5414.
- söz* Bugünkü manasında, 52; Kaş. I. 358; MW. 184; R. IV. 585 6; Ş. Sul. 190; B. d. M. II. 109; Lh. Os. 450; Bud. 645; P. d. C. 355; R. USp. 292; Köprülü: DTB. 49; Xuastuanift 2410.
- sözlüdi* Söyledi, 52; Ş. Sul. 190; Kaş. I. 337; MW. 184; R. IV. (Karaim. Çag. Tar. Sark. t.) 588; Houtsma 79; P. P. 672, 735; R. USp. 292; Xuastuanift, 2410.
- su* Bugünkü manasında, 55; Kaş. I. 375 *su*; MW. 186; R. IV. 746; Ş. Sul. 187; Houtsma 82; B. d. M. II. 221; Lh. Os. 494; R. USp. 292 *su*; Bud. 705; Köprülü: DTB. 810.
- suç* Kusur, kabahat, günah, 56; R. IV. (Az. Kırım. Osm.) 778 9; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496.
- suçuldu* Suyundu, temamilik çıplak oldu, 57; Kaş. II. 97 8; MW. 185.
- suçuq* Koyun sucuğu, 56; R. IV. (Çag.) 779; Ş. Sul. 188; B. d. M. II. 225; Lh. Os. 496.
- sulunçan* Solucan, sülük, 56.
- suluq* Kemer ile asılan çanta, 59. Arapça tercümesi olan السونقunun Arableşmesinden ibarettir. Mısır kölemenlerinin tarzı telebbüsleri tasvir edilirken (صبح الاضطرار cilt 4. S. 40) şöyle denilmektedir: libasın üzerine sol tarafa kılıç ve sağ tarafa saviyaq bağlanır. Ayrıca mukayese et *qupturğa*.
- suluv* Su bulunan yer, 55.
- sundı* Eline uzattı, 60; R. IV. 762; Kaş. III. 90; MW. 185; Houtsma 81 *son*; B. d. M. II. 236; Lh. Os. 502; Köprülü: DTB. 6516.
- sunçuq* Akap, halef, 60.

- susadı* Bugünkü manasında, 58; Ş. Sul. 190; R. IV. (Osm. Kırg. Çag. Kom.) 781; B. d. M. II. 228; Lh. Os. 497 .
- su tartarı* Su horozu, 56 .
- su taşı* Su taşı, 56 .
- süçü* 1) Tatlı, 51; Kaş. I. 283; Houtsma 76; Ş. Sul. 188 *süçük*; R. IV. (Uyg. Çag.) 840 *süçü (ü) k*.
2) Şarap, ibid.; R. IV. (Osm.) *süçü*; Kaş. I. 136; MW. 187; Houtsma 76; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 448; R. USP. 293 *süçük*; Köprülü: DTB. 1216 .
- süçü [Kıpc.]* = *Süçü*, 51.
- sülük* Bugünkü manasında, 53; Houtsma 78; Ş. Sul. 193; R. IV. (Osm. Çag. Bar.) 832; B. d. M. II. 94; Lh. Os. 453 .
- sümkürdi* Burnundaki pıslığı defetti, sümkürdü, 53; R. IV. (Osm.) 855; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *simkürmäk*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.
- sümük* Burundan akan pislik, 53; R. IV. (Osm. Çag.) 854; Ş. Sul. 193; Houtsma 78 *sümük*; B. d. M. II. 115; Lh. Os. 453.
- sumüldädi* Boğazın temizlenmesi için öh, öh diye seda çıkarılması, 53.
- sümülgün* Hastanın zihin dalğınlığı, 53.
- sündi* Uzandı, 54; R. IV. (Osm.) 804; B. d. M. II. 116.
- sündürdi* Uzattı, 54.
- süyü* Süngü, 54; Kaş. I. 368; MW. 188; Houtsma 78; Ş. Sul. 191; R. IV. (Çag. Kom. Kırm) 802 *süyüğü*; B. d. M. II. 116; Lh. Os. 454.
- süyük* Kemik, 54; Ş. Sul. 194; R. IV. (Uyg. Çag.) 801.
- süprüldi* 1) Bugünkü manasında, 51; R. IV. 849.
2) Çekildi gitti, ibid..
- süpürdi* Bugünkü manasında, 51; R. IV. (Osm. Çag. Tar.) 848; Houtsma 75; B. d. M. II. 104; Lh. Os. 434.
- süpürgü* Bugünkü manasında, 51; Houtsma 75; R. IV. (Osm. Tar.) 849; Ş. Sul. 188 *süpürkü*; B. d. M. II. 67; Lh. Os. 434.
- sürçük* Hikâye, 52; Kaş. I. 397 (Guz)-gece vakit geçirilmesi-; MW. 188 *sürçük*; Bud. 643.
- sürdi* 1) Kovdu, tardetti, 52; R. IV. 809; Ş. Sul. 189; Houtsma 76; B. d. M. II. 107; Lh. Os. 449; Köprülü: DTB. 2515.
2) Arkasından sürerek yürütüp götürdü, ibid.; R. IV. 810.
- sürmä* Bugünkü manasında, 52; R. IV. (Osm. Kırm) 829; Houtsma 76; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Vullers: Lexicon Pers.- Lat. II. 286.

- sürtüdü* Mendil ile silindi, sürtünerek yürüdü, emekledi, 52; Kaş. II. 166; MW. 188; R. IV. 826; Lh. Os. 450 .
- sürüdi* *Şürmäk* filindi mazi, 52; Kaş. I. 430; MW. 189; R. IV. (Osm.) 815; B. d. M. II. 109; Lh. Os. 450.
- sürü* Hayvan sürüsü, 52; Houtsma 76; Ş. Sul. 190 *sürük*; R. IV. (Osm. Kırm) 815; B. d. M. II. 108; Lh. Os. 449; Bud. 645 .
- sürük sırt* Nil nehri sahilinde olan bir nevi canavardır, hem suda ve hem de karada yaşar, 52 .
= *Sürü*, 52.
- sürün* Sürttü, sildi, silüp gidi, 52 .
- sürüttü* Bugünkü manasında, 51; Kaş. I. 187; MW. 189; Houtsma 76; Ş. Sul. 188; R. IV. 834 5; Lh. Os. 448; B. d. M. II. 105; Bud. 641 .
- süt*
- sütmäk* Yuvarlak şey, top, 51 .
- süvrü çibin* Sivrisinek, 54 .
- süwü* Pergâr, 54 .
- süwük* Kemik, 54; R. IV. (Karaim) 852 *süwek*.
- süzdi* Bir şeyi süzdü, 52; Kaş. II. 9; MW. 189; R. IV. 844; Ş. Sul. 190; Houtsma 76; Lh. Os. 451; B. d. M. II. 110; Bud. 646; Köprülü: DTB. 735.
- süzmä* 1) Süzölmüş yoğurt, 52 .
2) Mahmur bakış göz, 52; Ms: *süzmä közli. közin süzdi* gibi.

Ş

- şah* Bugünkü manasında, 54; Zenker II. 536; Bud. 663; B. d. M. II. 135 .
- şalgam* Turpa benzer yuvarlak sebze, bugünkü manasında, 55; R. IV. (Osm. Kırg. Bar.) 964 .
- şamağacı* Çam ağacı, 55 .
- şanus* Sere, baş parmakla şehadet parmağı arasındaki mesafe, 55 .
- şaqlaq* Sefih adam, 55 .
- şar* Şehir (Fars.), 54; Houtsma 80; R. IV. (Osm. Kaç.) 950.
- şası gözli* Bugünkü manasında, 55; Lh. Os. 462; Ş. Sul. 201; B. d. M. II. 131 .

- şabşabi* Kınından çıkarılmış, kılıç (?) 54 .
şakird Şakirt, ücretle çalışan adam, 55; Houtsma 79; R. IV. (Kaz.) 999; Bud. 661; Lh. Os. 463; B. d. M. II. 133 .
şästi Çözdü, 55; Kaş. II. 236; MW. 190; R. IV. (Şor. Taran.) 1014; Lh. Os. 471 .
şimdi Hâlâ, el'an, bugünkü manasında, 55; Ms: *şimdi kâlkümân*; Ş. Sul. 205; R. IV. (Osm.) 1092; Lh. Os. 467; Bud. 672; B. d. M. II. 155 .
şirşa Farsîcenin *sâr - şah* ından mürekkep olup-şen, şatır-manasındadır, 54 .
şiş Şisen, kabaran yer, şiş, 54, 55 ; R. IV. 1082; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 470; Bud. 680; B. d. M. II. 164; R. USp. 304; Zenker II. 555 .
şişäk İki yaşındaki koyun, 55; Houtsma 80; R. IV. (Osm.) 1083; Ş. Sul. 205; B. d. M. II. 164; Lh. Os. 471; B. d. M. II. 164; Lh. Os. 471; Bud. 667 .
şiş boräk Hamurdan parça parça yapılan maruf börek (yemek), 30, 55.
şişlâdi Kebap etti, 55; R. IV. (Osm. Çag.) 1085; Ş. Sul. 205; Lh. Os. 471; Bud. 681 .
şişti Yara toplayarak kabardı, bugünkü mansında, 55; Ş. Sul. 205; R. IV. 1083 ; Lh. Os. 471; B. d. M. II. 165 ; Bud. 681; Köprülü: DTB. 2413 .

T

- taban* Ayağın altı, 61; Kaş. I. 335; MW. 190; R. III. 963; Houtsma 83; Lh. Os. 511; B. d. M. II. 250; Bud. 733 .
Taçar İsmi has, 62 .
tağ Dağ, 64; Kaş. I. 92; MW. 191 ; R. III. (Çag. Tar. Kom.) 795; Houtsma 83; Ş. Sul. 101; P. P. 175 ; R. USp. 294; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 518 .
tağaldı Dağıldı, 64; Ms: *tağalsunlar* -dağılsınlar- gibi.
tağarcuq Dağarcık, 64; R. III. (Çag.) 797 -ufak tabak-; B. d. M. II. 289 .
tağladı Dağladı, 64; Kaş. III. 218; MW. 191; R. III. (Kırım) 800 .
talıbidı Çırpındı, 66; D nüshasında *talabdı* .

- taladı* Daladı, 65; R. III. 878 ; Ş. Sul. 102; Bud. 728; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 523; Köprülü: DTB. 76 .
talaq Dalak, 66; Kaş. I. 345; MW. 192; R. III. (Kaz. Kırg. Tob.) 880; Ş. Sul. 102; Houtsma 85; B. d. M. II. 266; Lh. Os. 522.
taldı 1) Daldı (suya), 65; Bud. 729; Ş. Sul. 103; B. d. M. II. 267; Lh. Os. 523 .
 2) Kıpçakçada -yoruldu - ibid. : R. III. 876; Bud. 728; Ş. Sul. ibid..
tam 1) Yağmur damlası, 66; Ş. Sul. 103; R. III. (Çag.) 992 : Bud. 729.
 2) (Türkm.) Bir şeyin tiş yüzü, dam, elbise, ibid.; R. III. 991 2; Ş. Şul. 103; Bud. 729; B. d. M. II. 268; Lh. Os. 523. Damak , 66; Kaş. I. 35; MW. 194; R. III. 993; Ş. Sul. 111; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 294; Lh. Os. 524; Uig. III. 3729. *tamğağ*.
tamar Damar, 66; Kaş. I. 302; MW. 193; R. III. (Osm.) 996; Bud. 739; Houtsma 85 ; B. d. M. II. 293; Lh. Os. 524; Uig. III. 3527 *tamur*.
tamaşa Bugünkü manasında, 66; R. III. (Çag. Kaz. Kom.) 997; B. d. M. II. 486.
tamaşalandı Tamaşa etti, 66; R. II. (Karaim) 997-taacüp etti-.
tamçı Damla, 66; Az. *damcı*; R. III. (Çag. Tar.) 1007; Ş. Sul. 103; Bud. 729.
tamdı Damladı, 66; Kaş. I. 58; MW. 193; R. III. 992 3; Bud. 729; B. d. M. II. 269; Lh. Os. 524.
tamuv Cehennem , 66; Kaş. III. 177; MW. 194 *tamu*; R. III. (Uyg. Osm.) 1001 2; Houtsma 83; Bud. 703 *tamuj*; Ş. Sul. 103; Lh. Os. 525; Uig. II. 337.
tamzum Damlatılmış bir damla, 66; Kaş. II. 71 *tamuzmaq*; MW. 194; R. III. (Bar.) 1007 *tamzı*; R. USp. 294 *tamzım*.
tana Dana, 66; Houtsma 85; R. III. (Çag. Kırım. Kaz.) 822; B. d. M. II. 269; Vambery: Çag. Sprachst. 256.
tandı İzin istedi, 66.
tanışq Danışık, müşavere, 67; Az. *danışır*; B. d. M. II. 270; R. III. 829. (Osm.) 1623 *danışq*; Zenker II. 593.
tanıştı [Türkm.] Danıştı, müşavere etti, 67.
tanışmaq Danışmak, meşveret etmek, 66; Houtsma 83; Bud. 731; B. d. M. II. 270; Lh. Os. 521; R. III. (Osm. Kırım. Az.) 1623 *danışmaq*.
tan tarı Kabuğu soyulmuş darı, 67.

- tanuq* Şahit, 66; Kaş. I. 17, 318; MW. 194; R. III. (Çag. Uyg.) 830; Ş. Sul. 104; R. USp. 294; B. d. M. II. 270 *tanuq*; Bud. 730; Lh. Os. 521; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
- tañ* 1) Dan, 65; R. III. 804; Kaş. II. 237; MW. 192; Ş. Sul. 104; Bud. 727; B. d. M. II. 264; Lh. Os. 521; R. USp. 294; P.P. 317; Bang: KOsm. I.Ş57.
2) Taaccüp, ibid.; Kaş. I. 60; MW. 195; R. III. 803; Ş. Sul. 104; Lh. Os. 521; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 431; Uig. I. 8; Bud. 727.
- tañazdı* Şiş kızardı, şiddetlendi, 65.
- tañla* Sabah erken, şafak atarken, 65; Ms: *Tağla kıldım, tañda kâlkâmân*; Kas. I. 212 *tañda*; MW. 195; R. III. (Çag.) 810; Ş. Sul. 104; Bud. (Kırg.) 727; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
- tañladı* Taaccüp etti, 65; Kaş. III. 297; MW. 195; Ş. Sul. 104; Houtsma 85 *tañlamaq*; R. III. (Uyg.) 810 1; B. d. M. II. 265; R. USp. 294; P.P. 433, 713.
- tañsıq* Taaccüp olunacak şey, 56; Ş. Sul. 104 *tansuñ*; R. USp. 294 *tañlançıq*; Vambery: Çag. Sprachst. 257.
- top* Yeter, کافی, 61; Ms: *top ur* (hususile darptan men için müstamel olup) - yeter vurma - manasındadır.
- tañçan* Arapça tercümesine bakılırsa - yontmak - manasındadır. Lâkin türkçesi isim olduğuna delâlet etmektedir. Bu takdirde التاج yerine التاجت olmalıdır (?). Manası - ağaç ve taş yontacak alet -, 62.
- tapdı [Kıpç]* = Buldu, 36.
- tapırdı* Koşa koşa yürümek, galopper, 62; Mukayese et Dozy: Supp. I. 73 تاج.
- tapıştı* Buluştu, 61; R. III. (Şark. t.) 951 *tapuş* -; B. d. M. II. 251 *tapışırmaq*; R. USp. 294; Bud. 720; Lh. Os. 511.
- tapıştırdı* Buluşturdu, 61.
- taptı* 1) Buldu, 61; Kaş. I. 356; MW. 195; Ş. Sul. 98; R. III. 947; B. d. M. II. 251; Bud. 719; Lh. Os. 511; Vambery: Çag. Sprachst. 253; P. d. C. 192; Uig. II. 3643.
2) Buluştu, ibid.; Ms: *bâyni tapğıl, bây bilâ tapıştur* - beyile buluştur, buluşturğıl -.
- tapu* Hizmet, 61; Ms: *tapw qıldı* - hizmet eyledi -; Kaş. I. 311; MW. 195 *tapuñ*; Ş. Sul. 97 *tabuñ*; Houtsma 82; R. III. (Çag.) 951 *tapuq*; Bud. 719; P. d. C. 183.

- tapuçı* Hadım, hizmetçi, 61; R. III. (Çag.) 951; Bud. 719; Uig. II. 222; R. USp. 293 *tabuçı*.
- taqtı* 1) Dahi, 39; Ş. Sul. 101; Kaş. I. 230; MW. 196; R. III. 782; Bud. 335; P.P. 283; P. d. C. 201; T.T. II. 871.
2) Başka, ibid..
- taqtı* Bugünkü manasında, 65; Kaş. II. 15; MW. 195; Ş. Sul. 101; R. III. 778 8; Lh. Os. 519; B. d. M. II. 263; P. d. C. 201.
- taquq* Tavuk, 65; Uig. II. 848.
- tar* 1) Kelek (ufak nehir kayığı), 62.
2) Dar, 62; Houtsma 82; Ş. Sul. 28; R. III. 835; Lh. Os. 513; R. USp. 294; B. d. M. II. 253; P. d. C. 195; Bud. 721; R. USp. 294.
- taradı* Taradı (saçlarını), bugünkü manasında, 62; R. III. 837; Kaş. I. 14; MW. 196; Ş. Sul. 99; Bud. 721; B. d. M. II. 282; Lh. Os. 529.
- taraldı* Daraldı, dar oldu, 62; Lh. Os. 513.
- tararq* Bugünkü manasında, 62; R. III. 838 9; Kaş. I. 14. *tararq*; Ş. Sul. 99 *tararq*; B. d. M. II. 281; Lh. Os. 529; Bud. 721.
- tararladı [Kit. Bağlık] = Taradı*, 68; R. III. (Osm.) 839; Lh. Os. 529; B. d. M. II. 282.
- tarattı* Sıcak oldu, ısıttı, 63; belki de *târ attı* - terledi-dir.
- tarazı [Türkm.]* Terazî, 63; R. III. (Kırg.) 843; Houtsma 67.
- tar boldı* = *Taraldı*, 62; Mukayese et Kaş. I. 271; MW. 196.
- tarı* Darı, 62, 67; Kaş. I. 18 *tarıq*; MW. 196; R. III. (Tob. Kaz. Kırg. Kom.) 846; Ş. Sul. 100 *tarıq*; Houtsma 82; B. d. M. II. 256; Bud. 724; R. USp. 295.
- tarlıq* Kıtık ve saire yüzünden olan darlık, 62; B. d. M. II. 255.
- tartdı* 1) Çekti, 62; Kaş. III. 314; MW. 197; R. III. 857; Ş. Sul. 99; Houtsma 84; B. d. M. II. 254; Lh. Os. 514; Bud. 722; Uig. II. 591.
2) Tarttı, ibid.; R. USp. 294; Kaş. II. 162.
- tartu* Terazî, çekli, 62; R. III. 865; B. d. M. II. 254 *tartı*; Lh. Os. 514; D. nüshasında 62, *tartuq*.
- tasbardı* Zayı oldu, 63.
- taş* 1) Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 143; MW. 198; R. III. 932; Houtsma 83; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 257; Lh. Os. 515; Bud. 724; R. USp. 295.
2) Tışarı, 63; Ms: *taşqara çıq* gibi; Kaş. I. 85; MW. 198; Ş. Sul. 100 *taşqar*; R. III. 931; P.P. 51; Lh. Os. 517; B. d. M. II. 259; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 35.

<i>taşuq</i>	Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 318; MW. 198; R. III. 934; Houtsma 84; B. d. M. II. 259.
<i>taşdı</i>	<i>Taşınmaq</i> fiilinden mazi, nakl etti, 63; Kaş. I. 94; MW. 198; R. III. 935; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 260; Lh. Os. 517; P. d. C. 201.
<i>Taşlaq</i>	İsmi has, 63.
<i>taşqara</i>	— <i>Taş</i> , 63; Bang: KOsm. I.Ş5.
<i>taşqun</i>	Taşan su, 63; Ms: <i>su taşqundur</i> ; Houtsma 83 <i>taşqun</i> ; Ş. Sul. 100; R. III. 938 <i>taşqun</i> ; B.d.M. II. 259; Lh. Os. 5 7.
<i>taştı</i>	Bugünkü manasında, 63; Kaş. II. 12; MW. 198; R. III. 934; Ş. Sul. 101; B. d. M. II. 256 60; Lh. Os. 517; R. USp. 295.
<i>tat</i>	1) İkinci, fellâh, 62; Mukayese et R. II. 899 10; Azeri lehçesinde - amele, hamal - . 2) Tathıda olan tat, 64; R. IV. (Tar.) 899. 3) Bir şeyin tadı, 64; Kaş. III. 24; MW. 169 <i>tatıq</i> ; R. III. 898 3; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 252; Lh. Os. 512; Bud. 720.
<i>Tatar</i>	Tatar kavmi, 63; Kaş. I. 28; MW. 250, R. III. 901 2; Ş. Sul. 98; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 140 n. 8.
<i>tatıqlı</i>	Fellâh gibi konuştu, 62.
<i>tatlı</i>	Tathı, 63; Kaş. I. 47; MW. 199 <i>tatıq</i> ; R. III. (Bar.) 908; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512; Bud. 720.
<i>tattı</i>	Bugünkü manasında, 64; R. III. 900 1; Ş. Sul. 98; B. d. M. II. 253; Lh. Os. 512.
<i>tay</i>	At yavrusu, 67; Kaş. I. 178; MW. 192; R. III. 765; Ş. Sul. 106; Houtsma 83; B. d. M. II. 274; Lh. Os. 256; Bud. 732.
<i>tayadı</i>	<i>Tayamaq</i> fiilinden, bugünkü manasında, dayadı, 67; Kaş. III. 205; MW. 192; R. III. (Kırım) 816; Ş. Sul. 106; Bud. 732; B.d.M. II. 274; Lh. Os. 526; P.d.C. 211.
<i>tayandı</i>	1) Dayandı, 67; Kaş. III. 120; MW. 192; R. III. 817; Houtsma 86; B. d. M. II. 275; Lh. Os. 527; R. USp. 294; Az. - durdu - . 2) <i>Kit. Bâylık</i> te ise - kaydı, sürüncüdi-. Uig. II. 2918.
<i>tağı</i>	Dayı, 67; Houtsma 83; R. III. (Sag. Koyb. Kaç.) 820; B. d. M. II. 275; Bud. 733.
<i>tağın</i>	Uygurlarda din reisi, 67.
<i>taz</i>	1) Arap, 38. 2) Kel gibi, 63; Anad. <i>daz</i> ; Kaş. I. 25; MW. 200; R. III. 925; Ş. Sul. 100; B. d. M. II. 256; Lh. Os. 515.
<i>tazı</i>	Arap atı, 63; Ş. Sul. 100; R. III. (Çag.) 930.
<i>tazluq</i>	<i>Luq</i> ilâvesine bakılırsa - başın tar olması - demek lâzım

	gelir. Lâkin arapça tercümesinde <i>tazluq</i> ile <i>taz</i> bey-ninde bir fark yoktur. İkiside-kel-manasındadır.
<i>tâbkic</i>	Mahmuz, 37.
<i>tâbük</i>	Bir nevi çocuk oyunu, 37; Kaş. I. 323; MW. 200.
<i>tâkü</i>	Keçi, 39; Houtsma 68; R. III. 1016; Bud. 370; B. d. M. I. 481; Lh. Os. 301; R. USp. 295.
<i>tâkçäk</i>	Kadeh, 39.
<i>tâknü</i>	Bugünkü manasında, 39; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1022; Kaş. I. 363; MW. 202; Ş. Sul. 110; Bud. 369; Lh. Os. 300; B. d. M. I. 481; P. d. C. 217.
<i>tâk olturdu</i>	Konuşmadan ve hiç bir şey yapmadan oturdu. uslu oturdu, 39.
<i>tâlik</i>	Delik, 40; Arapça tercümesi nüshalarda <i>تاج</i> dir. Aynı şekil Freytag luğatinde de vardır. Daha doğrusu <i>تاج</i> olmalıdır (Mukayese et Dozy: Sup. I. 55. II. 643).
<i>tâmir</i>	Demir, 40; Kaş. I. 302 <i>tâmir</i> ; Ş. Sul. 137; R. III. 1133; Houtsma 68; B. d. M. I. 489; Lh. Os. 310; Bud. 377; Uig. II. 2526; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 137 n. 6; P. P. 315.
<i>tâmirbaş</i>	Başı sivri çomak, 40.
<i>tâmir boğu</i>	Demir dövüldükten sonra ondan kalan bakiye, 40.
<i>tâmir qazıq</i>	Cedi yıldızı, 40; Kaş. III. 30; MW. 202; Ş. Sul. 111; Bang. KSz. XVI. 141; B. d. M. 510.
<i>tân</i>	Cisim, beden, 40; Kaş. II. 83; MW. 203; R. III. 1051; B. d. M. I. 490; Bud. 378.
<i>tâniz</i>	Deniz, 40; Kaş. I. 92; MW. 203 <i>tâniz</i> ; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1045; Houtsma 69 <i>tâniz</i> ; Ş. Sul. 111. 138; Bud. 381.
<i>tâğri</i>	Tanrı, 40; Kas. I. 80; MW. 203; Houtsma 69; Ş. Sul. 138; R. III. (Kaz.) 1047; B. d. M. I. 494 <i>tağri</i> ; R. USp. 296; P. P. 58; 61; Xuastuanift 1831; Uig. II. 281; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 144 n. 17.
<i>tâpü</i>	Tepe, 37; Houtsma 66; Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1108; Lh. Os. 286; B. d. M. I. 440; P. d. C. 220 <i>tâpü</i> .
<i>tâpälâdi</i>	Öldürdü, helâk etti, 47; Ş. Sul. 170; R. III. (Osm.) 1688; B. d. M. I. 440.
<i>tâprân</i>	<i>Tâprânmak</i> fiilinden emri hazır, 37; R. III. (Osm. Çag. Kırım) 1113; Kaş. II. 190; MW. 200; Houtsma 66; B. d. M. I. 440; Bud. 340; Uig. III. 3735.
<i>tâprândi</i>	Bugünkü manasında, 37.

- täpti* Ayağıyla vurdu, 37; R. III. 1108; Kaş. I. 26, II. 3; MW. 203; Houtsma 66; B. d. M. I. 440 .
- tär* Bugünkü manasında, ter, 38; Kaş. I. 158; MW. 203; R. III. 1059; Houtsma 66; Lh. Os. 291; R. USp. 296; Bud. 346; B. d. M. I. 451 .
- täräk* Ağaç, 38; R. III. 1061 2 .
- tärbäs* Padişahların başı üzerinde açılan büyük gölgelik, 38 .
- täri* Deri, 38; Kaş. I. 67; MW. 203; R. III. 1064; Bud. 352; R. USp. 296.
- tärinlätti* Derinletti, 38; R. III. (Çag.) 1066; *täriylät* -; Bud. 353.
- tärk* Acele, 38; Kaş. I. 293; MW. 204; R. III. (Uyg. Kom.) 1068;
- täklädi* Acele etti, 38; Kaş. III. 328; MW. 204; Houtsma 67; R. III. 1070 .
- tärs* Bugünkü manasında, 38; Ms: *tonun tärs käydi*; R. III. 1075; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 293; Bud. 349; B. d. M. I. 456; R. USp. 296 .
- tärsa* Yahudi, 38; Bud. 350 .
- tätik* Gizli bir şeyin anahtarı ki onu ancak o şeyi yapan bilir, şifre, 37 .
- tävümäk* Bir şeyi dövecek alet, çekiç, 40 .
- täyirmän* Değirmen, 41; Ms: *Täyirmän oğmudur*- teğirmen halıdır - , 16; Kaş. I. 308; MW. 201; Houtsma 69; R. III. (Çag. Kom. Bar.) 1035; Lh. Os. 300; Bud. 367 .
- täyirmä yüzlü* Değirmi, top yüzülü, 41; Uig. II. 222.
- täymä* Her, 41; Ms: *täymä kişi [Kıpç.]* 49; Kaş. I. 139; MW. 201; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 1040 1; Brock. Q.-Y. 52.
- täzä* Taze, 39; R. III. (Az.) 1103; Lh. Os. 288; B. d. M. I. 432.
- tüzäk* Bugünkü manasında, gübre, 38; Kaş. I. 323; MW. 205; R. III. 1103; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; Lh. Os. 298; B. d. M. II. 464; Bud. 354 .
- tüzkändi* Dolaştı, 38; Kaş. II. 244; MW. 205; R. III. (Orh.) 1104.
- tibiz* Tuzlu yer, 37.
- tiblädi* Diledi, bir şeye dip yaptı, dip kodu, 37; Houtsma 66.
- tikänäk* Tiken, 39; Kaş. I. 148; MW. 207 *tikän*; R. III. 1349; Houtsma 68 *tiğänäk*; Bud. 419.
- tikdi* 1) Lokma aldı, 32.
2) Dikti, ibid.; Kaş. II. 18; MW. 207; R. III. 1348; Houtsma 68; Bud. 369.
- til* Dil, lisan, 39; R. III. 1379; Ş. Sul. 136; Bud. 371; Lh. Os.

- 302; B.d.M. I. 483; R. USp. 297; P.P. 84; Xuastuanift 265; Uig. II. 710; T.T. III. 3729 .
- tlädi* Diledi, arzu etti, 40; Diğer telâffuzu *dilädi*; Kaş. I. 39; MW. 208; Ş. Sul. 196; R. III. 1381; Houtsma 68; Bud. 372; R. USp. 297; P.P. 603; Uig. II. 512.
= *Dilänç*, 50.
- tlänç* = *Dilkü*, 50; Uig. II. 3153; Bud. 422.
- tilkü* Dilsiz, 40; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1388.
- tilsiz* Karlı ruzgâr, 37; Houtsma, 66; Ş. Sul. 107; R. III. (Osm.) 1406; Lh. Os. 290; B. d. M. I. 440.
- tipi* Direk, 38, 48; R. III. (Çag. Kom. Şark. t.) 1365; Bud. 414.
- tiräk* Diri, canlı, 38; Houtsma 67; Kaş. I. 15; MW. 209 *tiriğ*; R. III. (Kırg. Kom. Karaim) 1367; Ş. Sul. 132 *tirik*.
Yaşadı, 38.
- tiridi* Dirildi, 38; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; Kaş. I. 15; MW. 209; R. III. 1370; R. USp.297.
- tirildi* Diriltti, 38.
- tirkirdi* [1] Hayat, 38; R. III. (Karaim) 1376; Az. *dirlik*.
- tirlik* Diş, 39; Kaş. II. 18; MW. 210; R. III. 1400; Houtsma 67; Ş. Sul. 133; R. USp. 297; Bud. 356 .
- tiş* Dişi, 39; R. III. 1402; Ş. Sul. 134; Kaş. III. 134; MW. 210; Houtsma 67; Bud. 357; R. USp. 297; Uig. II. 153 .
- tişi* Dişledi, 39; Kaş. III. 218; MW. 210; Ş. Sul. 134; Houtsma 67; R. III. (Kom. Bar. Çag.) 1403; Bud. 356 .
- tişlädi* Keskin, dik baktı, 37; Mukayese et Kaş. II. 235 *ttirü-mäk* -sert bakmak-; MW. 210; R. III. 1393; Uig. II. 2311 -doğru, tam- (?) .
- titrü baqtı* *tiyäk ot* عهدة المر، 41. Manası anlaşılmamaktadır. Belki Türkçesi yanlıştır.
- tiyäk ot* Diz, 38, 48; Kaş. III. 88; MW. 211; R. III. 1396; Ş. Sul. 133; Houtsma 67; Bud. 415; Uig. II. 4778 .
- tiz* Dizgin, 38; Ms: *At tişginin tut*; Houtsma 67; Kaş. I. 284; MW. 211; R. III. 1399; Ş. Sul. 133; Bud. 354 .
- tizgin* Dizginle, 38 .
- tizginlä* Neşeli, şen, 64; Kaş. I. 389; MW. 206.
- tiğraq* Clitoris, 66; Anad. *çillik*; Houtsma 68; Vullers: Lexic.-Persico-Lat. I.456 7-incrementum carnosum in medio pudendorum muliebrium- .
- tilaq* = *Diltaq*, 50.

[1] Bilümm "t. ile söylenen kelimeler aynı zamanda "d. ile de söylenilmektedir.

- tin* Ruh, 40; Kaş. I. 144; MW. 206 *tıg*; R. III. (Çag.) 1360; P. P. 381; R. USp. 300; Bud. 423.
- tinç* Sakit, dinç, 66; Ş. Sul. 138; R. III. (Karaim) 1320.
- tinçliq* Sakitlik, dinçlik, 66; R. III. (Karaim) 1320 *tinçlix*; P. P. 28.
- tındı* İstirahet etti, 66 = [Türkm.] *dinlândi*; Kaş. I. 178, II. 161; MW. 206; R. III. 1313 4; Ş. Sul. 139; R. USp. 300; P. P. 341; Houtsma 85; Uig. III 3737.
- tıydt* = *Tındı*, 65.
- tıqtı* Sedetti, tıkadı, 65; Kaş. II. 15; MW. 206; R. III. 1300 1; Ş. Sul. 134; Lh. Os. 558; B. d. M. II. 334.
- tırnaq* Bugünkü manasında, 62; Kaş. I. 155; Ş. Sul. 132; R. III. (Uyg. Kom. Osm. Kirg.) 1329.
- tobalan* Sancı illeti, mahsus sancılanmış adam, 62.
- tobalaq* Hoş kokulu bir ottur ki nohut tanesi kadar tanesi olup Su'ud ismini taşımaktadır, bilhassa ilaç için istimal edilir, 62.
- tobra* Torba, 61.
- toğa* Toka, 64; R. III. 1158; Bud. 398; Lh. Os. 550 *toqa*.
- toğar* Bugünkü manasında, 64; Diğer telaffuzu *çağan*, 43; Houtsma 84; Ş. Sul. 120; R. III. (Çag.) 1159; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316.
- toğdı* Doğdu, 49, 64; Ms: *ay toğmış, kılndoğmış*, gibi; Kaş. I. 63, II. 13; MW. 211; R. III. 1158; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; Bud. 748; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 319; P. P. 51 *tuğ*; R. USp. 297; Xuastuanift I. 92.
- toğradı* Doğradı, 64; Kaş. I. 112; MW. 211; R. III. 1166 7; Ş. Sul. 121; Lh. Os. 547; B. d. M. II. 316; Bud. 747.
- toğru* 1) Düzeltilmiş, *düzegri olmiyan*, 64.
2) Sözünde sadık, doğru olan, ibid.; Ms: *toğru sözlär*; Ş. Sul. 121; Houtsma 84; R. III. (Kom.) 1167; Lh. Os. 548; B. d. M. II. 317 8; Bud. 747; R. USp. 297; Bang: Kosm. I. 42 n. 3.
- toladı* Doladı, 65; Kaş. III. 215 *tolğamaq*; MW. 212; Bud. 751; B. d. M. II. 325; Lh. Os. 551.
- tolaq* Dolak, 56; Kaş. II. 230; MW. 213 *tolağ*- kulak örtüsü; - Ş. Sul. 124; Bud. 751; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 325.
- toldı* Doldu, 65; Ms: *tolun ay, dolu ay*, gibi; R. III. 1191; Ş. Sul. 125; Lh. Os. 552; B. d. M. II. 326; Kaş. I. 336; R. USp. 298; Uig. III. 4614.

- tolı* Dolu, 66; Ş. Sul. 125; Kaş. I. 92; MW. 213; R. III. 1197; Houtsma 85; B. d. M. II. 327; Bud. 752.
- tolıturdu* Doldurdu, 65; Kaş. II. 138; MW. 212; R. III. (Kirg. Kom.) 1204; Bang: Kosm. II. 2534.
- tolundu* Dolaştı, battı, 66; Ms: *ay tolundı -ay battı*. *kün tolundı* -gün battı- gibi. Lâkin müstamel olanı *ay battı*. *kün battı* tabirlerdir.
- ton* Elbise, 38, 67; Kaş. I. 18; MW. 213; R. III. 1176; Ş. Sul. 127; Houtsma 86; Lh. Os. 555; B. d. M. II. 330; Bud. 753; R. USp. 298; P. P. 761; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 37; Uig. II. 1513; Xuastuanift 1413.
- tonuq yüzlü* Ekşi yüzlü, 67; R. III. (Kirg.) 1177.
- toğ* Don (buz), 65; Ş. Sul. 128; Kaş. III. 264; MW. 213; R. III. 1170 1; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550.
- toğdu* Buz oldu, dondu, 65; Kaş. III. 289; MW. 213; Ş. Sul. 128; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550.
- toğuz* Domuz, 65; Houtsma 85; Ş. Sul. 128; Kaş. I. 255; MW. 213; R. III. (Çag. Kom.) 1172; R. USp. 298; B. d. M. II. 322; Lh. Os. 550; Bud. 751; Uig. II. 3152.
- top* Bugünkü manasında, 61; Ş. Sul. 112; R. III. 1220; Lh. Os. 535; Bud. 741; B. d. M. II. 298.
- topraq* Bugünkü manasında, 61; Kaş. I. 161; MW. 213; R. III. 1226; Ş. Sul. 112 *topraq*; R. USp. 298; Lh. Os. 537; B. d. M. II. 300; Uig. II. 3989 *topraq*; Köprülü: DTB. 3710.
- topuq* Bugünkü manasında, 61; R. III. (Osm. Çag.) 1224; Ş. Sul. 113; Houtsma 83; Lh. Os. 537; Bud. 742; B. d. M. II. 301; R. USp. 297 *tobiq*; Köprülü: DTB. 3617.
- toq* Tok, bugünkü manasında, 65; Kaş. I. 75; MW. 213; R. III. 1144 5; Bud. 749; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 549; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 170 n. 74.
- toqdt* = *Toqdt*, 65.
- toqudtı* 1) Şiddetle vurdu, 65; Kaş. I. 20, III. 200 1; MW. 213; R. III. 1148 9; Bud. 751; Uig. III. 3736; P. P. 321.
2) Ördü, tokudu, ibid.; Ms: *tondoquyıcı* gibi; Kaş. ibid.; R. III. 1150; Ş. Sul. 123; Lh. Os. 549; B. d. M. II. 321; P. P. 25.
- toqma* Tokmak, 65; R. III. (Osm. Çag. Tar. Şark. t.) 1155 6; B. d. M. II. 320; Lh. Os. 550.
- toqsan* Doksan (90), 65; Kaş. I. 365; MW. 214 *toqson*; Hout-

- sma 85 ; R. III. (Kırg. Çağ. Tar.) 1155 ; B. d. M. II. 320 ; Bud. 750 .
- Toqsuba* Kıpçaklardan bir kabile, 65; D nüshasında *Toksaba*, 652 . (Aristov: Zаметки об этническом Составе тюркских племян в Словениа о их членности. S. 368. ZIRG Obş.).
- toqurçin* Şatranca benzer bir nevi oyun, 65; Lh. Os. 550; Bud. 750.
- toquz* Dokuz [9] , 65; Kaş. III. 92; MW. 214; R. III. (Şark. leh.) 1150 1; Ş. Sul. 122; Houtsma 85; Lh. Os. 550; Bud. 750; B. d. M. II. 321; R. USp. 298; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 39 .
- torlamaq* Ceneveden gelen kalkan, 63 .
- torlaq* Hor tutulan, garip adam, acemi, akılsız kimse, 62; R. III. (Osm.) 1186; Ş. Sul. 116; Lh. Os. 541, 544; B. d. M. II. 310.
- toru* Doru, hurma renginde at, 63; Kaş. I. 283 *toruğ* ve *torıq*; MW. 214; R. III. (Kırg.) 1182; Lh. Os. 544; B. d. II. 312 .
- toy* 1) Büyük düğün, 67 ; R. III. 1141; Ş. Sul. 129; B. d. M. II. 331; Bud. 754; R. USp. 297 .
2) Büyük bir kuş, ibid.; R. III. (Çağ. Osm.) 1141; Lh. Os. 556; Kaş. III. 104; MW. 212; Houtsma 81; B. d. M. II. 331; Bud. 754 .
- toydu* Doydu , 65 . 67; Kaş. I. 185, 34 *tođmaq*; MW. 211 2; R. III. 1142; Ş. Sul. 129; Lh. Os. 557; Bud. 754; B. d. M. II. 332 .
- toz* 1) Yaylara sarılan ağaç kabuğu, 38; Kaş. III. 88; MW. 214.
2) Bugünkü manasında, 63, 67; Kaş. I. 248; MW. 214; R. III. 1212; Ş. Sul. 117; B. d. M. I. 499; Lh. Os. 306; Bud. 391; Köprülü : DTB. 1220 .
- tozdu* Toz koptu, kalktı, 63; Ms: *ibar yiyisi tozdu*; Kaş. III. 140; MW. 214 *tozarmaq*; R. III. (Osm.) 1214; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 499 .
- tökmäk* Bir nevi çadır, 39 .
- toktü* Dağıttı, 39; Kaş. II. 17; MW. 215; R. III. 1142; Houtsma 68 .
- törpi* Törpü, 38; R. III. (Osm.) 1259; Lh. Os. 306; Bud. 388; B. d. M. I. 498 .
- tört* Bugünkü manasında [4] , 38; Kaş. I. 286; MW. 215; Ş. Sul. 115; R. III. 1257/8; R. USp. 298 .
- töş* Göğüs ve arka, 39; Kaş. III. 90; MW. 225 *tüş*; R. III. 1268; Ş. Sul. 119; Az. *döş* -göğüs- ; Bud. 394 .

- töşädi* Döşedi, yaydı, 39; Kaş. III. 199; MW. 225; R. III. (Çağ. Taran. Şark. t.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .
- töşäk* Döşek, yatak, 39; Kaş. I. 324; MW. 225 *tüşämäk*; Houtsma 67; R. III. (Çağ. Tar. Kırm.) 1268; Ş. Sul. 119; Bud. 395 .
- tövdü* Çaldı, vurdu, döğdü, 37 .
- tözdü* Sabretti, tahammül etti, 38; R. III. (Çağ. Kırg. Kom.) 1266; Bud. 392 .
- tuç* Tunç, 62; Kaş. II. 283; MW. 216; R. III. (Osm.) 1498; Lh. Os. 541; Ş. Sul. 114; B. d. M. I. 497; Bud. 386; Köprülü : DTB. 1321 .
- tuğluq* 1) Yük yüklemek için her bir çatına ip bağlanan çatal ağaç, 64 .
2) İsmi has ibid ..
- tuğrul* Bir kuştur, turnalara bırakıldığı zaman hepsini tepeler, 64; Kaş. I. 400 *toğrit*; MW. 212; R. III. (Çağ.) 1167.
- tul* Dul, tul kadın, 66 ; Kaş. III. 97; MW. 217; R. III. 1465; Ş. Sul. 124; Bud. 403; R. USp. 299.
- tulban* Baş örtüsü, sarık, tülbent, 65.
- tulp* Kürüh, 66.
- tulquq* Tulum, 66; Anad. *tuluq*.
- tuluq* Kaşla kulak arasındaki yer, şakak, 66 ; R. III. 1496; Kaş. III. 274; MW. 217.
- tuma* Harp esnasında giyilen zırh ve emsali, 66.
- tuman* Duman, 66; Kaş. I. 124; MW. 217; R. III. 1518; B. d. M. II. 329; Bud. 753.
- tumlu* Soğuk, 66; Kaş. I. 107; MW. 217 *tumluq*; R. III. (Uyg.) 1524 .
- tumnu* Büyük çanak, 66 .
- turaq* 1) Koyulaşmış süt, 62; Houtsma 83; P. d. C. 225.
2) Durak, 62; Kaş. II. 120; MW. 218 *turaq*; Ş. Sul. 115; R. III. 1448; Lh. Os. 543; B. d. M. II. 307; Bud. 745.
- turdi* Bugünkü manasında, 62; Kaş. II. 6; MW. 218; R. III. 1442; Ş. Sul. 117; Houtsma 83; Lh. Os. 542 3; Bud. 744 5; B. d. M. II. 310; P.P. 311; R. USp. 299.
- tuŗjuzdu* Durdurdu, kaldırdı, 62; Kaş. II. 140; MW. 218 *tuŗjurmaq*; Ş. Sul. 116; R. III. 1458; Az. *duŗjuzmax*; Uig. III. 4037.
- turluq* Çadırların üzerine örtülen keçe, 62; R. III. (Kırg.) 1460.
- turna* Bugünkü manasında, 63 ; Kaş. III. 181; MW. 218; R. III. 1459; Ş. Sul. 117; Houtsma 84 ; Lh. Os. 545; Bud. 746; B. d. M. II. 311.

- turp* Bugünkü manasında, 38; R. III. (Osm.) 1463; Lh. Os. 542; B. d. M. II. 308.
- turur* = *Durur*, 48.
- turtanaq* Zekât vergisi, 63.
- Turtuç* İsmi has, 62.
- tuşadı* Beygirin ayaklarını birbirine bağladı, 63; R. III. (Çag. Kırg.) 1510.
- tuşaq* Ata vurulan ayak bağı, 63; Kaş. I. 345; MW. 220; Ş. Sul. 119; R. III. (Çag. Kırg.) 1510.
- tuşdı* Ziyaret etti, 63; Kaş. I. 25; MW. 520-karşılaştı.
- tutam* Bir tutam (sakal, ot), 64; Ş. Sul. 113; R. III. (Osm. Çag. Kırg. Şark. t.) 1480 1; Bud. 742; B.d.M. II. 302; Lh. Os. 540.
- tutaq* Dudak, 63; Lh. Os. 540 *tudaq*.
- tutja* Kulem sapı, 64; Ş. Sul. 114 *tutqa*; R. III. 1486 7.
- tutmaç* Et suyuna atılan hamur parçaları, 64; Kaş. I. 377; MW. 221; R. III. (Çag.) 1493; Ş. Sul. 114; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.
- tutqun* Esir, 64; Az. ve Anad. - aşık olmak-; Kaş. I. 168 *tutqun*; MW. 220; R. III. 1489 90; Ş. Sul. 114; Bud. 744; B. d. M. II. 303; Lh. Os. 540.
- tutsaq* Esir, 64; Ş. Sul. 114; R. III. (Osm. Az.) 1492; Lh. Os. 540; B. d. M. II. 302; Az. *tustax* (Djaferoglu: 75 *Lieder*.§102).
- tuttu* *Tutmaq* fiilinden mazi, 62; Houtsma 83; Kaş. I. 86; MW. 220; R. III. 1475; Ş. Sul. 114; Lh. Os. 538; B. d. M. II. 303; Bud. 742; R. USp. 299; P.P. 93.
- tutuldı* Bugünkü manasında, 64; Houtsma 83.
- tutulmaq* Bugünkü manasında, husuf, 64.
- tutuq* Örtü, 37.
- tuturjan* Pirinç, 64; Kaş. I. 429; MW. 221 *tuturqan*; R. III. (Kom.) 1488; Ş. Sul. 114.
- tutuştı* Kavgaya tutuştu, bugünkü manasında, 37; R. III. 1485; Kaş. I. 149; MW. 221; Houtsma 66; Bud. 743; B. d. M. II. 302; Lh. Os. 539.
- tuvdı* Ezdi, parça parça etti, 67.
- tuyaq* Beygir tırnağı, 67; Kaş. II. 77; MW. 217; R. III. (Kırg. Kırg. Şark. t.) 1435.
- tuydı* Hissetti, 67; Ş. Sul. 129; Kaş. I. 46; MW. 216; R. III. (Çag. Kırg. Kom.) 1423; Lh. Os. 557; B. d. M. II. 332.
- tuynaq* [Türkm.] = *Toyaq*, 67; Ms: *atın toynağına taş toqunmasın* gibi.

- tuyusu* His, 67.
- tuz* Tuz, 63; Kaş. II. 84; MW. 221; R. III. 1502; Ş. Sul. 117; Houtsma 85; Lh. Os. 545; B. d. M. II. 313; Bud. 747. 391.
- tuzaq* Bugünkü manasında, 63; Kaş. I. 178; MW. 221; R. III. 1504; Ş. Sul. 118 *tazaq*; Lh. Os. 546; B.d.M. II. 314; Bud. 392.
- tuzladı* Bugünkü manasında, 63; Kaş. III. 217; MW. 221; R. III. (Osm. Kom. Kırm) 1506; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 514.
- tuzlu* Tuzlu, 63; Kaş. 181; MW. 221 *tuzluq*; R. III. (Osm. Kom.) 1507.
- tuzluq* 1) Tuzluk, 63; Kaş. I. 389; MW. 221; Ş. Sul. 118; R. III. (Osm.) 1507; Lh. Os. 546; B. d. M. II. 315.
2) Terbiyelemek için çorbaya atılan yoğurt, ibid..
- tüküandı* Bugünkü manasında, 39; Kaş. II. 249; MW. 223; R. III. (Osm.) 1531; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502.
- tüklü alma* [Kıpc.] Ayva, 39.
- tükü* Darı, 40; R. III. (Uyg.) 1539 *tügi*-temizlenmiş pirinç.
- tükürdi* *Tükürmək* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 39.
- tükürmək* Bugünkü manasında, 39; Houtsma 68; R. III. 1531 2; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 502; Bud. 401; Bang: KOsm. II. 78.
Kör, 40; R. III. (Soy. Tel.) 1568 *dülü*.
- tülak* Tilki, 39; Kaş. I. 55; MW. 208 *tilkü*; R. III. (Kom. Tuba. Alt. Kırg.) 1570; Houtsma 68; Ş. Sul. 125; Djaferoglu: 75 *Lieder* § 7; Bud. 405.
- tülkün* Çaylak, 40.
- tümän* On bin [10,000], 40, 50; Kaş. I. 199; Ş. Sul. 126; R. III. 1602 3; Lh. Os. 308; B. d. M. I. 504; Bud. 406; R. USp. 300; P.P. 131; Vladimirtsov: *Mongolia* I. 312; Xuastuanift 912.
— *Dümür*, 50; Kaş. I. 302; MW. 202; R. III. (Uyg. Çag. Şark. t.) 1135.
- tün* Dün, evvelki gün, gece, 40, 50; Kaş. I. 212, III. 62; MW. 223; Houtsma 69; Ş. Sul. 127; R. III. 1548; R. USp. 300; Bud. 407; Thomsen: *Insér. de l'Ork.* 207.
- tünädi* Geceledi, yattı, 40; Kaş. III. 204; MW. 224; R. III. (Uyg. Çag.) 1549; Bud. 408.
- tünäkün* Evvelki gece, akşam, 50; Bud. 407.
- tünkäçü* Evvelki akşam, 50.
- tünlü* Geceliyin, 40; Kaş. I. 212; MW. 223; Ş. Sul. 128; R. III. (Tüm. Çag. Uyg.) 1554; Uig. II. 285.
- tünlük* Salonun devri, heyet mecmuası, 40; R. III. (Uyg. Çag. Kırm) 1554-pencere, baca-; Az.-kalabalık-.

<i>türüdi</i>	Ağaç dikti, 38.
<i>Türk</i>	Gayri araplardan birisi olup aynı lisanın sahibi, 37; Kaş. I. 293 4; MW. 251; R. III. 1559; Ş. Sul. 108; B.d.M. I. 498; Lh.Os. 294; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 138 n. 7; Uig II. 1015.
<i>Türkmän</i>	Türk kavminden birisi, 38; Kaş. III. 304; MW. 251; R. III. (Çag. Osm.) 1561; Ş. Sul. 108; Lh. Os. 297; B.d.M. I. 460.
<i>türlü</i>	Bugünkü manasında, 38; Ms: <i>Türlü yämış kätürdi</i> ; Kaş. I. 107; MW. 224 <i>türlük</i> ; R. III. (Kom. Kırg.) 1564; Ş.Sul. 116; Bud. 389; Lh. Os. 306; B. d. M. I. 461; R. USp. 300; Xuastuanift 2610.
<i>türüşti</i>	Çaştı, 30.
<i>tüşdi</i>	Düştü ve indi, 39; Diğer telâffuzu <i>düşti</i> ; Kaş. II. 12; MW. 225; Houtsma 67; R. III. 1587; Ş. Sul. 119; Bud. 369; R. USp. 300; Djaferoglu: 75 Lieder §56; P.P. 61; Uig. II. 48.
<i>Tütöl</i>	İsmi has, 37.
<i>tütün</i>	Duman, 37; Kaş. I. 335; MW. 225; R. III. 1572; Houtsma 66; Ş. Sul. 114; Bud. 385; Lh. Os. 305; B. d. M. I. 496; P.P. 38; Köprülü: DTB. 353.
<i>tüvmä</i>	Düğme, 40.
<i>tüvmälädi</i>	Düğmeledi, 40.
<i>tüwün</i>	Doğurmaz kısır, 40.
<i>tüwür</i>	Meclisin yukarı tarafı, 40.
<i>tüzäldi</i>	Düzeldi, 39; Fakat <i>aş tüzäldi</i> denilmez buna mukabil <i>aş bişti</i> denilir; Ms: <i>Sänçür Sunqur tüzäldi işlär</i> gibi; R. III. (Uyg. Çag.) 1582; Houtsma 67; Bud. 392. Thomsen: Inscr. de l'Ork. 167 n. 70.

U

<i>uç</i>	1) Her bir şeyin ucu, 8; Kaş. I. 268; Lh. Os. 149; B. d. M. MW. 227; I. 139; Bud. 114; R. I. 1719; Köprülü: DTB. 1318; Ş. Sul. 26; R. USp. 303. 2) Oturak yer, arka, ibid; Ms: <i>uçun täpratkil</i> - arkamı oynat-; R. I. 1721. 3) At yarışında ve yahut ok atışında bahse girmek, 9; R. I. 1720; Houtsma 44 <i>uç</i> ; Kaş. I. 158; Bud. 116; Anad. <i>öç tutmaq</i> ; B. d. M. I. 139.
-----------	---

<i>uç</i>	4) <i>Uçmaq</i> fiilinden emri hazır, 8; Houtsma 44; Bud. 117; Kaş. I. 401; MW. 227; R. I. 1720; B. d. M. I. 143; Lh. Os. 150; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 451. Kıç, arka, 26; Kaş. I. 81; R. I. 1721 2; Ş. Sul. 26. Kıça vurdu, 9. Küçük gemi, 9; Kaş. I. 110; MW. 227-iki yelkenli gemi-; Vambery: Cag. Sprachst. 218-grand bateau sur l'eau-; P. d. C. 48. Çarşı, 9; R. I. 1723; P. d. C. 47; Bud. 116. 1) Bugünkü manasında, 8; Mukayese et <i>uç</i> . 2) Cennet, 8; Kaş. I. 187; MW. 227; Houtsma 45; R. I. 1732; B. d. M. I. 143; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 187 n. 117; P. d. C. 49; Köprülü: DTB. 14; Brock. Q.-Y. 50; Arab Filolog 4416. Ucu, 9; Houtsma 44; Kaş. I. 55; MW. 227; R. I. 1729; Bud. 116; Lh. Os. 151; P. P. 291; B. d. M. I. 141. 1) Ucu oldu, 9; Bud. 117. 2) Kolaylaştı, ibid.. Haya, 9; Diğer telâffuzu <i>uyad</i> ; Anad. <i>udlu</i> -hayalı; Bud. 118; R. I. (Osm.) 1710; Köprülü: DTB. 195. <i>uđıdı</i> [Türkistan] Uyudu, 26; Kaş. I. 42; MW. 228; Uig. III. 64; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 30. Uyudu, 9; [Diğerlerinin lügatlerinde <i>q</i> harfı <i>y</i> ye tahvül ettiğinden <i>ađaq</i> yerine <i>ayaq</i> ve <i>uđıdı</i> mukabilinde <i>uyadı</i> kullanılmaktadır]; Kaş. I. 42 <i>uđıdı</i> ; MW. 228. Çadırın üst kısmına konulan ağaç veya ok, 16; R. I. (Çag.) 1617; Kaş. I. 49; MW. 228; Ş. Sul. 34. Çadıra ağaç dikti, 16. Bitiştirdi, raptetti, 20; Kaş. I. 183; MW. 229; R. I. 1676; B. d. M. I. 188; Lh. Os. 157; Köprülü: DTB. 3718. = <i>Ullandı</i> , D 2013. 1) Havuz, 22; R. I. 1679. 2) Posta ulaşı, 21; Kaş. I. 110; MW. 229; R. I. 1679; Bud. 152; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. USp. 301. Karip, müttasil, 20; Ms: <i>yol ulaşdur</i> . gibi; Lh. Os. 157; B. d. M. I. 187; R. III. 1684; Bud. 151. Köklendi, 20; R. I. 1682. Kökletirdi, 21. Büyük, ulu, 20; Houtsma 54; Kaş. I. 52 <i>uluğ</i> ; MW. 230;
<i>uçaldı</i>	
<i>uçan</i>	
<i>uçar</i>	
<i>uçmaq</i>	
<i>uçuz</i>	
<i>uçuz boldı</i>	
<i>ud</i>	
<i>uđıdı</i> [Türkistan]	
<i>uđıdu</i>	
<i>uğ</i>	
<i>uğladı</i>	
<i>uladı</i>	
<i>ulandı</i>	
<i>ulaq</i>	
<i>ulaş</i>	
<i>ullandı</i>	
<i>ullandırdı</i>	
<i>ulu</i>	

- R. III. 1692; Bud. 156; R. USp. 301; P. P. 318; B. d. M. I. 193; Lh. Os. 157; Ş. Sul. 40; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 13; Köprülü: DTB. 317; Brock. Q.-Y. 58; Arab Filolog 62.
- ulu anası* Nine, büyük anne, 20.
- ulu azu* Büyük dişler, 20; R. I. 572.
- uludu* Avladı, sinledi, 20; Kaş. III. 192; MW. 229 *utumaq*; Lh. Os. 158; Bud. 152; R. I. 1693; B. d. M. I. 195.
- utuldu* Yükseldi, büyüdü, 20; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 194; R. I. 1696; Bud. 157.
- utuladı* Ağırladı, tazim ve hürmet etti, 20; R. I. 1696; Kaş. I. 255; MW. 230 *uluqlamaq*; Bud. 157; Köprülü: DTB. 3815.
- utulandı* Kökleşti, 21.
- umdu* *Ummaq* fiilinden mazi, 23; Houtsma 54; Kaş. I. 113; MW. 230; B. d. M. I. 196; Lh. Os. 158; Bud. 159; Ş. Sul. 40; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 143 n. 14; Köprülü: DTB. 7812.
- umsuluğun bir* Arzu ettiği şeyi ver, 23.
- umsundu* Kadınların gebe iken bir şeyi arzu etmeleri, erkekler için de kullanılır, 23; Houtsma 54; R. I. (Çag.) 1797; P. d. C. 81; Bud. 158.
- un* (Degirmen) unu, 23; Kaş. I. 50; MW. 230; Houtsma 54; R. I. 1639; Lh. Os. 158; B. d. M. I. 197; Bud. 160; Ş. Sul. 41; Köprülü: DTB. 474.
- unuttu* *Unutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 24; Kaş. I. 138; MW. 231; R. I. 1643; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 199; Bud. 161; Köprülü: DTB. 634; Xuastuanift. 93.
- uydu* Oyarak içini boşalttı, 25.
- uqram* — *Aqram*, D 177; Kaş. I. 92; MW. 231.
- uqtu* Anladı, idrâk etti, 17; Kaş. I. 147; MW. 231; R. I. (Uyg.) 1607; P. P. 685; R. USp. 301; Uig. III. 3525.
- uqturdu* Anlattı, 17; R. I. (Bar. Uyg. Şark. t.) 1614.
- uqturdu* = *Uqturdu*, D 1713.
- ur* 1) Tohum, 10; Kaş. I. 61 2; MW. 232.
- 2) *Urmaq* fiilinden emri hazır, vur, 10; Kaş. I. 145; MW. 231; R. I. 1647 8; P. P. 177; Bud. 156; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 156 n. 43; Ş. Sul. 30; B. d. M. I. 155; Lh. Os. 151; Köprülü: DTB. 222.
- urağut* Kadın, 9; Kaş. I. 124; MW. 231; Bud. 120; R. I. (Uyg.) 1652.
- urluğ* Tohumluk, 10; Houtsma 46 *urluğ*; Kaş. I. 61 2; MW. 232; R. I. (Kom. Karaim) 1670, (Tar. Kom. Uyg. Çag.) 1658 *uruq*; Bud. (Kaz.) 126 *orluq*.

- uru* Duruş, dikiliş, 11; Houtsma 47.
- urul* Örs, 10.
- us* Akıl, 14; Houtsma 49; Ş. Scl. 33; R. I. 1741; B. d. M. I. 170; Lh. Os. 155; Bud. 130; P. d. C. 60; Köprülü: DTB. 2521; Kaş. I. 195, 39; MW. 232.
- usla..dı* Akıllandı, 15; Houtsma 45; R. I. 1748; B. d. M. I. 171; Lh. Os. 155; Bud. 139; Köprülü: DTB. 199.
- uşaq* Küçük çocuk, 14; Kaş. I. 64; MW. 233; R. I. 1773 4; Bang. KSz. 18, 11; B. d. M. I. 168; Lh. Os. 155.
- ut* 1) *Utmaq* fiilinden emri hazır, kazan, 8; Az. *udmax*: Vambery: Çag. Sprachst. 217; Kaş. I. 149; MW. 233; R. I. 1703; Lh. Os. 149; B. d. M. I. 136; Uig. II. 212; Chotscho I. 2818.
- 2) = *Uyat* [Türkm.], 27.
- utandı* Haya etti, 27; R. I. 1704.
- uttu* Kazandı, 15.
- uvdu* Bir şeyi ezdi, uvdu, 25; Kaş. I. 11; MW. 233.
- uvu* Ağı, 26; R. I. (Karaim) 1785.
- uvus* Mum, 25.
- uya* Yuva, 27; R. I. 1628; Kaş. I. 80; MW. 228; Bud. 165;
- = *Ud* -haya- 9; Bud. 165; Ş. Sul. 43 *uyat*.
- uyat* Utandı, 27; R. I. (Alt. Leb. Kırg. Çag.) 1630; Kaş. I. 226; MW. 229; Bud. 165; Ş. Sul. 43.
- uyaldı* Uyandırdı, 26; Bud. 165; B. d. M. I. 202; Lh. Os. 159; R. I. 1629; Köprülü: DTB. 5017.
- uyanuq* Uyanık, oyamık, 26; B. d. M. I. 201; Lh. Os. 159; Bud. 165; R. I. 1629.
- uydu* *Uymaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 26; Kaş. III. 175 *udmaq*; MW. 227; R. I. (Çag. Osm. Şark. t.) 1594; Lh. Os. 159; B. d. M. I. 205; Köprülü: DTB. 1612.
- uyğan* *Uymaq* fiilinden ismi fail -uyan-, 26.
- uyqu* Bugünkü manasında, 26; Kaş. I. 42; MW. 228 *uqu*; R. I. 1595; Lh. Os. 160; B. d. M. I. 202 3; Bud. 166; Houtsma 57.
- uyıdı* Bugünkü manasında, [Türkistan] lehçesinde ise *uıdı*, 26.
- uz* Mahir usta, 12; R. I. (Osm. Çag.) 1754; Ş. Sul. 32; P. d. C. 60; R. USp. 301; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 153; Bud. 129; P. P. 707.
- uzan* Kopuz çalarak türkü söyleyen, 13; Ms: *yakşı uzandur* -iyi kopuz çalup türkü söyleyendir-; R. I. (Çag.) 1758, (Osm.) 1761; Bud. 131; B. d. M. I. 161 -geveze-; Ş. Sul. 32; Köprülü: DTB. 519.

- uzantı* Uzun oldu, uzadı, 13.
uzattı *Uzatmaq* fiilinden *mazi*, bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 180; MW. 234; R. I. 1762 3; B. d. M. I. 160; Lh. Os. 154; R. USp. 301; Bud. 130; Ş. Sul. 32 .
uzğun Azgın, sapık, 12 .
uzun Bugünkü manasında, 13; Houtsma 47; Kaş. I. 73, III. 27 ; R. I. 1768; B. d. M. I. 165; Lh. Os. 153; R. USp. 301; Bang: Briefe. IV. 231; Bud. 134; Köprülü: DTB. 49; Uig. II. 4921; Bang: KOsm. III. 926 .

Ü

- üb* Yavaş yavaş içmek, 7.
üç 1) Bugünkü manasında[adet], 8; Kaş. I. 38; Houtsma 55; MW. 234; R. I. 1871; Ş. Sul. 26 27; Lh. Os. 162; B. d. M. I. 142; Bud. 115; R. USp. 303 ; Xuastuanift 1723; Köprülü: DTB. 2018; Uig. II. 2222 .
 2) Üç yaşındaki keçi veya koyun, 9.
üçün İçin, üçün, 9; Kaş. I. 72; MW. 64 *için*: Houtsma 45; Bud. 117; Ş. Sul. 28; R. I. (Tar.) 1874; R. USp. 303; P. P. 84; Xuastuanift 2050; Bang: KOsm. I. 34 n. 1 .
üçünçi Üçüncü, 8; R. I. (Alt. Tel.) 1874; Kaş. I. 118; MW. 235; P. P. 170; Bud. 116; B. d. M. I. 142; Xuastuanift 1717 .
üğü Baykuş, 19; Kaş. I. 141; MW. 235 *ühi*: R. I. (Şor. Soy. Sag. Bar.) 1810; B. d. M. I. 184 .
ügütti *Ügütmək* fiilinden *mazi*, bugünkü manasında, 18; R. I. 1211; Houtsma 51; Kaş. I. 183; MW. 131 *ögütmək*; Az. *üğütmäk*; B. d. M. I. 184; Lh. Os. 144 .
üladi Taksim etti, 20; Kaş. I. 52; MW. 235; R. I. 1845 6; R. USp. 302; Bud. 151; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 169 n. 73 ; Köprülü: DTB. 33 .
üldür Islak, ratıptır, 20 .
ülidi Islandı, 20; Ms: *üli kitmädi* - rutubeti gitmedi -; Kaş. III. 192; MW. 235 .
ülkär Ülker yıldızı, 22; Houtsma 53; Kaş. I. 88; MW. 236; R. I. (Tel. Osm.) 1855 ; Lh. Os. 168; B. d. M. I. 191; Bud. 154 ; Köprülü: DTB. 5716 .

- ülkü* Uzak hedef, gaye, 21 .
ülü Pay, hisse, 20; Kaş. I. 16; MW. 236 *ülük*: R. I. (Tel. Kumd. Bar.) 1850; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 204; P. P. 33; Uig. II. 155 .
ülüş Hisse, pay, 20; Kaş. I. 60; MW. 236; R. I. (Osm. Uyg. Çağ. Şar.) 1853; Ş. Sul. 40; B. d. M. I. 190; Lh. Os. 167; Bud. 151; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 2410 .
ün Ses, 23; Kaş. I. 43; MW. 236; Houtsma 54; Ş. Sul. 41; R. I. 1818 9; Bud. 160; B. d. M. I. 198; Lh. Os. 167; P. d. C. 81; Köprülü: DTB. 333 .
ünägü İnatçı, 24 .
ünäwü [Kıpç.] = *Ünägü*, 24 .
ündüdi Çağırıldı, seslendi, davet etti, 24; Kaş. I. 229; MW. 236; Houtsma 54; R. I. 1821; P. P. 606 *üntü-*; B. d. M. I. 198; Uig. II. 2613; Brock. Q. - Y. 46; Arab Filolog 3110 .
ündi İnat etti, 24 .
ürtü 1) Havladı, 10; Az. *hürmäx*; Bud. 127; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 810; B. d. M. I. 159; Lh. Os. 163 .
 2) Üfleme, ibid; Houtsma 55; Bud. 127; R. USp. 312; R. I. 1825; Bang: KOsm. II. 8 § 5 .
 3) Bitti [bakla ve sairinin bitmesi manasında], 10; R. I. [Kaz. Tob.] 1823-tedricen yükselen- .
ürkütti Bir dereceye kadar korkuttu, bugünkü manasında, 12 ; Kaş. I. 222 ; MW. 222; R. I. (Çağ. Osm. Tar. Kirg.) 1838 ; Bud. 125 .
ürküzdi Bitirdi, 10; R. I. 1830 .
ürükdi Ürküdü, korktu, 12; R. I. (Kırg. Tob.) 1833; B. d. M. I. 154; Lh. Os. 163; Bud. 125; Uig. II. 2917; Köprülü: DTB. 612 .
üstün Bir şeyin üstü, 13; Houtsma 48; Kaş. I. 99; MW. 237; R. I. (Uyg.) 1886; R. USp. 303; Bud. 135; B. d. M. I. 167; Ş. Sul. 33; Bang: KOsm. I. § 44 .
üştiler Bir şeyin etrafına toplandılar, 14; Kaş. I. 146 7; MW. 237; R. I. (Osm.) 1903 ; Bang. KSZ. 1811; Lh. Os. 166; B. d. M. I. 169; Bud. 138; Brock. Q. - Y. 56; Köprülü: DTB. 3512 .
ütti Kesilmiş koyunun tüylerini izale etti, 8; R. I. (Kırım. Kom. Çağ.) 1863 ; Vambéry: Çağ. Sprachst. 217 ; Kaş. III. 90 .
 190; MW. 237 .
ütürdü Deldi, 8 .
ütürgü Bir şeyi delmeğe mahsus alet, miskap, 8; Houtsma 44 ; R. I. (Çağ.) 1865; Ş. Sul. 26 .

- üyüz* Sivrisinek, 27; Anad. *üvöz*.
üyügän [Kıpç.] = Uyan, 26.
üyük Büyük tepe, ayrıca aynı manada *baş* kelimesi de kullanılmaktadır, 27; Kaş. I. 79 80; MW. 235; R. I. (Osm. Çağ.) 1816; B. d. M. I. 207 .
üz *Üzmäk* filinden emri hazır, kes, kopar, ayır, 12.
üzän 1) Haliç, 12.
 2) Ağacın köütüğü, 12; R. I. (Sag.) 1891 .
 3) Dere, 13; R. I. (Kaz.) 1891 .
üzändi Zülm etti, 13 .
üzdi *Üzmäk* filinden mazi, kopardı, kesti, 12; Kaş. 145; MW. 238; R. I. 1889; Bud. 134; B. d. M. I. 163; Lh. Os. 164; R. USp. 302; Ş. Sul. 33; P. d. C. 63; Köprülü: DTB. 5820 .
üzrü Bir çok Türkmen lisanında kullanılmıştır, bugünkü manasında, 13; Houtsma 56 *üzürü*; Kaş. III. 95 *üzü*; MW. 238; R. I. 1902; B. d. M. I. 162; P. P. 796; R. USp. 302; Köprülü: DTB. 111 .
üzüm Bugünkü manasında, 13; Kaş. I. 71; MW. 238; R. I. 1899; Lh. Os. 165; B. d. M. I. 164 5; Bud. 133; Köprülü: DTB. 291 .
üzüt Ölü, 13.

V

- varursan* Varyyorsun, 75; B. d. M. II. 836; Lh. Os. 695; Bud. II. 301; Köprülü: DTB. 5716 .

Y

- ya* Yay, kavis, 90; Kaş. I. 301; MW. 70; R. III. 1; Houtsma 102; Ş. Sul. 288; R. USp. 273; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 346; Uig. II. 8648 .
yaba [Harman] yavası, 91; R. III. (Osm.) 273; B. d. M. II. 859; Lh. Os. 807.
yablaq Çıplak, 91 .

- yağ* Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 119; MW. 72; Ş. Sul. 295; Houtsma 103; R. III. (Tar. Kom. Çağ. Garp.) 38; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 816; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 523 .
yağdı [Yağmur] yağdı, 95; Kaş. I. 34; MW. 72; R. III. 39; Ş. Sul. 295; Houtsma 104; B. d. M. II. 867; Lh. Os. 817; Bud. II. 356 7 .
yağı Düşman, 95; Kaş. I. 44; MW. 72; R. III. (Kom. Uyg. Orh.) 43; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; Bud. II. 332; Lh. Os. 817; Köprülü: DTB. 523; Uig. II. 7830 .
yağır 1) Hayvanın arkasında açılan yara, 95; Kaş. I. 65; MW. 72; R. III. (Osm.) 42; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333 .
 2) Küçük demir kalkan, 95 .
yağırlıq Hayvanın arkasına konulan bir nevi çul, 95 .
yağız Atlarda meşhur bir renk, 95; Ms: *yağız at, yağız yir* gibi; Kaş. III. 7; MW. 72; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; R. III. [Orh. Osm.] 45; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Thomsen: *Inscr. de l'Ork.* 26 .
yağladı Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 228; MW. 72; Lh. Os. 816; B. d. M. II. 333 .
yağlıq Düşman için hazırlanmış ok, 95 .
yağma 1) Sofra, 95 .
 2) Bugünkü manasında, ibid.; R. III. (Osm.) 54 5; B. d. M. II. 868; Köprülü: DTB. 411 .
yağmaladı Yağma etti, 95; R. III. (Osm.) 55; B. d. M. II. 881 .
yağmur Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 67; MW. 73; Houtsma 106; Ş. Sul. 296; R. III. (Kırg. Çağ. Osm. Uyg.) 55; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 817; Bud. II. 333; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 1611 .
yağırın Kürek kemigi, 95; Brock. Q. - Y. 49; R. III. 51; Arab Filolog 4711 .
yağurt Yoğurt, 95; Houtsma 103; Kaş. I. 159; MW. 92 *yoğurt*.
yal At yalı, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 10; MW. 74; R. III. 152 3; Bud. II. 337 .
yaladı Bugünkü manasında, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; Kaş. I. 214; MW. 74 *yalğamaq*; R. III. 154; Lh. Os. 820; B. d. M. II. 870; Bud. II. 338; P. P. 657 .
yalam Kadir ve itibar, 97; Ms: *yalamun yüksäk bolsun*.
yalaguz Yalnız, 97; Houtsma 103; Kaş. III. 97; MW. 75 *yalıyus*;

- R. III. (Osm.) 167 *yalnuz*; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 821; P. P. 403 *yal (a) ngus*; Bud. II. 340; Köprülü: DTB. 641.
- yalak* Köpeklere mahsus yalak, 97; Houtsma 107; Ş. Sul. 297; R. III. (Osm.) 156; B. d. M. II. 870; Lh. Os. 820.
- yalavac* Elçi, 97; Houtsma 108; R. III. (Uyg.) 163; Lh. Os. 821; Uig. II. 2221; Brok. Q.-Y. 49; Arab Filolog 453.
- yaldı* Yıldı, 97.
- yalqan* Yalan, 96; Houtsma 107 *yalan*; Ş. Sul. 298; Kaş. III. 28; MW. 74; R. III. (Uyg. Bar. Kaz. Tob.) 175; Bud. II. 340; R. USp. 273.
- yalğaştadı* Hayır dua etti, 97.
- yalın* Çıplak, Ms: *yalın kıldı* - çıplattı, çıplak kıldı - , 97; Ş. Sul. 297 *yalın*; Kaş. III. 275 6 keza; MW. 75; R. III. (Uyg. Osm. Kom.) 166; B.d.M. II. 871; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 5814.
- yalman* Tağ, tarla sıçanı, 97; R.III. (Tob.) 189 90-ufak bir hayvan-.
- yama* Bugünkü manasında, yamak, 98; Kaş. II. 19; MW. 75 *yamaq*; R. III. (Osm. Kirg.) 299; Ş. Sul. 299 *yamaq*; Az. *yamax*; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; Bud. II. 341.
- yaman* Fena, kötü, 27, 98; R. III. 301; Houtsma 108; Ş. Sul. 299; B. d. M. II. 871; Lh. Os. 822; R. USp. 274; Bang. Manich. Hymnen. 36; Köprülü: DTB. 811.
- yamanladı* Arapça tercümesine göre - telef etti - , fakat - fena muamele kıldı - olmalıdır, 98; R. III. (Çag.) 302; Ş. Sul. 299; Köprülü: DTB. 741.
- yandı* Kasık, 98; Ms. *yamdın qabarçıl* gibi.
- yandı* *Yandı*, 98.
- yamğur [Kıpc.]* = *Yağmur*, 95, Houtsma 106; R. III. (Şark. leh.) 310.
- yamurtuğa* Yumurta, 98; Houtsma 108 *yamurtqa*; Kaş. II. 253; MW. 97 *yamurtqa*.
- yamyaşıl* Yemyeşil, 91, 98; Houtsma 103.
- yançuq* Para kesesi, torba, 99; Ms: *ylqit qoş yançuq boş*; Kaş. II. 6; MW. 76; R. III. (Çag. Tar.) 97; Houtsma 109; Ş. Sul. 300; B. d. M. II. 872 *yançıq* - atın eyerine asılan çanta; Lh. Os. 823; Suheil und Nevbehâr. Hannover. 1925. 334; -cep-; Köprülü: DTB. 591.
- yandı* *Yanmaq* fillinden mazi, bugünkü manasında, 99; R. III. 79; B. d. M. II. 872 3; Lh. Os. 823; Bud. II. 344; Köprülü: DTB. 1121.

- yandırdı* Yaktı, tutuşturdu, 99; Ş. Sul. 301; R. III. (Osm. Kaz.) 94; Lh. Os. 824.
- yağ* Yan, 98; Houtsma 103 *yan*; Kaş. II. 17; MW. 76 keza; R. III. 78 keza; Ş. Sul. 297; B. d. M. II. 869; R. USp. 274; Lh. Os. 819; Köprülü DTB. 87.
- yağa* Cihet, 99; Ms: *bu yağa, o yağa* gibi; Kaş. III. 275; MW. 72; Ş. Sul. 300; R. III. (Çag.) 58; B. d. M. II. 882.
- yağaldı* Yanıldı, 99; Kaş. III. 45; MW. 74 *yağılmaq*; R. III. 61; Köprülü: DTB. 543.
- yağaq* 1) Yanak, 98; Kaş. III. 278; MW. 77; R. III. 59; Ş. Sul. 300; Bud. II. 336; B. d. M. II. 883; Köprülü: DTB. 3616.
2) Çene, 99; Kaş. ibid.
- yağlıq* Yarıls, 99; Kaş. III. 285; MW. 77 *yağlıq*; R. III. (Osm. Kirim) 68; Bud. II. 337; B. d. M. II. 869 70; Lh. Os. 820; Köprülü: DTB. 259.
- yapıştı* Bugünkü manasında, 91; Kaş. III. 51; MW. 77; R. III. (Kırg. Osm.) 264; Ş. Sul. 289; Houtsma 102; B. d. M. II. 859; Lh. Os. 807; R. USp. 274; Bud. II. 320; Köprülü: DTB. 86.
- yapraq* Bugünkü manasında, 90; Kaş. III. 38; MW. 78 *yapurğaq*; R. III. 268; Houtsma 104; B.d.M. II. 859; Lh. Os. 808; Bud. II. 319; Köprülü: DTB. 152.
- yaptı* 1) Bir şeyi örttü, kapattı, yaptı, 90; Kaş. III. 44; MW. 77; R. III. 259 60; Ş. Sul. 289; Bud. II. 319; B. d. M. II. 860; Lh. Os. 807; Köprülü: DTB. 1312.
2) *Kit. Bıyıklık* te -bir çok defa kapamak- manasındadır, ibid.
- yapıştuq [Kıpc.]* = *Yapıştı*, D 912.
- yapyaşıl* - *Yamyaşıl*, 91; Az. *yafyaşıl*.
- yaqa* Bugünkü manasında, 95; Kaş. I. 164; MW. 78; R. III. (Tar. Çag. Osm. Kaz.) 25; Houtsma 106; B. d. M. II. 868; Lh. Os. 819; Köprülü: DTB. 2117.
- yağıldı* Bugünkü manasında, 95; R. III. (Kaz.) 28.
- yaqın* Bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; R.III. (Kaz. Osm.) 27; Houtsma 103; Ş. Sul. 296; B. d. M. II. 869; Lh. Os. 818; Bud. II. 336; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 1319; Bang. KOSm. I. 40 n. 4.
- yaqmaq* Kötrüm, 95; Arapça tercümesi olan *الطبعة* nün diğer manası da vardır. Dozy: Sup. I. 652-Perclus, impotent de tout ou d'une partie du corps-; Kamus tercümesinde ise ayrıca bir de-su tulumu-.

- yaqni* Yahni, 96; Diğer telâffuzu *yaqni*; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 351.
- yaqşı* İyi, 96; Houtsma 106; R. III. 35 6; Kaş. I. 62; MW. 83 *yaqşı*; Ş. Sul. 303 keza; R. USp. 273; B. d. M. II. 877; Lh. Os. 826; Bud. II. 350.
- yaqşıladi* İyi muamele etti, 96; S. Sul. 303; R. III. (Alt. Tel. Bar.) 36 7; Bud. II. 351.
- yaqti* *Yaqmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. III. 16; MW. 78; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag. Osm. Tar. Kaz.) 24; B. d. M. II. 868; II. 334; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 818; P. d. C. 530.
- yaqtu* Aydınlık, zıya, nur, 95; Ms: *közün yaqtu* = *közün yarıq* -gözün aydın -; Ş. Sul. 296; R. III. (Çag.) 35.
- yar* Nehirlerin dik ve yüksek sahilleri, selin yardığı yer, 92; Kaş. I. 313; MW. 78; R. III. 100; Ş. Sul. 290; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 323; Köprülü: DTB. 431.
- yaradı* [Bir işe] yaradı, 92; Kaş. I. 320; MW. 78; Ş. Sul. 291; R. III. 104 5; B. d. M. II. 862; Lh. Os. 810; Bud. II. 324; P. P. 594; R. USp. 274; Köprülü: TDB. 1215.
- yarandı* Atı epeyce koşturup terlettikten sonra yem verilmeden bağlı soğutulduğuna yaradı denilmekte dir, 93; Kaş. I. 331; MW. 79; R. III. 109.
- yarandırdı* Atı koşturdu, ve terletip yem vermeden bağlı soğuttu, 23; Bu gibi atlara *yuraqtur* denilmektedir, ibid..
- yaradıladı* Silahlandırdı, 92; Kaş. III. 80; MW. 79; Ş. Sul. 291; R. III. (Osm.) 107; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 811; Bud. II. 354; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 155 n. 40.
- yarasa* Bugünkü manasında, 93; Houtsma 93 *yârâsü*; Ş. Sul. 290 *yarasıq*; R. III. (Osm.) 115; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; Bud. II. 325.
- yaratğan* Yaradan, 93; Houtsma 105.
- yarattı* *Yaratmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 277; MW. 79; Houtsma 105; Ş. Sul. 290; R. II. 112; B. d. M. II. 878; Lh. Os. 810; R. USp. 274; Bud. II. 353 4; P. P. 315; Köprülü: DTB. 4419.
- yardı* Azacık yardı, 93.
- yarıdı* Parladi, 92; Ms: *tan yarıdı* -sabah parladi (açıldı)-, turkce ise *tan attı*; Kaş. III. 62; MW. 80 *yarumaq*; Ş. Sul. 292 keza; R. III. (Kom.) 120; Bud. II. (Çag. Tat.) 327.
- yarım* Nısıf, 93; Kaş. III. 15; MW. 79; R. III. 128 9; Ş. Sul. 292;

- B. d. M. II. 863 4; Lh. Os. 812; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uyg. II. 685.
- yarıq* Zırh, 92; Kaş. III. 12; MW. 79; Houtsma 103; Uyg. II. 7830.
- yarlığadı* Af ve merhamet etti, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 293; R. III. (Osm. Uyg. Kom.) 142 3; P. P. 44; Uyg. I. 59; Brock. Q - Y. 53; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 44; Köprülü: DTB. 108; P. d. C. 523.
- yarlu* Miskin, 93; Ş. Sul. 291 *yarlı*; R. III. (Kom. Kaz. Kırım) 141 keza; P. d. C. 523.
- yarmaq* Dirhem, 92; Kaş. I. 19; III. 319; MW. 79 80; Houtsma 105; R. III. (Çag. Uyg. Tar.) 150; Ş. Sul. 293; Uyg. III. 6814; R. USp. 274; Brock. Q - Y. 53; F. W. K. Müller: SBBA. 1916. 408 n. 3; P. d. C. 523.
- yarqın* Şimşek, 92; Mukayese et R. III. 136.
- yarıq* 1) Yarıq, çatlak, 92; Ş. Sul. 292 *yarıq*; R. III. 121; B. d. M. II. 863; Lh. Os. 812.
2) Ay ışığı, 93; Kaş. I. 48; MW. 80; R. III. (Çag. Uyg.) 132; Ş. Sul. 292; R. USp. 274; Bud. II. 327; Uyg. II. 2312.
- yas* Bugünkü manasında, 94; Kaş. III. 19; MW. 80; R. III. (Osm. Uyg. Çag.) 212; Ş. Sul. 293; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329; Köprülü: DTB. 4714; P. d. C. 525.
- yasdı* Yayın çirişini açtı, 94; Houtsma 105; R. III. (Alt. Tel. Uyg.) 213.
- yasıç* Bir nevi maruf ok demiri, 94; Kaş. III. 6; MW. 81.
- yaslı* Yash, yas tutan, 94; R. III. (Osm. Karaim) 221; B. d. M. II. 865; Bud. II. 329.
- yasıtuq* Yastık, 94; Kaş. III. 32; MW. 81; R. III. (Tar. Çag. Şark. I.) 224; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 818; Köprülü: DTB. 3710.
- yası* Bugünkü manasında, 94; Anad. *yastı*; R. III. (Kaz.) 223. (Osm.) 224; Ş. Sul. 294.
- yaş* 1) Ömür, 94; R. III. 242; Bud. II. 331; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; R. USp. 275; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 39.
2) Yaş ot, 94; Houtsma 103; Kaş. III. 3; MW. 81; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 814; Bud. II. 331.
3) Bugünkü manasında, 94; R. III. 240; Köprülü: DTB. 2219.
4) Göz yaşı, 94; Ms: *gözü yaşardı* gibi; Kaş. II. 180; MW. 81; R. III. 241; Houtsma 103; Ş. Sul. 294; B. d. M. II. 866; R. USp. 275; Bud. II. 330; Köprülü: DTB. 86.
- yaşadı* *Yaşamaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 94; Kaş.

- III. 63; MW. 81; R. III. (Tar. Kırım. Osm. Çağ.) 244; Ş. Sul. 294; R. USp. 275; P. P. 241; B. d. M. II. 866 7; Lh. Os. 815; Bud. II. 331; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 164 n. 60; Köprülü: DTB. 1711.
- yaşardı* 1) Göz yaşardı, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Osm. Çağ.) 245; Bud. II. 880; Lh. Os. 814; P. d. C. 527.
- 2) Yeşillendi, 94; B. d. M. II. 880 *yüştürmek*; Bud. II. 332; Lh. Os. 829.
- yaşdı* Saklandı, gizlendi, 94; Kaş. I. 356; MW. 81; R. III. (Kom. Kaz.) 246; Houtsma 103; R. USp. 275.
- yaşıl* Yeşil renk, 94; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Orh. Kırım. Az.) 247; Bud. II. 880; Lh. Os. 829; Bud. II. 331.
- yaşın* Yıldırım, 94; Kaş. I. 200; MW. 81; Houtsma 103; Ş. Sul. 295; R. III. (Tob.) 246; Bud. (Çağ. Tat.) 332.
- yaşmaq* Bir nevi yüz örtüsü, bugünkü manasında, 94; Ş. Sul. 294; R. III. (Çağ. Osm.) 252; B. d. M. II. 866; Lh. Os. 815; Bud. II. 332.
- yaştoldı* Bugünkü manasında, 94.
- yaşurdu* Sakladı, gizledi, 94; Kaş. II. 66; MW. 82; Ş. Sul. 294; R. III. (Çağ.) 248; Bud. II. 331; R. USp. 275 *yaştır* -; P. d. C. 527; Uig. II. 2313.
- yat* 1) Kudret, 91; Ms: *yatyoqtur* - kudret yoktur -.
- 2) Yabancı, 94; Kaş. I. 362; MW. 82; Ş. Sul. 289; R. III. 190 1; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; R. USp. 275; P. d. C. 518.
- yatarıdı* Kızını kocaya verdi, 94.
- Yatba* Kıpçaklardan bir kabile, 92.
- yatdırdı* = *Yatırdı*, 94.
- yatlıq* Kız, 94; Ms: *bir yatlıqkinäm bar*; Bud. II. 321; P. d. C. 518.
- yatırdı* Yatırdı, uyuttu, 94.
- yatsız* Kudretsiz, 92.
- yattı* Uyudu, 94; Kaş. I. 39; MW. 82; Ş. Sul. 290; R. III. 192; R. USp. 275; B. d. M. II. 861; Lh. Os. 809; Bud. II. 321; P. P. 634; Köprülü: DTB. 5020.
- yatturdu* Telef, mahvetti, 91.
- yatuq* Yatan, 94; Kaş. III. 9; MW. 82 *yatıq*; Ş. Sul. 290 keza; R. III. (Osm.) 200 keza; Bud. II. 321.
- yaturdı* = *Yatturdu*, 91.
- yauq* Yakın, yavuk, 99; R. III. (Bar. Kom. Çağ.) 17.

- yavaş* Bugünkü manasında, 99; Ms: *bu at yavaşdur*; Kaş. III. 8; MW. 82; R. III. (Osm. Uyg.) 290; B. d. M. II. 873; Lh. Os. 824; Bud. II. 369; Uig. II. 8751.
- yavı* Aslı itibarile Türk olmayıp fakat Türkler arasına katılan, 99.
- yavıdı* Yaklaştı, 99; Bud. II. 345.
- yavıt* Dügün ve emsaline götürülen hediye, 99.
- yavşaq* Bit yavrusu, 99; R. III. (Osm.) 298; Lh. Os. 824.
- yavıqlattı* Yaklaştırdı, 99; Ş. Sul. 302; R. III. (Çağ.) 594 *yavıqlaş*; Bud. II. 345; Lh. Os. 825.
- yavuz* Vahşi, 99; Kaş. I. 79; MW. 83; R. III. (Çağ.) 295; Houtsma 110; Ş. Sul. 297; R. USp. 273; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 824; Bud. II. 345; Bang. Muséon. t. 38. S. 36; Uig. II. 8758; Köprülü: DTB. 718.
- yay* Yaz, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 78; MW. 73; R. III. 4; B. d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 345; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 1011.
- yaydı* 1) Bir şeyi kıskırttı, 100.
- 2) *Yaymaq* fiilinden mazi, ibid.; Ş. Sul. 302; R. III. 5; B. d. M. II. 875; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.
- yayılalı* Kıskırtıldı, 100.
- yaylaq* Yayla mahelli, 100; Ş. Sul. 302; Kaş. I. 13; MW. 73; R. III. (Osm.) 12; B. d. M. II. 875 *yayla*; Lh. Os. 825; Bud. II. 346.
- yayqadı* Yıkadı, 100; Ş. Sul. 302; R. III. (Osm. Çağ. Kırım.) 6; Bud. II. 346.
- yayqandı* Çalkalandı, 100; R. III. (Osm. Çağ. Alt.) 7; B. d. M. II. 897.
- yaz* İlkbahar, 93; Kaş. III. 119; MW. 83; R. III. 225; Houtsma 103; Ş. Sul. 292; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 327; R. USp. 273; Xuastuanıft 2811; Köprülü: DTB. 2411.
- yazdı* *Yazmaq* fiilinden mazi bugünkü manasında, 93; Kaş. I. 85; MW. 83; R. III. 226 7; Ş. Sul. 292; Houtsma 103; B. d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 228; Köprülü: DTB. 1620.
- yazı* Sahra, 93; Kaş. I. 86; MW. 83; R. III. 229 30; Houtsma 103; R. USp. 273; Köprülü: DTB. 6412.
- yazu* Yazı, 93; R. III. (Kaz.) 296; Lh. Os. 813; B. d. M. II. 864.
- yazuq* Günah, 93; Kaş. I. 16, III. 13; MW. 84; Houtsma 103; Ş. Sul. 293; R. III. (Uyg. Çağ.) 237; R. USp. 273; Bud. II. 327; P. P. 81; Köprülü: DTB. 1218.
- yazuqladı* Günah işledi, 93; Kaş. III. 253; MW. 84; Bud. II. 228.

- yâ* *Yämäk* fillinden emri hazır, bugünkü manasında, 90; Kaş. I. 64; MW. 89 *yimäk*; Houtsma 102; R. III. 312; B. d. M. II. 898; Lh. Os. 855; R. USp. 275; Köprülü: DTB. 7910.
- yâdi* Yedi, bugünkü manasında, 90.
- yâdi* = *Yätti*, 91.
- yâit* = *Yigit*, 100.
- yâk* Şeytan, 96; Kaş. I. 224; MW. 84; R. III. (Tel. Alt. Kom. Uyg. Çag.) 316; R. USp. 275; P. P. 177; Uig. II. 2022, 3519
- yâkü kälü bu çätük* Erkek kedi, 96.
- yâkän* Topalliyarak yürüyen, 96.
- yâkirdi* Kızdı, 96.
- yâk kördü* Şeytan gibi gördü, sevmedi, 196.
- yâl* Ruzgâr, 97; Ms: *yälâsti* gibi; Kaş. III. 69; MW 84; R. III. 345; Ş. Sul. 313; Houtsma 107; B. d. M. II. 883 4; Lh. Os. 835; Bud. II. 361; P. P. 183; Köprülü: DTB. 1614.
- yälâs* İnce hafif ruzgâr, 97.
- yälkän* Yelken, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Çag. Osm.) 352; B. d. M. II. 885; Bud. II. 364; Lh. Os. 836 7; Köprülü: DTB. 6618.
- yälçük* Bir nevi ot, 97.
- yälvü* Bildirçına benzer bir nevi kuş, 97; R. III. (Osm.) 358; B. d. M. II. 885; Lh. Os. 838; Bud. II. 365.
- yäm* Taam olup hayvan yemine dahi itlak olunur, 98; Ms: *atja yämin as* gibi; Kaş. III. 4; MW. 85; R. III. 387 8; Houtsma 108; Ş. Sul. 303; Bud. II. 885; Lh. Os. 856; Bud. II. 367.
- yämäk* Kıpçaklardan bir kabile, 98; Kaş. I. 28, 30, 33, III. 22; MW. 245.
- yämîş* Yemiş, 98; Houtsma 102; Kaş. I. 212; MW. 85; R. III. 392 3; B. d. M. II. 886; Lh. Os. 838; Bud. II. 367; R. USp. 275; P. P. 806; Köprülü: DTB. 253.
- yäyilädi* Tecdit etti, 99; Kaş. III. 282; MW. 85; R. III. (Kırım) 324; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 831; Bud. II. 343.
- yärdläş* Hemşeri, 93; Houtsma 104 *ärdläs*; Kaş. III. 30; MW. 85; R. III. (Çag.) 344; Köprülü: DTB. 236.
- yätäkän* Yedi yıldız, 91; Kaş. III. 361; MW. 86 *yätigän*; R. III. (Çag.) 361 *yätikän*; Ş. Sul. 311.
- yätül* Kemale er, 91; R. III. (Çag.) 362.
- yätinçäk* Camaattan ayrılıp yalnız kalan kimse, 91.
- yätmiş* Bugünkü manasında [70], 91; Houtsma 104; R. III. 368; B. d. M. II. 876; Lh. Os. 826; Bud. II. 352; R. USp. 275.

- yätti* 1) Yedi [7], 91; Kaş. III. 20 MW. 86; R. III. (Leb. Tel. Alt. Küer) 366; Ş. Sul. 313; Houtsma 104; B. d. M. II. 352; P. P. 315 *yeti*; Köprülü: DTB. 25r.
- 2) Kifayet etti, 91; Lh. Os. 826.
- 3) Arkasından yetişti, 91; Ş. Sul. 310; B. d. M. II. 876; Lh. Os. ibid.; R. USp. 275; P. P. 251.
- yidük* Yedik, 49; Ms: *Sünçär düğündü yidük*.
- yigin* Hasır, 96.
- yigirmi* Bugünkü manasında [20], 96; Houtsma 107; Kaş. III. 36; MW. 90; R. III. (Uyg. Çag.) 509; Ş. Sul. 313; B. d. M. II. 883; Bud. II. 360; Lh. Os. 830; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 176.
- yigit* Bugünkü manasında, 96; Houtsma 106; Kaş. I. 221; MW. 90; R. III. 510; Ş. Sul. 313; Bud. II. 359; R. USp. 276; B. d. M. II. 883; Lh. Os. 834; Köprülü: DTB. 605.
- yik* İyi, 96; Kaş. I. 58; MW. 89; B. d. M. II. 882; Bud. II. 359.
- yikirdi* = *Buştı*, 32.
- yikü [Kıpç.]* Yerde ve sairede olan çizgi, 96.
- yildi* Koştı, 97; Ş. Sul. 314; R. III. (Alt. Tel. Küer.) 481 *yil* -; B. d. M. II. 885 *yelmek*; Lh. Os. 835; Bud. II. 361.
- yilik* İlik, 97; Kaş. I. 69; MW. 90; R. III. (Çag. Leb. Kom. Alt.) 519; Bud. II. 364.
- yilim* Tutkal, yapışkan, 97; R. III. (Bar.) 520; Bud. II. 367; Kaş. III. 70; MW. 90.
- yin* Kolun yeni, elbisenin kola gelen ağzı, 98; Kaş. II. 87; MW. 91 *yig*; R. III. (Bar.) 511 keza; Houtsma 109 *yüny*; B. d. M. II. 882 keza; Lh. Os. 830.
- yinçi* Hamur, 99.
- yigdi* Yeni, 98; B. d. M. II. 883 *yeyi*.
- yip [Kıpç.]* = *İp*, 7; Bud. II. 388; Brock. Q.-Y. 49; P. P. 413.
- yipäk* İpek, 91; Türkmen telâffuzu ise *ipäk*; R. III. (Tar. Çag. Sark.) 530.
- yir* Yer, arazi, 92; Kaş. III. 49; MW. 91; R. III. (Bar.) 515; Houtsma 104 *yür*; Ş. Sul. 311; Bud. II. 388; P. P. 58; B. d. M. II. 877.
- yirdi* Azıcık yardı, 92; Ms: *yirük tutaqlu* - azıcık yarık dudaklı; *Kit. Bäylik* te ismi has olarak *yıruq* kullanılmaktadır; Ş. Sul. 311.
- yişim* Don (iç don, şalvar), 94; Kaş. III. 15; MW. 92-soğukta ayağın üzerine çekilen tozluk; R. III. (Tara) 429- çorap-; Bud. II. 356 keza.

<i>yiti</i>	Keskin, 91; Kaş. I. 322 <i>yitik</i> ; MW. 92; R. III. (Kom.) 56 <i>yidi</i> , (Uyg.) 526; Ş. Sul. 311; Houtsma 104; Uig. II. 8648.
<i>yintindi</i>	Bilendi, 91.
<i>yititti</i>	Biledi, 91.
<i>yitti</i>	Helak, mahv. kayp oldu, 91; Kaş. I. 389; MW. 92; R. III. (Osm. Çağ. Kom. Uyg.) 524; Houtsma 104; Az. <i>itti</i> ; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 857; Köprülü: DTB. 24.
<i>yitük</i>	Kayıp, zayi, 91; Kaş. II. 113; MW. 92; R. III. (Osm.) 524 <i>yitik</i> ; Ş. Sul. 311; B. d. M. II. 897.
<i>yiği</i>	Koku, 100; Houtsma 100 <i>yi</i> ; Az. <i>iy</i> .
<i>yiğdi</i>	Faidelendi, 100.
<i>yiğidi</i>	Kokusu intişar etti, 100.
<i>yiğilädi</i>	Kokladı, 100; Az. <i>iyilädi</i> .
<i>yiğün</i>	موالی العدل, 100.
<i>yiğdi</i>	1) Topladı, 87; Kaş. I. 335, 416; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. 468; B. d. M. II. 881; Lh. Os. 829; Bud. II. 357; RUSp. 277; Köprülü: DTB. 612. 2) Menetti, ibid.; Kaş. III. 46; MW. 87.
<i>yiğün</i>	Toplanmış, köme, 95; Kaş. I. 16; MW. 87; Ş. Sul. 312; R. III. (Osm.) 469; Lh. Os. 830; B. d. M. II. 882; Bud. II. 357.
<i>yiğruq</i>	Bir işe bakmayan kimse, gayri müteşebbis adam, 95.
<i>yıl</i>	Sene, 97; Ms: <i>yılqutlu bolsun</i> gibi; Houtsma 107; Kaş. I. 289-90; MW. 87; R. III. 480 1; B. d. M. II. 897 <i>yil</i> ; Lh. Os. 855; R. USp. 277; Bud. II. 389.
<i>yılan</i>	V nushasında <i>yılan</i> , 96; Bugünkü manasında; Houtsma 107.
<i>yılqı</i>	Asıl manası dört ayaklı hayvan demek olup Kıpçakçada at sürüşü için müstameldir, 97; Kaş. I. 20; MW. 88; Ş. Sul. 314; R. III. (Tel. Tob. Kom. Orh.) 485; Az. <i>ılqı</i> ; Bud. II. 364; R. USp. 277; P.P. 135 <i>yılqı</i> ; Xuastuanift 2818.
<i>yıptı</i>	Boy isminde bir ot ve tohumu, 91.
<i>yıraq</i>	Uzak, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 311; Kaş. I. 89, III. 21; MW. 89; R. III. (Kom. Tob. Uyg.) 474; Bud. II. 354.
<i>yırttı</i>	<i>Yırtmaq</i> fiilinden mazi, bugünkü manasında, 93; Houtsma 105; Ş. Sul. 311; Kaş. I. 164; MW. 89; R. III. 477; Bud. II. 354; B. d. M. II. 897; Lh. Os. 828.
<i>yırtuq</i>	Yırtık, 93; Ş. Sul. 311; R. III. (Osm.) 478 <i>yırtıq</i> ; B.d.M. II. 879; Lh. Os. 829; Bud. II. 354.
<i>yışdı</i>	Parladı, 94; Anad. <i>ışdı</i> ; Az. <i>ışıldadı</i> .
<i>yışuq</i>	Baş zirhi, 94.

<i>yıvıldı</i>	Uzandı, büyüyerek uzadı, 99.
<i>yoğun</i>	Kalın, 95; Kaş. III. 22; MW. 92; R. III. (Osm. Çağ. Az.) 411; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; R. USp. 276.
<i>yoğurdu</i>	Hamuru yoğurdu, 95; Ms: <i>Un yoğurğıl</i> gibi; Houtsma 106 <i>yuğur</i> -; Kaş. II. 82; MW. 92; Ş. Sul. 306; R. III. (Uyg. Osm. Çağ.) 412; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846; Bud. II. 377; P. P. 39; -yumşatmak-.
<i>yol</i>	Bugünkü manasında, 97; Ms: <i>yol ulağdur</i> - yol bitişiktir-. 20; Ş. Sul. 307; Kaş. II. 25; MW. 93; R. III. 429; Houtsma 110; B. d. M. II. 893 4; Lh. Os. 849; Bud. II. 381; R. USp. 276; P.P. 662; Uig. II. 512; Köprülü: DTB. 311.
<i>yoldaş</i>	Yol arkadaşı, 49, 97; Ş. Sul. 307; Houtsma 110; R. III. (Bar. Osm.) 437; B. d. M. II. 894; Lh. Os. 850; Bud. II. 381; Caferoğlu: Daş lâhikası, 15; Köprülü: DTB. 1222.
<i>yoluqtı</i>	Rastladı, 97; Ş. Sul. 308; R. III. (Tar. Çağ.) 433; Bud. II. 383; Bong: KOsm. II. § 9a.
<i>yom</i>	Fal, 98; Bud. II. 383 -fenalık alameti-.
<i>yomladı</i>	Fal tuttu (?), 98; Ms: <i>üygü yomlağıl</i> gibi.
<i>yondı</i>	Yonttu, 99; Kaş. I. 99; MW. 93; R. III. 417; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 854; Bud. II. 386; Köprülü: DTB. 4710.
<i>yoğ</i>	Örfi hukuk, hak, 98.
<i>yop</i>	Ash itibarile Harezmi kelimesi olup -iyi- demektir, 91.
<i>yop</i>	Bugünkü manasında, 29, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106;
<i>yop</i>	Kaş. I. 65; MW. 93; R. III. 397 8; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 846 7; R. USp. 279; Bud. II. 377; P. P. 671; Köprülü: DTB. 48; Bang: KOsm. I. 10. § 5.
<i>yoqaru</i>	Yukarı, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 110; Kaş. I. 126; MW. 94; R. III. (Kırım. Kom. Osm.) 401 <i>yokarı</i> ; B. d. M. II. 892; R. USp. 276; Bud. II. 378; P. P. 605; Uig. II. 2917; Bang: KOsm. I. 53 n. 2.
<i>yoqlu</i>	Fakir, 96; Bud. II. 378.
<i>yoqsul</i>	Fakir, 96; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kom. Osm.) Çağ.) 408; Bud. II. 378; Lh. Os. 847; Brock. Q. - Y. 53; Uig. I. 3113 <i>yoqsuz</i> ; Köprülü: DTB. 917 <i>yoqsul</i> .
<i>yoquş</i>	Bugünkü manasında, 24, 95; Ş. Sul. 306; Houtsma 106; R. III. (Kırım. Çağ. Osm.) 403; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 575.
<i>yora</i>	Tabir, 92; R. III. (Kaz.) 421.

- yordı* Rüyayı tabir etti, 92; Ş. Sul. 305; R. III. (Osm. Çağ. Az.) 420 1.
yordu Fal tuttu, 92.
yorşa Koşarak giden, 92; Houtsma 109 *yurşa*; Kaş. III. 131; MW. 94 *yorışa*; Ş. Sul. 304; R. III. (Osm. Çağ.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorşaladı Koşarak yürüdü, 92; Az. *yorşaladı*; Ş. Sul. 305; R. III. (Bar. Osm.) 425; Ş. Sul. 841; B. d. M. II. 889; Bud. II. 372.
yorşan Bugünkü manasında, 92; Houtsma 105 *yurşan*; R. III. (Kırım. Osm. Az.) 425; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 841; Bud. II. 372.
yorqa İnce, 93.
yorun Bir şeyin nihayeti, ucu, 92.
yoruq Yumruk, 93.
yoruqladı Yumrukladı, 93.
yova Sürüden ayrılp yalnız kalan koyun; Ms: *bu qoyun yovadür* gibi, 99.
yovlaq Çok, 99; Ms: *yovlaq körklüdür* gibi; Anad. *yavlaq*; R. III. (Çağ.) 297 *yavlaq*; Vambery: Altosm. Sprachst. 180; Brock. Q.-Y. 54; D nushasında 99; *yavlaq*.
yovun boldu Kalınlaştı, yoğunladı, 99.
yozaq Kilit, 93.
yozaqladı Kilitledi, 94.
yozdu Osurdu, 93.
yu Soğan, 90; D nushasında 90; *yavu*.
yubunlu bazarı Rumların „yubunlu” nam mahelde kırdı kurulur panayırları ki kırk gün devam eder, 91.
yudi *Yumaq* fiilinden mazi, yıkadı, 90; Kaş. III. 33; MW. 95; R. III. 534; Houtsma 109; Ş. Sul. 308; Bud. II. 384.
yular Bugünkü manasında, 97; Kaş. III. 20; MW. 96; R. III. (Osm.) 554; B. d. M. II. 894; Ş. Sul. 851.
yulduradı [Türk.] Çaktı (yıldırım), 97.
yuldurum 1) Cam, 97.
 2) [Türkmen] yıldırım, ibid.; Ms: *yuldurum yulduradı* -yıldırım çaktı, düştü-; Ş. Sul. 307 *yuldarım*; Houtsma 107.
yulduz Yıldız, 97; Kaş. I. 88; MW. 96; R. III. (Kom.) 559; Ş. Sul. 308; Houtsma 107 *yalduz*; Az. *yulduz*.
yuldu Tıraş etti, 97.
yuluv Halâs olmak için verilen bedel, 97.
yumaq Yuvarlak olarak sarılmış iplik, 98; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm.) 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 851.

- yumaq közli* Gözü kapalı, 98; Ms: *köz yumuldu* - öldü. gözü yumuldu-.
yumdi Bugünkü manasında, 98; Houtsma 108; R. III. 574; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 852; Bud. II. 385; Köprülü: DTB. 7812.
yumruq [Türk.] = *Yoruq*, 93; R. III. (Osm. Çağ.) 583; B. d. M. II. 895; Lh. Os. 853; Bud. II. 384.
yumruqladı Yumruk ile vurdu, 93, 98; Houtsma 108; R. III. (Osm. Çağ.) 583; B. d. M. II. 895.
yumşaq Bugünkü manasında, 98; Kaş. II. 61; MW. 97; R. III. 585; Ş. Sul. 309; Houtsma 108; R. USp. 276; Bud. II. 384; Lh. Os. 851; Köprülü: DTB. 242.
yumurdu Koştı, 98.
yumus Hacet, lüzumlu şey, 98; Kaş. I. 401; MW. 97; R. III. (Uyg. Bar. Karaim) 585; Köprülü: DTB. 241.
yumuşçı İşte kullanılan usak, 98; Kaş. III. 9; MW. 97; R. III. (Uyg.) 581; Uig. II. 723.
yunad Beygir sürüsü, 97.
yura Fal, 98.
yuraqtur Ahiştirilmiş at, 93; Mukayese et *yarandurdu*.
yurt Vatan, 93; Houtsma 105; MW. 97; R. III. 548; Kaş. III. 194; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Bud. II. 371; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 23.
yuşuq Laubali kimse, fena şeytan adam, 93; Ş. Sul. 306 *yuş*.
yuşuqlandı Laubali, fena ve şeytan gibi oldu, 94.
yutluq Kıtık yıl, 95.
yutti 1) *Yutmaq* fiilinden mazi, bugünkü manasında, 95; Kaş. II. 253; MW. 98; R. III. 561; Ş. Sul. 304; Houtsma 104; Bud. II. 370; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: BTB. 402.
 2) *Kit. Bäglik* - ağızdan attı - ibid..
yuv Yıka, 90; R. III. (Karaim) 569; Uig. II. 7726.
yuva Bugünkü manasında, 27, 99; Ş. Sul. 309; R. III. (Osm. Çağ.) 569; B. d. M. II. 896; Lh. Os. 840; Bud. II. 369.
yuvladı Yuva yaptı, 99; R. III. (Osm.) 571; B. d. M. II. 887; Bud. II. 369.
 1) Sildi, derisini yüzdü, 100.
 2) [*Kit. Bäglik*] = *yudi*, 90.
yuydu Yıkadı, 100; Ş. Sul. 310; R. III. 534; Uig. II. 7726.
yuyundu Yikanmadan çıkan su, 100.
yüçä Yüksek olan her şey, 92; Houtsma 109; R. III. (Osm. Kırg.) 613 4; B. d. M. II. 888; Lh. Os. 841; Köprülü: DTB. 919.
yüçälädi Yükseldi, 92; R. III. (Osm.) 614; B.d.M. II. 888; Lh. Os. 841.

- yüçüldi* = *Yüçüldi*, D 922; R. III. (Osm.) 614.
yügürdi Koştu, 96; Ms: *yügrük at* gibi; Kaş. I. 301; MW. 99; R. III. 594; Houtsma 107; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 206.
- yügrük* Koşan, 96; B. d. M. II. 893; Bud. II. 830; Köprülü: DTB. 247; Brock. Q. Y. 54 *yügrü*.
yük Kefalet altına girmekten kinaye olup bugünkü manasındadır, 96; Kaş. I. 123; MW. 99; R. III. 587; Ş. Sul. 307; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; R. USp. 276; Bud. II. 379; Köprülü: DTB. 7122.
yüki Ağır hareketli, kibar, 96.
yüklüdi Kefil oldu, 96.
yüklü Gebe, 96; R. III. (Osm. Tob.) 590; Bud. II. 379; B. d. M. II. 892; Lh. Os. 848.
yüksük Bugünkü manasında, 96; Kaş. II. 237; MW. 99; R. III. (Osm. Çag.) 592; Houtsma 107; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849; P.P. 615.
yüksük Bugünkü manasında, 96; Kaş. III. 35; MW. 99; R. III. (Osm.) 593; Houtsma 107 *yüksük*; Ş. Sul. 307; Bud. II. 380; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 849.
yükü Tüy, 96.
yükündü diz çökerek hizmet etti, diz çöktü, 96; Kaş. III. 60; MW. 99; R. III. (Çag. Orh.) 588; Houtsma 107; R. USp. 276; Xuastuanift 152; Uig. II. 272; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 136 n. 4.
yüläk Ok kayışı, 97.
yüldürük Kamış tohumu, 97.
yüñ 1) Yün, 98; Kaş. I. 132; MW. 100; R. III. (Uyg. Alt. Çag. Kom.) 590; Houtsma 109; Ş. Sul. 309; B. d. M. II. 893; Lh. Os. 848; Bud. II. 379; P.P. 133.
yüñlidi Hastalıktan hafifledi, 99.
yüñül Hafif, 99; R. III. (Çag.) 597; Az. *yüñül*.
yürü Bir şeyin etrafı, 92; Ms: *yüründürü yattı çüri* - esker havalıyı bürüyüp yattı; II. 38; MW. 100.
yüräk Bugünkü manasında, 93; Ş. Sul. 304; Kaş. I. 44; MW. 100; R. III. 600; Houtsma 109; B. d. M. II. 372; Köprülü: DTB. 523.
yüräklü Şeci, kahraman, 93; Kaş. III. 14; MW. 160 *yüräklig*; R. III. (Osm.) 601 *yüräklü*; B. d. M. II. 889; Lh. Os. 843; Köprülü: DTB. 6620.

yüräksiz
yüräsi
yürüdi

Korkak, 93; R. III. (Osm. Çag.) 602.

Etrafı, 92.

Yürümäk fillinden mazi, bugünkü manasında, 92; Houtsma 109; R. III. (Uyg. Çag. Kom.) 604; Ş. Sul. 306; B. d. M. II. 890; Lh. Os. 842; R. USp. 276; Bud. II. 373; Köprülü: DTB. 85.

Öksürdü, 92.

Öksürmek, 92; R. III. (Tob.) 612 *yükür*.

Bozuldu, 93.

Bozuk, 93.

1) Çehre, 41, 50, 93; Ş. Sul. 305; Kaş. I. 48; MW. 100; R. III. 616/7; Houtsma 105; B. d. M. II. 890; Lh. Os. 844; Bud. II. 375; P. P. 631; Köprülü: DTB. 51.

2) Yüz [100] 93; R. III. 616; R. USp. 276; P. P. 282; Xuastuanift 912; Köprülü: DTB. 51; Thomsen: Inscr. de l'Ork. 197.

3) Sarı bakır, 93.

Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 45; MW. 100; R. III. 618 9; Houtsma 105; B. d. M. II. 891; Lh. Os. 845; Bud. II. 376.

Yüzüne vurdu, itap etti, 93; R. III. (Osm. Çag.) 622.

Bugünkü manasında, 93; Kaş. III. 14; MW. 100; R. III. (Osm. Kom. Bar. Çag.) 619; Houtsma 110; B. d. M. II. 891; Lh. Os. 845; Bud. II. 376; Köprülü: DTB. 533.

yüzdi

yüzlüdi
yüzük

132

133

GRAMER

134

135

I. TASRİF

§ 1. Tasrif kelimenin müfret halindeki ahkâmının ilmidir. Kelime harflerden hasil olur. Türk lisanında kullanılan harflerin mecmuu 23 olup şunlardan ibarettir: hemze, b, p, t c. ç, d, r, z, s, ş, sat, tı gayın (ğ), q, k, ğ, l, m, n, ŋ v, y.

Türkçede kullanılan bazı kelimelerde bu harflardan madası bulunursa o kelimenin türkçe olmayıp diğer bir lisandan nakledildiğine hükmetmelidir. Ms: (axşam), (faraman), (ğülaf) gibi.

§ 2. Kelime manalı sözden ibaret olup üç kısımdır: isim, fiil ve harf.

İsim tek, iki, üç, dört ve beş harfli olur. Tek harfli isim ya zamme, ya fetha veya kesre ile harekelenir. Ms: (su), (ya), (çi), gibi. Bu isimlerin ahırındaki (vav, elif, ya) harekeyi çekmekten hasil olup asıl kelimedenden değildir. Bu lisanında olan her harf-i med ve harf-i lîn harekeyi çekmekten hasil olup hiç birisi asıl kelimedenden değildir.

İki harfli isim ise aklen on iki sigaya muhtemel olup cümlesi Türklerde müstameldir. Ms: (sân), (kim), (qap), (qısa) ve ilâahere gibi.

Üç harfli ismin aklen birçok vezinlerde bulunması mümkün ise de ancak 26 vezini işidilmiştir. Ms: (sırt), (qarğu), (yarasa) ve ilâahere gibi.

Keza dört harfli isimler aklen birçok vezinlere muhtemel ise de ancak 33 vezin mesmu olmuştur. Ms: (âtüm), (uçmaq), (bilâzik) ve ilâahere gibi.

Beş harfli isimler dahi pek çok vezinlere muhtemel ise de mesmu ancak 23 vezinedir. Ms: (arqataq), (örmâçak), (çâtlävük) ve ilâahere gibi.

Ayrıca türkçede altı harfli isimler de vardır. Fakat bunlar azdır. Müstamel olanları şu vezinlileridir. Ms: (bildırçın), (çağıtılâq) gibi. Altı harfli bu isimlerin müfret ve yahut mürekkep olduklarını tayin etmek için bunları tetkik etmek ve istikaklarını aramak lâzım gelir. Bunlardan (sarıcıqan) ve (qılquyruq) gibilerinin mürekkep oldukları malumdur. Birincisi (sarı) + (cıqan) ikincisi ise (qıl) + (quyruq) kelimelerinden ibarettir.

§ 3. Fiil bir, iki, üç ve dört harfli olur. Bir harfli fiiller de zamme yahut fetha ve yahut da kesre ile harekelenişinden üç kısım olur. Ms: (yu), (yâ) ve (iy) fiilleri gibi. Bir harfli isimler bahsında zikredildiği veçhile bu fiillerin ahırındaki medler harekeyi çekmekten ibarettir.

ki harfli vezinleri akla göre on ikiye balığ oluyorsa da ancak on vezini işidilmiştir. Ms: (iç), (at) ve ilâahere gibi.

Üç harfli fiiller keza akla göre birçok vezinlere muhtemel ise de işidileni yalnız on dokuz vezindir. Ms: (tart), (ort), (anuq) gibi.

Keza dört harfli fiiller birçok vezinlere muhtemel ise de işitileni yalnız on beştir. Ms: (saptur), (sarsıl), (qurtul) gibi.

Bunlardan mada Türklerin muhaverelerinde beş harfli fiiller müstamel ise de bunlar pek azdır. Ms: (âygânlâ), (sanqulan) gibi.

Kayt: Şimdiye kadar verilen malûmat sigaların vezinlerini ve mîsallerini tespit etmekten ibaret idi. Bunların asıl harfleriyle harf-i zâ'idlerini ayrıca öğrenip aslına ve zaidine tekabül ettirmek için her sigayı ayrı ayrı tetkik etmelidir.

II. MÜFRET KELİMENİN HÜKÜMLERİ

§ 4. Müfret kelimenin hükümleri iki kısma ayrılır. Biri isme diğeri de fiile mahsustur. İsm-i has olan hükümler: Tasgir, nispet, cem, ism-i fail, mubalegalı ism-i fail, tafdil için harf ziyade etmek, ism-i mef'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i alet, keyfiyet ve adetlerden ibarettir. Fiile mahsus olan hükümler ise: Harf-i nakil, harf-i ittihaz, harf-i mütavaat, harf-i müşareket, harf-i müdaraat ve harf-i muzfiden ibarettir.

III. TASGİR

§ 5. Kıpçak lûgatinde tasgir alâmeti (kinâ) olup Türkmenlerde (çuq) ve (çük) tür. Bunlar gerek müfret gerekse cemi olsun isimlerin ahırına ilâve edilmektedir. Ms: (qulkinâ), (qullarkinâ), (çağançuq) ve (küçüçük) gibi. Lâkin (kinâ) alâmeti tasgir edilecek her isme olduğu gibi ilâve edildiği halde, (çuq) ve (çük) bir takım şeraite tâbidir. Bunlar ikincisi sakın olmak üzere iki harfli isme ilhak edilirken ahırlarına muhakkak bir (s) ilâve edilmektedir. Ms: (qulçuqas), (İtçükäs), gibi. Diğer isimlere ilhak edildikte (s) ilâve edilmez. Fakat (ya), (= (yay) in tasgirinde (q) doğrudan doğruya (ğ) ya tahvil olunup (yaçuğas) şeklini alır. Bu şekil hadd-i zatında kaideye göre değil ve bir mesmudan ibarettir. (Az) kelimesinin tasgirinde ise (azaçuq), (azaçuq)-azarazar deyolar ki bu kelimenin iki cihetten umumî kaideye muhalefet ettiği görülür. Bir taraftan tasgir alâmetine (s) ilhak edilmediği gibi diğer taraftan da alâmetindeki sakın olan harf fetha ile hareketlenir. Kıyas üzere söylendiği taktirde (azçuqas) denilmesi lâzımdır. (Çuq) ve (çük) alâmetlerinin ilhakı keyff olmayıp ahenk kaidesine göredir. Kelime kalın ise (çuq) ve ince ise (çük) ilhak edilir. İsm-i haslar, nekire isimler ve işaretlerde isim de tasgir edilmektedirler. Zamirler ise umûmiyetle tasgir edilmezler.

Lâkin (bu) kelimesinin tasgirinde (bukinâ) (anlar) zamirinin tasgirinde (anlarkinâ) denilir. Türkmen lûgatinde (bunçuq), (bunçuqas), (bunlarçuq) (bunlarçuqas) istimal edilmektedir. Bunlarda bazen tasgir alâmetinde olan (q) harfinden (ğ) kalp edilmektedir. Zamirlerde tasgir edilmezler.

IV. NİSPET

§ 6. Her hangi bir san'ata nispet edildikte ismin ahırına bir (cı) ilâve edilmektedir. Ms: (aşcı), (yaçı) gibi. San'atın gayrisine nispet kast edildikte (luğ) ilâve edilir. Ms: (rumluğ), (şamluğ) gibi. Türkmenler burada (ğ) yı (v) a kalp ederek (rumlu), (şamlu) demektedirler. (Luğ) ile (lu) alâmetlerinin (l) i çok kere kesre ile telâffuz olunur. Bazı defalarda (luğ)-sahip- manasında da istimal edilmektedir. Ms: (malluğdur) gibi. Bu taktirde (luğ) iki mana beyninde müsterektir. Nispet alâmeti olduğu gibi sahip manasında da müstamektir. Bu iki manadan hangisinin kastedildiğini ise (luğ) lâfzının ilhak edildiği kelimenin kendisi göstermektedir.

V. CEMİ

§ 7. Ceminin lâhikası umumiyetle (lar), (lâr)dir. Türk lûgatinde tesniye dahi cemidir. Ms: (qullar) hem tesniye ve hem cemi mukabilinde kullanılmaktadır. Tesniye olduğu tasrih edilmek istenilirse iki adedi ilhak olunur. Bu hususta adet bahsında malûmat verilecektir. Cemi lâhikası olan (lar) ve (lâr) fiil ve fail bahsinde zikredileceği veçhile fiile de ilâve edilmektedir. Bu taktirde fiilin, cemi olan faille, isnat edildigine delâlet eyler. Müfret isimden cemi yapıldığı gibi ism-i cemiden de cemi yapılmaktadır. Ms: (atlar), (yılqlar) gibi.

VI. İSM-I FAIL

§ 8. Müstakbel için olan ism-i fail lâhikası (daçı) dir. Ms: (barçamız öldüçibiz)-cümlemiz öleceğiz- gibi. İsm-i failin mazi için olan lâhikası (miş) tir. Ms: (kün doğmuş) gibi. Bu iki nevi ism-i failden birisine delâlet etmek için (daçı) ve (miş) lâhikalarından biri asıl fiilin ahırına ilâve edilir. Menfi ism-i fail teşkil edilmek istenilirse bu taktirde mazi lâhikası olan (miş) tan ve istikbal lâhikası olan (daçı) dan evvel harf-i nefi ilâve edilir. Ms: (Sañçâr turmadaçı, mal qalmamışdı) gibi. Lâkin (miş) kullandığı zaman ahırına bir (idi) kelimesi ilâve edilir.

Her hangi bir sıfatın mevsufa lâzım olup san'at halini aldığına delâlet etmek için (çl, çl) ilhak edilir. Ms: (källçl)-daima gelir-, (baraçl)-daima gider-gibi.

Türklerin -âlim- manasına olan (bilgâ) lerinde ise (ğ) (çl) yerine

gelmiştir.

Sıfatın lüzumuna delâlet etmek için (ç) ilhak olunan kelimenin ahırı tabii ya harekeli ve yahut sakin olur. Harekeli olduğu zaman bir kesreli (y) ziyade edilir. Ms: (çöürüçü) gibi. Fakat kelimenin ahırı sakin ve makabli meftuh ve ya meksur ise bu takdirde kesreli yapılır: (turuçı), (olturuçı) gibi.

(Mış) ism-i fail alâmeti olduğu gibi aynı zamanda bir şeyin müşahede edilmediği halde malûm olan sıfatından haber verildiğini göstermek için de ilâve edilmektedir. Ms: (âybak turmuş)-gerçe kıyama müşahede edilmemişse de fakat kat'i surette kaimdir-gibi. (Mış) alâmetini taşıyan her bir sıfatta bu mana melhuzdur. Her ne kadar mecaz tarikiyle muhalefet edilirse de (kün doğmuş) gibi misallerde bu mana mevcuttur. Umûmiyetle (miş) asıl vasfında müşahede edilmeden bilinmiş olan şeyde istimal içindir.

VII. MÜBALEGALİ İSM-I FAIL

§ 9. Mübalegalı ism-i fail teşkil etmek için fiilin ahırına ince olduğu zaman (kân), kalın olduğu takdirde ise (gan) ilâve edilmektedir. Bunların makabli fethalı kılınır. Ms: (käläkân) -çok gelici-, (barağan)-çok gidici-gibi. Lâkin makabilleri fethalı kılınmıyıp sakin yapılırsa bu takdirde kelime mübalega sigası olmaktan çıkar ve sıla ile birlikte mevsul manasında olur. Kaideye göre (küläkân)-çok güllüci- olması lâzım gelen kelime Türklerce (külâç) şeklinde telâffuz edilmektedir, yani (k) ve (n) yerine (ç) kullanılmaktadır.

VIII. İSM-I TAFDİL

§ 10. Tafdil manasını ifade etmek için ziyade edilecek harf, kelimenin ince olduğu zaman (râk) ve kalın olduğu takdirde (raq) tır. Bu lâhikalar san'at mesabesine gelerek halis isim halini alan sıfat-ı lâzi-meye ilâve edilir. Bu nevi isimlerin ahırında (ç) olup olmadığının farkı yoktur. Ahırında (ç) olanlar (barıçıraç)-daha çok gidici-ve (biriçirâk)-daha çok verici-gibidirler. Ahırında (ç) olmayan kelimeler (yâkrâk)-daha hayırlı-(yamanraq)-daha fena-, (bilgürâk)-daha âlim, (yavuzraq)-daha fena-gibidirler.

Kayıt: (Yavuz) Türkmençe olup-fena-manasındadır, ve -yaman-ma-kamında istimal edilir.

IX. İSM-I MEF'UL

§ 11. İsm-i mef'ul ancak meçhul fiilden yapılır. Meselâ meçhul fiil olmak üzere (uruldı, birdildi) denilmektedir. Eğer bunlardan ism-i mef'ul

yapılmak istenilirse fiildeki mazi alâmeti olan(dı), (di) hafz ve yerine (miş) ve(mış) ilâve edilir. Aynı kelimenin makabline, mechul fiil yapmak keyfiyeti beyan edilirken zikredilecek tafsil üzerine, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir. Ms: (öldürülmüş, dâpâlanmış) gibi. Bunlar mazi için olan ism-i mef'ula aittir. İstikbal için olan ism-i mef'ule ise (öldürüldüğü, dâpâlanıldığı) şeklini alır.

İsm-i fail ile ism-i mef'ul lâzım olan sıfattan teşkil edildiği zaman ince kelimedeki sakin (k) ve kalındaki sakin (q) dahi ism-i fail ve ism-i mef'ul olurlar. Fakat bunu bir kaide olarak kabul edip her fiile tatbik etmek caiz değildir. Türklerde istimal edilen bu nevi ismi mef'uller (üzük), (açuç), (çürük) gibi kelimelerden ibarettir ki bunlar (üz), (aç), (çürüdi) fiillerinden neşet etmişler. Lâkin bunlara kıyas ederek (ürdi) fiilinden (ürük) ve (turdı) dan (turuç) teşkil etmek caiz değildir. (K) ve (q) ile istimal edilen ism-i mef'ullerde kıyas üzere (üzülmüş), (açılmış) demek caiz olduğu gibi o nevi ism-i failde de (çürümüş) demek caizdir. Fakat bu şekil mazi için olan ism-i failde aittir. Mazi için olanda ise (çürüdüğü) denilmektedir. Bu hususta ism-i fail bahsinde mufassal malûmat verilecektir.

X. MASTAR

§12. Mastar alâmeti (maq) veya (mâk) tır. Bu alâmetler emir fiilinin ahırına ilhak edilir. Emir sigasının ahır harfi kalın ise (maq) ince ise (mâk) ilâve edilir[1]. (Maq) lâfzına (lıq) ve (mâk) lafzına (lik) ilâve etmek caiz olduğu gibi sakin (m) harfiyle de iktifa etmek caizdir. Ms: (kâlmâk), (kâlmâklık), ve (kâlim) yahut (barmaq), (barım) gibi. Bunların üçü de kıyaslıdır. Yalnız sakin (m) le teşekkül eden mastarda (m) in makabli kesre ile telâffuz edilir.

Mastar alâmeti meyanında ayrıca bir de sakin (ş) vardır ki fiilin ahırına ilâve edilir. Bu alâmet mastar manasında mübalegaya delâlet eyler. Ms:(uruş),(turuş)gibi. Ayrıca bu nevi mastarda fiilin ahırı harekeli ise (ş) harfinden evvel bir kesreli (y) ilâve edilir. Ms: (yidi) kelimesinden (yiyiş) gibi. Eğer sakin olup makabli mazmum ise sakin harf zammeli kılınır. Ms: (uruş), (turuş) gibi. Fakat sakin olup makabli meftuh veya meksur ise bu takdirde kesreli kılınır. Ms: (baqış), (biriş) gibi.

Bundan mada isimden mastar teşkil etmek istenilirse ismin ahırına bir (lıq) ziyade edilir. Ms: (bahq) tan (balıqlıq), (bây) den (bâylik), (yoq) tan (yoqluq) gibi.

[1] Emir sigasını bulmak için mastardan (maq) veya (mek) i hafzetmelidir. Bilâkis mastarı bulmak için ise emir sigasının ahırına aynı lâhikaları ilâve etmelidir.

XI. İSM-İ MEKÂN

§ 13. İsm-i mekân teşkil edildikte evvelâ emir sigasının ahırî fethalı kılınır sonradan da ahır harfi kalın olduğu taktirde (çaq) inci olduğunda ise (çäk) ilâve edilir. Ms: (kälüçäk) -gelecek yeri-, (turğaçaq) yahut (turaçaq) -durmak yeri- gibi. Bu itibarla ism-i mekân teşkili her fiilde bir kaide üzerinedir.

Türkçede fiilden müştak ismi zaman sigası yoktur.

XII. İSM-İ ALET

§ 14. Zammeli (q) yahut (k) ism-i alete delâlet eyler. Ms: (kästi) den ism-i alet (käskü), (biçti) den (bıçqu), (bitädi) den (biläkü) gibi. Sonuncudaki (k) harfi ğ dir. (Älädi) fiilinden (äläk) ise aslında (bilğü) gibi (äläğü) dür. Bilâhare (k) harfine sükûn verilerek tahfif edilmiş ve (äläk) denilmiştir. Lâkin isim teşkilinde muttarit kaide evvelce zikredilendir.

XIII. HEY'ET

(Bir fiili icra keyfiyeti)

§ 15. Sakin (ş) hey'ete delâlet eyler. Ms: Binmek tarzını ifade için (miniş) oturmak keyfiyetini ifade için (oturuş) denilmektedir. (ş) harfinin makablinden evvelki harf eğer zammeli ise, mastarda zikredildiği veçhile, (ş) nin makabli zammeli kılınır. Ms: (oturuş) gibi. Fakat fethalı veya kesreli ise (ş) harfinin makabli kesreli kılınır. Ms: (miniş), (çalış) gibi.

XIV. EDAT

(Bir şey için hazır edilmiş olduğunu göstermek)

§ 16. Edatın alâmeti (hq) veya (lik) tir. Ms: (tonluq) -elbise için-, (yamalıq) -yama için-, (bitilik) -yazı için- gibi.

XV. NAKİL VE TA'DİYE HARFİ

(Fiil-i lâzımı mütaaddi yapmak için istimal edilen harf)

§ 17. Müteaddi yapılmak istenilen fiilin ahırî sakın ise ta'diye için (dür) ziyade edilmektedir. Ms: Bindir manasında (mindür) gibi. Harekeli olduğu takdirde ise sakın (t) ziyade edilir. Ms: (yürtt), (däpälät), (oqt) gibi.

Ta'diye harfi yalnız emir sigasına mahsus olmayıp sair fiil aksa-

mında da lâzımdır. Ms: mazi olan (mindürdi), müzari olan (mindürür) itiskbal olan (mindürgüy) gibi.

Bazan ta'diye harfi olan (dür) den (d) hazfedilir ve yalnız (r) kalır Ms: (içdür) den (içür), (çıqtur) dan (çıqar) gibi. Lâkin bu şekil kıyası değildir.

Türkler bir kaç fiili (dür) olmadığı halde müteaddi yapmışlardır. Ms: (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi. Bununla beraber bu fiillerde kıyas veçhile (dür) ü istimal etmek de caizdir. Ms: (turdur), (kördür), (tamdur), (ämdür) gibi.

XVI. HARF-İ MUTAVAAAT

§ 18. Mütaavat harfi sakın (l) den ibarettir. Ms: (käsdi) nin mütavaatı (käsildi) olduğu gibi (üzdü) nünki de (üzüldü) dür. Eger fiil -kırdı- manasında olan (sıd) gibi yalnız tek harfli ise bu takdirde o fiilde mütavaat için (l) yerine (n) kullanılır. Ms: (sındı) gibi.

XVII. İTTİHAZ HARFİ

§ 19. İttihaza delâlet eden harf sakın (n) dir. Ms: -yatak yaptı- mukabilinde (yastadı) denir. Kendisine yastık itihaz edildi mukabilinde ise (yastuq) kelimesinden (yastandı) denilmektedir. Bunun naziri (örtü) kelimesidir ki bundan iştikak edilerek (örttü) denilmektedir. Örtü itihaz edildi mukabilinde ise (örtündü) denilir. Bu surelle ittihaz sigası teşkil etmek, ittihaza yarar her şey hakkında caridir. Ms: (ton) -elbise-, -elbise itihaz edildi- mukabilinde ise (tonandı) istimal edilir.

XVIII. MÜŞAREKET HARFİ

§ 20. Müşareketin harfi hey'ete delâlet eden (ş) gibi sakın(ş)dir. Ms: (urmaq) fiilinde hareket bir taraftan cereyan ederse (urdu), her iki taraftan vaki olursa (uruşdı) denilmektedir. Keza (sançmaq) tan (sançdı), (sançıştı). (Sançış künü) tabiri de buradan alınmadır.

Müzari sigasıyla müşareket ifade etmek için (uruşur), istikbal için ise (uruşğa) denilmektedir. Eger müşareket için meçhul fiil yapılmak istenilirse kıyasa göre (uruşuldı) (sanculaşdı) demek lâzım gelir. Lâkin bunların hiç birisi müstamel değildir.

XIX. MÜZARAAT HARFİ

(Fiilin müzari olduğunu gösteren harf)

§ 21. Müzaraat harfi sakın (r) den ibarettir. Ms: (kalkıyor) [1] ma-

[1] Arapçada müstakbel fiili bulunmadığından müzari hal fiili ile istikbal beyninde müşa-

nasına (çalqar), (turur), (kälür), (sır) gibi. Bu son iki fiilde (yiyür), (siyur), demek te caizdir. Bu telâffuzla, yalnız bir harftan ibaret olan fiili, daha bir harf ilâve etmekle takviye etmiş gibi oluyorlar. Buna binaen (yıqayor) manasında (yuyur) demektedirler. Lâkin ekserya (yur) derler.

XX. MAZİ HARFI

(Fiilin mazi olduğuna delâlet eden harf)

§ 22. Mazi âlâmetini (d) teşkil eyler. Makabli fethali veya kesreli olursa bu (d) kesreli, zammeli ise mazmum olur. Ms: (turdu), (olturdu), (bardı), (birdi) gibi [1]. Türkmencede ise (d) daima kesrelerdir. Mahreçleri yakın olduğundan (d) yerine (t) gelir.

Harflerin Ziyade edilmesi ve Mahalleri, Harf-i Bedel ve Hafz, Harekenin Nakli ve Teşdid.

XXI. ZİYADE BAHSİ

§ 23. Bir harfin zait olup olmadığını gösteren iştikak ve tasrifdir. Ziyade olan harflerin mahalleri tayin edilirken zahir olacağı üzere, iştikak asıl ile fer' üzerine, tasrif ise bilakis fer' ile asıl üzerine istidlâldir. Ziyade edilen harfler şunlardır: r, n, s, ç, d, z, q, k, ğ, y, m, ş, l, v.

XXII. R. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 24. 1) Zaman-ı hal için olan müzari fiillerinde. Ms: (kälür), (alur) gibi .

2) İsminden fiil iştikak edilirken. Ms: (qayğu) kelimesinden fiil iştikak edildikte (qayğurdu) denildiği gibi (bälğü) den (bälğürdi) (aq) tan (ağardı), (qızıl) dan (qızardı), (yaşıl) dan (yaşardı), (boz) dan (bozardı) denilmektedir. Renklere delâlet eden isimlerde bu suretle fiil teşkili müttarittir .

3) Makablinde (l) olduğu zaman cemide ziyade edilir. Ms: (at) tan (atlar), (it) ten (itler) gibi .

4) Tafdile delâlet eden (raq) ve (râk) te (k) ve (q) ile beraber (r) de ziyade edilmektedir. Ms: (yâk) den (yâkrâk), (yaman) dan (yamanraq) gibi.

reket vardır. Bundan dolayı arapça tercümeleri Türkcede iki şekilde yani hem (kalkar) ve hem de (kalkıyor) şeklinde kaydedilebilir. Lâkin müzaraat babında olduğundan tercümenin ikinci şekli daha muvafıktır.

[1] Misallere bakılırsa mazmum, meftuh veya meksur olan harfe değil (d) harfinin makablinde bilâkis makablinden eveldir.

5) Cemi olan faile isnat edilen fiilde. Ms: (kâldilär) gibi.
6) Makablinde (d) olduğu halde ta'diye için olan (dür) lâfzında. Ms. (mindi) fiili müteaddi yapıldığı zaman (mindürdi) olur. Bazen (d) hazfedilir ve bu takdirde yalnız (r) baki kalır . Ms: (iç) tadiyesinde (içür) denilir, halbuki aslında (içdür) dür.

XXIII. N. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 25. 1) İttihaz manasını ifade etmek için sakin olduğu zaman. Ms: (yastadı) fiilinden (yastandı), (örtti) fiilinden (örtündü) gibi .

2) Meçhul fiilde. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir. Ms: (yidi) fiilinin meçhulünde (yindi), (sınadı) fiilinin meçhulünde (sılandı) gibi.

3) İsm-i mef'ulde. Ms: (sınanmış) gibi .

4) (ür) kelimesinin ceminde . Ms: mukabilinde -akil adamlar gördüm- (uslu äränlär kördüm) denildiği gibi (anlar ärän uslulardır . denilmektedir)

5) Makablinde fethali (k) yahut fethali (ğ) olduğu halde ism-i failde mubalegaya (mubalegalı ism-i faile yahut mubalega sigasına) delâlet etmek için. Ms: (kâlikän) (barağan) gibi Mübalega sigası olan (külâç) müstesnadır. Kıyası (külâkän) olup Türklerin muhaverelelerinde müstamelirdir .

6) Makabli sakin olan (k) yahut (ğ) ile beraber mazi manasında mevsul olan ism-i fail ve ism-i mef'ule delâlet etmek için bir (n) artırılmaktadır . Ms: (kâlkän), (barğaz) gibi ki -gelici- ve -gidici demek olup- -adam geldi- , -adam gitti- manasındırlar. Keza (urulğan) -adam ki vuruldu- , (birilgän) -adam ki verildi- gibi .

7) Makablinde (k) meksure ile beraber meftuh olarak tasgire delâlet etmek için. Ms: (qul) tasgirinde (qulkinä), (at) tasgirinde (atkinä) denilmektedir.

8) Bahs-i mahsusunda zikredileceği üzere, halde, fethali (b) den sonra sakin (n) artırılmaktadır. Ms: (kälübän) gibi .

9) Sakin olduğu halde (toqsan) ve (säksän) kelimelerinde ilâve edilir. Burada (n) nin dahil olması aslı itibarile (säkiz) ve ('oquz) dan ibaret olan edatların on defa tasnif edildigine delâlet etmektedir .

10) (Sämäs) kelimesinden fiil iştikak edildikte, isim ile fiili yekdiğerinden tefrik etmek için bir (n) ilâve edilmektedir. Ms: (sämsändi) gibi .

XXIV. S. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 26. 1) İkinci harfi sakin olan her bir iki harfli isimde. Türkmencede tasgir âlâmetleri olan (çuq) ve (çük) ten sonra sakin olarak bir (s) harfi ilâve edilmektedir. Ms: (qulçuqas), (itçükäs) gibi .

2) Gayip ism-i müzâfın ahırı harekeli olduğu takdirde bir (s) ilâve edilir. Ms: (çoçası), (atası), (ulusu) ve (qarısı) gibi.

3) Gerek gayip gerekse muhatap ve mütkeşim olsun nefi halin bütün sigalarında. Ms: (kâlmäs), (kâlmäslär), (kâlmässän), (kâlmässiz) (kâlmäs män), (kâlmäs biz) gibi.

4) (Kâşkâ) kelimesinin haberi fil olmadığı ve şeddeli, meftuh olduğu ve makablinde kesreli (m) bulunduğu zaman (s) ilâve edilmektedir. Ms: (kâşkâ Sänçär kâlimissâ idi), (kâşkâ Sänçär ävdämüssâ idi) gibi.

5) (Dägülmüssâ) kelimesinin mütadifinde. Ms: (Sänçär dägülmüssâ Sonqur turmıs idi) gibi.

XXV. B. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 27. 1) Failin fiili icra edilirken ne halde olduğunu gösteren kelimelerde sakin ve kıyasî olarak daima ziyade edilmektedir. Ms: (sorup), (kâlip), (kirip) gibi. Bazen fiilin nihayetindeki (l) den sonraki elif (y) harfine munkalip olur. Ms: (sözläyüp), (ağlayup) gibi. Sakin olup ta bir sakin (b) ile birleşince elif tamamile hazfedilir. Ms: (sözlöp), (ağlop) gibi.

Kayıt: Hale delâlet edep (b) harfinin nihayetine bir (n) harfinin] artırılacağı hakkında (n) harfi bahsinde malûmat verilmiştir.

2) Renge delâlet eden kelimelerde sakin olduğu halde artırılmaktadır. Aynı zamanda kelimenin ilk harfi tekrar edilir. Ms: (sarı), (sap-sarı), (qızıl), (qıpqızıl) gibi.

Bu şekilde kelime mubaleğaye delâlet eder, yani -çok sarı-,-çok kırmızı-gibi. Fakat bu kabil kelimelerin bazısında (b) harfi (m)ye kal-bilmektedir. Bu hususta ayrıca malûmat verilecektir.

XXVI. T. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 28. Ta'diye için kıyasî ve muttarit olarak nihayeti mütaharrik fiillere bir (t) harfi ziyade edilmektedir. Ms: (däpälä), (däpälät), (yüri), (yürit) gibi.

XXVII. Ç. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 29. 1) Kelimenin her hangi bir san'ata nisbet edildiğinde yalnız bir (ç) ilâve edilir. Ms: (açtı), (yaçtı) gibi.

2) Sıfatın san'at halini aldığına delâlet etmek için. Ms: (barıçı), (kâlcı) gibi. - Alim - manasında olarak kullanılan (bilgü)nin (ğ) ile istimali kıyasa muhaliftir. Bunun kıyası ism-i- fail bahsinde zikredildiği veçhile (bilçi) dir.

3) Mubaleğalı ism-i- faille delâlet etmek üzere kıyasa muhalif olarak (küläç) lafzında (ç) istimal edilmiştir.

4) Evvelce bahsedildiği gibi (q) ve (k) ile tasgir alâmeti olan (çuq) ve (çük) kelimelerinde ziyade edilmiştir.

5) İsm-i- mekâna delâlet etmek üzere fethalı (q) ve (k) ile ziyade edilir. Ms: (käläçäk), (turaçaq), (turğaçaq) gibi.

(6) İstikbal için olan ism-i failde, fethalı (d) den sonra meksur olarak ziyade edilmektedir. Ms: (oldacı) gibi.

7) Muhabbeli ifade etmeğe mahsus yapılan tasgire delâlet etmek üzere fethalı olarak (sarıça), (qaraça), (aqça) kelimelerine ilâve edilmektedir. Lâkin kelimenin sonundaki (a) uzatılmaktadır.

XXVIII. D. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 30. 1) Mazi fiiline delâlet etmek için zammeli yahut kesreli yalnız bir (d) ilâve edilmektedir. Ms: (kâldi), (turdı) gibi. Bundan mada evvelce bahsedildiği veçhile diğer harflerle de ilâve edilmektedir. Bu kabilen olarak istikbal için olan ism-i faille delâlet etmek üzere kesreli (ç) den evvel (oldacı)de ziyade edildiği gibi, ta'diyenin (dür) lafzında da sakin (r) harfiyle artırılmaktadır. Bazen bu lafzda (d) harfi (t) ye kalb olmaktadır. Ms: (tur) gibi.

Kayıt: Vaktâ bazı fiillerde mazi alâmeti kalın ve ince (t) ile istimal edilmişse de bu kıyasa tamamile muhaliftir. Zira mazi fiilinin asıl alâmeti (d) dir ve ekser maziler yalnız (d) ile ifade edilmiştir. Halbuki kalın ve ince (t) istimal edilenleri pek azdır.

Bir şeyin çok istimal edilmesi onun asıl oluşuna ve az istimal edildiği de far' olduğuna delâlet eyler.

XXIX. Z. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 31. (Z) harfi sakin olduğu halde kıyas hilâfı olarak (ğ), (k) ve (r) harflerinden birisiyle ta'diye teşkili için kullanılmaktadır. Ms: (turğuz), (körküz), (tamzur), (ämzür) gibi.

XXX. Q. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 32. 1) Evvelce zikredildiği veçhile tasgir alâmetleri olan (çuq) ve (çük) lafzında ziyade edilmektedir.

2) F'dade delâlet etmek için kesreli (l) harfiyle beraber ziyade edilir. Ms: (yamahq) gibi.

3) İsimden mastar manası kasdedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (balıhq) gibi.

4) Mastar alâmetinden sonra mastar manasını tekit için. Ms: (bar-maqlıq) gibi.

5) Gayri muttarit bir surette ism-i fail ve ism-i me'ule delâlet etmek için yalnız olarak ilâve edilmektedir. Ms: (açıq) gibi.

6) Kalın fiillerden müştak ism-i alete delâlet etmek üzere mazmum ve yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (bıçqu) gibi.

XXXI. K. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

33. 1) Hafif fiillerden müştak olan ism-i alete delâlet etmek için mazmum (k) yalnız olarak ziyade edilmektedir. Ms: (käsäkü) gibi. Yalnız (äläk) kelimesinde sakın olması hilâfındadır.

2) Mastara delâlet etmek için fethalı (m) den sonra sakın olarak ziyade edilmektedir. Ms: (käl-mäk) gibi.

3) Mastar manasını tekit için (l) den sonra ziyade edilir. Ms: (käl-mäklik) gibi.

4) İsmiden mastar manası kastedildiğine delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (bäylik) gibi.

5) İfade delâlet etmek için. Ms: (bitlik) gibi.

6) Tasgir alâmeti olan (ç) lühikasında zammeli (ç) harfinden sonra sakın olarak bir (k) ilâve edilmektedir.

7) İsm-i mekân alâmeti olan (çäk) lâfzında fethalı (ç) harfinden sonra.

8) Meftuh olarak mübalegalı ism-i failde ziyade edilir. Ms: (käläkän) gibi.

9) Evvelce zikredildiği vechile (kinä) ile (yäk-räk) kelimelerinde ziyade edilir.

10) İctima manasına delâlet etmek için zammeli ve makabli fethalı olduğu halde adetlere ilâve edilmektedir. Ms: (äykäkü), (üçäkü), (dördäkü), (yidäkü) gibi ki - toplu olan iki, dört, beş, yedi - demektir. Aynı tarzde (säkiz) adedine (k) harfinin ilâve edilip söylendiği işittimemiştir. Lâkin kıyasa göre (säksäkü) olması lâzım gelir. Ayrıca aynı (k) harfi (birakü) kelimesinde müstameldir.

11) Fiil mazinin ahırına evvelâ (k) sonra (çä) ziyade edilir ve mezkûr fiile mulhak olan zamirler de (k) ile (çä) nin arasında vaki olur. Bu şekilde terkip arapçanın - لاء - sı yerine kaim olur. Fakat fiilden evvel bir (täymä) lâfzı zikredilirse bu takdirde bunların cümlesi - لف - manasını ifade eder. Ms: (täymä käl-dükünçä ağırlagamän) ve (Sänçar täymä käl-dükünçä ağırlagamän) gibi.

12) Müfret muhatap için olan emri te'kit maksadıyla sakın (l) ile beraber ziyade edilir. Ms: (kälkil), (külkil) gibi.

13) Nihayet (süpür) fiilinden müştak olan (süpürkâ) kelimesinde (k) harfi ziyade edilir.

XXXII. Ğ. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 34. 1) Hilaf-ı kıyas olarak (ğ) harfi (z) ile beraber ta'diyede ziyade edilmektedir. Ms: (turguz) gibi.

2) Sıfattan gayrisine nisbet edildikte zammeli (l) ile sakın olarak ziyade edilmektedir. Ms: (rumluğ) gibi.

3) Mübalegalı ism-i failde delâlet etmek için sonunda sakın (n) olduğu halde fethalı olarak ziyade edilmektedir. Ms: (barağan) gibi.

4) Mevsul olan ism-i fail ve ism-i me'ule delâlet etmek için aynı tarzda ziyade edilmektedir. Ms: (yaratğan) gibi.

5) İctima manasına delâlet etmek için, zammeli olarak adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (altağu), (toqsagu) gibi ki mana itibarile - toplu altı ve toplu dokuz - demektir.

6) Müfret muhatap için olan emri, tekit maksadıyla, sakın (l) ile beraber ziyade edilmektedir. Ms: (turgul), (bargul) gibi.

XXXIII. M. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 35. 1) Mazi için olan ism-i failde delâlet etmek için, sakın (ş) ile beraber ilâve edilmektedir.

2) Dahil olduğu adedin on defa büyütüldüğüne delâlet etmek için (yâti) ve (altı) adetlerine ilâve edilir. Ms: (yâtmiş) gibi.

3) Evvelce zikredildiği vechile, mastar alâmetleri olan (maq) ve (mäk) lerde ziyade edilir. Mastarda yalnız sakın (m) ile iktifa etmek de caizdir.

XXXIV. Ş. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 36. (Ş) Harfinin diğer harflerle beraber ziyade edildiği hakkında (m) harfi bahsinde malûmat verilmişti. Yalnız olarak ise (ş) harfi:

1) Müşarekete delâlet etmek için kullanılır. Ms: (uruşdı) ve (sün çıştı) gibi.

2) Hey'ete (keyfiyete) delâlet etmek için ziyade edilir. Ms: (miniş) ve (olturuş) gibi.

3) Mastar manasında mübalega için. Ms: (uruş) ve (olturuş) gibi.

XXXV. L. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 37. (L) harfi evvelce zikredildiği vechile (q) ve (k) harflerle beraber ziyade edildiği gibi ayrıca:

1) İsimden fiil teşkil etmek istenildiği zaman meftuh olarak ismin nihayetine ziyade edilir. Ms: (ötrüklädi), (otladı) ve (sözlädi) gibi. Bu suretle fiil teşkili her isimde muttarittir.

2) İsm-i meftulde. Ms: (urulmuş), (barılmış), (uruldaçı) ve (barıl-da-çı) gibi.

3) Keza mazi manası kasdedilen mevsulda ziyade edilir. Ms: (birilkän), ve (urulğan) gibi, ki-ki verildi, ki uruldu-manasınadır.

4) İçtima alâmetinin ilâve edildiği adet isimlerinde, aynı lâhikadan evvel, meftuh ve makabli sakin olarak ziyade edilmektedir. Adet ismine (l) ziyade edilmesi izafet haline mahsus olduğu gibi, zamir gaibe de izafet edildiği zaman nihayetine, müteharrik müzaflara ilhak edilen (s) harfi de (l) ye ilhak edilir. Ms: (ikävläsi) ve (üçävläsi) gibi. Muhatap zamirine izafet edildikte (ikävlänü) ve (üçävlänü) olur. Mütakellim zamirine izafet edilirse (ikävlämüz) ve (üçävlämüz) şeklini alır. Bu usul (säkiz) adedine kadar böyledir. (Säkiz) ve (on) adetlerinde, mürekkep ve matuf adetlerde ve nihayet (yüz) ve (bin) lafızlarında bu şekilde kullanılan kullanılmadığı tetkika muhtaçtır.

XXXVI. V. HARFİNİN ZİYADE EDİLDİĞİ MAHALLER

§ 38. (V) harfi makabli meftuh olduğu halde mazmum olarak içtima delâlet etmek maksadıyla adet isimlerine ilâve edilmektedir. Ms: (ikävü) (üçävü), (dördävü), (bişävü), (allävü), (yädävü), ve (toqsavü) gibi. (Säkiz) adedinde bu şekil istimalde tesadüf edilmiyor. Kıyasa bakılırsa (sakzävü) ve yahut (säksävü) [1] denilmesi lâzım gelir. Keza (on) ve bunun mafevkindeki adetlerde ne (k) ve ne de (ğ) harflerinin ziyade edildiği işitilmemiştir. Adet isimlerinde ziyade edildiği gibi (v) harfi ayrıca (çätläwük) kelimesinde de ziyade edilmiştir.

XXXVII. HARFLERİN YEKDİĞERİLE TEBDİLİ MESELESİ

(Bedel bahsi)

§ 39. Umûmiyetle Türk lisanında harflerin yekdiğerile tebdili az vaki olduğundan bedel harfleri de bu nisbette azdır. Başlıcaları bunlardır: (hemze), q, s, d, (sat), t, b, z.

(Hemze) ile (b) tebdil edilmektedir. Ms: (abbaq) = (appaq) denilmektedir. Ash itibarile bu kelime (ab + aq) dan ibaret olup (hemze) nin (b) ye tebdilile bu şekli almıştır. (Q) harfi (ğ) ya tebdil edilir. Ms: (ağardı) gibi ki ash itibarile (aqardı) dir. Zira (beyaz) a (aq) denilmektedir.

[1] Nushalarda (sekseki) denilmektedir. Lâkin kelimenin bu şekli bahsa tevafuk etmemektedir. Bundan dolaydır ki yukarıdaki misaller nushalarda yoktur.

Keza (bozquş) dan (bozğuş) gibi. (Ş) harfi (sat) a kalbolunur. Ms: (at-sız) gibi. (D) harfi (t) ye kalbolunmaktadır. Ms: (işittördi) gibi ki bunun aslı (ışitdürdi) dir. Aksine olarak da (dämür) = (tämür), (dötün) = (tütün), (diz) = (tiz), (dälü) = (tälü), (dilkü) = (tilkü), (dıltaq) = (til-taq) kelimelerinde tesadüf edilmektedir. Keza (t) harfi (s) ye kalbolunur. Ms: (s) gibi. (B) harfi (m) ile tebdil edilmektedir. Ms: (yamyaşıl) denilir. Halbuki (yabyaşıl) = (yapyaşıl) denilmesi lâzımdır. (Z) harfi (sat) a kalbolunmaktadır. Ms: (toqsan) gibi ki ash itibarıyla (toqzan) dir.

XXXVIII. HARFLERİN HAZFİ MESELESİ

§ 40. Bura Türçesinde hazf keyfiyeti az olduğu gibi muttarit de değildir. Hazfî mutat olan harfler bunlardır, d, y, r, (hemze), q.

(D) harfi (içdür), (kâçdür) gibi kelimelerde hazfedilerek (içür) ve (kâçür) şeklini almışlar. (Y) harfi de (âykir) kelimesinde hazfedilmiş ve mukabilinde (âkir) istimal edilmiştir. (R) harfi (birlä) kelimesinde hazfedilmiş ve (bilä) şeklini almıştır. (Hemze) ise (şimdi) kelimesinde (oş) dan hazfedilmiştir. Kelime ash itibarıyla (oşimdi) dir ki burada (imdi) deki (hemze) nin harekesi makablindeki sakin (ş) nakil ve (hemze) nin kendisi de hazfedilmiştir. Nihayet (q) harfi (sıçan) kelimesinde de hazfedilmiş ve (sıçan) şeklini almıştır.

XXXIX. TEŞDİD VASITASIYLA İKİ HARFİN BİRLEŞMESİ

(İdgam)

§ 41. İdgam bir ve yahut müteakıp iki kelimedede vaki olur. Bir kelimedede idgam keyfiyetine pek az tesadüf edilmektedir. Buna yalnız (älli) ve (yassı) [1] kelimesinde tesadüf edilir.

XL. MÜREKKEP KELİMELERİN AHKÂMI

§ 42. Kelâm isnadı mütazammın nisbete delâlet eden kavilden ibaret olup üç kısma ayrılmaktadır. Talep haber ve inşa. Talep dahi iki kısım olup fiilin vücudunu veya ademini talep etmekten ibarettir. Evvelkisi (barğıl) ikincisi ise (barma) gibi. Haber için. Ms: (Sânçâr turmuş), inşa için ise (sattım) gibi.

Bundan mada kelâm cümle-i ismiyye ve cümle-i fiiliyye gibi iki ye taksim edilir. Cümle-i ismiyye müpteda ile haberden mürekkep olan cümleden ibarettir. Ms: (idi), (kâşkâ), (sağandı) ve bunların ehevâtından ibaret olan nevasih cümle-i ismiyyeden neşet eder

[1] Bu takdirde ismi-i adet olan (yetti) nushalarda yanlış hareketlenmiştir.

Cümleyi fiiliye fiil ile failden mürekkep olan cümledir. Fiil ve naib-i failden mürekkep olan cümleler de bu kısma dahildir.

Burada ilk önce isim nekire ve marifeye, fiilin ise emir, mazi, ve hal ile istikbale delâlet eden sigaya inkısamı zikredilecektir.

XLII. NEKİRE ve MA'RİFE

§ 43. Nekire gayr-i muayyen ferde vazolunan isim olup iki kısma ayrılmaktadır: Müfret ve mürekkep. Müfret (är) ve (ät) gibi lâfızlardan ibarettir. Mürekkep ise bazan iki isimden mürekkep olur. Ms: (dävâ-quşu) gibi. Bazan ise daha ziyadesinden teşekkül eder. Ms: (qarbarçuqlu bağa) gibi.

Kayıt: Türkçe için varit olan bu hususiyet arapçaya muhalifdir. Zira arapçada nekire mürekkep olamaz.

§ 44. Ma'rife muayyen bir şeye vazolunandır ki zamir, alem, ism-i işaret, mevzul ve bunlardan birine müzaf olanlardan ibarettir.

Zamir iki kısma ayrılır: münfasıl, ve muttasıl. Münfasıl zamirlerden müfret mütekellim için (mân), ve mütekellimin için de (biz) dir ki sonuncunun ash (miz) dir. Cem munasını ifade etmek için bazen bu zamire (lar, lâr) lafzı ilhak edilir. Bir muhatap için (sân), muhataplar [tesniye ve cem-i muhatap] için ise (siz) lâfızları müstameldir. (Mân). (sân). (miz) ve (siz) kelâmın hem asıl ve hem de tali cüz'lerinden olarak istimal edilirler. Müfret gayip için (ol) ve (on), tesniye ve gayip cemi için (onlar) lafzı müstameldir. Bunun ash (ollar) dir. Birinci (l) (n) harfine kalbedilmiş ve (lar) daki (l) harfinin fethasına tâbi tutularak hemzesi fethalı kılınmıştır. Aradaki sakın (n) ise o kadar da mani telâkki edilmemiştir. Lâkin kelimenin aslı üzerine birinci (l) harfi hazfedilerek (onlar) şeklinde de telâffuz edilmiştir. Türkmencede ise hemze (b) harfine kalbedildiğinden (bular) telâffuzunu almıştır.

Müzaf ileyh olan müfret mütekellim için muttasıl zamir sakın (m) dir. Ms: (qulum) gibi. Müzaf ileyh olan müfret muhatap için (n) dir. Ms: (qulun) gibi. Müzaf ileyh olan tesniye ve cemi muhatap için (z) harfinin ziyadesiyle yine (n) dir. Ms: (qulunuz) gibi. Bundan mada bu zamirlerin istimaleri hakkında lâzım oldukça diğer bahislerde de malûmat verilecektir.

XLIII. ALEM

§ 45. İsm-i hasdan ibaret olan kelimedir. Altı nevi istimali vardır. a) Müfret. Ms: (Sunqur) gibi.

- b) İki isimden mürekkep olur. Ms: (Aqbuga) gibi.
- c) Bir isim ve bir fiilden teşkil edilir. Ms: (Aydoğdu) gibi.
- ç) Mürtecel olarak kullanılır. Ms: (Qalavun) gibi.
- d) İsimden menkul olur. Ms: (Laçın) gibi.
- İ) Fiilden menkul olur. Ms: (Bükti) gibi.

XLIII. İŞARET İSİMLERİ

§ 46. Yakın gösteren müfret isim işareti (bu) dir. Uzak için ise (ol) kullanılır. Uzağı göstermeğe mahsus olan (ol) zamir bahsinde zikredildiği veçhile müfret ism-i işaretle zamir gayip beyninde müşterektir. Yakına delâlet eden işaret isminin cemi (bular) uzaq için ise (anlar) dir. Bu kelimenin zamir bahsinde cemi gayip için kullanıldığı zikredilmiştir. Bundan dolaydır ki cemi gayipe zamir ile ism-i işaret beyninde müşterektir.

Keza mekâmı göstermek için iki işaret ismi mevcuttur. Ms: (bunda)-burada- ve (anda)-orada-.

XLIV. MEVSUL

§ 47. Mevsul için sılanın envaini göre üç lâfız kullanılır. Sıla zarf olduğunda mevsul kesreli (k) olur. Ms: (bu ävdâkinin quldur). (bu ävdâkılârnın quldur) gibi. Sıla cümle-i ismiyye olduğu zaman müfret mevsul (ol kim) cemi ise (anlar kim) dir. Ms: (ol kim qoçası körklüdü ävdâdü), (anlar kim qulları körklüdü ävdâdü) gibi. Sıla cümle-i fiiliyye olursa fiil ya mazi veya istikbal olur. Mazi olduğu zaman kalın ise (ğan) hafif ise (kân) lâfızları aynı fiilin nihayetine ilâve edilmektedir. Ms: (kördüm sâni urğanı), (yaratğan), (kâlkân) gibi, ki mana itibarıyla-gördüm o adamı ki seni vurdu, ki yarattı, ki geldi-demektir. Mazi fiilinin mevsulu (ğan) yahut (kân) olmakla beraber, istikbal fiilinden teşekkül eden sılanın mevsulu olan (ol kim) ve (onlar kim) den sonra da mazi zikredilebilir. Ms: (anlar kim turdular ävdâ) gibi. Sıla istikbal fiili olduğu takdirde kastedilen manaya göre mevsul (ol kim, anlar kim) dır. Yani müfret kasedildiğinde (ol kim) ve tesniye ile cemde (onlar kim).

Sılanın cümle-i haberiyye, ya zarf, ya car ve mecrur olması şarttır. Mevsul (k) olduğu zaman sıla ancak zarf ve yahut car ve mecrur olur ve mevsula takaddümü lâzımdır. Diğer mevsullarda ise sıla ister cümle ister zarf, isterse car ve mecrur olsun sılanın mevsuldan tehiri lâzımdır. Sılası cümle olanların misali evvelce zikredilmiştir. Sılası car ve mecrur olanlar ise (anlar kim ävdâdü körklülârdür) ve (anlar kim alınıdadur bağlârdür) gibi dirlir.

Mevsul olan (ol kim) ve (anlar kim) lâfızlarıyla bunların sılaları bey-nini me'ul ile fasletmek caizdir. Ms: (ol kim Sâncârni urdu kaldı) gibi. Cümle-i şartiyye dahi mevsule sıla olarak vaki olmaktadır. Ms: (kaldı ol kim körsân süvgäsän) gibi. Burada (körsân) deki (s) edat-ı şart, (N) ise hitap zamiridir.

XLV. MÜZAF

§ 48. Bazen isimler zamire izafet edilmektedir. Ms: (qulum), (qulumuz), (qulun), (qulunuz), (qulı), (qulları) gibi. Bu hususta izafet bahsinde malûmat verilecektir. Gaip zahirine izafet edilen isim nihayeti sakin ise kesreli kılınmaktadır. Ms: (qulı) gibi. Mütaharrik olduğu zaman ise kesreli bir (sı) ilâve edilmektedir. Ms: (qocası), (ulusı), (qarısı) gibi. Bazen de ism-i haslara ve işaret isimlerine mevsul isimlere izafet edilir. Ms: (Sonqur qulı), (bunun qulı) gibi.

Arap lisanında olduğu gibi Türkçede nekireyi ma'rife yapacak harf-i tarif mevcut değildir. Belki isim, kendi aralarında maruf ise, muhatapların fehmine istinaden, asıl vasfı üzere nekire olarak zikre iktifa edilmektedir. Evveline (ol) lafzı ilâve edilmez. Lâkin bu lügatte gaip zamirile ismi işaret beyninde müşterek olan (ol) kelimesini ilâve etmek adettendir. Ms: Karşıdaki muhatap ile beyinlerinde maruf olan balıktan bahs edilirken - deminki balık tazedir, mukabilinde (ol balık yaşdur) ve - deminki balıklar tazedirler - yerine (ol balıklar yaşdur) yahut (yaş-lardur) denilmektedir.

XLVI. FİİL

§ 49. Fiil üç kısımdır: emir, mazi ve müzari. Emir asıldır. Fakat mazi, müzari, ism-i fail, ism-i me'ul, mastar, ism-i mekân, ism-i hey'et, ism-i alet, fer' ve emirden müştakırlar.

Emir ya gayip, ya muhatap ve ya mütekellim için olur. Gayip için olduğu zaman emir harfi lâzımdır. Ms: (Sâncâr kâlsün) gibi. Buradaki (sün) = (sin) arapçanın (l) si gibi emir harfidir.

Eğer emir, müfret muhatap için ise, en sağlamı, hiç bir şey ilâve etmeden fiilin kendisini bizzat ityan etmelidir. İstirahat için bu emrin nihayetine (ğıl) yahut (gil) [1] kelimelerinin ilâvesi de caizdir. Bunların ilâvesi ahenk kaidesine göredir. Kalın kelimeye (ğıl) inceye ise (gil) ilâve edilir. Kelimelerin kalın ve inceliğini tayin eden sema'dır. Abû-Hayyân bu hususta Türk lûgatine dair telif ettiği "کتاب الافعال" unvanlı eserinde malûmat vermiştir.

[1] Burada istirahat lafzı tahtında kasdedilen mana bir kelimedenden diğerine geçildiği zaman bu lafızların kullanılması vakit kazanmaktan ibarettir.

Emrin evveli mezzum olup de kelimenin kendisinde fethalı harf bulunmazsa ahır harfinin makabli [yani (ğ) veya (k)] zammeli telâffuz edilir. Ms: (turğıl), (kölğil), (urğıl) gibi. Evveli mezzum olduğu halde kelime de fethalı harf varsa son harfinin makabli kesreli olur. Ms: (kostârgil) gibi. Eğer emrin evveli meftuh veya meksur olan kelimelerde zammeli harf bulunmazsa ahır harfinin makabli kesreli telâffuz edilir (birğil) (ışığıl) gibi. Eğer evveli meftuh veya meksur olduğu halde kelime de zammeli harf bulunursa bu takdirde son harfinin makabli zammeli olur. Ms: (läktürğil) gibi. Şayet emir teseniye ve yahut cem-i muhatap için ise, emir lâfzına bu takdirde yalnız bir (n) ziyade edilmektedir. Ms: (turun) gibi. İstenilirse ayrıca (n) harfine bir de bir (z) ilâve edilir. Ms: (turunuz) gibi. Burada (z) harfi (siz) kelimesinden kalma bir bakiyedir. Kelimenin aslı üzerine doğrudan doğruya (siz) kelimesini ilâve etmek de caizdir ki, burada (siz) tekit için kullanılmış olur.

Emir müfret mütekellim için olduğunda (barğayım), (kalkayım) denilmektedir. Arapçada mütekellim için emir sigasının istimali pek nadir ise de Türk lisanında bilâkis pek çoktur. Tasrif cihetinden mazi ve müzariye has olan ve bunları yekdiğerinden temyiz eden evsaf ve şerait evvelce zikr edilmiştir. Yalnız ayrıca burada zikr etmelidir ki şayet müzari fiilin alâmeti olan (r) harfinin makabli müteharrik ise (r) harfi ilâve edilmekte ve makablinin hareketi değişmektedir. Fakat (r) harfinin makabli sakin ise bu takdirde zamme ve yahut fetha ile hareketleneceğini tayin etmek işitmeğe mütavakkıftır. Abû-Hayyân bu hususu kendi "کتاب الافعال" ında izah eylemiştir.

§ 50. Şimdiye kadar tarif ettiğimiz sonunda (l) harfi olmayan müzari fiilleri hakkındadır. Nihayetinde (la) harfi olan müzari fiillerde (li) çeken (elif) zammeli (y) harfine kalp olmaktadır. Ms: (sözlâyür), (başlayur) gibi. (Y) harfini hazfedüp (zöslâr) ve (başlar) demek de caizdir. Lâkin (y) ile söylemek daha doğrudur.

Haber olan istikbal fiilin alâmeti ise fiil kalın olduğunda fethalı (ğ)dir. Ms: (turğay) gibi. Fiil ince olduğu zaman ise fethalı (k) dir. Ms: (kalkâ) gibi.

§ 51. Diğer cihetten fiil ayrıca iki kısma ayrılmaktadır mutasarrıf ve camit.

Mutasarrıf fiil zamanın değişmesine göre lafzı değişen fiildir. Ms: (tur), (turur), (turdu) gibi. Camit fiiller ise muhtelif zaman için sgaraları bulunmayan fiildir. Meselâ-oldu-manasına olan (idi) gibi ki bundan ne emir ve nede müzari teşkil edilemez. Eğer-gönder-manasına olursa o zaman fiil mutasarrıf olup bundan emir sigası kullanılır. Ms: -gönder bunu- manasında (ı bunu) denilmektedir. Burada (idh)-oldu-ile-gönderdi-manalarında müştakırlar [1].

[1] Türkçe kelimeler arap burufatile yazıldığından Abû-Hayyân kalın ve ince kelimelere

Türkçede keza (dâgûl) kelimesi camittir. Bu hususta (idi) ve ehevati bahsinde malûmat verilecektir.

§ 52. Fiil lâzım ve müteaddi olmak üzere yine iki kısma ayrılmaktadır. Ms: fiil-i lâzım (tur) gibi. Müteaddi fiili ise sarih veya gayri sarih mefû'le taalluk etmesi itibarıyla iki kısma ayrıldığı gibi, bir, iki, yahut üç mefû'le taalluk etmesi itibarıyla da üçe taksim olunur. Bu hususta ileride ayrıca malûmat verilecektir.

XLVII. MÜPTEDA VE HABER BAHSİ

§ 53. Evvel müpteda sonra ise heber zikredilmektedir. Ms: - Sencer kaimdır mükabilinde (Sânçâr turuptur) istimâl edildiği gibi-Sencer ileride kalkacaktır- [1] mukabilinde (Sânçâr turtaçıdur) kullanılır. Ayrıca (turubantur) yahut (turmuştur) demek te caizdir [2]. Eğer haberle müptedaye hüküm teşbih esasına müstenit ise (Sânçâr arslundur) denir. Eğer haber zarf-i mekân ise bu takdirde zarfiyyet manasını ifade eden (d) harfile kullanılır. Ms: (Sânçâr ävdädür), (Sânçâr ardındadır). Çünkü harfsiz zarf-ı mekân bulunmaz.

Eğer haber zarf-ı zaman ise bu takdirde bunun bazısı tamamile harfsiz istimâl edilir. Ms: (sançış bu kündür) gibi. Haber edatı olan (dür) ise bunların cümlesinde te'kit için zikredilir. Bu tekil ihmal edilmeden daıma kullanılmaktadır. Şayet müptedanın haberi cümle ise (Sânçâr atası turdu) ve (Sânçâr atası turuptur) tarzında söylenilir. Mekam karinesile mana münfehim oldukça haberi hafzetmek caizdir. Ms: (armağan) gibi ki aslı itibarıyla (armağan qanı) mukabilinde istimal edilir.

Eğer haber istifham ise bu takdirde Türkçede onu hem müptedadan evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms. (Sânçâr qanı) ve (qanı Sânçâr) gibi. Lâkin sonra dan zikri daha asıdır. Keza müpteda ism-i istiham olursa onu da haberden hem evvel ve hem sonra zikretmek caizdir. Ms: (kimdir ävdä) ve (ävdä kimdir) gibi.

Müpteda ism-i şart olduğu zaman takdimi vaciplir. Ms: (kim tursa turğamân anın bilä) gibi. Buradaki (kim) hem istifhamda ve hem de şartta olur.

Müpteda ism-i mevsul olduğu zaman müptedayi takdim ederek (ol kim turdu turdum anın bilä) denir. Bu surette de müptedanın tehiri caiz değildir. Müptedaye birden ziyade haber isnat etmek caiz-

ilâve edilen lâfızların talâffuzunu tefrik eylememiştir. Netekim burada (idi) gönderdi-ile (idi) bugünkü manasında-ayrıl edilmemiştir.

[1] Metinde (turtaç) kelimesi-yarın kalkacaktır-diyer tercüme edilmiştir.

[2] Burada maksat bu iki şekil talâffuzun (turtaç) kelimesi yerine istimâl edilebileceği kast edilmişmektedir.

dir. Bu takdirde haber sıra ile zikr ve en sonuna bir (dır) ilâve edilir.

XLVIII. NEVASİH BAHSİ

§ 54. Nasih fiiller (idi) ve ehvatından ibaret olup bunlardır:-oldu -manasına olan (idi) ve (boldı),-geceledi-manasına olan (tünâdi), bir halin vukuuna ramak kaldı yahut az kalsın vukua gelecektir manasına olan (yazdu), ve bed'e ve inşa etti manasına olan (başladı)dir.

(Idi) nin sureti istimâlî şöyledir: (Sânçâr uru turur idi) denildiği gibi ayrıca (uru turmuş idi) de denilir. Buradaki (uru)-dik, ayakta durmak-, (tur) zaman-ı hale delâlet eden fiil ve (turmuş)-kaim-demektir. (Uru) kelimesinin (turur) ve (turmuş) kelimeleri ile beraber kullanılması iltibası defetmekten ibarettir. Zira bu kelimeler hem-kalkmak-ve hem de -tevakkuf-etmek manalarında müşterekdirler. Bundan dolaydır ki (turaqın qanı) denilir. Fakat-kalkmak-manası kastedilmek istenildiğinde buraya ayrıca bir (uru) kelimesi ilâve edilir. Ms:- ayakta durur idim-denilmek istenirse (uru turur idim), (uru turmuş idim) denilir.-Ayakta durur idik-cümlesi ise (ğ) le (idüğ) denilir.-Ayakta durur idiler-mukabilinde ise (uru tururlar idi), (uru turmuşlar idi) denilir.-Ayakta durur idiniz -denmek istenirse (uru turmuş idiniz) demek lâzımdır. Yani (idi) fiiline cemî muhatap zamiri ilhak edilir. Habere ise cem alâmeti ilâve edilemez. Gaip te ise buna muhaliftir. Orada cem alâmeti habere lahik olur fiile ise ilâve edilemez. Fiil, müfret gaip te nasıl ise o şeklini muhafaza eyleyler.

Haber ismi istifham ise müfret hakkında söylenilen fark üzerine zikredilir. Ms: -ne vakit alim oldun- mukabilinde (qaçan boldun bilgä), - ne vakit ulema oldunuz - yerinde (qaçan buldunuz bilgä) denilmektedir. Fakat bununla beraber (bilgä) (qaçan boldunuz) de denilebilir. Keza - nerede oldun - mukabilinde (qayda boldun) denir. Fakat (boldun qayda) da demek caizdir. - Kim kaim oldu - lâfzına mukabil (kim boldı turğan) denilir. Fakat (turğan kim boldı) de demek de olur. - Kimler kaim oldular - mukabilinde (turğanlar kim boldular) denir. Yani (idi) nin hilafına olarak bu fiile cem alâmeti ilâve edilmektedir. Halbuki yukarıda zikredildiği veçhile cemî gayipte (idi) de cem alâmeti ilhak edilemez. -Kim kaim olsa onu seveceğim-denilmek istenildiğinde (kim bolsa turğan sävgämân anı) denir. Bu cümle tahlili neticesinde (kim) - kimse-, (bol) fiil ve (sa) edat-ı şart olur. Türklerde şart harfi manasını ifade eden isim yoktur. Şart manası kastedilmek istenilirse evvelâ isim sonra fiil ve bunun nihayetine harf-i şartı ilâve ederler. Ms: (turğan) -kaim- manasına olup (boldı)

fiilinin haberidir, (sâvgâ) istikbale has olan müzari fiilidir. Türkler araplar gibi burada istikbali kastederek mazi sigasını istimal etmezler. Ms: (mân) (sâvgâ) fiilinin faili olan mütakellim zamirdir. (Anı) ise (sâvgâmân) fiilinin zamir olan mef'ulüdür.

Cem suretinde (kimlär bolsalar turğanlar sâvgâmân onları) denilir. -İnsanlar çıkmış oldular- mukabilinde (kişilär çıqmışlar boldılar) denilir. Lâkin (boldılar çıqmışlar kişilär) demek de caizdir. (Boldı) kelimesinin ekser istimali cins isimlerinde ve onların mesabesinde olan sıfatlarda olup sıfat-ı arizde müstamel değildir [1]. Kıyasa göre bunlarda da istimali caizdir.

§ 55. (Tünâdi) fiili bütün ahkâmında (boldı) gibidir. Ms: (Sânçâr gülâ tünâdi) -Sencar gülerək giceledi- denilmektedir. -Nerede giceledin- mukabilinde ise (qanda tünâdin) istimal edilir.

§ 56. (Dagül) kelimesine geldikte suret-i istimali şöyledir. Ms: -Sencer hariç değildir- yerine (Sânçâr çıqmış dagül) denir. -İnsanlar hariç değildir- mukabilinde de (kişilär çıqmış dagüllär) denilmektedir. -Hariç değiliz - mukabilinde (çıqmışlar dagüliz) denilir. Umûmiyetle (dagül) kelimesi, arapçanın "ليس" manasında müstamel oldukça, fiile ilhak edilen cem âlameti ona da ilâve edilmektedir. Fakat "ما" manasında istimal edilirken lahik olmaz.

-Sencer nerede idi- mukabilinde (Sânçâr qayda idi) ve -nere de idin- yerine (qayda idin) denir. (Qayda) kelimesini fiilden tehir etmek caiz değildir. -Sançış ne zaman idi- mukabilinde (sançış qaçan idi) denir. Keza (qayda) kelimesinde olduğu gibi (qaçan) kelimesinin de fiilden tehiri caiz değildir. Lâkin mezkûr misallerdeki (Sânçâr) ile (sançış) kelimelerinin fiilden tehiri caizdir. Ms: (qayda idi Sânçâr) ve (qaçan idi sançış) denir. Bu iki eümleye benzeyen terkiplerin hükmü de böyledir. Bugünkü -kim kaim idi- mukabilinde (turğan kim idi) denildiği gibi aynı zamanda (kim idi turğan) de denilir. -Kimler kaim idi- mukabilinde ise (turğanlar kim idilär) denilir. Lâkin (kimlär idilär turğanlar) da demek caizdir [2]. -İnsanlar hariç idiler- manasında (çıqmışlar idi kişilär) denir. Aynı zamanda (kişilär çıqmışlar idilär) de denilebilir.

Eğer (idi) fiilini evvelce nefî edüp sonra isbat etmek istenilirse bu takdirde -Sencer olmadı fakat ancak kaim idi- terkipleri mukabilinde (Sânçâr dagüldi mägâr turmış) denilir.

[1] Burada sıfat-ı arizde istimal edilmediği kayt edilmişse de fakat zikr edilen misaller (çıqmış), (turğan) kendileri sıfat-ı arizeden adedilmektedirler. Belki nushalarda bu cümle doğru kayt edilememiştir.

[2] Yukarda gâip sigasında (idi) fiiline cem âlametinin lahik olamayacağı denilmiştir. Halbuki buradaki misaller temamilen aksini göstermektedir.

(Dägüldi) kelimesi aslı itibarıyla (dägül idi) den ibarettir. Heride zikredileceği veçhile bu kelimenin iki türlü istimali vardır. -Sencer olmaz ancak kaimdir- cümlesi mukabilinde (Sânçâr bul- mağay mägâr turmış) denir ki (idi) fiilinin müzari bulunmadığından yerine (bulmağay) ikame edilmiştir.

§ 57. Kalın (b) ile (boldı) kelimesinin suret-i istimali şöyledir. -Sencer alim oldu- mukabilinde (Sânçâr bilgä boldı) denildiği gibi (boldı bilgä Sânçâr) ve (boldı Sânçâr bilgä) [1] de denir ki hem takdim ve tehir ve hem de ortada zikredilir. Bu hususta (boldı) kelimesi (idi) ye muhaliftir. Zira (idi) nin haberini (idi uru turur) tarzında söyleyerek (idi) den tehir caiz değildir. (Idi) fiili (kim idi turğan) gibi ya isme ya (uru turur idi) gibi habere muttasıl olmalıdır. -Alim oldun- yerine (bilgä boldun), -alim oldun- mukabilinde (bilgä boldun) denir. Fakat (boldun biläg) şeklinde söylemek de caizdir. Türklerde haberin kadı, emir, vezir gibi ismi cins olmasile sıfat-ı arizeden olması beyinde fark vardır. Haber, ism-i cins olduğu zaman, takdim ve tehirini teeviz ettikleri halde -oturmak- ve -durmak- gibi sıfat-ı arizde ancak sıfatı fiile takdim ederek (turur boldun) şeklinde söyledikleri işitilmiştir. -Siyah-, -gök- ve -uzun- gibi sıfatlarda da sıfat-ı arizeye muhalif olarak takdim ve tehir caizdir. -Alim oldunuz- mukabilinde (boldunuz bilgälär) denildiği halde -kaim oldunuz- yerinde, müfrette zikredilen fark üzerine (turur boldunuz) denir [2].

§ 58. -Değil- kelimesi arapçanın ما، ليه، ليه، ليه manalarında müstamel olduğundan -hariç değilsiniz- mukabilinde (çıqmışlar dagüllärsiz) ve (çıqmışlar dagülsiz) ve nihayet (çıqmış dagülsiz) deye iki şekilde söylenir[3]. Ne haber ve ne de haberden evvel zikredilmesi lâzım olan isimden hiç birisi (dägül) kelimesinden sonra zikredilemez. Keza (dägül) ün haberi isme de takaddüm edemez, yani evvelâ (Sânçâr) sonra (çıqmış) ve nihayet (dägül) zikredilir. (Dägül) kelimesi dahil olan cümlede haberin isbatı maksut ise fakat-Sencer beğdir- mukabilinde (Sânçâr dagüldür mägâr bağ) denir. (Mägärä) lâfzı harf-i istisna olup farisden menkuldür ve Türkmenler tarafından da istimal edilmektedir. Ms: -sana ancak yarın sabah gelirim- mukabilinde (kälmsmân sağa mägâr tанда) [4] denilir. Cümlenin tahliline bakılırsa (käl) -fiil (ma) -harf-

[1] Üçüncü misal (Sencer boldı bilge) olmalıdır. Zira bahsin ceryanına bakılırsa (boldı) ve yahut haberinin takdim, tehir veya ortada zikri kaytedilmektedir. Halbuki misallerde ü vaziyette zikredilen Sencer'dir. Sencer ise (boldı) nin ismidir.

[2] Zannınca asıl metinde bir parça eksiklik vardır. Mukayese et metin s. 126.

[3] Eğer (değil) kelimesi arapçanın "ليس" si manasında olursa e'ale lahik olan cem âlameti buna da lahik olur. Fakat "ما" manasında ise lahik olmaz.

[4] Nushalarda yalnız olarak (tandı) dir. Mukayese et s. 1262.

nefi ve (s) -hal-ı menfi- alâmetidir. (Män)- ben- manasında mütekellim zamiridir. (Sağa)nın aşlı (sağa)dır. Fakat çok istimal edildiğinden (n) harfi hafzedilmiştir. Nâdiren aşlı üzerine de istimal edilmektedir. (Ğa) -me'ul ileyh alâmetidir. (Mägär) -harf-i istisna, (tan) -sabah- ve (da) -edat-ı zarfıdır.

§ 59. Bir halin vukuuna ramak kaldığını ifade eden (yazdı) ile (başladı)-bugünkü manasında-kelimelerinin suret-i istimalı böyledir. Ms: -az kaldı Sencer kalkacaktı- yerinde (Sänçär tura yazdı) denilir. -Sencer kalkmağa yaklaşıp- denilmek istenildikte ise (Sänçär tura yazar) cümlesi istimal edilir. -Sencer kalkmağa başladı- yerinde (Sänçär tura başladı) denilmektedir. Bunların haberleri ancak hal sigası ile olup mazi ve müzarile olmaz. Keza haber olan (tura) kelimesi isim olan (Sänçär) e tekaddüm etmez. (Yazdı) aslında -hata etti- manasında olup -yaklaştı- manası için de kullanılmaktadır. -Yazı yazdı- manasına da gelir.

XLIX. (KÄŞKÄ) VE EHEVATI

§ 60. (Käşkâ) kelimesi Türkcede -ne olaydı- manasındadır. Bu kelime arapçanın ليت sine müradil olup fârisîden menkuldür. Ms: -ne olaydı Sencer güleydi- cümlesi yerinde (käşkâ Sänçär külärmisseydi) denir. Tahlil neticesinde (käşkâ) -ne olaydı-, (külar) -külmäk- mastarından fiil-i müzarî, (missâ) (käşkâ) kelimesinin te'kidine mahsus olup hafzedilemez ve nihayet (yidi) aslında (idi) olup hemzenin (y) ye kalbîle bu şekli almıştır.

-Ne olaydı Sencer evde olaydı- yerinde (käşkâ Sänçär ävdämisseydi) cümlesi kullanılır. (Käşkâ)nın haberi fiil olduğundan habere (missâ) lâfzı ilhak edilmez. Ms: (Käşkâ Zayd çıqsaydı) gibi ki, burada (s) harf-i temennidir. Bu takdirde bu cümle arapçaya tahvil edildikte لو -ne olaydı-, -sa- gibi iki temennî harfini mütezammın olur.

§ 61. (Kim) lâfzı ise hem ism-i şart ve hem de (ol) lâfzına tâbi ism-i mevsul olduğu gibi (ki) ان مفعوله - manasına harf da olur. Ms: (bildüm kim Sänçär külüdür), (bilgi kim çoçan Sänçärdür) gibi. İşte bu misallerdeki (kim) arapçadaki ان مفعوله nin manasını ifade eder.

§ 62. Türkcede arapçanın (عمل) ve (کار) manalarını ifade edecek harf mevcut değildir. Bunların manaları fiil ile ifade edilmektedir. Ms: (bulğay kim Sänçär kälkäy) denir. (Bolğay) -olabilir- manasında olup bir fiildir. (Kim) kelimesi ise (bolğay)ın manasını te'kit eder ve (kälkäy) de -gelir- manasını ifade eden bir fiilden ibarettir [1].

[1] Misallere bakılırsa (عمل) mansı (bolğay) fiili ile ifade edilir.

(كان) manası ise -benzer- manasına olan (oqşar) fiili ile ifade edilir. Ms: -sanki Sencer arslandır- mukabilinde (Sänçär arslanğa oqşar) denir. Burada (ğ) me'ul ileyh alâmetidir. Ayrıca (oqşar Sänçär arslanğa) ve (oqşar arslanğa Sänçär) demek de caizdir. Bu misalde (oqşar) kelimesi tehir edilebiliyorsa da evvelki misaldeki (bolğay) kelimesi tehir edilmez, zira (oqşar) kelimesi burada her nakadar (كان) manasında kullanılmışsa da fiiliyeti üzerine ipka edilmiştir ve fiilde caiz olan tasarruf dahi olduğu gibi bakidir. (Bolğay kim) ise (ن) manasını tazammün ettiğinden, fiilde cari olan tasarruf, onda cari değildir.

§ 63. (Kibi) ile (läyin) lâfızları da (ك) manasında istimal olunurlar. Lâkin bunlar -misil- kelimesine müradifdirler. Ms: (Sänçär arslan gibidir), (Sänçär arslandağındır) ve (Sänçär arslanläyindir) denir. Son iki misalde (dür) lâfzını hafzetmek de caizdir. Türkcede müzaflı tehiriden ibaret olan izafetteki esas üzere (kibi) ile (dağın) lâfızlarını tehir etmek lâzımdır [1].

L. (ÖRÄNLÄDİ), (SAĞINDI) VE (BİLDİ) KELİMELERİ

§ 64. (Öränlädi) kelimesi -zanetti- manasındadır. Bu kelime ilhakike nisbete mütaalik ise de fakat arapçada olduğu gibi Türkcede de zahiren iki me'ule teaddi eder. -Emiri ayakta zanettim - mukabilinde (bâyni öränlädüm turur) denir. -Emiri biner zanettim - yerinde ise (bâyni binär öränlädüm) kullanılır. Böylece me'ul evvele me'ul alâmeti ve me'ul sani ise fiil-i müzarî sigası üzere ilhak edilir. En fasihi (öränlädüm) fiilini her iki me'ulden tehir etmektir. Mezkûr fiilin me'ulinden tehiri caiz olduğu gibi, nadiren iki me'ulin arasında da zikr edilebilir. İki me'ule takdim ederek söylemek ise yok denecek derecede nâdirdir. Bir kimse bu suretle tekellüm ederse, bu lugâtin yabancı olduğu hükmetmelidir.

§ 65. -Sandı- manasına olan (sağındı) kelimesi ki Türkmenlerde (sandı) şeklinde talaffüz edilir, bütün ehkâmında (öränlädi) kelimesi gibidir.

§ 66. (Bildî) kelimesi keza bütün ehkâmında (sağındı) ve (öränlädi) gibidir. Lâkin bir me'ule tecavüz ederek de istimal olunur. Ms: -Senceri öğrendim- mukabilinde (Sänçäri bildüm) denir ki -Senceri tanıdım- demektir.

§ 67. ان مفعوله mukabilinde olan (kim) lâfzı iki mafu'l mekâmına

[1] Çünkü bunlar -misil- manasına olup müzaflı yerindedirler. Zira (arslandağın, arslanläyini) demek -arslan misillidir- demektir.

kaim olur . İki mef'ule tecavüz eden bu fiiller cümleden evvel zikredilirse, cümlede (kim) ile musaddar ise, (kim) ile başlamış cümleye taalluk ederler. Eğer muahher zikredilirse evvelce söylendiği veçhile, iki mefu'le tecavüz ederler.

§ 68. (Bildi) kelimesine tadiye edatını ilhak da caizdir. Bu takdirde üç msfu'le taalluk eder. Ms: (bâygâ bildirdüm at âyârlanıbtür) denir ki burada ta'diyeden evvel fail olan birinci mef'ule arapçada (د) ile tadiye edilen gayr-i sarih mefu'l alâmeti idhal edilir. İkinci mef'ule ise hem sarih ve hem de gayri sarih mefu'l alâmetlerinden tecrit edilir. Üçüncü mefu'l de hal sigası üzere ityan ve bundan dolayı kendisine hal için olan (b) harfi ilâve edilir. (Ayârlanıbtür) kelimesindeki (târ) lâfzı ise aslında (dür) olup te'kit için ityan edilmiştir. Bu terkipteki fiili üç mef'ule takdim etmek caiz olduğu gibi üç mefu'ü fiil üzerine takdim etmek de caizdir. İsm-i zahir olduğu zaman fiile takdim edilmesi daha fasihdir. Fakat bu takdirde cümle fiil ve fail olmaktan çıkar müpteda ve haber olur. Ms : (Sânçâr kâldi) gibi. Aksine olarak (kâldi Sânçâr) demek de caizdir ki o takdirde fiil ve fail olur.

1) Eğer fiil-i mazi kendine takaddüm eden müfret ism-i zahire isnat edebilecek olursa (Sânçâr kâldi) yahut (kâldi Sânçâr) denir. Cem için ise (Sânçârlâr kâldilâr) denilmektedir. Müstakbel fiili müfrete isnat edildikte (Sânçâr kâlkây)-Türkmencedeâ(kâlâ)- denir. Cemde ise (kâlkâylar)-Türkmencede (kâlkâylar)- denilir. (Kâlkây) kelimesindeki (y) harfinin isbatı ve hazfi cazidir. Mezkûr misallerde zamir gayip mevcuttur. Fiillerin ahırına lahik olan (lâr) ise cem alâmeti olup zamir değildir.

2) Eğer fail muhataba isnat edilecekse mazide (kâldin) ve (kâldiniz) denir. Utulamak için cem lâhikasını ilhak ederek (kâldinizlâr) demek de caizdir. Hal için ise müfrette (kâlrüsân), cemde (kâlrüsiz) denilir. Fakat sonuncu yerine (kâlrüreizlâr) de demek caizdir. Müstakbel için ise müfrette (kâlkâysân) ve (kâlkâsân) denilir . Buna mukabil Türkmencede (kâlâsîn) istimal edilmektedir. Cemde ise (kâlkây-siz) kullanılmakta ise de fakat (kâlkâysizlâr) demek te caizdir. Bu fiillerde sakin (n) ile kullanılan (niz) zamir-i muttasıl, (sin) ile (siz) ise zamir-i münfasıldır. Son ikisinin münfasıl olmalarının delili ise müpteda olabilmeleridir.

3) Eğer fiil mütekellime isnat edilecek olursa mazide müfret için (kâldüm) ve (kâldümân) denir. Bunların ceminde ise (kâldük), (kâldülâr), (kâldübiz) ve (b) harfini (m) kalp ederek (kâldümüz) de denir. Hla için ise müfrette (kâldümân), Türkmencede (kâldürüm) ve cemde (kâldürbiz) yahut (kâldürmiz) denilir. Bu ikisine (lâr) lâhikasını ilhak

etmek de caizdir. Müstakbel için müfrette (kâlkâmân). Türkmencede (kâlâm) denir. (Kâlâm) kelimesi aslında (kâlâmân) dir. Lâkin (n) harfi hazfedilerek (m)e sükûn verilmiş ve (elif) ile (m) beyninde iki sakin içtima ettiğinden (elif) in hazfle (kâlâm) olmuştur [1]. Cemde (kâlkâbiz) ve (kâlkâbiz) denir. Türkmen lisanında ise (b) harfi (v)e kalp ve (v)in zammile (kâlâvüz) istimal edilmiştir.

5) (Mân)ye(miz)zamidir. Bunun delili müpteda olarak vaki olmalarıdır. Emrin isnat keyfiyeti fiilin taksimi bahsinde zikredilmiştir.

Kayıt : Nefi, istifham ve nehi dahi fiile arız maaniden olup her birinin bir çok ehkâmı vardır. Bunlar ayrıca bahsedilecektir.

LI. FİİL-İ NEFİ

§ 69. Harf nefi fethalı (m) olup fiilin sonuna lahik olur. Ms : mazi için (Sânçâr kâlmâdi) ve (Sânçârlâr kâlmâdilâr), hal için (Sânçâr kâlmâs) ve (kâlmâslâr), müstakbel için (kâlmâkây) ve cem için (kâlmâkâylâr) denir. Bu fiiller gaipe mahsustur. Muhatap için ise mazide (kâlmâdin), (kâlmâdiniz), halde (Kâlmâssân), (kâlmâssilâr) ve (kâlmâslârsiz), müstakbelde müfret için (kâlmâkâysân), buna mukabil Türkmencede (kâlmâyâsân), cemde (kâlmâkâysiz), denir .

(Kâlmâyâsân) kelimesinin müspet halinde aslı (kâlmâyâsân) dir. (Sân) ilhak olunmadan evvel Türkmencede bu fiilin aslı (س) - kâlâ- idi . Buna (sân) zamiri ilhak edildikte elif hazfedilmiştir. Nefi teşkil edilmek istenildiği zaman nefi harfi olan (m) i fiilin ahır harfi olan (l) ile harf-i istikbal olan (elif) arasına idhal edilir. Halbuki bu (elif) aslında (y) harfinden kalpedilmiştir. Çünkü kelime aslında (kâlkây) olup Türkmencede (k) harfi hazfedilmiş ve (y) de (elif) e kalpotunmuştur. İşte bu elifi. nefi ile isbat hallerini yekdiğerinden farklı bulundurmak için, müsbet fiilde hazf ve fiil-i menfide aslına yani (y) harfine irca edilmiştir. Bundan dolayıdır ki (kâlâsân) kelimesi (kâlmâyâsân) olmuş ve bir çok hareket tevali ettiğinden (y) harfine fetha verilmiştir.

Müfret mütekellim için mazide (kâlmâdüm) ve mütekellim ma-al gayr için (biz kâlmâdük) ve (bizlâr kâlmâdüklâr) denir. Halde müfret için (kâlmâsmân) cemde (kâlmâzbiz), müstakbelde müfret için (kâlmâkâymân) cemde ise (kâlmâkâybiz) denilmektedir.

LII. İSTİFHAM

§ 70. İstifham edatı ya harf ya da isim olur. Harf olduğu zaman ya cümle-i fiiliyyeden ve yahut cümle-i ismiyyeden istifham edilir. Cüm-

[1] Bu takdirde (kelem) kelimesi aslında (كلام) olmalıdır.

le-i fiiliyyeden istifham edildiği zaman-ki burada maksut olan budur-fiiil, ya gaip ya muhatap veya da mütekellim için olur. Eğer gaip için ise, mezkûr fiil ister mazi ve hal ve isterse müstakbel olsun ve keza ister müfret olan faile ve isterse cem olan faile isnat edilmiş olsun, harf istifham fiilin ahırına lahik olur. Ms: (Sânçâr kâldimü) denilmektedir. Burada (m) harfinin zamme ile talaffüz caiz olduğu gibi kesre ile de söylenmesi caizdir. Lâkin zamme ile telaffüz asıldır. Kesre ise ancak makabline tâbi kılmak için tecviz edilmiştir. Ms: (Sânçârlâr kâldilârmü)denir. Müstakbelde ise (kâlkâmü) ve (Sânçârlâr kâlkâlârmü) denilir.

1) Muhatap için ise mazide (Û) ile (sân kâldimü) denir. Muhatap (n) i olan (Û), harf-i istifhama idgam edilmez. Cemisinde (kâldinizmü) denilir.

2) Hal için müfret muhatapta (kâlürmüsân), cemi muhatapta (kâlürmüsüz) denir. Müstakbel için müfret muhatapta (kâlkâmüsân), cemi muhatapta (kâlkâmüsüz) denir.

3) Eğer mütekellim için ise, mazide müfret için, mütekellim zamirini harf-i istifhama idgam ederek (kaldimmu) cemde de (kâldükümü) denilir. Halde ise müfret için (kâlürmümân) cemde (kâlürmünüz) denir. Müstakbelde müfret için (kâlkämümân) cemde (kâlkämünüz) [1].

4) Emir, nefi, nehi istifhamdan her hangi birisi mef'ul bihe tallük etdikte bu lisande mef'ul bihi takdim etmek asıldır. Bununla beraber tehiri de caizdir. Emir ile nehi de ise tehir asıldır. Fakat takdimi de caizdir.

Kayıt: Abû-Hayyâna göre arapçada bu şekil muhaliftir.

5) Eğer istifham cümle-i ismiyyeye taallük ederse, bu takdirde harf-i istifham cümleinin nihayetine lahik olur. Ms: (kündoğmuşmudur) gibi. Edat istifham harf olmayup isim olduğu takdirde ya müfrete ya da cümleye taallük eder. Eğer müfrete taallük ederse -Sencer nerededir-mukabilinde (qaydadur Sânçâr), -harp ne zamandır- yerine (qaçandur sançış), -Sencer kimdir- yerine (kimdür Sânçâr) ve -bu nedir- yerine (nâdür bu) denir. İsim-i istifhamı müfret isimden tehir ederek (Sânçâr qaydadur), (sançış qaçandur), (Sânçâr kimdür) ve (bu nâdür) demek de caizdir.

6) İstifham cümleye taallük ettiği takdirde ya cümle-i fiiliyyeye ya da cümle-i ismiyyeye taallük eder. Eğer cümle-i fiiliyyeye taallük ederse bu takdirde -ne zaman yedin- mukabilinde (qaçan yâdin), -nerde ye-

[1] Fiil-i menfiden istifham yapmak bahsi iki nushada da eksiktir. Metinde arapça bu cümle "عن الفعل منق" dedikten sonra "ان" nin cevabı nedense mezkûr edildir. Mukayyef et metin S. 31 14.

din-mukabilinde (qayda yâdin), -ne yedin- yerine (nâ yâdin) ve -kimi vurdun- mekamında (kimni urdun) denir. Bunda ism-i istifhamı takdim elzemdir.

7) (Nâ) lâfzı (kim) lâfzından daha şümullüdür. Zira (nâ) kelimesile hem akıl ve hem gayr-i akılden sorulduğu halde (kim) ise yalnız akılden suvala mahsustur.

8) Eğer istifhaf cümle-i ismiyyeye taallük ederse -ne zaman gün doğmuştur-denilmek istenildiği zaman (qaçan kündoğmuş),- nerede gün doğmuştur - mukabilinde (qayda kündoğmuşdur) denir. (Nâ) ile (kim) den sonra cümle-i ismiyye vaki olmaz. Yani (nâ) ile (kim) ism-i istifhamlerle cümle-i ismiyyeden istifham edilmez.

§ 71. (Nâçâ) kelimesi de ism-i istifham cümlesinden olup arapçadaki (ن) yerinde adetten suval içindir. -Kaç defa vurdun- demek istenildikte (nâçâ urdun) denir. Burada (nâçâ) lâfzını takdim vaciptir. -Kulların kaçtır- mukabilinde (qulların nâçâdür) denir. Fakat burada (nâçâdür qulların) demek de caizdir. (Nâçâ) ile istifham edildikte temyiz zikredilecek olursa istifham edilen şeyle ism-i istifham arasında zikredilir. -Kaç adam vurdun- mukabilinde (ânçâ kişi urdun) ve -kaç adamlar vurdun- yerine (nâçâ kişilâr urdun) denir. (Nâçâ) lâfzının temyizi hem müfret ve hem de cemde olur.

(Nâçâ) kelimesi ism-i istifham olduğu gibi -küsret- manasını ifade için haberiyye olarak de istimal edilir. Ms: (sultan nâçâ sânikibi kişilârkâ altun birmâdi) gibi. Burada (kâ) mef'uliyet âlâmetidir. (Birmâdi) zahirde nefi olup hakikatta isbatır. Cümleinin manası-sultan çok senin gibilere altun verdi-demektir.

(Nâçâ) kelimesinin istifhamı yahut haberi olduğu ancak karine ile malûm olur.

§72. Bir de(nâçâ)manasında(qaç)kelimesi vardır ki onunla da istifham edilir. (Qaç) kelimesinin hükmü (nâçâ) ninki gibidir. Yalnız şu var ki (qaç) kelimesile istifham edildikte temyizi zikretmek lâzım gelir. Ms: (qaç kâz urdun) gibi. Lâkin bu, fiilden istifham edilmektedir. Eğer (qaç) kelimesile isimden istifham edilir ve (qaç) isimden mukaddem zikredilirse bu takdirde isimden sonra bir (bar) kelimesi ilâve edilmektedir. Ms: (qaç qulun bar) gibi. Eğer (qaç) kelimesi isimden muahher zikredilirse o zaman (qulun qaçtur) denir . Burada (bar) zikredilmeyerek yerine (tur) ilâve edilir. (Bar) -var ve mevcut- manasındadır. (Tur) ise mücerret te'kittir.

§73. İsm-i istifhamdan birisi de(nâçûk)dür. Bununla keyfiyetten istifham edilir. Ms: -nasıl vurdun- mukabilinde (nâçûk vurdun) ve -Sencer nasıl- yerinde (Sânçâr nâçûk tür) denir. (Nâçûk) kelimesile fiilden is-

itiham edildikte fiile takdimi lâzımdır. İsimden istifham edildikte ise isme takdimi vacip değildir. Ms: -Sencer nasıl durmuştır- mukabilinde (Sânçâr nâçük turmuşdur) denir.

§74. Türkmen lûgatinde olan (nâtâ) -nasıl-manasına olup (nâçâ) ile aynı hükümdedir. Arapçadaki (أ) -için- mukabilinde (nâlük), Türkmencede ise (nişâ) denir. Arapçanın (لاى شى) mukabilinde (nâ üçün), (ع) yerinde (nâdân) denilmektedir. Ms: (nâlük turdun), (nişâ turdun), (nâ üçün turdun) ve (nâdân turdun) gibi. Keza -Sencer ne güzel adamdır -mukabilinde (nâ körklü kişidür) denir. Burada (nâ)- bugünkü manasında-dır, (körklü) = güzel, (kişi) = insan ve (dür) -edatı te'kitdir. Keza-ne fena adamdır- manası mukabilinde (nâ yaman ârdür) istimal edilir. -Sencer ne uzun adamdır- mukabilinde (Sânçâr nâ uzun ârdür) ve -yazın nedir- manası yerinde (nâ nâsânâdür bitin) denir. Burada (nâsâ) -şey- manasındadır. İkinci (nâ) te'kit olduğu gibi (dür) de te'kittir. (Bitin) ise -yazın- demektir. (Bitin) kelimesini takdim ederek (bitin nâ nâsânâdür bu) demek caiz olduğu gibi sadde (nâ nâsânâdür bu) da denir. Ayrıca (bu) lâfzım takdim etmek de caizdir.

LIII. FİL-İ NEHİ

§75. Nehi harfi tıpkı nefi harfi gibi fethalı (m) den ibarettir. Lâkin nefi, mazi, müstakbel, hal fiilerinden her birine taallük ettiği halde nehi ancak fiil müstakbele taallük eder. Gaip sigasile nehi etmek istenilirse müfrette (Sânçâr kâlmâsün) cemde (Sânçâlâr kâlmâsünlâr) denir. Muhatap sigasile nehi yapıldıkta müfrette (sân kâlmâ) denir. (Bâylik'in kitabına nazaran ise (barmama), (olturmama), (yatmama) demek de caizdirse fakat böyle söylemekle -yazıklar olsun sana- demek gibi fiil-cümle tahkir manası tazmin edilmiş olur. Cemde (siz kâlmâniz) denilirse de fakat (siz kâlmânizsiz) şeklinde de istimali caizdir. Mutekellim sigasile nehi etmek istenirse müfrette (kâlmâkâyim) cemde (kâlmâkâlim) denir.

LIV. MEÇHUL FİLİN İRAP CİHETİNDEN FAİLİ

§76. Meçhul fiil teşkil etmek için, ilerideki tafsil üzere, ya sakin (l) ve yahut sakin (n) ziyade edilir.

Tafsil bundan ibarettir: Eğer fiil bir harfli yahut iki harfli olup da ikinci harfi mütaharrik yahut sakin (l) yahut (v) [1] ise sakin bir (n) ziyade edilir. Ms: (yâdi) den meçhul sigası yapılmak istenilirse (yândi), -yıkadı- manasına olan (yudı) dan (yundi), -kırdı- manasını ifade eden (sıdı) dan (sındı), -tecrübe- manasına olan (sınadı) dan (sınandı), -yazdı-

[1] Metinde (القيء) kaydı fazla olsa gerek. Mukayese. et Metin. S. 13319.

manasına olan (döşâdi) den (döşândi), -öldürdü- manasına kullanılan (dâpâlâdi) den (dâpâlândi) denir. Bunların müzarilerinde (yâmr), (yunur), (sinur), (dâpâlânür) denir. Emir gaip için ise (yânsün), (yun-sun) (sınsun) ve (sınansun) denir. İkinci harfi sakin (l) olan fiillerde ezcümle (aldı) dan (alındı), (saldı) dan (salındı) denilir.

Eğer fiil iki harfli olup da ikinci harfi (l) olmadığı halde sakin ise yahut yukarıda ve şimdi zikredilen kısımlardan gayri ise, sakin bir (l) ziyade edilir. Ms: (urđ) fiilinden meçhul sigası yapılmak istenilirse (uruldı), (urulur), (urulsun) ve (urulgay) denir. İster mazi ve isterse müzari ile emirde olsun (l) harfile (n) in ziyade edilmesi muttarittir.

Meçhul fiilde olduğu gibi fail zikredilmedikte onun yerine beş şeyden biri kaim olur:

- (Aş yândi) ve (yândi aş) cümlelerinde olduğu gibi me'ul bih.
- (Urmaq, uruldu) de olduğu gibi mastar.
- (Bukün uruldu) de olduğu gibi zarf-ı zaman.
- (Ardında uruldu) ve (alında uruldu) gibi zarf-ı mekân.
- (Sânçârdân ahndı) gibi cari mecrur.

Eğer fiilin iki me'ulü olup birinci me'ul ikincinin gayri ise (birildi Sançarğa bir aqça) şeklinde söylenir ki fiil, birinci me'ule harf-i izafet olan (ğa) ile teaddi ettiği halde ikinci me'ule bilavasita taallük eder. Me'ullerin şekilleri muhafaza edildikten sonra istenildiği vechile takdim ve tehir icra edilebilir. Ms: (Sançarğa bir aqça birildi), (bir aqçabirildi Sançarğa) ve (birildi bir aqça Sançarğa) gibi.

(Sağandı) ve (bildürdi) fiillerinden meçhul sigası teşkil edildiği işi-dilmemiştir.

LV. FİLİN MÜTEALLAKATI

§77. Muteallakat fiil şunlardan ibarettir. Mastar (me'ul mutlak), zarf-ı zaman, zarf-ı mekân, hal, me'ul leh, me'ul ma', müstesna ve temyiz. Temyizin hükmü müstasnadan sonra zikredilecektir.

LVI. MASTAR

(Me'ul mutlak)

§78. Türkler mastarı umûmiyetle fiile takdim ederler. Ms: (yiyiş yâdüm), (uruş urdum), (urmaq urdum), (turuş turdum) ve (turmaq turdum) derler.

Kayıt: İlk iki misallerdeki (ş) harfi tasrif bahsinde de zikredildiği vechile mastar manasında mubalegayı ifade eder [1].

[1] -Öyle bir uruş ki- ve -öyle bir yiyiş ki- gibi bir manayı ifade eder.

Mastar iki kısımdır: a) müphem (mutlak) b) muhtas (mukayyet).
a) Müphem mastarın misalleri yukarıda zikredilmiştir.

b) Mukayyet mastar ise ya sıfatla hususiyet kazanmış olur (qattı urmaq urdum) gibi yahut izafetle hususiyet kespemiş olur. Ms: (urdum Sānçār uruşın)gibi. Burada (urmaq)demek de caizdir. Keza burada izafet kesresinden sonra mastarın ahırına lahik olan sakin (n) in aslı (uruşm) olup nihayetindeki (n) mef'ul bih alâmetidir. Kesre ise zamir gaibe izafet edildiğindedir. Bilahara (ya) hazf ve (n) ise sakin olduğu halde ipka edildi. Aslı üzere (uruşm)demek de caizdir.

LVII. ZARF-I ZAMAN

§ 79. Zarf-ı zaman iki kısımdır: a) Müphem ve b) Muhtas.

a) Zarf-ı zaman müphem (küñdüz), (tünlä), (tanla), (tanda), (kâçä), (quşluq), (kindin) ve (duşta) ki Türkmencesi (öylä) gibi lâfızlardan ibarettir.

b) Bu zarflara izafet edilirse yahut bir sıfatla sıfatlanırsa zarf-ı zaman muhtas olur.

Bu zarflara fiil müteaddı ve hem de fiil lâzım taallük eder. Müteaddı fiilde (tünlä urdum Sānçārni) denildiği gibi, lâzım fiilde de (tünlä turdum)denir. Fiili zarftan hem evvel ve hem sonra söylemek de caizdir. Bu hususta fiilin mutasarrıf veya gayri mutasarrıf olmasının farkı yoktur. Mutasarrıf fiillerin misali yukarıda zikredilmiştir. Gayri mutasarrıf fiilde ise (bukün Sānçār turmuş dägül) ve (Sānçār turmuş dägül bukün) denir.

LVIII. ZARF-I MEKÂN

§ 80. Zarf-ı mekândan bazıları bundan ibarettir: (üstündä),(altında), (önündä)- sağında-, (sonında), (almında), (ardında) ve (qarşında). Bu zarflardan bazıları ancak izafetle istimal olunduğlarından mezkûr misallerde muhatap zamirine izafet manasını müş'ir olan (n) harfi ilhak edilmiştir.

(Üstündä) kelimesinin aslı (üstünindä) dir. Birinci (n) asıl kelime olup ikincisi zarfın müzaf ileyhi olan muhatap (n) i dir. İki (n) bir arada cem olduğundan tahfif için birisinin hazfı caizdir. Bundan dolayı da bir (n) talaffûzda hazf edilmiştir. Hazfedilen (n) harfi ise asıl kelime olan birinci (n) dir. Zira ikinci (n) bir mana ifade etmek için buraya idhal edilmiştir ki hazfedildiği takdirde kastedilen mana gayip olmuş olur. Türklerin-üzerimde-manasında olan (üstümdä) kelimesi evvelce gelen (n) harfinin hazfedilmiş olduğunu kat'i surette göstermektedir. Çünkü

burada (m) mütekellim için olup evvelki (n) hazfedilmiştir. Bunlar hiç bir zaman (n) harfini isbat için (üstünindä) diye söylemezler.

Zarf-ı mekânlar, zarf oldukları müddetce (dä) den başka istimal olunmazlar. Bunlara (dä) den gayri harflerin de duhuli caizdir. Lâkin o zaman zarf olmaktan çıkar. Ms.-arkasından irişti-manasına (ardından yätti) denir.

§81. (Oğun) ile (soğun) kelimeleri bazan-evvel-ve-sonra- manalarında istimal edilirler. Bu takdirde bunlar için izafet lâzım olmaz. Çünkü bu zaman bunlar zarf-ı mekân olmaktan çıkmış ve zarf-ı zaman olmuşlardır. Ms.-önce kalkdım-manasına (turdum oğda) denir. (Burun) kelimesi keza-evvel- manasıdır.

(Soğun) kelimesinde ise -sonra kalkdım- manasında, (ra) ile (soğura turdum) demek kabil olduğu gibi, bir de kelimenin sonuna bir (d) harfinin ilâvesile (sonda) da demek olur.

(Tünlä), (tanla) ve (soğra) gibi kelimelerdeki (l) ile (ra) harfleri arap çamın (j) müradifi olan (da) manasını ifade ederler.

Senden sonra geldim- demek istenildikte (kaldım sändän soğra) denir. -Senden evvel geldim- mukabilinde de (kaldım sändän burun), (kaldım sändän ilgärtü) ve (kaldım sändän öydin) cümleleri kullanılır.

(İlk) kelimesi -evvel- manasıdır. (İlgärtü) kelimesindeki zamme- li (ra) harfi (da) manasıdır.

Zarf-ı zamanlarda olduğu gibi bu zarflara da lâzım, çamit ve mutasarrıf olan her fiil taallük eder. Bundan dolayı çamit olan (dägül) fiilinde de (ardında S. turmuş dägül) ve (S. turmuş dägül ardında) denilir.

Zarf-ı mekânlarda müphem zarf yoktur. Bunlar daima izafette muhtas olarak istimal edilirler [1]. Yukarıda zikredilen misallerdeki (n) harfleri (ŋ) iseler hitap, halise iseler izafet içindirler. Sağır (n) ile (n) halise cemedilerek (ardında) diye söylenmez. Zira o zaman (n) zarfın gaibe ve (ŋ) in ise muhatapa izafet edildiğine delâlet etmiş olur. Zarf-ı mekânlar mütekellime izafet edilecek oldukları zaman -diğer şeyler ilâve edildikte olduğu gibi -- gerek cem ve gerekse müfret olsun mütekellim zamiri ilhak edilir. Ms: (ardında) ve (ardımızda) denir.

(Ardında) kelimesi ise muhatap ve gaipen her ikisine salihdir. Her hangisine ait olduğunu önündeki zamir münfasıl gösterir. Ms: hitapta (sänin ardında) gaipite ise (anın ardında) ve (anların ardında) denilir.

LIX. HAL

(Bir işi yaparken bulunduğu hali gösteren kelime)

§ 82. 1) Halin alâmeti (v) yahut (elif) den ibaret olup fiilin nihaye-

[1] Halbuki yukarıda bunlardan bazılarınun ancak izafetle istimal olunduğları kaydedilmiştir.

tine ziyade edilir. Ms: (yüri kälü) -gelerek yürü- ve (yüri sora) -sorarak yürü- gibi ki, ilk kelime (v) ve ikinci de (elif) ilâve edilmiştir.

2) Her hangi bir fiilden hal teşkil edilmek istenildikte önce o fiilin emir sigasına bakılır. Eğer ahırı sakın ise bu emirden iştikak edilen fiil-i müzari nazar-ı dikkate alınır. Şayet müzaride harf müzariatin makabli (kälür) gibi meftuh ise emir sigasının ahırına (elif) ilhak edilir. Ms: -gülerek geldi- yerinde (külä kälidi) denir. Eğer harf müzariatin makabli (külär) gibi mazmum ise emrin nihayetine (v) [1] ilhak ederek (kälü) denir. Eğer emrin ahırı her hangi hareketle müta-harrik ise, zammeli (y) ve ondan sonra (v) harfi ilhak edilir. Ms: -yıkayarak- mukabilinde (yuyu), -yiyerek- yerinde (yâyü), -ağlayarak- mukabilinde (ağlayu) ve -yürüyerek- manasında (yürüyü) denir.

3) Hallerden her birine kıyası ve muttarit olarak sakın (b) ilhak etmek caizdir. (B) ilhak edildikte bundan evvelki harfin nasıl talaffüz olunacağını bilmek için ondan evvelki harfe bakılır. Eğer zammeli ise (b) harfinden evvelki harf de zammeli kılınır. Ms: (sorup) gibi. Eğer fethalı veya kesreli ise (b) harfinden evvelki harf de kesreli olur Ms: (kälip), (kirip) gibi. Eğer (Y) nin elfinden başka harf olduğu halde sakın ise sükünü üzerine kalır. Ms: - darılarak - manasında olan (yäkiriip) gibi [2]. Ahırında (Y) olan fiillerde ise (Y) nin elifi (y) harfine kalpedilir ve (y) zammeli kılınır. Ms: (sözlâyüp) (ağlayup) gibi. (Y) nin elfini hafzederek (sözlöp) ve (ağlap) demek de caizdir.

4) Halin ahırına ilâve edilen bu (b) harfine bazan sakın (n) ilhak edilir. O zaman (b) harfi fethalı olur. Ms: (külübän), ve (kiribän) gibi. Bu (n) harfi halde mübalega manasını ifade eder. Bunu ilâve etmekle hal kelimesi tekrar edilmiş gibi olur. Ms: (külü külü) gibi tekrar edilme suretile de hali te'kit etmek caizdir.

5) Halin sahibi ister müfret ister cem olsun, hal daima müfret olur cem olmaz. Bundan dolayıdır ki (kälülär), (soralar) ve (käliplär) demek caiz değildir.

6) Hal kelimesinin müştak olması ve müta-havvil manaya delâlet etmesi şarttır. [Yani halde iştikak ve itikal şarttır]. Bundan dolayı -Sencer esmer olarak geldi- cümlesi mukabilinde (S.kälidi buğday änlü buluban) denir. -Sencer uzun olarak geldi- yerinde (kälidi uzun buluban) denir. Tahlile göre (buğday) -buğünkü manasında- (än)-renk-, (lü)-li-ve (bluban) -olarak- demektir.

[1] Yani (u) ve yahut (ü)

[2] Metnin bu kısmı anlaşılmalı. Mukayese et Metin S. 137n. Büyük ihtimalle ibarede eksiklik vardır. Metinde (y) nin elfinden gayri harf olduğu halde sakın ise, deniliyor. Burada sakın ne olduğu belli değildir. (B) harfinin makablinin makablimi? Halbuki (yekrip) de o harf

- Sencer uzun boylu olarak geldi - yerinde (S. kälidi uzun buluban): -gülerek geldi-mukabilinde (kälidi külä), (külübän), (kölüp); ve -ağlayarak geldi mukabilinde (ağlayu), (ağlayuban) ve (ağlayup); -bu ayağa olduğu halde Sencerdir-yerine (bu Sänçärtür turuban) yahut (turup) ve yahut (turu) denir. (Turmuş) demek de caizdir. Lâkin bu takdirde haber olur ve halden çıkar.

7) Zarfı hal yaparak-Sencer evde vuruldu-yerine (Sänçär uruldu ävdä),-öntünde vuruldu-mukabilinde (alında) denir. Keza-Sencer geldi halbuki gün doğmamış idi-cümlesine mukabil (S. kälidi gün doğmamışiydi) denir. -Yüzü kırmızı olduğu halde Sencer geldi-yerine (S. kälidi yüzü kızıl buluban) derilir. Bununla beraber hal manasını irade ederek yalnız (yüzi kızıl) demekle iktifa etmek caiz olduğu gibi (qızarmış yüzü) demek de caizdir.

8) (Qızarmış) kelimesinin aslı (l) ile (qızıl) olduğu halde bu kelime (ra) ile söylenir. Çünkü (qızıl) kelimesinden fiil iştikak edilecek olursa (l) harfi (ra) ya kalpedilerek (qızardı) denir. Renge delâlet eden diğer fiillerde de böyledir. Ms: (sarğardı), (ağardı), (qarardı), (kökardı), (yaşardı) ve (bozardı) denilir. (Ağardı) kelimesinde (q) dahi (ğ) kalpedilir.

9) Eğer hal olarak vaki olan cümle-i ismiyye menfi ise, o takdirde, - Sencer geldi halbuki gün doğmamış idi-gibi cümlelerde (S. kälidi gün doğmamışiydi), (kun doğmadıquydi), (yüzi qızarmamışiydi) ve (qızarmadıquydi) denir. -Sencer gülerek geldi-yerine (S. kälidi külär), -babası güldüğü halde Sencer geldi-mukabilinde (S. kälidi atası külär) denir. -Sencer geldi velhal güldü-cümlesine mukabil (S. kälidi küldi), -velhal ağladı-yerine (kälidi ağladı), velhal babası ağladı-mukabilinde (atası ağladı), -Sencer gülmiyerek geldi-yerine (S. kälidi külmäs)ve-velhal gülmedi-mukabilinde (S. kälidi külmädi) denilmektedir.

10) (S. kälidi külä) cümlesinden menfi hal teşkil etmek istenildikte (S. kälidi külmädin) yahut (külmäyin) denir. (Atını mindim äyärilöp) cümlesinde (atını mindim äyärilämädin) ve (äyärilämäyin) denir. (Y) ile (mäyin) lâfzı Kıpçak lügatidir.

11) Eğer hal mef'ule teallük ederse, - ekmek yiyerek geldi - ve - ata binerek geldi- gibi cümlelerde (ätmäk yiyü)ve(at binü) denir. (Binibän), (binip) ve (yiyibän), (yiyip) demek de caizdir.

Hal ister cümle, müfret, zarf, mecrur, müsbet, menfi olsun, yalnız fiile takdim edilerek söylenmesi en fasihdir. Fiil ile isimin her ikisine takdimi caizdir.

12) Yukardaki misallerde olduğu veçhile ma'rife isimler zul-hal

(k) olup sakın değildir. Sonra metinde "sükünü üzere kalır.. denilir. Sükünü üzere kalan nedir? Halbuki misalde (b) den mâda sakın harf yoktur.

olduğu gibi nekire isimler de zul-hal olur'ar. Ms: (är kâldi külä) denir. Burada (külübân) ve (külüp) demek de kabildir.

13) Zul-hal ism-i mevsul ise, hal hiç bir zaman ona takaddüm etmez [1]. - Vuran kimse gülerək geldi - mukabilinde (urğan kâldi külä), (külä kâldi urğan) ve (kâldi külä urğan) demek caiz olduğu halde (külä urğan kâldi) demek caiz değildir.

14) Eğer zul-hal olan ism-i mevsul (ol kim) lâfzı ise -ol kim vurdu gülerək geldi- yerine (ol kim urdı külä kâldi) denir. (Kâldi külä ol kim urdı), (külä kâldi ol kim urdı) demek de caizdir. Mevsul ile sırası bey-nini ne hal ve ne de fiil ile fasletmek caiz değildir. - Evde olan gülerək geldi - mukabilinde (ävdäki külä kâldi), (kâldi külä ävdäki) ve (külä kâldi ävdäki) denir.

LX. MEF'UL BİH

§ 83. Mef'ul bih ya ism-i zahir ve yahut zamir olur. İsm-i zahir olduğu takdirde - balık yidim - gibi terkiplerde (balıqı yädüm) denir. Burada (n) mef'ul bih sarih alâmetidir.

Arapçada iki mef'ule tecavüz eden fiiller bu lisanda birine (ni) ve diğerine (ga) yahut (kä) ile tecavüz eder. Ms: (Sançarğa birdüm) denir. Arapçada mef'ul evvel adedilen birinci mef'ule (ga) ve arapçada ikinci mef'ul adedilen ikincisine ise mef'ul bih sarihde asıl olduğu üzere (ni) ilhak edilir ki, aksi caiz değildir. Ms: -Senceri çıkmış zannettim- yerinde (Sänçärni çıqmış sağandum) denir ki birinci mef'ule (ni) alâmeti dahil olur. İkincisi ise alâmetten tecrit edilir, ve ne (ni) ve ne de (ga) alâmetlerinden hiç biri ilhak edilmez.

Mef'ulün ahır harfi ince işe (ga) yerine (kä) gelir. Ms: (bäykä tom birdüm) denir. Eğer fiil arapçada mef'ul ileyhe teaddi eden fiillerden ise, ince yahut kalın olduklarına göre, Türkler bu gibi fiillerin mef'ullerine (ga) yahut (kä) ilhak ederler. (Sançarğa baqtım), (bäykä bärüm) gibi [2].

Mef'ulun takdimi daha fasih ve daha çok vaki ise de, mezkûr misallerin her birinde mef'ulü tehir de caizdir.

Eğer mef'ul bih ism-i zamir ise - beni vurdu - gibi cümlelerde (urdı mäni) denir. Bu cümle aslında (urdı männi) olup aynı cinsden olan iki harf bir arada toplandığından evvelki (n) harfi hafzedildi. Evvelki (n) harfinin hafzedildiğini dememize sebep ikinci (n) in (y) ile beraber mef'uliyet manasını ifade için getirilmiş olmasıdır. -Bizi vurdu- mukabilinde (urdı bizni) denir. -Seni vurdu- yerine ise (urdı säni) kullanılır.

[1] Misallerden anlaşıldığı ve hile fiilden ayrılarak yalnız hal takaddüm etmez demektir.

[2] Metinde (Senceri kördüm) diye bir misal vardır. Lâkin mahallinde değildir. Hata olsa gerektir.

Seni zamiri de aslında (sänni) olup (männi) zamirinde olduğu gibi tahfi edilmektedir. -Sizi vurdu- mukabilinde (urdı sizni), -onu vurdu- yerine (urdı anı) ve -onları vurdu- mukabilinde (urdı anlarını) denilir. Türklerin istimalinde bu zamirler zamir münfasıl olduklarından, mezkûr misallerdeki mef'ullerden her birini fiillerine takdim ederek söylemek de caizdir.

Fail ve mef'ulün her ikisi zamir iseler -onu yidim- yerine (yädüm anı), -onu verdim- mukabilinde (birdüm anı) ve -Sencere elbiseyi verdim- yerinde (S. birdüm tonı anğa) denilir.

Eğer mef'ul ism-i istifham ise -kimi vurdu-? mukabilinde (kimni urdun) denir. Ancak ism-i istifhamı takdim ile söyledikleri mesmudur.

Eğer mef'ul ism-i şart ise -kimi vurursan vururum- yerinde (kimni ursan urğamân) denir. İsm-i şart olduğundan dolayı bu surette de mef'ul bihi takdim vaciptir.

Eğer mef'ul bih ism-i mevsul ise -yanında vurduğum adamı kördüm- yerine (ol kim urdum sänin qatında kördüm) denir. Burada (ol) = o, (kim) = kimse demektir. (Ol) ile (kim) ikisi birlikte mevsul [o kimse ki] manasını ifade ederler. (Urdum) = fiil-i fail, (sänin qatında) = senin yanında manasında olup zarftır. Mef'ul bihe envai kelimadan ancak fiil, ism-i fail, ism-i mef'ul, mastar taallük eder. Diğerleri mef'ul bihe taallük etmez.

LXI. İSM-I FAILİN FAIL VE MEF'ULE TALLÜKU

§ 84 1) İsm-i failin zahir olan faile yahut mef'ul bihe taallüku suretinde -Sencer Sonkuru yarın vurucudur- yerine (S. urdaçıdur Sonqurnı) denir. Faka (S. Sonqurnı urdaçıdur), (urdaçıdur S. Sonqurnı) ve (urdaçıdur Sonqurnı S.) terkiplerini de söylemek caizdir. Ahırında (miş) bulunan mazi için olan ism-i fail dahi müstakbel için olan ism-i fail gibi mef'ul bihe taallük eder. Ve onda da yukarıda zikredilen terkiplerin cümlesi caiz olduğu gibi bunların her birine de (tur) ile beraber (miştur) lâfzının ilhakı da caizdir.

2) İki mef'ule teaddi eden ism-i failde (S. birdäçidür Sonqurğa tonm) denir. Bunda da yukarıda zikredilen terkipler suretinde takdim ve tehir caizdir. -Sencer Sonkuru kaim zencidir ileride- mukabilinde (S. sağandaçıdur Sonqurnı uru turmış) yahut (turmış) denir.

Mübalegalı ism-i failde ise (S. urağandur Sonqurnı) denir. İsm-i failde zikredilen terkiplerin her biri burada da caizdir.

3) İsm-i fail zahir olan faile taallük ettikte -Sencer babası kaimdir- mukabilinde (S. atası turmış) denir. - Bu gibi kimse yüzü güzeldir- gibi sıfatlarda (bu yüzi körkülüdür), (közi sürmälüdür) ve (buru

uzundur) denir. (Uzun) ile (sürmülü) gibi sıfatlar beyninde fark şundan ibarettir: (uzun) asıl vaz'ında sıfattır. (Sürma) ise isim olup asıl vaz'ında sıfat olmadığından ancak (-sahip- manasına olan (lü) lâfzını ilhak ederek sıfat yapılır. (Körk) de böyledir. Bunun asıl manası -güzellik-demek olup aslında vasıf değildir. Buna da (lü) lâfzını ilhak ederek vasıf yapmışlardır. Şu halde Türkçedeki (lü) arapçada (ذو ذهب), (ذو ذوب) terkiplerindeki (ذو) gibi ism-i cinsden vasıf teşkil etmek için alettir. Binaen aleyh arapçada (ذو طوبى) denilmediği gibi Türkçede de (uzunlu) denmez. Hakikaten sıfat olan -güzel- ise (حسن) kelimesinin müradifi olan (kökçükdür)dir. Fakat bu kelime -tehannün ve şafkat- manalarını ifade ederek ancak küçüklerin güzelliğinde mustameldir.

LXII. İSM-İ MEF'ULÜN MEFUL BIHE TAALLÖKU (TA'DİYESİ)

§ 85. - Kulu vurulmuş bir adamı gördüm-yerine (bir ârni kördüm urulmuş qulı) denir. Fakat (kördüm bir ârni urulmuş qulı) demek de caizdir. Burada sıfatın mevsufe takaddümü caiz değildir. Binaen aleyh (urulmuş qulı bir ârni kördüm) demek caiz olmadığı gibi (bir ârni urulmuş qulı kördüm) demek de caiz değildir. Belki fiil ya evvelki misalde olduğu gibi ortada zikredilir yahut yalnız mef'ul bihe takaddüm eder, sonra mevsuf ve daha sonra sıfat kaydedilir. -Babasına pare verilmiş bir adamı gördüm- mukabilinde yukardaki terkipler tarzında (bir ârni kördüm birilmiş atasına bir aqça) denir.

LXIII. MASTARIN MEF'UL BIHE TAALLÖKU (TA'DİYESİ)

§ 86. Mastarın mef'ul bihe ta'diyesi suretinde -Sencerin Sonkuru vurması şiddetlidir- mukabilinde (S. urmaqlığı) yahut (urmaq Sonqurnı qatıdur) denir. Fakat (Sonqurnı S. urmaqı qatıdur) ve (S. urmaqı Sonqurnı qatıdur) terkipleri de caizdir. Türkçede arapçanın hilafına olarak, mef'uliyet alâmeti zahir olduğundan, ister faille birlikte isterse yalnız olsun mef'ul mastara takaddüm edebilir.

-Sencerin Sonkuru vurmasından hoşlandım- mukabilinde (sävdim S. urmaqı Sonqurnı) denir. Fakat (S. urmaqı Sonqurnı sävdim) ve (S. urmaqı sävdim Sonqurnı) terkiplerinin istimali de caizdir. (S. sävdim urmaqı Sonqurnı) ve (Sonqurnı sävdim S. urmaqı) terkipleri ise caiz değildir.

LXIV. MEF'UL LEH

§ 87. -Seni sevdiğimden geldim- yerine (sâni sävmäkimdän kâldim) denir. Fiili tehir etmek caiz olduğu gibi takdimi de kabildir. Bu hususta illet ile fiilin her ikisi aynı failden yahut ikisi iki failden olma-

nın ehemiyeti yoktur. Her ikisi aynı failden olmanın misali zikredildi. İkisi iki failden olmanın misali ise-Sencerin şerden korkmasından dolayı sana geldim- yerine (kâldüm sağa S. yamandan qorqmaqından) denir.

Şimdiye kadar söylenen fiil ile illet yekdiğerine zamanen mukarin olan mef'ul leh hakkındadır. Eğer fiil illete mukarin olmazsa -cenete girmekliğim için iman ettim -yerine (kirtündüm kirmâküm için uçmaqqa) denir. Burada (kirtündüm) = iman ettim, inandım manasındadır. (kirmâ küm) = bu günkü manasında, (üçün) = harf ta'lildir, (uçmaqqa) kelimesinden - (uçmaq) = cennettir. (Uçmaq) kelimesindeki (q) harfine idgam olan ikinci (q) ise mef'ul alâmetidir.

(Ni) harfi mef'ul bih sarıhi iş'ar eder. (Qa) ile (ga) ise gaye manasını müş'ir mef'ullere [mef'ul ileyhlere] dahil olurlar. Bundan dolayı (aqçanı birdüm Saçarğa) denir. Zira hakikaten verilen şey dirhem (akça) olup, Sencer ise kendisine pare def'olan kimsedir. Arapçada bunun naziri dirhemi Zeyde def'ettim yerinde istimal edilen (دفت الدرهم) (الى زيد) terkibidir ki burada (ga) yahut (kä) manasını ifade eden (الى) yi hazfederek (ادفت الدرهم زيدا) demek caiz değildir[1].

Ta'lil manasını ifade için (kim) lâfzı da istimal edilir. Ms: -seni çağırdım ki yemek yiyessin - mukabilinde (ündädim sâni kim aş yâkäsân) denir. Ta'lil harfi, ismin yanında olarak söylenmiş bu terkip en fasihdir. Fiilin yanında olarak (kim yâkäsân aş) demek de caizdir. Keza bu terkiplerin evvelinde (ündädim sâni) yerine (sâni ündädim) demek de kabildir.

LXV. MEF'UL MA'

§ 88. Mef'ul ma' -direk ile oturdum- yerine (olturdum diräk bilä) cümlesindeki (diräk bilä) gibidir. Burada (bilä) -ile- demektir. Bab-ı mahsusunda zikredildiği veçhile (من سيبه) ye müradif olan (dan) harfinden başka istimal olunmadığı gibi mef'ul ma' da, (ile) ye müradif olan (bilä) kelimesi tasrih edilmeksizin, istimal edilmez. Burada fiili takdim ve tehir caizdir.

LXVI. MÜSTESNA BAHSI

§ 89. -İnsanlar kalkdılar ancak Sencer-yerinde (kişilär turdular maqar S.) denir. (Maqar S.) istisnasını ne (turdular) ve ne de (kişilär) üzerine takdim caiz değildir. İstisna-i müferr'ada ise -kalkmadı ancak Sencer- mukabilinde (turmadı maqar S.) denir. -Kalkmaz ancak Sencer- yerinde (turmağay maqar S.) denilmektedir. -Yemedim ancak ekme- mu-

[1] Bu tanzire bakılınca (n) nin nazfi caiz olup (ga) ise gayri kabil nazfi.

kabilinde (yämädüm maqar ätmäk) denir. Fakat (ätmäkni) demek de caizdir.

Yukarıda misallerini gösterdiğimiz veçhile, istisnalar, muttasıl ve müferra' oldukları gibi (kişilärni kördüm maqar at) terkinde olduğu gibi münkati' de olurlar.

Istisnayı fiil ile (مستثانه) beynine idhal ederek (kişilär maqar S. turdılar) demek caiz değildir.

§ 90. -Gayr- kelimesine müradif olan (özkä) ve (ayruq) kelimele- rile de istisna edilir. Ms: (kişilär turdılar Sänçärdän özkä) ve (Sänçär- dän ayruq) denir. (S. özkä) ve (S. ayruq) istisnalarını yalnız fiil ve yahut yalnız (مستثانه) üzerine takdim caiz olduğu gibi fiil (مفعول) üzerine de takdimi kabildir.

(Özkä) ve (ayruq) kelimeleri istisna-i münkati' de de edat istisna olarak istimal olunur. Ms: (kişiläri kördüm attan özkä) yahut (attan ayruq) denir. (Attan) kelimesi aslında (atdan) olup (d) harfi (ط) ye kalpedilerek evvelkisine idgam olunmuştur.

Istisna-i muttasıl da olduğu gibi istisna-i münkati' de de müstesnayı takdim caizdir. Eğer cümle-i ismiyyeden istisna edilirse -insanlar kardeşlerindir ancak Sencer-yerinde (kişilär qarandaşlarındur maqar S.) denir. Yukardaki cümlelerde takdim edildiği gibi burada (maqar S.) istisnasını takdim etmek caiz değildir. Eğer isim olan (özkä) ve (ayruq) kelimelerle istisna edilecek olursa (Sänçärdän özkä) ve (Sänçärdän ayruq) denir. Bu takdirde cümle-i fiiliyyede zikrettiğimiz gibi hem takdim ve hem de tehir caizdir.

LXVII. TEMYİZ

§ 91. Türkçede fail yahut mefulden menkul temyiz yoktur. Türkler arapçada temyiz şekline konulmuş fail ve mefulleri olduğu gibi aslı üzerine ityan ederler. Ms: -Sencerin gönüllü hoş oldu- mukabilinde (könlü yaqşı boldı) denir. Burada (könlü) = gönüllü, (yaqşı) = hoş, iyi, ve (boldı) = oldu. -Yere ağaç diktim- yerinde aslı üzerine (diktim ağaç yärdä) denir.

§ 92. Gayr-i menkul temyizler ise sayı, ölçak, tartı ve arşın gibi miktarların cinsini beyan eden kelimelerdir. Sayının temyizinde -üç adam geldi- mukabilinde (üçär kälidi) denir. Aslında (üç-är) dir. (Üç) -adet- ve (är) -adam- manasına olup adedin temyizidir. Temyiz ancak müfret olarak söylenir. -Bir adam- mukabilinde (birär), -iki adam- yerinde (iki är) denir. Ona kadar böyle gider. -On bir adam geldi- demek istenirse (on birär kälidi), (on iki är kälidi), (on üçär) denir, on dokuza kadar. -Yirmi- de -(yikirmiyär), (ikirmibirär), (ikirmiyiki är)

denir. -Otuzda- (otuzär) aslı itibarıyla (otuz är) denir. yüze kadar. -Yüze- (yüzär kälidi), (ikiyüzär), (üçyüzär), (dört yüz är) denir. bine kadar. -Binde- (min är), (iki min är), (on min är) denir. Yukarıda zikredildiği veçhile, her hangi adet olursa olsun temyizi ancak müfret olur. Müfret adetlerden ism-i fail bina etmek istenilirse (ilkinçi), (ikinci), (üçünçi), (dördünçi), (beşinçi), (altınçi), (yedinci), (saksinçi), (toğsınçi) ve (onunçi) denir. Mürekkep adetlerde de böyledir. Ms: (on birinçi) ve (on ikinci) gibi ki -yirmiyeye- kadar böyledir. -Yirmi- de, her ne kadar arapçada söylenilmiyorsa da, (yikirminçi) denildiği gibi bundan sonraki her on başında [1] da -yüze-kadar böyle denir. -Yüz- de ise (yüzünçi) denir. Yüzün fazlasında (otesinde) ise ism-i fail sigasıyla söyledikleri işitilmemiştir. Keza Türkçede ma'dül ism-i adetlerde işitilmemiştir. Ma'dül adetle ifade edilen manayı ifade etmek isterlerse, sonuna bir (n) ilave ederek asıl adedi tekrar ederler. Ms: (birin birin), (ikin ikin) derler -ona- kadar. -On- da ise (onun onun) derler.

Esma-i a'date de içtima alâmetinin keyfiyet ilhaki mes'elesi huruf ziyade bahsinde zikredildiğinden burada kararına luzum kalmamıştır [2].

Mekilatta (ölçekle ölçülen şeyde) ise -önümde bir erdep buğday var- mukabilinde (bir irdäp buğday bar qatımda) denir. Tartılan şeyde de -önümde bir batman zeytin yağı var- yerine (bir batman yağbar qatımda) denir. Arşınla ölçülen şeyde ise -önümde bir arşın kumaş var- mukabilinde (bir qarı ton bar qatımda) denir. Keza -önümde bir karış yer var- mukabilinde (bir qarış yär bar qatımda) denilmektedir. Bunların hiç birinde temyiz mümeyyize takdim etmesi caiz değildir. Sonradan temyizi zikretmek şartile temyiz müradifini takdim etmek kabildir. Ms: (är üçär kälidi) denir ki mana itibarıyla -adamlardan üç adam geldi- demektir.

LXVIII. TENAZÜ

§ 93. Bazı kere iki veya daha ziyade fiil bir isme veya daha ziyadeye teveccüh eder. Ms: -Senceri vurdum, şitem ettim, sançtı- mukabilinde (urdum, sökdüm, sançtım Sänçärni) denir. Meful olan (Sänçärni) kelimesini fiillerin cümlesine takdim yahut cümlesinden tehir caiz olduğu gibi, fiillerden her hangi biriyle diğerinin arasında zikretmek de kabildir.

LXIX. İZAFET

§ 94. İzafet hem harf ve hem de harfsız olur. İzafet harfleri: 1-(dän),

[1] -On başı- tabiri tahtinde (on), (yirmi), (otuz), (kırk) ve ilahara gibi adetler kastedilmiştir.

2] Huruf ziyade bahsine müracaat.

2-(gan), 3-(dä), 4-(daqın), 5-(bilä) dir. Türkçede teşbih harfi yoktur. Eğer teşbih manasını ifade etmek isterlerse (kibi) ve (däki) gibi isimlerle yahut da (oqşar) gibi fiille ifade ederler. (Oqşar) kelimesi aslında (q) la dir. Türkçe fasih konuşamayan kimseler (q) harfini (x) ye kalpederler. (Oqşar) fiilinden mazi sigası (oqşadı) olup -benzedi- manasındadır.

§ 95. Yemin için istimal edilen harf (üçün) [1] dir. Arapçada (ع) harfile ifade edilen -üzerinde- manası (üstündä) kelimesile ifade edilir. Ms: -Sencer beygir üzerindedir- mukabilinde (at üstündädür S.) denir.

§ 96. Harf-i izafetin yedincisi -mülk- manasını ifade eden (nin) dir. Ms: (sän kiminsän), (bu Sänçärnindür) denir. Türkmencede ise evvelki (n) harfi hazfedilerek yalnız (k) heysümiyye ile (Sänçärigdü) denilmektedir.

Sekizincisi (bärü) lâfzıdır. -Zaman- manasını ifade etmek için istimal edilir. Bir fiilin irtidadını yahut iptidasını gösterir. Ms: (düna kündan bärü körmädüm) denir. Burada (düna) = dün, (kün) = gün, (dän bärü) -malüm-, ve (körmädüm) = görmedim.

Keza (dän bärü) manasında (ğalı) lâfzı istimal edilir. Ms: (män bargalı), (män turğalı) denilir.

§ 97. Keza harf-i izafet cümlesinden (dän), (dä) ve (daqın) lâfızları vardır. Ms: (ävdän kældüm), (ävdä idüm) (ävkädaqın yürüdim) denir. Burada (äv)-bugünkü manasında-(kä) ile (ğa) ise evvelkisi ince, ikincisi kalın kelimenin sonuna lahik olup, arapçadaki (ج) manasını ifade ederler. Lâkin sonlarına (daqın) kelimesi ilâve edilmek suretile istimal olunur. Ms: -Mekkeye kadar yürüdüüm -yerine (Mäkkäkädaqın yürüdim) denir. -Bu taraftan o tarafa kadar yer senindir- mukabilinde (bu uçdan bu (?) uçdağınça yir sänindür) denilmektedir. İki (n) harfinden biri hazfedilerek (sänindür) [2] denir. Bazan (daqınça) terkinbin- den (ça) yı hazfederler.

-Ava çıktım- yerine (avğa çıqtım)denir.

(Ğa) harfi yukarıki misallerde gösterdiğimiz veçhile (ج) manasına olduğu gibi (عيت) manasını ifade eden (için) yerinde de istimal edilir. Ms: (Sançarğa turdum) denir ki bunun yerinde (S. üçün turdum) da denir.

§ 98. (Daqın) kelimesi-vasıl oldu, iriştı-manasına olan (däkdı) kelimesinden müştaktır. -Kalemle yazdım- mukabilinde (qaläm bilä yaz-

[1] Nushalarda yalnız olarak (üçün) yazılmıştır.

[2] Nushalarda iki (n) den birisi hazfediliyor denilmektedir. Halbuki iki (n) den birini hazfetikten sonra (sendür) olur. Bu takdirde kelime (sennindür) olacaktır (?). Aksi takdirde hiç mahir na anlaşılmayor.

dum) yahut (bitidim) ve yahut de (çizdim) denir. -Sencer ile geldim- mukabilinde (S. bilä kældüm) denir. İşte Türkçede haruf izafet yukarıda zikredilenlerden ibaret olup bunlar, arapçadaki harf cerlerin hilafına olarak misallerde görüldüğü veçhile kelimenin sonuna lahik olurlar.

§99. Bu harfler ism-i zahirlere lahik oldukları gibi ism-i zahirlere de dahil olurlar. İsm-i zahire girmeleri keyfiyeti yukarıda misallerle gösterilmiştir. İsm-i zamire ise duhulleri şöyledir: -benden ve ilahare-yerine (mändän), (bizdän), (sändän), (sizedän), (andan), (anlardan) denir. -Benimle ve ilahara- mukabilinde de (mänimbilä), (bizinbilä), (säninbilä), (sizinbilä), (anünbilä), (anlarınbilä) denilmektedir.

§100. -İle-manasına olan (bilä) zarf kabilinden olup kendisine (dä) harfi dahil olmaz. -Yanında- manasına olan (qatı) ise buna muhaliftir. Ms: (qatında) şeklinde isimal edilir.

LXX. ANT

§ 101. Türkler yemin ederlerse -yemin ettim gitmiyeceğim-mukabilinde, istikbal için olduğu takdirde, (antiştım barmağamän), nefi hal için (barmasmän), mazi için ise -varmadım- yerine (barmadım) derler.

(Üçün) kelimesi ta'vil için olmakla beraber, istikbalde bir şeyi yapıp yapmamak hususunda yemine de istimal olunur. Ms: (S. başı üçün), (S. közi üçün), (S. çanı üçün) denir. Bunlardan herbirini yemin mevkinde istimal ederler. Yapacağım yahut yapmayacağım diye yemin edilen şey (مقسم عليه) ister menfi isterse müsbet olsun bu yeminlerden sonra zikredilir. Ms: (S. közi üçün Sonqur bardağıdır) denir. (مقسم عليه) i (قسم) e takdim ederek (Sonqur bardağıdır S. közi üçün) demek de kabildir.

Kayıt: [Beylik] kendi kitabında deyorki: Bizim memleketimizde bu yeminlerden hiç birini istimal etmezler. Her hangi birimiz yemin edecek olursa, Kıpt hesabında yetmiş aktında бүkdüğü gibi, şahadet parmağım tırnağına bitişmiyerecek surette бүker ve bu ant filan işi yapmadım, yahut yapmam der. Bu suretle yalan yere yemin etmediği gibi yeminden sonra da yemini bozan olmaz. Bu yeminin manası -eğer yeminde yalan söyleyorsam bunun gibi kanbur olayım- demektir.

LXXI. HARFSİZ İZAFET

(Hakiki izafet)

§ 102. Türkçede müzaf ileyh müzafet takaddüm eder. -Sencerin kulu kalktı- mukabilinde (S. qulı turdı) denir. (Turdı) fiilini takdim ederek söylemek de caizdir. İzafetin bir kısmı ma'rife bahsinde zikredildi.

Müzaf ileyh ism-i istifham olduğu takdirde -kimin kulusun- yerinde

(kimnin qulısan) denir. -Kimin kulunu vursan ben de onu vururum- mukabilinde (kimnin kuluı ursan urğamān) denir. Burada (sa) edat-ı şarttır, (g) muhatap zamiridir. (Ursan) fiili asılda (urursan) dir, zira fiil-i müzari (urur) dir. Tahfif için iki (r) in biri hafzedilmiştir. -Evdəkinin külesi kaimdir- mukabilinde (ävdäkinin qulı turmuşdur), -gördüğümün külesi kaimdir- yerine (körkänimnin qulı turmuşdur), (ol kim kördüm anı qulı turmuşdur) denir.

§ 103. Arapçada lāfzen ve manen yahut ancak manen izafet edilen lāfızlar (ba'z)ile (ك) dir. -Ba'z- kelimesinin Türkçe müradifi (birança) dir. Bu kelime -yalnız- manasına olan (bir) kelimesile -o kadar, onun misli- manasına olan (ança) dan terkip edilerek -ba'z- manasını ifade için istimal olunmuştur. -Bir kaç balık yidim- yerinde (yidüm balıqın bir nāçäsın) denir. (S) harfi, isim sonu mütaharrık olduğu zaman, gaip isim-i zahire izafet edildiğinin alâmetidir. (N)ise mef'uliyet alâmetidir.

(ك) lāfzının Türkçede müradifi (täymä) ile (barça) dir. Bunlar ya nekireye ve yahut ma'rifeye müzaf olurlar. Nekireye izafet edilmek istenirse - her balığı yeme - yerine (täymä balıqı yämä), - balığın bütünsünü yeme - mukabilinde (balıqı barçasın yämä) denir. Yani (täymä) umüm efrat için, (barça) ise umüm şümül için istimal edilir. Bunların mevzi' istimallerinde bu fark nazar-ı itibara alınmamalıdır.

(Täymä) Kıpçak lügäti olup bunun Türkmence müradifi (däkmä) dir. - Her adama bir dirhem [akça] verdim - mukabilinde (däkmä bir ärkä bir aqça birdim) denir. (Ärkä) kelimesine lahik olan (kä) mef'uliyet alâmetidir. (Däkmä) lāfzı kendinden sonra gelen (bir) ve (är) keüimelerile terkip edildiğinden mef'ul alâmeti bu mürekkebin hey'et mecmuasının sonuna ilhak edildi.

- Hepsini aldım - yerine (barçasını aldım) denir. (Barçasını) kelimesi -hepsini, cümlesini- demek olup (s)ise izafet ve (n) de mef'uliyet alâmetidir.

§ 104. Zamire izafet edilmek istenirse, zamir mütekellime izafet edildikte (qulum turdı), (qulumı urdum), (qulumuz turdı), (qulumuzı urduq) denir. Muhatap zahirine izafet edildikte (qulun turdı), (qulumuzı urdunuz) denilir. Gaip zahirine izafet edildikte (qulı turdı), (qulum urdum) ve (qulları turdılar) denilmektedir.

(Lar) harfi müfrede ilâve edilir. (Lar) dahil olan kelime (Sänçärnin qulları turmuşlardur) cumlesinde olduğu veçhile, müfrede izafet edilip (lar) in (r) harfi kesreli kıldıktan sonra, müzafın cemolduğuna delâlet ettiği gibi (Sänçärlärnin qulları turmuşlardur) gibi misallerde, müzaf ileyhın cemoluđuğuna delâlet eder. Bunlar makam karinesile malûm olur.

LXXII. TEVABI'

(Sıfat)

§ 105. 1) Sıfat müfret olduğu takdirde mevsufa takaddüm eder. Ms: - akil bir adamı gördüm - yerinde (kördüm bir uslu är) . - kalkmış bir adam - mukabilinde (bir turmuş är) . - iki akil adam - yerine (iki uslu är kördüm) denir. Türkler sıfatı tesniye etmekle iktifa ederler. Tekrar mevsufu tesniye etmezler.

- Akil adamlar gördüm - yerine (uslu äränlär....) derler. (Äränlär) asılda (ärlär) olup (n) harfi ziyade edilmiştir. (At) kelimesinin ceminde ancak (atlar) ve (qul)un cemisinde de ancak (qullar) denildiği halde bu kelimeye (n) harfi ziyade edilmesinin sebebi ileride zikredilecektir.

2) Sıfatı tesniye yapmakla mevsufu tesniye yapmaktan istigna ettikleri gibi mevsufu cemetmekle de sıfatı cemetmekten istigna etmişler. Eğer mevsuf zikredilmeyip yalnız sıfat zikredilirse o takdirde cem alâmeti sıfata lahik olur. Ms: (uslular kördüm) denir. Bazan (ärän) itlak olunur da cem manası kastedilir. Ms: (anlar ärän uslular) denir.

- Ayakta iki adam gördüm - yerine (iki turmuş är kördüm), - kalkmış adamlar gördüm - mukabilinde (turmuş äränlär kördüm) denilmektedir. Yukarıda da zikredildiği veçhile mevsufu cem kılmakla sıfatı cemetmekten istigna edilmiştir. Sıfat ancak mevsufu mahzuf olduğu zaman ya haber olarak istimal olunduğu zaman cemedilir. Ms: (kişilər turmuşlar) denir. Eğer mevrur olan kelime nekireye sıfat olursa, Ms: - Türkten bir adam yanına girdim - demek lüzüm gelirse (kirdim bir är qatına Türktän) denir. (Qatına) kelimesinin ash (qatınğa)dir. Ash üzere istimal etmek de caizdir. (Tän)= den. demektir.

3) Eğer zarflardan her hangisi nekireye sıfat olarak vaki olursa. Ms: - senin indinde olan adam yanına girdim - demek istenirse (kirdim bir är qatınğa) denir [1]. - Emir yanına girdim - demek lüzüm gelirse (qatınğa) lāfzı zikredilmeden (kirdim bāykä) denir. Türkçede bu cümlede (qatınğa) kelimesi mahzuf olarak istimal edilir.

4) Eğer cümle-i fiiliye sıfat olarak vaki olursa - sevdiğim bir er kalktı-yerine (turdı bir är kim sävdüm anı) denir. (Kim) lāfzı bu gibi mahallerde sıfat olan cümleyi makablindeki mevsufa rapteder. -Kalktı bir adam ki severim onu - mukablinde (turdı bir är ki sävär män anı) denilir.

5) Cümle-i ismiye sıfat olarak vaki olursa - pederi gidici olan adam kalktı - yerine (turdı bir er kim atası kitmişür) denir ki (kim) lāfzı burada da sıfat olan cümleyi mevsufa raptetmiştir.

[1] Metinde متدك kelimesi fazladır zannındayım. Mukayese et metin S. 1481z.

6) Eger cümle-i şartiyye sıfat olarak vaki olursa -bir adam kalktı ki görürsün seversin-yerine(turdu bir ar kim körürsün sävkäsän) denir,ki (kim) lâfzı burada sıfat olan cümle-i şartiyyeyi mevsufa rapetmektedir.

Cümle-i şartiyye zarf, mecrur ve diğerleri sıfat olarak vaki oldukları takdirde mevsufa takaddüm etmezler. Belki arapçada olduğu gibi bunların tehirleri vaciptir.

7) Eger sıfat müştak yahut gayr-i müştak isim ise bu hususa dair tafsil vardır ki bir kısmı zikredilmiştir. Bir kısmı ise ma'rifelerin sıfatlanması bahsinde zikredilecektir. Eger sıfat ta'addüt ederse, müfret olduğundan dolayı takdimi vacip olduğu mahallerde, takdim edilir. Ms: - yazıcı alim, kerim Senceri gördüm-mukabilinde (cömärt bilgä bitikçi Säncärni kördüm) denir.

8) Ma'rife ve nekife bahsinde zikredildiği veçhile, ma'rife beş kısım olup zamir, alem, ism-i işaret, ism-i mevsul ve yahut bunlardan birine müzaf olan isimden ibarettir. Zamir başkasına sıfat olarak vaki olmadığı gibi kendisi de sıfatlanmaz. İsm ile de başkası sıfatlanmaz. İsm-i işaret, ism-i mevsul ve müzaf ise sıfat olarak vaki olurlar. Sıfat olan ism-i işaret (kördüm Säncärni oşbu) cümlesinde vaki olan (oşbu) gibidir. Lâkin ism-i işareyi takdim ederek (oşbu Säncärni kördüm) demek daha fasihtir. İsm-i mevsulun sıfat olarak vaki olmasına misal ise (kördüm Säncärni ol kim turdu) cümlesinde olan (ol kim turdu) mevsuldir. Bu cümlede sıfatı mevsule takdim etmek caiz değildir. Mevsulun diğer şekline ise (kördüm Säncärni kälkänni) denir ve (kördüm kälkänni Säncärni) demek de kabildir. Lâkin evvelki cümlede (Säncär) mevsul (kälkänni) sıfattır. İkinci cümlede ise (Säncär) bedel ve (kälkänni) (بعضه)dir. Keza bedel olmak üzere (kördüm ävdäki Säncärni)[1] denir. Sıfat olmak üzere de (kördüm Säncärni ävdäki) denir.

9) Müzafın sıfat olarak vaki olduğunun misali-kulun Senceri gördüm - yerine söylenen (kördüm qulun Säncärni) dir. Müzaf olan kelime sıfat vaki olduğu takdirde, makbul olan tarz istimal, sıfatı takdim ederek söylemektir. -Sonkur kulu Senceri gördüm- mukabilinde (Sonkur qulunu Säncärni kördüm) denir. Fakat (Säncärni Sonkur qulunu kördüm) demek de kabildir. İsm-i işaretle işaret edileni (yani müşarileyhi) sıfatlamak istenirse -bu alimi gördüm- yerine (kördüm oşbu bilgäni) denir ki sıfat mevsuftan muahher zikredilir ve meful alâmeti de sifata ilhak edilir. (Oşbunu bilgäni) demek de kabildir. Lâkin bu sonuncu surette (bilgäni) kelimesi bedeliyyete muhavveldir. Evvelki surette ise muktazay terkib üzeredir ve ondan dolayı da mefuliyyet alâmeti ancak sıfatla zahir olmuştur.

[1] Bu misalde (evdeki) yerine (evdekini) demek daha doğrudur.

10) Mevsulu sıfatlamak istenirse -gelen cömerti gördüm- yerinde (kördüm kälkänni cömärtni) denir. Fakat (kördüm cömärtni kälkänni) demek de caizdir.

11) Mevsulu ism-i işaretle sıfatlamak için(kördüm kälkänni oşbunu) denir.

12) Müzaf olan ismi sıfatlamak istenirse -Sonkur kardeşi Sencer kulunu gördüm - mukabilinde (S. qulunu Sonkur qarındaşı kördüm) denir. Fasih olan tabir ise (Soqur qarındaşı S. qulunu kördüm) demektir.

LXXIII. A' TF

§ 106. Türkçede arapçanın (v) atifesine müradif bir kelime yoktur. Türkler iki yahut daha ziyade ismi yekdiğerine atfetmek istedikleri zaman, bir birine rapetmeksizin isimleri sıra ile serdederler. Ms: (S. Sonqur turdular) derler. Fakat (turdular S. Sonqur) demek de caizdir. -Sencer kalktı hemen arkasından Sonkur kalktı -yahut- bir az sonra Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdu andan Sonqur) denir.

§ 107. (Andan) kelimesi (mühlet) ten kat'i nazar yalnız tertibe delâlet eder. Şu halde arapçada ki (ـ) ve (ـ) makamında da istimal olunur. Türkçede bu harflerden her birinin hususiyetine -ki (ـ) de (بلا مہلت) ve (ـ) de ise (مع المہلة) tertipten ibarettir - delâlet edecek harf beyinde müşterek olan tertip manasına delâlet etmek için (andan) kelimesini vazetmişlerdir.

§ 108. -İnsanlar, Sencer bile, kaimdirler- mukabilinde (kişlär turmuşlardur S. taqı turmuşdur) denir. Türkçede (taqı) kelimesi -hatta- manasını ifade eder. Lâkin -hatta- ya müradif değildir. Hakikî manası -yine- demek olup -hatta- manasını mütazammın-dir.

§ 109. -Sencer yahut Sonkur kalktı- yerine (S. turdu ya Sonqur turdu) denilir. Umûmiyetle istimali bu şekildedir. Arapçada terdit için olan (ـ) harfinin Türkçede müradifi (ya) dır.

-Sencer mi yahut Sonkur mu durdu- yerine (Säncärmü turdu ya Sonqur) denildiği gibi (Säncärmü turdu yoqsa Sonqur) de denir. Bu sonuncu cümle de aynıyle evvelki cümlelerin manasını ifade eder.

§ 110. (Yoq) kelimesi -madum- manasında isimdir Bilahara nefi için istimal edilmiştir. -Fakir- manasına olan (yoqlu) kelimesinde müzaf ileyh olarak vaki olması bu kelimenin isim olduğuna delâlet eder. Zira izafet ismin havasındandır. (Sa) harf şarttır. Harfiyyen tercümesi: -Sencer kalktı yoksa Sonkur-demek olup (Sonqurmu) manasını ifade eder.

-Sencer kalktı Sonkur kalkmadı- mukabilinde (S. turdu Sonqur turmadı) denir. Türkçede arapçanın (لا سقفر) kavline müradif kelime yoktur.

-Sencer kalktı hayir Sonkur kalktı- mukabilinde (S. turdı yoq Sonqur turdı) denir. -Sencer kalkmadı lâkin Sonkur kalktı- yerinde (S. turmadı ävât Sonqur turdı) denilmektedir. -Ya Sencer yahut Sonkur kalktı- قام اما سنجر و اما سنقر - yerinde (ya S. ya Sonqur turdı) denir. -Ben ve sen her ikimiz kalktık- yerine (män turdum sän taqı turdun) denir. (Taqı) kelimesi yukarda zikrettiğimiz veçhile tazammün suretile (hatta) manasını ifade ettiği gibi cem mutlakdan ibaret olan atf manasını da ifade eder. -Ben ve Sencer her ikimiz kalktık- mukabilinde (män turdum S. taqı turdı) denilir. -Sen ve Sencer, her ikiniz, kalktınız-yerine (S. turdı sän taqı turdun) denir. -Ben kalktım sonra sen- yerinde (män turdum andan sän), - sen kalktın sonra ben- mukabilinde (sän turdum andan män), - sen kalktın sonra sencer-yerine (sän turdun andan S.) denir. -Balığı başına kadar yedim- mukabilinde (balıqı yidüm başınğa daqınça) denir. (Ça) harfini hazfederek söylemek de caizdir.

§ 111. (Ğınça) ve (kinçä) kelimeleri arapçadaki -hatta- ya müradif olup (ğınça) kalın ve (kinçä) de ince fiilin sonuna lâhik olurlar.

(Däkinçä) kelimesi aslında (däk : kinçä) dir. İki (k) yekdiğerine idgam edilip sonra tahfif için birisi hazfedilmiştir. (Däk) fiilinin mazi sigası -irışti, vasıl oldu- manasında (däkdü) dir. (Ğınça) yahut (kinçä) kelimesinin muttasıl olacağı fiil emir sigasıdır. Lâkin istikbal manasını ifade eder. Ms: -ben gelinceye kadar burada dur- mukabilinde (tur munda män kälkinçä) denilir. -Ben gelinceye kadar durdun- yerine (turdun sän män kälkinçä) denir. İşte bu minval üzere (ğınça) ile (kinçä) fiilin sonuna ilhak edilirler.

LXXIV. TE'KİT

§ 112. Te'kit iki kısımdır: lâfzî, manevî. Te'kid-i lâfzî her hangi bir lâfzî tekrardan ibaret olup hem müfrette ve hem de cemide vaki olur. Müfret isimde (S. S. turdı), fiilde (S. turdı turdı), harf de (ävât ävât) gibi. Eger harfin mütaallöku varsa, o harf te'kit edilirken mütaallök ta beraber iade edilir. Ms: (ävdä ävdä turdum) denir. Cümlede te'kidin misali (S. turdı S. turdı) gibidir.

Te'kid-i manevî ise bazan mastar bazan da te'kide mahsus lâfzlarla olur. Mastar ile te'kit (turdum turmaq), (yidüm yämäk) gibidir.

Elfaz-ı mahsusa ile ise mesned ileyh te'kit edilerek fiilin bizzat mesned ileyhten sadır olduğu gösterilir. Ms: -Sencer kendisi durdu-mukabilinde (S. oturdı özi) denir. (Özi bilä) demek de caizdir. Burada (bilä) kelimesi (ma') manasına olup -kendisile kaim oldu- demek gibidir. (Bilä) arapçadaki (ba) manasına da gelir, o takdirde -binefsen kaim oldu- demek gibi oluyor. Arapçada tekrar diye (بين) lâfziyla te'kit edi-

lir. Türkçede ise bunun müradifile te'kit edilmez. Ms: (S. turdı közi) yahut (közi bilä) denmez.

(ک) manasında ihate-i efrat için istimal edilen te'kit lâfzları (barça) ve (qamuğ) dur. -İnsanlar cümlesi durdular- mukabilinde (kişilär turdular barçalar) ve (barçaları) yahut (qamuğlar) ve (qamuğları) denir. -Bu altunun cümlesi kabzedildi- yerine (bu altun barçaşı alandı) denir. (Alandı) fiili -ahzedildi- manasıdır. Bununla beraber -kabz-ve -tesellüm edildi- manasından da tabir olunur.

İster kabil-i taksim, isterse gayr-i kabil-i takism olsun nekireyi te'kit etmek her halde caizdir. Kabil-i taksim olanın misali-bir ekmeğin hepsini yedim-mukabilinde (yidüm bir ätmäkni barçasını) denir. Evvelki (ni) yi hazfetmek de caizdir. Gayr-ı kabil-i taksim olanın misali ise -adam kendisi kalktı- yerine (turdı bir är özi) ve (özi bilä) denir.

Türkçede de arapçada olduğu gibi te'kidi (موک) den tehir etmek vaciptir.

LXXV. BEDEL

§ 113. Bedel üç kısımdır: bedel-i küll, bedel-i bai'z ve bedel-i iştilmal. Birincisi (turdı S. qarındaşın) ikincisi (yidüm bir ätmäk bıçuqmı) (yarusunı) gibidir. (Yaru) iki müsavi kısma taksim edilen şeyin bir kısmıdır. (S) ise müzafın sonu mütaharrik olduğu zaman izafet için lahik olan harftir. (N) mefuliyyet âlametidir. Lâkin birinci isme ilhak edilmeyip ikincisine raptedilmiştir.

Üçüncüsü (sävindürdi mäni S. urmaqı), (bilmaq) gibidir. Bu misal kıyasa istinaden irat edilmiştir. Kezalik kıyasa göre (sävindüm Säncär-dän urmaqıdan) denir. Türklerden iştileni ise (sävindüm S. urmaqıdan) dir. Lâkin bu şekilde olunca bedel-i iştilmal olmaktan çıkar. Türkçede bedel-i iştilmal sureti bulunup bulunmadığı tetkike muhtaçtır.

LXXVI. ŞART BAHSİ

§ 114. Burada şarttan ve şart hurufunun ahkâmından bahsedilecektir. Şart harfi (sa) dir. Bu harf asıl vasfında şart için vazolunmuştur. Lâkin (sa) iki suretle istimal olunur. Biri istikbalde, ikincisi de mazide şart manasını ifade etmek için. Eger (sa) arapçadaki (س) harfi manasında olursa istikbalde şart manasını ifade eder. Eger başka bir şeyin vukuundan dolayı vaki olacak olanı ifade için ise arapçadaki (ل) harfine müradif olup mazide şart manasını ifade eder. Müstakbelde şart olan (sa) nın misali-Sencer kalkarsa Sonkur kalkar-mukabilinde söylenen (S. tursa Sonqur turğay) gibidir. Şartın cevabını takdim ederek (Sonqur turğay S. tursa) demek de caizdir.

Harf-i şart ile fiil-i şart beynini hiç bir şeyle fasletmek kabil değildir. Cevap olarak ancak müstakbel sigası, şart olarak da ancak emir sigası ityan edilmelidir. Lâkin bu sigadan hakikaten emir manası kasdedilmez. Belki bu, arapçada bazan şart yahut cevapta müstakbel sigası yerine mazi sigası vazolunduğu gibi, müstakbel sigası yerine emir sigası vazetmekten ibarettir.

Eğer fiil-i şart menfi ise nefi harfini harf-i şarta takdim ederek (turmasa Sonqur)denir. Eğer şart mütekellim zamirine mesnet ise (tursam urğaymân), muhatap zamirine mesnet ise (tursan urğaysân)denilir.

Eğer cevap şart cümle-i ismiyye ise (S. dâ turdı isâ Sonqur turmuşdur) denir. (Sâ) harf-i şarttır. (i) -oldu- manasına fiil mazidir. Ancak cevap şart cümle-i ismiyye olduğu zaman cümle-i şartiyye bu şekilde terkip edilir.

Cevabın menfi olması da caizdir. Ms: (S. tursa Sonqur turmağay) denir. Keza emir olması da caizdir. Ms: (S. kâlsâ urğıl anı) denilir. Fakat (urğıl anı) yerine (ur anı) demek de caizdir. Keza (kâlsâ urmağıl anı), (urma anı) gibi nehi olması da kabildir. (Çıl) ile (kil) emir sigasına lahik oldukları gibi nehi sigasına da lahik olurlar. Ms: (yâkil) ve (yâmâkil) denilir.

§115. Arapçadaki (ل) harfine müradif olan (sa) nın misali ise-Sencer turmuş olsa idi Sonqur turmuş idi- yerine söylenen (S. turmuşmissa sonqur turmuşdı) cümlesindeki (missa) dir. (Turmuşdı) nin aslı (turmuş idi) dir. Hemzenin hareketi makabline yani ism-i faile delâlet eden (miş) in sakın olan (ş) ne naklolundu. Cevabın hulâsası -kaim olmuş idi- demektir. Cümle-i şartiyye ise (S. turmuşmissa) dir. (Turmuş) -kaim- demek olup (sa) harf-i şarttır ve üzerine (mıs) lâfzı ziyade edilmiş ve iki (s) in yekdiğerine idgami neticesinde (missa) olmuştur. (Mıs) lâfzının ziyade edilmesile cümleinin manası -Sencer kalmış olsaydı Sonqur kalmıştı- demek oldu. Şu halde bu suretle talik şartı ile cevabın her ikisinin maziye ait olduğunu gösterir. -Sencer vurmuş olsaydı Sonqur vurmuş idi- mukabilinde (S. urmuşmissa Sonqur urmuşdı) denir. Bu nevi şartların cümlesinin ahkâmı böyledir. Şu iki terkiplerle mazi ve müstakbel için olan şartların yekdiğerinden farkı zahir olmuştur.

(ل) in müradifi olan şartta -kalmış olsaydın kalkmıştım- yerine (turmuşmissa idin turmuşdım), -kalmış olsaydım kalkmıştın- mukabilinde (turmuşmissa idim turmuş idin) denir. (ل) manasına olan şartta -kalkarsın kalkarım- yerine (tursan turğamân), -kalkarsam kalkarsın- mukabilinde (tursam turğasân), -kalkarsınız kalkarız- yerinde (tursanız turğabiz) denilir.

-Kimi vurursan vururum- mukabilinde (kimni ursan urğamân) denir. Türkler cümley-i şartiyyede hem ismi ve hem de harf-i şartı ityan ederler. Arapçada ise isme harf-i şart manası tazmin edilerek isim ile iktifa edilir. Türkçede isim şart manasından tecrit edilip harf-i şart zikredilir.

-Her geldikçe seni ağırlarım- mukabilinde (täymä kâldükönçä ağır-lağamân säni) denir. (Täymä) -her- manasına, (kâldü) fiil mazi. aharındaki (k) ise zaittir. (K) harfinden sonraki (n) hitap içindir. Mütekellim sigasında bu (n) harfinin yerine (m) gelir. Buna binaen (täymä kâldükümçä), (kâldükünüzçä), (kâldüklärinçä), (kâldükçä) ve (kâldükümüzçä) denir. Muhatap ve mütekellim için olan mezkûr alâmetler (k) ile (çä) beyninde vaki olurlar, ve hey'et mecmuası arapçadaki (كها) manasını ifade eder. Cümleinin evveline (täymä) idhal edilince (كها) kelimesinin manası ifade edilir, (كها) ile (كها) cemedilerek (كها) denmiş gibi olur.

§116.(u)manasında ise-Sencer kalktığı zaman Sonqur kalktı- yerinde (S. turıçaq Sonqur turdı) denir. Türkçede (çaq) lâfzı -zaman- manasını ifade eder. -Kalktığım zaman S. kalktı- yerine (mân turıçaq...), -kalktığınız zaman kalktık- mukabilinde (siz turıçaq turtuq) yahut (biz turtuq), -onlar kalktıkları zaman kalktık- yerinde (anlar turıçaq turtuq), -o kalktığı zaman kalktık- mukabilinde (ol turıçaq turtuq) denir. Yine (qoyaş battığında kâlkämân) denir ki (da) edat-ı zarf olup (ğın) -zaman ve vakit- manasındadır. (Ğında) arapçanın (إذا) sına müradif olup -vaktında, çağında- manasındadır. Türkler güneşin ziyasından ibaret olan (qoyaş) ı güneşin kendisine itlak ederler. Mezkûr kelâmın hulâsası: -güneş battığı zaman gelirim- demektir.

-Sencer olmasaydı Sonqur kalkmıştı- mukabilinde (S. dâğülmissâ Sonqur turmuşdı), -ben olmasaydım Sencer kalkmıştı- yerine (mân dâğülmissâm S. turmuşdı) denir. (Missâm) kelimesi aslında (missâ idim) denir. (İdi) fiili hazfedilmiş ve zamir mütekellim ise mahfuz olan (idi) ye delâlet etmek için ipka edilmiştir. (İdi) yi hazfetmeyip aslı üzere ityan etmek daha fasihtir.

-Biz olmasaydık Sencer kalkmıştı- yerinde (biz dâğülmissâyidük S. turmuşdı), -sen olmasaydın- mukabilinde (sân dâğülmissâyidün), -biz olmasaydık- yerine (biz dâğülmissâyidük), -o olmasaydı- mukabilinde (ol dâğülmissâyidi) ve -onlar olmasaydılar- yerine (anlar dâğülmissâ idilär) denir. Kendisine harf imtina taallük edene ait olan zamir vücude takaddüm eder.

(Missa) bahsinin hulâsası bundan ibarettir: (sa) edat-ı şarttır.

LXXVII. HİKAYET

(Başkasının sözünü nakl ve hikâye etmek)

§117.-Sencer, Sonkur kaimdir, dedi-mukabilinde (S.ayıttı Sonkur turmuş) denir. Yani -dedi- müradifi olan (ayıttı) ile hikâyet edilir. İstikbal için (aydur) denir ki aslında (ayıtur) [1] dir. (T) harfi (d)ye kalbedilmiştir. (Y) ye kesre ağır görüldüğü gibi o kesreden zammeye intikal de istiskal edildiğinden (y)ye sükûn verilmiştir. (Ayıttı)nın Türkmencesi (didi)dir. -Ne söyledi -mukabilinde (nä didi) denir. Bunun müzariinde (d)nin kesrile (dir) denir.

LXXVIII. HARFLER

§118. Harfler dağınık bir surette yukarıda zikredilmiştir. Şimdi burada onlar bir arada zikredilecektir: 1-Cevap ve tastik harfinden ibaret olan (ävät) dir ki arapçadaki (ع) kelimesine müradiftir. -Nefi ve inkâr için olan (yoq) kelimesi ki (y) müradiftir. (Yoq) kelimesinin isim olduğu ve o hususa ait istidlâl yukarda zikredilmiştir. Fakat bu kelime (y) manasında istimal ediliyor, lâkin bu istimal madumun manasıyla (y) nun manası tevafuk ettiğindendir. Yoksa (yoq) kelimesi (y) manasında harf olduğundan değildir. 3-Nefi harfi olan fethalı (m)dir. 4-Nehi harfi olan fethalı (m)dir. 5-İstifham için olan zammeli (m)dir. Bu harf bazan makabline tâbi olmak için kesreli kılınır. 6-(Sün),(yim) ve (lim) den ibaret olan emir harfleridir. 7-(Dän),(da),(ğa),(kä),(nin)ve (birlä)den ibaret olan izafet harfleridir. (Birlä) yerine bazan (bilä) de istimal edilir. 8-(Andan) ve (ya) dan ibaret olan harf atıftır. 9-İstisna harfi olan (maqar). 10- Tenbiye harfinden ibaret olan (oş)tur. 11-Şart harfi olan (sa)dir. 12- Ta'lil ve mastar harfi olan (kim). Bu takdirde (kim) lâfzı müsterektir. İsm-i şart ism-i istifham, mevsul olduğu gibi (ان) manasında harf mastarı ve (ك) mansında harf ta'lil de olur. 13-Temenni harfi olan (käşkä)dir.

Bu tadat edilenlerin her birisi manalı harfler ve müstakil kelimelerdir. Tasgir, cem, ta'diye, binay-ı mef'ul gibi birer manaya delâlet etmek için diğer kelimelerde ziyade edilen harflerin tadadı ise evvelce zikredilmiş olduklarından burada mutasavver değildir.

131
132
132
133
134
135
137
138
139
139
140
140
1432
3
9
16
7
8
4
14
5
15
7
12
15

كس بز
الاستفهام yanlıştır. Doğrusu
وسطه
لايحيي iyi çıkmamıştır
كندن yanlıştır. Doğrusu كندن
روء
روء
بضرب iyi çıkmamıştır
فتول yanlıştır. Doğrusu فتول
بين iyi çıkmamıştır
بردم
بزي
بزي
اردجر iyi çıkmamıştır
ساجر yanlıştır. Doğrusu ساجر
القدرات iyi çıkmamıştır

[1] Metindeki bu kelime doğru harekelenmemiştir.

